

Vasilka Sancin
Dominika Švarc
Matjaž Ambrož

MEDNARODNO PRAVO OBOROŽENIH SPOPADOV

MEDNARODNO PRAVO OBOROŽENIH SPOPADOV

Vasilka Sancin,
Dominika Švarc
in Matjaž Ambrož

AVTORJI: Vasilka Sancin
Dominika Švarc
Matjaž Ambrož

JEZIKOVNI PREGLED: Tatjana Merc

VSEBINSKI SPREMLJEVALEC: Andrej Osterman

IZDALO IN ZALOŽILO: Poveljstvo za doktrino, razvoj,
izobraževanje in usposabljanje

LETO IZIDA: 2009

NAKLADA: 350 izvodov

TISK: Littera Picta d.o.o.

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

355.01:341

SANCIN, Vasilka

Mednarodno pravo oboroženih spopadov
/ Vasilka Sancin, Dominika Švarc in Matjaž Ambrož.
- Ljubljana : Poveljstvo za doktrino, razvoj, izobraževanje in
usposabljanje, 2009

ISBN 978-961-6600-19-4

1. Švarc, Dominika 2. Ambrož, Matjaž

247144704

KAZALO VSEBINE

SEZNAM KRATIC IN OKRAJŠAV	17
PREDGOVOR	23
TEMELJNI POJMI.....	31
PRVI DEL: MEDNARODNO PRAVO OBOROŽENIH SPOPADOV (IUS IN BELLO).....	49
I. UVOD.....	49
1. Pojmi in definicije	50
1.1. Vojna	50
1.2. Oboroženi spopad.....	51
1.3. Vojno pravo, mednarodno humanitarno pravo oziroma mednarodno pravo oboroženih spopadov	52
1.4. Razlikovanje med <i>ius ad bellum</i> in <i>ius in bello</i>	53
2. Cilj in namen mednarodnega prava oboroženih spopadov	56
3. Temeljna načela mednarodnega prava oboroženih spopadov	57
4. Martensova klavzula	57
II. VIRI PRAVA OBOROŽENIH SPOPADOV IN ZGODOVINSKI RAZVOJ	59
1. Zgodovinski razvoj.....	59
1.1. Začetki razvoja	59
1.2. Razvoj haaškega prava.....	62
1.3. Razvoj ženevskega prava.....	64
1.4. Razvoj newyorškega prava.....	66
2. Viri mednarodnega prava oboroženih spopadov.....	67
2.1. Pogodbeno pravo	67
2.1.1. Haaško pravo.....	67
2.1.2. Ženevsko pravo.....	68
2.1.3. Sodobno pogodbeno pravo oz. newyorško pravo	69
2.2. Običajno mednarodno pravo oboroženih spopadov	70
2.2.1. Splošno	70
2.2.2. Študija Mednarodnega odbora Rdečega križa.....	71
2.2.2.1. Namen študije	71
2.2.2.2. Presoja mednarodnega običajnega humanitarnega prava	72
2.2.2.2.1. Praksa držav	72
2.2.2.2.2. <i>Opinio iuris</i>	74
2.2.2.3. Vpliv pogodbenega prava	75

2.2.2.4. Ugotovitve.....	76
2.2.2.4.1. Mednarodni oboroženi spopadi.....	76
2.2.2.4.2. Nemednarodni oboroženi spopadi	77
2.2.2.4.3. Vprašanja, ki zahtevajo nadaljnjo pojasnitev	78
3. Splošna načela mednarodnega humanitarnega prava.....	78
4. Notranji viri, ki so relevantni z vidika prava oboroženih spopadov	79
5. Razmerje med mednarodnim in notranjim pravom v Republiki Sloveniji	79
III. UPORABLJIVOST PRAVA OBOROŽENIH SPOPADOV	81
1. Notranji nemiri in napetosti	81
2. Oboroženi spopadi	81
2.1. Mednarodni oboroženi spopadi	82
2.2. Nemednarodni oboroženi spopadi	83
2.2.1. Priznanje upornikov kot vojskujoče se strani.....	84
2.2.2. Podrobneje o nemednarodnih oboroženih spopadih.....	85
2.2.2.1. Opredelitev.....	85
2.2.2.2. Skupni 3. člen Ženevskih konvencij.....	85
2.2.2.2.1. Obseg uporabe	86
2.2.2.2.2. Elementi notranjega oboroženega spopada	88
2.2.3. Obvezujoča narava 3. člena za upornike	92
2.2.4. Podrobneje o vsebini skupnega 3. člena.....	94
2.2.5. Drugi dopolnilni protokol k ženevskim konvencijam (1977)...	97
2.2.5.1. Splošno.....	97
2.2.5.2. Obseg uporabe	98
2.2.5.3. Podrobnejša vsebina Drugega dopolnilnega protokola	100
2.2.5.3.1. Humano ravnanje.....	101
2.2.5.3.2. Ranjenci, bolniki in brodolomci	103
2.2.5.3.3. Civilno prebivalstvo.....	103
2.3. Internacionalizirani notranji oboroženi spopadi.....	105
2.3.1. Razlogi za internacionalizacijo notranjih oboroženih spopadov	106
2.3.2. Opredelitev štirih različnih odnosov v internationaliziranih notranjih oboroženih spopadih.....	107
2.3.3. Uporaba mednarodnega humanitarnega prava v internationaliziranih notranjih oboroženih spopadih.....	109
2.3.4. Nekatere možnosti za nadaljnji razvoj.....	111
2.3.5. Nasilna postavitve nove vlade preko intervencije tretje države	112
2.4. »Vojna zoper terorizem«	113

IV. ZAŠČITA OZIROMA VARSTVO PRIPADNIKOV OBOROŽENIH SIL ...	115
1. Pojem in definicija pripadnikov oboroženih sil	115
2. Zaščita ranjenih in bolnih pri vojskovanju na kopnem ter ranjenih, bolnih in brodolomcev pri vojskovanju na morju.....	117
3. Pravni režim, ki velja za tiste, ki pomagajo bolnim, ranjenim in brodolomcem	118
4. Položaj vojnih ujetnikov	119
4.1. Krog zaščiteneh oseb	119
4.2. Trajanje zaščite.....	120
4.3. Neveljavnost odreka pravicam	120
4.4. Splošna zaščita vojnih ujetnikov.....	121
4.5. Konec ujetništva.....	125
5. Plačanci	125
6. Vohuni.....	126
V. ZAŠČITA OZIROMA VARSTVO CIVILISTOV.....	127
1. Pojem civilnega prebivalstva	127
2. Bolnišnične in varnostne cone in kraji	128
3. Nevtralizirane cone	128
4. Zaščita na splošno.....	129
4.1. Zaščita žensk v oboroženih spopadih.....	130
4.1.1. Zaščita pred spolnim nasiljem.....	130
4.1.2. Nosečnice in matere	130
4.1.3. Ženske vojne ujetnice in internirane ženske.....	131
4.1.3.1. Vojne ujetnice.....	131
4.1.3.2. Interniranke	131
4.2. Zaščita otrok v oboroženih spopadih.....	132
4.2.1. Ženevsko pravo	132
4.2.1.1. Zaščita otrok pred sovražnostmi.....	132
4.2.1.2. Ohranjanje družinskih vezi in članov družine skupaj.....	134
4.2.1.3. Zagotavljanje potrebne nege ter zaščite za otroke v času sovražnosti.....	135
4.2.2. Konvencija Združenih narodov o otrokovih pravicah iz leta 1989	136
4.2.3. Opcijski protokol h Konvenciji o otrokovih pravicah o vključevanju otrok v oboroženi spopad iz leta 2000	136
4.2.4. Konvencija MOD št. 182 o prepovedi in takojšnjem ukrepanju za odpravo najhujših oblik otroškega dela iz leta 1989	136
5. Begunci in mednarodno humanitarno pravo	137
5.1. Pojem in definicija begunca	137

5.2. Notranje razseljene osebe	138
5.3. Načelo nezavračanja	138
5.4. Ženevsko pravo.....	138
5.5. Vloga različnih organov in organizacij.....	139
VI. IZVAJANJE SOVRAŽNOSTI: METODE IN NAČINI BOJEVANJA	141
1. Začetek vojnega stanja	141
2. Opredelitev vojaških ciljev	142
3. Izvajanje sovražnosti oziroma bojevanje	144
3.1. Bojišče	144
3.2. Območje vojnih operacij	145
3.3. Posebnosti vojskovanja na morju.....	145
3.3.1. Temeljna pravila vodenja sovražnosti na morju.....	145
3.3.2. Pomorska blokada.....	146
3.3.3. Pomorski zaseg.....	147
4. Omejitve pri izvajanju sovražnosti.....	148
4.1. Omejitve glede načinov in metod vojskovanja	149
4.1.1. Perfidije	149
4.1.2. Vojne zvijače	150
4.2. Omejitve glede objektov	151
4.2.1. Splošno	151
4.2.2. Objekti, ki uživajo posebno zaščito.....	152
4.2.3. Posebej o zaščiti oziroma varstvu kulturnih dobrin	153
4.2.3.1. Haaški pravilnik (1907) in Haaška konvencija (1954) z dopolnilnima protokoloma	153
4.2.3.2. Definicija kulturnih dobrin	154
4.2.3.3. Vrste zaščite	154
4.3. Omejitve glede orožij	156
4.3.1. Konvencionalna orožja.....	157
4.3.2. Orožja za množično uničevanje.....	158
4.3.2.1. Kemično orožje	158
4.3.2.2. Bakteriološko (biološko) orožje.....	158
4.3.2.3. Jedrsko orožje	158
5. Represalije v oboroženih spopadih	160
6. Pogajanja in sklepanje sporazumov med vojskujočimi se stranmi	160
6.1. Mednarodne pogodbe, značilne za vojno stanje	160
6.1.1. Karteli.....	161
6.1.2. Premirja	161
6.1.3. Kapitulacije	162
7. Konec vojnega stanja	162
7.1. Mirovna pogodba	163

7.2. Sporazum o premirju	163
7.3. Enostranske izjave o koncu vojne	163
7.4. Prenehanje sovražnosti brez sporazuma	164
8. Razpoznavni znaki in signali.....	164
VII. VOJAŠKA OKUPACIJA	165
1. Pojem in definicija	165
2. Pravni režim	165
3. Razvoj in pregled posamičnih primerov vojnih okupacij	167
VIII.ODNOS MED MEDNARODNIM HUMANITARNIM PRAVOM IN PRAVOM ČLOVEKOVIH PRAVIC	171
1. Razvoj obeh pravnih področij	171
2. Področje uporabe.....	172
3. Uporaba pravil (implementacija).....	174
4. Razmerje med mednarodnim humanitarnim pravom in pravom človekovih pravic	175
IX. NEVTRALNOST.....	177
1. Splošno.....	177
2. Nevtralnost na kopnem	179
3. Nevtralnost na morju	179
X. UVELJAVLJANJE MEDNARODNEGA HUMANITARNEGA PRAVA	181
1. Skupni 1. člen ženevskih konvencij: spoštovati in zagotoviti spoštovanje ..	181
2. Širjenje poznavanja mednarodnega humanitarnega prava (diseminacija)...	181
3. Institut sile zaščitnice	182
4. Mednarodni odbor Rdečega križa	182
5. Mednarodna komisija za ugotavljanje dejstev	183
6. Sodelovanje z OZN	184
7. Razvoj mednarodnega kazenskega prava.....	184
8. Mednarodna odgovornost držav	184
8.1. Razvoj in pravna podlaga	184
8.2. Definicija.....	185
8.2.1. Pripisljivost ravnanja državi	185
8.2.2. Kršitev mednarodne obveznosti, ki zavezuje državo.....	187
8.2.3. Razlogi za izključitev protipravnosti	187
8.3. Vsebina mednarodne odgovornosti	188
8.4. Izbor praktičnih primerov	189
9. Sprejem ustreznih notranje pravnih predpisov in izvedba potrebnih postopkov	189
Priloga: Seznam običajnih pravil mednarodnega humanitarnega prava.....	191

DRUGI DEL: MIROVNE OPERACIJE 207

I. RAZVOJ IN ZASNOVA MIROVNIH OPERACIJ 207

1. Sistem varovanja mednarodnega miru in varnosti Ustanovne listine OZN.....	207
2. Razvoj mirovnih operacij	210
2.1. Obdobje hladne vojne: tradicionalne mirovne operacije	211
2.2. Obdobje po 1988: razvoj kompleksnih mirovnih operacij	214
3. Doktrina in tipologija mirovnih operacij	219
3.1. Doktrina mirovnih operacij	219
3.1.1. Opredelitev pojma »doktrina«	219
3.1.2. OZN.....	220
3.1.2.1. Dnevni red za mir in Dodatek k Dnevnuemu redu za mir	221
3.1.2.1.1. Operacije ohranjanja miru in operacije uveljavljanja miru.....	221
3.1.2.1.2. Druge mirovne dejavnosti OZN	222
3.1.2.1.3. Brahimijevo poročilo	225
3.1.2.2. Priročnik o mirovnih operacijah OZN.....	228
3.1.2.3. Načela in smernice za mirovne operacije OZN	230
3.1.3. Izbrane nacionalne doktrine.....	232
3.1.3.1. ZDA.....	232
3.1.3.2. Velika Britanija	236
3.1.3.2.1. Doktrina »širših operacij ohranjanja miru«	236
3.1.3.2.2. Doktrina operacij v podporo miru.....	239
3.1.3.3. Francija	240
3.1.3.4. Kanada.....	241
3.1.4. Regionalne doktrine	242
3.1.4.1. Doktrina zveze NATO	242
3.1.4.2. Regionalne doktrine v nastajanju	247
3.1.5. Slovenska doktrina.....	248
3.2. Tipologija mirovnih operacij	251
3.2.1. Tipi operacij glede na stopnjo oboroženosti	252
3.2.2. Tipi operacij glede na mandat za uporabo sile.....	252
3.2.2.1. Operacije ohranjanja miru	252
3.2.2.2. Prisilne akcije	253
3.2.2.3. Operacije uveljavljanja miru	254
3.2.3. Tipi mirovnih operacij glede na raznovrstnost osebja in nalog.....	255
3.2.3.1. Enostavne mirovne operacije	255

3.2.3.2. Kompleksne (večdimenzionalne) mirovne operacije	257
3.2.4. Tipi mirovnih operacij glede na zasnovo strukture poveljevanja	258
3.2.4.1. Mirovne operacije OZN.....	258
3.2.4.2. Večnacionalne in regionalne mirovne operacije	259
3.2.4.3. <i>Partnerske mirovne operacije</i>	259
4. Struktura mirovnih operacij in veriga poveljevanja	260
4.1. Struktura mirovnih operacij OZN	260
4.1.1. Glavni organi OZN	260
4.1.1.1. Varnostni svet	260
4.1.1.2. Sekretariat OZN.....	260
4.1.1.2.1. Generalni sekretar	260
4.1.1.2.2. Oddelek za mirovne operacije.....	261
4.1.1.2.3. Posebni predstavnik Generalnega Sekretarja in Poveljnik sil	261
4.1.2. Vojaške sile	262
4.2. Veriga poveljevanja v mirovnih operacijah OZN.....	264
4.3. Veriga poveljevanja v mirovnih operacijah pod vodstvom NATO	267
5. Pravni okvir mirovnih operacij.....	268
5.1. Mandat	270
5.1.2. Ustanovna listina OZN in resolucije Varnostnega sveta.....	270
5.1.3. Regionalni dogovori	271
5.2. Sporazum o statusu sil	272
5.3. Sporazum o sodelovanju sil	274
5.4. Standardni operativni postopki	275
5.5. Pravila delovanja	275
5.6. Konvencija o privilegijih in imunitetah Združenih narodov	276
5.7. Konvencija o varnosti osebja OZN in spremljevalnega osebja	276
5.8. Nacionalna zakonodaja	277
6. Pravne podlage sodelovanja Slovenske vojske v mirovnih operacijah	278
II. UPORABA SILE V MIROVNIH OPERACIJAH.....	285
1. Zgodovinski razvoj.....	285
1.1. Obdobje hladne vojne: uporaba sile le v samoobrambi	285
1.1.1. Osebna samoobramba: UNEF I (1956-57).....	285
1.1.2. Zaščita misije: ONUC (1960-64).....	286
1.1.3. Od zaščite misije k zaščiti mandata: UNFICYP, UNEF II, UNIFIL	289
1.1.4. Izkušnje prvih treh desetletij mirovnih operacij	292
1.2. Obdobje po hladni vojni: širši mandat za uporabo sile.....	292

1.2.1.	Krepitev uporabe sile v mirovnih operacijah	292
1.2.2.	Preprečevanje hudodelstev zoper človečnost: UNTAC (1991-1994)	294
1.2.3.	Operacije uveljavljanja miru v Somaliji in BiH	295
1.2.3.1.	Somalija	295
1.2.3.1.1.	UNOSOM I (1992-1993)	295
1.2.3.1.2.	Vojaško posredovanje: UNITAF (1992-1993).....	296
1.2.3.1.3.	UNOSOM II (1993-1995)	297
1.2.3.2.	Bosna in Hercegovina.....	299
1.2.3.2.1.	UNPROFOR (1992-1995)	299
1.2.3.2.2.	Akcija NATO: operacija Načrtna podpora (1995).....	303
1.2.3.2.3.	IFOR/SFOR (1995-2004) in EUFOR-Altea (2004 do danes).....	304
1.2.4.	Operacije v Ruandi, na Haitiju in v Vzhodnem Timorju	305
1.2.4.1.	Ruanda: UNAMIR (1993 -1996)	305
1.2.4.2.	Haiti: UNMIH in MNF (1993 - 1996)	306
1.2.4.3.	Vzhodni Timor: INTERFET (1999) in UNTAET (1999 - 2002)	308
1.2.5.	Robustne operacije ohranjanja miru.....	309
1.2.5.1.	Sierra Leone: UNAMSIL (1999 - 2005)	309
1.2.5.2.	Demokratska Republika Kongo: MONUC (1999 do danes).....	312
1.2.5.3.	Slonokoščena obala: UNOCI, 2004 do danes	313
1.2.5.4.	Sudan: UNMIS (2005 do danes).....	314
1.2.5.5.	Libanon: razširjeni mandat UNIFIL (2006 do danes)	314
1.2.6.	Sodobne operacije pod vodstvom NATO: KFOR in ISAF	315
1.2.6.1.	Kosovo: KFOR (1999 do danes)	315
1.2.6.2.	Afganistan: ISAF (2001 do danes)	317
2.	Pravni okvir uporabe sile v mirovnih operacijah: od mandata do pravil delovanja	319
2.1.	Mandat Varnostnega sveta.....	319
2.2.	Pravila delovanja	322
2.2.1.	Opredelitev pojma.....	322
2.2.1.1.	Kaj so pravila delovanja?.....	323
2.2.1.2.	Kaj je namen pravil delovanja?	324
2.2.1.3.	Kaj vpliva na oblikovanje pravil delovanja?.....	324
2.2.1.4.	Kdo oblikuje pravila delovanja?	325
2.2.1.5.	Pravna narava pravil delovanja.....	325
2.2.2.	Izzivi oblikovanja in uporabe pravil delovanja	326

2.2.3. Pravila delovanja v mirovnih operacijah OZN	330
2.2.3.1. Osnutek vzorčnih pravil delovanja OZN.....	330
2.2.3.2. Temeljna načela uporabe pravil delovanja OZN....	332
2.2.3.3. Postopek v primeru kršitev pravil delovanja	333
2.2.3.4. Temeljna načela uporabe sile	333
2.2.3.5. Definicije	335
2.2.3.6. Dodatna navodila in postopki	336
2.2.3.6.1. Splošna navodila.....	336
2.2.3.6.2. Postopki opozarjanja	337
2.2.3.6.3. Postopki streljanja	338
2.2.3.7. Tipi pravil delovanja.....	338
2.2.4. NATO pravila delovanja	339

III. MEDNARODNO PRAVO OBOROŽENIH SPOPADOV V MIROVNIH OPERACIJAH.....

1. Uporabljenost prava oboroženih spopadov v mirovnih operacijah OZN	343
1.1. Stališče OZN pred letom 1999	344
1.2. Stališče nevladnih organizacij	346
1.3. Stališče mednarodnopravne stroke.....	346
1.4. Bilten Generalnega Sekretarja	347
2. Pogoji in obseg uporabe	349
2.1. Prag uporabe.....	349
2.2. Obseg pravil, ki obvezujejo mirovne sile OZN.....	350
2.2.1. Zaščita civilnega prebivalstva.....	351
2.2.2. Sredstva in metode bojevanja	351
2.2.3. Ravnanje s civilisti in osebami hors de combat.....	352
2.2.4. Ravnanje s pridržanimi osebami	353
2.2.5. Ravnanje z ranjenci, bolniki, medicinskim in humanitarnim osebjem	353
2.3. Zaščita mirovnih sil	354
3. Nekatera odprta vprašanja	358
3.1. Neposredno sodelovanje mirovnih sil v sovražnostih	359
3.2. Pravo mednarodnih ali nemednarodnih oboroženih spopadov.....	360
3.3. Enotna uporaba prava oboroženih spopadov v večnacionalnih operacijah	361
3.4. Zaščita civilistov	362
3.5. Pridržanje.....	363
3.6. Pravo vojaške okupacije	365
3.7. Pravo človekovih pravic v mirovnih operacijah	366
3.8. Odgovornost za kršitve mednarodnega prava oboroženih spopadov ..	366
4. Sklep	367

I. OČRT MEDNARODNEGA KAZENSKEGA PRAVA IN MEDNARODNEGA KAZENSKEGA SODSTVA	371
1. Pojem in pomen mednarodnega kazenskega prava	371
2. Uporaba slovenskega kazenskega prava v primeru kaznivih dejanj z mednarodnim elementom (s posebnim ozirom na mednarodne vojaške misije).....	372
2.1. Represivna oblast in jurisdikcija.....	372
2.2. Širitev represivne oblasti preko meja države	373
2.3. Načeli registracije ladje in registracije letala	374
2.4. Realno načelo	375
2.5. Aktivno personalitetno načelo	376
2.6. Pasivno personalitetno načelo	377
2.7. Univerzalno načelo.....	378
2.8. Ekskurz: praktični primeri uporabe univerzalnega načela.....	379
2.9. Konflikt jurisdikcij	380
2.10. Konflikt jurisdikcij v primeru mirovnih operacij.....	381
2.11. Nekatera procesna vprašanja	383
3. Mednarodno kazensko sodstvo	383
3.1. Uvod: Ideja o »globalni jurisdikciji«.....	383
3.2. Glavne postaje na poti do stalnega mednarodnega kazenskega sodišča	384
3.2.1. Versajska mirovna pogodba	384
3.2.2. Mednarodno vojaško sodišče v Nürnbergu in Mednarodno vojaško sodišče za Daljni vzhod	385
3.2.3. Obdobje po Nürnbergu.....	386
3.2.4. Ad hoc mednarodni kazenski sodišči za nekdanjo Jugoslavijo in Ruando	386
3.3. Stalno mednarodno kazensko sodišče.....	389
3.3.1. Ustanovitev	389
3.3.2. Pristojnost Mednarodnega kazenskega sodišča in »sprožitveni mehanizmi«	389
3.3.3. Komplementarnost pristojnosti Mednarodnega kazenskega sodišča	390
3.3.4. Mednarodno kazensko sodišče in vloga Varnostnega sveta...	392
3.3.5. Splošni del Rimskega statuta.....	393
3.3.6. Posebni del Rimskega statuta	394
3.3.6.1. Genocid.....	394
3.3.6.2. Hudodelstva zoper človečnost	395
3.3.6.3. Vojna hudodelstva	396
3.3.7. Postopek in kazenske sankcije.....	397

3.3.8. Izvršitev zaporne kazni, ki jo izreče Mednarodno kazensko sodišče	398
3.3.9. Sklepno	398
II. IZBRANE TEME MEDNARODNEGA KAZENSKEGA PRAVA.....	401
1. Poveljniška odgovornost	401
1.1. Razvoj poveljniške odgovornosti v mednarodnem kazenskem pravu..	401
1.2. Predpostavke poveljniške odgovornosti	403
1.2.1. Status poveljnika	403
1.2.1.1. Status vojaškega poveljnika	404
1.2.1.2. Status civilnega nadrejenega	404
1.2.2. Opustitev nadzorstva nad podrejenimi.....	405
1.2.2.1. Vojaški poveljniki.....	405
1.2.2.2. Civilni nadrejeni.....	407
1.2.3. Izvršitev kaznivih dejanj iz pristojnosti Mednarodnega kazenskega sodišča (kot posledica nepravilnega izvajanja nadzora?)	407
1.2.4. Krivda	410
1.2.4.1. Vojaški poveljniki (»vedel ali bi moral vedeti«).....	410
1.2.4.2. Civilni nadrejeni (»vedel ali zavestno ni upošteval informacije«)	412
1.3. Poveljniška odgovornost v slovenskem kazenskem pravu	413
1.3.1. Neposredna poveljniška odgovornost v slovenskem kazenskem pravu	414
1.3.1.1. Vprašanje posrednega storilstva v slovenskem kazenskem pravu.....	414
1.3.2. Poveljniška odgovornost v ožjem smislu, ki jo je mogoče vzpostaviti po splošnih pravilih.....	415
1.4. Implementacija določbe o poveljniški odgovornosti v slovensko kazensko pravo	417
1.4.1. Modeli implementacije Rimskega statuta – splošno.....	417
1.4.2. Implementacija poveljniške odgovornosti	420
1.4.3. Rešitev v KZ-1	423
2. Ravnanje po ukazu nadrejenega	425
2.1. Očrt problema	425
2.2. Zgodovinski razvoj instituta ravnanja na ukaz	427
2.3. Ravnanje po ukazu nadrejenega v Rimskem statutu Mednarodnega kazenskega sodišča	428
2.3.1. Predpostavke za izključitev kazenske odgovornosti	429
2.3.2. Pravni učinki ravnanja na ukaz.....	430
2.3.3. Razmerje instituta ravnanja na ukaz do institutov pravne zmote ter ravnanja pod	431

2.3.4. Ali je poseben institut ravnanja na ukaz sploh potreben?.....	433
2.4. Ravnanje po ukazu nadrejenega v slovenskem kazenskem pravu	434
2.4.1. Izjeme, ki vzpostavljajo kaznivost	435
2.4.2. Usklajenost z Rimskim statutom	436
3. Razlogi, ki izključujejo kaznivost	436
3.1. Razlogi, ki izključujejo kaznivost v mednarodnem kazenskem pravu	437
3.2. Sistem razlogov izključitve kaznivosti v Rimskem statutu	438
3.2.1. Razlogi izključitve kaznivosti, ki jim Rimski statut izrecno odreja veljavnost	438
3.2.2. Razlogi izključitve kaznivosti, ki jih Rimski statut priznava	438
3.2.2.1. Prostovoljni odstop.....	439
3.2.2.2. Silobran.....	440
3.2.2.3. Ravnanje pod vplivom grožnje (duress).....	441
3.2.2.4. Duševna bolezen in duševna motnja, stanje omamljenosti.....	442
3.2.2.5. Dejanska in pravna zmota.....	443
3.2.3. Razlogi izključitve kaznivosti, ki jih Rimski statut ne ureja	445
SUMMARY	447
LITERATURA	449
STVARNO KAZALO	466
INDEX	477
PREDSTAVITEV AVTORJEV	481

SEZNAM KRATIC IN OKRAJŠAV

AAP	Allied Administrative Publication
AJP	Allied Joint Publication
AMIB	African Mission in Burundi
AMIS	African Union Mission in Sudan
ANA	afganistanske varnostne sile (angl. Afghan National Army)
AOR	območje odgovornosti (angl. area of responsibility)
ARSIWA	Articles on the Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts
ASEAN	Združenje Jugovzhodnih azijskih narodov (angl. Association of Southeast Asian Nations)
AU	Afriška unija
CIMIC	civilno-vojaško sodelovanje (angl. civil-Military cooperation)
CMO	civilno-vojaške operacije (angl. civil-military operations)
DDR	razorožitev, demobilizacija in ponovna vključitev (angl. disarmament, demobilization and reintegration)
DOMREP	Mission of the Representative of the Secretary General in the Dominican Republic
DPKO	Oddelek za mirovne operacije (angl. Department of Peacekeeping Operations)
ECOMICI	ECOWAS Mission in Cote d'Ivoire
ECOMIL	ECOWAS Mission in Liberia
ECOMOG	ECOWAS Military Observer Group
ECOWAS	Ekonomska skupnost zahodnoafriških držav (angl. Economic Community of West African States)
EU	Evropska unija
EUFOR	European Union Force
FM	Field Manual
ICRC	International Committee of the Red Cross
ICTR	International Criminal Tribunal for Rwanda (glej MKSR)
ICTY	International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia (glej MKSJ)
IFF	prepoznavna naš-tuj (angl. identification friend or foe)
IFOR	implementacijske sile v BIH (angl. Implementation Force)
INTERFET	International Force for East Timor

ISAF	International Security Assistance Force
itd.	in tako dalje
JWP	Joint Warfare Publication
KFOR	Kosovo Force
KLA	Osvobodilna vojska Kosova (angl. Kosovo Liberation Army)
KZ-94	Slovenski Kazenski zakonik, ki je veljal od 1.1.1995 do 31.10.2008; Ur.l. RS, št. 63/1994 (70/1994 popr.), Ur.l. RS, št. 23/1999, 60/1999 Odl.US: U-I-226/95, 40/2004, 95/2004-UPB1, 37/2005 Odl.US: U-I-335/02-20, 17/2006 Odl.US: U-I-192/04-16, 55/2008 (66/2008 popr.), 89/2008 Odl.US: U-I-25/07-43
KZ-1	Slovenski kazenski zakonik, ki velja od 1.11.2008; Ur.l. RS, št. 55/2008 (66/2008 popr.)
MC	Vojaški odbor (angl. Military Committee)
MHP	mednarodno humanitarno pravo
MIF	Multinational Interim Force in Haiti
MINUCI	United Nations Mission in Côte d'Ivoire
MINURSO	United Nations Mission for the Referendum in Western Sahara
MINUSTAH	United Nations Stabilization Mission in Haiti
MIPONUH	United Nations Civilian Police Mission in Haiti
MKSJ	Mednarodno kazensko sodišče za pregon oseb, domnevno odgovornih za hude kršitve mednarodnega humanitarnega prava na ozemlju nekdanje Jugoslavije od leta 1991
MKSR	Mednarodno kazensko sodišče za pregon oseb, domnevno odgovornih za genocid in druge hude kršitve mednarodnega humanitarnega prava, storjene na ozemlju Ruande, in državljanov Ruande, domnevno odgovornih za genocid in druge takšne kršitve, storjene na ozemlju sosednjih držav med 1. januarjem 1994 in 31. decembrom 1994
MKS	Mednarodno kazensko sodišče (International Criminal Court)
MNF	Multi-national Force in Haiti
MO	mirovne operacije
MONUC	United Nations Organization Mission in the Democratic Republic of Congo
MOOTW	vojaške nevojne operacije (angl. military operations other than war)
MORK	Mednarodni odbor Rdečega križa
MOTB	motorizirani bataljon
MOU	memorandum o soglasju / memorandum o razumevanju (angl. memorandum of understanding)

MP	mednarodno pravo
MPDPP	mednarodni pakt o državljanskih in političnih pravicah
NA5CROs	operacije kriznega odizvanja (angl. non-article 5 crisis response operations)
NAC	Severnoatlanstki svet (angl. North Atlantic Council)
NATO	North-Atlantic Treaty Organization
NMOG	Neutral Military Observer's Group
npr.	na primer
NTM – I	Nato Training Mission in Iraq
OMO	Oddelek za mirovne operacije OZN (angl. Department of Peacekeeping Operations – DPKO)
ONUB	United Nations Mission in Burundi
ONUC	United Nations Operation in the Congo
ONUMOZ	United Nations Operation in Mozambique (port. Operação das Nações Unidas em Moçambique)
OPLAN	operativni načrt (angl. operation plan)
OPORD	operativno povelje (angl. operation order)
OVSE	Organizacija za varnost in sodelovanje v Evropi
OZN	Organizacija združenih narodov
PB	izgradnja miru (angl. peace building)
PEO	operacije uveljavljanja miru (angl. peace enforcement operations)
POW	Prisoner of War (vojni ujetnik)
PKO	operacije ohranjanja miru (angl. peacekeeping operations)
PM	ustvarjanje miru (angl. peace making)
PPGS	Posebni predstavnik Generalnega sekretarja OZN
PRT	skupine za obnovo provinc (angl. Provincial Reconstruction Teams)
ROE	pravila delovanja (angl. rules of engagement)
RRF	sile za hitro odzivanje (angl. rapid reaction force)
SACEUR	Vrhovni poveljnik zavezniških sil za Evropo (angl. Supreme Allied Commander for Europe)
SFOR	stabilizacijske sile v BiH (angl. Stabilization Force)
SHAPE	Vrhovno poveljstvo zavezniških sil v Evropi (angl. Supreme Headquarters, Allied Powers Europe)
SND	Skupnost neodvisnih držav
SOFA	sporazum o statusu sil (angl. status of forces agreement)
SOMA	sporazum o statusu misije (angl. status of mission agreement)

SOP	standardni operativni postopki (angl. standard operating procedures)
SV	Slovenska vojska
SZVP	skupna zunanja in varnostna politika Evropske unije
t.i.	tako imenovan/-a
t.j.	to je
TTP	taktike, tehnike in postopki (angl. tactics, techniques, procedures)
UL OZN	Ustanovna listina OZN
UN	Organizacija Združenih narodov (angl. United Nations)
UNAHSB	avstrijsko-madžarsko-slovenski bataljon OZN (angl. United Nations Austrian-Hungarian-Slovenian Battalion)
UNAMA	United Nations Assistance Mission to Afghanistan
UNAMET	United Nations Mission in East Timor
UNAMI	United Nations Mission in Iraq
UNAMIR	United Nations Assistance Mission for Rwanda
UNAMSIL	United Nations Mission in Sierra Leone
UNDOF	United Nations Disengagement Observers Force
UNEF 1	United Nations Emergency Force
UNEF II	United Nations Emergency Force II
UNFICYP	United Nations Force in Cyprus
UNHCR	Visoki komisar OZN za begunce (angl. United Nations High Commissioner for Refugees)
UNIFIL	United Nations Interim Force in Lebanon
UNIIMOG	United Nations Iran-Iraq Military Observer Group
UNIOSIL	United Nations Integrated Office for Sierra Leone
UNITAF	United Task Force in Somalia
UNMBH	United Nations Mission in Bosnia and Herzegovina
UNMEE	United Nations Mission in Ethiopia and Eritrea
UNMIH	United Nations Mission in Haiti
UNMIK	United Nations Mission for the Interim Administration in Kosovo
UNMIL	United Nations Mission in Liberia
UNMIS	United Nations Mission in the Sudan
UNMISET	United Nations Mission of Support in East Timor
UNMIT	United Nations Integrated Mission in Timor-Leste
UNMO	vojaški opazovalci OZN (angl. UN military observers)
UNMOGIP	United Nations Military Observer Group in India and Pakistan

UNOCI	United Nations Operation in Côte d'Ivoire
UNOGIL	United Nations Observation Group in Lebanon
UNOMSIL	United Nations Observer Mission in Sierra Leone
UNOMUR	United Nations Observer Mission Uganda-Rwanda
UNOSOM I	United Nations Operation in Somalia I
UNOSOM II	United Nations Operation in Somalia II
UNOTIL	United Nations Office in Timor-Leste
UNPREDEP	United Nations Preventive Deployment Force
UNPROFOR	United Nations Protection Force
UNSF	United Nations Security Force in New Guinea
UNSMIH	United Nations Support Mission in Haiti
UNTAC	United Nations Transitory Administration in Cambodia
UNTAET	United Nations Transitional Administration in East Timor
UNTMIH	United Nations Transition Mission in Haiti
UNTSO	United Nations Truce Supervision Organization
UNYOM	United Nations Yemen Observation Mission
Ur. l. RS	Uradni list Republike Slovenije
ZDA	Združene države Amerike
ZEU	Zahodnoevropska unija
ZN	Združeni narodi
ZObr	Zakon o obrambi
ZRJ	Zvezna republika Jugoslavija
ZSSloV	Zakon o službi v Slovenski vojski
ZZZ	Zakon o zunanjih zadevah

PREDGOVOR

Pripadniki Slovenske vojske v skladu z obveznostmi Republike Slovenije, ki izvirajo iz mednarodnih pogodb in članstva v mednarodnih organizacijah (OZN, NATO, EU, OVSE), sodelujejo pri izvajanju vojaških in nevojaških aktivnosti v podporo miru.¹ Pri tem morajo delovati v skladu z merodajnimi pravili notranjega prava in mednarodnega prava, ki obvezuje Republiko Slovenijo, zlasti mednarodnega prava oboroženih spopadov oz. mednarodnega humanitarnega prava in mednarodnega prava človekovih pravic. Za kršitve teh pravil so lahko disciplinsko, odškodninsko ali celo kazensko individualno odgovorni.

Vse več mednarodnih operacij, v katerih sodelujejo tudi pripadniki Slovenske vojske, poteka v nestabilnih in nevarnih post-konfliktnih situacijah, kjer sovražnosti še niso končane ali pa lahko vsak čas ponovno izbruhnejo in kjer lokalne oblasti niso sposobne zagotavljati varnosti in reda. V takšnih okoliščinah se lahko člani mednarodne misije, vključno s pripadniki Slovenske vojske, nenačrtovano ali celo na podlagi izrecnega mandata Varnostnega sveta OZN,² znajdejo v situaciji oboroženega spopada. V tem primeru so pravila pogodbenega in običajnega mednarodnega prava oboroženih spopadov, temeljni (čeprav ne edini) pravni vir, ki določa njihove pravice in omejuje njihovo svobodo ravnanja.

Pripadniki Slovenske vojske morajo zato poznati, spoštovati in izvajati pravila mednarodnega prava oboroženih spopadov, ki obvezujejo Republiko Slovenijo, Slovenija pa ima mednarodnopravno obveznost, da kot pogodbenica relevantnih mednarodnih pogodb pripadnike svoje vojske v procesu izobraževanja in usposabljanja s temi pravili in načeli podrobno seznanijo.³ Poleg tega se od pripadnikov Slovenske vojske pričakuje poznavanje celotnega sklopa pravil notranjega (slovenskega in tujega) in mednarodnega prava, zlasti prava človekovih pravic, kakor tudi mandatov in pravil delovanja, ki urejajo delovanje v mednarodnih vojaških operacijah. Učinkovito izobraževanje in usposabljanje, zlasti tistih pripadnikov oboroženih sil, ki nimajo predhodne pravne izobrazbe, pa je mogoče zagotoviti le z ustrezno strokovno pripravljenimi gradivi.

Ta strokovna monografija učbeniške oziroma priročniške narave je bila pripravljena prav z namenom prispevati k učinkovitemu izobraževanju in usposabljanju pripadnikov Slovenske vojske, vojaških pravnih svetovalcev in drugih oseb, ki morajo biti seznanjeni s temeljnimi koncepti in pravili veljavnega mednarodnega prava oboroženih spopadov ter drugih, sorodnih pravnih vej, kot sta mednarodno

¹ Podatki o preteklem in tekočem sodelovanju pripadnikov Slovenske vojske v mednarodnih misijah so dostopni na <http://slovenskavojska.si/poklicna/misije/index.htm>.

² Sodobne mirovne operacije imajo vse pogostejše široke pristojnosti za uporabo oborožene sile na podlagi VII. poglavja Ustanovne listine OZN ne le za lastno zaščito in za zaščito misije, temveč tudi za zaščito lokalnega civilnega prebivalstva pred grožnjami z nasiljem, za podporo lokalnim institucijam pri vzdrževanju miru in varnosti in za uresničevanje drugih nalog.

³ Glej npr. 47. člen Prve ženevske konvencije, 48. člen Druge ženevske konvencije, 127. člen Tretje ženevske konvencije, 144. člen Četrte ženevske konvencije, 83. in 87. člen Prvega dopolnilnega protokola in 19. člen Drugega dopolnilnega protokola k ženevskim konvencijam z dne 12. avgusta 1949 o zaščiti žrtev mednarodnih oboroženih spopadov iz leta 1977.

pravo človekovih pravic in mednarodno kazensko pravo.⁴ Je končni rezultat raziskovalnega projekta s šifro M5 – 0185 (»Analiza potreb po poznavanju mednarodnega prava o oboroženih spopadih in mednarodnega humanitarnega prava ter izdelava strokovnega dela za potrebe Slovenske vojske«), ki je potekal od junija 2006 do novembra 2008 v okviru Ciljnega raziskovalnega programa »Znanje za varnost in mir 2006-2010«.

Pri projektu so kot raziskovalci v okviru Inštituta za primerjalno pravo pri Pravni fakulteti v Ljubljani in v okviru Pravne fakultete Univerze v Ljubljani sodelovali prof. dr. Danilo Türk, as. dr. Vasilka Sancin, mag. Dominika Švarc in doc. dr. Matjaž Ambrož, kot vsebinski spremljevalec projekta pa brigadir mag. Andrej Osterman. Projekt je bil vsebinsko zasnovan in v prvih fazah izpeljan pod vodstvom prof. dr. Danila Türka, ki je nato po izvolitvi za predsednika Republike Slovenije in vrhovnega poveljnika slovenskih obrambnih sil decembra 2007, vodenje projekta predal dr. Vasilki Sancin.

Delo na projektu je potekalo v okviru šestih glavnih mejnikov. V prvih fazah so bile opredeljene in na shematičen način prikazane potrebe po poznavanju mednarodnega prava oboroženih spopadov. Zatem je sledilo zbiranje ustreznih gradiv, raziskovalci pa so opravili tudi več strokovnih obiskov doma in v tujini ter posvetovanj z domačimi in mednarodnimi pravnimi strokovnjaki, vojaškimi pravnimi svetovalci ter vsebinskim spremljevalcem projekta. Sledila je izdelava elaborata »temeljne študije«, ki je bila predstavnikom naročnika (Ministrstva za obrambo Republike Slovenije in Slovenske vojske) predstavljena v začetku julija 2007. Po predstavitvi ter dodatnih vsebinskih predlogih s strani naročnika je bilo nato pripravljeno končno strokovno delo – učbenik oz. priročnik, na njegovi podlagi pa so bili naročniku podani tudi konkretni predlogi novih programov izobraževanja in usposabljanja.

Učbenik je torej rezultat dinamičnega povezovanja teoretičnega znanstvenega raziskovanja s praktičnimi izkušnjami, ki ga je omogočilo tesno sodelovanje pravnih strokovnjakov s predstavniki Ministrstva za obrambo Republike Slovenije in Slovenske vojske v celotnem procesu njegove priprave. Zato je večstransko uporaben. Prvotno je zasnovan kot temeljni strokovni vir v procesu izobraževanja in usposabljanja vojakov, podčastnikov in častnikov, vojaških uslužbencev ter civilnih oseb v sestavi Slovenske vojske, ki morajo biti seznanjeni s temelji mednarodnega prava oboroženih spopadov in drugih merodajnih pravil, ki tvorijo mednarodni pravni okvir njihovega delovanja. Uporabljajo ga lahko tudi druge ustanove, ki v svoje izobraževalne programe vključujejo vsebine s področja mednarodnega prava oboroženih spopadov, na primer pravne fakultete in Fakulteta za družbene vede. Hkrati lahko učbenik služi kot podpora pri delu vojaških in civilnih pravnih svetovalcev, pri razvoju nacionalnih pravil delovanja, pa tudi pri razvoju in oblikovanju širših političnih odločitev glede vzpostavljanja in izvajanja vojaških operacij ter mednarodnega sodelovanja na tem področju. Poleg tega je cilj učbenika tudi omogočiti in usmerjati nadaljnje znanstveno delo. Nenazadnje pa je učbenik namenjen najširšemu krogu bralcev, ki jih iz strokovnih ali osebnih razlogov zanimajo v njem obravnavana vprašanja.

⁴ Ta monografija ni pravni dokument in ni del pravnega okvira vojaških operacij Slovenske vojske.

Učbenik je zasnovan široko⁵ in združuje dele o mednarodnem pravu oboroženih spopadov, pravni ureditvi mirovni operacij in mednarodnem kazenskem pravu, skupaj z merodajnimi poudarki s področja prava človekovih pravic. Čeprav gre za tri samostojne, tematsko zaokrožene sklope, je njihova vključitev v en učbenik odraz njihove tesne medsebojne povezanosti, nenazadnje pa tudi občasnega prepletanja in težav, s katerimi se pri tolmačenju in uporabi merodajnih pravil soočamo tako v teoriji kot v praksi sodobnih vojaških operacij. Med strokovnimi posvetovanji raziskovalcev z mednarodnimi strokovnjaki za obravnavane teme so le-ti izrazili veliko zanimanje za projekt in nadaljnje delo na tem področju, saj je učbenik tudi v mednarodnem okolju edinstven po svoji celoviti zasnovi prikaza temeljnih merodajnih pravil, katerih poznavanje je potrebno za pravno ustrezno delovanje oboroženih sil v dejavnostih, namenjenih zagotavljanju mednarodnega miru in varnosti. Še posebej pomembno pa je, da gre za sploh prvi shematičen prikaz merodajnih pravil in sistematično analizo širokega sklopa vprašanj, povezanih s sodelovanjem (slovenskih) oboroženih sil v mednarodnih vojaških aktivnostih na področju zagotavljanja mednarodnega miru in varnosti, v slovenskem jeziku.

Vsebinsko je učbenik razdeljen na tri dele: prvi del obravnava mednarodno pravo oboroženih spopadov (*ius in bello*), drugi del mirovne operacije in tretji del temelje mednarodnega kazenskega prava. Pred temi deli so z namenom osnovne seznanitve in lažjega razumevanja vsebine v nadaljevanju pregledno opredeljeni nekateri temeljni pojmi, uporabljeni v učbeniku.

Prvi del učbenika je namenjen pregledni analizi mednarodnega prava oboroženih spopadov, ki ureja izvajanje sovražnosti (zlasti metode in sredstva vojskovanja) in štiti žrtve oboroženih spopadov. V **prve m poglavju** so na kratko opredeljeni temeljni pojmi, pojasnjen je koncept »oboroženega spopada«, ki določa temeljni prag uporabe mednarodnega prava oboroženih spopadov ter cilji in temeljna načela mednarodnega prava oboroženih spopadov. **Drugo poglavje** opisuje zgodovinski razvoj in pravne temelje (vire) mednarodnega prava oboroženih spopadov. Pri tem je posebna pozornost namenjena odnosu med slovenskim notranjim pravom in mednarodnim pravom ter temeljnim notranjim pravnim virom Republike Slovenije. **Tretje poglavje** razpravlja o obsegu uporabe mednarodnega prava oboroženih spopadov. Izhajajoč iz tradicionalnega binarnega ločevanja med pravom mednarodnih in pravom nemednarodnih⁶ oboroženih spopadov, to poglavje upošteva tudi sodobne izzive, ki jih uporabi mednarodnega prava oboroženih spopadov postavljajo dejanske razvojne spremembe, kot sta »internacionalizacija« notranjih spopadov ter t.i. »vojna proti terorizmu«. V **četrtem do sedmem poglavju** so opisana pravila mednarodnega prava oboroženih spopadov, ki se uporabljajo v vseh operativnih okoljih in na vseh ravneh. Analiza je zasnovana »enotirno«, kar pomeni, da so skupaj navedena pravila in načela, ki veljajo tako v mednarodnih

⁵ Širše zasnovani učbeniški vojaški priročniki so namenjeni izobraževanju in usposabljanju pripadnikov oboroženih sil, vojaških pravnih svetovalcev in drugih oseb, ki morajo biti seznanjeni s temeljnimi koncepti in elementi nacionalnega in mednarodnega pravnega okvira vojaških operacij. Ožje zasnovani vojaški priročniki (vojaški priročniki v ožjem smislu oz. vojaška navodila) pa so omejeni na jasno in zgoščeno artikulacijo, opredeljevanje in tolmačenje relevantnih pravil in načel mednarodnega prava oboroženih spopadov.

⁶ Ob tem je pregledno predstavljena tudi osnovna mednarodnopravna ureditev te vrste oboroženih spopadov.

kot v ne-mednarodnih oboroženih spopadih, pri čemer je posebej opozorjeno na morebitne razlike glede vsebine ali obsega uporabe posameznih pravil.⁷ Prav tako je v tem delu analize s ciljem metodološke jasnosti, preglednosti in enostavnosti preseženo razlikovanje med ženevskim in haaškim pravom ter med pogodbenim in običajnim mednarodnim pravom oboroženih spopadov. **Četrto poglavje** je namenjeno pregledu pravil za zaščito oziroma varstvo pripadnikov oboroženih sil, ki ne sodelujejo oz. nič več ne sodelujejo v sovražnostih. **Peto poglavje** se osredotoča na ključne »humanitarne« standarde, namenjene zaščiti civilistov, ki ne sodelujejo v sovražnostih. Posebej so izpostavljeni standardi namenjeni dodatni zaščiti žensk in otrok ter problematika beguncev in notranje razseljenih oseb. **Šesto poglavje** govori o izvajanju sovražnosti in vsebuje sistematično analizo temeljnih konceptov in omejitev glede metod in načinov bojevanja, pri čemer opozarja na nekatere posebnosti vojskovanja na morju. **Sedmo poglavje** je namenjeno posebnemu pravnemu režimu v okviru mednarodnega prava oboroženih spopadov, ki se uporablja v situacijah vojaške okupacije. Za ponazoritev so opisani tudi nekateri konkretni primeri vojaške okupacije. **Osmo poglavje** opozarja na tesno povezanost mednarodnega prava oboroženih spopadov in mednarodnega prava človekovih pravic ter izpostavlja pomen spoštovanja temeljnih standardov človekovih pravic tudi v kontekstu oboroženih spopadov. **Deveto poglavje** obravnava naravo in pomen nevtralnostnega prava v luči sodobnih značilnosti mednarodnega varnostnega okolja in oboroženih spopadov. V zadnjem, **desetem, poglavju** prvega dela učbenika je obravnavano eno najpomembnejših vprašanj mednarodnega prava oboroženih spopadov, namreč vprašanje njegove implementacije. To poglavje opisuje temeljne obveznosti držav v zvezi z izvajanjem in zagotavljanjem spoštovanja mednarodnega humanitarnega prava in opozarja na mednarodno odgovornost držav za kršitve mednarodnega prava oboroženih spopadov. Pri tem ob sistematični analizi doktrinarnih vprašanj, kot so podlaga, vsebina in obseg odgovornosti, analizira tudi nekatere konkretne praktične primere. Izpostavljena sta tudi poseben položaj in vloga Mednarodnega odbora Rdečega križa in Mednarodnega kazenskega sodišča na tem področju. Čisto na koncu prvega dela učbenika je dodan seznam 161 pravil, ki se uporabljajo v mednarodnih in/ali nemednarodnih oboroženih spopadih in so po ugotovitvah Študije o običajnem mednarodnem humanitarnem pravu del običajnega mednarodnega prava oboroženih spopadov, ki obvezuje vse države. Kljub temu, da je ta seznam pravil rezultat dela pravnih strokovnjakov in ne poglavitni formalni pravni vir, omogočajo hiter in sistematičen pregled ureditve vseh temeljnih področij mednarodnega prava oboroženih spopadov, ki je podrobneje obravnavana v predhodnih poglavjih prvega dela.

Drugi del učbenika obravnava temeljna konceptualna in pravna vprašanja sodobnih mirovnih operacij, torej vseh oblik vojaških operacij (operacij v podporo miru in operacij uveljavljanja miru), ki se izvajajo v podporo diplomatskim naporom za vzpostavitev in vzdrževanje miru. **Prvo poglavje** opisuje konceptualni razvoj in zasnovo sodobnih mirovnih operacij, s posebnim poudarkom na spremembah obsega, nalog in pristojnosti mirovnih operacij v luči dejanskih razvojnih sprememb v

⁷ Učbeniki oz. priročniki, ki so zasnovani »dvojtrino«, v ločenih poglavjih obravnavajo pravila, ki urejajo mednarodne oz. ne-mednarodne spopade.

mednarodnem varnostnem in političnem okolju po koncu hladne vojne. To poglavje vsebuje tudi analizo izbranih mednarodnih in nacionalnih doktrin mirovnih operacij, vključno s slovensko doktrino, kot izhaja iz Vojaške doktrine Republike Slovenije iz leta 2006. V nadaljevanju tega poglavja so opredeljeni različni tipi mirovnih operacij glede na njihov mandat, formalni status, obseg nalog in stopnjo oboroženosti, opisana pa sta tudi temeljna struktura ter zasnova verige poveljevanja mirovnih operacij OZN, kot glavne organizacije, ki izvaja mirovne operacije, in mirovnih operacij pod vodstvom zveze Nato, v katerih sodeluje največ pripadnikov Slovenske vojske. Ob koncu prvega poglavja so pregledno opredeljeni tudi temeljni dokumenti, ki tvorijo pravni okvir mirovnih operacij, s posebnim poudarkom na analizi mednarodnopravnih in notranjopravnih podlag vključevanja pripadnikov Slovenske vojske v mednarodne mirovne operacije. **Drugo poglavje** vsebuje obsežno analizo razvoja in vsebine pravne ureditve uporabe oborožene sile v okviru mirovnih operacij. V eni redki tovrstnih analiz tako na slovenski kot mednarodni ravni, je na podlagi preučevanja konkretnih zgodovinskih primerov opisan zgodovinski razvoj pravil o uporabi sile v mirovnih operacijah, ki razkriva jasen trend širitve pristojnosti mirovnih sil za uporabo sile, vse do sodobnih »robustnih« mirovnih operacij z obsežnimi pristojnostmi za uporabo sile ne le v samoobrambi, temveč tudi za zaščito lokalnega prebivalstva in izvajanje drugih, vse kompleksnejših nalog. Na abstraktni ravni sta opredeljena temeljna vira pravil uporabe sile v mirovnih operacijah – mandat Varnostnega sveta OZN in pravila delovanja (angl. rules of engagement). Posebna pozornost je namenjena pravilom delovanja, zlasti njihovi pravni naravi, funkcijam, ter načelom njihovega oblikovanja in uporabe. Na konkretni ravni so analizirana vzorčna pravila delovanja za uporabo v mirovnih operacijah OZN in zveze Nato. **Tretje poglavje** se osredotoča na zapleteno vprašanje uporabe mednarodnega humanitarnega prava v okviru mirovnih operacij v luči vse bolj nasilnega operativnega okolja mirovnih operacij in vse pogostejše vpletenosti mirovnih sil v aktivne sovražnosti na območju delovanja. Ob tem so izpostavljena in obravnavana nekatera odprta vprašanja glede pogojev in obsega uporabe pravil mednarodnega prava oboroženih spopadov v mirovnih operacijah v luči razvojnih sprememb in značilnosti sodobnih mirovnih operacij, zlasti vprašanje praga neposrednega sodelovanja mirovnih sil v sovražnostih, vprašanje enotne uporabe mednarodnega prava oboroženih spopadov v večnacionalnih operacijah, vprašanje pravne podlage in pogojev pridržanja v okviru mirovnih operacij, vprašanje pravic in obveznosti mirovnih sil v zvezi z zaščito lokalnega civilnega prebivalstva ter vprašanje individualne in državne odgovornosti za kršitve mednarodnega prava oboroženih spopadov v okviru mirovnih operacij.

Tretji del učbenika obravnava temelje mednarodnega kazenskega prava. Vsebinsko je razdeljen na dva sklopa, zajeta v dveh obsežnih poglavjih. **Prvo poglavje** vsebuje očrt mednarodnega kazenskega prava vključno z razvojem mednarodnega kazenskega sodstva. Začne se z obravnavo določb domačega – slovenskega kazenskega prava, ki urejajo njegovo uporabo v primeru kaznivih dejanj z mednarodnim elementom. Sledi prikaz mednarodnega kazenskega prava v ožjem smislu, t.j. skupka kazenskopravnih določb, mednarodnega izvora, s katerimi se neodvisno od domačega prava opredeljujejo mednarodna kazniva dejanja in predpostavke odgovornosti zanje. Po kratkem opisu zgodovinskega razvoja teh določb, je analiza osredotočena

na materialnopravna in procesnopravna pravila mednarodna kazenskega prava, zlasti kakor izhajajo iz Rimskega statuta Mednarodnega kazenskega sodišča iz leta 1998, pri čemer so obravnavane tudi nekatere določbe organizacijske narave. Drugi vsebinski sklop tretjega dela učbenika, zajet v **drugem poglavju** tega dela, je namenjen podrobnejši obravnavi nekaterih izbranih tem, ki so posebej pomembne glede na namen in zasnovu učbenika: poveljniška odgovornost, institut ravnanja na ukaz in drugi potencialno razbremenilni instituti. Najprej je opredeljen institut poveljniške odgovornosti, ki omogoča vzpostavitev kazenske odgovornosti vojaških poveljnikov zaradi krivdne opustitve nadzorstva nad podrejenimi, ki izvršijo kazniva dejanja. V sodni praksi Mednarodnega kazenskega sodišča za nekdanjo Jugoslavijo je mogoče najti bogat korpus odločitev, ki se nanašajo na to področje, najpomembnejše med njimi smo vključili tudi v učbenik. Sledi obravnavo instituta ravnanja na ukaz, kot potencialno razbremenilne okoliščine za vojaka, ki je kaznivo dejanje izvršil na podlagi ukaza nadrejenega. Prikazan je razvoj instituta, v središču pozornosti pa je vprašanje uporabljivosti instituta v veljavnem domačem in mednarodnem kazenskem pravu. Nazadnje so obravnavane preostale potencialno razbremenilne okoliščine, tj. okoliščine silobrana, skrajne sile, ravnanja pod vplivom grožnje, ravnanja v zmoti in še nekatere druge.

Na začetku učbenika je dodan seznam uporabljenih kratic in okrajšav, na koncu pa so v seznamu literature navedeni znanstveni in pravni viri, uporabljeni pri pripravi učbenika in navedeni v opombah k glavnemu besedilu, ki naj bralcu pomagajo tudi pri nadaljnjem lastnem preučevanju obravnavane snovi. Za seznamom literature sta dodani tudi stvarni kazali v slovenskem in angleškem jeziku, ki lajšata iskanje posameznega obravnavnega koncepta oz. snovi v učbeniku. Čisto na koncu pa so podane kratke predstavitev avtorjev učbenika.

Uvodoma je treba dodati še nekaj metodoloških pojasnil. Prvič, učbenik je nastal z željo, da bi bil uporaben in razumljiv za čim širši krog bralcev: tako pravnikov, kot tistih brez predhodne pravne izobrazbe. Zato je pomen nekaterih tipično pravnih pojmov ob njihovi prvi uporabi v besedilu kratko pojasnjen bodisi v samem besedilu (ponavadi v oklepajih) bodisi v opombi pod črto. Kadar vsebine posameznih navedenih institutov zaradi prostorske omejenosti ni bilo mogoče predstaviti izčrpno, je v opombi pod črto pogosto navedeno mesto v literaturi, kjer se lahko bralec podrobneje pouči o določenem pravnem institutu. Drugič, začetna zasnova učbenika je predvidevala, da bi bilo čisto na koncu poglavje z opisi hipotetičnih dejanskih primerov in merodajne sodne prakse na obravnavanih področjih. Med pripravo pa se je izkazalo, da je didaktično primerneje, če se primeri in merodajne sodne odločitve navedejo takoj, ko se določeno teoretično vprašanje obravnava, saj se s takšno takojšnjo ponazoritvijo bistveno poenostavi razumevanje obravnavanega teoretičnega problema. Tretjič, pri navajanju sodne prakse smo delno sledili ustaljenemu pravilu v tujih strokovnih delih, po katerem se izreke mednarodnih sodišč navaja v angleškem izvirniku. V slovenščino je prevedena vsa sodna praksa, ki je obravnavana v glavnem besedilu, ne pa tudi tista, ki je navedena v opombah pod črto. Četrto, v času priprave učbenika je bil sprejet nov kazenski zakonik (KZ-1), ki je začel veljati 1. novembra 2008. Ker bodo sodišča skladno s pravili o časovni veljavnosti kazenske zakonodaje še nekaj časa uporabljala (tudi) stari kazenski zakonik, smo v besedilu pustili navedbe členov obeh zakonikov. Pri

tem je posebej opozorjeno na tiste rešitve v KZ-1, ki se vsebinsko razlikujejo od prejšnjih.⁸

Avtorji so hvaležni **prof. dr. Danilu Türku**, predsedniku Republike Slovenije, za odlično vodenje projekta v njegovi začetni in najbolj občutljivi fazi, predstavnikom Ministrstva za obrambo Republike Slovenije in Slovenske vojske, zlasti brigadirju **mag. Andreju Ostermanu**, za potrpežljivo in profesionalno sodelovanje ter številne koristne vsebinske pripombe k osnutkom besedila ter vsem ostalim, ki so na tak ali drugačen način pripomogli k nastanku tega dela. Morebitne napake seveda ostajajo naše.

Avtorji

Ljubljana, 30. november 2008.

⁸ S sprejetjem KZ-1 so rešena nekatera vprašanja, o katerih je študija prej razpravljala z vidika *de lege ferenda*, torej z vidika prava, ki je v času priprave učbenika še nastajalo. Kljub temu tistih mest v besedilu, ki se ukvarjajo z iskanjem najustrežnejših rešitev za probleme, ki so bili pred zakonodajalcem, nismo izločili, saj ostajajo informativni s primerjalnopravnega vidika, zgodovinskega razvoja in različnih teoretičnih pogledov na omenjene probleme.

TEMELJNI POJMI

MEDNARODNO PRAVO

Mednarodno (javno) pravo (public international law): sistem pravnih pravil in načel, s katerimi so določene pravice in obveznosti subjektov mednarodnega prava v njihovih medsebojnih odnosih in v mednarodni skupnosti.

Formalni viri mednarodnega prava (sources of public international law):

- a. mednarodne pogodbe, običajno mednarodno pravo in splošna pravna načela (poglavitni viri) in
- b. sodna praksa (judikatura) ter doktrina (pomožna vira);
- c. nekateri novejši viri, npr. sklepi Varnostnega sveta Združenih narodov, sklepi Generalne skupščine in drugih teles, ki so bili sprejeti soglasno ali s konsenzom in potrjujejo obstoj volje držav za vzpostavitev norm mednarodnega prava (za te dokumente se uporablja tudi poimenovanje *soft law*)

Mednarodne pogodbe (treaties): sporazum med subjekti mednarodnega prava, ki izraža njihovo soglasje volje glede njihovih pravic in obveznosti, ne glede na njegovo obliko ali ime

Običajno mednarodno pravo (customary international law): obča praksa, ki je sprejeta kot pravo

Splošna pravna načela (general principles of law): temeljna načela skupna vsem pravnim redom (npr. odškodninsko načelo, načelo dobre vere,...)

SISTEM VAROVANJA MEDNARODNEGA MIRU IN VARNOSTI

Sistem kolektivne varnosti OZN (UN collective security system): sistem pravnoformalno vzpostavljenih mehanizmov, namenjenih preprečevanju ali zatiranju oborožene agresije med državami. Določba 4. odst. 2. člena Ustanovne listine prepoveduje uporabo sile in grožnje s silo v mednarodnih odnosih, v primeru kršitve te prepovedi, pa se aktivira mehanizem kolektivnih ukrepov po VII. poglavju Ustanovne listine.

Mirno reševanje sporov (peaceful settlement of disputes): Države si morajo ves čas prizadevati svoje mednarodne spore reševati z mirnimi sredstvi in na tak način, da ne ogrozijo mednarodnega miru in varnosti (3. odst. 4. člena in 33. člen UL). Sredstva mirnega reševanja sporov so primeroma naštetja v 33. členu UL in vključujejo: pogajanja, preiskavo, posredovanje, spravo, razsodništvo (arbitražo), sodno reševanje sporov in uporabo mehanizmov regionalnih organizacij ali sporazumov.

Prepoved uporabe sile v mednarodnih odnosih (prohibition of the use of force): Eno temeljnih načel sodobne mednarodnopravne ureditve, artikulirano v 4. odstavku 2. člena Ustanovne listine je splošna in skoraj absolutna prepoved grožnje s silo ali uporabe sile, ki bi bila naperjena proti teritorialni nedotakljivosti ali politični neodvisnosti katerekoli države, ali pa ki bi bila kako drugače nezdružljiva s cilji OZN. Ustanovna listina predvideva le dve izjemi od te prepovedi: uporaba sile je dovoljena samo v nujni samoobrambi v primeru oboroženega napada (51. člen UL) ali na podlagi kolektivne odločitve Varnostnega sveta OZN v primeru grožnje miru, kršitve miru ali agresije (39. in 42. člen UL).

Pravica do samoobrambe (right of self-defence): Pravica do individualne ali kolektivne samoobrambe je neodtujljiva pravica držav, ki je izrecno opredeljena v 51. členu Ustanovne listine. Države se smejo v primeru oboroženega napada v skrajnem primeru braniti tudi z uporabo oborožene sile izven meja lastnega ozemlja. Države morajo o ukrepih, s katerimi izvršujejo to svojo pravico do samoobrambe, takoj sporočiti Varnostnemu svetu in morajo z njimi prenehati, ko Varnostni svet sam ukrepe, potrebne za vzpostavitev mednarodnega miru in varnosti.

Kolektivna prisilna akcija (collective enforcement measures): Varnostni svet ima izključno pristojnost odločiti o obstoju grožnje miru, kršitve miru, ali dejanja agresije (39. člen UL), ter sme na podlagi takšne ugotovitve z namenom ohranitve oz. vzpostavitve mednarodnega miru in varnosti odrediti oz. pooblastiti uporabo kolektivnih prisilnih ukrepov po VII. poglavju UL: prvotno takšnih brez uporabe oborožene sile, ki so predvideni v 41. členu, kadar bi se neoboroženi ukrepi pokazali za neustrezne ali neučinkovite, pa tudi takšnih z uporabo oborožene sile na podlagi 42. člena UL.

Resolucija »Združeni za mir« (Resolution »Uniting for Peace«): Leta 1950 je Generalna skupščina OZN sprejela resolucijo »Združeni za mir«, s katero je razširila svoja pooblastila v situacijah, ko Varnostni svet zaradi pomanjkanja soglasja med stalnimi članicami ne bi bil sposoben izvajati svoje prvenstvene odgovornosti za vzdrževanje mednarodnega miru in varnosti; v takšnem primeru lahko Generalna skupščina priporoči kolektivne ukrepe za ohranitev ali obnovitev mednarodnega miru in varnosti. Na podlagi te resolucije je Generalna skupščina leta 1956, po napadu Francije, Izraela in Velike Britanije na Egipt zaradi nacionalizacije Sueškega prekopa, ustanovila prvo pravo operacijo ohranjanja miru (UNEF 1).

Vojna (war): odsotnost miru oziroma oborožene sovražnosti med dvema ali več državami, ki jih izvajajo njihove oborožene sile in jih ureja mednarodno pravo oboroženih spopadov.

Animus belli gerendi: volja voditi vojno, ki je nujen pogoj za nastanek vojnega stanja.

Oboroženi spopad (armed conflict): oborožene sovražnosti določene intenzitete, ki presega raven posamičnih osamljenih spopadov, med oboroženimi silami dveh ali več držav, ali med državo in eno ali več organiziranimi nedržavnimi oboroženimi

skupinami, ali med takšnimi organiziranimi nedržavnimi oboroženimi skupinami, in ki sprožijo uporabo prava oboroženih spopadov.

Agresija (aggression): kot nedopustno dejanje države pomeni uporabo oborožene sile s strani države proti suverenosti, ozemeljski nedotakljivosti ali politični neodvisnosti druge države (brez potrebe po vojni napovedi ali razglasitvi vojnega stanja).

Mednarodno pravo uporabe sile - ius ad bellum (*international law on the use of force*): veja mednarodnega prava, ki določa vsebinske in institucionalne kriterije pravno dopustne uporabe sile s strani *držav* in v odnosih *med državami*. Temeljni okvir mednarodnega prava uporabe sile je opredeljen v Ustanovni listini OZN. Mednarodno pravo prepoveduje uporabo oborožene sile ali grožnje z oboroženo silo v odnosih med državami (4. odst. 2. člena Ustanovne listine), razen na podlagi odločitve Varnostnega sveta Združenih narodov v primeru grožnje miru, kršitve miru ali agresije (39. in 42. člen Ustanovne listine), ali na podlagi pravice do individualne ali kolektivne samoobrambe v primeru oboroženega napada (51. člen Ustanovne listine).

Mednarodno pravo oboroženih spopadov - ius in bello (*international law of armed conflict*): v najširšem smislu zajema vojno pravo in mednarodno humanitarno pravo

PRAVO OBOROŽENIH SPOPADOV (law of armed conflict – LOAC)

Vojno pravo (*law of war*): pravo, ki se uporablja v primeru oboroženih sovražnosti in vključuje tudi nevtralnostno pravo.

Mednarodno humanitarno pravo (*international humanitarian law*): vsa pravila in načela mednarodnega pogodbenega in običajnega prava, ki urejajo ravnanje posameznikov z namenom zmanjšati trpljenje ljudi in škodo na objektih in okolju v času oboroženih spopadov.

Martensova klavzula (*Martens clause*): določa, da v primeru, ko neka situacija ni urejena s pravili veljavnega pogodbenega prava, civilno prebivalstvo in pripadnike oboroženih sil ščitijo načela mednarodnega prava, ki izhajajo iz običajev, sprejetih med civiliziranimi narodi, zakoni človečnosti in zahteve javne vesti. Danes se šteje kot del običajnega mednarodnega prava.

Vojaška nujnost (*military necessity*): dovoljena je le uporaba take vrste in intenzitete sile, ki ni prepovedana s pravom oboroženih spopadov in kot je nujno potrebna za dosego legitimnega cilja oboroženega spopada, ki je v popolni ali delni podreditvi sovražne strani v najkrajšem možnem času z najmanjšo izgubo človeških in drugih virov. Vojaška nujnost ne more upravičiti dejanj, ki jih sicer prepoveduje mednarodno pravo oboroženih spopadov.

Načelo humanosti (*principle of humanity*): prepoveduje vsakršno povzročanje trpljenja, poškodb in škode, ki niso dejansko potrebni za doseganje legitimnih vojaških namenov.

Načelo razlikovanja (principle of distinction): določa, da morajo v oboroženih sovražnostih stranke vedno razlikovati civilno prebivalstvo od borcev in civilne objekte od vojaških ciljev. Napade se lahko samo vojaške cilje.

Načelo sorazmernosti (principle of proportionality): zahteva, da izgube, ki so posledica vojaških akcij niso prekomerne v razmerju do pričakovane vojaške prednosti. Predstavlja zvezo med načeloma vojaške nujnosti in humanosti.

Haaško pravo (the Hague law): skupno poimenovanje, ki se uporablja za pravila, ki urejajo izvajanje sovražnosti in so bila oblikovana zlasti na haaških mirovnih konferencah leta 1899 in 1907.

Ženevsko pravo (the Geneva law): skupno poimenovanje za pravila, ki se nanašajo na zaščito žrtev oboroženih spopadov in so vsebovana v ženevskih konvencijah (vse od leta 1864 dalje) ter dopolnjena s protokoli k njim (leta 1977 in 2005).

Notranji nemiri in napetosti (internal disturbances): gre za posamične osamljene upore, izolirane ali sporadične akti nasilja in druge akte podobne narave, ki ne dosejajo praga sovražnosti, ki je potreben, da lahko govorimo o oboroženem spopadu. V teh primerih se pravo oboroženih spopadov ne uporablja, velja pa pravo človekovih pravic in notranje pravo.

Vrste oboroženih spopadov (types of armed conflicts): oboroženi spopadi so lahko mednarodni ali pa ne-mednarodni. V doktrini in praksi se pojavljajo tudi poimenovanja internacionaolizirani notranji oboroženi spopadi ali pa mešani spopadi, vendar je treba v teh situacijah posamična razmerja med udeleženiimi strankami v oboroženem spopadu kvalificirati kot mednarodni ali ne-mednarodni oboroženi spopad.

Mednarodni oboroženi spopadi (international armed conflicts): vsi primeri napovedane vojne ali kateregakoli drugega oboroženega spopada med dvema ali več državami, četudi katera od njih ne prizna stanja vojne. V to kategorijo sodijo tudi oboroženi spopadi, v katerih se narodi borijo zoper kolonialno dominacijo in tujo okupacijo in zoper rasistične režime, ob izvrševanju svoje pravice do samoodločbe. Pravo mednarodnih oboroženih spopadov pa se uporablja tudi v vseh primerih delne ali celovite okupacije ozemlja države, tudi če takšna okupacija nima nobenega oboroženega odpora.

Ne-mednarodni/notranji oboroženi spopadi (non-international/internal armed conflicts): v kategorijo ne-mednarodnih oboroženih spopadov v najširšem smislu sodijo vsi oboroženi spopadi med vladnimi oboroženimi silami in uporniškimi skupinami oz. med uporniškimi skupinami znotraj ene države (notranji oboroženi spopadi), kot tudi oboroženi spopadi med vladnimi oboroženimi skupinami in uporniškimi skupinami v drugi državi ter med uporniškimi skupinami iz različnih držav. Čeprav je pojem ne-mednarodni oboroženi spopadi dejansko širši, se izraza včasih uporabljata kot spomenki.

Internacionalizirani notranji oboroženi spopadi (internationalized internal armed conflicts): oznaka oboroženih spopadov, ki so se začeli kot notranji, kasneje pa so zaradi intervencije tretjih držav razmerja med posameznimi vpletenimi strankami dobila značaj mednarodnega oboroženega spopada.

Udeleženci oboroženih spopadov (participants in armed conflicts): vse kategorije oseb, ki kakor koli sodelujejo v oboroženih spopadih ali so z njimi prizadete.

Borci (combatants): pripadniki oboroženih sil stranke v spopadu (razen medicinskega osebja in vojaških duhovnikov), ki imajo pravico neposredno sodelovati v sovražnostih. Status borcev pridobijo tudi prebivalci določenega območja, ki ni bilo okupirano, kadar se spontano z oboroženo silo uprejo bližajočemu sovražniku, ne da bi se imeli čas organizirati v redne oborožene sile (*levée en masse*).

Neborci (non-combatants): vsi posamezniki, ki ne sodelujejo v sovražnostih in so upravičeni do zaščite pred učinki oboroženih spopadov.

Oborožene sile (armed forces): vse organizirane oborožene sile, skupine in enote pod poveljstvom, ki so strani v oboroženem spopadu, ki ji pripadajo, odgovorne za vodenje svojih podrejenih, tudi, če jih zastopa vlada ali druga oblast, ki je nasprotna stran ne priznava. V svoje oborožene sile, če o tem uradno obvesti drugo stran v spopadu, lahko država vključi tudi paravojaške enote ali oboroženo službo za vzdrževanje reda.

Zasebna vojaška podjetja (private military companies): podjetja, ki se na pogodbeni osnovi in za zaslužek vključijo v izvajanje oboroženih akcij ali, ki se ukvarjajo z urjenjem pripadnikov oboroženih sil ali organizacijo izvedbe njihovih nalog.

Zasebna varnostna podjetja (private security companies): podjetja, ki na pogodbeni osnovi za zaslužek zagotavljajo obrambno oboroženo zaščito objektom ali osebam.

Zaščitene osebe (protected persons): ranjeni, bolni in brodolomci (wounded, sick and shipwrecked), pripadniki oboroženih sil, ki ne sodelujejo več v sovražnostih, vojni ujetniki (prisoners of war – POWs), civilno prebivalstvo, ki se zaradi oboroženega spopada ali okupacije nahaja pod oblastjo strani, katere državljanstva nima, medicinsko in versko osebje (medical and religious personnel), parlamentarci (parlementaires), osebje civilne zaščite (civil defence personnel), osebje, ki skrbi za varstvo kulturnih dobrin (personnel assigned to the protection of cultural property).

Plačanci oz. vojaški najemniki (mercenaries): osebe, ki se prostovoljno priključijo oboroženim silam države v oboroženem spopadu, ki ni država njihovega državljanstva, pri čemer jih vodi želja po osebnem zaslužku.

Sporazum o premirju (armistice agreement, truce agreement): sporazum med vojskujočimi se stranmi o začasni prekinitvi sovražnosti. Premirje je lahko splošno (prekine vojaške operacije na celotnem bojišču) ali lokalno (samo med določenimi deli vojskujočih sil in na določenem območju bojišča).

Prekinitev ognja (cease-fire): eden od pogojev za prekinitev sovražnosti; včasih se uporabi tudi kot sinonim za prekinitev sovražnosti. V dogovorih o prekinitvi ognja se ponavadi določijo bistvene značilnosti premirja.

Kartel (cartel): sporazum, v katerem se vojskujoče strani dogovorijo o izmenjavi vojnih ujetnikov (določajo število, imena ujetnikov in okoliščine izmenjave).

Kapitulacija (capitulation): sporazum med vojskujočimi se stranmi (oboroženimi silami ali oboroženimi enotami), ki ureja pogoje predaje (pripadnikov ali/in branjenih krajev oz. dela bojišč).

Mirovna pogodba (peace treaty): je sporazum s katerim se konča vojno stanje. Vprašanja, ki jih mirovne pogodbene urejajo, so raznovrstna: ozemeljska vprašanja, državne meje, zaščita manjšin, vojne odškodnine itd.

MIROVNE OPERACIJE

Doktrina mirovnih operacij: V različnih državah je pojem »vojaške doktrine« definiran na različne načine, v najbolj splošnem smislu pa se pojem nanaša na oblikovanje smernic za organizacijo in delovanje oboroženih sil ter vsebuje grob opis predvidenih operacij, načinov, na katere naj bi se posamezne operacije izvajale, ter tipov potencialnih situacij, ki jih morajo oborožene sile predvidevati in se nanje pripraviti. Vojaška doktrina praviloma izhaja iz obrambne politike in strukture ter mora biti z njima usklajena, na podlagi doktrine pa se ponavadi oblikujejo cilji operacij, taktike, tehnike in postopki (angl. *tactics, techniques, procedures – TTP*) ter standardni operativni postopki (SOP). Doktrine se razvijajo na različnih ravneh – od strateške do operativne in taktične, od nacionalne do večnacionalne (t.i. skupne doktrine). Na strateški ravni doktrina izraža širše politične smernice, operativna doktrina artikulira načela, ki usmerjajo izvajanje operacij, na taktični ravni pa se doktrina osredotoča na podrobnejše smernice in usposabljanje ter skuša zagotoviti skupni temelj, na podlagi katerega poveljniki načrtujejo izvajanje svoje misije. Doktrine so lahko sprejete v uradni obliki kot najvišji in obvezujoč vojaško-strokovni dokument, lahko pa so oblikovane na bolj neformalen način, v obliki splošnejših izhodišč oz. politik – slednje je značilno zlasti za raven mednarodnih organizacij, na primer OZN.

Mirovne operacije (Peace Operations): Mirovne operacije v najširšem smislu so vse oblike vojaških operacij, izvajane v podporo diplomatskim naporom za vzpostavitev in vzdrževanje miru.

Mirovne operacije pod poveljevanjem in nadzorom OZN (UN-led operations / UN-operations): Tiste mirovne operacije, ki v celoti potekajo pod poveljevanjem in nadzorom OZN, pod zastavo OZN in z uporabo simbolov OZN; zaradi tipičnih modrih pokrival se je za pripadnike mirovnih sil pod poveljstvom in nadzorom OZN v praksi uveljavilo ime »modre baretk« ali »modre čelade«. Čeprav ostajajo nacionalni kontingenti odgovorni tudi svojim nacionalnim organom, je operativno poveljevanje v celoti prepuščeno OZN, kar pomeni, da smejo pripadniki mirovnih sil na operativni ravni izvajati samo ukaze, ki jih prejmejo po verigi poveljevanja OZN, oz. ukaze, ki niso v nasprotju z ukazi, prejetimi po verigi poveljevanja OZN v skladu z mandatom misije.

Večnacionalne / regionalne mirovne operacije (multinational / regional operations): Operacije pod poveljstvom in nadzorom drugih organizacij, držav ali koalicij držav (non-UN-led operations oz. UN-mandated operations) lahko delujejo na podlagi mandata Varnostnega sveta ali pa tudi brez pooblastila Varnostnega sveta, na lastno iniciativo. Mandat za uporabo sile jim lahko podeli samo Varnostni svet. V tovrstnih operacijah ostajajo sodelujoči kontingenti (praviloma) v celoti pod poveljevanjem in nadzorom svojih držav pošiljateljic, operativno poveljevanje pa se lahko v skladu z institucionalnimi predpisi mednarodnih organizacij ali na podlagi ad hoc sporazumov med sodelujočimi državami prenese na skupno operativno poveljstvo oz. na skupnega poveljnika sil.

Hibridne (partnerske) mirovne operacije: V mešanih oz. partnerskih operacijah, za katere se je v praksi uveljavil izraz »hibridne« operacije, sile pod vodstvom OZN na različne načine sodelujejo s silami pod poveljstvom drugih organizacij ali koalicij. Sodelovanje večnacionalnih sil ali regionalnih organizacij z OZN poteka na različne načine, glede na njihov formalni medsebojni odnos pa je mogoče identificirati predvsem štiri tipične modele, ki se v praksi med seboj pogosto prepletajo: integrirane operacije (integrated operations), v katerih različne regionalne organizacije in OZN delujejo skupaj pod enotnim ali združenim poveljstvom (npr. hibridna operacija OZN in AU v Darfurju); koordinirane operacije (coordinated operations), v katerih OZN in druga organizacija ali koalicija držav delujejo ena ob drugi, pod ločenimi verigami poveljevanja, vendar koordinirano (npr. OZN in NATO na Kosovu in v Afganistanu); vzporedne operacije (parallel operations), kjer mirovne sile OZN delujejo hkrati s silami pod vodstvom druge organizacije ali koalicije držav, vendar brez formalne koordinacije (npr. NMOG, UNOMUR in UNAMIR v Ruandi); zaporedne operacije (sequential operations), v katerih misija OZN deluje pred prihodom regionalnih ali večnacionalnih sil oz. jih nasledi (npr. v DR Kongu).

Kolektivna prisilna vojaška akcija (collective military enforcement action): Strateška uporaba oborožene sile kot sredstvo prisilnega uveljavljanja volje mednarodne skupnosti. Izvede se na podlagi pravno obvezujoče odločitve Varnostnega sveta OZN, sprejete na temelju VII. poglavja Ustanovne listine z namenom ohranitve ali ponovne vzpostavitve mednarodnega miru in varnosti v primeru ogrožanja miru, kršitve miru ali agresije. Varnostni svet sam nima kapacitet za neposredno izvedbo takšne akcije, lahko pa v ta namen pooblasti državo, skupino držav, ali regionalno organizacijo (npr. NATO). Po večinski ozki interpretaciji je mogoče med prisilne akcije šteti le operacije vojaškega sankcioniranja ter neposredne oborožene intervencije, kot sta bili Korejska vojna leta 1950 in Zalivska vojna (operacija Puščavski vihar) leta 1991.

Preventivna diplomacija (preventive diplomacy): Namen dejavnosti preventivne diplomacije je preprečevanje nastajanja sporov med vpletenimi stranmi, preprečevanje preraščanja obstoječih sporov v spopade ter omejevanje širjenja spopadov, če se ti vendarle razvijejo. Najbolj zaželen in učinkovit način uporabe preventivne diplomacije je za zmanjšanje napetosti med strankami preden le te prerastejo v spor ali celo oborožen spopad oz., če do spora vendarle pride, za čimprejšnjo

mirno razrešitev spora in odpravo njegovih globljih vzrokov. Izvajanje preventivne diplomacije vključuje ukrepe graditve zaupanja (measures to build confidence), sisteme zgodnjega opozarjanja s pomočjo zanesljivega zbiranja informacij (early warning) ter neuradne ali uradne postopki ugotavljanja dejstev (fact-finding).

Ohranjanje miru (peace-keeping): Operacije ohranjanja miru so nenasilne vojaške operacije, katerih glavni namen je opazovati in podpirati implementacijo že sklenjenega sporazuma o prekinitvi ognja ali mirovnega sporazuma oz. preprečevati ponoven izbruh sovražnosti. Operacije ohranjanja miru je mogoče deliti na dve pod-kategoriji: opazovalne misije in interpozicijske misije. Opazovalne misije (observation missions) sestavljajo vojaški opazovalci (military observers), katerih glavna naloga je opazovanje in nadzor spoštovanja vojaških dogovorov, kot so dogovor o prekinitvi ognja, tamponska cona ali demilitarizirana cona. Interpozicijske misije (interposition missions) vključujejo postavitve vojaških enot med strankami v sporu (med državami ali znotraj države) z namenom preprečiti ponovni izbruh sovražnosti. Temeljne značilnosti delovanja v operacijah ohranjanja miru so: ohranjanje že doseženega premirja in nadzor nad izvajanjem sklenjenih sporazumov; razmestitev le s privolitvijo vseh glavnih strank v sporu (načelo privolitve, angl. consent); nepristranskost mirovnih sil glede vsebine spora (načelo nepristranskosti, angl. impartiality ali non-alignment); pooblastilo za uporabo sile le v samoobrambi in kot skrajno sredstvo (načelo neuporabe sile, angl. non-use of force).

Vzpostavljanje miru (peace-making): Vzpostavljanje miru je diplomatska dejavnost, ki se izvaja po začetku konflikta z namenom prekinitve ognja ali doseganja hitrega mirnega dogovora. Dejavnosti operacij sklenitvi dogovora med sovražnimi strankami, v osnovi s pomočjo takšnih mirnih sredstev kot so predvidena v VI. poglavju UL. Vključuje posredovanje med stranmi v konfliktu, pomiritev ter ukrepe diplomatskega pritiska, npr. izolacijo ali sankcije. Namen uporabe vojaških sil je nadzor nad prekinitvijo ognja ter podpora diplomaciji pri posredovanju, pogajanju ali drugih oblikah mirnega reševanja konflikta. Koncept operacij vzpostavljanja miru, kot se uporablja v okviru OZN, vključuje uporabo diplomatskih sredstev za doseganje prekinitve ognja in začetka pogajanj med strankami zgolj na podlagi privolitve vpletenih strank in ne vključuje uporabe sile onkraj samoobrambe.

Uveljavljanje miru (peace-enforcement): Mandati nekaterih sodobnih misij vsebujejo tako elemente prostovoljnih mirovnih operacij kot elemente kolektivnih vojaških prisilnih akcij po VII. poglavju Ustanovne listine in so nekakšne operacije sui generis, za katere ni nujno potrebno soglasje vseh strank v sporu in v katerih je pod določenimi pogoji dopuščena uporaba sile tudi ofenzivna uporaba sile onkraj samoobrambe. Njihov namen je prisiliti eno ali več strank v sporu k spoštovanju in izvajanju prej sklenjenega sporazuma o prekinitvi ognja ali mirovnega sporazuma – v tem smislu je cilj teh operacij »uveljaviti« mir. Takšne operacije so praviloma napotene v nestabilne situacije, v katerih so ves čas izpostavljene tveganju oboroženega odpora proti svoji prisotnosti ali mandatu. Njihove naloge vključujejo implementacijo mirovnih sporazumov, zaščito humanitarnih dejavnosti, nadzor nad posedovanjem, prometom in uporabo orožja, preprečevanje nasilja in kršitev mednarodnega huma-

nitarnega prava ter druge naloge. Izvajanje teh nalog se lahko po potrebi zagotovi tudi z ofenzivno uporabo sile, vendar se operacije uveljavljanja miru od prisilnih vojaških operacij razlikujejo v tem, da namen uporabe sile onkraj samoobrambe v operacijah uveljavljanja miru ni vojaški poraz ene ali več nasprotnih strank temveč prisiliti eno ali več strank v sporu k spoštovanju predhodno sklenjenih dogovorov. Zato morajo mirovne sile kljub robustnejšemu mandatu ostati nepristranske in ne smejo postati stranka v sporu.

Izgradnja miru (peace-building): Izgradnja miru obsega politične, ekonomske, socialne, vojaške in druge ukrepe z namenom krepitve in reševanja politične situacije, da bi odpravili razloge za konflikt. Vključuje razne mehanizme za razpoznavanje in podporo strukturam, ki si prizadevajo za konsolidacijo miru, izboljšanje zaupanja ter blaginjo in podpirajo ekonomsko obnovo. Cilj je okrepitev političnega reševanja konflikta in preprečevanje njegovega ponovnega pojava.

Operacije humanitarne pomoči (humanitarian assistance operations): Humanitarna pomoč je namenjena zmanjšanju trpljenja ljudi, posebej v okoliščinah, ko odgovorne oblasti na območju ne morejo ali nočejo zagotoviti prebivalstvu potrebne pomoči. Poteka na podlagi zahteve in vključuje podporo civilnim organizacijam na območjih, na katerih te ne morejo zagotavljati podpore. Humanitarna pomoč je usmerjena v zagotavljanje prehrane, vode, bivališč in v druge dejavnosti za vzpostavitev normalnega življenja prebivalstva. Operacije humanitarne pomoči pogosto potekajo ob boku ali v podporo civilnim humanitarnim operacijam specializiranih agencij in drugih civilnih organizacij, pogosto tudi v okviru operacij ohranjanja miru.

Razoroževanje, demobilizacija in reintegracija (disarmament-demobilization-reintegration, DDR): Cilj postopkov »DDR« je prispevati k varnosti in stabilnosti v pokonfliktnih okoljih s socialno in ekonomsko integracijo nekdanjih borcev v mirovni proces in v pokonfliktno družbo. Dejavnosti razoroževanja vključujejo zbiranje, dokumentiranje, nadzor in uničevanje orožja malega kalibra, streliv, eksplozivov ter lahkega in težkega orožja nekdanjih borcev, pogosto pa tudi civilistov. Demobilizacija pomeni uradno in nadzorovano izločanje aktivnih borcev iz državnih oboroženih sil in drugih oboroženih skupin. Postopek reintegracije je dolgoročnejši socialni in ekonomski proces razvoja in pomoči nekdanjim borcem z namenom njihove ponovne in celovite vključitve v civilno družbo.

Posebni predstavnik Generalnega sekretarja (Special Representative of the Secretary-General): Posebni predstavnik Generalnega sekretarja (PPGS) je diplomatski in politični vodja mirovne misije, ki v imenu Generalnega Sekretarja OZN odloča o delegaciji pristojnosti na terenu. Pomagajo mu civilni svetovalci s področja političnih, vojaških, civilnih, policijskih in humanitarnih zadev. Politično in diplomatsko osebje izvaja diplomatske naloge na terenu s ciljem doseči dolgoročnejšo rešitev spora. Vodja misije (PPGS) je lahko izbran izmed osebja OZN ali pa izmed osebja države članice om je podrejen Generalnemu Sekretarju.

Poveljnik sil (Force Commander): Poveljnik sil je na operativni ravni nadrejen vsem vojaškim enotam in drugemu vojaškemu osebju in sme po potrebi angažirati tudi lokalno osebje z območja operacije. Ker je Poveljnik sil v celoti odgovoren za

vojaške vidike delovanja operacije, mu mora biti omogočeno enostavno in redno pridobivanje političnih in pravnih nasvetov iz DPKO. Poveljnik sil je vselej izbran iz vrha oboroženih sil sodelujoče države članice. Tako kot civilni vodja misije (PPGS) je podrejen Generalnemu Sekretarju, v njunem medsebojnem odnosu (če gre za dve različni osebi) pa je Poveljnik sil podrejen PPGS.

Vojaški štab mirovne misije (Military Staff): Vojaški štab sestavljajo predvsem profesionalni častniki oboroženih sil sodelujočih držav. Vsaka misija organizira svoj Vojaški štab v skladu z velikostjo, kompleksnostjo in mandatom operacije. V nekaterih manjših in bolj tradicionalnih operacijah imajo ti častniki status vojaških opazovalcev.

Vojaški opazovalci (Military Observers): Vojaški opazovalci OZN so mednarodna skupina častnikov, ki jim poveljuje Načelnik vojaških opazovalcev (Chief Military Observer). So neoboroženi, nosijo nacionalne uniforme ter poleg nacionalnih činov tudi simbole OZN (naramno oznako in modro baretko). Organizirani so v mešanih (mednarodnih) skupinah in razdeljeni v manjše ekipe, ki so razporejene po celotnem območju delovanja misije. Njihove naloge med drugimi vključujejo opazovanje in poročanje o kršitvah dogovora o prekinitvi ognja, patroljiranje in poročanje iz izoliranih področij, preiskovanje nesreč, pomoč pri prehodu mejnih območij ter pri predaji žrtev ali vojnih ujetnikov, pogajanja in mediacija med strankami v sporu, nadzor razoroževanja in uničevanja orožja, opazovanje in poročanje o kršitvah človekovih pravic in pomoč humanitarnim agencijam.

OPERATIVNO PRAVO MIROVNIH OPERACIJ

Sporazum o statusu sil / misije (Status of Forces / Mission Agreement – SOFA / SOMA): Sporazum o statusu sil / misije je pravni dokument, ki definira pravne pristojnosti, obveznosti in pravice mirovne operacije. Določa prisotnost in delovanje mirovni sil na območju mirovne operacije, določa pravni položaj (status, pravice in odgovornosti) misije in njenih članov (pripadnikov sodelujočih držav, uradnikov in strokovnjakov) ter določa pravice in obveznosti sodelujočih držav, države gostiteljice in organizacije, pristojne za vodenje operacije (OZN, NATO, EU, AU ali katere druge organizacije). Med drugim opredeljuje sestavo mirovni sil, pristojnost nad pripadniki misije, njihovo razmerje do notranjih organov države gostiteljice, vprašanje odškodninske in kazenske odgovornosti pripadnikov mirovni sil, način njihovega oskrbovanja in financiranja ter privilegije in imunitete mirovni sil. Sporazum o statusu sil oz. misije je lahko sklenjen v obliki mednarodne pogodbe ali memoranduma o soglasju (memorandum of understanding), ki se sklene med državo gostiteljico in mednarodno organizacijo, državo ali koalicijo držav, pod okriljem katere mirovna operacija poteka.

Sporazum o sodelovanju sil (Memorandum of Understanding - MOU): Sporazum o sodelovanju sil je praviloma sklenjen v obliki memoranduma o soglasju med organizacijo na čelu operacije ter državo pošiljateljico, ki prispeva svoje sile v mirovno operacijo. Opredeljuje medsebojne obveznosti in pravice organizacije na čelu operacije ter države (ali več držav), ki sodeluje(jo) v mirovni operaciji. Med

drugim določa kategorijo in število osebja, ki ga prispeva država članica, ter pristojnost nad njimi, pa tudi število in značilnosti opreme in drugih storitve, ki jih sodelujoča država prispeva v podporo misiji.

Operativni načrt (Operative Plan - OPLAN): Operativni načrt – OPLAN je operativni dokument mirovnih operacij, ki ga podpiše Poveljnik sil. Pomeni vojaška interpretacijo mandata operacije in med drugim podrobneje določa v katerih okoliščinah in pod katerimi pogoji se lahko uporabi sila. Je vmesni člen med resolucijo Varnostnega sveta in operativnimi povelji podrejenih enot. Ponavadi v prilogi vključuje Standardne operativne postopke (SOP).

Standardni operativni postopki (Standard Operating Procedures – SOP): Standardni oz. stalni operativni postopki vsebujejo podrobnejša navodila in operativne napotke glede uporabe sile s strani mirovnih sil. Izda jih Poveljnik sil (praviloma) v skladu z operativnim načrtom (OPLAN) in kot njegovo prilogo. Definirajo pojem »sile« ter temeljna načela uporabe sile, njihov namen pa je podrobneje pojasniti, v katerih okoliščinah in pod kakšnimi pogoji je dovoljeno uporabiti silo, ter opredeliti stopnjo odgovornosti za oblikovanje odločitve o uporabi sile. Pogosto SOP vsebujejo tudi natančna navodila glede načina uporabe orožja, kot na primer navodila glede uporabe opozorilnih strelav, prepovedi uporabe avtomatskega orožja in / ali močnih eksplozivov ter nujnih ukrepov po uporabi sile.

Pravila delovanja (Rules of Engagement): Pravila delovanja so eden temeljnih operativnih dokumentov mirovnih operacij OZN in pomenijo prevod pravnih, političnih in vojaško-strateških usmeritev glede uporabe sile, kakor so te opredeljene v mandatu misije, v »vojaški operativni jezik«. Po svoji vsebini so usmeritve in navodila, namenjena kontroli uporabe vojaške sile, ki določajo stopnjo in način uporabe vojaške sile in zagotavljajo delovanje poveljnikov in vojakov v skladu s političnimi in vojaškimi cilji operacije. Praviloma so izdana kot del Standardnih operativnih postopkov (SOP), Poveljnik sil pa jih v pisni obliki posreduje vojaškim silam na terenu. Odražajo kompromis med političnimi in vojaškimi cilji mirovne operacije ter mednarodnimi in nacionalnimi pravnimi omejitvami glede uporabe sile.

UPORABA SILE – PRAVILA DELOVANJA

Samoobramba (self-defence): Samoobramba na ravni posameznika ali enote (individual / unit self-defence) je uporaba takšne sile (vključno s smrtonosno silo) s strani posameznika ali enote, kot je potrebna in smiselna za lastno zaščito, za zaščito lastne enote ter vsega osebja misije, pred sovražnim dejanjem ali sovražno namero.

Sovražno dejanje (hostile act): Sovražno dejanje je napad ali druga oblika uporabe sile z namenom povzročiti smrt, telesno poškodbo ali uničenje.

Sovražni namen (hostile intent): Sovražni namen je grožnja z uporabo sile ali neizbežna uporaba sile, ki je izražena v dejanju, ki se zdi kot priprava na sovražno

dejanje. Je torej neposredna priprava na sovražno dejanje in je lahko v praksi izražena na različne načine, npr. z usmerjanjem strelnega orožja v potencialne tarče, z gestami potencialnega napadalca (npr. izvlek varovalke na ročni bombi, zamah z orožjem, ipd.) ali s poskusom nasilnega odvzema orožja ali streliva.

Uporaba sile (use of force): Uporaba sile pomeni uporabo ali grožnjo z uporabo fizičnih sredstev za doseganje cilja.

Oborožena sila (armed force): Oborožena sila je uporaba kateregakoli orožja, vključno s strelnim orožjem in bajoneti cilja.

Smrtonosna sila (deadly force): Smrtonosna sila je stopnja sile, katere namen ali verjeten rezultat je povzročitev smrti, ne glede na to, ali do tega rezultata dejansko pride; to je končna, najvišja stopnja uporabe sile.

Nesmrtosna sila (non-deadly force): Nesmrtonosna sila je stopnja sile, ki ni niti namenjena ubijanju, niti ni verjetno, da bo povzročila smrt, ne glede na to, ali do tega rezultata dejansko pride.

Minimalna sila (minimum force): Minimalna sila je najnižja stopnja odobrene uporabe sile, ki je potrebna in smiselna v danih okoliščinah; uporablja se vseh primerih uporabe sile; če je to primerno lahko minimalna sila pomeni tudi smrtonosno silo.

Neoborožena sila (unarmed force): Neoborožena sila je uporaba vseh fizičnih sredstev, razen orožja, za doseganje zadanih ciljev.

UPORABA SLOVENSKEGA KAZENSKEGA PRAVA PRI KAZNIVIH DEJANJIH Z MEDNARODNIM ELEMENTOM

Represivna oblast (jurisdiction to prescribe): upravičenje države, da določeno dejanje kaznuje na podlagi svojega kazenskega zakona (včasih se uporablja tudi sopomenka »kaznovalna oblast«).

Jurisdikcija (jurisdiction to adjudicate): upravičenje države, da določeno kaznivo dejanje podredi sojenju svojih sodišč.

Teritorialno načelo (territorial principle): najbolj temeljno pravilo glede veljavnosti slovenskega KZ, ki pravi, da ta velja za kazniva dejanja, ki so izvršena na ozemlju Republike Slovenije ne glede na državljanstvo storilca ali žrtve kaznivega dejanja.

Realno načelo (protective principle): na podlagi tega načela država svoji represivni oblasti podredi nekatera kazniva dejanja, izvršena v tujini, za katera ocenjuje, da so zanj še posebno nevarna, hkrati pa v tujini ne bodo ustrezno preganjana. Slovenski KZ je kot takšna kazniva dejanja poleg ponarejanja denarja določil zlasti kazniva dejanja iz poglavja kaznivih dejanj zoper varnost Republike Slovenije in njeno ustavno ureditev (to načelo je imenovano tudi zaščitno ali varstveno načelo).

Aktivno personalitetno načelo (active personality principle): skladno s tem načelom velja slovenski KZ za vse državljane Republike Slovenije, ki storijo kaznivo dejanje v tujini, če se jih zaloti na ozemlju Republike Slovenije ali če se jih izroči; na ta način se zagotovi, da slovenski državljani spoštujejo domači pravni red tudi, kadar so v tujini.

Pasivno personalitetno načelo (passive personality principle): skladno s tem načelom velja slovenski KZ tudi v primeru kaznivih dejanj, ki jih tuji državljani v tujini izvršijo proti slovenskim državljanom ali proti Republiki Sloveniji, če se storilca zaloti na ozemlju Republike Slovenije ali če ga naši državi izročijo; smisel pasivnega personalitetnega načela je zavarovati naše državljane, ki so v tujini žrtve kaznivih dejanj, oziroma zavarovati pravne dobrine Republike Slovenije.

Univerzalno načelo (principle of universal jurisdiction): na podlagi tega načela je mogoče slovenski KZ pod določenimi pogoji uporabiti tudi za tujce, ki v tujini izvršijo kaznivo dejanje zoper tujca ali zoper tujo državo; gre za širitev represivne oblasti tudi na zadeve, ki jih z našo državo praktično nič ne veže. To načelo je predvsem izraz mednarodne solidarnosti, saj se z njim države zavežejo preganjati storilce kaznivih dejanj tudi takrat, kadar za to nimajo posebnega interesa.

ne bis in idem: načelo, da nihče ne sme biti ponovno obsojen ali kaznovan zaradi kaznivega dejanja, za katero je bil kazenski postopek zoper njega pravnomočno ustavljen ali je bila obtožba zoper njega pravnomočno zavrnjena, ali je bil s pravnomočno sodbo oproščen ali obsojen (31. člen Ustave RS).

MEDNARODNO KAZENSKO SODSTVO

Londonski sporazum (London Agreement): sporazum, ki so ga 8. avgusta 1945 v Londonu sklenile ZDA, Sovjetska zveza, Velika Britanija in Francija; z njim je bilo ustanovljeno Mednarodno vojaško sodišče v Nürnbergu, prvo delujoče mednarodno kazensko sodišče, pristojno za sojenje glavnim storilcem hudodelstev iz evropskih sil osi, sodilo pa je na podlagi Statuta Mednarodnega vojaškega sodišča, ki je bil sestavni del Londonskega sporazuma.

Nürnberška načela (Nürnberg principles): sedem načel, ki jih je Komisija za mednarodno pravo na podlagi prošnje Generalne skupščine OZN izpeljala iz Statuta Nürnberškega sodišča in judikature tega sodišča. Generalna skupščina OZN je 12. decembra 1950 z resolucijo 488 (V) sprejela predlagano formulacijo načel.

Mednarodno kazensko sodišče za nekdanjo Jugoslavijo – MKSJ (International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia - ICTY): skrajšano ime za Mednarodno kazensko sodišče za pregon oseb, domnevno odgovornih za hude kršitve mednarodnega humanitarnega prava na ozemlju nekdanje Jugoslavije od leta 1991, ustanovljeno 25. maja 1993 z resolucijo Varnostnega sveta 827, katere priloga je bil tudi statut sodišča. Sodišče, pristojno za sojenje storilcem mednarodnih hudodelstev v vojnah, ki so po letu 1991 potekale na področju nekdanje Jugoslavije, je trenutno v zaključni fazi svojega delovanja.

Mednarodno kazensko sodišče za Ruando – MKSR (International Criminal Tribunal for Rwanda - ICTR): skrajšano ime za Mednarodno kazensko sodišče za pregon oseb, domnevno odgovornih za genocid in druge hude kršitve mednarodnega humanitarnega prava, storjene na ozemlju Ruande, in državljanov Ruande, domnevno odgovornih za genocid in druge takšne kršitve, storjene na ozemlju sosednjih držav med 1. januarjem 1994 in 31. decembrom 1994. Sodišče, ki ga je 8. novembra 1994 z resolucijo 955 ustanovil Varnostni svet, je začasno (*ad hoc*) sodišče, ki je podobno kot MKSJ v zaključni fazi svojega delovanja.

Mednarodno kazensko sodišče – MKS (International Criminal Court – ICC): Stalno mednarodno kazensko sodišče (sedež v Haagu na Nizozemskem), ki pod določenimi pogoji lahko sodi za najtežja hudodelstva, ki zadevajo mednarodno skupnost kot celoto (trenutno genocid, vojna hudodelstva in hudodelstva zoper človečnost, v prihodnosti pa predvidoma tudi agresijo). Ustanovljeno je bilo na Rimski diplomatski konferenci s t.i. Rimskim statutom (glej spodaj).

Rimski statut Mednarodnega kazenskega sodišča (Rome statute of the International Criminal Court): mednarodna pogodba, sprejeta na diplomatski konferenci v Rimu 17. julija 1998, veljati je začela 1. julija 2002. Z njo je ustanovljeno prvo stalno mednarodno kazensko sodišče, hkrati pa gre za prvo celovito kodifikacijo mednarodnega kazenskega prava.

Komplementarna pristojnost (principle of complementarity): pristojnost MKS je v odnosu do nacionalnih sodišč zgolj dopolnilna (komplementarna), kar pomeni, da MKS ne sme soditi osebi, zoper katero že poteka postopek pred nacionalnim sodiščem, ali osebi, ki je bila glede istih kaznivih dejanj pred nacionalnim sodiščem že obsojena ali oproščena. Navedeno pravilo ima nekaj izjem, ki preprečujejo, da bi države komplementarno pristojnost zlorabljale in ščitile storilce mednarodnih hudodelstev tako, da bi zavlačevale s postopki, izrekale nizke kazni, ali celo izrekale oprostilne sodbe kljub zadostnim dokazom o krivdi.

SPLOŠNI INSTITUTI KAZENSKEGA IN MEDNARODNEGA KAZENSKEGA PRAVA

Opustitvena kazniva dejanja (omissive crimes): kazniva dejanja praviloma temeljijo na določeni storitvi, vendar je pod določenimi pogoji kaznivo dejanje mogoče izvršiti tudi z opustitvijo. Ločiti je mogoče prava opustitvena kazniva dejanja (ta so v kazenskem zakoniku izrecno določena kot opustitvena) in neprava opustitvena kazniva dejanja (gre za kazniva dejanja, ki so oblikovana storitveno, vendar jih je, če so izpolnjeni določeni pogoji, mogoče izvršiti tudi z opustitvijo).

Protipravnost (unlawfulness): eden izmed elementov kaznivega dejanja, ki je podan, če storilčevo ravnanje nasprotuje pravnemu redu kot celovitemu sistemu vrednot, prepovedi in zapovedi. Možno je, da storilčevo ravnanje sicer ustreza določenemu opisu kaznivega dejanja, vendar pa zaradi določenih izjemnih okoliščin ni protipravno (npr. silobran).

Objektivna odgovornost (strict liability): oblika odgovornosti, ki temelji zgolj na protipravnem ravnanju oziroma povzročitvi določene prepovedane posledice. Za to obliko odgovornosti storilčeva krivda (glej spodaj) ni potrebna, zato ta tip odgovornosti sodobno kazensko pravo odklanja.

Krivda (culpability): storilčev subjektivni odnos do dejanja, zaradi katerega mu je dejanje mogoče očitati. Temeljni obliki krivde sta naklep in malomarnost (glej spodaj). Poleg naklepa oziroma malomarnosti je za krivdo potrebno še, da se storilec zaveda, da je njegovo dejanje prepovedano, ali da bi se tega vsaj moral in mogel zavedati.

Naklep (intent): krivdna oblika, pri kateri se storilec zaveda svojega dejanja in ga hoče storiti (direktni naklep) oziroma se zaveda možnosti, da zaradi njegovega ravnanja pride do prepovedane posledice, pa v to pristane (eventualni naklep).

Malomarnost (negligence): krivdna oblika, pri kateri se storilec zaveda možnosti, da zaradi njegovega ravnanja lahko nastane prepovedana posledica, pa lahkomišlno misli, da jo bo lahko preprečil ali da ne bo nastala (zavestna malomarnost) oziroma se ne zaveda možnosti nastanka prepovedane posledice, vendar bi se je po okoliščinah in po svojih osebnih lastnostih moral in mogel zavedati (nezavestna malomarnost).

Udeležba (complicity): skupno ime za primere, kadar pri izvršitvi kaznivega dejanja sodeluje več oseb. Glede na prispevek posameznega udeleženca ločimo naslednje oblike udeležbe: napeljevanje, pomoč in sotorilstvo (sotorilstvo je možno sistemsko obravnavati tudi kot obliko storilstva in ne udeležbe).

Sotorilstvo (joint perpetration): situacije, ko dvoje ali več oseb skupno izvrši kaznivo dejanje tako, da sodelujejo pri sami izvršitvi ali s kakšnim drugačnim prispevkom odločilno prispevajo k izvršitvi dejanja.

Napeljevanje (instigation): psihično vplivanje na določeno osebo, da bi se jo pripravilo k izvršitvi kaznivega dejanja. Pojavne oblike takšnega psihičnega vplivanja so lahko zelo različne, npr.: prošnje, obljubljanje nagrade, prepričevanje, grožnje ipd.

Pomoč (aiding and abetting): podpiranje storilca pri izvršitvi kaznivega dejanja, pri čemer ta podpora ni nujni pogoj za uspešno izvršitev kaznivega dejanja, temveč izvršitev kaznivega dejanja zgolj olajša, pospeši ali intenzivira. Pomoč je lahko dana denimo v obliki nasvetov ali navodil (psihična opomoč) ali z zagotovitvijo sredstev za izvršitev kaznivega dejanja, odstranitvijo ovir ipd. (fizična pomoč).

Poveljniška odgovornost (command responsibility, superior responsibility): institut, ki se je razvil v mednarodnem kazenskem pravu in katerega namen je vzpostaviti odgovornost vojaških poveljnikov in drugih nadrejenih za krivdno opustitev ustreznega nadzorstva nad podrejenimi, ki izvršijo mednarodna hudodelstva. Ta tip poveljniške odgovornosti je v literaturi imenovan posredna poveljniška odgovornost oziroma poveljniška odgovornost *stricto sensu*. Razlikovati jo je treba od neposredne poveljniške odgovornosti, tj. primerov, ko nadrejeni odredijo

izvršitev mednarodnih hudodelstev (v tem primeru odgovarjajo po splošnih pravilih, zato posebni institut poveljniške odgovornosti ni potreben).

POTENCIALNO RAZBREMENILNI INSTITUTI

Silobran (self-defence): obramba, ki je neizogibno potrebna za to, da storilec od sebe ali koga drugega odvrne istočasen protipravni napad.

Skrajna sila (extreme necessity): situacija, ko storilec izpolni opis določenega kaznivega dejanja, vendar zato, da bi od sebe ali koga drugega odvrnil istočasno nevarnost, ki je ni bilo mogoče odvrniti drugače in ki je ni zakrivil sam. Pri presoji je treba upoštevati tudi razmerje med zlom, ki je grozilo, in zlom, ki je bilo povzročeno.

Prostovoljni odstop (abandonment): situacija, ko storilec že začne z izvrševanjem kaznivega dejanja, vendar na podlagi avtonomne odločitve od izvršitve odstopi, tako da do dokončanja kaznivega dejanja ne pride.

Ravnanje na ukaz (commission pursuant to a superior order): situacija, ko podrejeni na podlagi zapovedi nadrejenega izvrši kaznivo dejanje. Vprašanje, ali in v kolikšni meri naj zapoved nadrejenega podrejenega razbremeni odgovornosti, je bila v razvoju mednarodnega kazenskega prava predmet številnih polemik. V sodobnem mednarodnem kazenskem pravu je popolna razbremenitev pri težjih kaznivih dejanjih mogoče le v izjemnih primerih.

Dejanska zmeta (mistake of fact): zmeta storilca, ki se nanaša na okoliščine dejanja, ki ustrezajo zakonskemu opisu (za to obliko zmote je pri nas ustaljen izraz dejanska zmeta v ožjem smislu) oziroma se nanaša na okoliščine, v katerih bi bilo storilčevo dejanje dopustno, če bi bile te v resnici podane (pri nas ustaljen izraz dejanska zmeta v širšem smislu).

Pravna zmeta (mistake of law): zmeta storilca, ki ne ve, da je njegovo ravnanje pravno prepovedano. Pogoji, pod katerimi lahko razbremeni storilca, so razmeroma strogi, zato pride – še posebno pri težjih kaznivih dejanjih – popolna razbremenitev na podlagi pravne zmote v poštev le zelo izjemoma.

MEDNARODNA HUDODELSTVA

Genocid (genocide): mednarodno hudodelstvo, ki pokriva več skupin naklepnih ravnanj (kot npr. pobijanje, povzročanje poškodb, preprečevanje rojstev), ki imajo za cilj določeno nacionalno, etnično, rasno ali versko skupino delno ali v celoti uničiti (t.i. genocidni namen). Kot hudodelstvo je genocid prvič opredeljen v Konvenciji OZN o preprečevanju zločina genocida z dne 9. decembra 1948. To opredelitev je sprejel tudi Rimski statut v 6. členu.

Hudodelstva zoper človečnost (crimes against humanity): mednarodno hudodelstvo, ki zajema različne oblike nečlovečnega ravnanja z ljudmi (pobijanje, mučenje,

posilstva ipd.). Da bi šlo za hudodelstvo zoper človečnost in ne za običajna kazniva dejanja, kot so umor, posilstvo in druga, morajo biti ravnanja storilca izvršena kot sestavni del velikega ali sistematičnega napada na civilno prebivalstvo. S tem pride do izraza razlika med običajnimi kaznivimi dejanji in hudodelstvi zoper človečnost, saj pri slednjih za žrtve ne štejemo le posameznike, temveč celotno človeštvo. Hudodelstva zoper človečnost Rimski statut opredeljuje v obširni določbi 7. člena.

Vojna hudodelstva (war crimes): mednarodno hudodelstvo, ki zajema težke kršitve mednarodnega konvencijskega in običajnega prava oboroženih spopadov. V največjem delu gre za kršitve t.i. haaškega in ženevskega prava. Rimski statut to materijo ureja v 8. členu, kjer razlikuje vojna hudodelstva, izvršena v mednarodnih in nemednarodnih oboroženih spopadih. Kar se tiče nemednarodnih oboroženih spopadov, je Rimski statut izčrpnější od Ženevskih konvencij (mednarodni in nemednarodni oboroženi spopadi so že skoraj v celoti izenačeni). Številčnost izvršitvenih oblik vojnih hudodelstev (Rimski statut jih našteva okoli petdeset) botruje tudi temu, da se nekatere izmed njih prekrivajo z izvršitvenimi oblikami hudodelstev zoper človečnost.

Agresija (aggression): mednarodno hudodelstvo, ki se pogosto sloveni tudi kot »napadalna vojna«. Vsebina mednarodnega hudodelstva agresije je v mednarodnem kazenskem pravu sporna – ker se države pogodbenice Rimskega statuta o njej (še) niso mogle sporazumeti, Rimski statut inkriminacije agresije še ne vsebuje. MKS bo lahko izvajalo jurisdikcijo za agresijo šele, ko bo sprejeta določba, ki bo opredeljevala vsebino kaznivega dejanja agresije in določila pogoje, ob katerih MKS lahko izvaja jurisdikcijo za to kaznivo dejanje.

PRVI DEL: MEDNARODNO PRAVO OBOROŽENIH SPOPADOV (IUS IN BELLO)

I. UVOD

Vojno pravo oziroma mednarodno pravo oboroženih spopadov sodi med najstarejše podpanoge mednarodnega prava, saj je mednarodno pravo dobilo svojo prvo sistematično razlago prav v delu *O pravu vojne in miru*.⁹ Razmerja med vojskujočimi se državami in položaj oseb v vojni so bila tako med prvimi vprašanji sistematične graditve mednarodnega prava. Ta pristop izhaja iz premise, da obstajata dve temeljni stanji, stanje vojne in stanje miru, in da vsaki od njih ustreza svojstven sistem pravil mednarodnega prava. Pravila o vojskovanju pa so obstajala, še preden je mednarodno pravo dobilo celovito podobo. Vsaka civilizacija namreč pozna minimalna pravila o vojni, t.j. o pogojih, pod katerimi se vojna začne, kako se vodi in kako konča, ter kakšne omejitve naj veljajo med vojno.¹⁰

V vsakem oboroženem spopadu je treba, takoj ko je dosežen prag oboroženega spopada, upoštevati pravila in načela mednarodnega prava oboroženih spopadov, pri čemer pa vprašanje, kako učinkujejo pravna pravila v oboroženih spopadih in kako se razlikujejo od učinkovanja prava v miru, ostaja zapleteno. Lauterpacht je leta 1952 zapisal: »...če je mednarodno pravo v nekaterih pogledih na izginjajoči točki prava, je vojno pravo še bolj očitno na izginjajoči točki mednarodnega prava.«¹¹ Eden znamenitih Ciceronovih izrekov pa se glasi: »*Silent enim leges inter arma*« oziroma *zakoni molčijo med vojskujočimi*.¹² Pa vendarle tudi v oboroženih spopadih obstajajo pravila, ki jih je treba spoštovati, in so predstavljena v nadaljevanju.¹³

⁹ Grotius, *De iure belli ac pacis, libri tres*, 1625. Glej tudi Türk, 2007: 549.

¹⁰ V antičnem obdobju zgodovine Evrope in Sredozemlja so bila od samih začetkov civilizacije v veljavi pravila, ki so določala razloge in pogoje za začetek vojne. Obveznost samoobrambne vojne ima svoj izraz v Talmudu. Grški *polisi* so imeli pravila o reševanju sporov in poskusov sprave, preden se je zakonita vojna začela. Tudi v rimskem obdobju so veljala pravila o postopkih, ki je treba izvesti ob začetku vojne. Türk, 2007: 550.

¹¹ »...if international law is, in some ways, at the vanishing point of law, the law of war is, perhaps even more conspicuously, at the vanishing point of international law.«. Lauterpacht, 1952.

¹² Cicero, *Pro Milone*, 4.11.

¹³ »There is such a thing as legitimate warfare: war has its laws; there are things which may fairly be done, and things which may not be done...«; Cardinal Newman, 1864.

1. Pojmi in definicije

1.1. Vojna

Možno je podati več različnih definicij pojma vojne (angl. *war*). Vojno lahko opredelimo z negativno definicijo kot odsotnost miru. Z enostransko definicijo bi pojem vojne lahko opredelili kot množico nasilnih ravnanj države, ki želi drugi državi vsiliti svojo voljo. Dvostransko, gledano z obeh strani, pa bi lahko vojno definirali kot stanje vojskovanja med državami.¹⁴

Pred prepovedjo uporabe sile je bila vojna legitimno sredstvo politike, ki ga je država zakonito uporabljala, če je vojno vodila pod določenimi pogoji (npr. izčrpanje sredstev za mirno rešitev spora) in je vojno napovedala ali razglasila vojno stanje.

Danes velja, da se vojna začne z dejanskim začetkom sovražnosti in ni potrebna posebna razglasitev. Nujen pogoj za nastanek vojnega stanja je obstoj volje, voditi vojno (*animus belli gerendi*), ki se lahko izrazi na različne načine (izrecno ali s konkludentnimi ravnanji).

Tako je torej možnih več različnih dejanskih stanj, s katerimi se vojno stanje začne:

- s samim začetkom izvajanja oboroženih sovražnosti,
- z vojaško okupacijo, ali
- s formalno razglasitvijo vojnega stanja.

Začetek vojnega stanja je tudi trenutek, ko se aktivirajo vsa pravila mednarodnega prava oboroženih spopadov.

Za uporabo vojnega prava pa ni nujno, da med državama že potekajo oborožene sovražnosti. Nekateri vidiki vojnega stanja namreč lahko nastanejo že pred začetkom sovražnosti, npr. prekinitev diplomatskih odnosov.¹⁵ Vojna kot pravno stanje pa lahko traja tudi po prenehanju sovražnosti, v času po ustavitvi spopadov in pred sklenitvijo mirovnega sporazuma.¹⁶ Za presojo, ali je vojna končana in ali naj se določena pravila mednarodnega prava oboroženih spopadov (*ius in bello*) uporabljajo še naprej, bo treba ugotoviti, ali še obstaja volja, voditi vojno (*animus belli gerendi*).¹⁷ V zgodovini in v sedanjem času so nekatere dolgoletne vojne poznale obdobja brez sovražnosti, volja voditi vojno pa ni pošla, zato so se sovražnosti obnavljale.¹⁸

¹⁴ Tako npr. Grotius; Andrassy, 1990: 564.

¹⁵ Po napadu Nemčije na Poljsko sta Francija in Združeno kraljestvo vstopili v vojno z Nemčijo, v skladu z obveznostmi, ki sta jih imeli na podlagi pogodbe o garancijah s Poljsko. Vendar se oborožene sovražnosti niso začele do maja 1940. To obdobje je v politični publicistiki in zgodovinopisju opisano kot »nepravna vojna« (phony war), medtem ko je stanje vojne s stališča mednarodnega prava bilo že vzpostavljeno. Türk, 2007: 553.

¹⁶ *Prav tam.*

¹⁷ *Prav tam.*

¹⁸ Stanje vojne med Izraelom na eni strani ter Sirijo in Libanonom na drugi je tak primer v našem času. Ni dvoma, da v občasnih obnovitvah sovražnosti pravo oboroženih spopadov obvezuje te države. *Prav tam*: op. 627.

Zaradi tega se zdi ustrezna tudi definicija vojne, ki se opira na uporabo prava oboroženih spopadov (*ius in bello*): vojna je stanje, v katerem se uporablja vojno pravo.¹⁹ Ta definicija je širša od prej omenjene faktične definicije vojne, ki izhaja iz dejstva oboroženega spopada med državami, saj pojasni tudi situacije, ko je volja voditi vojno že izražena, sovražnosti pa se še niso začele, pa tudi obdobja, ko ni sovražnosti, volja voditi vojno pa obstaja, ali pa vojna še ni razpoznavno končana.²⁰

Posebno vprašanje je, kako obravnavati prisilne ukrepe, ki jih avtorizira ali odredi Varnostni svet OZN po VII. poglavju UL OZN. Takim ukrepom, ki imajo lahko vse znake sovražnosti, ki so značilne za vojne, manjka volja voditi vojno in torej niso vojna v pravem pomenu besede. Po svoji pravni naravi so bližje kazenski sankciji kot pa vojni, ki predpostavlja enakopravne vojskujoče se stranke. Posledica te spremembe ni samo terminološka - državo, ki se znajde v položaju mednarodnih oboroženih sankcij, postavlja v posebej težaven položaj.²¹ Države članice OZN tudi nimajo možnosti, da bi se v takšnih primerih razglasile za nevtralne. Odločitve Varnostnega sveta morajo spoštovati vse, tudi tiste države, ki v izvedeni akciji OZN aktivno ne sodelujejo. Tudi v izvedbi oborožene akcije, ki jo odredi ali avtorizira Varnostni svet OZN, pravo oboroženih spopadov (*ius in bello*) zavezuje.²²

1.2. Oboroženi spopad

Glede na to, da se mednarodno pravo oboroženih spopadov (*ius in bello*) uporablja tako v situacijah, ki jih je mogoče označiti s pojmom vojna kot tudi v drugih situacijah oboroženih spopadov, je ustrezneje vzeti za izhodišče širši pojem »oboroženi spopad« (angl. *armed conflict*).

V mednarodnem pogodbenem pravu ne najdemo definicije pojma oboroženega spopada, različni učbeniki, vojaški priročniki ter mednarodna judikatura pa ponujajo raznovrstne opredelitve. Predvsem se ponavadi opredeljujeta dve vrsti oboroženih spopadov (mednarodni oboroženi spopadi in nemednarodni oboroženi spopadi) ločeno, vsaka zase. Zato je celovito vseobsežno definicijo pojma oboroženi spopad težko podati. Poskus take definicije bi lahko predstavljala opredelitev, da:

oboroženi spopad pomeni oborožene sovražnosti določene intenzitete, ki presega raven posamičnih osamljenih spopadov, med oboroženimi silami dveh ali več držav, ali med državo in eno ali več organiziranimi nedržavnimi oboroženimi skupinami, ali med takšnimi organiziranimi nedržavnimi oboroženimi skupinami, in ki sprožijo uporabo prava oboroženih spopadov.

¹⁹ Tomšič, 1942: 5: »Vsaka vojna je podrejena predpisom vojnega prava.«, in naprej: »Obče meddržavno pravo določa, kaj spada k vsebinskemu pojmu vojne po meddržavnem pravu.«

²⁰ Türk, 2007: 553.

²¹ Sankcije za kršitve miru na svoj način zmanjšujejo oziroma odpravljajo suvereno enakost držav. Države, ki so predmet tovrstnih ukrepov, so obravnavane kot delikventne oz. v politični terminologiji, razširjeni v ZDA, kot »malopridne države« (angl. *rogue states*). Na problem, ki nastane s takšno diskvalifikacijo držav, in stigmatizacijo, ki nastane ob tem, je v času Društva narodov opozoril Karl Schmitt v *Die Wendung zum diskriminierenden Kriegsbegriff*, Berlin, 1938 (ponatis 1988): 46. *Prav tam*: 554.

²² *Prav tam*.

Mednarodni odbor Rdečega križa (v nadaljevanju: MORK)²³ za opredelitev vrst oboroženih spopadov na podlagi analiz različnih virov predlaga naslednje definicije, ki naj bi izražale močno prevladujoče pravno mnenje:²⁴

1. Mednarodni oboroženi spopadi obstojijo, kadar koli pride do uporabe oborožene sile med dvema ali več državami.²⁵
2. Nemednarodni oboroženi spopadi so *dalj časa trajajoče oboroženo spopadanje* med vladnimi oboroženimi silami in silami ene ali več oboroženih skupin, ali med takimi skupinami, na ozemlju države (pogodbenice ženevskih konvencij). Oborožen spopad mora doseči *minimum intenzivnosti*, vpletene strani v spopadu pa morajo izkazovati *minimum organiziranosti*.²⁶

MORK tudi poudarja, da, pravno gledano, ne obstaja nobena druga vrsta oboroženih spopadov, a je treba upoštevati, da se situacija lahko razvije iz ene vrste oboroženega spopada v drugo, odvisno dejstev, ki v določenem trenutku prevladujejo.²⁷

1.3. Vojno pravo, mednarodno humanitarno pravo oziroma mednarodno pravo oboroženih spopadov

Preden opredelimo posamezne pojme, je treba omeniti, da sta v zadnjem času v praksi izraza "humanitarno pravo" oz. "mednarodno humanitarno pravo, uporabljivo v oboroženem spopadu" nadomestila pred tem uporabljan izraz "vojno pravo", ker naj bi bolje izrazila njegov predmet in namen.²⁸

Vojno pravo (angl. *law of war*) se lahko definira kot »[...]del mednarodnega prava in določb mednarodnih pogodb, ki urejajo razmerja med mednarodnopravnimi subjekti v času vojne in v zvezi z njo[...]. Zajema razmerja med vojskujočimi se stranmi v oboroženem spopadu, ravnanje in položaj bojnikov [borcev],²⁹ omejitve in prepovedi uporabe nekaterih orožij, varstvo posebej zaščitene osebe in objektov v oboroženih spopadih ter žrtve oboroženih spopadov. V širšem pomenu zajema tudi pravno opredelitev odnosov med vojskujočimi se in nevtralnimi državami.«³⁰

²³ Države pogodbenice ženevskih konvencij iz leta 1949 so MORK, preko Statutov Gibanja Mednarodnega Rdečega križa in Rdečega polmeseca, zaupale »delovanje, ki naj prispeva k razumevanju in širjenju znanja o mednarodnem humanitarnem pravu, ki se uporablja v oboroženih spopadih, in pripravo razvoja s tem v zvezi«. Točka (g) drugega odstavka 5. člena Statutov Gibanja Rdečega križa in Rdečega polmeseca.

²⁴ ICRC Opinion paper, 2008: 5.

²⁵ »International armed conflicts exist whenever there is *resort to armed force between two or more States*.« *Prav tam*.

²⁶ »Non-international armed conflicts are *protracted armed confrontations* occurring between governmental armed forces and the forces of one or more armed groups, or between such groups arising on the territory of a State [party to the Geneva Conventions]. The armed confrontation must reach a *minimum level of intensity* and the parties involved in the conflict must show a *minimum of organisation*.« *Prav tam*.

²⁷ *Prav tam*: 1. Podrobneje o tem v poglavju III: Uporabljivost prava oboroženih spopadov.

²⁸ Tako npr. Jogan, 1997: 19.; Kalshoven, Zegveld, 2001: 11; Haug, 1993: 491.

²⁹ Zdi se, da se je v slovenski terminologiji za angleški izraz *combatant* bolj uveljavil izraz borec.

³⁰ Enciklopedija Slovenije, 2000: 332.

V primeru vojne torej veljajo obča pravila mednarodnega prava miru, poleg teh pa se aktivirajo še pravila vojnega prava. S pravili vojnega prava se želi doseči predvsem humanizacijo vojne. V pojem vojnega prava pa, kot rečeno, vključujemo tudi t.i. nevtralnostno pravo.

Že takoj pa je treba opozoriti, da se vojno pravo uporablja tudi v primerih oboroženih spopadov, ki jih iz pravnih ali političnih razlogov ni mogoče jasno opredeliti z izrazom »vojna«. Taki so oboroženi spopadi znotraj držav, med katerimi se nekateri opisujejo kot »državljska vojna«, in različni (praviloma manjši) oboroženi spopadi, ki jih države iz političnih razlogov ne želijo obravnavati kot vojno, da ne bi povečale njihovih negativnih posledic.

Mednarodno humanitarno pravo (angl. *international humanitarian law*) lahko opredelimo kot »[...]vejo mednarodnega prava, ki omejuje uporabo sile v oboroženih spopadih s tem, da a) prizanesse vsem, ki ne sodelujejo oz. ne sodelujejo več v sovražnostih in b) omejuje nasilje do stopnje, ki je še potrebna, da se doseže cilj spopada, ki pa je, neodvisno od razloga zanj, samo oslabiti vojaški potencial nasprotnika.«³¹ Gre torej za vsa pravila in načela mednarodnega pogodbenega in običajnega prava, ki urejajo ravnanje posameznikov, z namenom zmanjšati trpljenje ljudi in škodo na objektih in okolju v času oboroženih spopadov.

Mednarodno pravo oboroženih spopadov oziroma *ius in bello* (angl. *international law of armed conflicts*) predstavlja najširšo kategorijo pravil in načel, ki veljajo v oboroženih spopadih in v zvezi z njimi ter zajema tako vojno pravo kot tudi mednarodno humanitarno pravo.

Z namenom poenostavitve, kljub določenim vsebinskim razlikovanjem, se v praksi ti pojmi pogosto uporabljajo kot sopomenke, zato so tudi v nadaljevanju izmenično uporabljani vsi trije pojmi.³²

1.4. Razlikovanje med *ius ad bellum* in *ius in bello*

Mednarodno vojno pravo se je razvilo v času, ko je bila uporaba sile zakonita in vojskovanje med državami ni bilo prepovedano. Države so imele pravico, vojskovati se oz. t.i. *ius ad bellum*. Pri tem je treba omeniti delo Svetega Avguština, krščanskega misleca, ki je v 4. stoletju našega štetja definiral konstitutivne elemente pojma pravične vojne (*bellum iustum*), ki vsebuje dve vrsti kriterijev:

- tiste, ki določajo, ali in kako legitimno je vojno sploh začeti – *ius ad bellum*, in
- tiste, ki določajo, kako naj se vojna vodi in po kakšnih pravilih – *ius in bello*.

Avguštinov pristop je sicer utemeljen na premisah krščanske etike, vendar ne poskuša uveljaviti krščanskega pacifizma, ampak vzpostavlja temeljni pojmovni

³¹ Sassoli, Bouvier, 1999: 67.

³² Podrobneje o razvoju teh poimenovanj, njihovi vsebini in primernosti njihove uporabe glej npr. Daillier, Pellet, 2002: 963; Detter, 2000: 18; Greenwood, 1999: 1; Jogan, 1997: 19; Obradović, Šahović, Despot, 2002: 44; Kalshoven, Zegveld, 2001: 11; Partsch, 1992: 249–252; Verri, 1992: 65–66.

okvir, znotraj katerega je mogoče razvijati pravne norme. Ima torej izrazito sekularno funkcijo.³³

Temeljno civilizacijsko normo, da omejitve veljajo tudi za vojno in v vojni, je Avguštin razvil v načela, ki jih je mogoče graditi naprej v pravni sistem. Na ta način je mogoče razumeti pomen njegove misli za filozofe od Tomaža Akvinskega do racionalistov (Hobbes, Locke, Kant) in za pravnike od Grotiusa in privržencev šole naravnega prava do kasnejših pozitivistov.³⁴

Danes je uporaba sile prepovedana s kogentno oziroma peremptorno normo (*ius cogens*) mednarodnega prava,³⁵ kar pomeni, da se je *ius ad bellum* spremenil v *ius contra bellum*.³⁶ Kljub izraženi prepovedi pa so dovoljene izjeme v primeru individualne ali kolektivne samoobrambe,³⁷ ukrepov Varnostnega sveta ZN za ohranitev ali vzpostavitev mednarodnega miru in varnosti³⁸ ter v primerih uveljavljanja pravice do narodove samoodločbe.³⁹ Glede na povedano je jasno, da v primeru mednarodnega oboroženega spopada (kadar ne gre za eno od dopustnih izjem) vsaj ena stran krši mednarodno pravo zaradi same uporabe sile - ne da bi se pri tem sploh spraševali o spoštovanju mednarodnega humanitarnega prava (*ius in bello*).⁴⁰ Oborožen spopad pa se lahko odvija tudi znotraj države, kjer gre za t.i. nemednarodni (notranji) oborožen spopad oz. državljansko vojno. Ker pa gre v tem primeru za notranjo zadevo države, splošna prepoved uporabe sile ne pokriva omenjenih situacij.⁴¹

Mednarodno humanitarno pravo (*ius in bello*) samo po sebi ne prepoveduje vojne in molči glede vprašanja, ali se država lahko zateče k uporabi sile. Vojne oz. oboroženega spopada se loti z drugačnega zornega kota: njegova določila se uporabijo v vsakem primeru, ko izbruhne oborožen spopad ne, glede na razlog, zaradi katerega je do njega prišlo. Povedano drugače, važna so le dejstva, zato razlogi, zaradi katerih je prišlo do bojevanja, niso pomembni.⁴² Enaka pravila mednarodnega humanitarnega prava (*ius in bello*) veljajo v vseh primerih: za stranke v oboroženih spopadih, ki so zakonito uporabile oboroženo silo, in za tiste, ki so kršile prepoved uporabe oborožene sile. Pravila mednarodnega humanitarnega prava morajo biti spoštovana in razlagana neodvisno od kateregakoli argumenta *ius ad bellum*, in morajo biti od

³³ Walzer, 2004: 3, cit. po Türk, 2007: 550.

³⁴ *Prav tam*: 550-551.

³⁵ »Vsi člani naj se v svojih mednarodnih odnosih vzdržujejo grožnje s silo in uporabe sile, ki bi bila naperjena proti teritorialni nedotakljivosti ali politični neodvisnosti katerekoli države.« 2/4. člen Ustanovne listine ZN.

³⁶ Eden prvih resnih korakov proti prepovedi vojne predstavlja "Briand – Kelloggov pakt" oz. Splošni sporazum o odpovedi vojni kot sredstvu državne politike (Pariški sporazum) iz leta 1928. Jogan, 1997: 17. Z ustanovitvijo OZN pa je bila prepoved uporabe sile in grožnje s silo vključena med temeljna načela v UL OZN (četrti točka 2. člena).

³⁷ Priznana v 51. členu UL OZN.

³⁸ Ukrepi so predvideni v VII. poglavju Ustanovne listine ZN.

³⁹ Legitimnost uveljavljanja te pravice je bila prvič priznana z Resolucijo 2105 (XX), sprejeto s strani Generalne skupščine ZN dne 20. decembra 1969. Sassoli, Bouvier, 1999: 84.

⁴⁰ *Prav tam*.

⁴¹ Glej tudi Haug, 1993: 494.

⁴² *Prav tam*: 493.

njega popolnoma ločena.⁴³ Omenjena stroga ločnica je izražena tudi v Preambuli prvega Dopolnilnega protokola k Ženevskim konvencijam z dne 12. avgusta 1949 o zaščiti žrtev mednarodnih oboroženih spopadov⁴⁴ (v nadaljevanju: Prvi dopolnilni protokol):

»Visoke pogodbenice, ki

- proklamirajo svojo iskreno željo, da bi mir zavladal med narodi,
- opozarjajo, da se je v skladu z ustanovno listino Združenih narodov vsaka država v svojih mednarodnih odnosih dolžna vzdrževati groženj ali uporabe sile zoper suverenost, teritorialno neokrnjenost ali politično neodvisnost vsake države oz. ravnati na kakršenkoli drug način, ki ni v skladu s cilji Združenih narodov,
- verujejo, da je treba kljub temu znova uveljaviti in razviti določbe, ki ščitijo žrtve oboroženih spopadov, ter dopolniti ukrepe, s katerimi se krepí njihova uporaba,
- izražajo svoje prepričanje, da nobena določba tega protokola ali ženevskih konvencij z dne 12. avgusta 1949 ne sme biti razlagana tako, da bi opravičevala ali odobravala katerikoli akt agresije ali siceršnjo uporabo sile, ki ni v skladu z listino Združenih narodov
- potrjujejo, da se morajo določbe ženevskih konvencij z dne 12. avgusta 1949 in tega protokola vseskozi uporabljati ob vseh priložnostih za vsakogar, ki je zaščiten s temi instrumenti, brez kakršnekoli diskriminacije, ki bi temeljila na naravi ali izvoru oboroženega spopada ali na cilju, ki so ga strani v spopadu postavile, ali ki se jim pripisuje[...]«⁴⁵

Z razvojem pozitivnega mednarodnega prava se je razširil krog pravil za vodenje vojne in ravnanje v vojni (*ius in bello*). Pravila o dopustnosti, legitimnosti in legalnosti vojne (*ius ad bellum*) pa so doživela popolno spremembo z odpovedjo vojni, sprejeti v Briand-Kelloggovem paktu (1928) in s prepovedjo uporabe sile, ki je vsebovana sedaj v UL OZN. S tem razvojem se je izpopolnil pozitivno pravni okvir za obravnavo legalnosti in legitimnosti vojne in ravnanja vojskujočih se strank.⁴⁶

Vendar pa je tudi v preteklih desetletjih prihajalo do vojn, katerih legalnosti in legitimnost nista bili jasno določeni z do tedaj razvitim pozitivnim mednarodnim pravom. Take vojne (vojne proti kolonialni dominaciji in vojne proti tuji vojaški okupaciji) so se vodile s sklicevanjem na pojem pravične vojne. Aktualno je ostalo tudi vprašanje uporabe vojaške sile za zaustavitev genocida in drugih primerov vojaškega (in paravojaškega) nasilja, ki povzroči številne žrtve med civilnim prebivalstvom. Tudi v tovrstnih situacijah, v konfliktu med državno suverenostjo in nujnostjo zaščite ljudi pred množičnimi kršitvami njihove pravice do življenja in

⁴³ Sassoli, Bouvier, 1999: 84.

⁴⁴ V besedilu uporabljamo slovenske prevode Ženevskih konvencij (1949) in Dopolnilnih protokolov (1977) objavljene v: Človekove pravice, Zbirka mednarodnih dokumentov, II.del -Univerzalni dokumenti (1996), saj do danes Vlada Republike Slovenije še vedno ni poskrbela za uradne verificirane slovenske prevode teh temeljnih dokumentov mednarodnega humanitarnega prava.

⁴⁵ O razmerju med *ius ad bellum* in *ius in bello* glej npr. tudi: IHL, Answers to your questions; ICRC, 2004; Green, 2000; Detter, 2000.

⁴⁶ Tako Türk, 2007: 551.

drugih temeljnih človekovih pravic, se zdi uporaba oborožene sile pogosto edina možna rešitev, vendar pa ni lahko dati odgovora na vprašanje, kdaj bi bila uporaba sile res nujna in zakonita. Pravila, ki so se razvila v okviru doktrine o pravični vojni, so v polemični razpravi, ki poteka o teh vprašanjih, spet aktualna in pričakovati je, da bo tako, iz takšnih ali drugačnih razlogov, tudi v prihodnje.⁴⁷

Prepoved uporabe sile je vnesla tudi znatne spremembe v način obravnave vojne in oboroženih spopadov v mednarodnem pravu. Razpon možnosti za zakoniti začetek vojne se je zmanjšal, vojna napoved pa ne daje zakonitosti tisti obliki uporabe vojaške sile, ki ustreza pojmu agresije, saj je ta po mednarodnem pravu prepovedana.⁴⁸ Države se izogibajo odkritemu opisovanju oboroženih konfliktov s pojmom »vojna«. Prevladujejo drugi opisi situacij, v katerih potekajo sovražnosti, in v katerih se uporabljajo pravila mednarodnega prava, ki urejajo odnose med vojno (*ius in bello*). Logična posledica omejevanja zakonitih načinov začetni vojno (*ius ad bellum*) je bila razširitev uporabnosti pravil, ki jih je treba spoštovati med oboroženim spopadom (*ius in bello*), ne glede na to, ali se je določen oboroženi spopad začel zakonito ali ne, in ne glede na to, kako se pravno definira.⁴⁹

2. Cilj in namen mednarodnega prava oboroženih spopadov

Glavna cilja in namena mednarodnega prava oboroženih spopadov sta:

1. regulacija izvajanja sovražnosti, in
2. zaščita žrtev oboroženih spopadov.

Pravila vojnega prava so med najstarejšimi pravili mednarodnega prava in so se oblikovala najprej skozi mednarodno običajno pravo (kot ponavljajoča se praksa držav, sprejeta kot pravo). Države so kmalu spoznale, da se je treba v vojni držati določenih pravil oziroma omejitev, ki so jih tudi zapisale v različne mednarodne dokumente. Vendar pa vojno pravo postavlja samo tiste omejitve, ki ne ovirajo dosega glavnih vojnih ciljev oziroma namenov. Gre za neke vrste blažilno funkcijo, saj bi v primeru močnejše zaščite to lahko imelo za posledico manjšo stopnjo spoštovanja. Tako postavljene minimalne zahteve pa zaradi tega še bolj obvezujejo k njihovem spoštovanju. Prva so se razvila pravila, ki urejajo izvajanje sovražnosti (haško pravo), in šele kasneje tista, ki se nanašajo na zaščito žrtev oboroženih spopadov (ženevsko pravo). Oba glavna cilja in namena pa sta se začela prepletati s sprejemom obeh dopolnilnih protokolov k ženevskim konvencijam (1949) leta 1977. Podrobneje o tem v nadaljevanju.

⁴⁷ Že Tomaž Akvinski je kriterije pravice do vodenja vojne (*ius ad bellum*) opredelil v treh točkah: (1) legitimna oblast (*legitima auctoritas*), pravičen razlog (*iusta causa*) in pravični namen (*recta intentio*). V našem času so ti trije kriteriji skoraj dobesedno vsebovani v predlogih Mednarodne komisije o intervenciji in državni suverenosti, ki je l. 2001 izdelala poročilo z naslovom »Odgovornost zaščititi« - glej *The Responsibility to Protect, Report of the International Commission on Intervention and State Sovereignty*, Ottawa, 2001, str. 32–39. Türk, 2007: 551.

⁴⁸ Gl. 3. člen definicije agresije, sprejete z resolucijo Generalne skupščine OZN 3314 (XXIX).

⁴⁹ Türk, 2007: 552.

3. Temeljna načela mednarodnega prava oboroženih spopadov

Za mednarodno pravo oboroženih spopadov so izjemnega pomena njegova "lastna" splošna temeljna načela:

- načelo humanosti;
- načelo nujnosti;
- načelo proporcionalnosti oziroma sorazmernosti;
- načelo razlikovanja;
- načelo prepovedi diskriminacije;
- načelo prepovedi povzročanja nepotrebnega trpljenja;
- načelo neodvisnosti med *ius in bello* ter *ius ad bellum*.

Ta splošna načela ne pripadajo nobenemu ločenemu viru mednarodnega prava, ampak so osnovana na temelju pogodb, običajev in splošnih pravnih načel. Po eni strani pogosto izhajajo iz že obstoječih pravil in izražajo njihovo vsebino in pomen, po drugi strani pa služijo kot navdih za obstoječa pravila, zato jih je treba upoštevati pri njihovi razlagi.⁵⁰

Operativno so izjemnega pomena predvsem tri načela:

1. **Načelo razlikovanja**, ki določa, da so napadi dopustni zgolj na vojaške cilje, kar pomeni, da je nujno razlikovanje med civilnimi in vojaškimi cilji;
2. **Načelo sorazmernosti**, ki določa, da je prepovedano povzročati nepotrebne izgube in prekomerno trpljenje;
3. **Načelo prepovedi diskriminacije**, ki določa, da je treba spoštovati, zaščititi in pomagati vsem ranjenim in bolnim, brez kakršne koli diskriminacije.

4. Martensova klavzula

Posebej pomembna primera splošnih načel mednarodnega humanitarnega prava sta t.i. »osnovne zahteve človečnosti«⁵¹ ter **Martensova klavzula** (angl. *Martens Clause*), ki določa, da so v primerih, ki niso urejeni s pogodbenim pravom, (1) civilno prebivalstvo in (2) oborožene sile pod varstvom pravil in načel mednarodnega prava, ki izvirajo iz:

- a. običajev med civiliziranimi narodi,
- b. zakonov človečnosti, in
- c. zahtev javne vesti.

Torej je zagotovljena vsaj minimalna zaščita tudi takrat, kadar ni predvidenega pogodbenega varstva. Gre za vrednostne, moralne zahteve, ki jih je treba vsebinsko napolniti. Pomembno je, da so zaščiteni vsi udeleženi, tako oborožene sile kot

⁵⁰ Sassoli, Bouvier, 1999: 112-115.

⁵¹ »*Elementary considerations of humanity*«, prvič priznane v Nürnberški sodbi proti nacističnim vojnim zločincem. Meddržavno sodišče pa jih je prvič uporabilo v *Corfu Channel Case (ICJ, Judgment of April 9th 1949)*. *Prav tam*: 113., op. 57.

tudi civilno prebivalstvo. Poseben pomen te klavzule je tudi v tem, da varuje udeležene tudi v primerih razvoja novega orožja, metod in tehnik bojevanja, ki morda še niso bile urejene s pogodbenim pravom. Martensova klavzula danes nedvomno predstavlja mednarodno običajno pravo in zavezuje vse udeležene strani v oboroženih spopadih.

Izjemno pomembno je, da iz obeh primerov izhaja, da ni vse, kar v vojni ni prepovedano, tudi dovoljeno, ter da na vprašanja, ki se pojavijo v zvezi z zaščito žrtev vojne, ni mogoče iskati odgovorov samo z izključno pozitivističnim pristopom. Kljub temu je treba omeniti, da z njuno pomočjo ni vedno lahko najti nedvoumnih odgovorov na bojišču, in da v svetu z izjemno kulturno in versko raznolikostjo ter z nasprotujočimi si interesi lahko služita le kot indic, v kateri smeri je treba iskati rešitev.⁵²

⁵² *Prav tam*: 112–115.

II. VIRI PRAVA OBOROŽENIH SPOPADOV IN ZGODOVINSKI RAZVOJ

1. Zgodovinski razvoj⁵³

1.1. Začetki razvoja

Že v antičnih časih je bilo priznано, da vojna ne bi smela biti vodena z namenom popolnega uničenja sovražnika.⁵⁴ Tako Sun Tzu v svojem delu *Umetnost vojskovanja* pravi: »Splošno pravilo pri uporabi vojske je, da je bolje ohraniti narod nedotaknjen, kot pa ga uničiti. Bolje je ohraniti vojsko nedotaknjeno, kot pa jo uničiti, bolje je ohraniti divizijo nedotaknjeno, kot pa jo uničiti, bolje je ohraniti bataljon nedotaknjen, kot pa ga uničiti, bolje je ohraniti četo nedotaknjeno, kot pa jo uničiti.«⁵⁵

Grki in Rimljani so se s tujimi ljudstvi bojevali kruto in neusmiljeno. Zmagovalec je lahko s sovražniki, ki so prišli pod njegovo oblast, ravnal samovoljno, ne glede na to, ali so bili borci ali pa nemočni civilisti. Lahko jih je ubil ali pa predal v suženjstvo. Kljub temu pa nekje od 4. st. pr. n. št. dalje beležimo napore iz humanitarnih vzgibov za zaščito domov in verskih prostorov ter odkupa oz. izmenjave vojnih ujetnikov po koncu sovražnosti. Filozofi, kot npr. Cicero in Seneca, so obsodili suženjstvo in zatrjevali, da tudi v vojni obstajajo pravne zapovedi, ki jih je treba spoštovati.⁵⁶

Vojno pravo, ki je nastajalo v Indiji, lahko vzamemo za vzgled prave humanosti. V tem pogledu je izjemnega pomena Manujev zakonik,⁵⁷ v katerem lahko najdemo osnovne elemente modernega vojnega prava: zapoved zaščititi neoboroženega sovražnika in odrek vsem vojnim zvijačam oz. prevaram ter uporabi okrutnega orožja, kot so zastrupljene puščice ali goreči izstrelki; pomoč je treba nuditi ranjenim in bolnim, vključno s pripadniki nasprotne strani; civilisti (kmetje, ženske, otroci), ki niso udeleženi v bojevanju, niso smeli biti napadeni.⁵⁸ Mahabharata⁵⁹ pravi, da »Kralj ne sme nikoli tako poškodovati svojega nasprotnika, da bi se mu ustavilo

⁵³ Glej tudi Haug, 1993; Žokalj, 2006.

⁵⁴ Antični običaji morda niso nastali zaradi humanitarnega namena, temveč bolj zaradi ekonomskega oz. taktičnega, vseeno pa je bil njihov učinek humanitaran; npr. prepoved zastrupljanja vodnjakov je najverjetneje nastala bolj zaradi bodočega izkoriščanja zavzetega ozemlja, kot pa zaradi tega, da se prizanese domačemu prebivalstvu; podobno je prepoved ubijanja vojnih ujetnikov imela za cilj zagotoviti bodoče sužnje, ne pa rešiti njihovih življenj. Sassoli, Bouvier, 1999: 97-98.

⁵⁵ Cleary, 2003: 68.

⁵⁶ Haug, 1993: 22.

⁵⁷ Gre za eno izmed najpomembnejših dharmashastra (dharma = zakon, shastra = sveta knjiga), v katerih so vsebovana načela, katerih se je treba držati oz. po katerih je treba živeti, če naj svet ne propade; sestavljena je v verzih, da so si jo nepismeni lažje zapomnili. Manujev zakonik je nastajal med 4. st. pr. n. št. in 4. st. n. št. Vilfan, 1998: 26–27.

⁵⁸ Haug, 1993: 22.

⁵⁹ Indijski ep, nastal med leti 200 pr. n. št. in 200 n. št.

srce, in da se spečega nasprotnika ne napada, ter da s smrtjo sovraštvo preneha«, kar pomeni, da je prepovedana skrunitev mrtvih.⁶⁰

Do premika proti »dobremu« na temelju usmiljenja, kot izhaja iz Stare zaveze, pride s postopno širitvijo krščanske vere.⁶¹ Kot že omenjeno, je Sveti Avguštin v svojih delih obsodil »nepravično« vojno in trdil, da je treba tudi »pravično« vojno⁶² bojevati humano in s končnim ciljem miru. Prav tako so bili zagovorniki humanosti redovi krščanskih vitezov,⁶³ ki so bili pozorni do nemočnih in slabotnih ter organizirali pomoč za ranjene in bolne vojake. To jih je spremljalo v križarskih pohodih, ki jih sicer zaznamuje strašna krutost (ostalih) križarjev, ki so bili tudi kristjani.⁶⁴

Pomembno je, da tudi islam kliče k humanemu vedenju v vojni, pa čeprav Koran poziva vernike, naj se borijo proti nevernikom. Ti naj, če je treba tudi s silo, prevzamejo pravo vero. Prvi Mohamedov naslednik, Abu Bekr, je v prvi polovici 7. st. n. št. razglasil vojne zakone, ki vsebujejo nekatera humanitarna načela: prizanesljivost nasproti ženam, starejšim in otrokom; zaščita samostanov in menihov ter prepoved ubijanja in mučenja zajetih sovražnikov. Seveda je malo verjetno, da so se ta načela v verskih vojnah tudi v resnici spoštovala.⁶⁵

Za srednji vek so pomembni nauki Tomaža Akvinskega, ki je v svojem delu "Summa theologiae" nadalje razvijal koncept "pravične" vojne. Za pravično vojno morajo biti izpolnjeni trije kriteriji: upravičen razlog (*iusta causa*), vodenje vojne s strani ali v imenu vladarja (*auctoritas principis*) ter pravi, pošten namen (*recta intentio*).⁶⁶ Poleg tega je Akvinski zahteval od vladarjev zmernost in humanost pri vojskovanju. Že omenjenim kriterijem za "pravično" vojno se kasneje pridruži še četrti, t.j. ustrezeni, pravi način bojevanja (*debitus modus*).⁶⁷

Začetek moderne dobe zaznamuje krutost vojn pri osvajanju Srednje in Južne Amerike, z uporabo najemniških vojska in uvedbo strelnega orožja ter verskim razkolom, ki je močno razvnel čustva in povečeval sovraštvo. Najnižja točka je bila dosežena v "tridesetletni vojni" (1618–48), ko so bila zdesetkana mnoga ljudstva in uničena širša ozemlja. Kljub temu pa je to obdobje prispevalo k nadaljnjemu razvoju humanitarnih idej. V tem okviru je še posebej pomembno

⁶⁰ Armour, W. S., Customs of warfare in ancient India, 7 Transactions of the Grotius Society (1920), cit. po Green, 2000: 21.

⁶¹ Jezus Kristus je pridigal o ljubezni do bližnjega, celo sovražnika, kot o izrazu ljubezni Boga, in je to udejanjal tudi sam, ko se je postavljaj na stran preganjanih, bolnih in slabotnih. Od svojih začetkov je krščanska cerkev podpirala nastanek in spoštovanje pravice da azila, odpravo suženjstva in zaščito vojnih ujetnikov.

⁶² Že v stari Grčiji so za vsako vojno poskušali poiskati opravičljiv razlog; v starem Rimu pa se to razvije v doktrino o pravični in "bogu dopadljivi" vojni (*bellum iustum piumque*), ki prevladuje še celo obdobje srednjega veka; v obdobju krščanstva, ko to postane državna religija, se ohranja ideja o "pravični" vojni, ki obsoja osvajalne pohode, do nje pa naj bi prišlo le v primeru prizadejane kršitve prava. Jogan, 1997: 9–10.

⁶³ Me njimi je bolje prepoznaven Malteški viteški red.

⁶⁴ Jogan, 1997: 9–10.

⁶⁵ *Prav tam*: 23.

⁶⁶ S tem v zvezi je treba glede križarskih pohodov oz. vojn povedati naslednje: čeprav so bile osvajalne po namelih, jih je cerkev opravičevala s skrunitvijo Kristusovega groba; kasneje pa se je že vsaka vojna zoper nekristjane štela za pravično. *Prav tam*: 10.

⁶⁷ Jogan, 1997: 10; Haug, 1993: 23.

omeniti očeta znanosti mednarodnega prava Huga Grotiusa, ki je z izdajo knjige "De iure belli ac pacis" leta 1625 opozoril na grozno in nezadovoljivo stanje vojnega prava. Verjel je, da "*iusta causa*", ki opravičuje vodenje vojne, ne odvezuje obveznosti, spoštovati pravila vojnega prava. Od sredine 17. stoletja so se sklepali mnogi dogovori med vojskujočimi se stranmi, s katerimi so se urejala humanitarna vprašanja v določeni situaciji.⁶⁸ Ti dvostranski dogovori, ki so bili večinoma podpisani samo s strani vojaških poveljnikov, so pričeli veljati šele po doseženem miru. V kolikor so vsebovali podobna določila in so bili udeleženi tudi v praksi, so sčasoma postali del običajnega prava.⁶⁹

Osemnajsto stoletje je z literarnimi deli prineslo novo priznanje in širitev humanitarnih idej. Pomembna sta prispevka Emer de Vattela⁷⁰ in Jeana-Jacquesa Rousseauja⁷¹. Njuni nauki so imeli močan vpliv na razvoj humanitarnega prava, saj sta začrtala temeljno *razlikovanje med borci in neborci*, ki niso zgolj civilisti, temveč tudi tisti pripadnike oboroženih sil, ki so odložili svoje orožje oz. ne sodelujejo več v sovražnostih zaradi bolezni ali poškodbe. Za omenjeno stoletje je značilno tudi, da so se te humanitarne ideje tudi dejansko uresničevale. Vojne medicinske službe so se izboljšale in so tu in tam dosegle visoko pripravljenost in učinkovitost. Medicinska pomoč je bila olajšana tudi zaradi dejstva, da so se posamezne vojne odvijale v obliki "duela" - bojevanje je potekalo na vnaprej določenem mestu in ob vnaprej določenem času, tako da je bilo vse potrebno za pomoč ranjenim, ne glede na stran, ki so ji pripadali, lahko že vnaprej pripravljeno.⁷²

Z vojnami, ki jih je sprožila francoska revolucija, se je položaj žrtev vojn vrnil nazaj v bedo iz prejšnjih stoletij. Če so bile "kabinetne" vojne 18. stoletja manjše in niso toliko vplivale na civilno prebivalstvo, so zdaj postale del resničnosti vojn velikih razsežnosti, ki so široko mobilizirale razpoložljive sile in sredstva. Medicinske službe niso bile kos novim dimenzijam in potrebam. Sredi 19. stoletja so bile vojaške medicinske službe v zelo slabem položaju, še posebej pa so manjkali večstranski dogovori, sklenjeni v miru, ki bi obvezovali vse države in bi prinesli trajen napredek za položaj žrtev vojn. Čas je bil zrel za odločen korak - humanitarno iniciativo, ki bi se spopadla s tem problemom.⁷³

⁶⁸ Izraženi so bili v obliki "zaprtih kartelov", "kapitulacij" ter "mirovnih dogovorov" in so vsebovali izmenjavo ujetnikov, skrb in vrnitev bolnih in ranjenih ter zaščito civilistov, posebej žensk in otrok. Več o sklepanju sporazumov med vojskujočimi se stranmi v VII. poglavju: Izvajanje sovražnosti: metode in načini bojevanja.

⁶⁹ Haug, 1993: 24.

⁷⁰ Delo "*Le droit des gens ou principes de la loi naturelle appliques a la conduite et aux affaires des nations et des souverains*".

⁷¹ V svojem delu Družbena pogodba (*Contrat social*) iz leta 1762 pravi: »Vojna ni razmerje med človekom in človekom, temveč med državami, in posamezniki so sovražniki le naključno, ne kot državljani ali prebivalci, temveč kot vojaki; ne kot pripadniki svoje države, temveč kot njeni branilci[...]Ker je namen vojne uničenje sovražne države, ima druga stran pravico pobiti njene branilce, ko ti nosijo orožje. Ko pa ti odložijo svoje orožje in se predajo, prenehajo biti sovražniki oz. orodje sovražnika in znova postanejo zgolj ljudje, katerih življenja nima nihče pravice odvzeti.«

⁷² *Prav tam*: 24–25.

⁷³ *Prav tam*: 26.

Obdobje, ki je sledilo, je bilo za današnje mednarodno humanitarno pravo izjemno pomembno, saj je prišlo do prvih meddržavnih dogovorov, katerih cilj je bil regulirati fenomen vojne.

Današnje mednarodno humanitarno pravo lahko zgodovinsko povežemo predvsem z dvema osebama, ki sta ju je zaznamovala bridka izkušnja vojne in sta istočasno, ne vedoč druga za druga, ključno prispevali h konceptu in vsebini modernega humanitarnega prava. To sta Francis Lieber in Henry Dunant. Hkrati pa je treba povedati, da nista »izumila« zaščite žrtev vojne, temveč sta to staro idejo izrazila in jo prilagodila času, v katerem sta živela.

1.2. Razvoj haaškega prava

Haaško pravo, veja humanitarnega prava, ki ureja predvsem metode in sredstva bojevanja ter se osredotoča na vodenje vojaških operacij, se ni pričelo razvijati v Haagu, temveč v Washingtonu in St. Petersburgu. V Washingtonu je bil leta 1863 sprejet t.i. **Lieberjev kodeks**,⁷⁴ uradno imenovan Navodilo za vodenje kopenskih vojsk ZDA.⁷⁵ Navodila so vsebovala natančna pravila glede načina bojevanja, ravnanja s civilisti, vojnimi ujetniki, ranjenimi itd. Ne glede na to, da je bil ta dokument interne narave in pripravljen za vojskovanje v državljanski vojni, ter da nikoli ni dobil veljave kot obvezni akt mednarodnega humanitarnega prava, je s svojim pristopom pomembno vplival na vse kasnejše poskuse oblikovanja takih pravil.⁷⁶ Prvi »pravi« dokument, ki ga je podpisalo 17 držav,⁷⁷ predstavlja Sanktpeterburška deklaracija iz leta 1868.⁷⁸ Z njo so se podpisnice odpovedale uporabi projektilov, lažjih od 400 gramov (bodisi eksplozivnih, bodisi polnjenih z vnetljivimi ali zažigalnimi snovmi).⁷⁹ Z vidika razvoja vojnega prava je, morda bolj kot vsebina deklaracije, pomembna sprejeta izjava, v kateri so navedeni razlogi za njen sprejem: »Napredek civilizacije mora imeti za posledico ublažitev vojne nesreče; edini legitimni cilj vojne, ki ga države zasledujejo v vojni, je oslabitev vojaških sil sovražnika; v ta namen zadostuje izločitev čim večjega števila ljudi iz boja; ta namen bi bil prekoračen, če bi uporabili orožje, ki po nepotrebnem povečuje trpljenje ljudi oziroma neizbežno vodi do njihove smrti; uporaba takega

⁷⁴ Imenovan po nemškem pravniku Francisu Lieberju, ki je emigriral v ZDA.

⁷⁵ "*Instructions for the Government of Armies of the United States in the Field*".

⁷⁶ Tako so med letoma 1870 in 1893 nastali kodeksi v Prusiji, na Nizozemskem, v Franciji, Rusiji, Argentini, Veliki Britaniji in Španiji. Green, 2000: 30.

⁷⁷ Vse pomembnejše evropske države, z izjemo Prusije.

⁷⁸ Sanktpeterburška deklaracija je na nek način antipod Lieberjevemu kodeksu. Če je kodeks enostranski akt domače narave, ki pokriva širok spekter urejanja, je deklaracija mednarodni dokument, ki ureja posamičen, zelo ozek del načinov in metod bojevanja. Kalshoven, Zegveld, 2001: 20.

⁷⁹ Kalshoven, Zegveld, 2001: 19–20, Jogan, 1997: 41. Leta 1863 je Rusija izumila naboj, ki je eksplodiral ob stiku s trdo podlago, 1867 pa je bil naboj modificiran (s strani Velike Britanije v kraju Dum-Dum, blizu Kalkute) tako, da je eksplodiral ob stiku z mehko podlago, kar pa je ruska vlada smatrala za nehumano in je zato sklicala konferenco. Green, 2000: 31.

orožja torej nasprotuje zakonom humanosti.«⁸⁰ Naslednji korak pri tovrstnih prizadevanjih se kaže v sklicu meddržavne konference v Bruslju leta 1874, kjer naj bi izoblikovali zakonik vojnega prava. Ta naloga ni bila dokončana, so pa bili njeni sklepi pomemben vir za kasnejše dokumente, npr. Pravila vojnega prava kopenske vojske, ki jih je oblikovala komisija Inštituta za mednarodno pravo na zasedanju v Oxfordu leta 1880.⁸¹

Ves ta razvoj je bil pomemben tudi za mednarodni mirovni konferenci, ki sta potekali v Haagu, prva leta 1899 in druga leta 1907. Na teh haaških mirovni konferencah je bilo sprejetih več konvencij in deklaracij, ki jih lahko razvrstimo v naslednje tri skupine:⁸²

1. Konvencije in deklaracije, namenjene izogibanju vojni oz. določitvi strogih pogojev za njen začetek.⁸³
2. Konvencije in deklaracije, ki izrecno varujejo vojne žrtve.⁸⁴
3. Konvencije in deklaracije, ki določajo nekaj osnovnih pravil o vodenju vojne.

Glavna pravila tretje vrste, ki so danes zagotovo najpomembnejša vsebuje Konvencija (IV) o zakonih in običajih vojne na kopnem, ki je bila sprejeta leta 1899 in spremenjena leta 1907. Zlasti je zanimiva vsebina priloženega Pravilnika o zakonih in običajih vojne na kopnem (v nadaljevanju: Pravilnik), ki določa nekatera najpomembnejša načela oz. določila vojnega prava (npr. definicija »borca«, ki mora spoštovati pravila; določba, da pravica vojskujočih se strani do uporabe sredstev za poškodovanje sovražnika ni neomejena, itd.).⁸⁵

Ker so se delegati na konferenci zavedali, da s temi Pravili niso zajeli vseh okoliščin, ki se lahko pripetijo v praksi, so v Preambuli II. in IV. Haške konvencije vključili že omenjeno **Martensovo klavzulo**.⁸⁶ S tem so poudarili, da pravila niso izčrpna in da v obsegu, ki z njimi ni zajet, še vedno velja običajno pravo.

Pomembno dejstvo je, da vse haaške konvencije iz leta 1907 vsebujejo **klavzulo »si omnes«**, po kateri nobena od vpletenih strani ni bila dolžna spoštovati pravil, če je bila v spor oziroma spopad vpletena država, ki je konvencije niso zavezovale. Konvencije so se torej uporabljale le, če so uradno zavezovale vse strani, vpletene v oborožen spopad.⁸⁷ Zaradi tega je toliko pomembnejša Martensova klavzula, saj

⁸⁰ *Prav tam.*

⁸¹ Jogan, 1997: 41–42.

⁸² Rover, 2002: 107–108.

⁸³ Ta skupina je danes zastarela, saj je nastala v času, ko se zatekanje k vojni še ni štelo za nezakonito. Danes so razmere spričo UL OZN, ki prepoveduje uporabo oborožene sile, povsem drugačne.

⁸⁴ Vojne žrtve so bile kasneje obširneje in podrobneje zajete z ženevskimi konvencijami, ki so nadomestile precej zastarele haaške konvencije.

⁸⁵ *Prav tam.*

⁸⁶ »Klavzula je dobila ime po Fjodorju Martensu, ruskem pravniku in diplomatu estonskega rodu, ki jo je predlagal. V podobni obliki jo vsebujejo vse štiri ženevske konvencije iz 1949 in protokol I iz 1977.« Glej npr. Bavcon, 1997: 106, op. 115.

⁸⁷ Rover, 2002: 108.

v primerih, ko pogodbeno pravo ne velja, še zmeraj velja običajno pravo. Še več, v kolikor štejejo, da so določbe Pravilnika in haaških konvencij izraz običajnega prava oz. so pridobile značaj običajnega prava, so uporabljive za vse države, ne glede na to, ali so njihove pogodbene stranke, ali ne.⁸⁸

Konvencije iz leta 1907 naj bi dopolnili in razširili na tretji mirovni konferenci, do katere pa nikoli ni prišlo zaradi izbruha prve svetovne vojne. Ne glede na to so bile kasneje sklenjene še nekatere druge mednarodne pogodbe, ki ji lahko uvrstimo v pojem »haaškega« prava.

1.3. Razvoj ženevskega prava

Namen ženevskega prava je varovanje žrtev oboroženih spopadov: pripadnikov sestave oboroženih sil, ki ne sodelujejo več v sovražnostih (ranjencev, bolnikov, brodolomcev, vojnih ujetnikov), civilistov ter na splošno oseb, ki ne sodelujejo v sovražnostih. Z nastankom oziroma razvojem ženevskega prava je tesno povezan tudi nastanek Gibanja Rdečega križa.

Položaj ranjenih vojakov na bojišču je bil zares nezavidljiv, pri čemer pa k veliki smrtnosti in trajnim poškodbam udeležencev v spopadu ni toliko prispeval sam boj, pač pa pomanjkljivo medicinsko osebje in primitivna oskrba. Poleg tega je praksa napoleonskih vojn v začetku 19. stoletja zavrgla prej ustaljeno prakso spoštovanja sovražnikovih poljskih bolnic, medicinskega osebja in ranjencev. Ti so postali tarča napadov, zajeti pripadniki medicinskega osebja pa so bili uvrščeni med vojne ujetnike. Dodaten problem je predstavljalo naknadno maščevanje nad civilisti, ki so po bitkah poskušali pomagati ranjencem.⁸⁹ Posledicam teh okoliščin je bil junija 1859 v bitki pri Solferinu v severni Italiji priča švicarski državljani Henry Dunant, ko je bilo na bojišču v bitki ubitih 40.000 vojakov, v naslednjih mesecih pa jih je zaradi posledic ran umrlo še 40.000. Dunant je bil po prihodu na prizorišče bitke pretresen in zgrožen in je takoj pričel z organiziranjem pomoči ranjenim in bolnim vojakom, ki se je odvijala tudi v okoliških hišah in cerkvah. Po tej strašni izkušnji je svoje vtise in predloge, ki so povezani z reševanjem žrtev vojne, strnil v knjigi Spomin na Solferino.⁹⁰ Ti predlogi so naleteli na ugoden odziv v Evropi, posebej Švici, kar se je kmalu odrazilo tudi v praksi. V obdobju miru so se oblikovala društva, ki so sposobna pomagati ranjenim vojakom med spopadi in kot pomožne enote vojaških medicinskih služb odpravljati njihove pomanjkljivosti. Ta društva so postala nacionalna društva Rdečega križa. Prišlo je do ustanovitve Mednarodnega odbora za pomoč ranjenim vojakom, ki kot nevtralna organizacija pomaga med oboroženimi spopadi. Ta odbor je leta 1863 v Ženevi, skupaj s še štirimi Ženevcami, ustanovil Dunant in pomeni začetek MORK. Izjemnega pomena pa je bila leta

⁸⁸ Green, 2000: 34. Večina v njih vsebovanih pravil danes predstavlja mednarodno običajno pravo (kar je bilo potrjeno tudi na nürnberških procesih).

⁸⁹ Glej npr. Jogan, 1997: 40.

⁹⁰ *A Memory of Solferino*, ki je bila do danes prevedena v številne jezike, vključno s slovenskim: Spomin na Solferino, prevajalec: Niki Neubauer, izdal: Rdeči križ Slovenije, Ljubljana, 2006.

1864 sklicana diplomatska konferenca, ki jo je sklicala švicarska vlada in na kateri je bila 22. avgusta 1864 sprejeta Konvencija za izboljšanje položaja ranjenih v armadah na bojnem polju, ki določa temelje sodobnega mednarodnega humanitarnega prava: pomoč in nega ranjenim ali bolnim pripadnikom oboroženih sil brez sovražnega razlikovanja, t.j. ne glede na stran, ki ji pripadajo; spoštovanje medicinskega osebja, ustanov in opreme - ti morajo biti označeni z razlikovalnim znakom; zdravstveno ukrepanje med spopadom je nevtralnno in ni izraz podpore nobeni od vojskujočih strani.⁹¹

Po letu 1864 se je ženevsko pravo razvijalo v več stopnjah, krog zaščiteneh oseb pa se je vsakokrat širil zaradi težkih izkušenj, ki so, podobno kot bitka pri Solferinu, razkrile pomanjkljivo oziroma neustrezno zaščito žrtev vojne. Tako se je ta zaščita leta 1899 in 1906 razširila na brodolomce oboroženih sil, leta 1929 pa tudi na vojne ujetnike.⁹²

Tragična izkušnja španske državljanske vojne in druge svetovne vojne je botrovala nadaljnjim spremembam in dopolnitvam leta 1949 v obliki prve, druge, tretje in četrte ženevske konvencije, ki je razširila zaščito na civilne osebe, kot novo pomembno kategorijo zaščiteneh oseb.⁹³ Poleg tega je diplomatska konferenca leta 1949 dosegla še dve pomembni novosti. V vse štiri konvencije so vnesli skupni 3. člen, ki se uporablja v primeru nemednarodnih oboroženih spopadov, poleg tega pa so v vse konvencije vnesli določilo, po katerem so države članke dolžne izvesti vse ukrepe, disciplinske, kazenske in organizacijske narave, s katerimi se bodo soočile s hudimi kršitvami (angl. *grave breaches*) in ostalimi kršitvami določil konvencij.⁹⁴

V naslednjih letih oz. desetletjih se je izkazalo, da so ženevske konvencije kljub temu, da niso izgubile svoje ustreznosti in vrednosti, nezadostne za zaščito žrtev v sodobnih oboroženih spopadih. Pojavile so se nove vrste spopadov in sredstev vojskovanja: osvobodilne vojne, gverilska taktika in uporaba visoko razvitega orožja. Izkušnje bojev narodnoosvobodilnih gibanj izpod kolonialne dominacije v 60. letih prejšnjega stoletja, še posebej izkušnje iz Vietnoma, so pokazale, da največje breme oboroženih spopadov nosi civilno prebivalstvo,⁹⁵ ki bi morali biti sicer zaščiteni pred slehernimi sovražnostmi. Namerno uničevanje nevojaških ciljev, obširna in sistematična bombardiranja, ki so izbrisala celotne vasi, in namerno usmerjanje vojaških akcij proti civilistom kot sredstvo teroriziranja prebivalstva, so spodbudila obširna prizadevanja, predvsem MORK, za sprejem

⁹¹ Rover, 2002: 105.

⁹² Pravila, ki se nanašajo na vojne ujetnike, so do tedaj že obstajala: najprej so se razvila kot pravila običajnega prava, nato pa so bila leta 1899 vključena v haaška Pravila o zakonih in običajih vojne na kopnem. Kljub temu pa je prva svetovna vojna s svojo dolžino in velikim številom vojnih ujetnikov nakazala potrebo po natančnejši ureditvi njihove zaščite. To je dosegla ženevska konvencija iz leta 1929. Kalshoven, Zegveld, 2001: 27–28.

⁹³ Rover, 2002: 105.

⁹⁴ Kalshoven, Zegveld, 2001: 28.

⁹⁵ Civilno prebivalstvo, ki je bilo pogosto prisiljeno medse sprejeti vojake, je postalo zato bolj ranljivo.

dodatnih pravil o vodenju oboroženih spopadov. Rezultat diplomatske konference, ki se je začela leta 1974, sta bila v Ženevi 8. junija 1977 podpisana Dopolnilna protokola k ženevskim konvencijam iz leta 1949, katerih namen je bil povečati zaščito civilnih oseb med oboroženimi spopadi in razširitev meril za uporabo humanitarnega prava, da bi tako lahko zajeli nove vrste spopadov.⁹⁶ Prvi dopolnilni protokol se uporablja za mednarodne oborožene spopade, tudi narodnoosvobodilne vojne, in zagotavlja zaščito civilnih oseb pred učinki sovražnosti, predvsem bombardiranjem. Da bi se zagotovil ta namen so bila številna pravila o vedenju borcev in vodenju boja prevzeta po haaških konvencijah, status vojnega ujetnika pa je bil dodeljen tudi vrstam borcev, ki prej do njega niso bili upravičeni. Drugi dopolnilni protokol dopolnjuje 3. člen, skupen vsem štirim ženevskim konvencijam iz leta 1949, s podrobnejšimi pravili, ki veljajo za primere, ki niso zajeti s Prvim dopolnilnim protokolom, namreč za nemednarodne oborožene spopade.

Do zadnje dopolnitve ženevskih konvencij je prišlo na diplomatski konferenci držav pogodbenic, ki je potekala v Ženevi decembra 2005. Na njej so razpravljali o sprejemu dodatnega znaka nacionalnih društev Gibanja Rdečega križa in Rdečega polmeseca, in tako je bil decembra 2005 sprejet tretji Dopolnilni protokol k ženevskim konvencijam, s katerim so potrdile tretji dodatni znak, in sicer rdeči kristal, ki ga simbolizira rdeč romb na beli podlagi.⁹⁷

1.4. Razvoj newyorškega prava

Novejši pogodbeni razvoj nekateri označujejo tudi kot newyorško pravo. Izraz "newyorško" pravo se je pričel uporabljati zato, ker gre za pravo, ki je bilo v pretežni meri oblikovano na sedežu OZN v New Yorku. OZN v svojih zgodnjih letih ni pokazala velikega zanimanja za vojno pravo, kar se je odrazilo tudi v ravnanju Komisije ZN za mednarodno pravo,⁹⁸ ki leta 1949 vojnega prava ni uvrstila na svoj seznam aktivnosti, saj je prevladalo prepričanje, da bi lahko bila vsaka skrb, posvečena tej veji mednarodnega prava, sprejeta kot odraz nezaupanja v sposobnost OZN, da skrbi za mednarodni red in mir.⁹⁹

Kasneje pa je prišlo v razvoju "newyorškega" prava do znatnih premikov. Oblikovalo se je pravo, ki se nanaša na omejevanje oboroževanja in poskuse razorožitve, kolektivno varnost in krepitev zaupanja med državami ter probleme v zvezi z odgovornostjo in sankcioniranjem kršitev vojnega prava.¹⁰⁰

⁹⁶ Rover, 2002: 111.

⁹⁷ Ta novi razlikovalni znak naj bi izključeval versko simboliko in zagotavljal nevtralni status, njegova uporaba pa zagotavljala dodatno zaščito žrtvam oboroženih spopadov in humanitarnim delavcem na tistih področjih, kjer se znaka rdečega križa ali rdečega polmesca ne smeta uporabljati.

⁹⁸ *International Law Commission*. Pomožni organ Generalne skupščine OZN, ki skrbi za kodifikacijo in progresivni razvoj mednarodnega prava.

⁹⁹ Kalshoven, Zegveld, 2001: 29.

¹⁰⁰ Delitev humanitarnega prava na "haaško", "ženevsko" in "newyorško" pravo je pogojena predvsem zgodovinsko, glede na lokacije nastanka večine pravil, posredno pa zadeva tudi njihovo vsebinsko usmeritev. V zadnjem obdobju prihaja ne le do lokacijskega križanja teh skupin pravil, marveč tudi do prežemanja pravil z različnih področij. Jogan, 1997: 20.

2. Viri mednarodnega prava oboroženih spopadov

Najstarejši del mednarodnega prava oboroženih spopadov se je v začetku razvijal kot nezapisano običajno pravo, mnogo kasneje pa se je začelo načrtno in sistematično oblikovanje v celovit sistem pravnih razmerij pri vojskovanju. Najprej so bila tovrstna pravila vsebovana v bilateralnih pogodbah, v sredini 19. stoletja pa sta se začela sistematična kodifikacija in progresivni razvoj v multilateralnih pogodbah, kot je bilo opisano pri prikazu zgodovinskega razvoja. Pogosto je nov sklop pogodb nadomestil oziroma dopolnil prej obstoječe pogodbe šele po večjih vojnah, tako da lahko večkrat slišimo, da pogodbe humanitarnega prava "zaostajajo za eno vojno". Pa vendar je bilo le redko mogoče regulirati oz. prepovedati novo sredstvo oz. metodo vojskovanja, še preden je bila dejansko uporabljena.¹⁰¹ Danes lahko ugotovimo, da je mednarodno pravo oboroženih spopadov ena izmed najbolj kodificiranih vej mednarodnega prava.¹⁰²

2.1. Pogodbeno pravo¹⁰³

2.1.1. Haaško pravo

V kategorijo haaškega prava sodijo:

- (*) Deklaracija o odpovedi uporabi eksplozivnih nabojev pod težo 400 gramov, ki je bila podpisana v Sankt Peterburgu leta 1868;¹⁰⁴
- Bruseljska deklaracija o zakonih in običajih vojne, 1874 (nepodpisana);
- Deklaracija o prepovedi uporabe projektilov, ki imajo za edini cilj širjenje zadržljivih ali strupenih plinov, 1899;
- (*) Deklaracija (IV.) o prepovedi uporabe krogel, ki se razstrelijo ali sploščijo v človeškem telesu, 1899;
- Konvencija (I.) o mirnem reševanju mednarodnih sporov, 1907;
- Konvencija (II.) o omejitvi uporabe sile za zagotovitev plačila pogodbenih dolgov, 1907;
- (*) Konvencija (III.) o začetku sovražnosti, 1907;
- (*) Konvencija (IV.) o zakonih in običajih vojne na kopnem, s Pravilnikom o zakonih in običajih vojne na kopnem, 1907;

¹⁰¹ Npr. Sanktpeterburška deklaracija iz leta 1868, IV. Protokol h Konvenciji o prepovedih ali omejitvah uporabe določenih konvencionalnih orožij, ki povzročajo prekomerne poškodbe ali imajo nediskriminatorne učinke, o prepovedi slepilnega laserskega orožja iz leta 1994.

¹⁰² Jogan, 1997: 40; Sassoli, Bouvier, 1999: 105–106.

¹⁰³ Seznam obstoječih multilateralnih dokumentov na področju mednarodnega prava oboroženih spopadov je dostopen na spletni strani MORK: <http://www.icrc.org/ihl>. Vse mednarodne pogodbe, ki so pred imenom označene z zvezdico (*), so zajete tudi v Natovi Prilogi A k STANAG 2449 (1) z dne 29. marca 2004, namenjeni usposabljanju s področja oboroženih spopadov. Generalštab Slovenske vojske (MORS) je 9. aprila 2008 izdal ukaz za uveljavitev teh vsebin.

¹⁰⁴ Uporabljata se tudi krajši poimenovanji: Sanktpeterburška deklaracija ali Petrograjska deklaracija.

- (*) Konvencija (V.) o spoštovanju pravic in dolžnosti nevtralnih držav in oseb v vojni na kopnem, 1907;
- (*) Konvencija (VI.) o postopanju s sovražnimi trgovskimi ladjami ob izbruhu sovražnosti, 1907;
- (*) Konvencija (VII.) o pretvarjanju trgovskih v vojne ladje, 1907;
- (*) Konvencija (VIII.) o postavljanju avtomatičnih podmorskih kontaktnih min, 1907;
- (*) Konvencija (IX.) o bombardiranju s strani pomorskih sil v času vojne, 1907;
- Konvencija (X.) o prilagajanju načel ženevske konvencije pomorski vojni, 1907;
- (*) Konvencija (XI.) o nekaterih omejitvah pri opravljanju zasega na morju, 1907;
- Konvencija (XII.) o ustanovitvi mednarodnega sodišča za pomorski zaseg, 1907;
- (*) Konvencija (XIII.) o pravicah in dolžnostih nevtralnih sil v primeru pomorske vojne, 1907;
- (*) Deklaracija (XIV.) o prepovedi metanja projektilov in eksploziva z balonov, 1907;
- (*) Pravila o nadzoru zračne telegrafije v času vojne in zračnega bojevanja, 1923 (t.i. Haaška pravila o zračnem bojevanju, ki jih je pripravila Komisija pravnikov¹⁰⁵);
- (*) Protokol o prepovedi uporabe dušljivih, strupenih ali drugih plinov in bakterioloških načinov bojevanja, 1925;¹⁰⁶
- Londonski protokol o pravilih vodenja podmorniške vojne, 1936;
- (*) Konvencija o varstvu kulturnih dobrin v primeru oboroženega spopada, 1954;
- (*) Prvi in Drugi protokol h Konvenciji o varstvu kulturnih dobrin v primeru oboroženega spopada, iz let 1954 in 1999.

2.1.2. Ženevsko pravo

Ženevsko pravo sestavljajo:

a. Ženevske konvencije do leta 1949:

- Konvencija o izboljšanju položaja vojaških ranjencev v oboroženih spopadih na kopnem, Ženeva, 1864;
- Konvenciji za izboljšanje položaja ranjenih in bolnih v vojskovanju na kopnem, Ženeva, 1906 in 1929;
- Konvencija o ravnanju z vojnimi ujetniki, Ženeva, 1929.

¹⁰⁵ *Commission of Jurists.*

¹⁰⁶ T.i. Ženevski protokol iz leta 1925.

b. Ženevske konvencije iz leta 1949:¹⁰⁷

1. (*) Ženevska konvencija za izboljšanje položaja ranjencev in bolnikov oboroženih sil v vojni;
2. (*) Ženevska konvencija za izboljšanje položaja ranjencev, bolnikov in brodolomcev oboroženih sil na morju;
3. (*) Ženevska konvencija o ravnanju z vojnimi ujetniki;
4. (*) Ženevska konvencija za zaščito civilnih oseb med vojno.

c. Dopolnilni protokoli k ženevskim konvencijam iz let 1977 in 2005:¹⁰⁸

1. (*) Dopolnilni protokol k Ženevskim konvencijam z dne 12. avgusta 1949, o zaščiti žrtev mednarodnih oboroženih spopadov (Prvi dopolnilni protokol) iz leta 1977;
2. (*) Dopolnilni protokol k Ženevskim konvencijam z dne 12. avgusta 1949, o zaščiti žrtev nemednarodnih oboroženih spopadov (Drugi dopolnilni protokol) iz leta 1977;
3. Dopolnilni protokol k Ženevskim konvencijam z dne 12. avgusta 1949, o sprejemu dodatnega zaščitnega znaka (Tretji dopolnilni protokol), z dne 8. decembra 2005.

2.1.3. Sodobno pogodbeno pravo oz. newyorško pravo

Newyorško pravo sestavljajo:

- Resolucija¹⁰⁹ Generalne skupščine OZN o priznavanju načel mednarodnega prava, vsebovanih v Statutu Meddržavnega vojaškega sodišča in nürnberški sodbi, 1946;
- (*) Konvencija o preprečevanju in kaznovanju zločina genocida, 1948.¹¹⁰
- Konvencija o nezastaranju vojnih zločinov in zločinov zoper človečnost, 1948;
- Resolucija¹¹¹ Generalne skupščine OZN o spoštovanju človekovih pravic v oboroženih spopadih, 1948;
- Načela mednarodnega sodelovanja pri odkrivanju, aretaciji, izročitvi in kaznovanju oseb, krivih za vojne zločine in zločine proti človeštvu,¹¹² 1948;
- Resolucija¹¹³ Varnostnega sveta OZN o ustanovitvi Mednarodnega kazenskega sodišča za nekdanjo Jugoslavijo, 1993;

¹⁰⁷ Vse štiri ženevske konvencije imajo trenutno 194 pogodbenic.

¹⁰⁸ Prvi dopolnilni protokol ima trenutno 168, Drugi dopolnilni protokol 164, Tretji dopolnilni protokol pa 35 pogodbenic. Republika Slovenija je pogodbenica vseh štirih konvencij in prvih dveh protokolov od dne 26.3.1992 (nasledila jih je po nekdanji Jugoslaviji), Tretji dopolnilni protokol pa je ratificirala marca 2008.

¹⁰⁹ Resolucija GS OZN 95/I.

¹¹⁰ Sprejeta z resolucijo 260 (III) Generalne skupščine OZN, dne 9. decembra 1948.

¹¹¹ Resolucija GS OZN 2444/XXIII.

¹¹² Resolucija GS OZN 3074.

¹¹³ Resolucija VS OZN 827.

- Resolucija¹¹⁴ Varnostnega sveta OZN o ustanovitvi Mednarodnega kazenskega sodišča za Ruando, 1994;
- Statut Mednarodnega kazenskega sodišča, 1998.

V sodobno mednarodno pravo oboroženih spopadov pa sodijo tudi naslednje mednarodne pogodbe:

- (*) Konvencija o prepovedi izpopolnjevanja, proizvodnje in skladiščenja bakteriološkega (biološkega) in strupenega orožja in o njihovem uničenju (London, Moskva, Washington, 1972);
- (*) Konvencija o prepovedi vojaške ali katere koli druge rabe tehnik, ki spreminjajo okolje (New York, 1976);
- (*) Konvencija o prepovedi razvoja, proizvodnje, skladiščenja in uporabe kemičnih orožij in o njihovem uničenju (Ženeva, 1993);
- Celovita pogodba o prepovedi nuklearnih poizkusov (New York, 1996);
- (*) Konvencija o prepovedih ali omejitvah uporabe določenih konvencionalnih orožij, ki povzročajo prekomerne poškodbe ali imajo nediskriminatorne učinke s I., II. in III. dopolnilnim protokolom (Ženeva, 1980);¹¹⁵
- (*) IV. dopolnilni protokol h Konvenciji o konvencionalnih orožjih – Protokol o slepilnih laserskih orožjih (Dunaj, 1995);
- (*) Protokol o prepovedih ali omejitvah uporabe min, min presenečenja in drugih naprav, kot je bil spremenjen 3. maja 1996 – spremenjen II. dopolnilni protokol (Ženeva, 1996);
- Sprememba h Konvenciji o konvencionalnih orožjih (Ženeva, 2001);
- Protokol o eksplozivnih ostankih vojne h Konvenciji o konvencionalnih orožjih - V. dopolnilni protokol (Ženeva, 2003);
- (*) Konvencija o prepovedi uporabe, skladiščenja, proizvodnje in transferja protipehotnih min in o njihovem uničenju (Ottawa, 1997);
- Konvencija o kasetnem strelivu (Dublin, 2008).

2.2. Običajno mednarodno pravo oboroženih spopadov

2.2.1. Splošno

Kot je razvidno iz kratkega zgodovinskega pregleda, se je mednarodno pravo oboroženih spopadov sprva razvijalo kot nezapisano običajno pravo. Dolgo časa sta bila obseg in vsebina teh običajnih pravil nekoliko nejasna, in najboljši način, kako odpraviti te nejasnosti, je bilo (in je še danes) sklepanje večstranskih

¹¹⁴ Resolucija VS OZN 955.

¹¹⁵ Za to konvencijo se v praksi uporablja krajše poimenovanje: Konvencija o konvencionalnih orožjih.

pogodb, ki vsebujejo sprejete verzije teh pravil, ki so tudi mednarodno sprejete.¹¹⁶

Običajno mednarodno pravo oboroženih spopadov ima kljub obsežni kodifikaciji in sprejemu večstranskih pogodb izjemno pomembno vlogo zlasti v primerih, ko pride do situacij, ki niso predvidene v teh pogodbah, in kadar so v konflikt vpletene strani, ki niso stranke pogodb.¹¹⁷

2.2.2. Študija Mednarodnega odbora Rdečega križa

Medvladna skupina ekspertov za zaščito žrtev vojne¹¹⁸ je na svojem sestanku v Ženevi 1995 sprejela vrsto predlogov, usmerjenih k povečanju spoštovanja mednarodnega humanitarnega prava, še posebej k preventivnim ukrepom, ki bi zagotovili boljše poznavanje in učinkovitejšo implementacijo prava. Eden izmed predlogov je vseboval povabilo MORK, da pripravi poročilo o običajnih pravilih mednarodnega humanitarnega prava, ki so uporabljiva v mednarodnih in nemednarodnih oboroženih spopadih, in ga posreduje državam ter relevantnim mednarodnim organom. Istega leta je 26. Mednarodna konferenca Rdečega križa in Rdečega polmeseca podprla ta predlog in uradno pooblastila ICRC, da pripravi omenjeno poročilo. Deset let kasneje, leta 2005, po obsežnih raziskavah in sodelovanju strokovnjakov, je bilo to poročilo, danes imenovano Študija o običajnem mednarodnem humanitarnem pravu (v nadaljevanju: Študija), objavljeno.¹¹⁹ Študija je zelo obsežna, saj obsega domače in mednarodne vire, ki izkazujejo prakso držav ter *opinio iuris*. Razdeljena je na šest vsebinskih sklopov in obsega 161 pravil, navedenih v Prilogi k temu delu učbenika.¹²⁰

2.2.2.1. Namen Študije

Namen Študije je bil preseči nekatere probleme, povezane z uporabo mednarodnega humanitarnega pogodbenega prava, ki je dobro razvito, kljub temu pa obstajata dve oviri pri uporabi pogodb v današnjih oboroženih spopadih, zaradi česar je Študija potrebna in koristna.

Prvič, pogodbe veljajo samo za države, ki so jih ratificirale. To pomeni, da različne pogodbe mednarodnega humanitarnega prava veljajo v različnih oboroženih spopadih, odvisno od tega, katere pogodbe so vpletene države ratificirale. Če so ženevske konvencije iz leta 1949 univerzalno ratificirane, pa tega ne moremo trditi za ostale pogodbe humanitarnega prava, npr. dodatna protokola k ženevskim konvencijam iz leta 1977. Zaradi tega je bil prvi namen ugotoviti, katera pravila humanitarnega prava so del mednarodnega običajnega

¹¹⁶ Jogan, 1997: 40., Kalshoven, Zegveld, 2001: 15

¹¹⁷ Glede na dolgotrajnost sklepanja mednarodnih pogodb in druge težave, ki se pri tem pojavijo v mednarodni skupnosti z blizu 200 člani ter hitro rastočimi potrebami žrtev vojn po zaščiti pred novimi tehnološkimi dosežki in drugimi nehumanimi pojavi, bo pomembnost običajnega prava v prihodnosti še narasla. Glej tudi Žokalj, 2006.

¹¹⁸ The Intergovernmental Group of Experts for the Protection of War Victims.

¹¹⁹ Henckaerts, Doswald-Beck, 2005.

¹²⁰ Pravila v Prilogi so identična pravilom, vsebovanim v: Henckaerts, J.-M., Doswald-Beck, L., Customary international humanitarian law, 2005, Volume I: Rules.

prava in so torej uporabljiva za vse strani v spopadu, neodvisno od tega, ali so ali niso ratificirale pogodb, ki vsebujejo enaka oz. podobna pravila.

Drugič, humanitarno pogodbeno pravo ne ureja v zadostnem obsegu oz. dovolj natančno precejšnjega dela današnjih oboroženih spopadov, t.j. nemednarodnih oboroženih spopadov. Te spopade namreč ureja izjemno omejeno število določb mednarodnih pogodb. Zato je bil drugi namen Študije ugotoviti, ali mednarodno običajno pravo ureja te oborožene spopade natančneje kot pogodbeno pravo in če, v kakšnem obsegu.¹²¹

2.2.2.2. Presoja mednarodnega običajnega humanitarnega prava

Statut Meddržavnega sodišča definira mednarodno običajno pravo kot »dokaz obče prakse, ki je sprejeta kot pravo.«¹²² Splošno sprejeto je, da je za obstoj pravila mednarodnega običajnega prava potrebna prisotnost oz. obstoj dveh elementov. To sta praksa držav (*usus*) in prepričanje, da je takšna praksa zapovedana, prepovedana oz. dopustna, odvisno od narave pravila, po pravu samem (*opinio iuris sive necessitatis*).¹²³

2.2.2.2.1. Praksa držav

Pri ugotavljanju prakse držav moramo gledati predvsem na dve stvari: (a) izbor prakse, ki prispeva k nastanku mednarodnega običajnega prava in (b) ocena oziroma presoja, ali ta praksa vzpostavlja pravilo mednarodnega običajnega prava.

a. Izbor prakse držav

Fizični¹²⁴ in verbalni¹²⁵ akti oz. dejanja držav tvorijo prakso, ki prispeva k nastanku mednarodnega običajnega prava. Relevantna praksa, fizična ali verbalna, zajema le uradno prakso. Iz tega sledi, da npr. fizični akti strani v oboroženem spopadu prispevajo k nastanku pravila mednarodnega običajnega

¹²¹ Študija ni poskušala ugotoviti običajno pravne narave vsakega pogodbenega pravila humanitarnega prava in zato ne sledi nujno strukturi obstoječih pogodb. Nasprotno, poskušala je analizirati področja, z namenom ugotoviti, katera pravila mednarodnega običajnega prava lahko najdemo na podlagi prakse držav, povezane s temi področji. Ker ta pristop ne analizira vsakega pogodbenega pravila z namenom ugotoviti, ali gre za pravilo običajnega prava ali ne, ne moremo zaključiti, da posamezno pogodbeno pravilo ni pravilo običajnega prava samo zato, ker se ne pojavi v tej študiji. *Prav tam*: xxx in 177–178.

¹²² Točka b) prvega odstavka 38. člena Statuta Meddržavnega sodišča.

¹²³ Točen pomen in vsebina teh dveh elementov sta bila predmet številnih akademskih del. Pri ugotavljanju obstoja pravila mednarodnega običajnega prava je Študija uporabila klasičen pristop, kot je bil nakazan s strani Meddržavnega sodišča v številnih primerih, še posebej pa v *North Sea Continental Shelf cases*. Henckaerts, Doswald-Beck, 2005: xxxi-xxxii

¹²⁴ Npr. ravnanje na bojišču, uporaba določenega orožja in ravnanje z različnimi kategorijami oseb.

¹²⁵ Npr. vojaški priročniki, domača zakonodaja, navodila oboroženim in varnostnim silam, t.i. *military communiqués* med vojno, diplomatske protestne note, mnenja uradnih pravnih svetovalcev, komentarji držav na predloge pogodb, vladne odločitve, zagovori pred mednarodnimi sodišči, izjave v mednarodnih organizacijah in na mednarodnih konferencah ter vladna stališča glede sprejetih resolucij v mednarodnih organizacijah.

prava le, če predstavljajo uradno prakso. Prav tako se, kjer je to relevantno, upošteva tudi zadržanje od kakšnega ravnanja.¹²⁶

Praksa izvršnih, zakonodajnih in sodnih organov države lahko prispeva k nastanku mednarodnega običajnega prava.¹²⁷ Da bi praksa štelaz oz. veljala, mora biti objavljena.¹²⁸

Čeprav so sodne odločbe mednarodnih sodišč pomožni vir mednarodnega prava, te ne štejejo kot praksa držav, saj za razliko od domačih sodišč, mednarodna sodišča niso organi države.¹²⁹

Mednarodne organizacije imajo mednarodnopravno subjektiviteto in lahko sodelujejo v mednarodnih odnosih v svojem imenu, neodvisno od držav članic. V tem pogledu njihova praksa lahko prispeva k nastanku običajnega mednarodnega prava.¹³⁰ Zajete so bile tudi uradne izjave, podane s strani MORK, še posebej tiste, v katerih poziva k spoštovanju mednarodnega humanitarnega prava.¹³¹ Praksa oboroženih uporniških skupin, kot npr. kodeks ravnanja, ne predstavlja prakse države.¹³²

¹²⁶ *Prav tam*: xxxii-xxxvi.

¹²⁷ Če si stališča omenjenih organov nasprotujejo, se praksa šteje za notranje nasprotujočo in zato ne prispeva k nastanku običajnega prava.

¹²⁸ To ne pomeni, da mora biti praksa sporočena celotnemu svetu, ampak mora biti posredovana vsaj še eni državi oz. relevantni mednarodni organizaciji, vključno z MORK. Države komunicirajo z MORK v okviru njegovega mednarodnega mandata za pomoč pri implementaciji mednarodnega humanitarnega prava. Iz tega lahko sklepamo, da čeprav je komunikacija z MORK večinoma zaupne narave, ta ni izključno privatne narave in šteje kot praksa držav. Akti oz. dejanja pa ne prispevajo k nastanku mednarodnega običajnega prava, če niso nikoli razkrita, t.j. dokler niso znana drugim državam, ki zaradi tega posledično nimajo možnosti na njih reagirati, če bi to želele.

¹²⁹ Njihove odločitve so bile kljub temu vključene v Študijo, saj ugotovitev s strani mednarodnega sodišča, da pravilo mednarodnega običajnega prava obstaja, predstavlja prepričljiv dokaz o tem. Mednarodna sodišča lahko prispevajo k nastanku pravila tudi s tem, da s svojimi odločitvami vplivajo na nadaljnjo prakso držav in mednarodnih organizacij. Nasprotno pa je jasno, da trditve držav pred mednarodnimi sodišči predstavljajo prakso držav. Henckaerts, Doswald-Beck, 2005: xxxii-xxxvi

¹³⁰ Tako je Študija npr. zajela Bilten o spoštovanju mednarodnega prava oboroženih spopadov s strani sil OZN (UN Secretary-General's Bulletin on observance by United Nations forces of international humanitarian law) kot relevantno prakso, še posebej zato, ker naj bi »[...]navodila v Biltenu izražala bistvena in najbolj osnovna načela zakonov in običajev vojne[...]«, čeprav je sprejeto, da »[...] se Generalni sekretar ni čutil nujno omejenega na pravila običajnega mednarodnega prava v ženevskih konvencijah in protokolih kot najnižjega skupnega imenovalca, na katerega so vsi nacionalni kontingenti drugače vezani.« Glej tudi Shraga, Becker, 2000: 408. Pogajanja in sprejem resolucij s strani mednarodnih organizacij oz. konferenc, skupaj s pojasnilom glasov, so akti oz. dejanja vpletenih držav. Z nekaj izjemami je splošno sprejeto, da resolucije niso zavezujoče same po sebi in je zato njihova vrednost odvisna od vsebine, stopnje sprejema in skladnosti prakse držav izven nje. Večja kot je podpora resoluciji, večji pomen lahko uživa.

¹³¹ Praksa te organizacije je še posebej pomembna, ker je prejela uradni mandat s strani držav za »opravljanje nalog[...]dejanske uporabe mednarodnega humanitarnega prava[...] v oboroženih spopadih« ter »pripravljanje njegovega nadaljnega razvoja.« Točka c) drugega odstavka 5. člena Statuta mednarodnega gibanja Rdečega križa in Rdečega polmeseca.

¹³² Čeprav lahko takšna praksa predstavlja dokaz o sprejemu določenih pravil v notranjem oboroženem spopadu, je njen pravni pomen nejasen in je v Študiji navedena pod »Druga praksa«. Henckaerts, Doswald-Beck, 2005: xxxii-xxxvi.

b. Ocena prakse držav

Prakso držav je treba pretehtati in oceniti, ali je zadosti "čvrsta", da lahko ustvari pravilo mednarodnega običajnega prava. Praksa držav mora biti dejansko enotna,¹³³ razširjena in reprezentativna¹³⁴. Čeprav je normalno, da bo poteklo nekaj časa, preden bo na voljo dovolj prakse, ki bo zadostila omenjenim kriterijem, pa natančno določenih časovnih zahtev ni.¹³⁵

2.2.2.2.2. *Opinio iuris*

Drugi element, potreben za obstoj pravila mednarodnega običajnega prava, *opinio iuris*, je povezan s potrebo, da mora biti praksa izvrševana po pravu samem. Obstajati mora prepričanje, da je določeno ravnanje pravno obvezno. Oblika preko katere se izražata praksa držav in pravno prepričanje, je lahko različna in je odvisna od tega, ali gre za pravilo, ki vsebuje prepoved, obveznost, ali pa samo pravico do določenega ravnanja.

Kadar obstaja dovolj čvrsta praksa držav, je *opinio iuris* pogosto že vsebovan v tej praksi in zato ponavadi ni treba ločeno dokazovati obstoja *opinio iuris*. Slednji pa ima pomembno vlogo v situacijah, kjer je praksa nejasna oz. dvomljiva in je potrebna odločitev, ali praksa vodi proti nastanku pravila običajnega prava. Pogosto se to

¹³³ Različne države ne smejo biti vpete v znatno različna ravnanja tako, da bi ena država delala eno, druga pa nekaj drugega. Sodna praksa Meddržavnega sodišča kaže, da nasprotujoča si praksa, ki na prvi pogled spodkopava enotnost, ne prepreči nastanka pravila mednarodnega običajnega prava, dokler je drugačna praksa obsojena s strani drugih držav oz. s strani vlade same in zato ne predstavlja njene uradne prakse. Preko takšnih obsodb se v bistvu osnovno pravilo potrди. S takšno situacijo se je ukvarjalo Meddržavno sodišče v primeru *Nicaragua v US*. Glej *Nicaragua v US*, ICJ Reports 1986, odst. 186. Države, ki želijo spremeniti obstoječe pravilo mednarodnega običajnega prava, morajo to storiti preko svoje uradne prakse in trditi, da to počnejo po samem pravu.

¹³⁴ Ni pa potrebno, da bi bila tudi univerzalna; splošna praksa zadošča. Določeno število držav ali njihov odstotek ni potreben, saj je ta kriterij bolj kvalitativne kot pa kvantitativne narave. Povedano drugače, ne gre samo za vprašanje, koliko držav sodeluje v tej praksi, ampak tudi, katere države. Če uporabimo besede Meddržavnega sodišča v *North Sea Continental Shelf cases*, mora praksa »[...]zajeti prakso tistih držav, katerih interesi so posebej prizadeti.« *North Sea Continental Shelf Cases*, ICJ Reports 1969, odst. 74. To pa ima dve pomembni posledici. Prvič, če so zajete vse "posebej prizadete države" (t.i. "specially affected states") ni potrebno, da je aktivno udeležena večina držav, čeprav morajo te vsaj privoliti v prakso "posebej prizadetih držav". Drugič, če "posebej prizadete države" ne sprejmejo prakse, ne more priti do nastanka pravila mednarodnega običajnega prava, čeprav, kot je že bilo omenjeno, soglasnost ni potrebna. Kdo je "posebej prizadet", bo odvisno od vsakokratnih okoliščin. V odnosu do katerega koli pravila mednarodnega humanitarnega prava so "posebej prizadete" države, ki so sodelovale v oboroženem spopadu in katerih praksa v zvezi z določenim pravilom je bila relevantna za ta oborožen spopad. Kljub dejstvu, da obstajajo "posebej prizadete države" na določenih področjih mednarodnega humanitarnega prava, je res tudi, da imajo vse države pravni interes, zahtevati spoštovanje humanitarnega prava od drugih držav, tudi če niso stran v spopadu. To pa pomeni, da je treba upoštevati prakso vseh držav, ne glede na to, ali so "posebej prizadete" v strogem pomenu tega termina. Henckaerts, Doswald-Beck, 2005: xxxvi-xxxix.

¹³⁵ *Prav tam*: xxxvi-xxxix.

pripeti pri opustitvah, ko države brez jasnega vzroka opustijo določeno dejanje oz. reakcijo.¹³⁶

Med odločitvami mednarodnih sodišč lahko najdemo primere, ko je sodišče ugotovilo, da pravilo mednarodnega običajnega prava obstaja, če je to pravilo prikladno za mednarodni mir in varnost oz. za zaščito ljudi, če ne obstaja pomembni nasprotni *opinio iuris*.¹³⁷ Kljub temu pa mednarodna praksa kaže, da v situacijah, ko imamo jasne dokaze o nasprotnem *opinio iuris* s strani številnih držav, vključno s »posebej prizadetimi«, obstoj pravila mednarodnega običajnega prava ni dokazan.¹³⁸

2.2.2.3. Vpliv pogodbenega prava

Pogodbe so pomembne tudi pri ugotavljanju obstoja mednarodnega običajnega prava, saj pomagajo pri presoji, kako države gledajo na določena pravila mednarodnega prava.¹³⁹ V *North Sea Continental Shelf cases* je Meddržavno sodišče jasno upoštevalo število ratifikacij pogodbe kot relevantno pri presoji običajnega prava, saj je trdilo, da »[...]je število do sedaj zagotovljenih ratifikacij in nasledstev, čeprav spoštovanja vredno, komaj zadostno[...]«. ¹⁴⁰ Nasprotno pa je v *Primeru Nicaragua* Meddržavno sodišče pri presoji običajno pravnega statusa pravila o neintervenciji dalo velik pomen dejstvu, da je UL OZN skoraj univerzalno ratificirana, in da so relevantne resolucije Generalne skupščine ZN široko sprejete, še posebej pa Resolucija 2625 (XXV) o prijateljskih odnosih med državami.¹⁴¹ Lahko se celo zgodi, da določeno pogodbeno določilo izraža običajno pravo (čeprav pogodba še ni v veljavi) pod pogojem, da obstaja zadostna enotna praksa, vključujoč »posebej prizadete države«, obenem pa obstaja malo prostora za znatnejši odpor do zadevnega pravila.

Študija je bila previdna in se je držala pristopa, da je široka ratifikacija samo indikacija, ki jo je treba presoditi skupaj z ostalimi elementi prakse, še posebej prakse držav, ki niso stranke določene pogodbe. Ni pa se omejila le na prakso držav, ki niso stranke relevantnih pogodb mednarodnega humanitarnega prava, saj to ne bi bilo v skladu z zahtevo, da mora mednarodno običajno pravo temeljiti na razširjeni in reprezentativni praksi.¹⁴²

¹³⁶ Glej npr. *North Sea Continental Shelf Cases*, ICJ Reports 1969, odst. 76–77. Na področju mednarodnega humanitarnega prava, kjer mnogo pravil zahteva odvrnitev od določenega ravnanja, predstavljajo opustitve precejšen problem pri presoji *opinio juris*, saj mora biti dokazano, da opustitev ni naključna, ampak temelji na legitimnem pričakovanju mednarodne skupnosti. Kadar je zahteva po opustitvi nakazana v izjavah in dokumentih, se obstoj pravne obveznosti ponavadi lahko dokaže. Do takšnih opustitev lahko preide tudi po tem, ko je določeno ravnanje že povzročilo polemiko. To pripomore pri dokazovanju, da opustitev ni naključna, čeprav včasih ni lahko ugotoviti, da je do opustitve prišlo zaradi pravne obveznosti.

¹³⁷ Glej npr. *Nicaragua v US*, ICJ Reports 1986, odst. 202–209.

¹³⁸ Glej npr. *Nuclear Weapons Case*, ICJ Reports 1996, odst. 73.

¹³⁹ Zato so v študijo vključene tudi ratifikacije, interpretacije ter implementacija, vključno s pridržki in izjavami glede razlage po ratifikaciji.

¹⁴⁰ *North Sea Continental Shelf Cases*, ICJ Reports 1969, odst. 73.

¹⁴¹ *Nicaragua v US*, ICJ Reports 1986, odst. 188.

¹⁴² Pri presoji obstoja običajnega prava zato niso upoštevali npr. le prakse 30 držav, ki niso ratificirale Protokola I in II, ampak tudi dejstvo, da je v času njenega pisanja Protokol I ratificiralo 162 držav, Protokol II 157 držav, Ženevske konvencije pa 192 držav, Henckaerts, Doswald-Beck, 2005: xlii-xiv.

Na koncu je treba omeniti še, da je bil v zvezi z Statutom Mednarodnega kazenskega sodišča dosežen splošni dogovor, da definicije zločinov v statutu izražajo obstoječe mednarodno običajno pravo in tako ne ustvarjajo novega prava.¹⁴³

2.2.2.4. Ugotovitve

Velika večina določb ženevskih konvencij iz leta 1949, vključno s skupnim 3. členom, se upošteva kot del mednarodnega običajnega humanitarnega prava.¹⁴⁴ Študija se je usmerila na vprašanja, urejena s pogodbami, ki niso bile univerzalno ratificirane, npr. Prvi in Drugi dopolnilni protokol, Haaška konvencija o varstvu kulturnih dobrin v primeru oboroženega spopada ter številne konvencije, ki urejajo uporabo orožja.¹⁴⁵

2.2.2.4.1. Mednarodni oboroženi spopadi

Prvi dopolnilni protokol je kodificiral preobstoječa pravila običajnega mednarodnega prava, vzpostavil pa je tudi podlago za nastanek novih običajnih pravil. Praksa, zbrana v okviru študije, priča o izrednem vplivu Prvega dopolnilnega protokola na prakso držav ne samo v mednarodnih, ampak tudi v nemednarodnih oboroženih spopadih (glej spodaj). Študija je še posebej ugotovila, da so bila osnovna načela Prvega dopolnilnega protokola zelo široko sprejeta, mnogo širše, kot bi se dalo sklepati na podlagi spiska ratifikacij Prvega dopolnilnega protokola.

Čeprav študija ni imela za cilj ugotoviti običajno naravo določenih pogodbenih določil, je na koncu postalo jasno, da je veliko običajnih pravil, ki so identična oz. podobna tistim, ki so bila zajeta v pogodbenem pravu. Primeri pravil, ki so bila ugotovljena kot običajna in imajo ustrezne določbe v Prvem dopolnilnem protokolu vključujejo: načelo razlikovanja med civilisti in borci ter med civilnimi objekti in vojaškimi cilji;¹⁴⁶ prepoved napadov brez razlikovanja med cilji;¹⁴⁷ načelo sorazmernosti v napadu;¹⁴⁸ obveznost izvesti vse izvedljive previdnostne ukrepe pri napadu in pred učinki napada;¹⁴⁹ obveznost spoštovanja in zaščite medicinskega in verskega osebja, medicinskih enot in transportov,¹⁵⁰ osebja in objektov za nudenje humanitarne pomoči,¹⁵¹ novinarjev in civilistov;¹⁵² obveznost zaščite medicinskih dolžnosti;¹⁵³ prepoved napadov na nebranjena mesta in demilitarizirana območja;¹⁵⁴ obveznost zagotavljanja milosti in zaščite sovražnika *hors de combat*;¹⁵⁵ prepoved

¹⁴³ Dörmann, 2003: xiii.

¹⁴⁴ Glej *Nuclear Weapons Case*, ICJ Reports 1996, odst. 79, 82, v zvezi z ženevskimi konvencijami iz leta 1949 ter *Nicaragua v US*, ICJ Reports 1986, odst. 218, v zvezi s skupnim 3. členom.

¹⁴⁵ Henckaerts, Doswald-Beck, 2005: 187.

¹⁴⁶ *Prav tam*, Vol. I, Pravili 1 in 7.

¹⁴⁷ *Prav tam*: Pravila 11–13.

¹⁴⁸ *Prav tam*: Pravilo 14.

¹⁴⁹ *Prav tam*: Pravila 15–24.

¹⁵⁰ *Prav tam*: Pravila 25 in 27–30.

¹⁵¹ *Prav tam*: Pravila 31–32.

¹⁵² *Prav tam*: Pravilo 34.

¹⁵³ *Prav tam*: Pravilo 26.

¹⁵⁴ *Prav tam*: Pravili 36–37.

¹⁵⁵ *Prav tam*: Pravila 46–48.

stradanja;¹⁵⁶ prepoved napadov na objekte, ki so nujno potrebni za preživetje civilnega prebivalstva;¹⁵⁷ prepoved zlorabe znakov in perfidnosti;¹⁵⁸ obveznost spoštovanja temeljnih garancij civilistov in oseb *hors de combat*;¹⁵⁹ obveznost odgovornosti za pogrešane osebe;¹⁶⁰ in posebna zaščita, dodeljena ženskam in otrokom¹⁶¹.

2.2.2.4.2. Nemednarodni oboroženi spopadi

Tako kot Prvi dopolnilni protokol je imel tudi Drugi dopolnilni protokol precejšen vpliv na prakso držav, in mnogo njegovih določb se danes šteje za del mednarodnega običajnega prava. Primeri pravil mednarodnega običajnega prava, ki imajo ustrezne določbe v Drugem dopolnilnem protokolu so: prepoved napadov na civiliste;¹⁶² obveznost spoštovanja in zaščite medicinskega in verskega osebja, medicinskih enot in transportov;¹⁶³ obveznost zaščite medicinskih dolžnosti;¹⁶⁴ prepoved stradanja;¹⁶⁵ prepoved napadov na objekte, ki so nujno potrebni za preživetje civilnega prebivalstva;¹⁶⁶ obveznost spoštovanja temeljnih garancij civilistov in oseb *hors de combat*;¹⁶⁷ obveznost iskanja in spoštovanja ter zaščite ranjenih, bolnih in brodolomcev;¹⁶⁸ obveznost iskanja in zaščite umrlih;¹⁶⁹ obveznost zaščite oseb, ki jim je odvzeta njihova prostost;¹⁷⁰ prepoved prisilnega preseljevanja civilistov;¹⁷¹ in posebna zaščita, dodeljena ženskam in otrokom.¹⁷² Najpomembnejši prispevek mednarodnega običajnega humanitarnega prava za urejanje notranjih oboroženih spopadov pa je ta, da gre *preko* določb Drugega dopolnilnega protokola. Praksa je ustvarila precejšnje število običajno pravnih pravil, ki so podrobnejša od pogosto zelo rudimentarnih določb Drugega dopolnilnega protokola, in je tako zapolnila pomembne luknje v ureditvi notranjih oboroženih spopadov.¹⁷³ Za razliko od Prvega dopolnilnega protokola, Drugi dopolnilni protokol ne vsebuje specifičnih pravil in definicij glede načela razlikovanja in načela sorazmernosti. Te globeli v urejanju izvajanja sovražnosti so bile večinoma zapolnjene s prakso držav, ki je pripeljala

¹⁵⁶ *Prav tam*: Pravilo 53.

¹⁵⁷ *Prav tam*: Pravilo 54.

¹⁵⁸ *Prav tam*: Pravila 57–65.

¹⁵⁹ *Prav tam*: Pravila 87–105.

¹⁶⁰ *Prav tam*: Pravilo 117.

¹⁶¹ *Prav tam*: Pravila 134–137.

¹⁶² *Prav tam*: Pravilo 1.

¹⁶³ *Prav tam*: Pravila 25 in 27–30.

¹⁶⁴ *Prav tam*: Pravilo 26.

¹⁶⁵ *Prav tam*: Pravilo 53.

¹⁶⁶ *Prav tam*: Pravilo 54.

¹⁶⁷ *Prav tam*: Pravila 87–105.

¹⁶⁸ *Prav tam*: Pravila 109–111.

¹⁶⁹ *Prav tam*: Pravili 112–113.

¹⁷⁰ *Prav tam*: Pravila 118–119, 121 in 125..

¹⁷¹ *Prav tam*: Pravilo 129.

¹⁷² *Prav tam*: Pravila 134–137.

¹⁷³ Drugi dopolnilni protokol npr. zelo okrnjeno ureja izvajanje sovražnosti: 13. člen določa, da »[c]ivilno prebivalstvo kot takšno ter posamezniki civilni ne bodo predmet napada [...] če niso in dokler niso neposredno udeleženi v sovražnostih.« Drugi in tretji odstavek 13. člena Drugega dopolnilnega protokola (1977).

do nastanka pravil, vzporednih tistim v Prvem dopolnilnem protokolu, ki pa so uporabljiva kot običajno pravo tudi v notranjih oboroženih spopadih. Slednje tako pokriva splošna načela o izvajanju sovražnosti in vsebuje tudi pravila o posebej zaščiteneh osebah in objektih ter specifičnih metodah vojskovanja.¹⁷⁴

2.2.2.4.3. Vprašanja, ki zahtevajo nadaljnjo pojasnitev

Študija je razkrila tudi vprašanja oz. področja, kjer praksa ni jasna. Kot primer lahko navedemo termina »borci« in »civilisti«. Medtem ko sta jasno definirana v mednarodnih oboroženih spopadih,¹⁷⁵ je v primeru notranjih oboroženih spopadov praksa nejasna glede določitve, ali se za potrebe izvajanja sovražnosti pripadniki uporniških oboroženih skupin štejejo za pripadnike oboroženih sil ali za civiliste. Še posebej ni jasno, ali so pripadniki uporniških oboroženih skupin civilisti, ki izgubijo svojo zaščito pred napadi, kadar neposredno sodelujejo v sovražnostih, ali pa so pripadniki takšnih skupin lahko predmet napada. Ta nejasnost se kaže tudi v pogodbenem pravu. Drugi dopolnilni protokol ne vsebuje nobene definicije civilista oz. civilnega prebivalstva, čeprav sta ta termina uporabljena v nekaj določbah.¹⁷⁶ Tudi poznejše pogodbe, ki se uporabljajo v notranjih oboroženih spopadih, uporabljajo ta izraza, ne da bi ju definirale.¹⁷⁷

Že na tem mestu velja opozoriti, da so v Študiji zajeta tudi nekatera vprašanja oz. področja, ki jih ženevske konvencije oziroma dopolnilna protokola ne obravnavajo. Eno izmed njih je npr. vprašanje mirovnih operacij. Kljub temu pa je bila v praksi osebam in objektom, vpletenim v mirovne misije oz. operacije zagotovljena zaščita pred napadi, enaka tisti, ki jo uživajo civilisti in civilni objekti v primeru oboroženega spopada.¹⁷⁸ Rezultat tega je v Študiji zajeto Pravilo 33, ki se nanaša na mirovne operacije.¹⁷⁹

3. Splošna načela mednarodnega humanitarnega prava

Kot »obča pravna načela, ki jih pripoznavajo civilizirani narodi«¹⁸⁰ razumemo tista načela mednarodnega prava, ki so skupna vsem pravnim redom. Če upoštevamo veliko število držav in raznolikost njihovih pravnih redov, lahko formuliramo le nekaj takih načel, ki so dovolj natančna za njihovo operativno rabo. Takšna načela, kot npr. načelo dobre vere in načelo sorazmernosti, ki so postala del običajnega prava in bila tudi kodificirana, pa so uporabljiva tudi v oboroženih spopadih in so koristna pri dopolnjevanju in izvrševanju pravil mednarodnega humanitarnega prava.¹⁸¹

¹⁷⁴ Henckaerts, Doswald-Beck, 2005: 188–190.

¹⁷⁵ Glej pravila 3–5 v Prilogi.

¹⁷⁶ Glej člene 13–15 in 17–18 Drugega dopolnilnega protokola (1977).

¹⁷⁷ Glej npr. podtočke i, iii, in viii točke e drugega odstavka 8. člena Statuta mednarodnega kazenskega sodišča. Henckaerts, Doswald-Beck, 2005: 190.

¹⁷⁸ *Pav tam*: 192.

¹⁷⁹ Podrobneje o mirovnih operacijah glej Drugi del tega učbenika: Mirovne operacije.

¹⁸⁰ Točka c) prvega odstavka 38. člena Statuta Meddržavnega sodišča.

¹⁸¹ Sassoli, Bouvier, 1999: 112–115.

4. Notranji viri, ki so relevantni z vidika prava oboroženih spopadov

Med najpomembnejšimi notranjepravnimi viri v Republiki Sloveniji z vidika prava oboroženih spopadov velja izpostaviti:

- Ustavo RS (URS),¹⁸²
- Zakon o obrambi (ZObr),¹⁸³
- Zakon o vojaški dolžnosti (ZVojD),¹⁸⁴
- Zakon o službi v Slovenski vojski (ZSSloV),¹⁸⁵
- Kazenski zakonik (KZ-1),¹⁸⁶
- Zakon o Rdečem križu Slovenije (ZRKS)¹⁸⁷.

Upoštevati pa je treba tudi druge veljavne zakone v Republiki Sloveniji, ki se v določenem delu ali določbi dotikajo vprašanj, povezanih z oboroženimi spopadi, ter vse podzakonske predpise ter druge akte, ki so bili sprejeti na tem področju.¹⁸⁸

5. Razmerje med mednarodnim in notranjim pravom v Republiki Sloveniji

Položaj in pomen mednarodnih pogodb v slovenskem normativnem pravnem redu lahko razberemo iz Ustave, Zakona o ustavnem sodišču in Zakona o zunanjih zadevah, kot tudi iz sodne prakse Ustavnega sodišča RS.

V 8. členu slovenske ustave je zapisano:

»Zakoni in drugi predpisi morajo biti v skladu s splošno veljavnimi načeli mednarodnega prava in z mednarodnimi pogodbami, ki obvezujejo Slovenijo. Ratificirane in objavljene mednarodne pogodbe se uporabljajo neposredno.«.¹⁸⁹

To pomeni, da imajo v RS mednarodne pogodbe, ki jih je ratificiral državni zbor, hierarhično rang nad zakoni;¹⁹⁰ glede skladnosti notranje zakonodaje z mednarodnimi pogodbami pa je konkretnejši drugi odstavek 153. člena ustave, ki se glasi:

»Zakoni morajo biti v skladu s splošno veljavnimi načeli mednarodnega prava in z veljavnimi mednarodnimi pogodbami, ki jih je ratificiral državni zbor,

¹⁸² Ur. l. RS, št. 33/91. Upoštevati pa je treba tudi spremembe in dopolnitve, sprejete z ustavnimi zakoni.

¹⁸³ Ur. l. RS, št. 82/94, 44/97, 87/97, 13/98 Odl.US, 33/00 Odl.US, 87/01-ZMatD, 47/02 (67/02 popr.), 110/02-ZGO-1, 97/03 Odl.US, 40/04, 103/04-UPB1, 138/04 Skl.US, 53/05 Skl.US: U-I-329/04-15, 117/07 Odl.US in 103/04-UPB1.

¹⁸⁴ Ur. l. RS, št. 18/91, 37/95 Odl.US, 74/95, 43/01 Odl.US, 86/02 in 108/02-UPB1.

¹⁸⁵ Ur. l. RS, št. 68/07.

¹⁸⁶ Ur. l. RS, št. 55/08 in 66/08.

¹⁸⁷ Ur. l. RS, št. 7/93.

¹⁸⁸ Njihov podroben seznam je naveden na spletni strani Ministrstva za obrambo Republike Slovenije: <http://www.mors.si/index.php?id=76#271>.

¹⁸⁹ Ustava RS, Ur. l. RS, št. 33/1991 z dne 28. 12. 1991.

¹⁹⁰ 8. člen, drugi odstavek 153. člena in druga alineja prvega odstavka 160. člena Ustave RS.

podzakonski predpisi in drugi splošni akti pa tudi z drugimi ratificiranimi mednarodnimi pogodbami.«.

V zvezi s položajem pravil mednarodnega običajnega prava v slovenskem pravnem redu je treba opozoriti, da ustava uporablja pojmovno neprimeren izraz »splošno veljavna načela mednarodnega prava«, čeprav gre vsebinsko za pravila splošnega mednarodnega običajnega prava.

Skladnost zakonov in drugih predpisov z mednarodnimi pogodbami in mednarodnim običajnim pravom presoja Ustavno sodišče RS.¹⁹¹ Z notranje pravnega vidika ni nobenega dvoma, da ustava predstavlja najvišji pravni akt v notranjem pravnem sistemu. Mednarodne pogodbe, ki jih sklene RS, morajo biti zato skladne s slovensko ustavo. Ustavno sodišče RS pa ima glede presoje skladnosti mednarodnih pogodb z ustavo na voljo dve možnosti:

- a. predhodno presojo ustavnosti, ki jo izrecno predvideva že sama ustava, in
- b.t.i. naknadno (posredno) presojo,¹⁹² ki se je razvila predvsem skozi prakso Ustavnega sodišča.¹⁹³

Na tem mestu se nam zdi vredno opozoriti tudi na to, da 89. člen ZZZ vsebuje posebno določbo o sprejetju drugih mednarodnih aktov, in določa:

»Z zakonom ali uredbo vlade se v Republiki Sloveniji uveljavijo drugi mednarodni akti, ki jih v skladu z mednarodnimi pogodbami, ki obvezujejo Republiko Slovenijo, sprejemajo mednarodne organizacije, mednarodne integracije in institucije.«.

V skladu s to določbo je mogoče torej z zakonom ali uredbo sprejeti ukrepe za implementacijo mednarodnih aktov, ki zavezujejo notranje pravne subjekte (fizične in pravne osebe).¹⁹⁴

¹⁹¹ Glej drugo točko prvega odstavka 160. člena Ustave in drugo točko prvega odstavka 21. člena Zakona o ustavnem sodišču.

¹⁹² Gre za presojo skladnosti že ratificirane mednarodne pogodbe, ki torej mednarodnopravno že zavezuje RS z ustavo.

¹⁹³ Npr. U-I-128/98 (23. september 1998).

¹⁹⁴ Ta določba se uporablja npr. za izvedbo sankcij in drugih ukrepov, ki jih določijo OZN, NATO ali EU in druge organizacije.

III. UPORABLJIVOST PRAVA OBOROŽENIH SPOPADOV

1. Notranji nemiri in napetosti

Mednarodno pravo oboroženih spopadov se ne uporablja »v situacijah pri notranjih nemirih in napetostih, kot so upori, izolirani ali sporadični akti nasilja in drugi akti podobne narave, ker to niso oboroženi spopadi«. ¹⁹⁵ Pravo oboroženih spopadov se torej aktivira, ko pride do dejanskega stanja oboroženega spopada. V primeru notranjih nemirov in napetosti, ki ne dosegajo praga sovražnosti, ki je potreben, da lahko govorimo o oboroženem spopadu in se zatorej mednarodno pravo oboroženih spopadov ne uporablja, pa velja pravo človekovih pravic in notranje pravo. Tako je bila določena spodnja meja oboroženega spopada. ¹⁹⁶

2. Oboroženi spopadi

Pravne norme mednarodnega pogodbenega humanitarnega prava lahko v skladu z veljavno mednarodnopravno ureditvijo razvrstimo v dve kategoriji:

- mednarodno humanitarno pravo v mednarodnih oboroženih spopadih ¹⁹⁷, in
- mednarodno humanitarno pravo v oboroženih spopadih, ki niso mednarodne narave (nemednarodnih oziroma notranjih oboroženih spopadih) ¹⁹⁸.

Z drugimi besedami bi lahko z uporabo tradicionalne terminologije ¹⁹⁹ poenostavljeno rekli, da gre za pravo, ki se uporablja v vojnah med državami in pravo, ki velja v državljanskih vojnah in drugih vrstah notranjih oboroženih spopadov.

Ni težko poiskati logične razlage za tako razdelitev, če upoštevamo različnost pravne narave meddržavnih odnosov in odnosov med priznanimi vladami in uporniki oziroma vstajniki ²⁰⁰ v notranjih oboroženih spopadih, še posebej ob upoštevanju zgodovinskega razvoja mednarodnega humanitarnega prava. Vlade držav so

¹⁹⁵ Drugi odstavek 1. člena drugega Dopolnilnega protokola k Ženevskim konvencijam.

¹⁹⁶ Za splošnejšo razpravo o razvoju pojmovanj oboroženih spopadov in uporabe mednarodnega prava v oboroženih spopadih v našem času glej tudi Kennedy, 2006.

¹⁹⁷ Skupni 2. člen Ženevskih konvencij za zaščito žrtev vojne (1949) določa področje njihove uporabe za »vsako vojno in vsak drugi oboroženi spopad, ki bi izbruhnil med dvema ali med več visokimi pogodbenicami, tudi če katera od njih ni priznala vojnega stanja... in tudi v vseh primerih delne ali popolne zasedbe ozemlja visokih pogodbenic, tudi če okupacija ni naletela na oborožen odpor«. Četrty odstavek 1. člena prvega Dopolnilnega protokola k Ženevskim konvencijam pa razširja pojem mednarodnih oboroženih spopadov tudi na »oborožene spopade, v katerih se narodi borijo zoper kolonialno dominacijo in tujo okupacijo in zoper rasistične režime, opirajoč se na svojo pravico do lastne opredelitve«.

¹⁹⁸ Uporabljata se skupni 3. člen Ženevskih konvencij, in če so izpolnjeni potrebni pogoji, tudi Drugi dopolnilni protokol k ženevskim konvencijam (1977).

¹⁹⁹ Vsebinsko ta terminologija sicer ne odraža povsem različnih možnih situacij oboroženih spopadov.

²⁰⁰ Zaradi poenostavitve v besedilu izmenično uporabljamo izraza uporniki ali vstajniki.

namreč ves čas odločno nasprotovale prevzemanju kakršnih koli mednarodnih obveznosti, ki bi omejevale njihovo svobodo v razmerju do njihovih državljanov, ki so se uprli legitimni vladi, z edino izjemo v primeru, ko so bili vstajniki priznani kot sila oziroma stran v oboroženem spopadu.²⁰¹ Šele po drugi svetovni vojni je prišlo na tem področju do določenega premika, ko sta bila sprejeta najprej skupni 3. člen Ženevskih konvencij (1949), potem pa še Drugi dopolnilni protokol k ženevskim konvencijam (1977). Kljub temu pa je ostala pogodbeno zaščita žrtev v notranjih oboroženih spopadih žal precej omejena v primerjavi z zaščito, ki je predpisana za žrtve mednarodnih oboroženih spopadov.

Danes pa bi lahko, glede na dejanske situacije v oboroženih spopadih, v katerih se uporabljajo pravila mednarodnega prava oboroženih spopadov, te razvrstili v tri kategorije:

1. Mednarodni oboroženi spopadi;
2. Nemednarodni (oz. notranji) oboroženi spopadi;
3. Mešani oziroma internacionalizirani notranji oboroženi spopadi.

V nadaljevanju obravnavamo razvoj od mednarodnih oboroženih spopadov k tistim oboroženim spopadom, ki nimajo mednarodnega značaja (notranji oboroženi spopadi) in »mešanim oboroženim spopadom« oz. »internationaliziranim notranjim oboroženim spopadom«, t.j. tistim, ki izkazujejo značilnosti obojih.²⁰² V oboroženih konfliktih, ki nimajo mednarodnega značaja, se pojavljajo raznovrstne oborožene skupine, katerih kohezivnost sloni na različnih temeljih. Nekateri med njimi so političnega značaja (npr. prizadevanja za politično neodvisnost območja, na katerem se vodi oboroženi boj), drugi pa imajo verski značaj ali značaj etnične lojalnosti ali povsem pridobitni značaj. Znatni pomen za tipologijo oboroženega boja ima okolje: urbana območja; podeželje, ki pogosto ni pod nadzorom nobene organizirane vojaške sile; dostopnost mednarodnih komunikacij in prenašanje oboroženega boja v tujino itd. Oboroženi spopadi se med seboj razlikujejo tudi po naravi vodenja in ustvarjanja legitimnosti vodstev oboroženih skupin. Tudi tu poleg politično organiziranih skupin delujejo etnične lojalnosti, verski dejavniki, vojaška tradicija in voditeljske sposobnosti posameznikov, ne glede na značaj njihovih motivacij. Predstavitev tovrstnih vprašanj nima namena podati izčrpne analize vseh značilnosti oboroženih spopadov danes, ampak predstaviti temeljne trende in ugotoviti tipologijo oboroženih spopadov, ki trenutno prevladuje, in kakršne lahko pričakujemo za prihodnje.²⁰³

2.1. Mednarodni oboroženi spopadi

Pri mednarodnih oboroženih spopadih gre za »vse primere napovedane vojne ali kateregakoli drugega oboroženega spopada med dvema ali več visokimi pogodbenimi strankami, četudi katera od njih ne prizna stanja vojne«, ženevske konvencije pa se uporabljajo tudi »v vseh primerih delne ali celovite okupacije

²⁰¹ Bierzanek, 1984: 281.

²⁰² Vojna v Bosni in Hercegovini v letih 1992–1995 je primer take evolucije.

²⁰³ Glej tudi Drugi del: Mirovne operacije.

ozemlja visoke pogodbene stranke, tudi če takšna okupacija nima nobenega oboroženega odpora.«²⁰⁴

Ta široka opredelitev zajema vse vrste oboroženih spopadov med državami in vojaške okupacije, tudi če je le-ta vzpostavljena brez oboroženega odpora. Vojaška okupacija lahko postopoma privede do oboroženega odpora, a se kot stanje oboroženega spopada obravnava vse, kar se je zgodilo od vzpostavitve okupacije naprej.²⁰⁵

Z logičnega stališča bi se lahko zastavilo vprašanje, ali se situacija, ko nobena od držav strank v spopadu ne prizna stanja vojne, še obravnava kot oboroženi spopad. Türk v zvezi s tem ugotavlja, da je to vprašanje bolj navidezno kot stvarno, saj je razlikovanje med pojmom »oboroženi spopad« in »vojna« smiselno samo, če je mogoče prvega med njima uporabljati glede na objektivna dejstva, brez ozira na to, ali so jih države priznale. Tudi praksa Varnostnega sveta OZN je naravnana k objektivnemu obravnavanju takih situacij.²⁰⁶

S sprejemom Prvega dopolnilnega protokola pa so bili v kategorijo mednarodnih oboroženih spopadov vključeni tudi tisti, »...v katerih se narodi borijo zoper kolonialno dominacijo in tujo okupacijo in zoper rasistične režime, opirajoč se na svojo pravico do samoodločbe...«²⁰⁷ Na ta način je bilo leta 1977 razjasnjeno, da je treba tudi te situacije obravnavati kot mednarodne oborožene spopade. Vprašanje pa je, ali bo ta opredelitev tudi v prihodnje ostala nespremenjena, saj so kolonialna dominacija in rasistični režimi stvar preteklosti in zelo malo možnosti je, da bi se obnovili. Z vojaško okupacijo je drugače, toda ta je zajeta tudi v 2. členu Ženevskih konvencij in spada med stanja, značilna za mednarodne oborožene spopade nasploh.²⁰⁸

2.2. Nemednarodni oboroženi spopadi

Pred 19. stoletjem so se notranje vstaje oz. upori preprosto šteli le za problem notranje državne varnosti. Obstoječa državna oblast je upornike štela za navadne kriminalce, nevredne kakršnekoli pravne zaščite. Nasprotno pa se v 19. stoletju tradicionalna in stroga teoretična ločnica med notranjim in mednarodnim oboroženim

²⁰⁴ Skupni 2. člen vseh štirih ženevskih konvencij (1949).

²⁰⁵ Türk, 2007: 555.

²⁰⁶ Glej npr. predsedniško izjavo Varnostnega sveta ob začetku oboroženega spopada v Kongu l. 1998 S/PRST/1998/26. V ta spopad je bilo (v nekaterih delih DR Kongo) od samega začetka poleti 1998 vmešanih več sosednih držav. Varnostni svet je na to okoliščino opozoril, četudi v prvi fazi ni bil v položaju, v katerem bi lahko odredil ukrepe za zaustavitev tega oboroženega spopada. Tako Türk, 2007: 555.

²⁰⁷ Četrtri odstavek 1. člena Prvega dopolnilnega protokola (1977).

²⁰⁸ Problem boja zoper tujo vojaško okupacijo je povezan tudi z razpravami o celoviti konvenciji proti terorizmu, kjer nekatere države predlagajo, da se oboroženi boj proti tuji okupaciji jasno izvzame iz pojma »terorizem«. Tako naj bi se preprečilo diskvalificiranje boja zoper tujo okupacijo s trditvijo, da gre za terorizem, torej za obliko uporabo sile, ki je inherentno protipravna. Večinsko mnenje temu nasprotuje, saj so tudi v boju zoper tujo vojaško okupacijo možna (in v praksi uporabljana) protipravna dejanja, vključno s terorističnimi. Obe skupini pa se strinjata, da morajo udeleženci v oboroženem spopadu spoštovati pravila mednarodnega prava. Glej poročilo A/61/37. Türk, 2007: 556.

spopadom ni vedno upoštevala v praksi. Tako je prišlo do primerov, ko je bil pravni položaj v notranjih oboroženih spopadih lahko korenito spremenjen z vpeljavo t.i. doktrine o priznanju upornikov kot vojskujoče se strani.²⁰⁹

2.2.1. Priznanje upornikov kot vojskujoče se strani

Priznanje upornikov kot vojskujoče se strani je pomenilo, da je spopad dosegel takšno stopnjo, da sta obe strani upravičeni do tega, da se z njima ravna na enak način, kot z vojskujočima se strankama v mednarodnem oboroženem spopadu. Takšno deklaracijo o priznanju je lahko podala domača vlada ali pa kakšna tretja država. Seveda pa je bilo takšno priznanje drugačno od priznanja uporniške strani kot zakonite vlade prizadete države. Bilo je le priznanje dejstva obstoja vojne.²¹⁰

Priznanje s strani tretjih držav je imelo za posledico aktiviranje običajnega mednarodnega nevtralnostnega prava. O nevtralnosti lahko govorimo le v primeru mednarodnega oboroženega spopada, za kar se notranji spopad ni mogel šteti, dokler ni prišlo do priznanja. Tretje države so morale torej, če so hotele biti nosilke pravic po nevtralnostnem pravu, podati takšno priznanje. Tovrstna deklaracija s strani tretje države ni nalagala oblasti v prizadeti državi nobene obveznosti, podati takšno izjavo, vendar pa je širše podajanje takšnega priznanja s strani tretjih držav imelo vpliv na domačo vlado, da stori enako. Domača vlada pa je težko trdila, da gre za vmešavanje v njene notranje zadeve, če je do priznanja s strani tretje države prišlo po tem, ko je to že sama storila.²¹¹

V primeru priznanja s strani domače države oz. vlade je začelo veljati celotno mednarodno pravo oboroženih spopadov v razmerju med njo in uporniki, a je velik problem predstavljalo dejstvo, da je imela država popolno diskrecijo in je bilo malo verjetno, da bo to storila pred ugotovitvijo, da ji upora ne bo uspelo zadušiti hitro in učinkovito. Če je do priznanja prišlo, se je to ponavadi zgodilo šele zelo pozno v razvoju dogodkov.²¹²

V praksah 19. in zgodnjega 20. stoletja se torej vojno pravo ni avtomatično uporabljalo v primeru nemednarodnih oboroženih spopadov. Države so ga v nekaterih primerih spoštovale skozi doktrino o priznanju upornikov kot vojskujoče se strani, vendar

²⁰⁹ »The doctrine of recognition of belligerency«.

²¹⁰ Moir, 2002: 3–5. Podobno tudi Green, 2000: 317–318.

²¹¹ Do priznanja s strani tretjih držav je najpogosteje prišlo v obmorskih situacijah in so navadno sledile morski blokadi uporniških pristanišč s strani zakonite oblasti. Primer priznanja je priznanje konfederacijskih držav med ameriško državljansko vojno s strani Velike Britanije. Moir, 2002: 7–9.

²¹² Zdi se, da so od "priznanja" imeli več koristi uporniki, saj oblast ni bila več v položaju, ko bi lahko upor zadušila na njej najprikladnejši način in ravnala z uporniki kot s kriminalci, ki so podvrženi milosti domačega prava. Uporniki so imeli enake pravice in obveznosti kot vladne sile, ki so lahko uporabile le sredstva, ki jih je dopuščalo mednarodno pravo. Toda tudi državna oblast je imela korist od "priznanja", saj so pripadniki njenih oboroženih sil lahko pričakovali, da bodo upravičeni do boljšega ravnanja z njimi med spopadi in v primeru zajetja. Seveda je bila tudi v primeru priznanja situacija v praksi pogosto takšna, da bi jo težko šteli za sprejemljivo (npr. ravnanje z ujetniki na obeh straneh v ameriški državljanski vojni, ki je obsegalo tudi njihovo postavitve za živi ščit pred strateške vojaške cilje). Poleg tega pa je vladna stran po "priznanju" pridobila nekatere pravice v razmerju do tretjih držav, še posebej glede tuje plovbe, ko je bila opravičena vsakršne odgovornosti za dejanja, storjena na ozemlju upornikov; blokada njenih pristanišč je bila spoštovana, itd. Moir, 2002: 10–11.

pa je do priznanja prišlo zaradi njihovega lastnega interesa in praktičnih razlogov, ne pa zaradi prepričanja, da so k temu zavezane po mednarodnem pravu. V kolikor bi bila praksa držav bolj enotna, bi morda lahko govorili o nastanku običajnega prava, vendar pa, kot je že bilo omenjeno, se države niso čutile obvezane, da bi podale priznanje.²¹³

V primeru (redkega) priznanja pa so se uporabljala pravila običajnega prava in mednarodne pogodbe, ki so urejali mednarodne oborožene spopade - ženevske konvencije iz leta 1864, 1906 in 1929 ter haaške konvencije iz leta 1889 in 1907.

2.2.2. Podrobneje o nemednarodnih oboroženih spopadih

2.2.2.1. *Opredelitev*

Oboroženi spopadi, ki nimajo mednarodnega značaja (nemednarodni oboroženi spopadi oziroma notranji oboroženi spopadi) so spopadi, ki v celoti potekajo na ozemlju iste države. Včasih se označujejo tudi z izrazom »državljska vojna«, a je ta izraz preozek.²¹⁴

V Drugem dopolnilnem protokolu k štirim Ženevskim konvencijami je nemednarodni oboroženi spopad opredeljen kot tisti »...ki poteka na ozemlju države visoke pogodbenice med njenimi oboroženimi silami ter odpadniškimi oboroženimi silami ali drugimi oboroženimi skupinami, ki so pod odgovornim poveljstvom in izvajajo takšen nadzor nad delom državnega ozemlja, ki jim omogoča izvajanje trajnih in usmerjenih vojaških operacij in izvajanje tega Protokola«.²¹⁵

Ta definicija pa ne zajame vseh možnih situacij v praksi, saj se nanaša le na oborožene spopade med oboroženimi silami države na eni, ter »odpadniškimi silami in drugimi oboroženimi skupinami« na drugi strani. Ne zajema pa situacij, v katerih med oboroženim spopadom preneha obstajati oborožena sila države pogodbenice.²¹⁶ Tudi v položaju, ko vladne oborožene sile ni več, spopad pa poteka med različnimi oboroženimi skupinami, ki obvladujejo dele državnega ozemlja, gre za nemednarodni oboroženi spopad, zato veljajo tista pravila mednarodnega prava, ki se nanašajo na nemednarodne oborožene spopade.²¹⁷

2.2.2.2. *Skupni 3. člen Ženevskih konvencij*

Na diplomatski konferenci leta 1949 je prišlo do pomembnega mejnika v urejanju notranjih oboroženih spopadov, saj so bili z določbo prvič v mednarodni pogodbi urejeni notranji oboroženi spopadi.²¹⁸

²¹³ *Prav tam*: 17–18.

²¹⁴ Ti oboroženi spopadi imajo namreč lahko različne značilnosti, in pogosto je na politični ravni posebnega pomena etična ali verska pripadnost udeležencev v spopadu. Bolj kot opisovanje politične narave spopada je s stališča mednarodnega prava pomembno ugotoviti, ali razne oborožene sile nadzirajo dele državnega ozemlja. Tako Türk, 207: 556–557.

²¹⁵ Prvi odstavek 1. člena Drugega dopolnilnega protokola (1977).

²¹⁶ Npr. položaj v Somaliji po letu 1992 in v nekaterih delih DR Kongo v letih 1998–99. Türk, 2007: 557.

²¹⁷ *Prav tam*.

²¹⁸ Razprava glede vsebine 3. člena je bila zelo burna in je opisana v: Moir, 2002: 23–29.

Skupni 3. člen Ženevskih konvencij²¹⁹, ki ga lahko imenujemo tudi mini konvencija ali konvencija v konvenciji,²²⁰ se nanaša na zaščito žrtev v nemednarodnih oboroženih spopadih, in se glasi:²²¹

» Pri oboroženem spopadu, ki ni mednarodnega pomena, a se začne na ozemlju ene visokih pogodbenic, mora vsaka vojskujoča se stran uporabljati vsaj naslednje določbe:

1. Z osebami, ki neposredno ne sodelujejo v sovražnostih, tudi s pripadniki oboroženih sil, ki so odložili orožje, in z osebami, ki zaradi bolezni, ran, ujetništva ali drugih razlogov niso več sposobne za boj, je treba vedno ravnati humano, brez vsake neugodne diskriminacije na podlagi rase, barve, veroizpovedi, prepričanja, spola, rojstva, premoženjskega stanja ali kakršnegakoli drugega podobnega merila.

Proti prej navedenim osebam morajo ostati zmeraj in povesod prepovedani naslednji postopki:

- ogrožanje življenja in nasilje nad osebnostno nedotakljivostjo, kar velja še zlasti za umor kakršnekoli vrste, pohabljenje, okrutnosti in mučenja,
- jemanje talcev,
- žalitve osebnega dostojanstva, še posebej sramotilno in poniževalno ravnanje,
- izrekanje in izvrševanje kazni brez predhodnega sojenja pred rednim sodiščem, kar zagotavlja vsa sodna jamstva, ki jih civilizirani narodi priznavajo kot neobhodna.

2. Ranjence in bolnike je treba zbrati in zanje poskrbeti.

Nepristranska humanitarna organizacija, kot je Mednarodni komite Rdečega križa, lahko stranem v spopadu ponudi svoje usluge.

Strani v spopadu si bodo poleg tega prizadevale s posebnimi sporazumi uveljaviti, delno ali v celoti, tudi druge določbe te Konvencije.

Uporaba predhodnih določb ne sme vplivati na pravni položaj strani v spopadu.«

2.2.2.2.1. Obseg uporabe

Ključno vprašanje je, kateri spopadi sodijo v okvir skupnega 3. člena. Samo besedilo pravi, da je člen uporabljen v primeru oboroženega spopada, ki ni mednarodnega pomena, a se začne na ozemlju ene izmed pogodbenic. Opazimo lahko navedbo dveh kriterijev:

²¹⁹ Večini določb vseh štirih Ženevskih konvencij se danes priznava status mednarodnega običajnega prava, z gotovostjo pa to velja za njihov skupni 3. člen, kar pomeni, da zavezuje vse države mednarodne skupnosti, ne glede na to, ali so pogodbenice Ženevskih konvencij, ali ne.

²²⁰ Tako tudi npr. Greenwood, 2003: 815, Kalshoven, Zegveld, 2001: 69, Moir, 2002: 31.

²²¹ 3. člen navajamo v celoti, saj je že iz same dikcije jasno razvidno, na kakšno minimalno zaščito v notranjih oboroženih spopadih so bile države na diplomatski konferenci ob sprejemanju Ženevskih konvencij pripravljene pristati. Zadnji odstavek npr. jasno določa, da uporaba 3. člena ne sme vplivati na status strani v spopadu, kar izkazuje zaskrbljenost držav, da bi sprejem tega člena drugače lahko izboljšal status upornikov v notranjih oboroženih spopadih.

1. Prvi je pozitiven in se nanaša na geografsko lego spopada, ki se mora odvijati na teritoriju ene od visokih pogodbenic oz. mora biti omejen na njen teritorij. Ta kriterij ne predstavlja posebnega problema, saj so danes ženevske konvencije iz leta 1949 najširše sprejete mednarodne pogodbe in je tako danes malo ozemlja, ki ne bi pripadalo eni od pogodbenic.²²²

2. Pomembnejši je drugi kriterij, ki zahteva obstoj oboroženega spopada. Do danes, kot že rečeno, še ni prišlo do univerzalno sprejete definicije pojma »oborožen spopad«, zato nam 3. člen pomaga le toliko, kolikor definira spopade, v katerih se uporablja na negativen način, torej, da se uporablja v spopadih, ki nimajo mednarodnega pomena.²²³

Ključno vprašanje je torej, kaj natančno pomeni izraz »oborožen spopad, ki ni mednarodnega pomena«?²²⁴

Čeprav ni dogovora o tem, kaj šteje kot oborožen spopad, ga države ponavadi prepoznajo, ko do njega pride. Torej, razen na zelo nizko intenzivnih stopnjah (npr. manjši obmejni incidenti), praviloma ni problema s spoznanjem, ali obstaja mednarodni oborožen spopad. Enako pa ne moremo trditi za oborožen spopad, ki ni mednarodnega pomena oz. za notranji oborožen spopad, saj je v tem primeru situacija izrazito drugačna.

Če je danes po eni strani zelo neobičajno, da neka država uporabi silo v svojih razmerjih z drugimi državami, pa je na drugi strani sila pogosto uporabljena znotraj posamezne države proti lastnim državljanom, in se giblje od vsakodnevnih akcij proti navadnim kriminalcem do velikih operacij, ki naj prekinejo nemire in napetosti. V takšnem okolju je zato zelo težko določiti, kdaj nastopi »oborožen spopad«. Če upoštevamo politične elemente, ki spremljajo takšne situacije ter molk 3. člena o tem, kdo naj odloči, ali oborožen spopad obstaja ali ne, nas to neogibno pripelje do tega, da bo takšna odločitev na koncu sprejeta s strani držav. Te pa seveda niso navdušene nad tem, da bi jih vezala pravila, ki se jih lahko šteje za podporo uporniškim političnim nasprotnikom, in se zato raje »skrijejo« za neobstojem definicije oboroženega spopada ter preprečijo uveljavitev pravil humanitarne prava s tem, da zanikajo obstoj oboroženega spopada.²²⁵

Ker je s humanitarne stališča to popolnoma nesprejemljivo, je treba poiskati neko objektivno metodo, na podlagi katere bo jasno, kdaj se uporabi skupni 3. člen.

²²² V primeru, da do notranjega oboroženega spopada pride na takšnem ozemlju (kot npr. v Jemnu leta 1960, ki takrat še ni bil stranka ženevskih konvencij 1949), 3. člen ni uporabljen, je pa takšna situacija regulirana s strani običajnega prava, ki velja v primeru sovražnosti. Seveda pa bi tako širok sprejem ženevskih konvencij pomenil, da je 3. člen vseeno uporabljen kot mednarodno običajno pravo, za kar lahko najdemo potrditev v primeru *Nicaragua v US* (odst. 218) in primeru *Prosecutor v Tadić (ICTY, Case No. IT-94-1-AR72, Appeal on Jurisdiction of October 2 1995, odst. 98)*. Moir, 2002: 31, op. 3.

²²³ *Prav tam*: 31–32.

²²⁴ Zdi se, da neobstoje definicije ne predstavlja nobenega problema, saj so na ta način lahko pokrite vse manifestacije določenega pojava. Poleg tega pa bi preveč striktna definicija lahko prinesla rezultate, ki so precej oddaljeni od želja tistih, ki jo oblikujejo. Namreč, bolj kot je definicija kompletna, bolj postane omejevalna (kot npr. Drugi dopolnilni protokol). Tako je mogoče odprtost 3. člena razumeti kot trdnost in ne šibkost, saj skozi široko interpretacijo dovoljuje humanitarne zaščito v kolikor je mogoče številnih situacijah.

²²⁵ Moir, 2002: 32–34.

2.2.2.2.2. Elementi notranjega oboroženega spopada

Na sami diplomatski konferenci je nekaj delegacij predlagalo, da bi v končno besedilo skupnega 3. člena vključili nekatere kriterije oz. elemente, ki morajo biti izpolnjeni, preden bi 3. člen začel veljati. Kljub temu, da ti predlogi na koncu niso bili sprejeti (edini formalni pogoj je obstoj oboroženega spopada na ozemlju ene od pogodbenic), so nam lahko v pomoč pri ugotavljanju, kdaj naj se 3. člen uporabi.²²⁶

V nadaljevanju sledi pregled kriterijev oz. elementov nemednarodnega oboroženega spopada, ki naj bi služili kot vodilo pri presoji, ali je konkretna situacija takšna, da lahko govorimo o uporabi 3. člena.

a. Organiziranost upornikov

Široko je sprejeto, da je za obstoj nemednarodnega oboroženega spopada po 3. členu potrebna določena stopnja organiziranosti na strani upornikov, kar izhaja iz tega, da morajo biti uporniki »stran« v oboroženem spopadu. Težava pa nastane pri določitvi stopnje organiziranosti. Splošni konsenz naj bi podpiral tezo, da morajo biti uporniki, da bi jih prepoznali kot »stran« v spopadu, organizirani do te mere, da so sposobni izpolnjevati različne obveznosti, ki jih 3. člen nalaga obema stranema v spopadu. Pojavili so se tudi predlogi, da naj se 3. člen vseeno uporabi kolikor se da široko in naj 3. člen vsebuje samo tista omejevalna načela, ki naj bi se spoštovala v vseh spopadih in drugih primerih nasilja.²²⁷ Nevarnost tega predloga je, da bi brez zahteve po zadostni organizaciji na strani upornikov 3. člen postal »preširok« in bi zajel tudi spopade, ki so preveč omejeni (oz. so prenizke intenzitete) in za katere ni bilo mišljeno, da bodo zajeti s 3. členom. Vprašanje je tudi, ali lahko od neorganizirane skupine nasilnežev zahtevamo, da bodo spoštovali pravila humanitarnega prava v razmerju do države, pa čeprav so ta zelo osnovna in načelna. Pojavlja se tudi predlog, da morajo biti uporniki zato, da lahko izpolnjujejo obveznosti iz 3. člena, ne samo zadostno organizirani, temveč morajo izvrševati tudi določeno stopnjo kontrole nad državnim ozemljem.²²⁸ To dejstvo lahko samo podkrepi obstoj spopada po 3. členu, vendar pa njegov neobstoj ne pomeni, da 3. člen ni uporabljen.²²⁹

b. Uporaba oboroženih sil

Drugi kriterij, ki je bil predlagan zato, da bi prišlo do uporabe 3. člena, je bil ta, da mora biti oblast prisiljena, zateči se k uporabi oboroženih sil, da bi lahko

²²⁶ Povzetek teh kriterijev lahko najdemo v: Pictet, 1952: .49–50. Ti kriteriji so bili pri ugotavljanju obstoja notranjega oboroženega spopada v pomoč tudi Mednarodnemu kazenskem sodišču za Ruando v primeru *Prosecutor v Akayesu (ICTR, Case No. ICTR-96-4-T, Judgment of 2 September 1998, paragrph 619.)*.

²²⁷ Omenjeno stališče lahko najdemo tudi v: Pictet J., op. cit., str. 49-50, pa čeprav avtor v isti sapi priznava tudi, da so predlagani kriteriji zelo "priročni" pri presojanju situacij.

²²⁸ Predlagan kriterij je eksplicitno vključen med pogoje za obstoj notranjega oboroženega spopada v Drugem dopolnilnem protokolu (1977).

²²⁹ Moir, 2002: 36–38.

vzpostavila kontrolo nad nastalo situacijo. Na prvi pogled se zdi ta kriterij povsem razumen, saj bi lahko trdili, da že sam izraz »oboroženi spopad« predpostavlja, da je v situacijo aktivno vpletena vojska.²³⁰ Vendar je glavna ideja predlaganega kriterija ta, da se mora 3. člen vsekakor uporabiti takrat, ko je upor postal tako intenziven in razširjen, da je potrebno aktiviranje vojaških oboroženih sil, z namenom prenehanja sovražnosti. Ob tem pa problem predstavlja trenutna odsotnost univerzalnega koncepta policije oz. oboroženih sil.²³¹

Izjemno pomembno je dejstvo, da sam 3. člen, ko govori o notranjem oboroženem spopadu, ne pove nič o straneh, ki so vanj vpletene. Zato ne moremo trditi, da 3. člen velja le v primeru spopada med vladnimi silami in neko uporniško organizacijo.²³² Oborožen spopad med dvema ali več uporniškimi skupinami je prav tako zajet s 3. členom, ne glede na to, ali so pri tem vpletene tudi vladne oborožene sile.²³³

Iz navedenega sledi, da je težko sprejeti ta kriterij kot splošni indic za situacijo, ki jo pokriva 3. člen, še posebej če upoštevamo, da je bil predlagan kot eden izmed več kriterijev, ki sam po sebi ni zadosten.

c. Priznanje upornikov kot vojskujoče se strani

Zgoraj omenjena kriterija oz. elementa organiziranosti ter ozemeljske kontrole močno spominjata na že obravnavano tradicionalno doktrino o priznanju upornikov kot vojskujoče se strani, saj so države nekoč (v situacijah, ki so odgovarjale tema kriterijema) podale deklaracijo o priznanju. Kot je že bilo omenjeno, je imelo tako priznanje za posledico uveljavitev celotnega *ius in bello* in bi zato lahko logično sklepali, da ima tudi v situacijah, ki odgovarjajo 3. členu, tovrstno priznanje za posledico uveljavitev vseh štirih ženevskih konvencij, pa tudi ostalega humanitarnega prava, in ne samo skupnega 3. člena. Vendar pa obstaja tudi protiargument, ki nasprotuje takemu sklepu. Namreč, čeprav same konvencije ne govorijo o tej zadevi, so pripravljalna dela²³⁴ jasna - ravno

²³⁰ To se lahko še posebej zdi pravilno z "britanske perspektive", kjer je v večini primerov policija neoborožena. Vendar pa se nam v državah, kjer imajo oborožene policijske sile, postavi vprašanje, v čem je razlika, če proti upornikom uporabi oboroženo silo policija ali pa vojska - obe sta podaljšani roki oblasti. Upoštevati je tudi treba, da obstajajo mnogi opravičljivi razlogi, da oblast uporabi vojaške oborožene sile namesto policijskih (npr. v primeru, ko so policijske zmožnosti že izčrpane, državne oblasti pa nimajo druge možnosti, kot uporabiti vojaške oborožene sile za zagotavljanje miru oz. za ustavitev večjih nemirov) pa to še ne pomeni, da smo zato soočeni z notranjim oboroženim spopadom.

²³¹ Moir, 2002: 38–40.

²³² Za razliko od Drugega dopolnilnega protokola (1977), ki jasno pravi, da mora biti državna oblast ena od strani v spopadu.

²³³ Moir, 2002: 38–40.

²³⁴ Fr. *travaux préparatoires*.

notranji spopadi, v katerih so bili uporniki priznani kot vojskujoča se stran, so bili mišljeni kot tisti, ki jih ureja skupni 3. člen.²³⁵

d. Delovanje Mednarodnega kazenskega sodišča za nekdanjo Jugoslavijo (MKSJ) Mednarodno kazensko sodišče za nekdanjo Jugoslavijo je v primeru *Prosecutor v. Tadić* predlagalo sledečo definicijo: »[...]oborožen spopad obstaja takrat, ko pride do zateka k uporabi oborožene sile med državami oz. v primeru dolgotrajnega oboroženega nasilja med vladnimi oblastmi in organiziranimi oboroženimi skupinami ali med takšnimi skupinami znotraj države[...]«²³⁶

Sodišče je torej zavzelo pristop, ki postavlja prag za uporabo 3. člena relativno nizko. Kot edino zahtevo za obstoj postavlja dolgoročno oboroženo nasilje, v katerega so vpletene vladne in uporniške organizirane skupine oz. uporniške skupine med seboj. Razen tega ne postavlja nobenih drugih zahtev oz. kriterijev, o katerih je bilo govora v prejšnji točki. Naveden organizacijski kriterij lahko enačimo s tistim, ki je že bil omenjen, t.j., da morajo biti uporniki organizirani do te mere, da lahko izpolnjujejo obveznosti po 3. členu, medtem ko kriterij dolgoročnega nasilja namiguje, da mora doseči določen prag intenzivnosti, čeprav je izražen na način, ki predpostavlja časovno dimenzijo. Vsekakor gre za precej široko interpretacijo "notranjega oboroženega spopada", ki naj zagotovi najširšo aplikacijo 3. člena. Kljub temu pa oba kriterija iz dometa 3. člena izključujeta notranje nemire in napetosti, kot so izolirani ali sporadični akti nasilja.²³⁷ Na to definicijo se je sodišče oprlo tudi v primerih, ki so sledili.²³⁸

e. Zgornji prag

Do sedaj smo govorili le o spodnjem pragu, torej o vprašanju, kdaj notranji nemiri prerastejo v nemednarodni oborožen spopad. Podobno težavno pa je tudi iskanje odgovora na vprašanje, kdaj notranji oborožen spopad preraste v mednarodnega. Gre za posebej problematično vprašanje, saj je treba presojati stopnjo vmešavanja v konflikt s strani ene ali več zunanjih držav. Namesto pojma »oborožen spopad« je treba razložiti pomen izraza »ki ni mednarodnega pomena«.

Mnenja v teoriji podpirajo predlog oz. idejo, da zunanja intervencija lahko spremeni pravno naravo konflikta. Težko namreč trdimo, da ostane oborožen spopad samo notranje narave, če so v vojaške operacije vpletene različne države.

²³⁵ Uveljavitev oz. uporaba doktrine o "priznanju" se danes skoraj ne pojavlja več, pa vendar je poglobitno to, da četudi pride do "priznanja" in je država stranka ženevskih konvencij, se potem uporabi le skupni 3. člen, in ne ženevske konvencije v celoti. V kolikor država ni stranka ženevskih konvencij, ima "priznanje" za posledico uporabo običajnega vojnega prava, kar pa zopet pripelje do uporabe 3. člena, če upoštevamo trditve Meddržavnega sodišča in Mednarodnega kazenskega sodišča za Jugoslavijo. *Prav tam*: 40–42.

²³⁶ *Prosecutor v Tadić (ICTY, Case No. IT-94-1-AR72, Appeal on Jurisdiction of October 2, 1995, odst. 70)*.

²³⁷ Moir, 2002: 43.

²³⁸ *Prosecutor v Tadić (ICTY, Case IT-94-1-T, Judgment of 7 May 1997)*, *Prosecutor v Delalić, Mucić, Delić and Landžo (ICTY, Case IT-96-21-T, Judgment of 16 November 1998)* in *Prosecutor v Furundžija (ICTY, Case IT-95-17/1-T, Judgment of 10 December 1999)*.

Jasno je, da gre v primeru sovražnosti med dvema ali več državami za mednarodne oborožene spopade, ki so urejeni z vsemi štirimi ženevskimi konvencijami, in ne samo s skupnim 3. členom. Ravno tako pa ni dvoma, da je bil namen sestavljalcev ženevskih konvencij urediti razmerja med državo in uporniki samo s 3. členom, in ne s celotnim humanitarnim pravom.²³⁹ Rešitev najdemo v t.i. *theory of pairings*, po kateri med stranmi v spopadu uporabimo različne pravne režime, glede na to, v kakšnem medsebojnem razmerju so. Tako je Meddržavno sodišče v primeru *Nicaragua v US* ugotovilo, da je spopad med uporniški skupinami Contras in vladnimi silami Nikaragve notranji oborožen spopad, ki ga ureja skupni 3. člen ženevskih konvencij, medtem ko se ravnanja ZDA v oz. proti Nikaragvi smatrajo za mednarodni oborožen spopad, ki ga urejajo vse štiri ženevske konvencije.²⁴⁰ Vidimo, da lahko notranji oborožen spopad obstaja tudi vzporedno z mednarodnim, kar potrjuje tudi sodna praksa Mednarodnega kazenskega sodišča za nekdanjo Jugoslavijo.

Ali lahko notranji oborožen spopad označimo tudi za mednarodnega, je torej odvisno od direktnega vmešavanja tretje države oz., kot je povzel pritožbeni senat v primeru *Prosecutor v Tadić*: »Notranji oborožen spopad, ki izbruhne na ozemlju neke države, lahko postane mednarodni (oz. odvisno od okoliščin, mednarodni, vzporedno z notranjim), če (I) druga država s svojimi četami intervenira v tem konfliktu, ali če (II) nekateri od udeležencev v notranjem oboroženem spopadu delujejo v imenu te druge države.«²⁴¹ Pri tem je treba povedati, da je precej kontroverzno vprašanje, kakšna stopnja direktnega vmešavanja je potrebna za trditev, da uporniki delujejo v imenu druge države. Tako je bil v primeru *Nicaragua v US* uporabljen t.i. "*test of effective control*"²⁴², ki je bil nato uporabljen tudi v primeru *Prosecutor v Tadić (Judgment)*²⁴³, vendar je kasneje pritožbeni senat v istem primeru (*Prosecutor v Tadić, Appeal Judgment*) razveljavil sodbo v delu, ki se nanaša na naravo oboroženega spopada, in uporabil t.i. "*test of overall control*".²⁴⁴

Od situacije, ko tuje čete podpirajo upornike v boju proti vladnim silam, se razlikuje situacija, ko tuje čete podpirajo vladne sile v boju proti upornikom (kot

²³⁹ V kolikor je sklenjen dogovor v smislu 3/II. člena ženevskih konvencij, je situacija drugačna, vendar o tem več v nadaljevanju.

²⁴⁰ *Nicaragua v US (ICJ, Judgment of 27 June 1986, odst. 219)*.

²⁴¹ *Prosecutor v Tadić (ICTY, Case No. IT-94-1-A, Judgment of Appeals Chamber, 15 July 1999, paragraph 84.)*, cit. po Moir, 2002: 47–48.

²⁴² Test je sestavljen iz vprašanja, ali je razmerje med uporniki in drugo državo takšno, da lahko na eni strani govorimo o odvisnosti, na drugi pa o kontroli, tako da lahko enačimo upornike z organom druge države oz. trdimo, da ti delujejo v njenem imenu. *Prav tam*: 48, op. 66.

²⁴³ Sodišče je na podlagi tega testa ugotovilo, da gre po 19. maju 1992, po tem, ko se je VJ umaknila iz Bosne in Hercegovine, na njenem ozemlju za notranji oborožen spopad, saj je odločilo, da bosanski Srbi po tem datumu niso delovali kot agenti FRJ in da zato ne gre več za mednarodni oborožen spopad. *Prosecutor v Tadić (ICTY, Case IT-94-1-T, Judgment of 7 May 1997, odst. 517-608.)*.

²⁴⁴ Pritožbeni senat je odločil, da je za presojo tega, ali gre tudi po 19. maju 1992 za mednarodni oborožen spopad, treba ugotoviti, ali je imela FRJ splošno kontrolo ("*overall control*") nad vojsko bosanskih Srbov in da ni treba, da bi FRJ imela operativno kontrolo nad njihovim delovanjem, ter na tej podlagi ugotovil, da je FRJ izvrševala omenjeno splošno kontrolo in da gre tudi po 19. maju 1992 na ozemlju Bosne in Hercegovine za mednarodni oborožen spopad. Sassoli, Bouvier, 1999: 1194.

primer lahko navedemo Afganistan, kjer je v podporo domači vladi v boju proti *mudžahedinom* intervenirala Sovjetska zveza). V tem primeru gre še naprej za notranji oborožen spopad, saj si nasproti ne stojita dve državi.²⁴⁵

V zadnjem času se zdi, da vprašanje, ali je notranji oborožen spopad prešel v mednarodnega, izgublja svoj poment, zato je postalo razlikovanje med obema kategorijama spopadov manj pomembno. Tu so velikega pomena predvsem pravila mednarodnega običajnega humanitarnega prava, ki te razlike ne poznajo. Tako lahko ugotovimo, da se na zgornjem koncu spektra premikamo v smeri, kjer ne bo več ločnice med obema vrstama oboroženih spopadov. Pomembno bo le, ali oborožen spopad obstaja ali ne. To pa nas spet vrne k že omenjenim problemom na spodnjem koncu spektra in k temu, da, v kolikor ne gre za notranji oborožen spopad, humanitarno pravo sploh ni uporabljivo.²⁴⁶

2.2.3. Obvezujoča narava 3. člena za upornike

3. člen jasno pove, kdo je zavezan z njegovo vsebino - spoštovati ga mora »[...]vsaka vojskujoča se stran[...]«. ²⁴⁷ Nič spornega ni pri nalaganju obveznosti pogodbenim strankam, saj so se same odločile, da to tudi postanejo. Nasprotno pa se nam pri poskusu, da bi obvezali tudi uporniško stran, postavi vprašanje, kako lahko 3. člen naloži obveznosti ne-državnim strankam (t.i. "non-state parties"), ki se nikoli niso strinjale, da bi postale stranke ženevskih konvencij, in ki tudi nimajo sposobnosti, da bi to tudi postale?²⁴⁸

Mednarodno humanitarno pravo mora, poleg držav strank, zavezovati tudi "non-state parties" v notranjem oboroženem spopadu, in sicer ne le tistih uporniških skupin, ki se borijo proti vladi, ampak tudi uporniške skupine, ki se borijo med seboj. To je potrebno, ker morajo biti žrtve enako zaščitene tudi pred uporniškimi oboroženimi silami. Če humanitarno pravo ne bi upoštevalo načela enakosti vojskujočih se strani v notranjem oboroženem spopadu, bi imelo še manjše možnosti, da bi se spoštovalo.²⁴⁹

V teoriji in med državami je splošno sprejeto, da skupni 3. člen zavezuje tudi uporniške strani v notranjem oboroženem spopadu. Pri tem pa se pojavljajo različna mnenja glede tega, na kateri osnovi.

Da bi preučili vprašanje pravnih učinkov pogodbe na stranko, ki ni podpisnica, se moramo obrniti na pogodbeno pravo, kot je kodificirano z Dunajsko konvencijo o pravu pogodb iz leta 1969. Ta govori sicer le o pogodbah, ki so sklenjene med državami,²⁵⁰ vendar pa imajo pravila mednarodnega običajnega prava o tej temi širši okvir, saj urejajo učinek pogodb na katerikoli mednarodni subjekt, ki ima položaj "tretje strani" vis-a-vis pogodbe, zato je konvencija pomembna kot kodifikacija

²⁴⁵ Moir, 2002: 46–52.

²⁴⁶ *Prav tam.*

²⁴⁷ 3. člen prve ženevske konvencije.

²⁴⁸ Moir, 2002: 52–58.

²⁴⁹ Sassoli, Bouvier, 1999: 214-215.

²⁵⁰ 1. člen pravi: »Ta konvencija se uporablja pri pogodbah med državami.« Dunajska konvencija o pravu pogodb, 1969.

tega prava.²⁵¹ V členih 34-36 je določeno, da lahko pogodbe naložijo pravice in obveznosti na "tretjo stran", če so imele pogodbene stranke tak namen, in je "tretja stran" na te pravice in obveznosti pristala. Jasno je, da je bil 3. člen ženevskih konvencij namenjen temu, da ustvari pravice in obveznosti tako za države kot upornike. Vendar pa ni nujno, da se bodo uporniki čutili obvezane, pristati na to breme, in spoštovati obveznosti, vsebovane v 3. členu. Seveda obstajajo razlogi, da to storijo, vendar pa se 3. člen uporablja v situacijah, ko uporniki napadajo obstoječo oblast in je malo verjetno, da bodo imeli kakršenkoli občutek dolžnosti proti mednarodnim obveznostim, na katere je pristala vlada, kateri se upirajo.²⁵²

Najpogosteje je predlagan drugi temelj oz. t.i. "*doctrine of legislative jurisdiction*". Po tej doktrini so uporniki zavezani kot rezultat tega, da je domača država sprejela konvencije, ki so po njihovi ratifikaciji postale zavezujoče za vse njene državljane, tudi za njih. Morda se zdi nepomembno, ali so določbe aplicirane preko domačega ali mednarodnega prava, vsaj dokler so tudi v resnici upošteevane. Vseeno pa nastanejo težave, če zaveza, spoštovati obveznosti iz 3. člena, izvira iz domačega prava. Čeprav imajo lahko uporniki zavezo spoštovati nekatere humanitarne standarde, pa je malo verjetno, da imajo kakršnokoli zavezo proti domačemu pravu. Domača zakonodaja je lahko celo izrečena za nično in neveljavno na teritoriju, ki je pod njihovo kontrolo, vključno s tistimi pravili, ki inkorporirajo ženevske konvencije in skupni 3. člen. V takšni situaciji lahko nekdo sklepa, da jih 3. člen ne zavezuje več, pa čeprav je mednarodno sprejeto, da so uporniki zavezani s 3. členom. Na podlagi omenjene doktrine nadaljnje veljavnosti 3. člena ne moremo razložiti.

Možno je tudi, da pogodbe, ki jih je sklenila država, zavezujejo upornike, v kolikor uporniške oblasti izvajajo učinkovito kontrolo nad državnim ozemljem in trdijo, da predstavljajo državo oz. njen del. To naj bi izhajalo iz tega, da pogodbe zavezujejo oblast, ki pride na položaj z revolucijo, saj pravna osebnost države ostane nespremenjena. Kljub povedanemu pa bi bilo nenavadno trditi, da so uporniki zavezani s 3. členom šele po pridobitvi splošne kontrole nad državo, do takrat pa jih 3. člen ne bi zadeval, pa čeprav bi kontrolirali precejšen del ozemlja. Poleg tega pa je treba upoštevati primere, ko uporniki ne trdijo, da predstavljajo domačo državo. V mnogih konfliktih imajo za cilj ustanovitev nove države, tako da postane omenjeni temelj brezpredmeten.²⁵³

Tretja možnost, ki uživa precejšnjo podporo je ta, da so uporniki zavezani s 3. členom kot posamezniki. Do tega lahko pride preko konvencij (v kolikor je domača država stranka), ki v skladu z drugimi pridobitvami v mednarodnem pravu štejejo posameznike in entitete, ki niso države, za subjekte mednarodnih pravic in obveznosti, ali pa preko mednarodnega običajnega prava, katerega del je tudi skupni 3. člen. To, da so lahko posamezniki nosilci pravic in obveznosti direktno

²⁵¹ Glej Moir, 2002: 53, op. 89.

²⁵² *Prav tam*: 52–58.

²⁵³ *Prav tam*: 52-58.

po mednarodnem pravu, je bilo potrjeno že v nürmberških procesih, pa tudi v že omenjenem primeru *Prosecutor v Tadić*.²⁵⁴

Nazadnje lahko v teoriji zasledimo konstrukcijo, po kateri so države z dikcijo "vsaka vojskujoča se stran" (oz. "each Party to the conflict") implicitno podelile nevladnim silam oz. uporniškim skupinam tolikšno mednarodnopravno subjektiviteto, kolikor je potrebno, da so le-te lahko nosilke pravic in obveznosti, navedenih v 3. členu. Države so torej preko prava, ki ureja notranje oborožene spopade, podelile upornikom status subjektov mednarodnega humanitarnega prava. V kolikor tega ne bi storile, bi bil njihov zakonodajni trud zaman in ne bi imel želenega učinka. Istočasno pa so države eksplicitno izključile možnost, da bi uporaba humanitarnega prava za upornike imela za posledico podelitev kakšnegakoli drugega statusa po pravilih mednarodnega prava.²⁵⁵

Enaki temelji se pojavljajo tudi pri vprašanju, kakšna je obvezujoča narava Protokola II za upornike.

2.2.4. Podrobneje o vsebini skupnega 3. člena

a. Humano ravnanje

Skupni 3. člen vsebuje zahtevo, da »[z] osebami, ki neposredno ne sodelujejo v sovražnostih, tudi s pripadniki oboroženih sil, ki so odložili orožje, in z osebami, ki zaradi bolezni, ran, ujetništva ali drugih razlogov niso več sposobne za boj, je treba vedno ravnati humano.«²⁵⁶ Najprej se seveda vprašamo, koga ta dikcija zajema. Nesporno se zdi, da uživajo civilisti popolno zaščito le v primeru, da v oboroženem spopadu ne sodelujejo aktivno. Naravno sklepanje, da civilisti niso pripadniki oboroženih sil in da zato niso direktno vpleteni v sovražnosti, pa je lahko nevarno v kontekstu notranjega oboroženega spopada. V mnogih primerih gre, še posebej v začetni fazi, za očitno asimetrijo med vladnimi silami in uporniki - prvi imajo na voljo celotni vojaški arzenal v državi, drugi pa so pri tem precej omejeni. Zaradi tega so uporniki dostikrat prisiljeni zateči se k gverilskemu bojevanju, pri katerem se obrnejo na civilno prebivalstvo za podporo, hrano ter zatočišče. To pa pomeni, da je težko razlikovati med civilisti in gverilci, t.j. uporniki. V luči humanitarnega pomena 3. člena moramo v primeru, da uporniki nimajo prepoznavnih oboroženih sil kot takih (npr. nimajo uniform), nuditi zaščito celotni civilni populaciji. Ta pristop seveda povzroča probleme vladnim silam v primerih, ko imajo opravka z uporniki, ki so sicer bili vpleteni v sovražnostih, v danem trenutku pa niso. V teh primerih uporniki niso več legitimne vojaške tarče; to so bili le toliko časa oz. takrat, ko so aktivno sodelovali v bojevanju.²⁵⁷

Kot rečeno, država pri zatiranju upora ni omejena z nobenimi drugimi omejitvami, razen s tistimi, ki jih vsebuje 3. člen. Ko so uporniki zajeti oz. na

²⁵⁴ *Prosecutor v Tadić* (ICTY, Case No. IT-94-1-AR72, Appeal on Jurisdiction of October 2, 1995, odst. 128) ter *Prosecutor v Tadić* (ICTY, Case IT-94-1-T, Judgment of 7 May 1997, odst. 661-662).

²⁵⁵ Sassoli, Bouvier, 1999: 214–215.

²⁵⁶ Prvi odstavek 3. člena ženevskih konvencij.

²⁵⁷ Glej še *Prosecutor v Tadić* (ICTY, Case IT-94-1-T, Judgment of 7 May 1997, odst. 616).

drug način onesposobljeni za nadaljevanje bojevanja, postanejo *hors de combat* in so upravičeni do enake stopnje humanega ravnanja kot civilisti. Njihov pravni status ostane nespremenjen (ne pridobijo statusa vojnih ujetnikov), zato ostanejo izpostavljeni vsej moči državnega kazenskega prava.²⁵⁸

Ne samo, da je treba humano ravnanje nuditi "vedno" (ni pogoja reciproci-tete), ampak tudi »[...]brez vsake neugodne diskriminacije na podlagi, rase, barve, vere, prepričanja, spola, rojstva, premoženjskega stanja ali kakršnegakoli drugega podobnega merila.«²⁵⁹ Opazimo lahko, da ni omenjen kriterij narodnega izvora ("national origin"), čeprav je vključen v odgovarjajoče instrumente prava človekovih pravic.²⁶⁰ Prav tako ni vključen kriterij državljanstva ("nationality"). Klub temu je jasno, da bi bilo v nasprotju z duhom ženevskih konvencij, če bi dovolili, da se na podlagi teh dveh meril izvajata npr. mučenje ali stradanje. Zato štejemo, da sta kriterija subsumirana pod terminom "ali kakršnegakoli drugega podobnega merila".²⁶¹

Na osnovi povedanega se vprašamo, kaj pomeni oz. vsebuje izraz "humano ravnanje". V teoriji naletimo na mnenje, da je definicija termina nepotrebna, saj je že postal del vsakdanjega govora, tako da ga vsi razumejo. Poleg tega pa lahko podrobnosti takšnega ravnanja variirajo glede na različne situacije, kot so npr. klima ali razpoložljiva sredstva. Obenem pa je manj težav z navedbo ravnanj, ki jih ne moremo šteti za humana. Ta metoda je bila uporabljena tudi v skupnem 3. členu. Ravnanje oz. postopki, navedeni v prvem odstavku, v točkah od a) do d),²⁶² so »[...]zmeraj in povsod prepovedani[...]«.²⁶³ Noben izgovor ni mogoč - prepoved je absolutna.

Tako kot je težko kritizirati navedena prepovedana postopanja, tudi prvi stavek drugega odstavka, ki se glasi: »[r]anjence in bolnike je treba zbrati in zanje poskrbeti.«²⁶⁴ na diplomatski konferenci ni povzročil obširnejše kritične debate, saj izraža jasno obveznost, ki ne potrebuje dodatne razlage.²⁶⁵

b. Pravica do humanitarne iniciative

Drugi stavek drugega odstavka 3. člena pravi, da »[n]epristranska humanitarna organizacija, kot je Mednarodni komite Rdečega križa, lahko stranem v

²⁵⁸ Moir, 2002: 58–63.

²⁵⁹ Prvi odstavek 3. člena ženevskih konvencij.

²⁶⁰ Glej npr. 1. člen Konvencije ZN o odpravi vseh oblik rasne diskriminacije, sprejete z Resolucijo GS OZN 2106 A(XX).

²⁶¹ Moir, 2002: 58–63.

²⁶² »a) ogrožanje življenja in nasilje nad osebnostno nedotakljivostjo, kar velja še zlasti za umor kakršnekoli vrste, pohabljenje, okrutnosti in mučenja;

b) jemanje talcev;

c) žalitve osebnega dostojanstva, še posebej sramotilno in poniževalno ravnanje;

d) izrekanje in izvrševanje kazni brez predhodnega sojenja pred rednim sodiščem, ki zagotavlja vsa sodna jamstva, ki jih civilizirani narodi priznavajo kot neobhodna.« 3/1/a-d. člen I. ŽK.

²⁶³ Prvi odstavek 3. člena ženevskih konvencij.

²⁶⁴ Drugi odstavek 3. člena ženevskih konvencij.

²⁶⁵ Moir, 2002: 58-63.

spopadu ponudi svoje usluge.«²⁶⁶ Vključitev tega stavka v 3. člen je pomembna, saj se takšne ponudbe ne morejo več šteti za sovražno dejanje vmešavanja, kot so kazale izkušnje. Pri tem pa je treba poudariti, da države takšne ponudbe niso dolžne sprejeti in jo lahko zavrnejo.²⁶⁷

c. Posebni sporazumi

Da bi ženevske konvencije vendarle vsebovale določbo, ki bi veljala v notranjih oboroženih spopadih, je bilo treba opustiti idejo, da bi v takšnih situacijah veljale konvencije v celoti. Zato je bil v 3. člen vključen stavek: »Strani v spopadu si bodo poleg tega s posebnimi sporazumi prizadevale uveljaviti, delno ali v celoti, tudi druge določbe te konvencije.«²⁶⁸ Strani v spopadu so torej obvezane spoštovati le 3. člen in lahko ignorirajo preostale člene. Na drugi strani pa jim nič ne preprečuje, da bi aplicirale tudi druge oz. vse določbe v konvencijah. Še več, iz teksta izhaja, da imajo strani v spopadu dolžnost, prizadevati si za uveljavitev drugih pravil konvencij, vendar pa to še zmeraj ne pomeni, da imajo kakršnokoli dolžnost, uveljaviti druga pravila.

Namen predzadnjega stavka lahko (poleg tega, da si prizadeva k čim širši uveljavitvi konvencij) vidimo tudi v tem, da ponuja možno rešitev za pogost problem, ki se pojavi v notranjih oboroženih spopadih. Namreč, da se lahko spopad premika preko več časovnih faz, v katerih se povečujeta tako obseg kot tudi intenzivnost. S posebnimi sporazumi lahko strani v spopadu prilagajajo pravni režim specifičnim okoliščinam, prav tako pa se s tem vrnemo tudi na idejo, ki je bila izražena na diplomatski konferenci, da so nekatere državljanske vojne zadosti blizu mednarodnim oboroženim spopadom in bi bilo zato upravičeno uveljaviti večino, če ne že vseh določb ženevskih konvencij.²⁶⁹

d. Vpliv na pravni položaj

Zadnji stavek 3. člena je ključen: »Uporaba predhodnih določb ne sme vplivati na pravni položaj strani v spopadu.«²⁷⁰ Brez njegove vključitve 3. člen ne bi bil nikoli sprejet, saj je bil z njegovo vključitvijo zmanjšan strah držav, da bi bila kakorkoli zmanjšana njihova zmožnost, zadušiti notranji upor. Tako postane povsem jasno, da je cilj 3. člena povsem humanitarne narave, in da na noben način ne zadeva notranjih zadev države, temveč zagotavlja le spoštovanje nekaterih temeljnih pravil človečnosti.

Aplikacija 3. člena ne pomeni nobenega priznanja s strani oblasti, da imajo uporniki kakršnokoli avtoriteto, in v ničemer ne omejuje pravice države, da zatire upor in pri tem uporabi vsa sredstva, tudi orožje. Prav tako ne prizadene njene pravice, da preganja in sodi upornikom v skladu s svojim pravom.²⁷¹

²⁶⁶ Drugi odstavek 3. člena ženevskih konvencij.

²⁶⁷ Moir, 2002: 63.

²⁶⁸ Drugi odstavek 3. člena ženevskih konvencij.

²⁶⁹ Moir, 2002: 63–65.

²⁷⁰ Drugi odstavek 3. člena ženevskih konvencij.

²⁷¹ Moir, 2002: 65–67.

Pregled prakse²⁷² nam pokaže, da trditev o avtomatični uporabi 3. člena v notranjih oboroženih spopadih v praksi ne drži, kljub temu, da je v teoriji nesporno, da je obveznost, uveljaviti 3. člen, absolutna (vsaka stran v oboroženem spopadu je zavezana aplicirati 3. člen že zaradi golega dejstva njenega obstoja in obstoja oboroženega spopada med njo in drugo stranjo) in da je bila reciprocitna klavzula v tekstu 3. člena namenoma izpuščena. *De jure* 3. člen zavezuje obe strani v spopadu takoj, ko pride do obstoja notranjega oboroženega spopada. Vendar pa zadržanost pri aplikaciji skupnega 3. člena lahko *de facto* nakazuje vprašanje reciprocitete. Omenjena je že bila majhna verjetnost, da bo država spoštovala obveznosti, zapisane v 3. členu, kjer to spodleti upornikom, in obratno. V teoriji je že lahko trditi, da je 3. člen avtomatično uporabljiv, vendar pa teorija v praksi dostikrat žal ne šteje prav dosti.²⁷³

2.2.5. Drugi dopolnilni protokol k ženevskim konvencijam (1977)

2.2.5.1. Splošno

Skupni 3. člen ni bil popoln, kljub temu pa je predstavljal revolucionaren napredek, brez katerega nadaljnji razvoj pri urejanju notranjih oboroženih spopadov ne bi bil mogoč. Z leti je postajalo vedno bolj očitno, da so potrebne nekatere novosti, izboljšave oz. pojasnila, saj 3. člen v praksi ni kazal zelenih učinkov. Kot posledica tega je bil v letu 1977 na diplomatski konferenci v Ženevi sprejet drugi dodatni protokol k ženevskim konvencijam iz leta 1949 (II. DP), ki naj izboljša položaj žrtev v nemednarodnih oz. notranjih oboroženih spopadih.

Kljub našemu ukvarjanju z notranjimi oboroženimi spopadi ter na tem mestu z drugim dodatnim protokolom, je za nas pomemben tudi prvi dodatni protokol k ženevskim konvencijam iz leta 1949 (I. DP), ki zadeva mednarodne oborožene spopade. Na diplomatski konferenci je bilo namreč sprejeto, da se uporaba pravil, ki veljajo v mednarodnih oboroženih spopadih, razširi tudi na oborožene spopade, »[...]v katerih se narodi borijo zoper kolonialno dominacijo in tujo okupacijo in zoper rasistične režime, opirajoč se na svojo pravico do lastne opredelitve[...]«. ²⁷⁴ Tako so spremenili nekoč tradicionalno obliko notranjih oboroženih spopadov v mednarodne oborožene spopade. Klasifikacija oboroženih spopadov glede na končni cilj strani v spopadu je bila kontroverzna, saj so mnogi v tem videli poskus tretjih držav, zadati politični udarec zahodnemu imperializmu. Navkljub nekaterim trditvam, da bi moral tovrstne spopade urejati Drugi dopolnilni protokol, pa je dejstvo, da jih sedaj ureja Prvi dopolnilni protokol, kar eksplicitno potrjuje Drugi dopolnilni protokol v 1. členu, ko pravi, da so spopadi, navedeni v 1. členu Prvega dopolnilnega protokola, izven njegovega dometa.²⁷⁵

Ena izmed glavnih pomanjkljivosti skupnega 3. člena (poleg tega, da npr. ne vsebuje določb o metodah in sredstvih vojskovanja), je bila odsotnost definicije "oboroženega spopada, ki ni mednarodnega pomena", kar je imelo za posledico

²⁷² *Prav tam*: 67–83.

²⁷³ *Prav tam*: 85–86.

²⁷⁴ Četrty odstavek 1. člena Prvega dopolnilnega protokola (1977).

²⁷⁵ Moir, 2002: 89–90.

mnoge interpretacije ter v praksi pogosto zanikanje njegove aplikacije. Da bi povečali zaščito žrtev v notranjih oboroženih spopadih, je bilo zato nujno ne samo izboljšati pravila, temveč tudi poiskati objektivnejši kriterij za presojo njihove uporabljivosti, in pri tem zmanjšati možnost diskrecijskega odločanja držav. Prvotno sta bili predvideni dve možnosti: ustvariti poseben postopek, po katerem bi se objektivno presodilo, ali obstaja oborožen spopad, ali pa izbrati konkretne materialne elemente, katerih obstoj bi imel za posledico, da države ne bi mogle več zanikati obstoja oboroženega spopada. Kot bomo videli v nadaljevanju, je bila na koncu sprejeta druga rešitev.²⁷⁶

2.2.5.2. Obseg uporabe

Obseg uporabe je urejen v 1. in 2. členu Protokola II (v nadaljevanju: protokol). 2. člen ureja osebno področje uporabe in pravi, da se bo protokol uporabljal »[...] brez kakršnekoli diskriminacije, ki bi temeljila na rasi, barvi kože, spolu, jeziku, veroizpovedi ali prepričanju, političnem ali drugem mišljenju, nacionalnem ali socialnem poreklu, bogastvu, rojstvu ali drugem statusu ali na kateremkoli drugem podobnem kriteriju, za vse osebe, ki so prizadete v oboroženem spopadu, kot je definiran v 1. členu.«²⁷⁷ Pomembnejši je 1. člen, ki ustvarja povezavo med skupnim 3. členom ženevskih konvencij 1949 in protokolom ter postavlja materialne kriterije, ki morajo biti izpolnjeni za njegovo uporabo.²⁷⁸

a. Razmerje med skupnim 3. členom in protokolom

1. člen protokola je nedvomno bolj natančen kot pa skupni 3. člen, še posebej v tem, da eksplicitno navaja pogoje, ki morajo biti izpolnjeni za njegovo uporabo. Protokol »[...] razvija in dopolnjuje [...]«²⁷⁹ skupni 3. člen, prav tako pa so njegove določbe izčrpnjše in številčnejše. V nekaterih primerih ima protokol indirektn vpliv na skupni 3. člen, saj z večjo jasnostjo in natančnostjo ureja zaščito, ki jo ta nudi (npr. v 2. delu - humano ravnanje ter 3. delu - ranjenci, bolniki in brodolomci).

Še vedno pa ostaja dejstvo, da protokol ne ponudi ničesar, kar bi nas lahko vodilo do rešitve temeljnega problema skupnega 3. člena, ki se nanaša na ugotovitev, ali notranji oborožen spopad v resnici obstaja (beri: ne podaja definicije oboroženega spopada). Kljub temu, da protokol vsebuje konkretnejše določbe, ki razlagajo, kdaj oborožen spopad "pade"/spada v njegov okvir, je jasno, da je protokol ožji in bolj restriktiven kot skupni 3. člen. Pogoji, vsebovani v 1. členu, pomenijo, da je protokol uporabljen le v najbolj intenzivnih in široko-obsežnih spopadih. Spričo tega bi bilo zelo nevarno, če bi protokol v celoti nadomestil oz. zamenjal skupni 3. člen, zato je bilo pomembno zavarovati njegovo avtonomijo. To so zagotovili z določilom, da protokol razvija in dopolnjuje skupni 3. člen »[...]ne

²⁷⁶ Pilloud in drugi, 1987: 1348.

²⁷⁷ Prvi odstavek 2. člena Drugega dopolnilnega protokola (1977).

²⁷⁸ Moir, 2002: 99–100.

²⁷⁹ Prvi odstavek 1. člena Drugega dopolnilnega protokola (1977).

da bi spreminjal njegove veljavne pogoje za uporabo[...]«²⁸⁰ Na ta način je bilo zagotovljeno, da se že dosežena zaščita v skupnem 3. členu ne bi zmanjšala. Iz povedanega izhaja, da morajo potem obstajati različni tipi notranjih oboroženih spopadov.²⁸¹

Najprej moramo omeniti notranje nemire in napetosti, ki jih kljub temu, da so neke vrste spopad, protokol ne ureja, saj za njih pravi, da »[...]to niso oboroženi spopadi.«²⁸² Sledijo notranji oboroženi spopadi, ki dosegajo pogoje za uporabo skupnega 3. člena, toda ne dosegajo praga za uporabo protokola. Te še naprej ureja skupni 3. člen. Kot tretji sledijo oboroženi spopadi, ki izpolnjujejo bolj restriktivne pogoje protokola. Te regulirajo določbe protokola, vendar kot del notranjih oboroženih spopadov na splošno. Ker operacijski obseg skupnega 3. člena s protokolom ni bil spremenjen, le-ta še naprej velja vzporedno z njim. Nazadnje so na vrsti tisti notranji oboroženi spopadi, ki se odvijajo z namenom osvoboditve izpod kolonialne dominacije oz. rasističnega režima, ki pa jih sedaj regulira celotno humanitarno pravo in ne le tisti njegov del, ki se nanaša samo na notranje oborožene spopade.²⁸³

b. Strani v spopadu

Da bi notranji oborožen spopad na ozemlju visoke pogodbenice prišel v okvir protokola, se mora odvijati »[...]med njenimi oboroženimi silami in odpadniškimi oboroženimi silami ali drugimi organiziranimi oboroženimi skupinami[...]«²⁸⁴ To je ena izmed večjih pomanjkljivosti protokola, saj se, za razliko od skupnega 3. člena, ne uporablja tudi v primerih, ko si nasproti stojijo dve ali več različnih skupin, ne da bi v tem spopadu aktivno sodelovale tudi vladne oborožene sile, čeprav je jasno, da so takšne situacije povsem možne.²⁸⁵

Odpadniške oborožene sile oz. druge organizirane oborožene skupine morajo biti »[...]pod odgovornim poveljstvom[...]«,²⁸⁶ s čemer je mišljena določena stopnja organiziranosti, kar pa zopet ne pomeni, da gre za hierarhični sistem vojaške organiziranosti, podoben tistemu v rednih oboroženih silah. Potrebna je organiziranost, ki omogoča planiranje in izvrševanje nenehnih in usmerjenih vojaških operacij ter vzdrževanje discipline.²⁸⁷

c. Ozemeljska kontrola in narava sovražnosti

Pogoj ozemeljske kontrole, ki ga morajo izpolnjevati uporniki, je zelo restriktiven in ne temelji na proporcionalnosti oz. njenem trajanju, temveč na

²⁸⁰ Prvi odstavek 1. člena Drugega dopolnilnega protokola (1977).

²⁸¹ Moir, 2002: 100–103.

²⁸² Drugi odstavek 1. člena Drugega dopolnilnega protokola (1977).

²⁸³ Moir, 2002: 100–103.

²⁸⁴ Prvi odstavek 1. člena Drugega dopolnilnega protokola (1977).

²⁸⁵ Moir, 2002: 103–104.

²⁸⁶ Prvi odstavek 1. člena Drugega dopolnilnega protokola (1977).

²⁸⁷ Pilloud in drugi, 1987: 1352.

njeni kvaliteti, ki mora omogočati upornikom izvajanje nenehnih in usmerjenih vojaških operacij ter implementacijo določb protokola.²⁸⁸

Kljub temu, da je bilo na diplomatski konferenci podanih kar nekaj predlogov glede vprašanja, kakšen del državnega ozemlja morajo uporniki kontrolirati (npr. " a non-negligible part of the territory" ter " substantial part of the territory"), ti niso bili sprejeti. Za interpretacijo je ključna beseda "takšno", ki meri raje na kakovost ozemeljske kontrole, ki mora biti takšna, da upornikom »[...]omogoča nenehne in usmerjene vojaške operacije in uporabo tega protokola.«²⁸⁹ V praksi to pomeni, da bo ozemlje, ki naj bi ga kontrolirali uporniki, obsegalo območje, ki je izven kontrole vladnih oboroženih sil.²⁹⁰

Termin "nenehne in usmerjene vojaške operacije", ki označuje naravo sovražnosti, je kriterij, ki naj bi prinesel večjo objektivnost pri presoji, kdaj oborožen spopad preide v okvir protokola (za razliko od skupnega 3. člena, ki ne vsebuje nobenega kriterija). Tu je treba pripomniti, da so izbrane besede še vedno odprte za interpretacijo in da so države, v odsotnosti nekega neodvisnega telesa, ki bi presojalo v teh zadevah, še vedno svobodne pri zatrjevanju, da vojaške operacije upornikov niso nenehne in usmerjene.²⁹¹

Zanimivo je, da pogoj ozemeljske kontrole ni potreben za upornike oz. narodnoosvobodilna gibanja po četrtem odstavku 1. člena Protokola I, da bi se za njih lahko uporabljale bolj širokogrudne določbe Protokola I.

d. Sposobnost izvršitve oz. izvajanja protokola

Potem, ko imajo uporniki pod odgovornim poveljstvom kontrolo nad ozemljem, morajo biti tudi v položaju, da lahko implementirajo oz. izvršujejo protokol. Zdi se, da je zato prag za uporabo protokola še višje. Vendar pa je treba povedati, da ima ta prag (poleg tega, da izraža željo sodelujočih na diplomatski konferenci) vseeno določeno stopnjo realnosti. Postavljeni pogoji sovpadajo z dejanskimi okoliščinami, v katerih lahko od obeh strani razumno pričakujemo aplikacijo pravil, vsebovanih v protokolu, saj imata obe minimalno infrastrukturo, ki je za to potrebna.²⁹²

2.2.5.3. Podrobnejša vsebina Drugega dopolnilnega protokola

Že na začetku je treba posebej opozoriti na 3. člen II. DP, ki je bil vanj vključen zaradi strahu, da bi bili njegovi instrumenti uporabljeni kot temelj za vmešavanje v notranje zadeve držav strank. Prvi odstavek 3. člena zato predvideva, da se ni mogoče sklicevati na nobeno določbo protokola, da bi se ogrozila državna suverenost oz. njena odgovornost, da ohranja ali vzpostavlja zakon in red, ali da brani svojo nacionalno enotnost in ozemeljsko celovitost. Potem, drugi odstavek

²⁸⁸ Bothe, Partsch, Solf, 1982: 627.

²⁸⁹ Prvi odstavek 1. člena Drugega dopolnilnega protokola (1977).

²⁹⁰ Pilloud in drugi, 1987: 1352–1353.

²⁹¹ Moir, 2002: 105–107.

²⁹² Pilloud in drugi, 1987: 1353.

3. člena predvideva, da protokol ne more služiti kot opravičilo za kakršnokoli intervencijo, direktno ali indirektno, v oborožen spopad sam ali v notranje oz. zunanje zadeve države stranke. Oba odstavka nista naperjena samo proti ostalim državam, temveč je njuna vsebina absolutna.²⁹³ Nekatero delegacije so se zato bale, da bi drugi odstavek 3. člena prepovedal Združenim narodom izvajanje nalog, potrebnih za vzdrževanje mednarodnega miru in varnosti.²⁹⁴ Vendar v tem primeru temu ni tako, zato Varnostni svet ZN ni prizadet. 3. člen pomeni zgolj to, da protokol ne dodaja novih temeljev za intervencijo, da torej ne izključuje že obstoječih.²⁹⁵

2.2.5.3.1. Humano ravnanje

a. Temeljne garancije

Vsebino 4. člena nekateri označujejo kot "najbolj splošno sprejeta civilizacijska načela"²⁹⁶ in se jasno uporablja za vse civiliste, ki morajo biti »[...]osebe, ki niso direktno udeležene, ali ki so prenehale biti udeležene v sovražnostih[...]«²⁹⁷ 4. člen zahteva, da se z ne-borci vedno ravna humano, in nadaljuje z nekaj ilustracijami, ki se v osnovi nanašajo na enake probleme kot prvi odstavek skupnega 3. člena, vendar pa 4. člen bolje opredeljuje zaščito (kolektivne kazni, terorizem, suženjstvo, ropanje, posilstvo, prisilna prostitucija, nespodoben napad; prepovedane so tudi grožnje z izvršitvijo dejanj, navedenih v drugem odstavku 4. člena), tako da je 4. člen precej podoben odgovarjajočemu členu 74. v Protokolu I. Še posebej inovativen je 4. člen v podrobni zaščiti otrok. Ti morajo v primeru oboroženega spopada še naprej: biti deležni vzgoje; biti ponovno združeni z družino; mlajši od 15 let ne smejo sodelovati v sovražnostih; če je potrebno, jih je treba umakniti z območja, kjer potekajo sovražnosti.

Posebne pozornosti je deležen zadnji stavek prvega odstavka 4. člena, saj nudi zaščito osebam, ki jih ne zajema prvi stavek: »[p]repovedano je ukazovati, da ne sme biti preživelih.«²⁹⁸ Za razliko od preostalih določb protokola (pa tudi skupnega 3. člena) je jasno, da zadeva posameznike, ki še *niso* prenehali biti udeleženi v sovražnostih.²⁹⁹ Gre za edini ostanek sicer izbrisane dela pripravljalnega osnutka, ki je obravnaval metode in sredstva vojskovanja.

Plenjenje, ropanje (angl. *pillage, plundering*) v mednarodnem pravu oboroženih spopadov pomeni sistematično in protipravno prisvajanje premičnega javnega ali zasebnega premoženja, ki pripada sovražni državi, ranjenim, bolnim, brodolomcem, vojnim ujetnikom ali civilnemu prebivalstvu, s strani pripadnikov oboroženih sil. Plenjenje mesta ali kraja, tudi če je bilo zavzeto z napadom, predstavlja vojno hudodelstvo v mednarodnih in nemednarodnih oboroženih

²⁹³ Moir, 2002: 109.

²⁹⁴ Bothe, Partsch and Solf, Commentary on the 1977 Protocols, 1982: 633. cit. po Moir, 2002: 109–110.

²⁹⁵ *Prav tam*: 110.

²⁹⁶ »The most generally accepted principles of civilisation«.

²⁹⁷ Prvi odstavek 4. člena Drugega dopolnilnega protokola (1977).

²⁹⁸ Prvi odstavek 4. člena Drugega dopolnilnega protokola (1977).

²⁹⁹ Bothe, Partsch, Solf, 1982: 640.

spopadih, ki je kaznivo tudi po Statutu Mednarodnega kazenskega sodišča (8. člen).

b. Osebe, ki jim je bila njihova prostost omejena

Skupni 3. Člen posebej ne ureja pogojev internacije oz. pripora, ampak standard "humanega ravnanja" razteza na vse tiste osebe, ki ne sodelujejo v sovražnostih, vključno s tistimi, ki so priprte, zato je 5. člen pomembna pridobitev. Uporablja se dodatno k bolj generalnim omejitvam iz 4. člena in nudi zaščito tistim osebam »[...]ki jim je bila prostost odvzeta iz razlogov v zvezi z oboroženim spopadom, bodisi da so bile internirane ali priprte[...]«³⁰⁰ Določbe 5. člena niso uporabljive samo za vojaške osebe, saj so z njim zajeti tudi civilisti, internirani zaradi podpore ene ali druge strani, pa tudi civilisti, ki storijo povsem običajno kaznivo dejanje, pri katerem izkoriščajo specifično situacijo, ustvarjeno med oboroženim spopadom.

Stopnjo zahtevane zaščite lahko razdelimo v dve kategoriji. Prva, zajeta v prvem odstavku, pokriva tiste vidike ravnanja, ki predstavljajo minimum v vseh primerih, in obsega osnovne potrebe, kot so zdravstvena nega, preskrba z vodo in hrano, prejemanje pomoči, verska svoboda itd. V nasprotju s prvim drugi odstavek zajema vprašanja, ki se štejejo za manj pomembna (npr. namestitev, komunikacija, lokacija, itd.) in jih morajo tisti, ki so odgovorni za interniranje ali pripor, spoštovati »[...]v mejah svojih možnosti[...]«³⁰¹

Standard ravnanja, ki se zahteva za internirane ali priprte, je v nekaterih primerih dodatno vezan na pogoje oz. razmere, ki jih uživa civilno prebivalstvo. Več delegacij je bilo na diplomatski konferenci mnenja, da bi bilo nerazumno zahtevati višji standard ravnanja za internirance oz. priprte, kot pa ga uživa lokalno prebivalstvo.³⁰²

5. člen ne vsebuje nobene določbe, ki bi ustrezala 126. členu III. ŽK, ki se nanaša na obiske s strani neodvisnih teles. To pa še ne pomeni, da lahko stran, ki izvaja interniranje ali pripor, to počne v popolni tajnosti, saj pravica do humanitarne iniciative (vsebovana v skupnem 3. členu) še vedno velja, in kljub temu, da ni nobene obveznosti, takšno iniciativo sprejeti, se to v praksi pogosto dogaja.³⁰³

c. Kazenski pregon

6. člen protokola se uporablja »[...]za pregon in kaznovanje za kazniva dejanja v zvezi z oboroženim spopadom.«³⁰⁴ in vsebuje tiste sodne garancije, ki so nujni del kateregakoli humanega pravnega sistema. To so: načelo, da mora biti obtoženi obveščeni o podrobnostih očitane mu kršitve, načelo individualne odgovornosti, načelo *nullum crimen sine lege*, načelo ne-retroaktivnosti, načelo domneve

³⁰⁰ Prvi odstavek 5. člena Drugega dopolnilnega protokola (1977).

³⁰¹ Drugi odstavek 5. člena Drugega dopolnilnega protokola (1977).

³⁰² Bothe, Partsch, Solf, 1982: 645–646.

³⁰³ Moir, 2002: 113–114.

³⁰⁴ Prvi odstavek 6. člena Drugega dopolnilnega protokola (1977).

nedolžnosti ter pravica obtoženca, da se mu sodi v njegovi navzočnosti, ne da bi bil pri tem prisiljen pričati zoper samega sebe. Nekatere določbe seveda bolj jasno pojasnjujejo vsebino skupnega 3. člena, ki se nanaša na sodna jamstva.

Poleg določb, ki se nanašajo na sam postopek, vsebuje 6. člen (v odstavkih 3-5.) tri nove določbe, ki zadevajo pravna in druga sredstva obsojenih, prepoved smrtne kazni za otroke, nosečnice in matere z majhnimi otroki ter spodbujanje k amnestiji po končanih sovražnostih.³⁰⁵

Zanimivo je, da 6. člen ne vsebuje načela *ne bis in idem*. Ena izmed možnih razlag, ki jo lahko najdemo v teoriji, je, da lahko v trajanju notranjega oboroženega spopada obe strani sprejmeta najrazličnejše zakone, in je zato aplikacija tega načela zelo težka.³⁰⁶

2.2.5.3.2. Ranjenci, bolniki in brodolomci

Skupni 3. člen vsebuje samo površno določbo, ki pravi: »[r]anjence in bolnike je treba zbrati in zanje poskrbeti.«³⁰⁷ Pri tem pa ne nudi smernic, ki bi pokazale, kako naj se to doseže. 7. in 8. člen protokola široko pojasnjujeta določbo skupnega 3. člena, vključno z zahtevo, da je treba uporabiti vse možne ukrepe za iskanje žrtev. Tretji del protokola je uporabljen za »[v]se ranjence, bolnike in brodolomce, bodisi da so sodelovali v oboroženem spopadu ali ne[...]«³⁰⁸ ter s tem ponovno poudari, da se nanaša na vojaške in civilne žrtve.

Členi 9. do 12. predstavljajo novo pravo v smislu notranjih oboroženih spopadov ter nudijo zaščito medicinskemu in verskemu osebju pri opravljanju humanitarnih misij ter zapovedujejo spoštovanje razpoznavnega znaka Rdečega križa in Rdečega polmeseča, leva in sonca na belem polju.³⁰⁹

2.2.5.3.3. Civilno prebivalstvo

Pravila, ki so pred Protokolom II urejala notranje oborožene spopade, niso vsebovala nobene posebne zaščite civilnega prebivalstva pred napadi oz. posledicami napada. Skupni 3. člen zapoveduje humano ravnanje v vseh razmerah za osebe, ki niso udeležene v sovražnostih. Če bi ga interpretirali širše, bi to lahko prepovedovalo tudi napade na civilno prebivalstvo in bi bil 13. člen protokola, ki prepoveduje napade na civilno prebivalstvo, zopet določba, ki bi pojasnjevala določbo skupnega 3. člena. Vendar pa je bil skupni 3. člen namenjen zaščiti individualnih civilistov v rokah sovražne strani, ne pa civilnega prebivalstva v celoti, čemur je namenjen 13. člen protokola.³¹⁰ Prav tako pa določbe protokola niso namenjene le strani, ki obvladuje civiliste, temveč vsem v spopadu vpletenim stranem, še posebej pa tisti, ki civilistov nima pod kontrolo. Vse to postavlja določbe protokola v sfero "haaškega" in ne "ženevskega" prava, zato lahko predstavljajo noviteto (kolikor

³⁰⁵ Moir, 2002: 114–115.

³⁰⁶ Bothe, Partsch, Solf, 1982: 650.

³⁰⁷ Drugi odstavek 3. člena Prve ženevske konvencije (1949).

³⁰⁸ Prvi odstavek 7. člena Drugega dopolnilnega protokola (1977).

³⁰⁹ Moir, 2002: 115–116.

³¹⁰ Bothe, Partsch, Solf, 1982: 667.

seveda niso do tedaj že pridobile status običajnega prava, ki velja v notranjih oboroženih spopadih).³¹¹

14. člen prepoveduje stradanje civilistov kot metodo vojskovanja in varuje objekte, ki so nujni za njihov obstanek. 15. člen ščiti zgradbe oz. napeljave, v katerih so nevarne energetske sile (kot npr. jezovi, jedrske elektrarne, ...). Kulturne objekte in svetišča varuje 16. člen, 17. člen pa prepoveduje prisilne preselitve civilistov.

18. člen se ukvarja z vprašanjem humanitarne pomoči civilnemu prebivalstvu, pri čemer prvi odstavek dovoljuje društvom za pomoč, ki se nahajajo znotraj državnega ozemlja, ponuditi pomoč, ne vsebuje pa določbe, po kateri bi bilo takšno ponudbo obvezno sprejeti. Drugi odstavek je bil sporen, saj predvideva, da bo z akcijami pomoči s strani društev od zunaj (v primeru, da je civilno prebivalstvo izpostavljeno neupravičenemu trpljenju) izkazana pomoč prebivalstvu. Zaradi strahu pred intervencijami je bil dodan pogoj, da je to mogoče le, če se s tem strinja država pogodbenica.³¹² Tu nas skrbi predvsem situacija, če bi protokol dovoljeval vladi zavrnilo pomoč, ponujeno njenim nasprotnikom. Če se držimo striktno interpretacije, je pridobitev dovoljenja upornikov brezpredmetno vprašanje, pa čeprav bi se pomoč nudila na ozemlju, ki ga kontrolirajo. Tak pristop je v praksi nerealen, zato bi lahko bila alternativa interpretacija, po kateri je treba pridobiti dovoljenje vlade le v primeru, če je sama prejemnica pomoči oz., ko mora dovoliti prehod čez ozemlje, ki ga kontrolira, da bi pomoč prišla do upornikov. V primeru, da se pomoč razdeljuje na ozemlju, ki ga kontrolirajo uporniki, vlada ne more storiti veliko za preprečitev dajanja pomoči, ne glede na to, ali bi sicer dala dovoljenje ali ne.³¹³

Da bi dobili popoln pregled nad sicer omejenim številom mednarodnih pogodb, ki urejajo notranje oborožene spopade, moramo poleg ženevskih konvencij oz. njihovega skupnega 3. člena in protokola, omeniti še preostale: novelirana Konvencija o prepovedi ali omejitvi uporabe nekaterih konvencionalnih orožij, ki se lahko štejejo za izjemno škodljiva ali imajo izreden učinek, Statut mednarodnega kazenskega sodišča, Ottawska Konvencija, Konvencija o prepovedi kemičnega orožja ter Haaška konvencija o varstvu kulturnih dobrin v primeru oboroženega spopada, in njen drugi protokol.³¹⁴

Kar zadeva spoštovanje humanitarnega prava v notranjih oboroženih spopadih, lahko ugotovimo, da je situacija zelo zaskrbljujoča. Kljub mnogim priložnostim, v katerih bi lahko mednarodna skupnost izkazala spoštovanje oz. uporabo pogodbenega humanitarnega prava v notranjih oboroženih spopadih, smo soočeni s ponavljajočim se ravnanjem, ko nobena od strani v spopadu ni voljna uporabiti niti skupnega 3. člena, niti protokola. Do danes beležimo le nekaj spopadov, ko sta obe strani sprejeli uporabljivost protokola, npr. spopad v El Salvadorju ter na Filipinih.³¹⁵

³¹¹ Moir, 2002: 116–119.

³¹² Bothe, Partsch, Solf, 1982: 667.

³¹³ *Prav tam*: 696.

³¹⁴ Henckaerts, Doswald-Beck, 2005: 178.

³¹⁵ Moir, 2002: 132.

2.3. Internacionalizirani notranji oboroženi spopadi

Pri internacionaliziranih notranjih oboroženih spopadih (angl. *internationalized internal armed conflict*) gre za možno dejansko situacijo v primeru oboroženih spopadov, ki pravno formalno ni predvidena, zaradi česar tudi ni jasnega in enotnega stališča o tem, katera pravila se v takih situacijah uporabijo.³¹⁶ Glede na to, da te situacije, kot tudi število žrtev v njih, v svetu že vse od druge svetovne vojne dalje številčno prevladujejo, v nadaljevanju sledi njihov prikaz in obravnava spornih vprašanj.³¹⁷

Opredelitev, ki jo podaja Verri, se glasi: »Nemednarodni oboroženi spopad se lahko internacionalizira, kadar:

- a. država, v kateri pride do vstaje, upora, prizna vstajnike kot vojskujočo se stran;
- b. ena ali več tujih držav pomaga eni od strank s svojimi oboroženimi silami;
- c. dve tuji državi intervenirata s svojimi oboroženimi silami, vsaka na drugi strani.«³¹⁸

Avtor napotuje na opredelitev pojma nevmešavanja oz. neintervencije, kjer izrecno poudari, da je vsakršna intervencija, posredna ali neposredna, v oborožen spopad ali v notranje ali zunanje zadeve države prepovedana, kar določa že Drugi dopolnilni protokol k Ženevskim konvencijam v svojem 3. členu.³¹⁹

Detterjeva internacionalizirane notranje oborožene spopade, po kriterijih o vrstah vojn, izrecno navaja med geografskimi vojnami.³²⁰ Vendar pa opozarja, da odločitev o tem, kdaj določen spopad preneha biti notranji in kdaj pride do njegove

³¹⁶ Medtem ko nekateri avtorji v teoriji te kategorije oboroženih spopadov sploh ne omenjajo (Andrassy, 1990: 559–604), jo drugi poimenujejo kako drugače, npr. »mešani« notranji spopadi (Draper, 1983: 253–277), tretji pa, ko govorijo o internacionalizaciji notranjega oboroženega spopada, celoten koncept poenostavijo, in od tu naprej govorijo o mednarodnem oboroženem spopadu, za katerega velja celoten sistem pravil mednarodnega humanitarnega prava (Detter, 2000: 46–49). Pogosto pa jo pri izvajanju različnih izobraževalnih programov s področja mednarodnega humanitarnega prava za lažjo ponazoritev dejanskih situacij uporabljajo delegati MORK.

³¹⁷ V dejanskih situacijah je namreč zelo težko potegniti ostro ločnico med mednarodnimi in notranjimi oboroženimi spopadi. Že vse od španske državljanske vojne (1936-39) naprej smo pričali vse večjemu številu notranjih oboroženih spopadov, v katere se vmešavajo tudi tuje države (od ekonomske pomoči, dobave orožja, pošiljanja vojaških svetovalcev ter vojaškega osebja itd., do nenazadnje vključitve njihovih vojaških sil v sam oboroženi spopad). Glej Sancin, 2005: 301–320.

³¹⁸ Poleg tega opozarja, da ni enostavnega in nedvoumnega odgovora na težave, ki pri tem nastanejo glede na pravne posledice in pomanjkanje specifičnih mednarodnih določb za to vrsto spopadov. Verri, 1992: 35.

³¹⁹ *Prav tam*: 80. 3. člen Drugega dopolnilnega protokola se glasi: »1. Ni se mogoče sklicevati na nobeno določbo iz tega Protokola, da bi se ogrozila suverenost države ali odgovornost vlade, da z vsemi zakonitimi sredstvi ohrani ali ponovno vzpostavi zakon in red v državi ali da brani nacionalno enotnost in teritorialno neokrnjenost države. 2. Ni se mogoče sklicevati na nobeno določbo iz tega Protokola kot opravičilo za direktno ali indirektno vmešavanje iz kateregakoli razloga v oboroženi spopad ali v notranje ali v zunanje zadeve visoke pogodbenice, na ozemlju katere je prišlo do tega spopada.«.

³²⁰ Poleg te vrste vojn navaja še programske vojne, neenake vojne in metodološke vojne. Detter, 2000: 38–61.

internacionalizacije ni odvisen zgolj od njegovih geografskih značilnosti, temveč gre bolj za vprašanje intenzivnosti in obsega zunanje participacij ter vzrokov in posledic vojne, ki sledijo.

V zvezi z internacionalizacijo notranjih oboroženih spopadov pa se odpira še vprašanje statusa držav, ki se na različne načine vmešajo v notranje spopade, zato ne moremo govoriti o njihovi popolni nevtralnosti³²¹ po nevtralnostnem pravu, temveč gre v nekaterih od teh primerov lahko za t.i. kvalificirano nevtralnost³²².³²³ Tako razlikovanje potrjuje tudi razločevanje med »nevtralno silo« in »silo, ki ni v spopadu« npr. v 4. členu Tretje ženevske konvencije. Vendar pa v pravnih virih utemeljitve za tako razdelitev ni moč najti.³²⁴

2.3.1. Razlogi za internacionalizacijo notranjih oboroženih spopadov

Internacionalizirani notranji oboroženi spopadi v mednarodni skupnosti že dalj časa predstavljajo vsakdanje dejstvo. V številnih državljanskih vojnah so tuje oborožene sile intervenirale v prid ene ali druge strani in tako poskušale vplivati na izid spopada.

V primeru, ko pride do zunanje podpore tretjih držav kateri koli strani v notranjem oboroženem spopadu, ima to za posledico eskalacijo spopada na drugo raven, in temu primerne mednarodne posledice.³²⁵

K takemu razvoju lahko prispevajo številni dejavniki, kot so npr.: vedno večja mednarodna soodvisnost držav in zlasti velesil ter njihov politik, kar posledično pomeni, da ima ravnanje tretjih držav lahko velik vpliv na izid državljanske vojne, tudi brez intervencije teh držav v sam oboroženi spopad; ideološki razkol, ki deli narode in se odraža v prekrivanju notranjih in mednarodnih oboroženih konfliktov; zlasti v preteklosti, obstoj vojaških blokov in regionalnih skupin, ki so imele interes, preprečevati zamenjavo režimov v vojaških blokih, ki so jim

³²¹ Fr.: *neutralité intégrale*.

³²² Fr.: *neutralité différentielle*.

³²³ »Politiquement, la situation peut s'expliquer par l'appel à la notion de «guerre civile internationale»: chaque État non belligérant a choisi son camp idéologique. Mais juridiquement, celui-ci est bel et bien sorti de la stricte neutralité dont il a méconnu les obligations.« Daillier, Pellet, 2002: 987.

³²⁴ Podrobneje glej *prav tam*: 988.

³²⁵ Prvi primer državljanske vojne s tujo intervencijo v velikem obsegu predstavlja Španska državljanska vojna v 30. letih prejšnjega stoletja, z italijansko in nemško podporo generalu Franku. Šele po drugi svetovni vojni pa so se internacionalizirane državljanske vojne začele pojavljati v večjem številu, kot npr. na Madžarskem, v Kongu, Angoli, Jemnu, Dominikanski republiki, Cipru, Libanonu, Afganistanu, Vzhodnem Timorju in Nikaragvi, če naštejemo le nekatere. Najbolj nazoren primer tistega obdobja pa prav gotovo predstavlja spopad v Vietnamu, v času katerega so se prvič tudi začele razprave o pravnih vprašanjih internacionalizacije notranjih oboroženih spopadov. Zanimivo je, da se med primeri internacionaliziranih notranjih oboroženih spopadov omenjata tudi vojni v Sloveniji in Hrvaški. Detterjeva npr. navaja, da kljub poskusom tako nekaterih držav kot mednarodnih organizacij, da bi se spopade na območju Slovenije in Hrvaške po razpadu nekdanje Jugoslavije označilo za notranje, sta se najkasneje po vzpostavitvi teh dveh držav kot samostojnih subjektov, torej po njunih deklaracijah o neodvisnosti in/ali njenem priznanju, oba spopada internacionalizirala. Res pa je, da avtorica internacionalizirane spopade smiselno obravnava skupaj z mednarodnimi oboroženimi spopadi. Detter, 2000: 46 in 48.

pripadale, in doseči preobrat v nasprotnikovem bloku; prepoved uporabe sile in grožnje s silo v mednarodnih odnosih, ki ne prinaša hkrati tudi prepovedi oboroženega boja za prevzem oblasti znotraj države, kar je spodbudilo države k spodbujanju političnih sprememb v tretjih državah z namenom povečevanja svoje moči;³²⁶ nestabilnost vladajočih režimov v nekaterih državah.³²⁷

2.3.2. Opredelitev štirih različnih odnosov v internacionaliziranih notranjih oboroženih spopadih

V internacionaliziranih notranjih oboroženih spopadih lahko identificiramo štiri različna razmerja: (A) dve razmerji sta nedvomno mednarodni, (B) v dveh pa prevladujejo značilnosti notranjih oboroženih spopadov.

A.1. Gre za razmerje med dvema tujima državama, ki v notranjem spopadu intervenirata vsaka na svoji strani. Če se njihove oborožene sile vključijo v sovražnosti, pri čemer se bojujejo med seboj na ozemlju tretje države, oziroma, če si ena od obeh tujih držav prične prilasčati del ozemlja ene do držav, se med njimi v celoti uporablja mednarodno humanitarno pravo. To pomeni uporabo vseh mednarodnih pogodb o oboroženih spopadih, katerih stranke so zadevne države, in pravil običajnega mednarodnega humanitarnega prava.

A.2. Drugo razmerje je razmerje med tretjo državo, ki nudi pomoč upornikom na eni strani, in priznано vlado v državi, v kateri poteka državljanska vojna na drugi strani, za katero se prav tako brez dvoma in v celoti uporabljajo pravila mednarodnih oboroženih spopadov, saj si v tem razmerju nasproti stojita dva subjekta mednarodnega prava. Vendar pa ima tudi tako gledanje svoje pomanjkljivosti, ki se izražajo zlasti v tem, da je položaj posameznika odvisen od tega, kateri strani v spopadu pripada, kar ponuja tudi možnosti manipulacije z uporabo določene kategorije pravnih pravil, ki zavezujejo strani v spopadu.³²⁸

B.1. Tretje razmerje v internacionaliziranem notranjem oboroženem spopadu predstavlja razmerje med priznано vlado in uporniki in ima značaj nemednaro-

³²⁶ Tako so intervencije v notranje oborožene spopade dostikrat pomenile nadomestilo za vojno med državami in pripeljale do fenomena internacionaliziranih oboroženih spopadov. Medtem ko so države včasih vodile vojne z namenom povečanja svoje moči, danes zaradi prepovedi uporabe sile svoje napore raje usmerjajo v doseganje primerljivih rezultatov z vmešavanjem v notranje zadeve drugih držav. Interveniranje v notranje zadeve je dostikrat substitut za mednarodni oboroženi spopad.

³²⁷ Glej tudi Schindler, 1982: 255 in Bierzanek, 1984: 282.

³²⁸ Težava nastane, kadar tretja država, ki pomaga upornikom, začne jemati pripadnike oboroženih sil priznane vlade za ujetnike in jih predajati upornikom. 12. člen Tretje ženevske konvencije določa, da sila, ki je zajela vojne ujetnike, le-te lahko preda le sili, ki je pogodbenica Konvencije, in to šele potem, ko se je prepričala o njeni pripravljenosti in sposobnosti za izpolnjevanje določb te Konvencije. Posamezniki, ki pripadajo oboroženim silam priznane vlade in ki so postali vojni ujetniki, ne morejo biti predani upornikom, ki niso in ne morejo postati pogodbenica stranka Konvencije. Podobno določbo najdemo v 45. členu Četrte ženevske konvencije, ki prepoveduje predajo civilistov nasprotne strani, ki se nahajajo na ozemlju sile (države), ki je intervenirala, sili, ki ni pogodbenica Konvencije. Če pa upornikom uspe i v spopadu zmagati in prevzeti oblast v državi, s tem sami postanejo predstavniki pogodbenice Ženevskih konvencij. V tem primeru jim je mogoče predati tako vojne ujetnike kot tudi civiliste.

dnega oboroženega spopada, v katerem sta uporabljiva le skupni 3. člen Ženevskih konvencij in Drugi dopolnilni protokol, v kolikor je zadoščeno pogojem za njegovo uporabljivost. Kljub temu pa obstajajo možnosti, da se tudi med tema dvema stranema v celoti uporabi mednarodno humanitarno pravo. To možnost predvideva že skupni 3. člen, ki pogodbenice, vpletene v nemednarodni oboroženi spopad, poziva k sklenitvi posebnih sporazumov, ki naj delno ali v celoti uveljavijo tudi druge določbe konvencij. To lahko poleg tega seveda storijo tudi z enostranskimi izjavami. Poleg tega je, kljub temu, da uporniki nimajo priznanega statusa po mednarodnem pravu, skladno s tradicionalnim mednarodnim pravom možno, da priznana vlada prizna upornike kot vojskujočo se stran.³²⁹ Če to stori, mednarodno humanitarno pravo postane v celoti uporabljivo med njo in uporniki. Vendar pa je tako priznanje izgubilo svoj pomen glede na izredno skromno uporabo te možnosti v praksi. Če uporniki prejemajo pomoč tretje države, bi jih bilo mogoče šteti tudi za organizirano odporniško gibanje te države. Pripadniki »organiziranih odporniških gibanj, ki pripadajo strani v spopadu«³³⁰ uživajo status vojnih ujetnikov, če so pod sovražno oblastjo. Tako se za njih uporablja mednarodno humanitarno pravo v celoti. Vendar pa bodo uporniki malokrat izkoristili to možnost, saj prevsem želijo dokazati svojo neodvisnost in nikakor ne želijo, da se jih povezuje s pripadniki tuje države. V primeru, če bi se šteli za pripadnike organiziranega odporniškega gibanja, njihovo podrejenost tuji državi izkazuje tudi določba, da so »oborožene strani v spopadu sestavljene iz vseh organiziranih oboroženih sil, skupin in enot pod poveljstvom, ki je omenjeni strani odgovorno za vodenje svojih podrejenih, celo tedaj, kadar jo zastopa vlada ali kakšno oblast, ki je nasprotna stran ne priznava«.³³¹ Ne glede na vse navedene možnosti pa se zdi dokaj realna samo prva, torej sklenitev posebnih sporazumov, s katerimi bi se delno ali v celoti uveljavile tudi preostale določbe vseh štirih Ženevskih konvencij.

B.2. Četrto razmerje, med uporniki in državo, ki pomaga priznani vladi, ima prav tako ne-mednarodni značaj. To izhaja iz dejstva, da uporniki po mednarodnem pravu nimajo nikakršnega priznanega statusa, razen v primeru njihovega priznanja.

³²⁹ Do tega lahko pride, če se vstaja razširi in okrepi in upornike kot vojskujočo stran prizna vlada, proti kateri se borijo, ali pa tretje države. Priznanje vstajnikov kot vojskujoče stranke pa daje vstajnikom omejeno mednarodnopravno subjektiviteto ter posledično med njimi in državami, ki so jih priznale, veljajo pravila mednarodnega prava. Andrassy, 1990: 73. Tako priznanje pa je možno podati bodosi izrecno, kar je zelo redko, bolj pogosto pa implicitno. Lahko bi šteli, da je bilo implicitno priznanje dano Kosovski osvobodilni vojski (KVO) s strani NATO v *Operation Allied Force* leta 1999 proti Zvezni Republiki Jugoslaviji (ZRJ). S tem je bil KVO priznan status strani v oboroženem spopadu s strani NATO, brez podpore njihovem kakršnemu koli prizadevanju za samostojnost Kosova. Z NATO intervencijo pa je spopad prerasel v internacionalizirani notranji oboroženi spopad. Detter, 2000: 41 in 49.

³³⁰ Druga točka odstavka A 4. člena Tretje ženevske konvencije (ki ji ustreza druga točka prvega odstavka 13. člena Prve in Druge ženevske konvencije).

³³¹ Prvi odstavek 43. člena Prvega dopolnilnega protokola (1977). Schindler navaja kot dodaten primer še pravni argument, ki ga je oblikoval Meyrowitz leta 1967, ki naj bi potrjeval mednarodni značaj razmerja med priznano vlado in uporniki ter med državo, ki intervenira tako na strani priznane vlade kot na strani upornikov. Po njegovem mnenju je namreč ameriška pomoč Južnemu Vietnamu pomenila prenos središča vojaškega in političnega odločanja v tej vojni iz Saigona v Washington in bi zatorej vztrajanje na trditvi, da gre za državljansko vojno, pomenilo ignoriranje dejanskosti. Povzeto po Schindler, 1982: 260.

Primer manipulacije glede uporabe pravil mednarodnega humanitarnega prava pa bi v tem primeru npr. predstavljala prepustitev skrbi za civilno prebivalstvo s strani države intervenienta na okupiranem ozemlju oboroženim silam priznane vlade, ki je ne zavezujejo določbe III. dela Četrte ženevske konvencije.³³² Tudi tu pa obstajajo vse tri prej navedene možnosti za uporabo celotnega mednarodnega humanitarnega prava.

2.3.3. Uporaba mednarodnega humanitarnega prava v internacionaliziranih notranjih oboroženih spopadih

Omenili smo že, da se je o tem vprašanju začelo razpravljati v času oboroženih spopadov v Vietnamu v 60. letih prejšnjega stoletja. Predstavljeni sta bili dve mnenji glede uporabe mednarodnega humanitarnega prava v internacionaliziranih notranjih oboroženih spopadih. Po prvem državljanska vojna postane mednarodni oboroženi spopad že samo na podlagi dejstva vojaške intervencije s strani tretjih držav. Tako se mednarodno humanitarno pravo v celoti uporablja med stranmi v oboroženem spopadu, tudi med vlado države, v kateri je izbruhnila državljanska vojna, in uporniki. Tako rešitev je predlagal tudi MORK junija 1965, ko je vse strani v konfliktu v Vietnamu pozval k spoštovanju in uporabi Ženevskih konvencij iz leta 1949. Drugo mnenje pa izhaja iz stališča, da je treba internacionalizirano državljansko vojno razdeliti na dva dela, in sicer na njeno mednarodno in ne-mednarodno komponento. Pri tem se, kot je bilo prikazano v prejšnji točki, dve razmerji obravnavata kot ne-mednarodni: med uporniki in priznano vlado ter med uporniki in tretjo državo, ki pomaga priznani vladi. Drugi dve razmerji, med priznano vlado v državi, v kateri poteka državljanska vojna in tretjo državo, ki intervenira na strani upornikov, ter med obema državama, ki intervenirata vsaka na svoji strani v notranji oboroženi spopad, pa imata mednarodni značaj. Tako torej med štirimi razmerji, ki se lahko vzpostavijo v primeru internacionaliziranega notranjega oboroženega spopada, dve predstavljata njegov nemednarodni del in dve njegovo mednarodno komponento.³³³ Pomanjkljivost takega koncepta je zlasti v tem, da so za različne udeležence v takem spopadu uporabljiva različna pravila mednarodnega humanitarnega prava.

Na Konferenci vladnih ekspertov v Ženevi leta 1971³³⁴ je MORK predlagal sprejem določbe, ki bi se glasila: »Kadar imata v primeru nemednarodnega oboroženega spopada ena ali druga stran ali obe korist od asistencije operacionalnih oboroženih sil tretje države, naj stranke v spopadu v celoti uporabljajo mednarodno humanitarno pravo, ki se uporablja v mednarodnih oboroženih spopadih.«³³⁵ Če bi bil ta predlog sprejet, bi to pomenilo enako zaščito vseh udeleženi v internacionaliziranem notranjem oboroženem spopadu, ne glede na to, kateri strani posameznik pripada. Vendar pa predlog ni dobil zadostne podpore, saj je večina

³³² Bolj podrobno tudi z navedbo primera zaščite partizanov v Haaškem pravilniku iz leta 1907 glej v: Bierzanek, 1984: 286.

³³³ Povzeto po Schindler, 1982: 256.

³³⁴ *Conference of Government Experts for the reaffirmation and Development of International Humanitarian Law.*

³³⁵ ICRC, Report on the Work of the Conference of Government Experts, 1971, odst. 284, *prav tam*: 257.

ekspertov menila, da bi taka določba lahko vzpodbudila upornike k iskanju zunanje pomoči z namenom izboljšanja njihovega pravnega statusa.³³⁶ Nasprotovanje temu predlogu je MORK vzpodbudilo k predlaganju nekoliko spremenjenega osnutka na drugi seji konference leta 1972, ki je vseboval združitev obeh zgoraj omenjenih konceptov.³³⁷ V skladu s tem predlogom naj bi bila pravila humanitarnega prava v celoti uporabljiva takrat, ko bi priznani vladi ali obema stranema v državljanski vojni pomagale tretje države, razen če bi bili zunanje pomoči deležni samo uporniki. Vendar tudi ta predlog ni zbral zadostne podpore ekspertov, ki so menili, da predlog še vedno v preveliki meri daje prednost upornikom. MORK je zaradi tega opustil napore, da bi določbe o internacionaliziranih notranjih oboroženih spopadih umestili v osnutka obeh protokolov. Na sami diplomatski konferenci, kjer sta bila sprejeta oba Dopolnilna protokola (1977), pa se vprašanje internacionaliziranih notranjih spopadov sploh ni pojavilo.³³⁸ Potrjena je bila tradicionalna dihotomija med mednarodnimi in nemednarodnimi oboroženimi spopadi.

V teoriji se tako za uporabo mednarodnega humanitarnega prava v teh spopadih omenjajo tri rešitve:

1. uporabljata se samo skupni 3. člen Ženevskih konvencij in drugi Dopolnilni protokol k Ženevskim konvencijam iz leta 1977, kot v vseh notranjih oboroženih spopadih;³³⁹
2. uporabi se celotno mednarodno humanitarno pravo, kot v mednarodnih oboroženih spopadih;
3. glede na dejstvo, da v internacionaliziranih notranjih oboroženih spopadih obstajajo različna razmerja med udeleženci v spopadu, ki jih lahko kvalificiramo kot notranja ali kot mednarodna, je treba skladno s tem za razmerje med oboroženimi silami uporabiti pravo mednarodnih oboroženih spopadov, za ostala razmerja pa pravo notranjih oboroženih spopadov.

Prva možnost, ki to vrsto oboroženih spopadov enači z notranjimi, zlasti glede na prevladujoče število prav internacionaliziranih oboroženih spopadov v svetu, še zdaleč ne zadovolji potreb po zaščiti žrtev v teh spopadih. Bierzanek navaja mnenja številnih avtorjev³⁴⁰, ki nasprotujejo uvrstitvi internacionaliziranih notranjih oboroženih spopadov med nemednarodne oborožene spopade, pri čemer v svojo podporo navajajo tudi dejstvo, da mednarodni oboroženi spopadi niso omejeni izključno na spopade med državami, saj pravila, ki veljajo v teh spopadih, nikjer ne določajo, da so lahko strani v spopadu izključno države.³⁴¹

³³⁶ *Prav tam.*

³³⁷ ICRC, Report on the Work of the Conference of Government Experts, 1972, Vol. I, odst. 332, *prav tam.*

³³⁸ *Prav tam.*

³³⁹ Država lahko vztraja pri tem, da gre za notranji spopad med drugim tudi z namenom, da bi se lahko sklicevala na načelo neintervencije po sedmem odstavku 2. člena Ustanovne listine OZN, z izpostavitvijo svoje *domaine réservée*.

³⁴⁰ Castren, 1966: 82, v: Bierzanek, 1984: 283–284.

³⁴¹ Bolj podrobno glej *prav tam.*

Druga možnost je bila predvidena že v preliminarni fazi pripravljalnega dela za Dopolnilna protokola k Ženevskim konvencijam, ki pa je bila zavržena zlasti z ugovorom, da bi taka možnost spodbujala vstajnike, da zaprosijo za pomoč tretje države, da bi tako izboljšali svoj pravni status v razmerju do vlade, proti kateri se borijo.

Izhodišče za preučevanje internacionaliziranih notranjih oboroženih spopadov je tako ostalo razlikovanje med njihovo mednarodno in nemednarodno komponento.

2.3.4. Nekatere možnosti za nadaljnji razvoj

Glede na to, da problem do sedaj še ni bil urejen *de lege lata*, je koristno omeniti nekatere možnosti za ureditev tega področja *de lege ferenda*. Najbolj celovita, a malo verjetna rešitev bi bila dopolnitev obstoječega mednarodnega humanitarnege prava z novo konvencijo ali pa z dopolnilnim protokolom, ki bi urejal internacionalizirane notranje oborožene spopade. Druga možnost bi bila okrepitev zaščite žrtev v notranjih spopadih, ki jo predvidevata skupni 3. člen Ženevskih konvencij in Drugi dopolnilni protokol, s sprejetjem novega mednarodnega instrumenta, ki bi dopolnjeval zaščito v notranjih spopadih. Tretja rešitev, ki bi sicer s pravnega vidika povzročila nekaj nevšečnosti³⁴², bi bila izrecno priznanje internacionaliziranih notranjih oboroženih spopadov kot mednarodnih oboroženih spopadov, analogno rešitvi v četrtem odstavku 1. člena prvega Dopolnilnega protokola glede narodno-osvobodilnih bojev.³⁴³ Ne glede na to, katero rešitev bi izbrali, pa bi bilo treba določiti zelo jasno razmejitev med internacionaliziranimi notranjimi oboroženimi spopadi in ostalimi notranjimi spopadi. To pa še zdaleč ni lahka naloga, saj se stopnja internacionalizacije v posameznih konfliktih lahko zelo razlikuje, poleg tega pa je značilnost teh spopadov prav njihova dinamična narava, kar pomeni, da je konflikt lahko v določenem trenutki notranji, v naslednjem pa že preraste v internacionaliziranega.³⁴⁴

Po drugi strani pa se zdi, da vprašanje, ali je spopad mednarodni ali notranji, izgublja svoj pomen, saj gre razvoj v zadnjem času v smeri opuščanja razlikovanja med notranjimi in mednarodnimi spopadi. Veliko pravil mednarodnega običajnega prava namreč ne razlikuje več med različnimi kategorijami.³⁴⁵ To še posebej drži v luči prakse *ad hoc* Mednarodnega kazenskega tribunala za nekdanjo Jugoslavijo, ki se je pri identifikaciji mednarodnega običajnega prava, ki se uporablja v notranjih oboroženih spopadih, v primeru Tadić vprašalo:

³⁴² Pri tem bi se srečali s problemom, da se večine določb Ženevskih konvencij preprosto ne da uporabiti v državljanskih vojnah, saj se njihova uporabljivost veže na pojme tuje okupacije ozemlja in tujega državljanstva, torej koncepte, ki so tuji državljanskim vojnjam.

³⁴³ Bolj podrobno glej Bierzanek, 1984: 286–288.

³⁴⁴ Rešitev za to zagato Bierzanek vidi v ustanovitvi posebnega mednarodnega postopka, v katerem bi se v primeru dvoma uradno ugotavljala internacionalizacija nekega notranjega spopada. S tem v zvezi meni, da organi OZN, predvsem pa Varnostni svet, že razpolagajo s potrebnimi pristojnostmi za ugotavljanje narave določenega oboroženega spopada ter ugotavljanje uporabljivosti mednarodnega humanitarnege prava. Za podrobno obrazložitev take rešitve, tudi z navedbo njenih pomanjkljivosti, glej *prav tam*: 289–290.

³⁴⁵ Posebno težo, pa čeprav zaenkrat še doktrinarno, ki pa se že potrjuje tudi v praksi sodišč, ima študija MORK o Običajnem mednarodnem humanitarnem pravu.

»...V kolikor naj se mednarodno pravo, ki skrbno varuje legitimne interese držav, postopoma osredotoči na zaščito posameznika, je povsem naravno, da mora omenjena dihotomija postopoma izgubiti svojo težo.«³⁴⁶

Če bi se tak trend nadaljeval, bi lahko v prihodnosti govorili o enotnem telesu mednarodnega humanitarnega prava, ki se uporablja v vseh oboroženih spopadih. Kar bo v tem primeru odločilno glede pravnega urejanja, ne bo vprašanje, kakšne narave je spopad, pač p, ali oborožen spopad obstaja *per se*.³⁴⁷

2.3.5. Nasilna postavitve nove vlade preko intervencije tretje države

Posebno težavo predstavlja situacija, ko ena država intervenira v drugo brez soglasja vlade te države, z namenom postavitve nove vlade, ki pa pristaja na prisotnost oboroženih sil države, ki je intervenirala. Taka situacija lahko nastane tudi brez državljanske vojne v državi, v kateri pride do intervencije. Kljub temu pa je lahko posledica take intervencije izbruh oboroženega spopada na ozemlju te države. V takem spopadu sta lahko nasprotni sili država, ki je intervenirala, in vlada, ki jo je postavila na eni strani, in odstranjena vlada ali celo samo odporiško gibanje na drugi strani. Pri tem lahko nastanejo tri različne situacije. Prva je primer, ko je vlada odstranjena in se nova vlada vzpostavi brez izbruha oboroženih sovražnosti. V takem primeru je treba spoštovati pravila vojne okupacije, dokler se oborožene sile tretje države nahajajo na ozemlju te države³⁴⁸ oziroma dokler se nova vlada dovolj ne ustali in doseže priznanja s strani tretjih držav, ko prenehajo razlogi za uporabo Ženevskih konvencij, tudi če so pripadniki oboroženih sil še prisotni na ozemlju te države.³⁴⁹ V nasprotnem primeru, ko odstavljena vlada še vedno obstaja in nudi odpor, lahko tudi z ozemlja tretje države, je ta vlada udeležena v mednarodnem oboroženem spopadu z državo, ki je intervenirala, tudi če je ta ne priznava. V skladu s 13. členom Prve in Druge ženevske konvencije, 4. členom Tretje ženevske konvencije in 43. členom Prvega dopolnilnega protokola imajo tudi člani oboroženih sil ne-priznane vlade status pripadnikov oboroženih sil. Med novo postavljeno vlado in prejšnjo, odstavljeno, pa obstaja nemednarodni oboroženi spopad.³⁵⁰ Situacija pa se seveda spremeni, če se izkaže, da prejšnja vlada nima več nikakršne moči in je večina tretjih držav priznala novo postavljeno vlado, s čimer bi novo postavljena vlada pridobila status priznane vlade, odstavljena pa status vstajnikov.

³⁴⁶ Tadić Case (Appeal on Jurisdiction), ICTY, odst. 97. Podrobneje glej Moir, 2002: 51.

³⁴⁷ Moir na tem mestu opozarja, da je Cassese v memorandumu predsednika ICTY z dne 22. marca 1996 članom pripravljalnega odbora za ustanovitev Mednarodnega kazenskega sodišča (Preparatory Committee for the Establishment of the International Criminal Court) v 11. odstavku zagovarjal, da »*there has been a convergence of two bodies of international law with the result that internal strife is now governed to a large extent by the rules and principles which had traditionally only applied to international conflicts...due largely to the following four factors: (1) the increase in the number of civil conflicts; (2) the increase in the level of cruelty of internal conflicts; (3) the increasing interdependence of States; and (4) the influence of universal human rights standards*«. *Prav tam*: 52–52.

³⁴⁸ Glej drugi odstavek 2. člena Ženevskih konvencij (1949).

³⁴⁹ Schindler, 1982: 262.

³⁵⁰ Situacijo lahko primerjamo s situacijo v državljanski vojni, kjer ima odstavljena vlada položaj priznane vlade v državljanski vojni, novo postavljena vlada pa položaj vstajnikov.

Tretja situacija pa se nahaja med obema že opisanima. Gre za primer, ko tuji državi uspe s presenečenjem postaviti novo vlado v drugi državi, brez kakršnih koli oboroženih bojov, vendar pa se postopoma pojavijo odporiška gibanja, ki se začno boriti proti državi intervenientu in vladi, ki jo je postavila. V takem primeru je prav tako treba spoštovati pravila vojne okupacije v vseh primerih stika države intervenienta in civilnega prebivalstva okupirane države. Mednarodno-pravni status odporiških gibanj in rednih oboroženih sil okupirane države pa je odvisen predvsem od tega, ali se borijo pod poveljstvom vlade oziroma avtoritete, ki se jo lahko pripiše okupirani državi. Upoštevajoč določbe 13. člena Prve in Druge ženevske konvencije, 4. člena Tretje ženevske konvencije in 43. člena Prvega dopolnilnega protokola, je mogoče konflikt med okupacijsko silo in oboroženimi silami nove vlade označiti za mednarodni. Po drugi strani pa je spopad med vlado, postavljeno s strani okupacijske sile, in novo formirano vlado ne-mednarodnega značaja. V primeru pa, da se odporiška gibanja borijo brez političnega poveljstva, se ne morejo šteti za pripadnike oboroženih sil okupirane države, saj ni avtoritete, ki bi za njih prevzela odgovornost. Zato bi bili država intervenient in vlada, ki jo je postavila, dolžni v razmerju do njih spoštovati samo pravila nemednarodnih oboroženih spopadov.³⁵¹

2.4. »Vojna zoper terorizem«

Določbe Ženevskih konvencij in obeh dodatnih protokolov so velikega pomena, saj se z njimi uvajajo objektivni kriteriji, ki pomagajo odgovoriti na vprašanje, kdaj naj se uporabljajo pravila mednarodnega prava oboroženih spopadov, in v kakšnem obsegu.

Po terorističnem napadu 11. septembra 2001, se je v praksi ZDA začela uporabljati doktrina, utemeljena na tezi o »vojni zoper terorizem« (»War on Terror«). Teza, ki je političnega značaja, otežuje razlikovanje med stanjem vojne in stanjem miru, na njej temelječa praksa pa se oddaljuje od pojmov, kot so uveljavljeni v mednarodnem pravu oboroženih spopadov, kar ima pomembne pravne posledice.³⁵² Teza o vojni zoper terorizem je predmet pravnega utemeljevanja³⁵³ in kritike³⁵⁴. Na politični ravni ta praksa odpravlja razlikovanje med stanjem vojne in stanjem miru. Po tem utemeljevanju je dopustno uporabiti pravne mehanizme vojnega stanja tudi v primeru, ko država ni v vojni z nobeno državo, in ko ni nobenih meril za oceno, kdaj se bo »vojna« končala. Četudi je težišče razprave o tem pojmovanju vojne ta čas na problemih ustavnega prava ZDA (razmejitev pristojnosti izvršne in zakonodajne oblasti, razlaga zakonov itd.), ima teza o vojni zoper terorizem zaskrbljujoče

³⁵¹ Bolj podrobno glej *prav tam*: 263–264.

³⁵² Glej Yoo, 2005 in 2006. Po mnenju tega in drugih zagovornikov teze o vojni zoper terorizem, to stanje zahteva široko razlago pooblastil izvršne oblasti v ZDA, dopustno pa naj bi bilo tudi zanikanje pravne zaščite osebam, prijetim v »vojni zoper terorizem«, in uporaba določenih zasliševalnih metod, ki po občem pojmovanju sodijo med oblike mučenja, prepovedane v mednarodnem pravu oboroženih spopadov. Glej tudi kritično analizo v: Greenberg, Dratel, 2005.

³⁵³ Npr. Yoo, 2005 in 2006.

³⁵⁴ Kennedy, 2006.

posledice tudi za mednarodno, zlasti humanitarno pravo. Te posledice se izražajo zlasti v zanikanju zaščite osebam, prijetim v tej »vojni«, in v opuščanju prepovedi mučenja, ki spada med osrednja pravila mednarodnega humanitarnega prava.³⁵⁵

³⁵⁵ Glej tudi Türk, 2007: 558.

IV. ZAŠČITA OZIROMA VARSTVO PRIPADNIKOV OBOROŽENIH SIL

Iz razvoja mednarodnega prava oboroženih spopadov je razvidno, da je ključnega pomena humanitarni vidik, t.j. zaščita oseb, ki so udeležene v oboroženih spopadih. Pravila mednarodnega prava oboroženih spopadov so se razvijala tako, da se je širil krog oseb, ki jim pripadajo različne vrste zaščite. Najosnovnejša oziroma temeljna delitev oseb je delitev na pripadnike oboroženih sil in na civilno prebivalstvo.

1. Pojem in definicija pripadnikov oboroženih sil

Delitev, ki razlikuje položaj pripadnikov oboroženih sil (angl. *members of armed forces*) od položaja civilnega prebivalstva oziroma položaj borcev (angl. *belligerents, combatants*) od ne-borcev (angl. *non-combatants*), je med najstarejšimi in izhaja iz pojmovanja, da je oboroženi boj stvar držav in njihovih oboroženih sil, civilno prebivalstvo pa mora biti iz tega izvzeto. To načelo ja izraženo tako v pravilih, ki določajo položaj oseb, kot tudi v pravilih, ki določajo omejitve vojskovanja.³⁵⁶

Pripadniki oboroženih sil strani v spopadu (razen medicinskega in verskega osebja) so borci in imajo pravico neposredno sodelovati v sovražnostih.³⁵⁷ V kategorijo borcev spadajo različne osebe, med katerimi je v to kategorijo najbolj očitna uvrstitev pripadnikov redne vojske (kopenske vojske, vojne mornarice in vojnega letalstva). Že Haaški pravilnik iz l. 1907 je predpisal, da zakoni, običaji, pravice in dolžnosti v vojni veljajo ne samo za redno vojsko, ampak tudi za milice in prostovoljne odrede (enote), katerih pripadniki izpolnjujejo štiri pogoje:

1. da jim poveljuje poveljnik, ki je odgovoren za svoje podrejene;
2. da imajo na daljavo viden razpoznavni znak;
3. da odkrito nosijo orožje, in
4. da vodijo svoje operacije v skladu z zakoni in običaji vojne.³⁵⁸

Poleg tega pa je Haaški pravilnik določil, da so borci tudi tisti, ki so na ozemlju, kateremu se približuje sovražnik, spontano prijeli za orožje (vendar pa se niso uspeli organizirati v skladu z navedenimi štirimi kriteriji), če nosijo orožje odkrito, in če spoštujejo zakone in običaje vojne (t.i. *levée en masse*).³⁵⁹ Če so ujeti, imajo pravico do statusa vojnega ujetnika.³⁶⁰ Treba pa je paziti, da se *levée en masse* ne zamenjuje z odporniški gibanji.

Oseba mora torej za to, da se ji prizna status borca, izpolnjevati določene kriterije, da bi jo lahko jasno razlikovali od civilnega prebivalstva, vendar pa razmere včasih

³⁵⁶ Glej tudi Türk, 2007: 565–566.

³⁵⁷ Drugi odstavek 43. člena Prvega dopolnilnega protokola (1977).

³⁵⁸ 1. člen Haaškega pravilnika (1907).

³⁵⁹ 2. člen Haaškega pravilnika (1907) in šesti odstavek 13. člena Prve, Druge in Tretje ženevske konvencije (1949).

³⁶⁰ Šesta točka odstavka A 4. člena Tretje ženevske konvencije.

zahtevajo, da se v oboroženi boj vključijo tudi osebe, ki vseh kriterijev ne izpolnjujejo. Že Haaški pravilnik je tako kot minimalna pogoja predpisal spoštovanje zakonov in običajev vojne in odkrito nošenje orožja.³⁶¹

Ženevske konvencije iz leta 1949 so te kriterije nekoliko nadgradile z upoštevanjem izkušenj iz vojskovanja med II. svetovno vojno. Predvsem so predvidele možnost samostojnega organiziranja³⁶² odporiških gibanj, ki pripadajo stranki v oboroženem spopadu, tudi v razmerah vojaške okupacije, kadar njihovi pripadniki izpolnjujejo štiri kriterije, ki jih je navedel že Haaški pravilnik.³⁶³

Do zaščite, ki jo uživajo borci, so upravičene tudi osebe, ki spremljajo oborožene sile, pa v oboroženih operacijah ne sodelujejo neposredno. To so civilni člani posadk vojaških letal, vojni dopisniki, oskrbovalci, člani delovnih enot ali služb, ki skrbijo za dobrobit vojske, pod pogojem, da jim je dejavnost odobrila oborožena sila, ker so v njenem spremstvu.³⁶⁴ Enako zaščito pa uživajo tudi člani posadk, vključno s poveljniki, piloti in pripravniki trgovske mornarice ter civilnega letalstva strani v spopadu, ki ne uživajo ugodnejšega ravnanja na podlagi drugih določb mednarodnega prava.³⁶⁵

Prvi dopolnilni protokol (1977) k ženevskim konvencijam je dodatno spremenil pravila o borcih in o položaju vojnih ujetnikov. V ospredje je postavil načelo o obveznosti borcev, da se razlikujejo od civilnega prebivalstva, kadar so angažirani v napadu ali v vojaški operaciji, ki pomeni pripravo na napad. Protokol priznava celo, da utegnejo nastati situacije, v katerih se borci ne bodo mogli razlikovati od civilnega prebivalstva. V takih primerih je minimalni pogoj za ohranitev statusa borca, da odkrito nosi orožje:

- a. med bojem, pri kateri koli vojaški akciji, in
- b. v času, ko ga lahko nasprotnik vidi, dokler je angažiran v vojaški akciji pred napadom, v katerem bo sodeloval.

Takšno ravnanje se ne šteje kot nedopustno (perfidno) vojskovanje.³⁶⁶

Novije mednarodno pravo pa upošteva tudi nekatere druge realnosti. Tako uživajo status borca tudi tisti borci, ki pripadajo oboroženi sili vlade, ki je nasprotna stran v oboroženem konfliktu ne priznava. S temi določbami je mednarodno pravo odgovorilo na probleme, ki jih prinaša gverilski način vojskovanja, hkrati pa je jasno določilo, da morajo tudi borci, ki so pripadniki gverilskih enot, spoštovati pravila mednarodnega prava oboroženih spopadov.³⁶⁷

³⁶¹ Treba pa je razumeti, da je bila ta ureditev sprejeta za situacije, kakršne je bilo mogoče predvideti glede na načine vojskovanja na začetku 20. stoletja.

³⁶² Medtem ko je Haaški pravilnik iz l. 1907 temeljil na domnevi o enotni organiziranosti oboroženih sil (načelo avtorizacije milic in prostovoljnih enot), so Ženevske konvencije iz l. 1949 sprejele možnost samostojne organizacije takih enot (načelo organizacije). Türk, 2007: 566.

³⁶³ 13. člen Prve, Druge in Tretje ženevske konvencije (1949).

³⁶⁴ Četrty odstavek 13. člena Prve, Druge in Tretje ženevske konvencije (1949).

³⁶⁵ Peti odstavek 13. člena Prve, Druge in Tretje ženevske konvencije (1949).

³⁶⁶ 44. člen Prvega dopolnilnega protokola (1977).

³⁶⁷ Prvi odstavek 43. člena Prvega dopolnilnega protokola (1977).

Poleg tega lahko stran v oboroženem spopadu kadar koli v sestav svoje oborožene sile uvrsti paravojaške ali policijske enote (oboroženo službo za vzdrževanje reda), dolžna pa je o tem obvestiti druge strani v spopadu.³⁶⁸

Status borca je pomemben v situacijah, v katerih borec potrebuje pomoč in zaščito.

2. Zaščita ranjenih in bolnih pri vojskovanju na kopnem ter ranjenih, bolnih in brodolomcev pri vojskovanju na morju

Pravila o zaščiti ranjencev in bolnikov pri vojskovanju na kopnem vsebuje Prva ženevska konvencija (1949), pravila o zaščiti ranjencev, bolnikov in brodolomcev v vojni na morju so predmet Druge ženevske konvencije (1949), Prvi dopolnilni protokol (1977) pa je zaščito še razširil. Po ureditvi iz tega protokola uživajo enako zaščito tudi civilni ranjenci, bolniki in brodolomci, vendar pod pogojem, da niso sodelovali v sovražnostih.³⁶⁹

Vse omenjene osebe morajo biti deležne spoštovanja, zaščite in pomoči, ne glede na to, kateri strani v oboroženem spopadu pripadajo (načelo nediskriminacije). Z njimi je treba ravnati človeško in jim zagotoviti nego in zdravstveno pomoč v največji možni meri in v najkrajšem možnem času. Načelo nediskriminacije v negi in medicinski oskrbi ranjencev, bolnikov in brodolomcev pomeni, da je treba enako obravnavati pripadnike lastnih oboroženih sil, pripadnike sovražnih sil in civilne prebivalce. Prvi dopolnilni protokol izrecno določa, da so pri oskrbi ranjencev, bolnikov in brodolomcev razlikovanja dopustna samo na podlagi medicinskih kriterijev.³⁷⁰

Telesno ali duševno zdravje in integriteta ranjencev, bolnikov in brodolomcev, ki so v rokah nasprotne strani, ne smeta biti ogrožena z nobenim neupravičenim dejanjem ali opustitvijo. Prepovedano jih je podvreči kakršnemu koli medicinskemu postopku, ki ga ne zahteva njihovo zdravstveno stanje in ne bi bil v skladu s splošno priznanimi medicinskimi standardi, ki bi jih ta stran uporabila tudi za svoje državljane, če jim ni bila odvzeta prostost. Zlasti ne smejo biti, tudi če so v to privolili, izpostavljeni:

- a. telesnemu pohabljanju,
- b. medicinskim in znanstvenim eksperimentom,
- c. jemanju tkiva ali organov za presaditve, ki jih ne zahteva njihovo zdravstveno stanje oziroma so v nasprotju s splošno sprejetimi medicinskimi standardi.³⁷¹

³⁶⁸ Tretji odstavek 43. člena Prvega dopolnilnega protokola (1977).

³⁶⁹ 8. člen Prvega dopolnilnega protokola (1977).

³⁷⁰ 10. člen Prvega dopolnilnega protokola (1977).

³⁷¹ Prvi in drugi odstavek 11. člena Prvega dopolnilnega protokola (1977). Dovoljeno pa je prostovoljno in brez kakršne koli prisile in napeljevanja dajanje krvi s transfuzijo ali koža za presaditev, vendar samo v terapevtske namene, pod pogoji, ki so v skladu s splošno priznanimi medicinskimi standardi in pod kontrolo ter v korist tako dajalca kot prejemnika (tretji odstavek 11. člena Prvega dopolnilnega protokola (1977)).

Vsako namerno dejanje ali opustitev, ki resno ogroža zdravje ali integriteto omenjenih oseb in je v nasprotju z navedenimi pravili, pomeni hudo kršitev teh pravil.³⁷²

3. Pravni režim, ki velja za tiste, ki pomagajo bolnim, ranjenim in brodolomcem

Posebej je urejena **zaščita medicinskih (sanitetnih) enot** (angl. *medical units*), ki morajo biti ves čas spoštovane in zaščitene in ne smejo biti cilj napada.³⁷³ Za to pa morajo izpolnjevati določene pogoje:³⁷⁴

- a. pripadajo eni izmed strani v spopadu,
- b. priznal in pooblastil jih je pristojni organ ene izmed strani v spopadu, ali
- c. so pooblaščen po 9. členu Prvega dopolnilnega protokola³⁷⁵ ali 27. členu Prve ženevske konvencije³⁷⁶. Zaščita civilnih medicinskih enot lahko preneha, če se osebe vključuje v dejavnosti, ki škodijo sovražniku.³⁷⁷

Tako prva in druga ženevska konvencija kot tudi Prvi dopolnilni protokol vsebujejo tudi natančna pravila o **zaščiti civilnega medicinskega in verskega osebja** (angl. *civilian medical and religious personnel*),³⁷⁸ **medicinskih transportov** (angl. *medical transportation*),³⁷⁹ in **pogrešanih in umrlih oseb** (angl. *missing and dead persons*)³⁸⁰.

Razpoznavni znak, ki ščiti tiste, ki pomagajo ranjenim, bolnim in brodolomcem, je bil v znak priznanja Švici,³⁸¹ dogovorjen kot enak švicarskemu heraldičnemu znamenju in barvi švicarske federalne zastave, vendar v zamenjanih vlogah: rdeč križ na beli podlagi. Poleg tega pa se lahko kot zaščitni znak uporabljata tudi rdeči

³⁷² Četrty odstavek 11. člena Prvega dopolnilnega protokola (1977).

³⁷³ Prvi odstavek 12. člena Prvega dopolnilnega protokola (1977).

³⁷⁴ Drugi odstavek 12. člena Prvega dopolnilnega protokola (1977).

³⁷⁵ Medicinske enote in sredstva medicinskega transporta, ki jih je iz humanitarnih razlogov dala na razpolago: (a) nevtralna ali druga država, ki ni stran v spopadu; (b) priznana in pooblaščen društvo za pomoč take države; (c) nepristranska mednarodna humanitarna organizacija.

³⁷⁶ Določa, da lahko priznano društvo nevtralne države ponudi pomoč svojega osebja in medicinskih enot strani v spopadu samo s predhodno privolitvijo lastne vlade in po odobritvi strani v spopadu, in modalitete teh postopkov.

³⁷⁷ Vendar jih je treba najprej opomniti, in če je to primerno, določiti razumen rok, pri čemer zaščita preneha šele po poteku takega roka. Ne štejejo pa se kot škodljiva naslednja ravnanja: (a) opremljenost osebja z lahkim osebnim orožjem za lastno obrambo ali za obrambo ranjencev in bolnikov, za katere skrbi; (b) varovanje s patroljo, stražo ali oboroženim spremstvom; (c) prisotnost lahkega orožja in streliva, ki je bilo vzeto ranjencem in bolnikom in še ni izročeno pristojni službi; (d) prisotnost pripadnikov oboroženih sil ali drugih borcev iz medicinskih razlogov. 13. člen Prvega dopolnilnega protokola (1977).

³⁷⁸ Glej 15. člen Prvega dopolnilnega protokola (1977).

³⁷⁹ Glej člene 35–37 Prve ženevske konvencije, člene 22–35 Druge ženevske konvencije, člen 8 in 21–31 II. oddelka Drugega dela Prvega dopolnilnega protokola (1977).

³⁸⁰ Glej III. oddelek Drugega dela Prvega dopolnilnega protokola (1977): člani 32–34. Dejavnosti v zvezi s pogrešanimi in umrlimi temeljijo predvsem na pravici družin, da izvejo za usodo svojih članov.

³⁸¹ V Švici je potekala diplomatska konferenca, kjer je bila sprejeta prva Ženevska konvencija iz leta 1864.

polmesec ali rdeči kristal.³⁸² Znak rdečega križa na beli podlagi ali besede »Rdeči križ« ali »Ženevski križ« se lahko v mirnem ali vojnem času uporabljata zgolj in samo za označevanje ali zaščito medicinskih enot in ustanov, osebja in materiala, ki jih ščitijo ženevske konvencije ali druge mednarodne konvencije, ki urejajo podobne zadeve.³⁸³

4. Položaj vojnih ujetnikov

Položaj vojnih ujetnikov ureja Tretja ženevska konvencija (1949) in več določil Prvega dopolnilnega protokola (1977). Gre za institut, ki obstaja zgolj v mednarodnih oboroženih spopadih.

4.1. Krog zaščiteneh oseb

Vojni ujetniki (angl. *prisoners of war* - POWs) so osebe, ki so pod sovražno oblastjo in pripadajo eni od naslednjih kategorij:³⁸⁴

1. pripadniki oboroženih sil strani v spopadu in pripadniki milice in prostovoljnih enot, ki so del oboroženih sil,
2. pripadniki drugih milic in drugih prostovoljnih enot, vključno tudi pripadniki organiziranih odporiških gibanj, ki pripadajo strani v spopadu in ki delujejo izven lastnega ozemlja ali njegovih meja, čeprav je ozemlje zasedeno, pod pogojem, da te milice in prostovoljne enote, vključno z organiziranimi odporiški gibanji, izpolnjujejo naslednje pogoje:
 - a. da jih vodi oseba, ki je odgovorna za svoje podrejene
 - b. da imajo določen razpoznavni znak, ki je opazen od daleč
 - c. da odkrito nosijo orožje
 - d. da pri vodenju svojih operacij upoštevajo vojaške zakone in običaje.
3. pripadniki rednih oboroženih sil, ki priznavajo pripadnost vladi ali oblasti, ki je ne priznava sila, ki je zajela vojne ujetnike,
4. osebe, ki spremljajo oborožene sile, čeprav niso neposredno v njihovi sestavi. To so civilni člani posadk vojaških letal, vojni dopisniki, oskrbovalci zalog, člani delovnih enot ali služb, ki skrbijo za udobje vojske, pod pogojem, da jim to odobrijo oborožene sile, v katerih spremstvu so, in ki morajo za to izdati osebno izkaznico,
5. člani posadk, tudi poveljniki, piloti in učenci trgovske mornarice ter posadke civilnega letalstva strani v spopadu, ki na podlagi drugih določb mednarodnega prava ne uživajo ugodnejših postopkov,
6. prebivalstvo nezasedenega ozemlja, ki se zaradi približevanja sovražnika z orožjem prostovoljno upre sovražnikovemu vdoru, vendar se zaradi pomanjkanja

³⁸² Npr. 38. člen Prve ženevske konvencije (1949) in Tretji dopolnilni protokol (2005).

³⁸³ Glej npr. 44. člen Prve ženevske konvencije (1949).

³⁸⁴ Odstavek A 4. člena Tretje ženevske konvencije (1949).

časa ni organiziralo kot redna oborožena sila, če odkrito nosi orožje in spoštuje vojne zakone in običaje.

Enakega ravnanja, kot je zajamčeno vojnim ujetnikom, pa so deležne tudi:³⁸⁵

1. osebe, ki pripadajo, ali so pripadale oboroženim silam zasedene dežele in jih je okupacijska sila internirala šele, ko so se sovražnosti razširile tudi na zasedenem ozemlju; osebe, ki so se neuspešno poskušale pridružiti lastnim oboroženim silam ali se niso odzvale pozivu k internaciji,
2. osebe, ki pripadajo eni od kategorij, naštetih v tem členu, in jih morajo nevtralne ali vojskujoče se sile, ki so jih sprejele na svoje ozemlje, po pravilih mednarodnega prava internirati, vendar jim smejo omogočiti boljše ravnanje, razen če ni določeno drugače³⁸⁶.

Člani sanitetnega osebja in duhovniki, ki jih sila, ki je zajela vojne ujetnike, zadrži zato, da bi ujetnikom pomagali, niso vojni ujetniki, a uživajo vse ugodnosti in zaščito konvencije, omogočiti pa jim morajo ugodne pogoje za nudenje zdravniške nege in verske pomoči vojnim ujetnikom.³⁸⁷

4.2. Trajanje zaščite

Zaščita vojnih ujetnikov se začne z njihovim zajetjem in traja do dokončne osvoboditve in vrnitve domov. Če obstaja dvom, da osebe, ki so storile neko vojno dejanje in prišle v sovražnikove roke, pripadajo eni od kategorij vojnih ujetnikov, uživajo zaščito, ki velja za vojne ujetnike, dokler pristojno sodišče ne odredi njihovega statusa.³⁸⁸

Ob zajetju so vojni ujetniki dolžni posredovati samo svoje ime, priimek in vojaško stopnjo, rojstni datum in vojaško registrsko številko, obdržijo pa lahko svoje osebne predmete, razen orožja, vojaške opreme in vojaških dokumentov.³⁸⁹

4.3. Neveljavnost odreka pravicam

Vojni ujetniki se ne morejo veljavno odreči svojemu statusu vojnega ujetnika, zato se ne morejo niti delno niti v celoti odpovedati pravicam, ki jim jih zagotavlja mednarodno humanitarno pravo.³⁹⁰

³⁸⁵ Odstavku B 4. člena Tretje ženevske konvencije (1949).

³⁸⁶ 8., 10. in 15. člen, peti odstavek 30. člena, 58. – 67., 92. in 126. člen Tretje ženevske konvencije (1949). Če obstajajo med stranmi v spopadu in nevtralno silo ali silo, ki ni v spopadu, diplomatski odnosi, veljajo določbe teh členov za silo zaščitnico. Kjer takšni diplomatski odnosi obstajajo, smejo strani v spopadu, ki so jim te osebe podrejene, opravljati naloge, po tej konvenciji zaupane sili zaščitnici, vendar to ne sme motiti dela, ki ga te strani opravljajo na osnovi diplomatskih in konzularnih pogodb.

³⁸⁷ 33. člen Tretje ženevske konvencije (1949).

³⁸⁸ 5. člen Tretje ženevske konvencije (1949).

³⁸⁹ 17. in 18. člen Tretje ženevske konvencije (1949).

³⁹⁰ 7. člen Tretje ženevske konvencije (1949).

4.4. Splošna zaščita vojnih ujetnikov

Zoper borca, ki se je predal, ni več dopustna oborožena akcija, saj se je s svojo predajo sam izločil iz vojskovanja. Vojni ujetnik pride pod oblast sovražne oborožene sile in njegova usoda je od takrat naprej stvar odgovornosti države, katere oborožena sila ga je zajela. Vendar pa so vojni ujetniki v rokah sovražne sile, in ne posameznikov ali vojaških enot, ki so jih zajele (ne glede na to, da lahko odgovornost nosijo tudi posamezniki). Sila, ki je zajela ujetnike, jih lahko preda le sili, ki je stranka Tretje ženevske konvencije, in to šele, ko se je prepričala o njeni pripravljenosti in sposobnosti za zagotavljanje njihove zaščite. Za zaščito vojnih ujetnikov, ki so premeščeni pod temi pogoji, je odgovorna sila, ki jih je sprejela, dokler so v njenem varstvu.³⁹¹

Z vojnim ujetnikom je treba vselej postopati humano in s spoštovanjem njegove osebe in časti. Posebej so prepovedani fizično pohabljanje ali znanstveni ali medicinski poskusi. Ravno tako pa načelo humanega ravnanja zahteva, da so vojni ujetniki zaščiteni pred dejanji nasilja in ogrožanja, kakor tudi pred žalitvami ali izpostavljanju javni radovednosti. Represalije proti njim so prepovedane.³⁹²

V vseh okoliščinah imajo vojni ujetniki pravico do enakopravnega postopka. Kriterij za razlikovanje med vojnimi ujetniki so lahko samo zdravstveno stanje, spol, starost, vojaška stopnja ali strokovna usposobljenost (16. člen tretje ženevske konvencije).

V vseh okoliščinah je treba spoštovati *pravico vojnih ujetnikov do osebne nedotakljivosti in osebne dostojanstva*. Z ženskami je treba ravnati primerno njihovemu spolu, v vsakem primeru pa morajo biti deležne vsaj ravnanja, ki je zagotovljeno moškim. Vojni ujetniki obdržijo svoje državljske pravice ves čas ujetništva, sila, ki jih je zajela, pa jim jih lahko omeji le do stopnje, ki jo zahteva ujetništvo.³⁹³

Sila, ki je vojne ujetnike zajela, jih je dolžna brezplačno vzdrževati in jim zagotoviti brezplačno oskrbo, ki jo zahteva njihovo zdravstveno stanje.³⁹⁴ Prepovedano je kakršno koli razlikovanje med vojnimi ujetniki glede na raso, narodnost, veroizpoved ali politično prepričanje. Ugodnejša obravnava se lahko utemeljuje zgolj s činom, zdravstvenim stanjem, starostjo in strokovno usposobljenostjo.³⁹⁵

Vojne ujetnike je treba po zajetju čim prej evakuirati v taborišča, ki so toliko oddaljena od območja bojevanja (angl. *combat zone*), da ujetniki niso v nevarnosti. Samo tisti vojni ujetniki, za katere je iz zdravstvenih razlogov varneje, da se jih ne evakuira, lahko začasno ostanejo na nevarnem območju. Vojnih ujetnikov se med čakanjem na evakuacijo ne sme po nepotrebem izpostavljati nevarnosti.³⁹⁶

³⁹¹ 12. člen Tretje ženevske konvencije (1949).

³⁹² 13. člen Tretje ženevske konvencije (1949).

³⁹³ 14. člen Tretje ženevske konvencije (1949).

³⁹⁴ 15. člen Tretje ženevske konvencije (1949).

³⁹⁵ 16. člen Tretje ženevske konvencije (1949).

³⁹⁶ 19. člen Tretje ženevske konvencije (1949). Evakuacijo vojnih ujetnikov je treba vedno izvesti na human način in v podobnih pogojih, kot jih sila, ki je zajela ujetnike, zagotavlja pri premikih svojih enot. Med evakuacijo jim je treba zagotoviti vodo, hrano, oblačila in zdravniško oskrbo. Treba je ukreniti vse, da se zagotovi varna evakuacija. Čim prej je treba izdelati seznam vojnih ujetnikov, ki so bili evakuirani (20. člen tretje ženevske konvencije (1949)).

Nobenega vojnega ujetnika se ne sme poslati na področja, kjer bi bil lahko izpostavljen neposrednemu boju. Njegove navzočnosti se ne sme izkoriščati za zaščito določenih točk ali področij pred vojaškim delovanjem. Če vojaške razmere to dovoljujejo, se sme taborišča podnevi označiti s črkami PG ali PW, ali pa na podlagi dogovora na kak drug način označevanja, kar mora biti jasno razvidno iz zraka. Tako se sme označiti le taborišča vojnih ujetnikov.³⁹⁷

Vojnemu ujetniku je treba zagotoviti možnost, da obvesti družino o tem, da je ujet, in mu omogočiti dopisovanje in prejemanje paketov. Hkrati s to možnostjo mu je treba omogočiti tudi pisni stik s Centralno agencijo za vojne ujetnike, ki se na pobudo Mednarodnega odbora Rdečega križa ustanovi v nevtralni državi. Vendar pa lahko država, ki je zajela ujetnika, tudi omeji njegovo dopisovanje (70. in 71. člen ter 123. člen 3. ženevske konvencije).

Tretja ženevska konvencija vsebuje natančne predpise o življenjskih pogojih, ki jih je treba zagotoviti vojnim ujetnikom. Država, ki je zanje odgovorna, jim mora zagotoviti hrano, obleko in nastanitev in medicinsko oskrbo. Vojnim ujetnikom se lahko naloži delovna obveznost, vendar se jim ne sme nalagati delovnih obveznosti vojaškega značaja ali dela, ki je po svoji naravi nevarno in nezdravo. Častnikom se lahko naloži le delo nadzornega značaja (49. člen 3. ženevske konvencije). Vojni ujetniki morajo imeti primerne delovne pogoje, ki ne smejo biti slabši od pogojev, ki jih uživajo državljani države, ki je zanje odgovorna. Imeti morajo možnost počitka in enega dela prostega dne v tednu.

Vojni ujetniki imajo pravico, postavljati zahteve glede pogojev življenja v ujetništvu, in vlagati pritožbe (78. člen 3. ženevske konvencije). V primeru, da med ujetniki ni častnikov, si vojni ujetniki izvolijo predstavnike, v drugih primerih pa jih zastopa najvišji častnik med njimi (79. člen 3. ženevske konvencije).

Vojni ujetniki naj *bivajo* v enako ugodnih pogojih kot enote sile, ki jih je zajela. Pogoji morajo ustrezati navadam in običajem ujetnikov, in ne smejo škodovati njihovemu zdravju. Kadar so moški in ženske zajeti skupaj, morajo biti zagotovljene ločene spalnice (25. člen).

Dnevni osnovni obrok *hrane* mora biti količinsko in kakovostno ustrezen, da ne ogroža zdravja ujetnikov in da prepreči hujšanje in podhranjenost, pri čemer je treba upoštevati tudi prehrabene navade ujetnikov. Kolektivni disciplinski ukrepi, ki vplivajo na prehrano, so prepovedani.³⁹⁸ Sila, ki je zajela vojne ujetnike, jim je dolžna zagotoviti zadostne količine podnebnju primerne obleke, perila in obutve. Svoje vojaške uniforme smejo porabiti kot oblačila, če so podnebnju ustrezne. Zagotovljena mora biti redna menjava in popravilo oblačil in obutve. Vojni ujetniki, ki delajo, morajo dobiti ustrezna oblačila, če delo tako zahteva.³⁹⁹

Sila, ki je zajela vojne ujetnike, mora v taborišču zagotoviti čistočo in zdravje ter preprečiti epidemije, vojni ujetniki pa morajo biti zdravstveno pregledani vsaj enkrat na mesec.⁴⁰⁰

³⁹⁷ 23. člen Tretje ženevske konvencije (1949).

³⁹⁸ 26. člen tretje ženevske konvencije (1949).

³⁹⁹ 27. člen Tretje ženevske konvencije (1949).

⁴⁰⁰ 29. in 31. člen Tretje ženevske konvencije (1949).

Vojni ujetniki so pri opravljanju *verskih dolžnosti* popolnoma svobodni.⁴⁰¹ Sila, ki je zajela vojne ujetnike, je dolžna *spoštovati posamezne interese* vojnih ujetnikov ter spodbujati njihovo intelektualno, vzgojno in rekreacijsko dejavnost, omogočiti športna tekmovanja in jim nuditi potrebno opremo in prostore. Omogočiti jim je treba ukvarjanje s telesnimi vajami in športnimi igrami ter bivanje na svežem zraku. V vseh taboriščih je treba za te dejavnosti zagotoviti dovolj odprtega prostora.⁴⁰² Temeljnega pomena je zahteva, da je lahko gibanje vojnega ujetnika omejeno izključno zato, da se zagotovi, da ostane izločen iz vojaških dejavnosti in da se ne priključi svoji oboroženi sili. Vojno ujetništvo namreč ni kazenska sankcija.

Za zagotavljanje *discipline* je treba vsakega vojnega ujetnika razporediti pod neposredno poveljstvo odgovornega častnika, ki pripada oboroženi sili, ki je zajela vojne ujetnike.⁴⁰³ Dovoljeno je nositi znamenje *čina* in *narodnosti*, pa tudi *odlikovanja* (40. člen). Vsebina konvencije ter kakršnekoli oblike predpisov, ukazov, obvestil in publikacij o vedenju vojnih ujetnikov morajo biti *v jeziku vojnih ujetnikov* objavljena na njim dostopnem mestu. Vsak ukaz in povelje, namenjeni posameznim vojnim ujetnikom, morajo biti izrečeno v jeziku, ki ga razumejo.⁴⁰⁴

Uporaba orožja proti vojnim ujetnikom, predvsem tistim, ki skušajo pobegniti, je dovoljena le *v skrajni sili*, in še to *po opozorilu* primernem okoliščinam.⁴⁰⁵ S častniki in vojnimi ujetniki z enakim statusom je treba ravnati činu in starosti primerno.⁴⁰⁶

Pri odločanju o *premeščanju* vojnih ujetnikov mora sila, ki jih je zajela, upoštevati njihove interese. Pomembno je, da premestitev ne zavira njihove repatriacije. Vedno je treba upoštevati načela humanosti. Bolnih ali ranjenih vojnih ujetnikov se ne sme premeščati, če bi potovanje neugodno vplivalo na njihovo zdravljenje, razen v primeru, če to zahteva njihova varnost.⁴⁰⁷

Sila, ki je zajela vojne ujetnike, sme zdrave ujetnike primerne starosti, spola, čina in telesne sposobnosti uporabiti za *delavce*, pri čemer mora ohranjati njihovo telesno in duševno zdravje. Podčastnike se sme zadolžiti le za nadzorna dela. Če častniki ali

⁴⁰¹ Za verske obrede morajo biti zagotovljeni ustrezni prostori, med obredi pa je treba upoštevati obstoječa disciplinska merila, ki so jih predpisale vojaške oblasti (34. člen Tretje ženevske konvencije (1949)).

⁴⁰² 38. člen Tretje ženevske konvencije (1949).

⁴⁰³ Ta častnik mora imeti pri sebi kopijo Tretje ženevske konvencije ter poskrbeti, da je z njeno vsebino seznanjeno vodstvo taborišča in straže. Za izpolnjevanje njenih določil odgovarja svoji vladi. Vojni ujetniki, z izjemo častnikov, so dolžni pozdravljati častnike sile, ki jih je zajela, ter jim izkazovati znake spoštovanja, predvidene s predpisi svoje vojske. Vojni ujetniki, ki so oficirji, so dolžni pozdravljati le sovražne častnike višjega čina, v vsakem primeru pa poveljnika taborišča, ne glede na njegov čin (39. člen Tretje ženevske konvencije (1949)).

⁴⁰⁴ 41. člen Tretje ženevske konvencije (1949).

⁴⁰⁵ 42. člen Tretje ženevske konvencije (1949).

⁴⁰⁶ 44. člen Tretje ženevske konvencije (1949).

⁴⁰⁷ 46. in 47. člen Tretje ženevske konvencije (1949).

osebe z enakim statusom prosijo za delo, ki jim ustreza, se jim ga, če je le mogoče, zagotovi, pod nobenim pogojem pa se jih k delu ne sme siliti.⁴⁰⁸

Vojni ujetniki imajo *pravico do stikov z zunanjim svetom* in lahko pošiljajo in prejemajo pisma in dopisnice, pod pogoji, ki jih določi sila, ki jih je zajela (vendar ne manj kot 2 pismi in 4 dopisnice na mesec).⁴⁰⁹ Vojni ujetniki pa se zaradi neustreznih ujetniških razmer pri nadrejenih vojaških oblasteh lahko tudi pritožijo.⁴¹⁰

Vojni ujetniki so podrejeni zakonom, uredbam in splošnim ukazom, ki veljajo v oboroženih silah države ujetništva. Soditi jim sme le vojaško sodišče, razen če obstoječi zakoni sile, ki jih je zajela, izrecno ne pooblaščajo civilnih sodišč, da za enako dejanje, za kakršno sodijo vojnemu ujetniku, sodijo tudi pripadnikom oboroženih sil te sile. Vojnemu ujetniku ne sme soditi sodišče, ki ne nudi splošno priznanih zagotovil neodvisnosti in nepristranskosti, zlasti še, če ujetniku ne more zagotoviti pravic in sredstev za obrambo. Za isto dejanje ali za enako obdolžitev ga je mogoče kaznovati le enkrat (*ne bis in idem*). Izrečejo se lahko le kazni, ki so za enaka dejanja predvidene za pripadnike oboroženih sil strani v spopadu, ki jih je zajela.⁴¹¹

Pomembno je, da se neuspeli poskus *pobega* šteje kot disciplinski prestop, za katerega se lahko odredijo le disciplinske sankcije, tudi v primeru, če je ujetnik večkrat poskusil pobegniti. Pobeg vojnega ujetnika je uspel, če:

1. se ujetnik spet pridruži oboroženim silam, ki jim pripada, ali oboroženim silam neke zavezniške sile,
2. zapusti ozemlje, ki je pod oblastjo sile, ki je zajela vojne ujetnike, ali ozemlje neke njene zaveznice,
3. dospe na ladjo, ki nosi zastavo sile, ki ji pripada ali zavezniške sile in je v teritorialnih vodah sile, ki je zajela vojne ujetnike in ni pod kontrolo imenovane sile. Vojni ujetniki, ki so uspeli pobegniti in so bili ponovno ujeti, zaradi pobega ne smejo biti kaznovani, če poskus ni uspel, pa sme biti vojni ujetnik le disciplinsko kaznovan.⁴¹² Vojnega ujetnika se ne sme preganjati ali obsoditi za dejanja, ki niso prepovedana z zakoni sile, ki je zajela vojne ujetnike, ali z mednarodnimi zakoni v času, ko je bilo dejanje storjeno (*nullum crimen*).⁴¹³

⁴⁰⁸ 49. člen Tretje ženevske konvencije (1949). Vojnim ujetnikom se morajo zagotoviti primerni in varni delovni pogoji (ob upoštevanju podnebnih razmer), v nobenem primeru teh pogojev ni dovoljeno poslabšati z disciplinskimi ukrepi. Vojni ujetnik ne sme opravljati škodljivih in zdravju nevarnih del (npr. odstranjevanje min ali drugega podobnega orožja), razen če se sam za to prostovoljno odloči. Delovnik vojnih ujetnikov ne sme presegati dela civilnih delavcev, ki opravljajo enako delo in so državljani sile, ki je ujetnike zajela. Vojni ujetniki imajo pravico do pravičnega plačila za svoje delo. (51.—54. in 62. člen Tretje ženevske konvencije (1949)).

⁴⁰⁹ 71. člen Tretje ženevske konvencije (1949). Cenzura odhodne in dohodne pošte mora biti čim hitrejša. Opravlja jo lahko država pošiljateljica ali država prejemnica, in to le enkrat. Prepoved dopisovanja (iz vojaških ali političnih razlogov) je lahko le začasna in mora biti čim krajša (76. člen Tretje ženevske konvencije (1949)).

⁴¹⁰ 78. člen Tretje ženevske konvencije (1949). Vojni ujetniki imajo svoje predstavnike, ki jih predstavljajo pred vojaškimi oblastmi, pred silami zaščitnicami, MORK in pred drugimi organizacijami, ki jim lahko pomagajo.

⁴¹¹ 82.—87. člen Tretje ženevske konvencije (1949).

⁴¹² 91.—92. člen Tretje ženevske konvencije (1949).

⁴¹³ 99. člen Tretje ženevske konvencije (1949).

4.5. Konec ujetništva

Ujetništvo se, razen v primeru uspelega pobega vojnega ujetnika, konča z repatriacijo. Ločimo med:

1. neposredno repatriacijo in nastanitvijo v nevtralni deželi (za ranjene in bolne vojne ujetnike),⁴¹⁴ in
2. osvoboditvijo ter repatriacijo vojnih ujetnikov po ustavitvi sovražnosti. Pogodbene stranke so dolžne vojne ujetnike izpustiti in vrniti v domovino »brez odlašanja, po koncu aktivnih sovražnosti«.⁴¹⁵

Ujetništvo pa se lahko konča tudi s smrtjo vojnega ujetnika. Določeni so natančni pogoji za ugotavljanje identitete umrlih vojnih ujetnikov ter njihov pokop.⁴¹⁶ Vsako smrt ali poškodbo vojnega ujetnika, za katero se sumi, da jo je povzročila druga oseba oz. je vzrok smrti neznan, mora takoj uradno preiskati sila, ki je zajela vojne ujetnike, ter o tem obvestiti silo zaščitnico.⁴¹⁷

5. Plačanci

Plačance (angl. *mercenaries*) je kot kategorijo oseb v vojni uvedel Prvi dopolnilni protokol iz leta 1977. Prejšnji mednarodnopravni akti je niso upoštevali. Plačanci nimajo pravice biti borci ali vojni ujetniki.

Plačanec je vsakdo, ki hkrati izpolnjuje naslednje pogoje:

- a. je bil posebej rekrutiran, lokalno ali v tujini, za to, da bi se boril v oboroženem spopadu;
- b. dejansko neposredno sodeluje v sovražnostih;
- c. je motiviran v glavnem z osebno koristjo, za katero mu je obljubljen znatno večje plačilo od tistega, ki je obljubljen ali plačano borcem podobnega ranga ali funkcije;
- d. ni državljan strani v spopadu in tudi nima stalnega prebivališča na ozemlju pod njeno kontrolo;
- e. ni pripadnik oboroženih sil strani v spopadu; in
- f. ga ni poslala po uradni dolžnosti, kot pripadnika svojih oboroženih sil država, ki ni stran v spopadu.⁴¹⁸

⁴¹⁴ Hudo ranjene ali bolne vojne ujetnike je treba vrniti v domovino že pred koncem sovražnosti, vendar se to ne sme storiti proti njihovi volji. Tako repatriirani ujetniki ne smejo biti ponovno vključeni v aktivno vojaško službo (109.–117. člen Tretje ženevske konvencije (1949)).

⁴¹⁵ 118. in 119. člen Tretje Ženevske konvencije (1949).

⁴¹⁶ 120. člen Tretje ženevske konvencije (1949).

⁴¹⁷ 151. člen Tretje ženevske konvencije (1949). Predstavniki ali delegati sil zaščitnic smejo obiskati vse kraje, kjer so vojni ujetniki, ter posebno tiste, kjer so ti internirani, zaprti, ali kjer delajo. Z vojnimi ujetniki in njihovimi predstavniki se smejo pogovarjati brez prisotnosti prič, osebno ali s pomočjo prevajalca. Obiske se lahko prepove samo zaradi nujne vojaške potrebe, in to le izjemoma in začasno. Enake pravice imajo tudi delegati MORK (126. člen Tretje ženevske konvencije (1949)).

⁴¹⁸ 47. člen Prvega dopolnilnega protokola (1977).

6. Vohuni

Kadar se sovražnikova uniforma uporablja za prikrito delovanje, lahko govorimo o vohunstvu. Vohunstvo v mednarodnem pravu oboroženih spopadov ni prepovedano, vendar vsaj od leta 1907⁴¹⁹ velja, da vohuni (angl. *spies*), ki jih pri tej dejavnosti ujamejo, ne uživajo zaščite vojnega ujetnika. Država jih obravnava po svojih predpisih, vendar jih brez predhodnega sojenja ne sme kaznovati. Kot vohun se šteje oseba, ki pod lažno pretvezo ali naskrivaj zbira informacije vojaškega pomena. Pripadniki izvidniških vojaških enot, ki zbirajo informacije na območju operacij sovražnikove vojske in so v uniformi lastne oborožene sile, se ne obravnavajo kot vohuni, ampak v primeru zajetja uživajo položaj vojnih ujetnikov. Vendarle pa vohun, ki se je po končanju svoje vohunske dejavnosti pridružil svoji vojski in je bil v tem položaju ujet, mora biti obravnavan kot vojni ujetnik.⁴²⁰

⁴¹⁹ 29.—31. člen Haaškega pravilnika (1907).

⁴²⁰ 46. člen Prvega dopolnilnega protokola (1977).

V. ZAŠČITA OZIROMA VARSTVO CIVILISTOV

Temeljno načelo mednarodnega prava oboroženih spopadov, ki zahteva razlikovanje med civilnimi in vojaškimi osebami ter civilnimi in vojaškimi objekti (načelo razlikovanja), ki želi zaščititi civilno prebivalstvo pred sovražnostmi, ostaja temeljnega pomena v strukturi mednarodnega prava oboroženih spopadov. Vendar pa je razvoj vojskovanja privedel do pogostih situacij, ki ogrožajo prav civilno prebivalstvo. Zato je bila zaščita civilnega prebivalstva uvrščena na dnevni red diplomatskih konferenc, kjer je bila leta 1949 sprejeta Četrta ženevska konvencija iz leta 1949, kasneje pa so bila njena določila dopolnjena še z več določili Prvega dopolnilnega protokola iz leta 1977.

Prvi dopolnilni protokol iz l. 1977 je temeljni namen celotne ureditve povzel v to načelo: »Da bi se zagotovilo spoštovanje in zaščito civilnega prebivalstva in civilnih objektov, so stranke dolžne ves čas razlikovati med civilnim prebivalstvom in borci ter med civilnimi cilji in vojaškimi cilji in skladno s tem usmerjati svoje operacije samo proti vojaškim ciljem.«⁴²¹

1. Pojem civilnega prebivalstva

Prvi dopolnilni protokol je pojem civilista opredelil negativno, saj je določil, da se kot civilne osebe štejejo vsi tisti, ki ne spadajo med pripadnike oboroženih sil (borce), kot jih definira Tretja ženevska konvencija o položaju vojnih ujetnikov. V primeru dvoma, je treba vsako osebo obravnavati kot civilista.⁴²²

Ureditev četrte ženevske konvencije, ki še vedno velja in je pomembna – tudi zato, ker vse njene stranke niso postale tudi pogodbenice Prvega dopolnilnega protokola, pa je bolj kompleksna.⁴²³

Četrta ženevska konvencija določa, da so osebe, ki jih štiti konvencija »...tiste, ki se v določenem trenutku med spopadom ali okupacijo na kakršenkoli način znajdejo v rokah stranke v spopadu ali okupacijske sile...«⁴²⁴ Zaščite pa ne uživajo:

- lastni državljani stranke v spopadu;
- državljani zavezniških držav ali državljani nevtralnih držav, ki imajo z vojskujočo se državo normalne diplomatske odnose;⁴²⁵
- borci ter osebe, ki so kot borci deležne zaščite ranjencev, bolnikov, brodolomcev in vojnih ujetnikov.⁴²⁶

⁴²¹ 48. člen Prvega dopolnilnega protokola (1977).

⁴²² 50. člen Prvega dopolnilnega protokola (1977).

⁴²³ Türk, 2007: 571.

⁴²⁴ 4. člen Četrte ženevske konvencije (1949).

⁴²⁵ Diplomatska zaščita v takih primerih učinkuje tudi med vojno.

⁴²⁶ Zaščita teh kategorij oseb je povezana z njihovim položajem borcev, ki ne sodelujejo več v sovražnostih in imajo svoj položaj urejen posebej, kot je prikazano v IV. poglavju tega Prvega dela učbenika.

Na prvi pogled deluje opredelitev zaščitnega civilnega prebivalstva, vsebovana v 4. členu in zlasti njeno izključevanje tujcev, ozko. Vendar pa je treba upoštevati dvoje:

- minimalni standard zaščite, ki je vsebovan v skupnem 3. členu vseh štirih ženevskih konvencij, in ki velja v vseh oboroženih spopadih, tako mednarodnih kot tudi tistih, ki nimajo mednarodnega značaja, zagotavlja določeno minimalno zaščito vsem osebam, ki ne sodelujejo v oboroženem boju, in
- tudi sama Četrta ženevska konvencija predvideva posebna pravila zaščite v določenih posebnih situacijah, ki prizadenejo civilno prebivalstvo.⁴²⁷

Drugi del konvencije je posvečen določenim, posebej relevantnim posledicam vojne, znaten del določb v tretjem delu konvencije pa je posvečen zaščiti v primeru vojaške okupacije⁴²⁸. Na ta način so organizirana pravila, ki imajo poseben pomen za civilno prebivalstvo.

V svojem II. delu je Četrta ženevska konvencija določila, da se določbe tega dela konvencije nanašajo na celotna prebivalstva držav v spopadu, brez kakršnegakoli škodljivega razlikovanja zlasti na podlagi rase, državljanstva, vere ali političnega prepričanja, in so namenjene olajšati trpljenje, ki ga povzroča vojna.⁴²⁹

V nadaljevanju nato sledijo pravila o:

1. bolnišničnih in varnostnih conah in območjih;
2. nevtraliziranih conah;
3. zaščiti ranjencev in bolnikov; in
4. evakuacijah in transportih ranjenih in bolnih civilistov.

2. Bolnišnične in varnostne cone in kraji

Bolnišnične in varnostne cone in kraji (angl. *hospital and safety zones and localities*) so lahko določene vnaprej, že v času miru ali med oboroženim spopadom, z namenom omogočiti zaščito ranjenih, bolnih in ostarelih oseb, otrok mlajših od petnajst let, nosečnice in mater z otroki, mlajšimi od sedem let, pred učinki vojne. Stranke v spopadu morajo skleniti dogovor o njihovem medsebojnem priznavanju teh con in krajev.⁴³⁰ V praksi se ta ureditev ni pokazala kot uspešna.⁴³¹

3. Nevtralizirane cone

Nevtralizirane cone (angl. *neutralized zones*) lahko predlaga katerakoli stranka v spopadu, in če se doseže sporazum med strankami, take cone služijo kot zatočišče za ranjene in bolne borce in ne-borce in za civilne osebe, ki ne sodelujejo v sovražnostih,

⁴²⁷ Türk, 2007: 571–572.

⁴²⁸ Vojaški okupaciji je namenjeno VII. poglavje tega Prvega dela učbenika.

⁴²⁹ 13. člen Četrte ženevske konvencije (1949).

⁴³⁰ 14. člen Četrte ženevske konvencije (1949).

⁴³¹ Degan, 2006: 901.

in ki takrat, ko živijo v takih conah, ne opravljajo nobenega dela vojaškega značaja. Ko se stranke sporazumejo o ustanovitvi takšne cone, o njeni upravi, preskrbovanju in nadzoru, morajo posebno skrbno o tem skleniti pisni sporazum.⁴³²

4. Zaščita na splošno

Ranjencem in bolnikom, nosečnicam in šibkim je treba še posebej skrbno posvetiti in jih zaščititi.⁴³³

Konvencija vsebuje tudi podrobnejše predpise o oskrbovanju bolnišnic, ki skrbijo za civilne osebe, in določa načelo svobodnega prehoda za dobavo hrane, oblačil in zdravil za bolnišnice, dolžnosti spoštovanja bolnišnic in podrobna pravila o zaščiti evakuacij in drugih transportov ranjenih in bolnih civilistov.⁴³⁴

Zaščitne osebe imajo v vseh okoliščinah pravico do spoštovanja svoje osebnosti, svoje časti, svojih družinskih pravic, svojega verskega prepričanja in obredov, svojega načina življenja in svojih običajev. Z njimi je treba vedno ravnati humano in jih zaščititi zlasti pred vsakim nasiljem ali grožnjami, pred žalitvami in javno ravednostjo.⁴³⁵ Stran v spopadu, ki je zajela zaščitene osebe, je dolžna upoštevati določbe, ki se nanašajo na zdravstveno stanje, starost in spol ter ravnati z vsemi zaščitnimi osebami enako, ne glede na njihovo raso, veroizpoved ali politično prepričanje.⁴³⁶ Strani v spopadu smejo v odnosu do zaščitnih oseb uporabljati takšne ukrepe nadzora ali varnosti, kot so morda lahko potrebni zaradi vojnega stanja.⁴³⁷

Izjemnega pomena je pravilo, da se v nobenem primeru ne sme zlorabiti prisotnosti zaščitene osebe za zavarovanje določenih mest ali področij pred vojnimi operacijami (t.i. živi ščit).⁴³⁸

Stran v spopadu, v katere rokah so zaščitene osebe, je odgovorna za postopke svojih uslužbencev do teh oseb, ne glede na njihovo osebno odgovornost.⁴³⁹ Nad zaščitnimi osebami ni dovoljeno izvajati nikakršnega telesnega ali duševnega nasilja, zlasti ne z namenom, da bi od njih ali od tretjih oseb izvabili podatke.⁴⁴⁰

Prepovedano je:⁴⁴¹

- jemanje talcev,
- vsako mučenje ali drugo okrutno ali nečloveško ravnanje,

⁴³² 15. člen Četrte ženevske konvencije (1949).

⁴³³ 16. člen Četrte ženevske konvencije (1949).

⁴³⁴ 17.–23. člen Četrte ženevske konvencije (1949).

⁴³⁵ Prvi odstavek 27. člena Četrte ženevske konvencije (1949).

⁴³⁶ Tretji odstavek 27. člena Četrte ženevske konvencije (1949).

⁴³⁷ Četrty odstavek 27. člena Četrte ženevske konvencije (1949).

⁴³⁸ 28. člen Četrte ženevske konvencije (1949).

⁴³⁹ 29. člen Četrte ženevske konvencije (1949).

⁴⁴⁰ 31. člen Četrte ženevske konvencije (1949).

⁴⁴¹ 33. in 34. člen Četrte ženevske konvencije (1949).

- kolektivna kaznovanja (nobena zaščiteni oseba ne sme biti kaznovana za dejanje, ki ga ni storila osebno) in podobni ukrepi zastraševanja ali teroriziranja,
- ropanje in
- maščevalni ukrepi nad zaščitenimi osebami in njihovo lastnino.

4.1. Zaščita žensk v oboroženih spopadih

Poleg splošne zaščite, ki velja za vse civiliste, pa je za ženske pogodbeno določena še dodatna zaščita.

4.1.1. Zaščita pred spolnim nasiljem

Posebna zaščita žensk pred spolnim nasiljem je določena tako v Ženevskih konvencijah, kot tudi v obeh dopolnilnih protokolih, kar pomeni, da velja v vseh vrstah oboroženih spopadov.

Za notranje oborožene spopade je že v točki c) prvega odstavka skupnega 3. člena vseh štirih Ženevskih konvencij prepovedano »žaljenje osebnega dostojanstva, še posebej sramotilno in poniževalno ravnanje«. V Drugem dopolnilnem protokolu pa je izrecno določeno, da so vselej in povsod prepovedane »žalitve človekovega dostojanstva, zlasti poniževalno ravnanje in degradiranje, posilstvo, prisilna prostitucija in vsaka oblika nespodobnega napada«,⁴⁴² kot tudi »suženjstvo in trgovina s sužnji v vseh oblikah«.⁴⁴³

V pogodbeni ureditvi, ki velja za mednarodne oborožene spopade pa sta posebej pomembna drugi odstavek 27. člena Četrte ženevske konvencije (1949), ki določa: »Ženske je treba zaščititi zlasti pred vsakim napadom na njihovo čast, predvsem pred posilstvom, vsiljeno prostitucijo in vsakim nedostojnim ravnanjem.« in 76. člen Prvega dopolnilnega protokola (1977), ki določa: »Ženske bodo deležne posebnih obzirov in zaščite zlasti pred posilstvom, prisilno prostitucijo in vsako drugo obliko nespodobnega napada.«

4.1.2. Nosečnice in matere

Za zaščito nosečnic in mater z otroki, ki so mlajši od sedmih let pred vojnimi vplivi se lahko ustanovijo sanitetne ter varnostne cone in kraji.⁴⁴⁴ Nosečnice je treba, poleg ranjenih, bolnih ter nemočnih oseb, še posebej zaščititi in spoštovati⁴⁴⁵ in si prizadevati za sklenitev krajevnih sporazumov za premestitev otrok in porodnic (poleg ranjencev, bolnikov, nemočnih in starih oseb) iz zasedenih ali obkoljenih področij⁴⁴⁶. Vse vrste vozil, namenjene prevozu porodnic je treba spoštovati in varovati enako kakor bolnišnice; opremljena pa morajo biti z razpoznavnim

⁴⁴² Točka e) drugega odstavka 4. člena Drugega dopolnilnega protokola (1977).

⁴⁴³ Točka f) drugega odstavka 4. člena Drugega dopolnilnega protokola (1977).

⁴⁴⁴ 14. člen Četrte ženevske konvencije (1949).

⁴⁴⁵ 16. člen Četrte ženevske konvencije (1949).

⁴⁴⁶ 17. člen Četrte ženevske konvencije (1949).

znakom,⁴⁴⁷ enako velja tudi za letala, ko letijo na višinah, v času in po progah, ki so posebej dogovorjene med vsemi udeleženi stranmi v spopadu⁴⁴⁸. Treba je tudi dovoliti svoboden prehod vsaki pošiljki nujno potrebnih zdravil, živil, oblek in okrepčil, namenjenih otrokom do 15. leta starosti, nosečnicam in porodnicam, pri čemer se lahko za tak prehod predpišejo tehnični pogoji, razdeljevanje pa lahko na kraju samem nadzoruje sila zaščitnica⁴⁴⁹. Tudi Prvi dopolnilni protokol med ranjene in bolne, ki uživajo splošno zaščito uvršča porodnice, novorojenčke in druge osebe, ki jim je potrebna neposredna zdravniška pomoč ali nega, kot so onemogli ali nosečnice, ki se vzdržujejo slehernega sovražnega dejanja.⁴⁵⁰

4.1.3. Ženske vojne ujetnice in internirane ženske

4.1.3.1. Vojne ujetnice

Če so vojne ujetnice ženske, je treba z njimi ravnati primerno njihovemu spolu, v vsakem primeru pa morajo biti deležne ravnanja, ki je zagotovljeno moškim.⁴⁵¹ V taboriščih, kjer so zajeti moški in ženske, morajo biti zagotovljene ločene spalnice.⁴⁵² Ujetnice, ki prestajajo disciplinsko kazen, morajo biti zaprte v prostorih, ki so ločeni od prostorov, v katerih so zaprti moški. Biti morajo pod neposrednim nadzorom žensk.⁴⁵³ Vojna ujetnica, ki ji je bila izrečena zaporna kazen, mora biti zaprta v ločenih prostorih in pod nadzorstvom ženske.⁴⁵⁴

4.1.3.2. Interniranke

Zaprte ženske in tiste, ki prestajajo disciplinske kazni, morajo biti v posebnih, ločenih prostorih, in pod neposrednim nadzorom žensk. V primerih, ko je treba internirane ženske, ki niso članice družinske skupnosti, izjemoma in začasno nastaniti v isti kraj interniranja kot moške, pa jim je treba preskrbeti ločene spalnice in posebne sanitarije.

Internirano žensko lahko preiskuje samo ženska.⁴⁵⁵

Nosečnice, porodnice in otroci, mlajši od petnajst let, morajo dobiti dodatno hrano, ki ustreza njihovim fiziološkim potrebam.⁴⁵⁶ Porodnice se mora sprejeti v vsako ustanovo, ki jim lahko nudi ustrezno zdravljenje, zanje pa ne smejo skrbeti slabše kot za drugo prebivalstvo.⁴⁵⁷

⁴⁴⁷ Rdeč križ, rdeči polmesec ali rdeči kristal. 21. člen Četrte ženevske konvencije (1949).

⁴⁴⁸ 22. člen Četrte ženevske konvencije (1949).

⁴⁴⁹ 23. člen Četrte ženevske konvencije (1949).

⁴⁵⁰ Točka a) prvega odstavka 8. člena Prvega dopolnilnega protokola (1977).

⁴⁵¹ Drugi odstavek 14. člena Tretje ženevske konvencije (1949).

⁴⁵² 25. člen Tretje ženevske konvencije (1949).

⁴⁵³ Četrty odstavek 97. člena Tretje ženevske konvencije (1949).

⁴⁵⁴ Drugi odstavek 108. člena Tretje ženevske konvencije (1949).

⁴⁵⁵ Četrty odstavek 97. člena Četrte ženevske konvencije (1949).

⁴⁵⁶ Peti odstavek 89. člena Četrte ženevske konvencije (1949).

⁴⁵⁷ Drugi odstavek 91. člena Četrte ženevske konvencije (1949).

Poleg tega si morajo strani v spopadu prizadevati, da za nekatere kategorije interniranih oseb, zlasti za otroke, nosečnice, matere z dojenčki in majhnimi otroki [...] še med sovražnostmi sklenejo sporazum o osvoboditvi, repatriaciji, vrnitvi v kraj stalnega bivališča ali o nastanitvi v nevtralni državi.⁴⁵⁸

Nosečnice in matere z majhnimi in od njih odvisnimi otroki, ki so jih prijeli ali internirali iz razlogov v zvezi z oboroženim spopadom, bodo pri obravnavanju njihovih primerov uživale *največjo prednost*. Strani v spopadu si morajo v največji možni meri prizadevati, da nosečnicam ali materam z majhnimi otroki, ki so od njih odvisni, ne bo izrečena smrtna kazen za kršitve v zvezi z oboroženim spopadom. Smrtna kazen za take kršitve nad temi ženskami ne bo izvršena.⁴⁵⁹

Dodatna zaščita pa je predvidena tudi v Drugem dopolnilnem protokolu za notranje oborožene spopade. Določeno je, da morajo biti ženske, ki jim je bila prostost omejena, v posebnih oddelkih, ločenih od moških oddelkov, in pod neposrednim nadzorstvom žensk, razen če sta moški in ženska iz ene družine nastanjena skupaj.⁴⁶⁰ Smrtna kazen pa ne sme biti izvršena nad nosečnicami ali materami z majhnimi otroki.⁴⁶¹

4.2. Zaščita otrok v oboroženih spopadih

4.2.1. Ženevsko pravo

Določbe Ženevskih konvencij (1949) in Dopolnilnih protokolov (1977) v zvezi z zaščito otrok zasledujejo predvsem tri cilje:

- zaščita otrok pred sovražnostmi,
- ohranjanje družinskih članov skupaj,
- zagotavljanje potrebne nege ter zaščite za otroke v času sovražnosti.

4.2.1.1. Zaščita otrok pred sovražnostmi

Tako kot za nosečnice in matere z otroki, je tudi za otroke, mlajše od 15 let, predvidena ustanovitev sanitetnih ter varnostnih con in krajev.⁴⁶²

Strani v spopadu morajo ukreniti vse potrebno, da otroci, mlajši od petnajst let, ki so zaradi vojn osiroteli ali so ločeni od svojih družin, v nobenem primeru niso prepuščeni samim sebi, ter da se olajša njihovo vzdrževanje, opravljanje verskih obredov njihove veroizpovedi, njihovo vzgojo in izobraževanje. Vzgoja se mora po možnosti zaupati osebam, ki imajo podobno kulturno tradicijo. S privolitvijo sile zaščitnice, če obstaja, morajo strani v spopadu med trajanjem spopada olajšati sprejem teh otrok v nevtralni državi, če so izpolnjeni pred tem naštetimi pogoji. Strani

⁴⁵⁸ Drugi odstavek 132. člena Četrte ženevske konvencije (1949).

⁴⁵⁹ Drugi in tretji odstavek 76. člena Prvega dopolnilnega protokola (1977).

⁴⁶⁰ Točka a) drugega odstavka 5. člena Drugega dopolnilnega protokola (1977).

⁴⁶¹ Četrty odstavek 6. člena Drugega dopolnilnega protokola (1977).

⁴⁶² Prvi odstavek 14. člena Četrte ženevske konvencije (1949).

v spopadu si morajo prizadevati, da je mogoče vse otroke, mlajše od dvanajst let, identificirati s pomočjo identifikacijske ploščice, ali na kakšen drugačen način.⁴⁶³

Okupacijska sila mora v sodelovanju z državnimi in krajevnimi oblastmi omogočiti primerno dejavnost vseh ustanov, ki se ukvarjajo z oskrbo, vzgojo in izobraževanjem otrok. Ukreniti mora vse potrebno za olajšanje identifikacije otrok in registracijo njihovih staršev. V nobenem primeru ne sme spremeniti njihovega osebnega statusa, niti jih ne sme vključiti v formacije ali organizacije, ki so ji podrejene. Če lokalne institucije tega ne morejo opraviti, mora okupacijska sila ukreniti vse potrebno za vzdrževanje, vzgojo in izobraževanje otrok, ki so zaradi vojne ostali brez staršev ali so od njih ločeni, če je le mogoče, z osebami njihove narodnosti, jezika in veroizpovedi, v primeru, da za te otroke ne more primerno skrbeti bližnji sorodnik ali prijatelj. Poseben oddelek informacijskega urada je odgovoren za izvajanje vseh potrebnih ukrepov glede identifikacije otrok, katerih identiteta je nezanesljiva. Vedno je treba zabeležiti vse podatke o njihovih starših ali bližnjih sorodnikih, če so na voljo. Okupacijska sila ne sme ovirati izvajanja ugodnih ukrepov glede hrane, zdravniške oskrbe in zaščite pred posledicami vojne, ki so bili sprejeti pred okupacijo, v korist otrok, mlajših od petnajst let, nosečnic in mater otrok, mlajših od sedem let.⁴⁶⁴

Nasilne posamične ali množične preselitve, pregoni zaščitenih oseb z zasedenega ozemlja na ozemlje katerekoli druge države, okupirane ali ne, so prepovedane. Prepoved prisilnih preselitev pa velja tudi v notranjih oboroženih spopadih.⁴⁶⁵ S tem se želi preprečiti etnično čiščenje, do katerega bi lahko prišlo tudi kot posledica okupacije. Evakuacija je kot izjema od te prepovedi dopustna samo, če to zahtevajo varnost prebivalstva ali skrajno nujni vojaški razlogi. Posebej je evakuacija otrok opredeljena v Prvem dopolnilnem protokolu:⁴⁶⁶

- Nobena stran ne bo evakuirala otrok v tujo državo, izvzemši svoje državljane, razen če gre za začasno evakuacijo, ko to terjajo zdravstveni razlogi ali zdravljenje otrok ali, z izjemo na okupiranem ozemlju, iz razlogov, ki so povezani z njihovo varnostjo. Tam, kjer je starše ali zakonske skrbnike mogoče najti, bo za takšno evakuacijo potrebno njihovo pisno soglasje. Če le-teh ni mogoče najti, bo potrebno pisno soglasje oseb, ki so po zakonu ali običaju predvsem odgovorni za otrokovo skrb. Vsako takšno evakuacijo bo nadzorovala sila zaščitnica s soglasjem zainteresiranih strani: strani, ki izvaja evakuacijo, strani, ki sprejema otroke in vseh strani, katerih državljani bodo evakuirani. Vse strani v spopadu morajo sprejeti vse možne previdnostne ukrepe, da evakuacija ne bi bila na noben način ogrožena.
- Če pride do evakuacije, je treba vsakemu otroku zagotoviti: vzgojo (vključno z njegovo versko in moralno vzgojo), tako kot to starši želijo, z največjo možno kontinuiteto, dokler se otrok ne vrne.

⁴⁶³ 24. člen Četrte ženevske konvencije (1949).

⁴⁶⁴ 50. člen Četrte ženevske konvencije (1949).

⁴⁶⁵ 17. člen Drugega dopolnilnega protokola (1977).

⁴⁶⁶ 78. člen Prvega dopolnilnega protokola (1977).

- Da bi se olajšalo vračanje otrok njihovim družinam in v domovino morata država, ki organizira evakuacijo, in, če je to primerno, država, ki otroka sprejme, uvesti za vsakega otroka karton s fotografijo in ga nato poslati centralni poizvedovalni agenciji MORK. Če je to mogoče in če to ne povzroča nobenega tveganja ali škode za otroka, mora vsak karton vsebovati naslednje informacije:
- a. priimek (-ki) otroka;
 - b. ime(-na) otroka;
 - c. spol otroka;
 - d. kraj in datum rojstva (ali če datum ni znan, približno starost);
 - e. popolno očetovo ime;
 - f. popolno materino ime in njen dekliniški priimek;
 - g. otrokove najbližje sorodnike;
 - h. narodnost otroka;
 - i. materni jezik otroka in vse druge jezike, ki jih govori;
 - j. naslov otrokove družine;
 - k. katerokoli število za identifikacijo otroka;
 - l. zdravstveno stanje otroka;
 - m. krvno skupino otroka;
 - n. vsako posebno znamenje;
 - o. datum, ko je bil, in kraj, kjer je bil otrok najden;
 - p. datum, ko je, in kraj, od koder je otrok zapustil državo;
 - q. veroizpoved otroka, če jo ima;
 - r. sedanji naslov otroka v državi, ki ga je sprejela;
 - s. v primeru smrti otroka pred njegovo vrnitvijo, datum, kraj in okoliščine smrti ter kraj pokopa.

Poleg tega okupacijska sila ne sme siliti k delu zaščitenih oseb, mlajših od osemnajst let.⁴⁶⁷

4.2.1.2. *Ohranjanje družinskih vezi in članov družine skupaj*

V prejšnji točki je že bilo omenjeno, kako je treba postopati v primeru evakuacij. Poleg tega mora stran v spopadu olajšati poizvedovanja članov družin, ki jih je vojna razkropila in ki želijo obnoviti medsebojne stike in se po možnosti srečati. Še posebej je stran v spopadu dolžna spodbujati delo organizacij, ki se ukvarjajo s to nalogo,⁴⁶⁸ pod pogojem, da jih je priznala in da je njihovo delo v skladu z njenimi varnostnimi ukrepi.⁴⁶⁹

Vse pogodbenice Prvega dopolnilnega protokola in vse strani v spopadu morajo na vsak možen način olajšati ponovno združenje družin, ki so se razkropile zaradi oboroženih spopadov, in spodbujati zlasti delovanje humanitarnih organizacij, ki

⁴⁶⁷ Drugi odstavek 51. člena Četrte ženevske konvencije (1949).

⁴⁶⁸ Največkrat bo to MORK.

⁴⁶⁹ 26. člen Četrte ženevske konvencije (1949).

so angažirane pri tej nalogi.⁴⁷⁰ Tudi v notranjih oboroženih spopadih morata biti otrokom izkazovani nega in pomoč, ki jim je potrebna, storjeni pa morajo biti tudi vsi ustrezni koraki, da se olajša ponovno zbiranje družin, ki so bile začasno razkropljene.⁴⁷¹

Tudi glede ravnanja z interniranci velja, da morajo biti med trajanjem internacije člani iste družine, zlasti starši in otroci, zbrani v istem kraju interniranja, razen če je začasna ločitev nujna zaradi dela, zdravstvenih razlogov ali zaradi sodnih in disciplinskih kazni. Internirane osebe lahko zahtevajo, da se njihove otroke, ki so ostali na svobodi brez roditeljskega nadzora, internira skupaj z njimi. Kjer je le mogoče, je treba člane iste družine namestiti v istih prostorih, ločeno od drugih internirancev, in jim omogočiti družinsko življenje.⁴⁷²

4.2.1.3. Zagotavljanje potrebne nege ter zaščite za otroke v času sovražnosti

V času sovražnosti tujci na ozemlju ene strani v spopadu, ki so otroci, mlajši od petnajst let, nosečnice in matere otrok, mlajših od sedem let, uživajo prednosti v enaki meri kot državljani udeležene države.⁴⁷³

Osrednja zaščita otrok v času sovražnosti pa je podrobneje opredeljena v Prvem dopolnilnem protokolu, kjer je določeno, da morajo biti otroci deležni posebnih obzirov in zaščiteni pred vsemi oblikami nespodobnega napada. Strani v spopadu morajo zanje skrbeti in jim izkazovati pomoč, ki jim je potrebna, bodisi zaradi njihove mladosti ali iz drugih razlogov. Strani v spopadu morajo storiti vse, kar je mogoče, da otroci, ki niso dopolnili 15 let starosti, ne bodo neposredno sodelovali v sovražnostih, zato se morajo vzdržati rekrutacije v svoje oborožene sile. Pri rekrutiranju oseb, ki so dopolnile 15 let, niso pa še dopolnile 18 let starosti, si morajo strani v spopadu prizadevati dajati prednost tistim, ki so starejše. Če pa v izrednih primerih otroci, ki niso dopolnili 15 let starosti, neposredno sodelujejo v sovražnostih in se znajdejo v rokah nasprotne strani, še naprej uživajo zaščito, ne glede na to, ali so vojni ujetniki ali ne. Če so otroci prijeti, priprti ali internirani iz razlogov v zvezi z oboroženim spopadom, morajo biti v posebnih oddelkih, ločenih od oddelkov za odrasle, razen v primerih, kadar so družine nastanjene kot družinske skupnosti. Smrtna kazen za kršitev v zvezi z oboroženim spopadom se ne izvrši nad osebami, ki še niso dopolnile 18. leta v času, ko so storile kršitev.⁴⁷⁴

Za notranje oborožene spopade pa je med drugim določeno, da otroci, ki niso dopolnili 15. leta, ne bodo rekrutirani v oborožene sile ali skupine in jim tudi ne bo dovoljeno, da bi sodelovali v sovražnostih. Posebna zaščita za otroke, ki niso dopolnili 15. leta, velja tudi v primeru, če so kljub prepovedi neposredno udeleženi v sovražnostih in so ujeti. Če je to potrebno, in kadar je to mogoče, se sprejmejo ukrepi s privolitvijo njihovih staršev ali oseb, ki so po zakonu ali običaju predvsem odgovorne za skrb o njih, da se otroci začasno odvedejo z območja, na katerem

⁴⁷⁰ 74. člen Prvega dopolnilnega protokola (1977).

⁴⁷¹ Tretji odstavek 4. člena Drugega dopolnilnega protokola (1977).

⁴⁷² 82. člen Četrte ženevske konvencije (1949).

⁴⁷³ Peti odstavek 38. člena Četrte ženevske konvencije (1949).

⁴⁷⁴ 77. člen Prvega dopolnilnega protokola (1977).

so izbruhnile sovražnosti, na varnejše območje v notranjosti države, pri čemer pa mora biti zagotovljeno, da otroke spremljajo osebe, ki so odgovorne za njihovo varnost in blagostanje.⁴⁷⁵

4.2.2. Konvencija Združenih narodov o otrokovih pravicah iz leta 1989

Za zaščito otrok v oboroženih spopadih je osrednjega pomena 38. člen Konvencije o otrokovih pravicah, ki državam pogodbenicam nalaga:

1. spoštovanje in zagotavljanje spoštovanja na otroka se nanašajočih načel mednarodnega humanitarnega prava, ki je zanje veljavno v oboroženih spopadih;
2. zagotovitev z vsemi možnimi ukrepi, da osebe, ki še niso dopolnile petnajst let, ne bodo neposredno sodelovale v sovražnostih;
3. da v svoje oborožene sile ne bodo rekrutirale nobene osebe, ki še ni dopolnila petnajst let. Pri rekrutiranju tistih, ki so že dopolnili petnajst let, vendar še niso stari osemnajst let, pa si bodo prizadevale dati prednost tistim, ki so starejši;
4. da v skladu s svojimi iz mednarodnega humanitarnega prava izhajajočimi obveznostmi, med oboroženimi spopadi varujejo civilno prebivalstvo in z vsemi možnimi ukrepi zagotavljajo varstvo in skrb za otroke, ki jih je prizadel oboroženi spopad.

Ta določba torej potrjuje zaščito, ki je sicer že določena v 77. členu Prvega dopolnilnega protokola, starostna stopnja za otroke -vojake pa ostaja pri 15 letih starosti.

4.2.3. Opcijski protokol h Konvenciji o otrokovih pravicah o vključevanju otrok v oboroženi spopad iz leta 2000

Države pogodbenice morajo z vsemi možnimi ukrepi zagotoviti, da pripadniki njihovih oboroženih sil, ki še niso dopolnili 18. leta, ne sodelujejo neposredno v sovražnostih (1. člen). Poleg tega otroci, mlajši od 18 let, ne smejo biti prisilno rekrutirani v njihove oborožene sile (2. člen). Poleg tega pa protokol poziva države, da dvignejo minimalno starostno mejo za prostovoljno rekrutiranje nad 15. leto, ki je določena v Konvenciji, in za vse, ki še niso dopolnili 18 let, zagotovijo posebno zaščito (3. člen).

Starostna meja za neposredno sodelovanje v sovražnostih in za prisilno rekrutiranje je dvignjena na 18 let.

4.2.4. Konvencija MOD št. 182 o prepovedi in takojšnjem ukrepanju za odpravo najhujših oblik otroškega dela iz leta 1989

Ta Konvencija Mednarodne organizacije dela (MOD)⁴⁷⁶ prišteva prisilno ali obvezno rekrutiranje otrok⁴⁷⁷ v oborožene spopade med najslabše oblike otroškega dela in nalaga državam pogodbenicam, da kot svojo prednostno nalogo nemudoma

⁴⁷⁵ Točke c), d) in e) tretjega odstavka 4. člena Drugega dopolnilnega protokola (1977).

⁴⁷⁶ International Labour Organization (ILO).

⁴⁷⁷ Otrok je v skladu z 2. členom vsaka oseba, ki še ni dopolnila 18. leta starosti.

sprejmejo učinkovite ukrepe za prepoved in izkoreninjenje teh najslabših oblik otroškega dela.⁴⁷⁸

5. Begunci in mednarodno humanitarno pravo

Situacije, ki povzročajo pojav beguncev, lahko razvrstimo v:

- notranje politične okoliščine,
- naravne nesreče,
- oborožene spopade, ki so lahko mednarodnega ali ne-mednarodnega značaja in povzročijo gibanje prebivalstva, ter prisilne deportacije in notranja razseljevanja.

Z vidika mednarodnega humanitarnega prava lahko razlikujemo 2 situaciji:

- varstvo tistih, ki so bili begunci že pred začetkom oboroženega spopada, po njegovem začetku, ter
- varstvo tistih, ki postanejo begunci kot posledica oboroženega spopada.

Vendar pa se zdi, da se v delovanju Visokega komisariata za begunce (kot se je pokazalo npr. v BIH, Somaliji in tudi drugje) ta razlika v statusu beguncev praktično izgublja. Visoki komisar za begunce je na ženevski konferenci o žrtvah vojne leta 1993 poudaril, da je v zadnjih treh desetletjih vojna predstavljala poglavitni vzrok za prisilni izgon in preselitve prebivalcev, s katerimi se sooča ta komisariat.⁴⁷⁹

5.1. Pojem in definicija begunca

Konvencija o statusu beguncev iz leta 1951⁴⁸⁰ določa, da je begunec vsak, ki se zaradi utemeljenega strahu pred preganjanjem, osnovanim na rasi, veri, narodni pripadnosti, pripadnosti določeni družbeni skupini ali določenemu političnemu prepričanju nahaja izven države, katere državljan je, in ne more, ali zaradi takšnega strahu noče uživati varstva te države, ali oseba, ki nima državljanstva, in se nahaja izven države, kjer je imela običajno prebivališče, pa se zaradi takšnih dogodkov zaradi omenjenega strahu ne more ali noče vrniti v to državo. V primeru osebe, ki ima več kot eno državljanstvo, se izraz »država, katere državljan je«, nanaša na vsako od držav, katerih državljanstva ima. Ne velja pa neka oseba za nezaščiten s strani države svojega državljanstva, če brez veljavnega razloga, ki temelji na utemeljenem strahu, ni pripravljena sprejeti zaščite ene od držav, katerih državljanstvo ima. (1. člen).

Za urejanje statusa beguncev je bil leta 1967 h Konvenciji sprejet še Dopolnilni protokol o statusu beguncev.

⁴⁷⁸ 1. in 3. člen Konvencije MOD št. 182.

⁴⁷⁹ O tem glej Jogan, 1997: 135.

⁴⁸⁰ Sprejela jo je Diplomatska konferenca Združenih narodov o statusu beguncev in oseb brez državljanstva 28. julija 1951 v skladu z resolucijo št. 429 (V) Generalne skupščine z dne 14. decembra 1950. veljati je začela 22. aprila 1954.

Leta 1969 je bila sprejeta Konvencija Organizacije afriške enotnosti o problemu beguncev v Afriki ter leta 1984 Kartagenska deklaracija o beguncih, ki sta razširili definicijo beguncev tako, da sta vključili tudi ljudi, ki bežijo pred dogodki, ki resno ogrožajo javni red, kot npr. oboroženi spopadi in nemiri.

Čeprav torej pri beguncih ne gre zgolj za žrtve vojn med civilisti, se problem njihovega statusa in zaščite v novejših obdobjih vedno tesneje povezuje z oboroženimi spopadi oziroma z grožnjami s takimi spopadi.⁴⁸¹ Generalni sekretar OZN je tako npr. leta 1993 v svojem poročilu Generalni skupščini poudaril, da lahko pomenijo humanitarne potrebe, ki izhajajo iz množičnih preseljevanj ali izgonov ljudi, veliko nevarnost za svetovni mir in varnost.

5.2. Notranje razseljene osebe

Za notranje razseljene osebe so pomembna t.i. Vodilna načela o notranje razseljenih osebah iz leta 1998,⁴⁸² ki podajajo naslednjo definicijo:

Notranje razseljene osebe so osebe ali skupine oseb, ki so bile prisiljene ali so morale zbežati ali zapustiti svoje domove oziroma kraje običajnega prebivališča, še posebej kot posledico oboroženega konflikta oziroma v izogib le-tem [...] in ki niso prestopile mednarodno priznane državne meje.

Notranje razseljene osebe po mednarodnem humanitarnem pravu niso posebna ločena kategorija in se obravnavajo skupaj z begunci.

5.3. Načelo nezavračanja

33. člen Konvencije o statusu beguncev vsebuje načelo nezavračanja (angl. *principle of non-refoulement*), ki določa, da nobena država pogodbenica na nikakršen način begunca ne sme izgnati ali prisilno vrniti na meje ozemlja, kjer bi bila njegovo življenje ali svoboda ogrožena zaradi njegove rase, vere, državljanstva, pripadnosti neki določeni družbeni skupini ali določnega političnega prepričanja. Na to pravico pa se ne more sklicevati begunec, ki zaradi resnih razlogov velja za nevarnega za varnost države, v kateri je, ali ki, glede na to, da je bil pravnomočno obsojen za posebno težko kaznivo dejanje, predstavlja nevarnost za skupnost te države.

5.4. Ženevsko pravo

Begunci kot civilisti uživajo enako splošno zaščito kot ostali civilisti v oboroženih spopadih. Po Četrty ženevski konvenciji se jih tako obravnava enako kot tujce na ozemlju ene od strani v spopadu.⁴⁸³ Pri izvajanju kontrolnih ukrepov sila, pod katere oblastjo so zaščitene osebe, z begunci, ki dejansko niso deležni zaščite nobene vlade, ne bo ravnala kot s sovražnimi tujci samo zato, ker pravno pripadajo

⁴⁸¹ Jogan, 1997: 134.

⁴⁸² *Guiding Principles on Internally Displaced Persons*, UN Doc. E/CN.4/1998/53/Add. 2.

⁴⁸³ 35.—46. člen Četrte ženevske konvencije (1949).

sovražni državi.⁴⁸⁴ Določeno je tudi, da se zaščitenih oseb pod nobenim pogojem ne sme predati državi, kjer bi lahko bile preganjane zaradi svojega političnega ali verskega prepričanja.⁴⁸⁵

Prepovedana so vsakršna posamična in množična preseljevanja oziroma deportacije z okupiranih ozemelj,⁴⁸⁶ kar predstavlja tudi hudo kršitev Ženevskih konvencij. Državljanov okupacijske sile, ki so si pred začetkom spopada poiskali zatočišče na ozemlju okupirane države, se ne sme zapreti, preganjati, obsojati ali deportirati z okupiranega ozemlja, razen v primeru dejanj, storjenih po izbruhu sovražnosti, ki bi po zakonih države, katere ozemlje je zasedeno, opravičevalo izročitev tudi v mirnem času.⁴⁸⁷

Osebe, ki so se pred začetkom sovražnosti šteje za osebe brez državljanstva ali za begunce, v skladu z ustreznimi mednarodnimi instrumenti, ki so jih sprejele zadevne strani, ali v skladu z nacionalno zakonodajo države, v katero so pribežale, oziroma države, v kateri prebivajo, se štejejo v vseh okoliščinah in brez kakršnegakoli sovražnega razlikovanja za osebe pod zaščito Četrte ženevske konvencije.⁴⁸⁸ Tudi v notranjih oboroženih spopadih pa je prepovedano prisilno preseljevanje civilnega prebivalstva, razen če bi to zahtevala njihova varnost ali imperativni vojaški razlogi. Če bi do preselitve moralo priti, pa morajo biti zagotovljene zadovoljive razmere glede nastanitve, higiene, zaščite zdravja, varnosti in prehrane.⁴⁸⁹

5.5. Vloga različnih organov in organizacij

S problematiko begunstva se primarno ukvarja Visoki komisariat Združenih narodov za begunce,⁴⁹⁰ ki ima svoj sedež v Ženevi.⁴⁹¹

MORK tudi v primeru beguncev in notranje razseljenih oseb igra dvojno vlogo: skrbnika nad spoštovanjem mednarodnega humanitarnega prava in operativne agencije, ki nudi zaščito in pomoč žrtvam oboroženih spopadov in notranjih nemirov.

⁴⁸⁴ 44. člen Četrte ženevske konvencije (1949).

⁴⁸⁵ Četrty odstavek 45. člena Četrte ženevske konvencije (1949).

⁴⁸⁶ 49. člen Četrte ženevske konvencije (1949).

⁴⁸⁷ Drugi odstavek 70. člena Četrte ženevske konvencije (1949).

⁴⁸⁸ 73. člen Prvega dopolnilnega protokola (1977).

⁴⁸⁹ 17. člen Drugega dopolnilnega protokola (1977).

⁴⁹⁰ United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR).

⁴⁹¹ Podrobneje o delu UNHCR glej: <http://www.unhcr.org/cgi-bin/texis/vtx/home>.

VI. IZVAJANJE SOVRAŽNOSTI: METODE IN NAČINI BOJEVANJA

1. Začetek vojnega stanja

Danes mnoge situacije, ki imajo vse značilnosti mednarodnih oboroženih spopadov, niso nujno opredeljene kot vojna v mednarodnopravnem smislu. Nekatera pravila, ki so nastala v razvoju mednarodnega prava, in ki se nanašajo na začetek in pravne posledice vojne, na končanje vojne itd. se v praksi ne uporabljajo, kar otežuje reševanje problemov, ki jih prinaša stanje oboroženega spopada.⁴⁹²

Vojno stanje se lahko začne, kot je bilo pojasnjeno v uvodnem poglavju tega dela, z začetkom sovražnosti, z okupacijo, ali pa s formalno vzpostavitvijo vojnega stanja, pri čemer je treba v vsakem primeru ugotoviti relevantne okoliščine, na podlagi katerih je mogoče sklepati, ali je nastalo vojno stanje.

a. Posledice na notranje pravni ravni

Proglasitev vojnega stanja, ki je pomembnejša s stališča notranje pravnih potreb kot pa s stališča mednarodnega prava, ima za posledico določena pooblastila vladi države v vojnem stanju, morebitne omejitve človekovih pravic (svobode gibanja, svobode zbiranja, svobode izražanja), omejitve določenih vrst porabe in druge ukrepe, ki so potrebni, da bi država zdržala napor vojne. Država v vojnem stanju ima pravico ukrepati proti državljanom sovražne države in jim bodisi preprečiti vstopiti v sovražno oboroženo silo bodisi poseči v njihovo premoženje,⁴⁹³ v vsakem primeru pa je dolžna spoštovati njihove temeljne človekove pravice.⁴⁹⁴

b. Posledice na mednarodnopravni ravni

Ena od možnih posledic vojnega stanja je prekinitev diplomatskih in konzularnih odnosov med državami.⁴⁹⁵ V praksi pa so znani primeri, ko diplomatski odnosi

⁴⁹² V preteklosti so bila uveljavljena pravila o napovedi vojne in razglasitvi vojnega stanja. Potem, ko se je začelo omejevanje pravice držav, da vstopijo v vojno (Pakt Društva narodov), po sklenitvi Briand – Kelloggovega pakta o odpovedi vojni, in zlasti po sprejetju UL OZN, pa je te vrste jasnost nemogoča. Definicija agresije, ki je bila konsenzualno sprejeta z resolucijo Generalne skupščine OZN 3314 (XXIX) določa (3. člen), da je vsako od v resoluciji naštetih dejanj, »brez obzira na vojno napoved« dejanje agresije. Vojna napoved torej ne more »legalizirati« dejanja, ki ima sicer značaj agresije. Nasprotno, utegne celo služiti kot argument nasprotni strani, da je napadena, in da so njena dejanja oblika dopustne samoobrambe. Türk, 2007: 602.

⁴⁹³ Praksa iz časa druge svetovne vojne je potrdila mednarodnopravno dopustnost poseganja v premoženje državljanov sovražne države in drugih ukrepov. V primeru Nottebohm, ki ga je obravnavalo Meddržavno sodišče (spor med Liechtensteinom in Gvatemalo je sodišče presodilo, da so bili gvatemalski ukrepi zoper premoženje nemških državljanov po napovedi vojne Nemčije dopustni.

⁴⁹⁴ *Prav tam*: 603.

⁴⁹⁵ Dunajska konvencija o diplomatskih odnosih iz leta 1961 obvezuje državo sprejemnico, ki je na ta način prekinila diplomatske odnose, da diplomatskem osebju sovražne države omogoči odhod (če je to potrebno, jim je dolžna dati na razpolago potrebna prevozna sredstva tako zanje kot tudi za njihovo premoženje), in da v tem času spoštuje njihov diplomatski status (44. člen).

med državama v vojni niso bili prekinjeni. Vojna med Iranom in Irakom v letih 1980 – 1988 je bila nesporno ena največjih in najbolj dolgotrajnih vojn v zadnjih desetletjih. Vendar pa sta državi navzlic vojni ves čas vzdrževali diplomatske odnose.⁴⁹⁶

Vojna pa vpliva tudi na mednarodne pogodbe, pri čemer pa je vpliv odvisen od narave pogodb in od tega, ali sta državi priznali vojno stanje. Tako bi pogodbe o prijateljstvu, o zavezništvu itd. prenehale veljati. Pogodbe o trgovinskem, finančnem, znanstvenem in drugem sodelovanju lahko pogodbeni stranka suspendira. Vojna lahko za takšne pogodbe pomeni tudi naknadno nezmožnost izpolnitve. Multilateralne pogodbe med strankami v vojni in tretjimi državami učinkujejo še naprej, med strankami v vojni samimi pa so suspendirane. Končno so določene pogodbe sklenjene za primer vojne oziroma oboroženih spopadov in začnejo z začetkom vojnega stanja šele učinkovati.⁴⁹⁷ V nadaljevanju sledi predstavitev mednarodnopravne ureditve izvajanja sovražnosti v oboroženih spopadih.

2. Opredelitev vojaških ciljev

Po mednarodnem pravu oboroženih spopadov so napadi lahko usmerjeni izključno na vojaške cilje. Pojem vojaških ciljev (angl. *military objective* ali *military target*) vključuje:

- borce (torej pripadnike oboroženih sil, razen medicinskega osebja in duhovnikov) nasprotne strani v oboroženem spopadu⁴⁹⁸ in njihovo orožje, vojaška vozila, opremo in naprave;
- lahko tudi druge objekte, če ti prispevajo k vojaški prednosti nasprotne strani (npr. mostove, komunikacijske stolpe, elektrarne, proizvodne obrate za goriva).

Da se nek objekt lahko šteje za vojaški cilj, mora hkrati (kumulativno) izpolnjevati naslednje pogoje:⁴⁹⁹

⁴⁹⁶ Drugačna praksa je prevladovala v odnosih med ZDA in Irakom. ZDA so 12.1. 1991 prekinile diplomatske odnose z Irakom in zaprle veleposlaništvo v Bagdadu. Štiri dni kasneje se je začela oborožena akcija, ki jo je avtoriziral Varnostni svet z namero doseči umik iraških oboroženih sil iz Kuvajta in za obnovitev miru in varnosti v regiji. Po prekinitvi diplomatskih odnosov je za interese ZDA v Iraku skrbela Poljska kot sila zaščitnica po pravilih diplomatskega prava. Diplomatski odnosi med ZDA in Irakom so bili obnovljeni l. 2004 po vzpostavitvičasne vlade Iraka in formalni ukinitvi vojaške okupacije (CRS Report for Congress, RS 1867, 24, oktober 2006). Glej Türk, 2007: 603.

⁴⁹⁷ Npr. Ženevske konvencije (1949) in njihovi Dopolnilni protokoli; pogodbe o zaščitnih conah; pogodbe o sili zaščitnici. *Prav tam*: 604.

⁴⁹⁸ Tudi vse ostale, ki neposredno sodelujejo v sovražnostih, a niso člani oboroženih sil, vse dokler te osebe niso *hors de combat*.

⁴⁹⁹ 52. člen Prvega dopolnilnega protokola (1977).

1. po svoji a) naravi,⁵⁰⁰ b) lokaciji,⁵⁰¹ c) namenu⁵⁰² ali č) uporabi⁵⁰³ učinkovito prispeva k vojaški akciji⁵⁰⁴;
2. njegovo popolno ali delno uničenje, zavzetje ali nevtralizacija ustvarja v danih razmerah⁵⁰⁵ določeno (resnično)⁵⁰⁶ vojaško prednost.⁵⁰⁷

Napadi na vojaške cilje, ki povzročijo stransko, nenamerno (kolateralno) izgubo ali škodo (angl. *collateral damage*) civilistom niso prepovedni, če je pri napadu spoštovano načelo sorazmernosti (proporcionalnosti).

Napadi na civiliste in civilne objekte so prepovedani, vključno z represalijami. Civilni objekti so vsi objekti, ki niso vojaški objekti. Objekti, ki so običajno civilni objekti, lahko postanejo, v skladu z vojaško situacijo, vojaški cilji (npr. verski objekt, hiša ali most, ki ga taktično uporablja borec, ki se brani) ter tako lahko postanejo cilj napada. Če obstaja dvom, ali se posamezen objekt, ki navadno služi civilnim namenom,⁵⁰⁸ uporablja tako, da učinkovito prispeva k vojaški akciji, se bo štelo, da se ne uporablja tako in se torej napada nanj ne sme usmeriti.⁵⁰⁹ Vendar pa cilj, ki izpolnjuje kriterije za vojaški cilj, to tudi ostane, čeprav se v njem nahajajo civilisti (npr. ob zlorabi njihovega statusa civilistov).

Prepovedani so napadi, za katere niso bili izbrani cilji, kot so:⁵¹⁰

- napadi, ki niso usmerjeni na določen vojaški objekt;
- napadi, pri katerih se uporablja metoda ali bojno sredstvo, ki ne more biti usmerjena na določen vojaški objekt (načelo razlikovanja!); ali
- napadi, pri katerih se uporablja metoda ali bojno sredstvo, če njunega učinka ni mogoče omejiti in so torej napadi v vsakem primeru take narave, da brez razlike zadenejo vojaške objekte ter civiliste in civilne objekte (načelo razlikovanja!).

Za napade, za katere niso bili izbrani cilji, se štejejo, med drugim:⁵¹¹

- a. bombni napadi s katero koli metodo ali sredstvi, s katerimi se vrsta jasno določenih in različnih vojaških objektov v mestu, vasi ali drugi coni, v kateri je

⁵⁰⁰ Nanaša se na vrste objektov, npr. vojaški transporti, poveljniški in kontrolni centri, komunikacijske postaje.

⁵⁰¹ Vključuje območja, ki so vojaško pomembna, če se jih zasede, prepreči dostop silam nasprotne strani do njih ali če se nasprotno stran prisili, da se umakne iz njih. Npr. del kopnega ozemlja tako lahko predstavlja vojaški cilj. Glej UK Manual, 2004: 55.

⁵⁰² Pomeni nameravano bodočo uporabo objekta.

⁵⁰³ Pomeni trenutno uporabo objekta.

⁵⁰⁴ Izraz je treba razlagati splošno in torej ni omejen na točno določeno vojaško operacijo.

⁵⁰⁵ Objekt, ki sicer ne bi mogel predstavljati vojaškega cilja (civilni objekt), lahko postane predmet napada, če se v danih razmerah uporablja v vojaške namene. Ko takšna uporaba preneha, zopet uživa zaščito.

⁵⁰⁶ Pomeni konkretno in opredelljivo vojaško prednost, in ne zgolj hipotetične oziroma morebitne.

⁵⁰⁷ Ni nujno, da obstaja med učinkovitim prispevkom k vojaški akciji in določeno vojaško prednostjo tudi geografska povezava. Napad se lahko usmeri tudi proti objektu, ki izpolnjuje vse potrebne kriterije, tudi če se ne nahaja na območju trenutnih vojnih operacij. Pričakovano vojaško prednost je treba ocenjevati kot celoto in ne zgolj kot tisto, ki bi izšla iz posamičnega napada oziroma določenega dela napada. Prav tako ni nujno, da se prednost pokaže takoj.

⁵⁰⁸ Npr. svetišče, hiša ali drugo prebivališče ali šola.

⁵⁰⁹ 52. člen Prvega dopolnilnega protokola (1977).

⁵¹⁰ Četrty odstavek 51. člena Prvega dopolnilnega protokola (1977).

⁵¹¹ Peti odstavek 51. člena Prvega dopolnilnega protokola (1977).

podobna gostota civilistov in civilnih objektov, šteje kot en sam vojaški objekt; in

- b. napad, od katerega je mogoče pričakovati, da bo povzročil naključne izgube življenj, poškodbe civilistov in škode na civilnih objektih ali eno in drugo, ki bi bile v primerjavi s pričakovano konkretno in neposredno vojaško prednostjo nesorazmerno velike (načelo sorazmernosti!).

Vsa ta dejstva in kriterije morajo upoštevati vojaški poveljniki in druge osebe, ki načrtujejo, odločajo in sprožajo napade. Pri tem morajo obvezno sprejeti odločitev na podlagi ocene vseh informacij iz vseh virov, ki so jim v določenem trenutku dostopni. Pred vsakršno določitvijo je še posebej pomembno zanesljivo ugotoviti, da bo napad na nek vojaški cilj pomenil učinkovit prispevek k vojaški akciji.⁵¹²

Iz navedenega sledi, da je prepovedano napadati določene vrste objektov, na primer:

- nebranjena mesta, kraje in vasi;
- zgradbe, ki jih uporabljajo civilisti (a ne za vojaške namene), kot so stanovanjski objekti, šole, muzeji, sakralni objekti ter drugi objekti brez vojaškega pomena;
- skladišča hrane (če niso namenjena izključno za prehranjevanje pripadnikov oboroženih sil) in območja za proizvodnjo hrane;
- vodni viri za civilno prebivalstvo.

Posebna zaščita velja za medicinske objekte, objekte za internacijo in vojaška taborišča.⁵¹³

3. Izvajanje sovražnosti oziroma bojevanje

3.1. Bojišče

Oborožen spopad med državama se lahko vodi na celotnem ozemlju pod suverenostjo vojskujočih se držav, v pojem bojišča v širšem smislu pa sodi ves prostor, na katerem se lahko vršijo sovražnosti: torej ozemlje držav (kopno ozemlje z zračnim prostorom, notranje vode in teritorialno morje države) in vsi ostali deli zemlje, ki ne spadajo pod suverenost drugih držav (npr. odprto morje).

Vojskujoče se države pa morajo spoštovati nevtralnost tretjih držav in ne smejo voditi vojaških operacij na njihovem kopnem ozemlju ali v teritorialnem morju. Mednarodne pogodbe prepovedujejo tudi vodenje vojaških operacij v morskih ožinah, v prekopih in na raznih območjih, ki so demilitarizirana.⁵¹⁴

⁵¹² Tako tudi UK Manual, 2004: 56.

⁵¹³ Podrobneje o tem v delih o ravnanju s temi kategorijami oseb.

⁵¹⁴ Türk, 2007: 604.

3.2. Območje vojnih operacij

Območje vojnih operacij je ožje od bojišča in zajema samo tisti del bojišča, kjer se dejansko odvija oborožen spopad.

V vojnah zadnjih desetletij je območje vojnih operacij obsegalo dele ali celotna ozemlja držav v vojni, medtem ko je bilo vojnih operacij na odprtem morju manj.⁵¹⁵

Bojevanje lahko torej poteka na kopnem, na morju in/ali v zraku, pa kljub temu ne govorimo o treh ločenih pravnih režimih, ki bi veljali za vsakega od teh prostorov. Praviloma se za bojevanje na morju uporabljajo enaka pravila kot za bojevanje na kopnem, posebej pa so predpisane določene posebnosti.

3.3. Posebnosti vojskovanja na morju

3.3.1. Temeljna pravila vodenja sovražnosti na morju

Za vojskovanje na morju je določena posebna dodatna mednarodnopravna ureditev zaradi dejstva, da se večina vojaških dejavnosti odvija v pomorskem prostoru in na ladjah. Pravila o vojskovanju na morju, ki so se sprva razvijala preko običajnega mednarodnega prava,⁵¹⁶ so bila že kmalu vključena v mednarodne pogodbe na Pariški mirovni konferenci leta 1856 in na Haaških konferencah leta 1899 in 1907. Med svetovnim vojnama so se razvila pravila o podmorniškem vojskovanju, po II. svetovni vojni pa so bile določbe o vojskovanju na morju vključene v Drugo ženevsko konvencijo o izboljšanju usode ranjencev, bolnikov in brodolomcev oboroženih sil na morju iz leta 1949 in v Prvi dopolnilni protokol iz leta 1977.

Temeljnega pomena je delitev ladij na vojne in trgovske, kar ima pravne posledice tako v obdobju miru kot v obdobju oboroženih spopadov. V miru uživajo tuje vojne ladje imuniteto in so dolžne upoštevati posebna pravila o plovbi v teritorialnem morju, v ožinah itd.⁵¹⁷ V vojni pa je položaj vojne ladje drugačen od drugih ladij. Seveda pa je med vojno dopustno spremeniti trgovske ladje v vojne ladje, pod pogoji, ki jih je za ta primer predpisala Sedma haaška konvencija iz leta 1907. Trgovske ladje, ki med vojno nadaljujejo svojo trgovsko dejavnost pod zastavo vojskujoče se države, pa so predmet zasega, ki ga opravijo vojne ladje sovražne države.⁵¹⁸

Vojna ladja je ladja, ki pripada oboroženim silam države: ima zunanje oznake, po katerih se razpoznavajo takšne ladje državne pripadnosti, je pod poveljstvom častnika, ki je v službi te države in čigar ime je vpisano v popis vojaških oseb ali v kateri koli drug dokument takega značaja, in ki jo upravlja posadka, ki je

⁵¹⁵ Poseben primer je bil oboroženi spopad med Združenim kraljestvom in Argentino l. 1982, v katerem je Združeno kraljestvo razglasilo veliko prepovedano območje (*Total Execution Zone*) na Južnem Atlantiku; dejanski spopadi so potekali na veliko manjšem območju. *Prav tam*: 605.

⁵¹⁶ Sodijo namreč med starejša pravila mednarodnega prava.

⁵¹⁷ Konvencija ZN o pomorskem mednarodnem pravu iz leta 1982 vsebuje določila, ki v miru v več pogledih izenačujejo položaj vojne ladje z drugimi državnimi ladjami.

⁵¹⁸ Türk, 2007: 598.

podvržena redni vojaški disciplini.⁵¹⁹ Ta definicija se omejuje na pravne značilnosti vojne ladje in ne vsebuje nobenih elementov opisa njenih plovnih ali oborožitvenih značilnosti. Vojne ladje so angažirane v vojaških operacijah in so lahko tudi predmet napada in zaplembe.⁵²⁰

Nekatere ladje pa v času vojne uživajo imuniteto:

- predvsem bolniške ladje, t.i. plavajoče bolnišnice (angl. *hospital ships*), ki morajo biti jasno označene,
- kartelne ladje – t.j. ladje, ki prevažajo vojne ujetnike zaradi zamenjave, in
- ladje-parlamentarci, ki prevažajo predstavnike (poslance) oboroženih sil na pogajanja.

Te tri vrste ladij se ne sme napasti ali zapleniti in jim je treba dopustiti, da opravljajo svoje naloge.

Na morju poleg omejitev vojskovanja, kakršne veljajo na kopnem, velja še nekaj dodatnih značilnosti. Tako za strani v oboroženem spopadu velja obveznost reševanja vseh brodolomcev.⁵²¹ Med vojno se obveznost reševanja nanaša na vse brodolomce (borce in ne-borce), ki so v nevarnosti na morju zaradi nesreče, ki je prizadela njihovo ladjo ali letalo. Brodolomci so vse osebe, ki se znajdejo v takšnem položaju, ne glede na vzrok nesreče.⁵²² V Prvem dopolnilnem protokolu pa je bilo dodano še pravilo, da brodolomci uživajo zaščito ves čas reševanja, dokler se ne odloči o drugem statusu, vendar le pod pogojem, da se vzdržijo vsakih sovražnosti. Nadaljnji položaj brodolomca pa je odvisen od več okoliščin, npr. glede na to, ali je brodolomec borec ali civilna oseba, ali ga je rešila sovražna ali nevtralna ladja itd. Brodolomcem, ki potrebujejo zdravstveno nego, jo je treba zagotoviti – tako kot ranjencem in bolnikom v vojni na kopnem. Brodolomcem, za katere se izkaže, da so pripadniki oborožene sile sovražne države, je vojskujoča se država, katere vojna ladja jih je rešila, dolžna zagotoviti položaj vojnega ujetnika.⁵²³

3.3.2. Pomorska blokada

Med posebnostmi vojskovanja na morju ima poseben pomen **pomorska blokada**, t.j. prepoved in zapora pomorskega prometa z določenimi pristanišči ali celotno obalo sovražne države. Pomorsko blokado se izvrši z vojnimi ladjami in letali. Vendar pa mora tudi pomorska blokada spoštovati omejitve humanitarnega značaja. Dostava hrane, zdravil in medicinskih potrebščin za civilno prebivalstvo na območju, ki je pod pomorsko blokado, mora biti omogočena po določbah 4. ženevske konvencije o civilnem prebivalstvu.

Da bi blokada bila veljavna, morajo biti izpolnjeni trije pogoji:

1. **efektivnost**: Blokada mora biti dejanska in se mora izvajati z zadostnimi pomorskimi in zračnimi silami.

⁵¹⁹ Opredelitev vojne ladje iz 29. člena Konvencije ZN o pomorskem mednarodnem pravu (1982).

⁵²⁰ Türk, 2007: 598.

⁵²¹ Ta obveznost sicer velja tudi v času miru.

⁵²² 12. člen Druge ženevske konvencije (1949).

⁵²³ Türk, 2007: 598–599.

2. **deklaracija:** Biti mora deklarirana, tako da ni nejasnosti, katero območje obsega in od kdaj naprej velja, in mora vsebovati rok, v katerem naj nevtralne ladje in letala zapustijo blokirano območje.
3. **notifikacija:** Biti mora tudi notificirana lokalnim oblastem, nevtralnimi državami in ladjam, ki se približujejo blokiranemu območju.

Ladje, ki poskušajo prebiti blokado, so storile sovražno dejanje, in če gre za trgovske ladje, lahko postanejo predmet zasega.⁵²⁴

Tudi na morju veljajo prepovedi perfidij, kot so zlorabe mednarodno zaščitene znakov in emblemov. Vendar pa se ne šteje kot perfidno, če vojna ladja uporablja trgovsko zastavo, vendar mora pred začetkom napada razviti lastno vojno zastavo.

Posebnosti pomorskega bojevanja pri omejitvah glede na cilje so v tem, da vojne ladje ne smejo bombardirati nebranih obalnih mest in naselij, razen vojaških utrd in drugih vojaških objektov. Glede orožja so na morju v veljavi vsa pravila, ki prepovedujejo razne vrste orožij v vojskovanju na kopnem, posebnost pa predstavljajo prepovedi določenih vrst morskih min. Nezasidrane (prosto plavajoče) mine so prepovedane, ostale mine in torpeda pa morajo imeti vgrajeno napravo, da se potopijo potem, ko se nad njimi izgubi nadzor, npr. če se odklopijo od sidra ali v primeru torpedov, kadar zgrešijo cilj. Te prepovedi so bile sprejete v 8. haaški konvenciji iz l. 1907, ki je bila sklenjena po izkušnjah s plavajočimi morskimi minami v rusko - japonski vojni l. 1904 – 1905.⁵²⁵ V tej haaški konvenciji je tudi izrecno prepovedano polaganje min pred pristanišči.⁵²⁶

3.3.3. Pomorski zaseg

Vojskovanje na morju ni omejeno samo na vojne ladje vojskujočih se držav, ampak vključuje tudi pravico vojskujoče se države, da na odprtem morju ali v teritorialnem morju vojskujočih se držav zaustavi in zapleni trgovske ladje sovražne države, pa tudi sovražno blago, ki ga prevaža ladja nevtralne države, in jih odvede v svoje pristanišče, kjer jih preda zasežnemu sodišču (angl. *prize court*). Medtem ko je na kopnem vojskujoča se država upravičena pleniti sovražno državno premoženje, ima na morju pravico zaseči tudi zasebno premoženje. Taka ureditev izhaja iz dejstva, da je pomorska trgovina vselej imela velik pomen za vojaški napor držav, in da je zaseg premoženja na morju pomemben del slabitve sovražnika.

Načeloma je predmet vojnega zasega (plena) ladja in tovor, razen če se dokaže:

- a. da del tovara ali celoten tovor pripada osebam nevtralnih držav, in
- b. da ta tovor ne spada v kategorijo kontrabanta.

⁵²⁴ *Prav tam:* 599.

⁵²⁵ *Prav tam:* 599–600.

⁵²⁶ Polaganje min v ozemeljskih vodah in pristaniščih Nikaragve je bilo predmet spora med Nikaragvo in ZDA, ki ga je obravnavalo Meddržavno sodišče. Sodišče je ugotovilo, da so ZDA polagale morske mine v nikaragovskih vodah in so zato odgovorne za kršitev mednarodnega prava. Gl. ICJ Reports, 1986: str. 48–51 in 146–149.

Kontrabant⁵²⁷ (angl. *contraband*) je tovor na nevtralni ladji, ki je namenjen v sovražno državo in služi njenim vojnim potrebam. Nekoč je veljalo, da se tovor lahko uvrsti v tri kategorije:

- absolutni kontrabant (orožje, strelivo, vojaška oprema),
- relativni kontrabant, t.j. predmeti, ki imajo dvojno uporabo (gorivo, sredstva komunikacij itd), in
- blago, ki ne more služiti za vojaške namene in torej ne more biti v kategoriji kontrabanta. Kadar se sumi, da nevtralna ladja prevaža kontrabant, jo lahko vojaška ladja ustavi in odvede v svoje pristanišče, kjer se odredi zaseg kontrabanta. V kolikor pa vrednost kontrabanta presega polovico vrednosti celotnega tovora, se zaseže tudi nevtralna ladja, ki ga prevaža.

Prevažanje kontrabanta je oblika kršitve nevtralnosti na morju. Poleg te obstajajo še druge oblike kršitev, npr. oddajanje nevtralne trgovske ladje v najem vojskujoči se državi. V takih primerih je nevtralna trgovska ladja lahko predmet zasega.⁵²⁸

V vojni na morju imajo vojaške ladje naloge pri izvrševanju zakonitega zasega. Te ladje najprej tujo trgovsko ladjo zaustavijo in preiščejo. Na ta način se ugotovi pripadnost ladje, kar je še posebej pomembno spričo prakse uporabe lažne zastave. Če se ugotovi, da gre za sovražno ali nevtralno ladjo, ki prevaža kontrabant, vojna ladje odvede zaseženo ladjo v svoje, za ta namen določeno pristanišče, kjer se zasežena ladja preda zasežnemu sodišču. Šele sodba tega sodišča dokončno odloči o usodi ladje in tovora. Če gre za sovražno ladjo, obstaja pravica dokazovati, da je tovor ali del tovora v lasti oseb nevtralnih držav in ni namenjen vojnim naporom vojskujoče se države. V primeru nevtralne ladje se ugotavlja, ali prevaža kontrabant, in ali je takega tovora več kot polovico vrednosti vsega tovora, kar omogoča tudi konfiskacijo ladje. O konfiskaciji odloči sodba zasežnega sodišča. Tak odvzem premoženja ima značaj zaplembe, zaplenjena ladja in blago pa sta vojni plen (angl. *war booty, prize*). Tudi ta vrsta postopka pa mora dopustiti možnost pritožbe, s katero se lahko izpodbija tako veljavnost zasega kot tudi odločitve o konfiskaciji (zaplenitvi) ladje in blaga.⁵²⁹

4. Omejitve pri izvajanju sovražnosti

Že na več mestih je bilo poudarjeno, da je bistvo vsega mednarodnega prava oboroženih spopadov omejevanje sile. Poleg pravil, ki ščitijo razne kategorije oseb v vojni in vsebujejo omejitve, ki jih morajo upoštevati stranke v oboroženem spopadu, obstajajo še druge omejitve, ki se nanašajo na načine in sredstva vojskovanja in na dopustne cilje napada.

Meddržavno sodišče v Haagu je v svojem svetovalnem mnenju o zakonitosti grožnje ali uporabe jedrskega orožja povzelo dve temeljni načeli: načelo razlikovanja in

⁵²⁷ Iz novolatinskega izraza *contra bannum*, t.j. kljub prepovedi. Izraz v generičnem smislu se uporablja za označevanje raznih vrst tihotapstva.

⁵²⁸ Türk, 2007: 601.

⁵²⁹ *Prav tam.*

načelo sorazmernosti, iz katerega izhaja prepoved nepotrebne povzročanja bolečin in škode.⁵³⁰

Ti dve temeljni načeli obstajata že od prvih začetkov mednarodnega vojnega prava, od Ženevske konvencije iz leta 1864, ki je določila pravila o zaščiti ranjencev, torej oseb, ki so izločene iz boja in zato niso več borci, in Petrograjske deklaracije iz leta 1868, ki je določila prepoved nekaterih orožij, in prvič razglasila, da je cilj vojskovanja oslabilo oboroženo silo nasprotnika in da vojskujoča se država nima neomejenih možnosti izbora sredstev za vojskovanje. Kasnejši razvoj je ta načela razvil v pravne norme, ki zelo natančno določajo omejitve.⁵³¹

4.1. Omejitve glede načinov in metod vojskovanja

Razvoj mednarodnega prava na tem področju je povzet v določbah členov 35 – 42 Prvega dopolnilnega protokola iz l. 1977.

4.1.1. Perfidije

Perfidije⁵³² (angl. *perfidy*) ali izdajalske oziroma zavratne metode vojskovanja so dejanja, ki vzbujajo zaupanje pri nasprotniku, tako da je zaradi njih v veri, da ima na podlagi mednarodnega prava določeno pravico do zaščite, ali pa je zaščito dolžan zagotoviti. Namen takega zavajanja je izrabiti doseženo zaupanje. Gre torej za zlorabo zaupanja, katero temelji na spoštovanju pravil mednarodnega prava o oboroženih spopadih.

Dejanja perfidij so na primer:

- a. lažno predstavljanje namena pogajanj z zlorabo zastave premirja in zastave vdaje;
- b. lažno predstavljanje onesposobljenosti zaradi ran ali bolezni;
- c. lažno predstavljanje borcev kot civilistov;
- d. lažna uporaba zaščitene statusa z uporabo znakov, emblemov ali uniform OZN ali drugih organizacij (posebej je prepovedana zloraba emblemov ali uniform Rdečega križa), nevtralnih ali drugih držav, ki niso stranke v oboroženem spopadu.

Kadar takšna lažna predstavljanja služijo kot kritje za vojaško akcijo, ni mogoče govoriti o vojnih zvijačah, ampak o nedopustnem in zavratnem vojskovanju. Pri vseh navedenih primerih gre za zlorabo mednarodnopravno zaščitene statusa. Po tem se perfidije razlikujejo od vojnih zvijač.

⁵³⁰ »Poglavitna načela, vsebovana v besedilih, ki predstavljajo zgradbo humanitarnega prava, so naslednja. Prvo je namenjeno zaščiti civilnega prebivalstva in civilnih objektov in vzpostavlja razlikovanje med borci in neborci; države ne smejo nikoli napadati civilnih ciljev in zato ne smejo nikoli uporabljati orožij, s katerimi je nemogoče razlikovanje med civilnimi in vojaškimi cilji. V skladu z drugim načelom pa je prepovedano prizadevati borcem nepotrebne bolečine; zato je prepovedano uporabljati orožja, ki povzročajo takšno škodovanje ali nepotrebno povečevati njihovo trpljenje. V izvrševanju drugega načela države nimajo neomejene izbire in uporabe orožij.« ICJ Reports, 1996, str. 226.

⁵³¹ Türk, 2007: 588.

⁵³² Prvi odstavek 37. člena Prvega dopolnilnega protokola (1977).

4.1.2. Vojne zvijače

Vojne zvijače (angl. *ruses of war*) niso prepovedane. Stranke v oboroženem konfliktu pogosto zavajajo nasprotnika, da bi oslabile njegov položaj, ali pa ga navedle v dejanja, ki ne koristijo njegovim vojnim ciljem. Prvi dopolnilni protokol omenja primer vojnih zvijač, kot so kamuflaža, vabe, navidezne vojaške operacije in dezinformacije. Vendar pa se pri uporabi vojnih zvijač ne sme uporabljati mednarodnopravno zaščitene simbolov ali statusov. Takšna praksa zmanjšuje učinkovitost mednarodnopravne zaščite in v končni posledici škoduje vsem udeležencem v oboroženem spopadu.

Posebej je prepovedana zloraba znakov rdečega križa in rdečega polmeseca⁵³³ ter drugih emblemov in simbolov, ki so zaščiteni z mednarodnimi konvencijami (oznake civilne zaščite, novinarjev, emblem zaščitene kulturne lastnine, itd)⁵³⁴.

Prepovedana je tudi uporaba zastav, vojaških emblemov, insignij in uniform nevtralnih držav in drugih držav, ki niso stranke s spopadu. Z zastavami, emblemami, insignijami in uniformami sovražne države pa je drugače. Te je prepovedano uporabljati samo med napadom, ali pa z namenom prikriti, omogočiti, zaščititi ali ovirati vojaške operacije. Uporaba sovražnikovih znakov med vojaško operacijo je torej prepovedana in spada tako kot vse druge perfidije med protipravna dejanja, za katera obstaja mednarodna kazenska odgovornost posameznika.

V drugih primerih pa je uporaba sovražnikove uniforme lahko oblika prikritega delovanja, ki sodi v kategorijo vohunstva. Vohunstvo v mednarodnem pravu oboroženih spopadov ni prepovedano, vendar vsaj od Haaškega pravilnika iz l. 1907 (29. – 31. člen) velja, da vohuni, ki jih pri njihovi dejavnosti ujamejo, ne uživajo zaščite vojnega ujetnika. Država jih obravnava po svojih predpisih, vendar jih brez predhodnega sojenja ne sme kaznovati. Kot vohun se šteje oseba, ki pod lažno pretvezo ali naskrivaj zbira informacije vojaškega pomena. Pripadniki izvidniških vojaških enot, ki zbirajo informacije na območju operacij sovražnikove vojske in so v uniformi lastne oborožene sile, se ne obravnavajo kot vohuni, ampak v primeru zajetja uživajo položaj vojnih ujetnikov. Tudi vohuna, ki se je po končanju svoje vohunske dejavnosti pridružil svoji vojski in so ga v tem položaju ujeli, je treba obravnavati kot vojnega ujetnika.

Poleg perfidij je v mednarodnem pravu oboroženih spopadov prepovedanih še več drugih vrst dejanj, ki predstavljajo nedopustne načine vojskovanja in so vojni zločini. Najprej, *prepovedana je izjava, da se v boju ne bo dajalo milosti* (23. (d) člen Haaškega pravilnika iz l. 1907) oziroma ukaz, da v boju ne bo preživelih, in vodenje sovražnosti ne tej podlagi. (40. člen Protokola I). Vojskovanje z izjavo, da ne bo preživelih, spada med značilne barbarske načine vojskovanja in je prepovedano v vseh relevantnih mednarodnopravnih aktih.

Prepovedano je napadanje oseb, ki so se prenehale bojevati (ki so torej *hors de combat*,) kot so borci, ki so položili orožje in izrazili namen, da se predajo, ter

⁵³³ Rdeči lev in rdeče sonce se ne uporabljata več.

⁵³⁴ Glej 8. podpoglavje IV. poglavja Prvega dela tega učbenika.

ranjenci in bolniki, ki so onesposobljeni za bojevanje.⁵³⁵ Prvi dopolnilni protokol je podrobno opredelil, da je oseba izven boja, če je:

- a. v rokah nasprotne strani;
- b. jasno izrazila, da se namerava vdati; ali
- c. v nezavesti ali sicer zaradi ran ali bolezni nesposobna in se torej ne more sama braniti, pod pogojem, da se v vsakem takem primeru vzdržuje vsakega sovražnega dejanja in da ne skuša pobegniti.⁵³⁶

Med starejša pravila mednarodnega prava oboroženih spopadov spada tudi *prepoved ropanja*, ki je določena v Haaškem pravilniku iz l. 1907 (28. člen) in v Ženevskih konvencijah iz l. 1949. Prepovedano je tudi uničevanje premoženja, razen kadar nujne vojaške potrebe zahtevajo njegovo uničenje ali zaplembo.

Dve skupini pravil glede metod in načinov vojskovanja je uvedel Prvi dopolnilni protokol iz l. 1977. Gre torej za mednarodno pogodbeno pravo, ki zavezuje pogodbene stranke, in še ni prešlo med občja, običajnopravna pravila. To so prepovedi napada na osebe, ki so s padalom izskočile iz letala, ki je v nevarnosti (sestrelitev ali okvara). Takih oseb se ne sme napadati v zraku, na zemlji pa jim je treba dati možnost, da se predajo (42. člen I DP).

»Bela zastava« oz. zastava zatišja (angl. *flag of truce*) je običajno bela zastava, ki v času oboroženega spopada izraža željo po začetku komunikacije z nasprotno stranjo. V praksi se uporablja tudi za predajo v boju. Njena zloraba, ki povzroči smrtne žrtve ali hude poškodbe, predstavlja hudo kršitev Prvega dodatnega protokola k ženevskim konvencijam (1949) iz leta 1977.

4.2. Omejitve glede objektov

4.2.1. Splošno

Pri opredelitvi vojaških ciljev je že bilo poudarjeno, da v oboroženem spopadu ni dovoljeno napadati civilnih ciljev. Ta prepoved izhaja iz načela razlikovanja in sodi med temeljna načela vojskovanja. Vendar pa je razvoj vojn v 20. stoletju ustvaril zamere, v katerih je spoštovanje tega načela težje kot prej. Razlikovanje med fronto in zaledjem se je zmanjševalo in je bilo v totalni vojni, kakršna je bila II. svetovna vojna, na mnogih območjih sploh odpravljeno. Napadi na industrijske objekte, komunikacije, pa tudi naselja, so postali pogostejši, razlikovanje med civilnimi in vojaškimi cilji vse težje.

Haaški pravilnik iz l. 1907 je določil naslednje pravilo: »napad ali bombardiranje, s kakršnimi koli sredstvi, na nebranjena mesta, vasi, prebivališča ali zgradbe, je prepovedan« (25. člen). To jasno pravilo vsekakor spada med norme običajnega mednarodnega prava in je bilo kasneje dopolnjeno v pogodbenih ureditvah po II. svetovni vojni. Poskusi pred to vojno, da bi s posebno pogodbo prepovedali bombardiranje iz zraka zaradi zastraševanja (teroriziranja) civilnega prebivalstva, namreč

⁵³⁵ Točka c) 23. člena Haaškega pravilnika (1907).

⁵³⁶ Drugi odstavek 41. člena Prvega dopolnilnega protokola (1977).

niso uspeli. Druga svetovna vojna pa je prinesla izjemno trpljenje prebivalcem mest ravno zaradi napadov na civilne cilje. Ta izkušnja je vplivala na kasnejšo ureditev, ki je naposled dobila celovit izraz v Prvem dopolnilnem protokolu iz l. 1977, ki vsebuje obsežna pravila o zaščiti civilnih objektov, o varnostnih ukrepih, o območjih pod posebno zaščito in o civilni zaščiti.⁵³⁷

4.2.2. Objekti, ki uživajo posebno zaščito

Nekatere vrste objektov, kot je bilo nakazano pri opredelitvi vojaških ciljev, uživajo posebno zaščito. Haaški pravilnik iz leta 1907 je določil obveznosti, da se v primeru obleganja ali bombardiranja naredi vse potrebne korake za kar največjo zaščito *zgradb, ki so namenjene veri, umetnosti, znanosti ali karitativni dejavnosti, za zaščito zgodovinskih spomenikov, bolnišnice in mest, kjer se zbira bolnike in ranjence*. Ta zaščita pa velja le, če ti objekti v tistem času niso uporabljeni za vojaške namene. Taki objekti morajo biti jasno označeni in morajo biti sovražniku vnaprej sporočeni⁵³⁸

Protokola iz leta 1977 pa predvidevata še nekaj vrst objektov, ki morajo biti posebej zaščiteni:

1. objekti, ki so potrebni za preživetje civilnega prebivalstva, kot so skladišča hrane, kmetijska območja, instalacije za pitno vodo itd.⁵³⁹
2. objekti, ki zadržujejo nevarne naravne sile (npr. jezovi, nasipi, elektrarne, itd). Napadi na takšne objekte bi lahko povzročili hude posledice za civilno prebivalstvo.⁵⁴⁰
3. nebranjeni kraji⁵⁴¹ in demilitarizirane cone⁵⁴²;
4. civilna zaščita,⁵⁴³ glede celotne organizacije civilne zaščite in materiala (opreme) organizacij civilne zaščite.

Prvi dopolnilni protokol (1977) pa je določil tudi že omenjeno *zaščito naravnega okolja*.⁵⁴⁴ Stranke v oboroženem spopadu morajo skrbeti, da vojskovanje ne povzroči obširne, dolgoročne in hude škode naravnemu okolju. Ta zaščita vključuje prepoved

⁵³⁷ Glej opredelitev vojaških ciljev zgoraj.

⁵³⁸ 27. člen Haaškega pravilnika (1907).

⁵³⁹ 54. člen Prvega dopolnilnega protokola in 14. člen Drugega dopolnilnega protokola (1977).

⁵⁴⁰ 56. člen Prvega dopolnilnega protokola in 15. člen Drugega dopolnilnega protokola (1977).

⁵⁴¹ Ustrezne oblasti strani v spopadu lahko za nebranjeno kraj razglasijo vsak naseljen kraj blizu cone ali v coni, kjer so oborožene sile v stiku in je odprt za okupacijo z nasprotnikove strani. Pogoji, ki jih mora izpolnjevati tak kraj so: (a) vsi borci ter premično orožje in premična vojaška oprema morajo biti evakuirani; (b) nepremične vojaške instalacije ali ustanove se ne smejo uporabljati za sovražnosti; (c) oblasti ali prebivalstvo ne smejo storiti nobenega sovražnega dejanja; (d) storiti se ne smejo nobene akcije, ki bi podpirale vojaške operacije. 59. člen Prvega dopolnilnega protokola (1977).

⁵⁴² To so cone, za katere so se strani v spopadu s sporazumom dogovorile, da imajo tak status in je zato prepovedano usmerjati vojaške operacije nanje. Sporazum mora biti izrecen (usten ali pisen), sklenjen neposredno ali po sili zaščitnici oziroma kateri koli nepristranski humanitarni organizaciji. Sklenjen je lahko pred, ali po, izbruhu sovražnosti. V njem morajo biti opredeljene in čim natančneje opisane demilitarizirane cone ter po potrebi določen tudi način nadzorstva. 60. člen Prvega dopolnilnega protokola (1977).

⁵⁴³ 61.—66. člen Prvega dopolnilnega protokola (1977).

⁵⁴⁴ 55. člen Prvega dopolnilnega protokola (1977).

takšnih načinov in sredstev vojskovanja, ki imajo za cilj, ali se lahko pričakuje, da bodo imela na naravno okolje tak učinek in da bodo škodovala zdravju ali preživetju prebivalstva. Napadi na okolje z represalijami so prepovedani.⁵⁴⁵

Vse omenjene prepovedi se nanašajo na situacije, ko so civilni cilji jasno določljivi in njihova civilna funkcija ni sporna. Težje pa je v situacijah, ko mora vojaški poveljnik oceniti, ali civilni objekt služi za vojaške namene, in v situacijah, ko je civilne cilje težko ločiti od vojaških, npr. v gosto naseljenih območjih. Prvi dopolnilni protokol vsebuje pravila glede previdnostnih ukrepov, ki jih morajo vojaški poveljniki upoštevati pred odločitvijo o napadu. Pomembno in zahtevno vprašanje pri tem je, kdaj je določena škoda civilnemu prebivalstvu (kolateralna škoda) nesprejemljiva.

Prvi dopolnilni protokol tako določa, da mora biti v več primerih napad odpovedan ali prekinjen, med drugim tudi, če se izkaže, da je mogoče pričakovati, da bo povzročil naključne izgube življenj civilistov in njihove poškodbe, škodo na civilnih objektih, ali oboje, ki bi bile v primerjavi s pričakovano konkretno in neposredno vojaško prednostjo nesorazmerno velike.⁵⁴⁶ Ta določba omogoča presojo na podlagi primerjav in proporcionalnosti in kaže, da ima tudi v sodobnem pravu oboroženih konfliktov vojaška korist lahko prednost pred skrbjo za zmanjšanje škode in žrtev med civilnim prebivalstvom. Če poveljnik oceni, da obseg žrtev in škode glede na vojaške cilje ni pretiran, ne bo kršil pravila Prvega dopolnilnega protokola, če se odloči za napad.⁵⁴⁷

4.2.3. Posebej o zaščiti oziroma varstvu kulturnih dobrin

4.2.3.1. *Haaški pravilnik (1907) in Haaška konvencija (1954) z dopolnilnima protokoloma*

Haški pravilnik iz leta 1907 v 27. členu določa, da je pri obleganju in bombardiranju treba podvzeti vse potrebne korake, da se v največji možni meri prizanese zgradbam, ki so namenjene veri, umetnosti, znanosti ali dobrodelnim namenom, zgodovinskim spomenikom, [...] v kolikor se ne uporabljajo v vojaške namene. Oblegana stran pa ima dolžnost opozoriti na prisotnost takih zgradb oziroma krajev z razlikovalnimi in vidnimi oznakami ter to predhodno notificirati sovražni strani.

Haaška konvencija o varstvu kulturnih dobrin v primeru oboroženega spopada (1954) je skupaj s Prvim dopolnilnim protokolom o varstvu kulturnih dobrin v primeru oboroženega spopada (1954) najpomembnejši mednarodni dokument s tega področja.⁵⁴⁸ Konvencija zahteva zakonsko opredelitev kulturnih dobrin oz. premične in nepremične dediščine in vključuje pripravo za zavarovanje kulturne dediščine, izvedbo potrebnih ukrepov za tako zavarovanje pred posledicami oboroženega spopada že v mirnem času, zagotovitev, da se bodo države izogibale vsakršnih sovražnih dejanj v zvezi z njo ter prepoved, preprečevanje oz. ustavitvev

⁵⁴⁵ Vsako vojskovanje povzroči določeno škodo naravnemu okolju. Omenjena prepoved pa se nanaša na takšne prakse, kot je bilo zažiganje naftnih črpališč v zalivski vojni l. 1991, uničevanje, ki je v praksi v različnih vojnah dobilo ime »požgana zemlja« itd. Türk, 2007: 592.

⁵⁴⁶ Točka b) drugega odstavka 57. člena Prvega dopolnilnega protokola (1977).

⁵⁴⁷ Türk, 2007: 592–593.

⁵⁴⁸ Glej tudi Jogan, 1997: 62.

kraje, ropanja ali odtujevanja kulturne dediščine in vandalskih dejanj, ter druge ukrepe.

Drugi protokol k Haaški konvenciji o varstvu kulturnih dobrin v primeru oboroženega spopada (1999)⁵⁴⁹ uvaja poseben sistem razširjenega varstva dediščine v oboroženih spopadih, ob splošnem in posebnem varstvu iz haaške konvencije. Razširjeno varstvo se nanaša na širši krog zvrsti dediščine pod zahtevo, da je ta posebnega pomena za človeštvo. Protokol tako neposredno uvaja tudi nekatere nove obveznosti za države pogodbenice (npr. načrtovanje nujnih ukrepov za varstvo kulturne dediščine pred požarom ali rušenjem ter drugi pripravljalni mirnodobni ukrepi za varovanje kulturne dediščine pred predvidljivimi učinki oboroženih spopadov itd. (5 člen), nekateri vojaški ukrepi in ravnanja itd. (6., 7., 8., 9. in 30. člen); naloge v zvezi s širjenjem znanj, mednarodnega sodelovanja ter sodelovanja z UNESCO (30. do 33. in 37. čl.).

4.2.3.2. *Definicija kulturnih dobrin*

1. člen Konvencije med kulturne dobrine, ne glede na njihov izvor ali lastništvo, prišteva:

- a. premično in nepremično premoženje, ki je velikega pomena za kulturno dediščino vseh ljudi, kot so npr. arhitekturni, umetnostni ali zgodovinski spomeniki verskega ali posvetnega značaja; arheološka najdišča; skupine zgradb, ki imajo vse skupaj zgodovinsko ali umetniško vrednost; umetniška dela; rokopisi, knjige in drugi predmeti umetniške, zgodovinske ali arheološke vrednosti; znanstvene zbirke in pomembne zbirke knjig ali arhivov ali reprodukcije prej navedenih dobrin;
- b. zgradbe, katerih glavni namen je ohranjati ali razstavljeni premične kulturne dobrine, ki so bile opredeljene v prejšnji točki: npr. muzeji, velike knjižnice in depozitarni arhivi, pa tudi zatočišča za prej navedene premične kulturne dobrine;
- c. centri, v katerih se nahaja veliko število prej opredeljenih kulturnih dobrin in ki so znani kot spomeniški centri.

Definicija je oblikovana precej široko, zato je treba:

- pripadnike oboroženih sil že v času miru ustrezno izobraževati in seznaniti s to opredelitvijo, - zagotoviti, da bodo taki objekti oziroma predmeti na primerni razdalji od vojaških objektov in
- poskrbeti za obvezno ustrezno označevanje kulturnih dobrin.

4.2.3.3. *Vrste zaščite*

V 2. členu Konvencija določa, da je treba poskrbeti za:

- **zavarovanje** kulturnih dobrin: to pomeni, da je treba že v času miru sprejeti potrebne ukrepe, ki jih država oceni kot primerne za preprečitev morebitnih učinkov, ki bi jih lahko imeli oboroženi spopadi na zaščitene dobrine;

⁵⁴⁹ Zakon o ratifikaciji Drugega protokola k Haaški konvenciji o varstvu kulturnih dobrin v primeru oboroženega spopada je objavljen v Ur. l. RS št. 102/03.

in

- **spoštovanje** kulturnih dobrin: to pa pomeni, da se je treba vzdržati vsake uporabe kulturnih dobrin in njihove neposredne okolice za namene, ki bi jih v primeru oboroženega spopada lahko izpostavili nevarnosti uničenja ali poškodovanja. Treba se je vzdržati tudi vsakega sovražnega dejanja, usmerjenega proti tem dobrinam. Od tega pravila je dovoljeno odstopiti samo v primeru, če to zahteva vojaška nujnost. Države morajo prav tako prepovedati in preprečevati krajo, ropanje, poškodovanje, pa tudi vse druge akte vandalizma, usmerjene proti kulturnim dobrinam. Represalije proti kulturnim dobrinam so prepovedane.

V primeru vojaške okupacije ima okupacijska sila splošno obveznost, da podpre pristojne državne oblasti, da zaščitijo kulturne dobrine. Kulturne dobrine so lahko označene z razlikovalnimi oznakami, kar naj bi pripomoglo k njihovem prepoznavanju.

Pod določenimi pogoji se lahko določena zatočišča premičnih kulturnih dobrin, ki so posebnega pomena, v primeru oboroženega spopada postavi pod posebno zaščito (8. člen Konvencije). Ta ureditev se ni obnesla, kar je tudi pripeljalo do sprejetja Drugega dopolnilnega protokola leta 1999, ki nadgrajuje konvencijo, ki pa še vedno ostaja v veljavi. Vpelje pa nov sistem **povečane zaščite** (namesto posebne zaščite) in se uporablja tako v mednarodnih kot tudi v nemednarodnih oboroženih spopadih. Protokol predpisuje tudi strožje pogoje za napad na kulturne dobrine v primeru vojaške nuje. Predvideva tudi sprejem vseh previdnostnih ukrepov z namenom, v največji možni meri preprečiti učinke sovražnosti. V zvezi z okupacijo pa je določena prepoved in preprečevanje: nezakonitega trgovanja, odstranjevanja ali prenosa lastništva na kulturnih dobrinah; arheoloških izkopavanj (razen, če so potrebna za zaščito kulturnih dobrin); vsakršno poškodovanje kulturne, zgodovinske ali znanstvene vrednosti kulturnih dobrin.

Kriteriji, ki morajo biti izpolnjeni za povečano zaščito v primeru oboroženih spopadov, so:

- kulturna dobrina mora biti izjemnega pomena za človečnost;
- zaščitenost mora biti z domačimi pravnimi in administrativnimi ukrepi, ki priznavajo njeno izjemno kulturno in zgodovinsko vrednost in zagotavljajo največjo stopnjo zaščite;
- ne sme se uporabljati v vojaške namene, kar mora biti potrjeno tudi z izjavo v ta namen.⁵⁵⁰

Poseben Odbor za varstvo kulturnih dobrin v oboroženih spopadih na posebno listo uvrsti dobrine, ki izpolnjujejo zgoraj navedene kriterije. Takih dobrin se ne sme napasti niti uporabiti v podporo vojaškim operacijam. Če se taka dobrina uporabi

⁵⁵⁰ 10. člen Drugega dopolnilnega protokola (1999).

v podporo vojaškim akcijam, izgubi povečano zaščito in lahko postane predmet napada, če so izpolnjeni določeni pogoji.⁵⁵¹

Kazenska odgovornost in pristojnost za hude kršitve pa je določena v 15. členu Drugega dopolnilnega protokola (1999).

4.3. Omejitve glede orožij

Že Petrograjska deklaracija odpovedi uporabi eksplozivnih nabojev pod težo 400 gramov (1868) je določila prepoved prekomernega povzročanja bolečin in trpljenja.⁵⁵² Tako v oboroženih spopadih velja, da stranke nimajo na voljo neomejenih možnosti izbire metod in sredstev (orožij), da bi prizadejale izgube sovražniku. To pravilo je bilo potrjeno že v Haaškem pravilniku iz l. 1907, vključeno med temeljna pravila v ženevskem pravu⁵⁵³ in razvito v več mednarodnih pogodbah, sprejetih v 20. stoletju. Te pogodbe so po svoji vsebini povezane tudi s prizadevanji za omejevanje oboroževanja in za razorožitev. Iz prepovedi napadov na civilne cilje in civilno prebivalstvo pa izhajata tudi nedopustnost uporabe orožij, ki imajo nediskriminatorsen učinek – tistih, ki prizadenejo tako vojaško silo kot civilno prebivalstvo.

Prvi dopolnilni protokol (1977) je med temeljnimi pravili glede metod in sredstev vojskovanja uvedel tudi prepoved uporabe takšnih metod ali sredstev vojskovanja, ki so namenjena za obsežne, dolgotrajne in resne okvare naravnega okolja, ali jih je od njih mogoče pričakovati.⁵⁵⁴ Leta 1976 pa je bila sprejeta tudi Konvencija o prepovedi vojaške ali katere koli druge rabe tehnik, ki spreminjajo okolje, ki v svojem 1. členu prepoveduje uporabo orožij, ki bi imela obsežne, dolgotrajne ali resne (negativne) učinke na okolje. Z vprašanjem učinkov uporabe jedrskega orožja na okolje se je ukvarjalo tudi Meddržavno sodišče v Haagu v svetovalnem mnenju o zakonitosti uporabe jedrskega orožja, kjer je ugotovilo, da morajo države upoštevati tudi okoljske pomisleke, ko presojujejo, kaj je potrebno (načelo vojaške nujnosti) in sorazmerno (načelo sorazmernosti) pri zasledovanju zakonitih vojaških namenov.⁵⁵⁵ Tako je sodišče zaključilo, da vse omenjene določbe predstavljajo:

⁵⁵¹ Pogoji so naslednji:

^a napad je edino učinkovito sredstvo, da se doseže prenehanje uporabe te dobrine v podporo vojaškim akcijam;

^b glede izbire sredstev in metod napada so bili upoštevani vsi možni previdnostni ukrepi, ki naj bi pripomogli k izognitvi oziroma minimiziranju škode za kulturno dobrino;

^c razen če gre za okoliščine, ki zahtevajo neposredno samoobrambo, je potrebno, da :

- napad naroči poveljstvo najvišje operacijske ravni;

- je izdano učinkovito predhodno opozorilo nasprotni strani, z zahtevo po prenehanju sporne uporabe;

- je nasprotni strani dan razumen časovni okvir za preučitev situacije.

⁵⁵² Prepoved povzročanja odvečnih poškodb in nepotrebnega trpljenja je vključena tudi med temeljna pravila glede uporabe metod in sredstev vojskovanja v drugem odstavku 35. člena Prvega dopolnilnega protokola (1977).

⁵⁵³ Npr. prvi odstavek 35. člena Prvega dopolnilnega protokola (1977).

⁵⁵⁴ Tretji odstavek 35. člena Prvega dopolnilnega protokola (1977).

⁵⁵⁵ »...States must take environmental considerations into account when assessing what is necessary and proportionate in the pursuit of legitimate military objectives...«, ICJ Reports, 1996: odst. 30.

- a. splošno obveznost zaščite okolja pred: obsežno, dolgotrajno in resno okoljsko škodo;
- b. prepoved metod in sredstev bojevanja, katerih namen je povzročiti tako škodo oziroma se to lahko pričakuje
- c. prepoved napadov na naravno okolje v obliki represalij.⁵⁵⁶

Vse omejitve pri dovoljenih vrstah orožij je treba upoštevati pri proučevanju, izpolnjevanju, nabavljanju ali sprejemanju novega orožja.⁵⁵⁷

Prepoved orožij, katerih uporaba ni skladna s temeljnim načelom razlikovanja, je predmet več mednarodnih pogodb. Pri tem pa je treba upoštevati razlike med pogodbami, katerih cilj je doseči zmanjšanje količin ali popolno odpravo orožja, in pogodbami, ki prepovedujejo uporabo določenih orožij v oboroženem spopadu. Nekatero pogodbo pa vključujejo obe vrsti norm – o prepovedi ali zmanjšanju količin orožij in o prepovedi uporabe v vojni.⁵⁵⁸

Glede na njihovo učinkovanje, je mogoče orožja razdeliti v dve kategoriji:

- a. konvencionalna orožja, in
- b. orožja za množično uničevanje (kemična, bakteriološka (biološka) in jedrska orožja).

Med njimi so tudi znatne razlike, tako glede učinkov, kot tudi glede obsega raznih prepovedi, ki so se razvile v mednarodnem pravu.

4.3.1. Konvencionalna orožja

Prepovedane so naslednje vrste konvencionalnih orožij:

- a. Naboji, lažji od 400 gramov, ki so napolnjeni z vnetljivimi ali eksplozivnimi snovmi. To prepoved vsebuje Petrograjska deklaracija iz l. 1868 in velja kot del običajnega mednarodnega prava.
- b. Naboji, ki se v človeškem telesu razširijo ali sploščijo (»dum-dum« naboji) – prepovedani so bili s Tretjo haaško deklaracijo leta 1899 in danes ta prepoved že predstavlja del običajnega mednarodnega prava.
- c. Konvencionalna orožja, za katera se lahko šteje, da imajo čezmerne travmatične učinke ali da učinkujejo nediskriminatorno. Ta orožja so predmet prepovedi, določene v posebni konvenciji OZN o tej problematiki, ki je bila sklenjena l. 1980. Sprejetje te konvencije⁵⁵⁹ je pomenilo pomemben napredek, saj so se na spisku prepovedanih konvencionalnih orožij znašla sodobnejša orožja, ki se uporabljajo v našem času. Konvenciji je priloženih več protokolov, ki prepovedujejo naslednje vrste orožij:
 - i. Orožja, katerih delcev ni mogoče odkriti z rentgenskimi žarki;
 - ii. Protipehotne mine, mine presenečenja in druge eksplozivne naprave,
 - iii. Zažigalna orožja (med drugim napalm in metalci ognja),
 - iv. Laserska orožja, ki oslepijo (t.j. orožja, ki so načrtovana tako, da povzročijo trajno oslepitev),

⁵⁵⁶ *Prav tam*: odst. 31.

⁵⁵⁷ 36. člen Prvega dopolnilnega protokola (1977).

⁵⁵⁸ Türk, 2007: 593.

⁵⁵⁹ Podrobneje v: Kalshoven, Zegveld, 2001: 155–167, posebej 156–159.

- v. Neeksplodirana in opuščena eksplozivna orožja (eksplozivni ostanki vojne). Glede teh orožij obstaja obveznost ukrepanja držav za odpravo takih ostankov (neeksplodirane mine).
- d. Poleg prepovedi glede uporabe protipehotnih min iz l. 1980 je bila l. 1997 sklenjena še Konvencija o prepovedi uporabe, zalog, proizvodnje in prenosa protipehotnih min in o njihovem uničenju. Ta konvencija ima širše cilje in ne le prepoved uporabe tovrstnih min v vojni. Dobila je široko podporo in je v veljavi od l. 1999. Navzlic velikemu skupnemu številu ratifikacij pa je treba upoštevati, da nekatere države z veliko proizvodnjo in potencialno uporabo min niso njene stranke.⁵⁶⁰
- e. S Konvencijo o kasetnem strelivu, ki je bila sprejeta leta 2008, pa se prepovedujeta tudi uporaba in kopičenje zalog kasetnega streliva (angl. *cluster munitions*).⁵⁶¹

4.3.2. Orožja za množično uničevanje

4.3.2.1. Kemično orožje

Kemično orožje (strupeni plini) je bilo prepovedano že s Haaškim pravilnikom l. 1907.⁵⁶² Vendar se v prvi svetovni vojni ta prepoved ni spoštovala. Ženevski protokol o prepovedi strupenih in zadušljivih plinov in bakteriološkega orožja je bil sprejet leta 1925 in je bil v drugi svetovni vojni in večini drugih vojn v tem času (z izjemo italijanske vojne proti Etiopiji l. 1935/36) spoštovan. Prepoved teh orožij je že prešla med norme običajnega mednarodnega prava. Leta 1993 je bila sklenjena Konvencija o kemičnem orožju, ki je uvedla tudi nadzor nad proizvodnjo tega orožja in ima za ta namen razvit institucionalni mehanizem.

4.3.2.2. Bakteriološko (biološko) orožje

Tudi bakteriološko (biološko) orožje je prepovedano uporabljati na podlagi prepovedi, ki jo vsebuje Ženevski protokol iz l. 1925, in tudi glede tega orožja velja, da je njegova prepoved sestavni del običajnega mednarodnega prava. Leta 1972 je bila sklenjena tudi Konvencija o prepovedi izpopolnjevanja, proizvodnje in skladiščenje biološkega orožja in bojnih strupov in o njihovem uničenju. Za razliko od kemičnega orožja pa za primer bakteriološkega orožja še ni vzpostavljen institucionalni mehanizem nadzora in inšpekcij.

4.3.2.3. Jedrsko orožje

Najtežje vprašanje pa predstavlja jedrsko orožje. V času odkar to orožje obstaja, je bilo sklenjenih več sporazumov, ki prepovedujejo poskuse z njim, njegovo širjenje in

⁵⁶⁰ Npr. ZDA, Kitajska, Pakistan, kar pomeni, da bi težko zatrjevali mednarodnopravno naravo njene vsebine. Države, ki niso pogodbenice, se sklicujejo predvsem na samoobrambni značaj oborožitve s protipehotnimi minami.

⁵⁶¹ Slovenija je pogodbenica vseh mednarodnih pogodb o prepovedi uporabe določenih vrst konvencionalnih orožij, decembra 2008 pa naj bi podpisala tudi Konvencijo o kasetnem strelivu.

⁵⁶² Točka a) 23. člena Haaškega pravilnika (1907).

nameščanje na določena območja ter omejevanje proizvodnje.⁵⁶³ Izrecne, pogodbeno določene prepovedi uporabe tega orožja pa še ni.

Z uporabo temeljnih načel mednarodnega prava oboroženih spopadov, kot sta načelo razlikovanja in načelo sorazmernosti, pa je mogoče zaključiti, da uporaba jedrskega orožja v oboroženih spopadih dandanes ne more biti dopustna. Jedrsko orožje ima izrazito nediskriminativne učinke, in kot so pokazale izkušnje iz Hirošime in Nagasakija, prizadene izjemno širok krog civilnega prebivalstva. Njegovi učinki povzročajo izjemne in čezmerne travmatične učinke, ki imajo vsaj enako resne učinke zastrupljanja kot kemična orožja. V položaju, ko je uporaba kemičnega in bakteriološkega orožja prepovedana, je treba *a fortiori* sklepati, da je prepovedana tudi uporaba jedrskega orožja.⁵⁶⁴

S pravnim problemom zakonitosti uporabe jedrskega orožja in grožnje z njim se je soočilo tudi Meddržavno sodišče v svetovalnem mnenju iz leta 1996. Potem ko je sodišče v mnenju ocenilo razne vidike pravnega položaja jedrskega orožja, je v kritičnem delu mnenja zapisalo:

»...grožnja z uporabo jedrskega orožja ali uporaba jedrskega orožja bi bila v splošnem v nasprotju s pravili mednarodnega humanitarnega prava, ki se uporabljajo v oboroženih spopadih, posebej pa še s pravili mednarodnega humanitarnega prava. Vendar pa glede na sedanje stanje mednarodnega prava in dejstva, s katerimi razpolaga, Sodišče ne more sprejeti dokončnega sklepa, da bi bila grožnja z jedrskim orožjem ali uporaba jedrskega orožja zakonita ali nezakonita v skrajnih pogojih samoobrambe, v katerih bi bil ogrožen sam obstoj države.«⁵⁶⁵

Sodišče je torej pustilo vprašanje odprto. Razumljivo je, da je jedrsko orožje namenjeno za skrajne, in ne za vse primere uporabe sile. Zato je prav vprašanje, ki ga sodišče ni razrešilo, odločilnega pomena. Določeno pomoč pri razlagi pa predstavlja poudarek, da bi uporaba jedrskega orožja utegnila biti zakonita samo, če bi bil »ogrožen obstoj države«. Prag morebitne dopustnosti uporabe jedrskega orožja je tako postavljen dokaj visoko.⁵⁶⁶ To svetovalno mnenje je bilo deležno precej kritik, saj se zdi, da skuša uporabo jedrskega orožja, ki jo ureja *ius in bello*, morebiti opravičiti s sklicevanjem na *ius ad bellum*.

⁵⁶³ Npr.: Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons, 1. julij 1968; Treaty for the Prohibition of Nuclear Weapons in Latin America (Treaty of Tlatelolco), 14. februar 1968; Additional Protocol I to the Treaty for the Prohibition of Nuclear Weapons in Latin America, 14. februar 1967; Additional Protocol II to the Treaty of 14 February 1967 for the Prohibition of Nuclear Weapons in Latin America, 14. februar 1967; South-Pacific Nuclear-Free Zone Treaty (Treaty of Raratonga), 6. avgust 1985; Treaty on South-East Asia Nuclear Weapon-Free Zone, 15. december 1995; African Nuclear-Weapon Free Zone Treaty, 21. junij 1996; The Cairo Declaration, 12. junij 1996.

⁵⁶⁴ Tako Türk, 2007: 595–596.

⁵⁶⁵ ICJ Reports, str. 226. Ta del sodbe je razdelil sodišče na dve enako številčni skupini sodnikov 7:7. Odločil je glas predsednika sodišča, alžirskega pravnika in diplomata Mohammeda Bedjauia.

⁵⁶⁶ Türk, 2007: 595–596.

5. Represalije v oboroženih spopadih

V zgodovini vojnega prava se je v primeru kršitev tega prava, pod določenimi pogoji, priznavalo dopustnost represalij (angl. *reprisals*) med vojno. Prizadeta stranka v vojni je v takih primerih lahko posegla po ukrepih samopomoči, ki bi bili sicer prepovedani, vendar jih opravičuje poprejšnja kršitev druge stranke v vojni. Možnost represalij je delovala tudi kot grožnja. Kot je že bilo omenjeno, do uporabe kemičnih orožij med II. svetovno vojno ni prišlo, tudi zaradi grožnje ZDA z represalijami.

Represalije pa nikoli niso bile dovoljene kot ukrep zoper zaščitene osebe (ranjence, bolnike, vojne ujetnike, civilno prebivalstvo). Zato je nevzdržno, da so stranke v vojni svoje nasilje nad zaščitnimi osebami, npr. nad civilnim prebivalstvom, včasih opisovale z izrazom »represalije«. Ženevske konvencije iz l. 1949 vsebujejo številne izrečne prepovedi represalij, vključno s prepovedjo represalij nad vojnimi ujetniki. Z razvojem mednarodnega humanitarnega prava je obseg teoretično možnih represalij zmanjšan in si ga je mogoče zamisliti le v obliki retaliacije kot odgovor na uporabo nedopustnih orožij, in še to samo ob upoštevanju načela, da tudi v tem primeru civilno prebivalstvo in druge zaščitene osebe ne smejo biti prizadete.

Represalije so tudi dokazano neprimerna vojaška taktika, ki je z nasprotne strani praviloma dojeta kot pretiran, neproporcionalen odgovor, in zato izzove še močnejše reakcijo.⁵⁶⁷ Vendar pa v mednarodnem pravu ne obstaja splošna prepoved represalij v vojni. Zato bi pri odločanju o represalijah bilo treba upoštevati nekatere bistvene prvine, ki so pogoj dopustnosti protiukrepov v času miru in najprej poskusiti z drugimi metodami in opozorili, represalije pa uporabiti kot skrajne sredstvo. Nedopustno je kot represalije uporabiti sredstva ali metode, ki so izrečno prepovedane. Represalije morajo biti sorazmerne in začasne (trajajo lahko samo dokler je to nujno potrebno).⁵⁶⁸

6. Pogajanja in sklepanje sporazumov med vojskujočimi se stranmi

6.1. Mednarodne pogodbe, značilne za vojno stanje

Vojskujoče se strani lahko sklepajo mednarodne pogodbe, ki so značilne za vojno stanje. To so karteli, premirja in kapitulacije. Za vse te pogodbe je značilno, da jih sklepajo vojaški poveljniki v okviru svojih teritorialnih pristojnosti.⁵⁶⁹ Zato lahko obsegajo manjši ali večji del ali pa celoto oboroženih sil in veljajo na manjšem ali večjem delu bojišča, ali pa na celotnem bojišču.⁵⁷⁰

⁵⁶⁷ Degan, 2006: 821–822.

⁵⁶⁸ Glej Türk, 2007: 605–606.

⁵⁶⁹ Postopek je prilagojen vojnemu stanju in ne zahteva ratifikacije.

⁵⁷⁰ *Prav tam.*

6.1.1. Karteli

Kartel (angl. *cartel*) je pogodba, s katero se vojskujoče se stranke dogovorijo o izmenjavi vojnih ujetnikov in v njej določijo število, imena ujetnikov in podrobnosti glede načina njihove izmenjave. Pogosto se sklepajo s posredovanjem sile zaščitnice ali predstavnikov MORK. Ladje, ki prevažajo vojne ujetnike, v skladu s sporazumom o izmenjavi ujetnikov (kartelne ladje) uživajo imuniteto.

6.1.2. Premirja

Premirje (angl. *armistice, truce*) je vojaški sporazum, s katerim vojskujoče se stranke suspendirajo vojaške operacije.⁵⁷¹ Premirje je lahko:

- *splošno*: prekine vojaške operacije vojskujočih se strank vseh (na celotnem bojišču)
ali
- *lokalno*: prekine vojaške operacije samo med določenimi deli vojskujočih se armad in na določenem območju.⁵⁷²

Premirje je treba pravočasno sporočiti pripadnikom oboroženih sil in pristojnim organom. Sovražnosti so suspendirane

- s trenutkom *notifikacije*, ali pa
- v *roku*, ki je določen s premirjem.

Vojskujoče se stranke tudi določijo načine komuniciranja med premirjem. Premirje se lahko sklene za določen čas ali brez določitve časa trajanja. V drugem primeru ima vsaka od strank možnost obnoviti sovražnosti, pod pogojem, da je opozorila sovražnika v roku, ki je predviden v pogojih premirja.⁵⁷³ Ta določba Haaškega pravilnika izhaja iz prakse, ki je upoštevala odpovedni rok, ki ga je vojskujoča se stranka bila dolžna upoštevati ob siceršnji pravici, da premirje konča in obnovi sovražnosti. V novejšem času so premirja sklenjena pogosto brez časovne omejitve, vendar s pričakovanjem, da bodo trajala, in da sovražnosti ne bodo obnovljene. Cilj premirij, sklenjenih za nedoločen čas, je omogočiti pogajanja o drugih vprašanih in najti način za končanje oboroženega spopada v celoti.⁵⁷⁴

Haaški pravilnik pa je predvidel tudi situacije, ko je premirje porušeno zaradi resnih kršitev, saj je premirje pogosto zelo težko vzdrževati. Lokalni incidenti, včasih povzročeni brez odločitve odgovornih poveljnikov, lahko prerastejo v večje kršitve, in sovražnosti se obnovijo. Zato je v novejši praksi pogost dogovor, da premirje nadzirajo mednarodni opazovalci ali mednarodne mirovne sile. Včasih se

⁵⁷¹ 36. člen Haaškega pravilnika (1907).

⁵⁷² 37. člen Haaškega pravilnika (1907).

⁵⁷³ 36. člen Haaškega pravilnika (1907).

⁵⁷⁴ Türk, 2007: 607.

oblikujejo tudi posebne anketne komisije, ki pomagajo razjasniti poreklo kršitev in tudi najti rešitve.⁵⁷⁵

V primeru, ko ena stranka resno prekrši premirje, druga stranka pridobi pravico, da premirje odpove, in da med njima takoj obnovi sovražnosti.⁵⁷⁶

Navedene določbe o premirjih, ki jih vsebuje Haaški pravilnik, zahtevajo znatno mero formalnega dogovora o pogojih premirja in postopku za njegovo vzdrževanje in prenehanje. V novejših oboroženih spopadih, zlasti tistih, v katerih sodelujejo najrazličnejše oborožene skupine, je takšne dogovore težko doseči, zato se je uveljavila praksa, da se bistvene značilnosti premirja (začasno prenehanje sovražnosti) določijo v *dogovorih o prekinitvi ognja (ceasefire, cesser-le-feu)*.⁵⁷⁷

6.1.3. Kapitulacije

Kapitulacija (angl. *capitulation*) je vojaški sporazum, s katerim se oborožene sile ali nekatere oborožene enote zavežejo prenehati z vojaškim operacijami in se predajo sovražniku. Haaški pravilnik določa, da je v primeru takega sporazuma treba upoštevati pravila vojaške časti, in da jih morata obe stranki skrbno spoštovati.⁵⁷⁸

7. Konec vojnega stanja

Prenehanje sovražnosti samo po sebi v vseh pogledih še ne končuje vojnega stanja. Prenehajo namreč le tista pravna razmerja, ki so odvisna od oboroženega boja. Tudi repatriacija vojnih ujetnikov je ena od posledic »prenehanja aktivnih sovražnosti«⁵⁷⁹

⁵⁷⁵ Primer takšnega mehanizma je bila izraelsko-libanonska opazovalska skupina (Israel – Lebanon Monitoring Group), ustanovljena l. 1996, ki je delovala do izraelskega umika iz Libanona l. 2000. Skupina je omogočala kontakte, izmenjavo informacij in pogajanja o ukrepih za zmanjšanje nasilja, ki je v južnem Libanonu predstavljalo stalno nevarnost za obnovitev širokih sovražnosti. Premirje ni bilo v celoti spoštovano, vendar je ustvarilo zadostno stabilnost, ki je prispevala k pogojem za umik Izraela iz Libanona l. 2000. *Prav tam*.

⁵⁷⁶ 40. člen Haaškega pravilnika (1907). Aktualnost te možnosti se je pokazala npr. v letih pred oboroženo akcijo v Iraku (2003), ko je bilo veliko razprav o vprašanju, ali iraško izmikanje inšpekcijam za orožja za množično uničevanje pomeni resno kršitev premirja, določenega v resoluciji Varnostnega sveta 687 (1991). Teza, da je vprašanje resnih kršitev, ki omogočajo obnovitev sovražnosti tudi več let po sprejetju te resolucije, ki je po prvi zalivski vojni (1991) Iraku vsilila premirje, še vedno aktualno, je bila predmet razprave v Varnostnem svetu in v državah članicah. *Prav tam*: 607–608.

⁵⁷⁷ Takšni dogovori lahko vsebujejo vse značilnosti premirja, lahko pa samo najnujnejše, npr. dogovor, da bodo sovražnosti ustavljene v določenem roku. *Prav tam*.

⁵⁷⁸ Poseben primer kapitulacije je bila splošna in brezpogojna kapitulacija Nemčije (8. maja 1945) in kasneje, splošna in popolna kapitulacija Japonske (2. septembra 1945). V teh primerih je bil dogovor zaveznikov o vztrajanju pri splošni in brezpogojni kapitulaciji pomemben iz dveh razlogov: Odpravil je možnost sklepanja separatnega miru in zagotovil je popoln poraz nacizma in japonskega militarizma, ki sta bila bistveni prvini njune agresivne politike, ki je povzročila II. svetovno vojno. Tem dejanjem kapitulacije sta sledila dva modela vojaške okupacije, ki sta znatno preseгла dotedanje pojmovanje tega instituta mednarodnega vojnega prava in vzpostavila pogoje za trajen mir. *Prav tam*.

⁵⁷⁹ 118. člen Tretje ženevske konvencije (1949).

in je obveznost vojskujočih se držav tudi, če se vojno stanje še ni v vseh pogledih končalo. V celoti pa se vojno stanje lahko konča na štiri načine:⁵⁸⁰

7.1. Mirovna pogodba

Mirovna pogodba (angl. *peace treaty*) je pravno najbolj zaželen način končanja vojnega stanja. Z njo se uredijo vsa vprašanja vojne in z njeno uveljavitvijo nastane stanje miru. Vprašanja, ki jih mirovne pogodbene urejajo, so raznovrstna: ozemeljska vprašanja, državne meje, zaščita manjšin, vojne odškodnine itd.⁵⁸¹

7.2. Sporazum o premirju

Sporazum o premirju (angl. *ceasefire agreement*) lahko preraste v mirovni sporazum, zlasti če se izkaže, da po sklenitvi premirja mirovne pogodbe ni mogoče skleniti. Dejanski mir, ki nastane na ta način, se ne razlikuje od drugih oblik vzpostavitve miru, vendar je vsaj na začetku manj avtoritativen kot mir, ki ga vzpostavi mirovna pogodba.⁵⁸²

7.3. Enostranske izjave o koncu vojne

Enostranske izjave so končale vojna stanja z Nemčijo in Avstrijo po II. svetovni vojni. V primeru Nemčije (ki je v svoj okvir l. 1938 priključila Avstrijo) mirovna pogodba po II. svetovni vojni politično ni bila mogoča. Nemčija je bila okupirana, l. 1949 pa sta bili na njenem ozemlju vzpostavljeni dve državi. Več držav je končalo vojno stanje z Nemčijo z enostranskimi izjavami l. 1951 in kasneje.⁵⁸³ Proces normalizacije je vključeval tudi konkludentna dejanja (vzpostavljanje diplomatskih in drugih odnosov, značilnih za stanje miru), sklenitev mednarodnih pogodb, s katerimi sta nemški državi priznali svoje nove meje na vzhodu (meja na Odri in Nisi), Sklepno listino Konference o varnosti in sodelovanju v Evropi (1975), ki je potrdila ozemeljsko ureditev Evrope, in naposled, po koncu hladne vojne, Pogodbo o dokončni ureditvi glede Nemčije,⁵⁸⁴ ki so jo sklenile Sovjetska zveza, ZDA,

⁵⁸⁰ Glej Türk, 2007: 608–610.

⁵⁸¹ Versajska mirovna pogodba z Nemčijo (1919) je vsebovala 440 členov, med njimi tudi Pakt Društva narodov in določbe o Mednarodni organizaciji dela. Vojna z Japonsko je bila po koncu II. svetovne vojne končana z mirovno pogodbo (1951). Mirovna pogodba z Italijo (1947) je celovito uredila raznovrstna teritorialna vprašanja, zaščito manjšin, varstvo človekovih pravic itd. Nekatere pogodbe, ki imajo druga imena, vključujejo določbe o koncu vojne, ki so lahko pretežni ali vsaj pomemben del pogodbe – npr. Sporazum o koncu vojne in obnovitvi miru v Vietnamu l. 1973.

⁵⁸² Druga balkanska vojna se je končala s pogodbo o premirju, ki so jo 10.8. 1913 v Bukarešti sklenile vojskujoče se države (Romunija, Srbija, Grčija, in Bolgarija), in ki ni imela značaja mirovne pogodbe. Ta bi v takratnih časih zahtevala sodelovanje velikih sil. Vendar pa se je pogodba o premirju spoštovala enako kot mirovna pogodba, meje, določene v tem premirju, pa so se izkazale za stabilne in veljajo še danes.

⁵⁸³ Degan, 2006: 876.

⁵⁸⁴ ILM, 1990: 1186–1193.

Združeno kraljestvo in Francija ter obe nemški državi l. 1990. Nemčija je bila tako ponovno združena, njeni odnosi z drugimi državami pa v celoti normalizirani.

7.4. Prenehanje sovražnosti brez sporazuma

Možno je vojne končati tudi molče, pri čemer konkludentna dejanja v povojnem času postopoma vzpostavijo stanje miru.⁵⁸⁵

Zgodovinsko je bil možen način prenehanja tudi zavojevanje (*debellatio*), a je danes ta način zaradi prepovedi prilaščanja ozemlja s silo prepovedan.

8. Razpoznavni znaki in signali

Razpoznavni znak (angl. *distinctive emblem*) in razpoznavni signal (angl. *distinctive signal*)⁵⁸⁶ sta namenjena razpoznavi, da je oseba ali objekt, ki je tako označen, upravičen do posebne mednarodne zaščite in ne sme biti predmet napada. Razpoznavni znaki so:

- a. rdeči križ, rdeči polmesec ali rdeči kristal na beli podlagi – štiti medicinsko in versko osebje, medicinske enote in medicinske transporte;
- b. poševne rdeče črte na beli podlagi, ki označujejo sanitetne ter varnostne cone in kraje;⁵⁸⁷
- c. modri ščit na beli podlagi za varstvo kulturnih dobrin v primeru oboroženega spopada;⁵⁸⁸
- d. enakokrak moder trikotnik na oranžnem polju kot mednarodni razpoznavni znak civilne zaščite;⁵⁸⁹
- e. skupina treh enako velikih oranžnih krogov, ležečih na isti osi, oddaljenih drug od drugega za njihov polmer, za zaščito zgradb in napeljav, v katerih so nevarne sile;⁵⁹⁰
- f. signali, ki se jih namesti za zaščito nebranjjenih krajev, nevtraliziranih ali demilitariziranih con;⁵⁹¹
- g. bela zastava, ki štiti parlamentarce (poslance);
- h. začetnice PG, PW ali IC, ki ščitijo taborišča internirancev, vojnih ujetnikov in civilnih internirancev.

⁵⁸⁵ V več primerih tako pogodb o končanju vojnega stanja ni bilo (vojne med Švedsko in Poljsko l. 1716, Francijo in Španijo l. 1720, Rusijo in Perzijo l. 1801, Francijo in Mehiko l. 1867 itd.). Degan, 2006: 874–875.

⁵⁸⁶ Razpoznavni signali so opisani npr. v III. in IV. poglavju Priloge 1 Prvega dopolnilnega protokola (1977).

⁵⁸⁷ Glej 14. člen Četrte ženevske konvencije (1949).

⁵⁸⁸ Glej haaško Konvencijo o varstvu kulturnih dobrin v primeru oboroženega spopada (1954).

⁵⁸⁹ Glej 15. člen Priloge 1 Prvega dopolnilnega protokola (1977).

⁵⁹⁰ Glej 16. člen Priloge 1 Prvega dopolnilnega protokola (1977)

⁵⁹¹ Glej npr. 59. in 60. člen Prvega dopolnilnega protokola (1977).

VII. VOJAŠKA OKUPACIJA

1. Pojem in definicija

Vojaška okupacija (angl. *military occupation* ali *belligerent occupation*) vzpostavi med okupacijsko silo in civilnim prebivalstvom okupiranega območja poseben odnos, kjer imata obe strani določene pravice in dolžnosti. Vpliva tako na upravo določenega območja, kot tudi na pravice in dolžnosti njegovih prebivalcev ter na javno in zasebno lastnino.⁵⁹² Vojaške operacije prenehajo, okupacijska sila (okupator) vzpostavi svojo upravo nad okupiranim ozemljem in je na tem ozemlju dolžna skrbeti za red in varnost. Pri tem je dolžan spoštovati določene omejitve, ki se v znatni meri nanašajo na civilno prebivalstvo, ali pa vsaj posredno zadevajo njegovo usodo.⁵⁹³

Vojaška okupacija se lahko začne šele potem, ko je odpor popolnoma prenehal in ko je okupacijska sila vzpostavila efektivno oblast. Posebno pomembno je, da to stanje ne pomeni, da je suverenost nad okupiranim ozemljem prenehala obstajati, ali pa da je prešla v druge roke.⁵⁹⁴ Priklučitev (aneksacija) okupiranega ozemlja je prepovedana. Vojaška okupacija je samo dejansko stanje, ki ne vpliva na suverenost. Tudi zelo dolga obdobja vojaške okupacije, kot je npr. vojaška okupacija Izraela na zahodnem bregu reke Jordan, ne pomenijo, da je Izrael pridobil suverenost nad tem ozemljem.⁵⁹⁵

2. Pravni režim

Območje se šteje za okupirano, kadar je dejansko pod oblastjo zunanjih oboroženih sil in obsega zgolj tisto območje, kjer je bila oblast vzpostavljena in se lahko izvršuje. Okupacija mora torej biti efektivna.⁵⁹⁶ Potem, ko je oblast dejansko prešla v roke okupacijske sile, mora ta sprejeti vse ukrepe, ki so v njeni moči, da obnovi in kolikor je mogoče zagotovi red in varnost, pri čemer pa mora upoštevati, razen kadar je to popolnoma nemogoče, zakone, ki so v veljavi v okupirani državi.⁵⁹⁷

Okupacijska sila tako postane uprava oziroma **dejanska oblast** na okupiranem ozemlju. Iz tega dejstva izhajajo določene odgovornosti, mednarodno pravo pa ji že od časov sprejetja Haaškega pravilnika nalaga določene omejitve:

⁵⁹² Pravila o vojaški okupaciji so vsebovana v Haaškem pravilniku iz leta 1907, 42.–56. členu Četrte ženevske konvencije (1949) ter 27.–34. in 47.–78. členu Prvega dopolnilnega protokola (1977).

⁵⁹³ Zato je tudi večina danes veljavnih pravil o vojaški okupaciji vsebovanih v Četrtri ženevski konvenciji (1949).

⁵⁹⁴ Tomšič, I., *Vojno in nevtralnostno pravo*, 1942, str. 73.

⁵⁹⁵ Türk, 2007: 573.

⁵⁹⁶ 42. člen Haaškega pravilnika (1907).

⁵⁹⁷ 43. člen Haaškega pravilnika (1907).

- prebivalstva na okupiranem ozemlju ne sme siliti, da bi ji dajalo čast in pravice;
- življenje ljudi in zasebna lastnina ne smejo biti predmet zaplembe;
- ropanje je strogo prepovedano;
- okupacijska sila sme na okupiranem ozemlju pobirati davke in carine, vendar mora pri tem, kolikor je le mogoče, upoštevati pravila o obdavčenju, ki veljajo na okupiranem ozemlju, in mora sama nositi stroške uprave, v isti meri, kot je to morala suverena vlada. Dodatne davke lahko pobira samo za potrebe vojske, ki jo ima na tem ozemlju, in za potrebe uprave;
- okupacijska sila zaradi dejanj posameznikov ne sme izrekati denarnih ali drugih kolektivnih kazni prebivalstvu okupiranega ozemlja. Izjema so kazni, ki se lahko izrečejo skupini v primeru solidarne odgovornosti;
- prispevki se lahko zbirajo samo na podlagi pisnega ukaza in na odgovornost vrhovnega poveljnika. Za vsak prispevek je treba izdati opisno potrdilo;
- rekvizicije se lahko zahtevajo samo za potrebe okupacijskih sil in morajo biti sorazmerne z možnostmi države in ne smejo biti takšne narave, ki bi zahtevala od civilnega prebivalstva, da se vključi v vojaške operacije proti lastni državi;
- v posebnem položaju so komunikacijska sredstva, prevozna sredstva, orožje in strelivo – lahko se zaplenijo, tudi če so v zasebni lasti, vendar jih je treba vrniti ali plačati odškodnino takrat, ko je sklenjen mir;
- državno premoženje: denar, državni fondi, dospeli vrednostni papirji, skladišča orožja, prometna sredstva in drugo premično državno premoženje države, ki lahko služi za vojaške namene, je lahko predmet zaplembe. Glede ostalega državnega premoženja, kot so javne zgradbe in zemljišča, gozdovi in kmetijska zemljišča pa je okupacijska sila v položaju upravitelja in ima pravico do užitka (*usus fructus*). S tem premoženjem mora upravljati po pravilih o užitku.⁵⁹⁸

Našteta temeljna pravila iz Haaškega pravilnika iz leta 1907 vse do danes niso izgubila svoje aktualnosti in so bila upoštevana tudi v novejših primerih.⁵⁹⁹

Četrta ženevska konvencija iz leta 1949 je povzela veljavna pravila vojaške okupacije in dodala nekaj rešitev, ki so posledica potreb, kot so se pokazale v izkušnjah s primeri vojaške okupacije med II. svetovno vojno:

- Izrecno je prepovedala nasilne premestitve prebivalstva – tako individualne kot množične. Izseljevanje civilnega prebivalstva z okupiranega ozemlja na svoje ozemlje ali na ozemlje neke druge države je, ne glede na motiv, prepovedano. Ravno tako pa je prepovedano preseljevanje prebivalstva z ozemlja okupacijske sile na okupirano ozemlje (49. člen).
- Okupacijska sila ima posebne dolžnosti glede otrok, vključno z zagotovitvijo izobraževanja, in omogočanja delovanja izobraževalnih ustanov, skupaj z lokalnimi oblastmi. Sprejeti mora potrebne ukrepe, ki omogočajo identifikacijo otrok in registriranje njihovih staršev (50. člen). Osebam, mlajšim od osemnajst let, se ne sme naložiti delovne obveznosti (51. člen).

⁵⁹⁸ Glej Türk, 2007: 574–575.

⁵⁹⁹ Npr. v vojaški okupaciji Iraka od maja 2003 do junija 2004.

- Okupacijska sila na okupiranem ozemlju ne sme spreminjati statusa javnih uslužbencev ali sodnikov ali pa odrediti sankcij ali prisilnih ali diskriminacijskih ukrepov zoper javne uslužbenke, če iz razlogov vesti ne izvršujejo svojih funkcij. Lahko pa jih odpusti (54. člen).
- Kazenska zakonodaja na okupiranem ozemlju ostane v veljavi in jo lahko okupacijska sila spremeni ali ukine samo v primerih, ki ogrožajo njeno varnost, ali pa predstavljajo oviro za izpolnjevanje Četrte ženevske konvencije. Sodišča na okupiranem ozemlju nadaljujejo z delom. Okupacijska sila lahko prebivalstvu izda dodatne predpise, če so bistveni za izpolnitev obveznosti iz Četrte ženevske konvencije, ki zahteva urejeno upravljanje ozemlja (64. člen). Četrta ženevska konvencija vsebuje tudi podrobnejša pravila o funkcioniranju pravosodja in o pravilih postopka, ki jih treba spoštovati, in pravila o ravnanju z osebami, ki jim je odvzeta prostost.⁶⁰⁰

3. Razvoj in pregled posamičnih primerov vojnih okupacij⁶⁰¹

Türk opozarja, da so pravila o vojaški okupaciji, ki jih vsebuje Četrta ženevska konvencija, nastala pod vplivom dotedanjih izkušenj, zlasti tistih iz časa med II. svetovno vojno. To dejstvo, po njegovem mnenju, dobro ilustrirajo določbe, ki se nanašajo na spoštovanje prava, ki velja na okupiranem ozemlju, o javnih uslužbencih in o sodnikih, saj temeljijo na predpostavki, da je tuja oborožena sila okupirala ozemlje, kjer obstajata pravni red in uprava, ki še naprej deluje. Izkušnje iz časa po drugi svetovni vojni pa so nasprotno temu pokazale, da ni vselej tako. Tako so v primeru vojaške okupacije Nemčije in Japonske okupacijske sile opravljale oblast na podlagi brezpogojne kapitulacije in v dejanskih razmerah, ki so omogočile zelo globoko poseganje v pravni red in upravo. Četudi je mogoče trditi, da sta bila ta dva primera *sui generis* in nekaj posebnega zaradi raznovrstnih okoliščin, je ta izkušnja vplivala na nekatera kasnejša ravnanja okupacijskih sil, zlasti v Iraku v obdobju 2003-2004. Tudi sicer ugotavlja, da so primeri vojaške okupacije iz časa po II. svetovni vojni pokazali na nekatere dodatne probleme.

Za prikaz zapletenosti problematike navaja okupacije v primeru Namibije, Cipra po vdoru Turčije, Zahodne Sahare, okupiranih arabskih ozemelj s strani Izraela, Vzhodnega Jeruzalema, zahodnega brega reke Jordan, Gaze ter okupacije Iraka v času od maja 2003 do junija 2004, kot so predstavljeni v nadaljevanju.

V primeru Namibije je Meddržavno sodišče razjasnilo naravo južnoafriške uprave, potem ko je bil leta 1966 tudi formalno ukinjen mandat, ki ga je Južnoafriška republika dobila od Društva narodov za upravljanje tega območja. Ta položaj je bil

⁶⁰⁰ Glej Türk, 2007: 575–576.

⁶⁰¹ Povzeto po Türk, 2007: 576–580.

opredeljen kot protipravna okupacija⁶⁰² in se je končal leta 1988, ko je Južnoafriška republika predala upravo Združenim narodom.

Na Cipru je bila po invaziji Turčije l. 1974 na severnem delu otoka vzpostavljena okupacijska oblast. L. 1983 je bila razglašena Turška republika Severni Ciper, ki pa ni dobila mednarodnega priznanja, med drugim tudi zaradi okoliščine, da nima učinkovite oblasti in je v tem pogledu odvisna od Turčije. Kasnejša pogajanja o ureditvi Cipra še niso uspela.

Zahodno Saharo so po opustitvi španske kolonialne oblasti (1975) zasedle maroške oborožene sile. Maroko je v naslednjih letih tam naselil tudi svoje civilno prebivalstvo in območje anektiral. Zahodna Sahara je še vedno na spisku nesamoupravnih ozemelj, vprašanje njenega statusa pa naj bi bilo dokončno urejeno z referendumom, ki bi omogočil ljudstvu, da izrazi svojo voljo in samoodločbo. Na ozemlju je nameščena tudi mirovna operacija OZN (MINURSO). Vprašanje referenduma je negotovo tudi zaradi populacijskih sprememb, ki so posledica doseljevanja. Gibanje za neodvisnost Zahodne Sahare (POLISARIO) vztraja na načelu samoodločbe, Maroko pa je pripravljen območju zagotoviti kvečjemu avtonomijo.

Posebno zapleten je položaj arabskih ozemelj, ki jih je l. 1967 okupiral Izrael. V junijski vojni l. 1967 je Izrael okupiral ozemlja pod suverenostjo Egipta in Sirije ter palestinska ozemlja pod upravo Jordanije. Egiptovska ozemlja (polotok Sinaj) so se v letih 1975-1982 postopoma vrnila pod suverenost Egipta, mesto Taba pa je bilo vrnjeno pod suverenost Egipta na podlagi arbitražne odločbe l. 1989. Sirska ozemlja (Golanska planota in območje Šeba) so bila predmet okupacije l. 1967, razširitve okupiranega ozemlja po l. 1973 in umika z dela teh ozemelj v letu 1974. Preostalo ozemlje Golanske planote je Izrael anektiral l. 1981, vendar je ta aneksija, kot tudi druge, protipravna in mednarodno nepriznana.

Poseben problem predstavlja Vzhodni Jeruzalem. Po resoluciji o delitvi Palestine iz l. 1947 bi moral biti Jeruzalem v celoti v posebnem statusu (območje s posebnim položajem).⁶⁰³ L. 1967 je bil njegov vzhodni del pod jordansko upravo, zahodni del pa pod izraelsko. Izrael je vzhodni del mesta okupiral in ga l. 1980 anektiral. Tudi ta aneksija je mednarodno nepriznana.

Nekoliko drugačen je položaj na zahodnem bregu reke Jordan (razen Jeruzalema). Tudi na teh območjih je Izrael še vedno okupacijska sila. Vendar pa Izrael teh območij ni poskušal anektirati v celoti, temveč je s prisiljevanjem judovskega prebivalstva spreminjal etnični sestav prebivalstva. Takšna priseljevanja so po določilih četrte ženevske konvencije nedopustna. Z gradnjo zidu na okupiranem ozemlju, ki ima za deklarirani cilj ščititi Izrael pred terorističnimi napadi, se je problem dodatno zapletel. Po Sporazumu iz Osla (podpisanem v Washingtonu l. 1994) je bila postopoma

⁶⁰² Pravne posledice za države v zvezi z nadaljevanjem prisotnosti Južne Afrike v Namibiji (Jugozahodna Afrika) navkljub resoluciji Varnostnega sveta 276 (1970), svetovalno mnenje, ICJ Reports, 1971, str. 58: »...ker je prisotnost Južne Afrike v Namibiji protipravna, ima Južna Afrika obveznost nemudoma umakniti svojo upravo iz Namibije in tako končati svojo okupacijo tega ozemlja.« Sodišče ni uporabilo izraza »vojaška okupacija«, poudarilo pa je protipravnost te okupacijske uprave.

⁶⁰³ Resolucija 181 (II), po načrtu delitve Palestine bi moral biti Jeruzalem »*corpus separatum*« in ločen tako od arabske kot tudi judovske države, ki naj bi nastali na ozemlju nekdanjega mandata.

vzpostavljena palestinska uprava za Zahodni breg reke Jordan in območje Gaze, z namenom pripraviti pogoje za samoupravo in učinkoviti nastanek palestinske države. Ta cilj doslej ni bil dosežen, vojaška okupacija se nadaljuje, odgovornosti, ki jih ima Izrael na okupiranem ozemlju, pa trajajo še naprej.⁶⁰⁴

Območje Gaze je bilo do l. 1967 pod egiptovsko upravo, vendar ne pod njegovo suverenostjo. Na ozemlju so bili že takrat naseljeni palestinski begunci. Po l. 1967 je bilo območje Gaze okupirano in po l. 1994 obravnavano skupaj z območjem na zahodnem bregu reke Jordan kot območje Palestinske uprave. Končni cilj te uprave na obeh ozemljih je ustanovitev neodvisne palestinske države. L. 2005 je Izrael izvedel enostranski umik z območja Gaze, ki je poleg njegovih oboroženih sil vključeval tudi umik priseljenega civilnega prebivalstva. Vendar pa ta umik ni bil popoln, saj je Izrael obdržal nadzor nad zračnim in pomorskim prostorom, ter tudi nad kopenskimi prehodi med območjem Gaze in izraelskim ozemljem. Po eskalaciji napetosti v letu 2006 je Izrael na območje Gaze ponovno poslal svoje vojaške enote, kar dodatno dokazuje, da njegova okupacija, tako kot na zahodnem bregu reke Jordan, tudi na območju Gaze še ni končana.

Izrael ne priznava, da bi bil okupacijska sila, in sicer z argumentom, da zasedena ozemlja pred l. 1967 niso bila pod suverenostjo nobene države. To izraelsko trditev so v mednarodnih organizacijah široko zavrnil. Vojaška okupacija je dejansko stanje, ki nastane takrat, ko oborožena sila dejansko zasede tuje ozemlje, ne glede na to, v kakšnem mednarodnopravnem statusu je bilo ozemlje pred zasedbo. V pogojih vojaške okupacije palestinskih ozemelj lokalno prebivalstvo uživa le elementarne človekove pravice, ki so z dejavnostjo okupacijskih sil pogosto kršene.⁶⁰⁵

Med novjšimi primeri vojaške okupacije posebej izstopa okupacija Iraka v času od maja 2003 do junija 2004. To je bilo neposredno po tem, ko je skupina držav pod vodstvom ZDA izvedla vojaško akcijo zoper Irak brez avtorizacije Varnostnega sveta OZN. Koalicija, ki je to vojaško akcijo izvedla, je po koncu operacij razglasila vojaško okupacijo, kar je Varnostni svet sprejel.⁶⁰⁶ Posegi okupacijskih sil v upravno strukturo Iraka so bili zelo globoki: okupacijska oblast je razpustila iraško vojsko, uvedla obsežen proces izključevanja oseb v upravnih in pravosodnih organih, če so to bili člani stranke BAAS, in odpravila vse politične organe prejšnjega režima. Julija l. 2003 je okupacijska uprava⁶⁰⁷ ustanovila Iraški upravni svet (Iraq Governing Council) iz predstavnikov različnih iraških plemenskih in političnih skupin, za katere se je verjelo, da predstavljajo poglobitve segmente prebivalstva. Ta svet je imel v praksi posvetovalno funkcijo. Februarja 2004 je svet na predlog Okupacijske uprave sprejel Prehodni upravni zakon, ki je določil postopek za vzpostavitev začasne

⁶⁰⁴ Meddržavno sodišče je vprašanja izraelske okupacije na Zahodnem bregu reke Jordan obravnavalo v svetovalnem mnenju o pravnih posledicah gradnje zidu na okupiranem palestinskem ozemlju, ICJ Reports, 2004.

⁶⁰⁵ Posebni poročevalec Sveta OZN za človekove pravice J. Duggard opozarja, da posebnosti in dolgotrajnosti te vojaške okupacije ne zmanjšujejo odgovornosti okupanta (Izraela). Stanje človekovih pravic in druga vprašanja je zato treba presojeti po pravilih mednarodnega prava o vojaški okupaciji. HRC/2/5(5.9.2006), odst. 6.

⁶⁰⁶ Glej 13. in 14. preambularni odstavek resolucije 1483 (2003), ki izrecno priznavata uporabo pravil mednarodnega prava o vojaški okupaciji za Irak v tistem obdobju.

⁶⁰⁷ V isti resoluciji, » Koalijska začasna uprava« (Coalition Provisional Authority – CPA), ali skrajšano »Uprava« (Authority).

vlade Iraka ter priprav za sprejetje ustave, referendumu o ustavi in volitev na podlagi nove ustave. Začasna vlada je bila vzpostavljena junija 2004 in njej je Okupacijska uprava izročila oblast.⁶⁰⁸ V letih 2004/2005 je bil izveden postopek za sprejetje ustave (sprejeta je bila 15. oktobra 2005) in izvedene volitve prebivalstva. Tako so nastali legalni in legitimni organi politične oblasti. Z organi uprave in efektivno oblastjo je drugače. Ta v letu 2008 še ni vzpostavljena in tuje vojaške sile ostajajo v državi.⁶⁰⁹

⁶⁰⁸ S stališča definicije vojaške okupacije kot dejanske, efektivne oblasti je seveda mogoče trditi, da je navzlic temu formalnemu prenosu Irak ostaja še naprej pod dejansko okupacijo.

⁶⁰⁹ Vse v: Türk, 2007: 576–580.

VIII. ODNOS MED MEDNARODNIM HUMANITARNIM PRAVOM IN PRAVOM ČLOVEKOVIH PRAVIC

1. Razvoj obeh pravnih področij

Mednarodno humanitarno pravo velja za najstarejšo vejo mednarodnega prava, katere glavni cilj je bil vedno zaščititi posameznika. Toda ta zaščita ni bila izražena v obliki subjektivnih pravic posameznikov oz. žrtev vojne, temveč je bila posledica pravic obnašanja oz. ravnanja, ki so veljala za države in posameznike. Pravo človekovih pravic pa se je razvilo šele po strahovitih izkušnjah druge svetovne vojne, po kateri je prišlo do prvih kodifikacij na mednarodni ravni, in je bilo zmeraj formulirano v obliki subjektivnih pravic posameznikov v razmerju do (najpogosteje svoje) države. Obe veji mednarodnega prava sta danes obsežno kodificirani. Pri tem pa je humanitarno pravo kodificirano v večinoma skladnem sistemu zavezujočih univerzalnih instrumentov, pravo človekovih pravic pa v številnih dokumentih univerzalne ter regionalne,⁶¹⁰ zavezujoče in priporočilne narave.⁶¹¹ Na tem mestu velja omeniti, da je do prve povezave med humanitarnim pravom in pravom človekovih pravic prišlo leta 1968 ("Leto človekovih pravic"), ko je po Teheranski konferenci, kjer je bila sprejeta Resolucija XXIII, naslovljena kot "Človekove pravice v oboroženih spopadih", Generalna skupščina ZN sprejela Resolucijo⁶¹² z naslovom "Spoštovanje človekovih pravic v oboroženih spopadih."⁶¹³

Kljub temu, da sta se mednarodno humanitarno pravo in pravo človekovih pravic zgodovinsko gledano razvijala ločeno, lahko ugotovimo, da nekatere sklenjene

⁶¹⁰ Nekaj za obravnavano problematiko posebej pomembnih univerzalnih dokumentov:

- Splošna deklaracija človekovih pravic, 1948;
- Mednarodni pakt o ekonomskih, socialnih in kulturnih pravicah, 1966;
- Mednarodni pakt o državljskih in političnih pravicah, 1966;
- Konvencija o statusu beguncev, 1951;
- Konvencija Združenih narodov o odpravi vseh oblik rasne diskriminacije, 1965;
- Konvencija o odpravi vseh oblik diskriminacije žensk, 1979;
- Konvencija proti mučenju in drugim oblikam okrutnega, nečloveškega ali ponižujočega ravnanja ali kaznovanja, 1984;
- Konvencija o otrokovih pravicah, 1989;
- Mednarodna konvencija za zaščito vseh oseb pred prisilnim izginotjem, 2006.
- Regionalni dokumenti pa so na primer:
- Evropska konvencija o človekovih pravicah, 1950;
- Ameriška konvencija o človekovih pravicah, 1969;
- Afriška listina človekovih pravic in pravic ljudstev, 1981.

⁶¹¹ Sassoli, Bouvier, 1999: 263–268.

⁶¹² Resolucija GS ZN 2444 (XXIII).

⁶¹³ Od sprejema te resolucije dalje je bilo v okviru OZN izvedenih mnogo aktivnosti, ki jih lahko delimo v dve kategoriji. Na eni strani je v številnih letnih poročilih Generalni sekretar ZN podal splošni pregled prava, ki velja v oboroženih spopadih ter podal tudi predloge za nadaljnji razvoj tega prava, na drugi strani pa je bilo v Generalni skupščini ZN in njenih komisijah mnogo razprav in sprejetih resolucij, ki so se dotaknile nekaj ozko definiranih vprašanj vojnega prava, predvsem zaščite žensk in otrok, položaja novinarjev ter položaja pripadnikov osvobodilnih front v vojnah za narodno osvoboditev. Kalshoven, Zegveld, 2001: 30–31.

mednarodne pogodbe vključujejo določbe z obeh pravnih področij. Kot primer lahko navedemo določbe Statuta Mednarodnega kazenskega sodišča, Konvencije o otrokovih pravicah in njenega Dopolnilnega protokola o vključevanju otrok v oborožene spopade.

2. Področje uporabe

Pravo človekovih pravic se uporablja vedno in v vseh situacijah, tudi med oboroženimi spopadi, medtem ko se humanitarno pravo uporablja v primeru oboroženega spopada: mednarodnega (vključno z vojaško okupacijo) in nemednarodnega. V primeru oboroženega spopada veljata oba pravna režima in to vzporedno, drug ob drugem. Tu je izjemno pomembno poudariti, da za razliko od mednarodnega humanitarnega prava, ki ne pozna nobenih izjem oziroma ne dopušča nobene razveljavitve njegovih določb, saj oboroženi spopad predstavlja izredno stanje, pravo človekovih pravic dopušča, da v določenih situacijah in pod določenimi pogoji⁶¹⁴ pride do derogacije (razveljavitve oziroma začasnega neizvajanja) pravil, ki ne predstavljajo t.i. »trdega jedra«⁶¹⁵ - t.j. določb, ki pod nobenimi pogoji ne morejo biti derogirane.⁶¹⁶ Med človekove pravice, ki jih v nobenem primeru ni mogoče razveljaviti (angl. *non-derogable human rights*) uvrščamo pravico do življenja,⁶¹⁷ prepoved mučenja in nečloveškega in ponižujočega ravnanja ali kaznovanja, prepoved suženjstva in prisilnega dela, načelo zakonitosti (sodna jamstva) in načelo prepovedi retroaktivnosti v kazenskem pravu. Te pravice veljajo venomer in povsod in jih je treba spoštovati v vseh razmerah.

Kot primer pogodbenega določila, ki dopušča derogacijo, lahko navedemo prvi odstavek 4. člena Mednarodnega pakta o državljskih in političnih pravicah, ki pravi: »če izjemna splošna nevarnost ogroža obstanek države in je to objavljeno z uradnim aktom, smejo države pogodbenice tega Pakta ukreniti kaj, kar razveljavlja njihove obveznosti iz tega Pakta, vendar strogo v obsegu, ki ga tako stanje zahteva; pogoj pa je, da taki ukrepi niso neskladni z drugimi obveznostmi, ki jim jih nalaga mednarodno pravo, in da nimajo za posledico diskriminacije, ki bi temeljila le na rasi, barvi, spolu, jeziku, veri ali socialnem poreklu.«

Ukrepi za razveljavitev določenih človekovih pravic pa morajo biti sprejeti v strogo omejenem obsegu, ki ga zahtevajo kritične razmere, brez diskriminacije in ob pogoju, da ti ukrepi niso v nasprotju z drugimi obveznostmi držav po mednarodnem pravu.

Vojna predstavlja situacijo, ki lahko ogrozi obstanek države. Seveda pa to ni edina okoliščina, ki predstavlja t.i. "izjemno splošno nevarnost", saj so tudi možne številne druge situacije, ki lahko ogrozijo obstanek države ter pripeljejo

⁶¹⁴ Na primer v primeru oboroženih spopadov ali kake druge splošne nevarnosti, ki ogroža življenje naroda.

⁶¹⁵ »Hard core«.

⁶¹⁶ Sassoli, Bouvier, 1999: 263–268.

⁶¹⁷ To pa ne velja v primeru smrti, ki so posledica zakonitih vojnih dejanj. Glej npr. drugi odstavek 15. člena EKČP.

do derogacije določb prava človekovih pravic. Čeprav se na prvi pogled zdi, da derogacijska klavzula omejuje zaščito žrtev vojne, v bistvu služi temu, da poudari, da v primeru oboroženega spopada pravo človekovih pravice ne preneha veljati kot celota in da velja še naprej. Dejstvo, da derogacija ne sme biti neskladna z drugimi obveznostmi, ki jih ima država po mednarodnem pravu, je še posebej pomembno v primeru nemednarodnega oboroženega spopada, saj pomeni, da četudi so lahko posamezne človekove pravice derogiramo v skladu s posameznim instrumentom prava človekovih pravic, tega ne moremo storiti, če so te pravice ponovno izražene ali varovane v določbah mednarodnega humanitarnega prava, ki veljajo v tem oboroženem spopadu.⁶¹⁸

Pomembna razlika med obema vejama mednarodnega prava je tudi ta, da pravo človekovih pravic priznava pravice posameznikov (oz. skupin) le nasproti državi; na drugi strani pa humanitarno pravo, poleg tega, da štiti posameznika v razmerju do države oz. druge vojne oblasti, ureja tudi razmerja med državami ter predpisuje pravila ravnanja za posameznike, od katerih naj imajo korist drugi posamezniki. Pravo človekovih pravic torej ureja le razmerje med državo in posameznikom, mednarodno humanitarno pravo pa poleg tega razmerja ureja še razmerja med državami in razmerja med posamezniki.⁶¹⁹ Poleg tega se mednarodno humanitarno pravo nanaša na specifične kategorije zaščiteneh oseb, medtem ko se pravo človekovih pravic nanaša na vse ljudi pod jurisdikcijo države.

Posebej velja omeniti, da mednarodno humanitarno pravo nalaga obveznosti posameznikom in določa, da so lahko individualno kazensko odgovorni za hude kršitve pogodbenih in običajnih pravil mednarodnega humanitarnega prava (npr. vojna hudodelstva). S tem mednarodno humanitarno pravo predvideva univerzalno pristojnost nad osebami, ki se jih preganja zaradi suma, da so storile taka dejanja. Pravo človekovih pravic pa kljub temu, da pogodbeno pravo posamezniku ne nalaga posebnih obveznosti, predpisuje osebno kazensko odgovornost za kršitve, ki lahko predstavljajo mednarodne zločine, kot so genocid, hudodelstva zoper človečnost, mučenje, in za katere je predvidena univerzalna jurisdikcija.

Če prevedemo pravila ravnanja oz. obnašanja, ki jih vsebuje mednarodno humanitarno pravo v pravice, in jih primerjamo s pravili prava človekovih pravic, lahko ugotovimo naslednje: na eni strani imamo pravice, varovane z obema pravnima vejama, s tem, da so nekatere s strani mednarodnega humanitarnega prava podrobneje urejene in so na ta način prilagojene specifičnim problemom, ki se pojavijo v okviru oboroženega spopada (npr. pravica do življenja, prepoved nečloveškega in ponižujočega ravnanja, pravica do zdravja, pravica do hrane), druge pa so natančneje urejene v pravu človekovih pravic (npr. sodne garancije, uporaba strelnega orožja s strani organov pregona, medicinska etika, definicija mučenja). Na drugi strani imamo pravila mednarodnega humanitarnega prava, ki niso vsebovana v določbah prava človekovih pravic (npr. pravila o statusu borcev, ki se ukvarjajo z vprašanjem, kdo lahko uporabi silo, kar je ključno za zaščito

⁶¹⁸ Moir, 2002: 195–196.

⁶¹⁹ Sassoli, Bouvier, 1999: 263–268.

civilistov) ter določbe prava človekovih pravic, ki niso pokrite s humanitarnim pravom.⁶²⁰

3. Uporaba pravil (implementacija)

Čeprav je namen humanitarnega prava in prava človekovih pravic skupen, t.j. zagotoviti spoštovanje posameznika, pa se razlikujeta tudi v tem, da imata vsak svoje implementacijske mehanizme, ki so seveda prilagojeni okoliščinam, za katere sta bila ustvarjena.⁶²¹

Kršitve humanitarnega prava praviloma nastanejo na bojišču in zahtevajo takojšnjo reakcijo, pravo človekovih pravic pa je najpogosteje kršeno pri sodnem, administrativnem in zakonodajnem odločanju oz. ne-odločanju, zato so postopki pritožbe in revizije videti primernejši. Pri implementaciji humanitarnega prava je ključna usmeritev k žrtvi, zato je pogosto zaupen in pragmatičen pristop primernejši. Na drugi strani pa želijo žrtve kršitev človekovih pravic, da se jim le-te ponovno priznajo in da se kršitve javno obsodijo, temu pa bolj ustreza legalistični in dogmatični pristop.⁶²²

Zanimivost današnjih različnih teles, pristojnih za implementacijo prava človekovih pravic v primerih hudih in množičnih kršitev človekovih pravic je, da v praksi delujejo na način, podoben tistemu, ki ga za ta namen tradicionalno uporablja MORK. Tako so npr. opazovalci Združenih narodov poslani na krizna žarišča, kjer podobno kot delegati MORK obiskujejo zapornike. Obratn pa se mednarodno humanitarno pravo vedno bolj implementira preko mednarodnih sodišč, torej preko sodnega postopka in *a posteriori*, kar je sicer bolj značilno za pravo človekovih pravic.⁶²³

Na koncu velja tudi omeniti, da so instrumenti prava človekovih pravic v okviru oboroženega spopada koristni na več načinov. Najpomembnejši je gotovo ta, da lahko služijo kot interpretacijsko vodilo, ki razširi in razjasni različne določbe mednarodnega humanitarnega prava, in nalagajo upornikom obveznosti po pravu človekovih pravic, ki ustrezajo tistim, ki jih ima država po skupnem 3. členu ženevskih konvencij. Pravo človekovih pravic lahko velja v celoti in tako nudi boljšo zaščito v mnogih situacijah, v kolikor se prizadeta država seveda ne odloči za derogacijo oz. spozna, da tega ne more veljavno storiti zaradi svojih drugih mednarodnih obveznosti. Nekaterih človekovih pravic ni mogoče derogirati in

⁶²⁰ *Prav tam.*

⁶²¹ Ena najšibkejših točk mednarodnega humanitarnega prava so prav implementacijski mehanizmi, ki so dokaj neučinkoviti, zato je v literaturi moč zaslediti predloge, da bi se s pomočjo prava človekovih pravic lahko poskušalo nadomestiti ta primanjkljaj mednarodnega humanitarnega prava. Tako npr. Heintze, 2004: 798. Med drugimi se je tudi Evropsko sodišče za človekove pravice v Strasbourgju že večkrat izreklo o možnem sklicevanju na določbe mednarodnega humanitarnega prava (npr. v primeru *Northern Ireland* leta 1978, *Loizidou v. Turkey*, *Ergi v. Turkey* in *Güleç v. Turkey* vsi iz leta 1998, *Banković and others v. Belgium* leta 2001, *Ilaşcu and others v. Moldova and Russia* leta 2004, *Isayeva, Yusupova and Bazayeva v. Russia* in *Isayeva v. Russia* oba iz leta 2005.

⁶²² *Prav tam.*

⁶²³ *Prav tam*: 269.

ostanejo v veljavi v vsakem primeru. Nazadnje se implementacijski mehanizmi, ki jih vsebuje pravo človekovih pravic, lahko uporabijo kot alternativa mehanizmom, ki jih pozna mednarodno humanitarno pravo v primeru oboroženih spopadov.⁶²⁴

4. Razmerje med mednarodnim humanitarnim pravom in pravom človekovih pravic

Nedvomno obstaja tesna povezava med pravom človekovih pravic in humanitarnim pravom, in sicer v tem, da obe pravni veji stremita k varovanju oz. zaščiti posameznika, pa čeprav vsaka s svojega zornega kota. Njun medsebojen odnos lahko označimo kot komplementaren oz. dopolnjujoč.

Danes prevladujoče pravno mnenje, ki ga je utrdilo tudi Meddržavno sodišče v Haagu v svetovalnih mnenjih o Legalnosti grožnje ali uporabe jedrskega orožja⁶²⁵ in Pravnih posledicah gradnje zidu na okupiranem palestinskem ozemlju⁶²⁶ je, da se v primeru oboroženih spopadov mednarodno humanitarno pravo in pravo človekovih pravic uporabljata kumulativno, pri čemer pa je sodišče mednarodnemu humanitarnemu pravu v oboroženih spopadih priznalo primat nad pravom človekovih pravic oziroma je določilo, da se mednarodno humanitarno pravo uporabi kot *lex specialis*.⁶²⁷

V obeh svetovalnih mnenjih je Meddržavno sodišče ugotovilo, da gre pri pravici do življenja⁶²⁸ za pravico, ki je ni mogoče razveljaviti, kar torej pomeni, da velja tudi v času oboroženih spopadov. Tako ugotavlja, da je tudi v času oboroženih spopadov prepovedno nekomu samovoljno vzeti življenje. Vendar pa je treba izraz »samovoljno« razlagati v skladu s pravili mednarodnega humanitarnega prava.⁶²⁹ Kot primer lahko navedemo tudi 15. člen EKČP, ki določa, da primere smrti, ki so posledica zakonitih vojnih dejanj, ne gre šteti za kršitev pravice do življenja, kot je določena v njenem 2. členu.

Odbor za človekove pravice, ki je bil ustanovljen z MPDPP, v svojem splošnem komentarju k 2. členu MPDPP poudarja, da se ta uporablja tudi med oboroženimi spopadi, za katere velja mednarodno humanitarno pravo. Sicer se izogne označitvi mednarodnega humanitarnega prava za *lex specialis*, vendar ugotavlja, da čeprav so glede določenih človekovih pravic v MPDPP natančnejša pravila mednarodnega

⁶²⁴ Moir, 2002: 197.

⁶²⁵ *Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons*, svetovalno mnenje z dne 8. julija 1996, ICJ Rep. 1996.

⁶²⁶ *Legal Consequences of the Construction of Wall in Occupied Palestinian Territory*, svetovalno mnenje z dne 9. julija 2004.

⁶²⁷ Vendar pa je na mestu opozorilo, da je treba razmerje med mednarodnim humanitarnim pravom in pravom človekovih pravic venomer vrednotiti glede na konkretne okoliščine, in upoštevati razvoj, ki ga pogojuje dinamika odnosov v mednarodni skupnosti. Pri tem je smiselno upoštevati tudi relevantno judikaturu mednarodnih regionalnih in domačih sodišč.

⁶²⁸ Zagovorniki nezakonnosti uporabe jedrskega orožja so trdili, da njegova uporaba krši pravico do življenja, ki jo določa 6. člen MPDPP.

⁶²⁹ Smrt sovražnega borca, ki jo povzroči nasprotnik v oboroženem spopadu v dovoljenem okviru mednarodnega humanitarnega prava, ne pomeni kršitve in ne predstavlja podlage za kazensko ovadbo.

humanitarnega prava posebej pomembna za razlago teh pravic, sta mednarodno humanitarno pravo in pravo človekovih pravic komplementarna in ne medsebojno izključujoča.⁶³⁰

Posebej je v ženevskih konvencijah o zaščiti žrtev vojne iz leta 1949 s tega vidika relevanten skupni 3. člen, ki določa, da: »... mora vsaka vojskujoča se stran uporabljati vsaj naslednje določbe: ...«.

Tudi Dopolnilni protokol I k ženevskim konvencijam v 72. členu med drugim določa, da so njegove določbe v zvezi z ravnanjem z osebami, ki so v rokah strani v spopadu, dopolnitev pravil, ki se nanašajo na zaščito civilistov in civilnih objektov, vsebovanih v uporabljivih pravilih mednarodnega prava, ki se nanašajo na zaščito temeljnih človekovih pravic med mednarodnim oboroženim spopadom. Njegov 75. člen, ki določa temeljne garancije, pa v osmem odstavku izrecno prepoveduje vsakršno razlago določb tega člena, ki bi omejevala ali kršila katere koli druge ugodnejše določbe, ki dajejo osebam v rokah strani v spopadu večjo zaščito po katerih koli veljavnih pravilih mednarodnega prava.

Dopolnilni protokol II, ki ščiti žrtve nemednarodnih oboroženih spopadov, pa na primer že v preambuli opozarja, da mednarodni instrumenti, ki se nanašajo na človekove pravice, zagotavljajo osnovno zaščito človekove osebnosti.

Tako se mednarodno humanitarno pravo in pravo človekovih pravic medsebojno vzajemno krepi oziroma utrjuje.

Treba je omeniti še resolucijo Varnostnega sveta št. 1456 iz leta 2003, ki določa, da morajo države zagotoviti, da je vsak ukrep v boju proti terorizmu skladen z vsemi njihovimi obveznostmi po mednarodnem pravu, in da takšne ukrepe sprejmejo v skladu z mednarodnim pravom, še posebej mednarodnim pravom človekovih pravic, begunskim pravom in mednarodnim humanitarnim pravom.

⁶³⁰ UN Doc. CCPR/C/74/CPR.4/Rev.6.

IX. NEVTRALNOST

1. Splošno

Nevtralnost (angl. *neutrality*) je del vojnega prava v širšem smislu (*lato sensu*), ki se včasih obravnava tudi ločeno od vojnega prava. Tradicionalno nevtralnostno pravo (angl. *law of neutrality*) opredeljuje mednarodnopravni odnos med državami udeleženkami v oboroženem spopadu in tistimi, ki ne sodelujejo v tem oboroženem spopadu. To pravo je tradicionalno vsebovalo načelo nesodelovanja v oboroženem spopadu ter nepristransko (angl. *impartiality*) v odnosih do nasprotujočih strani v oboroženem spopadu.⁶³¹

Pravila nevtralnostnega prava so nastala še v času, ko je bila vojna dovoljeno sredstvo politike držav. V primeru vojnega stanja med dvema ali več državami, je za vse ostale, ne vpletene, države nastala obveznost ravnanja v skladu s pravili o nevtralnosti. Nevtralna država ima določene pravice, predvsem pravico do zaščite pred kakršnimi koli sovražnostmi, kot tudi določene obveznosti in prepovedi. Za uporabo pravnega režima nevtralnosti je bistvena notifikacija vojnega stanja tretjim državam, ki je bila kot obveznost predpisana s tretjo haaško konvencijo iz leta 1907.

Pri nevtralnosti sta torej ključna predvsem dva vidika:

1. položaj nevtralne države,
2. odnos med nevtralnimi državami in državami v vojni.

Nevtralna država mora biti v razmerju do strank v oboroženem spopadu nepristranska. V primeru kršitve nevtralnosti, lahko nevtralna država dobi status stranke v spopadu, ko ji lahko zaradi tega vojno napove ena od vojskujočih se strank. Nevtralnost pa morajo spoštovati tudi vse vojskujoče se strani. Možno je namreč tudi obratno, ko zaradi kršitve nevtralnosti države s strani ene od vojskujočih se držav, sprva nevtralna država napove vojno vojskujočim se strankam.

Tak pravni režim nevtralnosti pa ni združljiv s sistemom kolektivne varnosti po UL OZN. Četrty odstavek 2. člena prepoveduje uporabo sile in grožnje s silo, v primeru kršitve te prepovedi, pa se aktivirajo ukrepi OZN, vključno z ukrepi po VII. Poglavju.⁶³² Glede na to, da ukrepi OZN zavezujejo vse države članice (članstvo v OZN pa stremi k univerzalnosti), je sam pojem nevtralnosti postal nezdržljiv s sistemom tako zasnovane kolektivne varnosti, saj države v takem sistemu ne morejo ostati nevtralne. Države članice so namreč dolžne OZN v polni meri pomagati v sleherni akciji, ki bi jo ti izvajali v skladu z UL OZN, in se vzdržati dajanja pomoči kateri koli državi, proti kateri bi OZN (Varnostni svet) izvajala preventivno ali prisilno akcijo.⁶³³ Poleg tega

⁶³¹ V številnih oboroženih spopadih, vključno z obema svetovnjima vojnoma, pa so nekatere ne vojskujoče se države odstopile od dosledne razlage pravil o nevtralnosti in so tako sprejele določene diskriminatorne ukrepe proti določenim državam udeleženkam v spopadu oziroma z obsežno podporo in pomočjo zgolj eni od strani v spopadu. V takih primerih so se v zvezi s temi državami uporabljali tudi nazivi kot so »kvalificirana nevtralnost« (angl. *qualified neutrality*) ali pa, da ima država status »non-belligerence«, ko odstopa od določenih tradicionalnih nevtralnostnih obveznosti, a se vzdrži aktivnega sodelovanja v sovražnostih. Glej npr. UK Manual, 2004: 19.

⁶³² Akcije v primeru ogrožanja miru, kršitve miru in agresivnih dejanj.

⁶³³ Peta točka 2. člena UL OZN.

so države članice zavezane sprejeti in izvršiti odločitve Varnostnega sveta OZN⁶³⁴ ter se združevati, da bi si vzajemno pomagale pri izvršitvi ukrepov, o katerih je odločil Varnostni svet OZN⁶³⁵.

Vendar pa institut nevtralnosti in pravila nevtralnostnega prava ostajajo aktualna tudi v sodobnih oboroženih spopadih. V primeru, ko se neka država pri uporabi sile sklicuje na samoobrambo, ki je po mednarodnem pravu dopustna izjema od prepovedi uporabe sile pod pogoji navedenimi v 51. členu UL OZN, lahko nastanejo razmerja, v katerih so pravila o nevtralnosti aktualna. Tak primer so npr. vojne med Izraelom in različnimi arabskimi državami po letu 1949, med Iranom in Irakom v letih 1980 – 1987 itd.⁶³⁶

Uporaba pravnega režima nevtralnosti pa je otežena v mednarodnih oboroženih spopadih, v katerih sodelujejo stranke, ki niso države, ali tisti, v katerih države ne priznavajo, da so v vojni.

Pravila o nevtralnosti v sodobnem mednarodnem pravu oboroženih spopadov so vsebovana tudi v Prvem dopolnilnem protokolu iz leta 1977. Določeno je, da morajo tudi nevtralne države spoštovati določbe o zaščiti ranjencev, bolnikov in brodolomcev (19. člen), in o sporazumih za prelet letal, ki izvajajo medicinske evakuacije čez ozemlje nevtralnih držav (31. člen). 19. in 31. člen sta naslovljena in tudi v svojih določbah uporabljata poimenovanje »nevtralne države in druge države, ki niso strani v spopadu«, kar kaže na to, da gre za dve različni situaciji:

- situacijo, v kateri so države razglasile svojo nevtralnost in zanje velja režim o nevtralnosti in
- situacijo, kjer države ne sodelujejo v sovražnostih, a niso proglasile svoje nevtralnosti in zato ne uporabljajo pravil o nevtralnosti.

Primerov v zgodovini, kjer je ta dvojnost lepo razvidna je kar nekaj. Pred II. svetovno vojno je npr. Italija ob nemškem napadu na Poljsko razglasila, da ni v vojnem stanju in je nadaljevala z vsemi oblikami sodelovanja z Nemčijo. ZDA so že leta 1940 dobavljale vojaško pomoč Združenemu kraljestvu, ki je bilo v vojni z Nemčijo, po napadu na Sovjetsko zvezo pa tudi njej, še pred napadom na Pearl Harbor, po katerem s tudi ZDA vstopile v vojno. Ta pomoč je bila v nasprotju s pravili o nevtralnosti, vendar ZDA zaradi nje še niso postale vojskujoča se stranka (to so postale šele po napadu Japonske 7. decembra 1941).⁶³⁷ Tudi po II. svetovni vojni se kaže praksa, ki je bližje pojmu nesodelovanja v oboroženem spopadu, kot pa nevtralnosti. Države, ki ne sodelujejo v oboroženem spopadu, pazijo, da ostane njihovo ozemlje nedotakljivo za vojskujoče se stranke, in da ne sodelujejo v oboroženih aktivnostih vojskujočih se držav. Po drugi strani pa je lahko sodelovanje z vojskujočimi se državami zelo obsežno in ekonomsko ali celo vojaško pomembno za potek oboroženega spopada.⁶³⁸

Za vsa razmerja, kjer pa še veljajo pravni režim nevtralnosti, kot je bil vzpostavljen z haaškimi konvencijami iz leta 1907, pa je treba razločevati pravni režim nevtralnosti na kopnem in na morju.

⁶³⁴ 25. člen UL OZN.

⁶³⁵ 49. člen UL OZN.

⁶³⁶ Glej Türk, 2007: 612.

⁶³⁷ Türk, 2007: 612–613.

⁶³⁸ *Prav tam*: 613. Türk navaja tudi, da so ZDA med oboroženim spopadom v Libanonu julija in avgusta 2006 Izraelu dobavljale nekatere pomembne vrste orožja, kar gotovo ni v skladu s pravili o nevtralnosti, vendar niso postale stranka v oboroženem spopadu.

2. Nevtralnost na kopnem

V. haaška konvencija iz leta 1907 določa:

1. Vojskujočim se državam obveznost spoštovanja nedotakljivosti ozemlja nevtralne države, ki ga je prepovedano prestopati z oboroženimi silami in njihovimi transportnimi sredstvi.
2. Nevtralna država:
 - sme sprejeti na svoje ozemlje zgolj borce, ki so tja pobegnili, da bi se izognili zajetju, vendar jih mora razorožiti in internirati;
 - ne sme dovoljevati organiziranja ali rekrutiranja borcev vojskujočih se strank.⁶³⁹

3. Nevtralnost na morju

XII. haaška konvencija iz leta 1907 določa, kot temeljno pravilo spoštovanje suverenosti nevtralne države in obveznost vojskujočih se držav, da se vzdržijo vsake kršitve nevtralnega kopnega ozemlja ali teritorialnega morja. Prepoveduje pa tudi posamezna dejanja, kot so preiskave, ustanavljanja zasežnih sodišč in zaseg ladij v teritorialnem morju nevtralnih držav. Sam neškodljiv prehod (brez kakršnih koli vojnih dejanj) vojnih ladij vojskujočih se držav in njihovega plena v teritorialnem morju nevtralne države pa ne prizadene njene nevtralnosti. To velja tudi za plovbo skozi morske ožine in prekope. Prehod mora potekati brez postankov in ne sme posegati v mir obalne države. Vsaka obalna država ima namreč že po občem običajnem mednarodnem pravu pravico, da suspendira neškodljiv prehod tujih vojaških ladij, brez diskriminacije, če bi bilo to nujno za zaščito njene varnosti.

Vojne ladje vojskujočih se držav pa se ne smejo zadrževati v pristanišču nevtralne države več kot 24 ur. V kolikor se na začetku vojne v pristanišču nevtralne države nahajajo ladje več vojskujočih se držav, morajo izpluti iz pristanišča tako, da je najmanj 24 ur časovne razlike od enega izplutja do naslednjega. S tem naj bi onemogočili možnost pomorskih bitk v bližini pristanišč. Glede možnosti popravil in oskrbovanja vojnih ladij vojskujočih se strank v pristaniščih nevtralnih držav velja, da so dopustna samo popravila ladje, ki so potrebna zaradi varnosti plovbe, ne pa tudi tista, ki bi povečala bojno moč ladje. Oskrbovanje z gorivom je omejeno na količine, ki so potreben za plovbo do najbližjega domačega pristanišča. Nevtralna država pa je tista, ki odloča o tem, kaj je potrebno. Ta pravila pa ni lahko uresničevati, še posebej, ko v pristanišče šibke nevtralne države vpluje težka vojna ladja kake velesile. V novejšem času tudi ni moč opaziti primerov uporabe teh pravil.⁶⁴⁰

⁶³⁹ Dejstvo, da posamezniki samoiniciativno prestopajo mejo zaradi vključevanja v oborožene sile vojskujočih se strank nima za posledico odgovornosti nevtralne države.

⁶⁴⁰ Znan pa je primer nemške oklepne ladje Admiral Graf Spee, ki je decembra 1939, poškodovana v boju z britanskimi križarkami, zaplula v pristanišče Montevideo v Urugvaju in je po zavrnitvi njenih zahtev po daljšem zadržanju zaradi potrebnih popravil izplula na odprto morje, kjer jo je potopila njena lastna posadka.

X. UVELJAVLJANJE MEDNARODNEGA HUMANITARNEGA PRAVA

1. Skupni 1. člen ženevskih konvencij: spoštovati in zagotoviti spoštovanje

Vse štiri Ženevske konvencije vsebujejo enako določbo v 1. členu, ki državam nalaga dve temeljni obveznosti glede spoštovanja v njih vsebovanega mednarodnega humanitarnega prava:

1. obveznost držav, da spoštujejo njihove določbe, in
2. da zagotovijo spoštovanje teh določb.⁶⁴¹

To pomeni, da morajo zagotoviti ustrezne mehanizme nadzora povsod, kjer imajo odgovornost za potek oboroženega spopada ali stanja na okupiranem ozemlju. Hkrati pa tudi dolžnost⁶⁴² preprečevati kršitve in zagotavljati spoštovanje teh določb s strani tretjih držav.

V okviru EU so bile z namenom zagotoviti spoštovanje mednarodnega humanitarnega prava sprejete Smernice Evropske unije o spodbujanju spoštovanja mednarodnega humanitarnega prava (MHP).⁶⁴³

2. Širjenje poznavanja mednarodnega humanitarnega prava (diseminacija)

Ženevsko pravo v svojih določbah med drugim določa, da morajo pogodbenice v času miru in med oboroženimi spopadi seznanjati z vsebino tega prava kar najširši krog prebivalstva ter to vsebino vključevati v programe vojaškega in po možnosti tudi civilnega pouka, tako da bodo z njim seznanjeno vse prebivalstvo, predvsem pa pripadniki oboroženih sil, ki sodelujejo v oboroženih spopadih.⁶⁴⁴ Ta dolžnost širjenja znanj (angl. *dissemination*) pa vključuje tudi zagotavljanje

⁶⁴¹ Koristno, za lažje razumevanje vseh obveznosti in različnih možnih mehanizmov, ki izhajajo iz te splošne obveznosti, je gradivo, ki je nastalo na podlagi seminarja ekspertov za mednarodno pravo oboroženih spopadov v okviru MORK z naslovom: *Improving Compliance with International Humanitarian Law*, objavljeno na: [http://www.icrc.org/Web/eng/siteeng0.nsf/htmlall/ihl-respect-report-011003/\\$File/Improving%20Compliance%20with%20International%20report%20eng%202003.pdf](http://www.icrc.org/Web/eng/siteeng0.nsf/htmlall/ihl-respect-report-011003/$File/Improving%20Compliance%20with%20International%20report%20eng%202003.pdf).

⁶⁴² Obstajajo različna mnenja glede narave te obveznosti. Tudi tisti, ki ji odrekajo pravno naravo, pa priznavajo, da gre vsaj za moralno dolžnost.

⁶⁴³ Ur. l. EU C 327/04 (23/12/2005): 4 – 7.

⁶⁴⁴ Glej npr. 47. člen Prve ženevske konvencije, 48. člen Druge ženevske konvencije, 127. člen Tretje ženevske konvencije, 144. člen Četrte ženevske konvencije, 83. in 87. člen Prvega dopolnilnega protokola in 19. člen Drugega dopolnilnega protokola k ženevskim konvencijam z dne 12. avgusta 1949 o zaščiti žrtev mednarodnih oboroženih spopadov iz leta 1977.

pravnih svetovalcev v oboroženih silah, ki, kadar je to potrebno, svetujejo vojaškimi poveljnikom na ustrezni ravni o uporabi mednarodnega humanitarnega prava.⁶⁴⁵

3. Institut sile zaščitnice

Vendar pa v oboroženih spopadih komunikacija med strankami pogosto zahteva aktivnost tretjih, ki omogočajo dogovarjanje in nepristranski nadzor nad izvajanjem dogovorjenega (izmenjave vojnih ujetnikov, skrbi za ranjence, nadzor nad ukrepi v korist civilnega prebivalstva itd). Ena od možnih rešitev za ta problem je določitev sile zaščitnice (angl. *protecting power*), tj. tretje države, ki skrbi za interese oseb ene od strank v oboroženem spopadu, npr. njene državljane, ki so kot vojni ujetniki ali kot civilni prebivalci na okupiranem ozemlju pod nadzorom druge stranke v oboroženem spopadu.

Sila zaščitnica ima dve nalogi: prvič, zagotavljati, da se relevantne določbe mednarodnega humanitarnega prava spoštujejo, in drugič, da imajo zaščitene osebe možnost komunikacije s svojo državo v času, ko so pod oblastjo sovražne države. Ta ureditev zahteva, da je tretja država pripravljena sprejeti vlogo sile zaščitnice, in da sta se stranki v spopadu pripravljene med sabo sporazumeti o tem.

Med II. svetovno vojno sta Švica in Švedska imeli vlogo sile zaščitnice v več državah. Tudi Ženevske konvencije iz l. 1949 vsebujejo določbe o sili zaščitnici in njeni vlogi. Vendar dogovorov o sili zaščitnici ni vselej lahko doseči. Kitajska je v vojni z Indijo l. 1962 zavrnila možnost imenovanja sile zaščitnice, Indija pa je zavrnila takšno možnost l. 1971, v zvezi z repatriacijo pakistanskih ujetnikov, ki jih je bila zajela med svojo vojaško akcijo v Vzhodnem Pakistanu (danes Bangladeš), ki se je takrat odcepil od Pakistana.⁶⁴⁶

4. Mednarodni odbor Rdečega križa

V praksi pa je izjemnega pomena mehanizem, ki ga je vzpostavil Mednarodni odbor Rdečega križa in rdečega polmeseča (angl. *International Committee of the Red Cross*) oziroma krajše MORK (angl. *ICRC*),⁶⁴⁷ in ki je sprejet tudi v ureditev Ženevskih konvencij (1949) in Prvega dopolnilnega protokola (1977). MORK pa se je uveljavil tudi v nemednarodnih oboroženih spopadih, in v situacijah, ki se ne obravnavajo kot oboroženi spopadi, v primeru slednjih zlasti s prakso obiskovanja oseb, ki jim je odvzeta prostost, in z diskretnim svetovanjem vladam o ukrepih za zagotovitev minimalnih standardov humanega obravnavanja takih oseb.

⁶⁴⁵ 82. člen Prvega dopolnilnega protokola (1977).

⁶⁴⁶ Shaw, 2003: 1077.

⁶⁴⁷ V francoščini: CICR-Comité international de la Croix-Rouge.

MORK je bil ustanovljen leta 1863 na pobudo Dunanta⁶⁴⁸ in ima še danes sedež v njegovem mestu, Ženevi. Pravno je MORK nevladna organizacija ustanovljena po švicarskem pravu, ki jo sestavljajo švicarski državljani. Delo na terenu opravljajo delegacije MORK, ki so postale zelo številčne, in ki zaposlujejo tudi tujce.⁶⁴⁹ Opravlja zelo raznovrstne dejavnosti, ki jih je mogoče povzeti v dveh temeljnih nalogah: (a) pomoč in (b) zaščita. Poglavitna naloga MORK v vsakem oboroženem spopadu pa je pridobiti dostop do ogroženih oseb. MORK ima praktične izkušnje, ki mu omogočajo, da zgodaj zazna nevarnost oboroženega spopada in v njegovi zgodnji fazi vzpostavi potrebne kontakte, da bi dobil dostop do žrtev in omogočil organizacijo pomoči. V mnogih velikih spopadih današnjega časa je MORK prva, ne pa tudi edina organizacija. V pomoč žrtvam vojne se vključujejo tudi druge humanitarne organizacije. Pomoč vsebuje zagotavljanje medicinskih sredstev in oskrbe, prehrane, možnosti evakuacije itd.

Zaščita vsebuje organizacijo bolnišnic in drugih centrov za zbiranje ranjenih, bolnih in šibkih. Zaščita so tudi kontakti z osebami, ki se nahajajo v vojnem ujetništvu, in svetovanje odgovornim glede skladnosti ravnanja z vojnimi ujetniki s pravili ženevskih konvencij in protokolov. MORK pomaga tudi pri vzpostavljanju stikov med vojnimi ujetniki in njihovimi svojci in pri iskanju pogrešanih.

Poleg MORK, ki je, kot rečeno, v zasnovi švicarska, četudi dandanes že močno internacionalizirana organizacija, se v njegovo dejavnost vključujejo tudi nacionalna združenja Rdečega križa, ki so na mednarodni ravni povezana v Mednarodno zvezo društev Rdečega križa, ravno tako s sedežem v Ženevi. Tretji element v »globalnem gibanju rdečega križa« so države, pogodbene stranke Ženevskih konvencij, ki se občasno sestajajo in izmenjujejo mnenja o ukrepih za uresničevanje konvencij. Emblem Rdečega križa je zaščiten. Zlorabljanje tega emblema za vojaške namene se šteje kot nedopustno, perfidno vojskovanje, ki predstavlja vojni zločin.⁶⁵⁰

5. Mednarodna komisija za ugotavljanje dejstev

Med sredstvi za zagotavljanje spoštovanja in uporabe mednarodnega humanitarnega prava je dejavnost MORK in drugih dveh elementov mednarodnega gibanja Rdečega križa najpomembnejša. Formalizirana institucionalna oblika ukrepanja, kot je Mednarodna komisija za ugotavljanje dejstev,⁶⁵¹ predvidena s Prvim dopolnilnim protokolom,⁶⁵² ki naj bi imela 15 članov visokega moralnega ugleda in nepristranskosti in ima za cilj omogočiti nepristransko preiskavo v primeru obtožb, da so v oboroženem konfliktu storjena vojna hudodelstva, v praksi (še) ni zaživela.

⁶⁴⁸ Glej II. poglavje Prvega dela učbenika, kjer je predstavljen zgodovinski razvoj.

⁶⁴⁹ Osebe MORK je v začetku I. 2007 sestavljalo več kot 12000 humanitarnih delavcev in uslužbencev, ki delujejo v več kot 80 državah v vseh delih sveta.

⁶⁵⁰ Glej Türk, 2007: 586.

⁶⁵¹ *International Fact-Finding Commission*.

⁶⁵² 90. člen Prvega dopolnilnega protokola (1977).

6. Sodelovanje z OZN

Prvi dopolnilni protokol je pogodbenicam ženevskih konvencij (1949) v primeru hudih kršitev konvencij ali protokola naložil obveznost sodelovanja, skupaj ali posamično z OZN v skladu z UL OZN.⁶⁵³ Predvideno je sicer sodelovanje pri zagotavljanju spoštovanja mednarodnega humanitarnega prava z vsemi organi OZN, a v praksi bo najučinkoviteje tisto, ki bo potekalo z Varnostnim svetom OZN (zaradi možnosti zavezujoče narave njegovih odločitev po VII. poglavju UL OZN).

7. Razvoj mednarodnega kazenskega prava

Med sredstva za uveljavljanje pravil mednarodnega humanitarnega prava je treba šteti tudi mednarodna kazenska sodišča in razvoj mednarodnega kazenskega prava nasploh. Odgovornost, ki jo ima posameznik za kršitve humanitarnega prava neposredno po mednarodnem pravu, se je v zadnjih letih okrepila, in pričakujemo lahko določene generalno preventivne učinke takega razvoja.⁶⁵⁴

8. Mednarodna odgovornost držav

8.1. Razvoj in pravna podlaga

Vprašanje odgovornosti države za kršitev mednarodnega prava se zastavi vsakokrat, ko država ne izpolnjuje svojih mednarodnopравниh obveznosti.⁶⁵⁵ V kolikor se države dogovorijo za rešitev spora, ki se utegne iz takega ravnanja razviti v postopku pred nekim mednarodnim telesom, ki je pristojno za reševanje sporov, se bo le to moralo opredeliti do odgovornosti posamezne države glede zatrjevanih kršitev mednarodnega prava.

Mednarodna odgovornost držav je bila večkrat ugotovljena pred različnimi arbitražami, kot tudi pred mednarodnimi sodišči.⁶⁵⁶ Pravno podlago za ugotavljanje odgovornosti držav po mednarodnem pravu danes predstavljajo pravila⁶⁵⁷

⁶⁵³ 89. člen Prvega dopolnilnega protokola (1977).

⁶⁵⁴ Podrobneje o tem v Tretjem delu: Temelji mednarodnega kazenskega prava.

⁶⁵⁵ Pogosto se citira izrek Stalnega meddržavnega sodišča v primeru *The Factory at Chorzów*, Judgment No. 8, 1927, PCIJ, Ser A, No. 17 (13. september 1928), str. 29: » *It is a principle of international law, and even a general conception of law, that any breach of an engagement involves an obligation to make reparation.*«.

⁶⁵⁶ Glej npr. primere *The Phosphates in Morocco case*, Preliminary Objections, PCIJ, Ser.A/B, No.74 (1938), str. 28; *Case Concerning the Factory at Chorzów* (Germany v. Poland), PCIJ Series A, No. 17 (1928), str. 26; *Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua* (Nicaragua v. United States of America), ICJ Rep. 1986, §226; *Gabcíkovo-Nagymaros case*, ICJ Rep. (1997), §47; *Dickson Car Wheel Company case* (USA v. United Mexican States), IV RIAA 669 (1931), str. 678; *Rainbow Warrior case* (New Zealand v. France), XX RIAA 217 (1990), str. 251.

⁶⁵⁷ Kot že rečeno, gre za sekundarna pravila po katerih se ugotavlja ali je država odgovorna za kršitve nekih primarnih pravil mednarodnega prava (npr. Dunajske konvencije o konzularnih odnosih).

mednarodnega običajnega prava, ki so se oblikovala zlasti skozi prakso mednarodnih sodišč ter arbitraž in delo Komisije Združenih narodov za mednarodno pravo (v nadaljevanju: KMP)⁶⁵⁸, ki je pripravila besedilo členov o odgovornosti držav⁶⁵⁹ za protipravna dejanja po mednarodnem pravu (v nadaljevanju: ARSIWA)⁶⁶⁰, ki so bili leta 2001 s konsenzom sprejeti v Generalni skupščini OZN kot priloga k resoluciji št. 56/83.⁶⁶¹

8.2. Definicija

Mednarodna odgovornost države za kršitev mednarodnega prava je podana:

1. če je mogoče določeno ravnanje *pripisati* tej državi v skladu s pravili mednarodnega prava in
2. če to dejanje predstavlja *kršitev mednarodne obveznosti* te države.⁶⁶²

Kdaj sta ta dva kumulativno določena pogoja izpolnjena, oziroma kakšna je vsebina posameznega od njiju, skušamo pojasniti v nadaljevanju.

8.2.1. Pripisljivost ravnanja državi

Pravila o pripisljivosti podrobneje opredeljujejo akterje, katerih ravnanje lahko sproži odgovornost države na splošno ali pa v posebnih okoliščinah.⁶⁶³

V členih 4 do 11 drugega poglavja I. dela ARSIWA so predstavljene različne situacije, ko je neko ravnanje (storitveno ali opustitveno) mogoče pripisati državi.⁶⁶⁴

Morda se na prvi pogled zdi očitna tista situacija, ko je neko dejanje izvršil nek državni organ. Nazoren primer pripisljivosti ravnanja državnih agentov državi je bila potopitve Greenpeace-ove ladje *Rainbow Warrior* v Aucklandskem pristanišču 10. julija 1985. Francoska vlada je v tem primeru kasneje tudi sama priznala, da sta eksploziv na ladjo nastavila dva agenta Splošnega direktorata za zunanjo varnost, ki ste delovala po navodilih francoske vlade. Francija se je morala zaradi te kršitve suverenosti Nove Zelandije tej opravičiti in ji plačati določeno kompenzacijo.⁶⁶⁵

Ravnanje državnega organa šteje za ravnanje države po mednarodnem pravu, ne glede na to, ali organ izvršuje zakonodajno, izvršilno, sodno ali katero drugo

⁶⁵⁸ Angl. *International Law Commission (ILC)*. KMP je organ Generalne skupščine OZN, ki se ukvarja s progresivnim razvojem in kodifikacijo mednarodnega prava.

⁶⁵⁹ Od leta 2002 pa se KMP ukvarja tudi z vprašanjem odgovornosti mednarodnih organizacij.

⁶⁶⁰ *Articles on the Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts*.

⁶⁶¹ GA Res. 56/83 (2001): Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts; za komentar dela KMP pa je posebej avtoritativen komentar poročevalca za to vprašanje Crawforda (2002).

⁶⁶² 2. člen ARSIWA z naslovom *Elements of an internationally wrongful act of a State* določa: »There is and internationally wrongful act of a State when conduct consisting of an action or omission:

(a) Is attributable to the State under international law; and

(b) Constitutes a breach of an international obligation of the State.«.

⁶⁶³ Crawford, Olleson: 2003, str. 454.

⁶⁶⁴ Kadar gre npr. za ravnanje državnega organa, delovanje na podlagi javnega pooblastila, po usmeritvah oziroma kontroli države, uporniška gibanja in tudi v primerih, ko neko ravnanje država prizna in šteje za svojega.

⁶⁶⁵ Glej 74 *International Law Reports* 241.

funkcijo, ne glede na položaj, ki ga ima v organizaciji države in ne glede na to, ali gre za organ centralne vlade ali teritorialne enote te države. To je lepo razvidno iz primera *Toonen*, kjer je Odbor za človekove pravice⁶⁶⁶ ugotovil, da Tasmanijski kazenski zakonik, ki prepoveduje sporazumno homoseksualno občevanje krši Toonenovo pravico do zasebnosti, ki jo zagotavlja prvi odstavek 17. člena Mednarodnega pakta o državljanskih in političnih pravicah. Kljub temu, da je bilo Tasmaniji dovoljeno, da Odboru za človekove pravice predstavi svoje argumente, je bila mednarodna odgovornost in dolžnost odpraviti protipravno situacijo pripisana Avstraliji.

Državni organ lahko predstavlja katerakoli oseba ali entiteta, ki ima tak status po notranjem pravu posamezne države.⁶⁶⁷ Vendar pa se v konkretnih primerih v zvezi z vprašanjem katera ravnanja katerih organov lahko subsumiramo pod to definicijo lahko pojavijo nekatere nejasnosti, ki jih je skušala v največji možni meri predvideti in nanje odgovoriti že KMP v svojem komentarju k členom. Glede na to, da gre za osrednje vprašanje te razprave bo podrobneje predstavljeno v točki 3.

Vendar pa se lahko neko ravnanje pripiše državi tudi v primerih, ko ga ne izvrši nek državni organ, pač pa oseba, ki izvaja javno pooblastilo. V 5. členu ARSIWA⁶⁶⁸ je predvideno, da se ravnanje osebe ali entitete, ki sicer ni državni organ, šteje za dejanje države, če je ta oseba oz. entiteta z notranjo zakonodajo pooblaščen za izvajanje elementov vladne oblasti oz. ima javno pooblastilo, pod pogojem, da je na tej podlagi tudi delovala v konkretnem primeru.

Pri tem pa se ravnanje državnega organa ali tistega, ki izvršuje javno pooblastilo, kljub temu, da je morda prekoračil svoje pristojnosti oziroma deloval v nasprotju z vladnimi navodili, pripisuje državi.⁶⁶⁹

Poleg že predstavljenih situacij, pa se lahko neko ravnanje pripiše državi tudi v primerih, ko neka oseba ali skupina oseb deluje po navodilih, usmeritvah ali kontroli države.⁶⁷⁰ S tem vprašanjem se je Meddržavno sodišče ukvarjalo v primerih Vojaških in paravojaških aktivnosti v Nikaragvi in zoper njo (Nikaragva proti ZDA) ter v primeru Genocida (BIH proti Srbiji), kjer je vzpostavilo test učinkovitega nadzora oziroma kontrole (angl. *effective control*), ki ga je treba uporabiti za pripisljivost ravnanja osebe ali skupine oseb državi.

Ravnanje, ki sicer ni pripisljivo državi, ker ga niso izvedli njeni državni organi ali agentje, pa se vseeno lahko očita državi, če ni preprečila določenega ravnanja posameznikov, pa bi to v skladu s standardom dolžne skrbnosti (angl. *due diligence*) morala storiti. Tako je bil Iran v primeru *Teheran Hostages* pred Meddržavnim sodiščem obsojen za opustitev posebne obveznosti zaščite prostorov veleposlaništva in konzulata ter njihovega osebja.⁶⁷¹ Še posebej je država dolžna nadzirati ravnanje posameznikov, ki so na kakršen koli način pod njeno kontrolo.⁶⁷²

⁶⁶⁶ *Human Rights Committee*.

⁶⁶⁷ 4. člen ARSIWA z naslovom: *Conduct of organs of State*.

⁶⁶⁸ 5. člen ARSIWA z naslovom: *Conduct of persons or entities exercising elements of governmental authority*.

⁶⁶⁹ 7. člen ARSIWA z naslovom: *Excess of authority or contravention of instructions*.

⁶⁷⁰ 8. člen ARSIWA z naslovom: *Conduct directed or controlled by State*.

⁶⁷¹ *United States Diplomatic and Consular Staff in Teheran*, Judgment, ICJ Reports 1980, str. 3, odst. 73-74.

⁶⁷² Glej arbitražo med ZDA in Mehiko: *Janes Claims case*, 1926, 4 RIAA 82.

V vsakem primeru je vodilno načelo neodvisne odgovornosti⁶⁷³ po katerem država odgovarja za svoja dejanja, torej dejanja svojih organov ali agentov, ne pa za dejanja drugih posameznikov, razen če posebne okoliščine zahtevajo, da se tako dejanje pripiše državi. Vendar pa obstaja tudi druga plat tega načela, po kateri se država ne more skriti za dejanja drugih držav, ki so vpletene v neko skupno ravnanje. V meri kolikor je sama prispevala k takemu ravnanju, tudi sama odgovarja.⁶⁷⁴ V primeru *Phosphate Lands* pred Meddržavnim sodiščem, ki ga je sprožil Nauru proti Avstraliji, je sodišče na podlagi dejstev odločilo, da postopek lahko teče v odsotnosti Združenega Kraljestva in Nove Zelandije, ki pa sta se kasneje strinjali, da bosta sodelovali pri eventualni rešitvi zahtevka.

8.2.2. Kršitev mednarodne obveznosti, ki zavezuje državo

Država krši neko obveznost mednarodnega prava ne glede na njen izvor ali naravo, če je v trenutku njenega ravnanja z njo zavezana.⁶⁷⁵ Mednarodnopravna pravila določajo tudi časovne okvire oziroma trajanje kršitve, ki jo država lahko zakrivi z enkratnim ali večkratnim ravnanjem oziroma opustitvijo dolžnega ravnanja.⁶⁷⁶ Pri tem drugem pogoju pa je treba razlikovati med odgovornostjo države do druge države zaradi nekega ravnanja, ki je neposredno prizadelo to drugo državo in odgovornostjo države, do katere pride v primeru izvajanja diplomatske zaščite.⁶⁷⁷ Tudi, če se morda sprva zdi, da je ugotavljanje kršitve mednarodnega prava, ki zavezuje državo enostavno, pa se lahko ob tem zastavljajo številna vprašanja, kot je npr. vprašanje krivde, oškodovanja, ki je lahko materialno ali nematerialno, vprašanje časovnega dejavnika itd.⁶⁷⁸

8.2.3. Razlogi za izključitev protipravnosti

V besedilu členov (ARSIWA) so predvidene tudi okoliščine, ki »izključujejo protipravnost ravnanja države«. ⁶⁷⁹ Mednje je KMP uvrstila šest situacij, ⁶⁸⁰ in sicer:

1. pristanek države (20. člen),
2. samoobrambo (21. člen),
3. dopustne protiukrepe (22. člen),
4. višjo silo (23. člen),

⁶⁷³ 'Principle of independent responsibility'.

⁶⁷⁴ Crawford: 2005, str. 209.

⁶⁷⁵ 12. in 13. člen ARSIWA.

⁶⁷⁶ 14. in 15. člen ARSIWA.

⁶⁷⁷ Država ima pravico, ne pa tudi dolžnosti, da v primeru, ko so njeni državljani oz. osebe, ki so s to državo v pristni zvezi (*genuine link*) prizadete s protipravnimi ravnanji neke druge države, uveljavlja za njih diplomatsko zaščito.

⁶⁷⁸ Podrobneje glej Crawford: 2005, str. 210-211.

⁶⁷⁹ Naslov tega poglavja se zdi nekoliko problematičen, saj ta dejanja, če so storjena zaradi naštetih okoliščin ostanejo protipravna, izključena pa je le odgovornost države. Vendar pa bi države težko sprejele, drugačno dikcijo, ki bi kazala na protipravnost ravnanja tudi v naštetih okoliščinah. O tem tudi Lowe: 199, str. 405-411.

⁶⁸⁰ Rosenstok, nekdanji predsedujoči KMP, je menil, da te dopustne izjeme kažejo na šibkost možnosti za zagotovitev izvršljivosti mednarodnega prava, saj med državami prevladuje skrb za lastne interese pred interesi celotne mednarodne skupnosti; Rosenstock: 2002, str. 794.

5. skrajno silo, ki se lahko izrazi v dveh oblikah: *distress* (24. člen)⁶⁸¹ in 6. *necessity* (25. člen)⁶⁸².

V vsakem primeru pa mora obstoj katerega od naštetih razlogov dokazati država, ki se brani odgovornosti.⁶⁸³

Izrecno pa je predvideno, da nobena od naštetih okoliščin ne izključi protipravnosti ravnanja države, ki je v nasprotju s peremptornimi oziroma kogentnimi normami mednarodnega prava (26. člen).⁶⁸⁴ Kriteriji za ugotavljanje peremptornih norm občega mednarodnega prava so izjemno strogi. 53. člen Dunajske konvencije o pogodbenem pravu⁶⁸⁵ zahteva, da mora biti neka norma priznana kot *ius cogens* po občem mednarodnem pravu, pač da jo mora kot tako priznati mednarodna skupnost kot celota. Do sedaj je bilo relativno malo peremptornih norm priznanih kot takih. Vendar pa so različna domača in mednarodna sodišča potrdila idejo peremptornih norm tudi izven okvirov pogodbenega prava.⁶⁸⁶ Nedvomno se kot take danes lahko štejejo: prepoved agresije, genocida, suženjstva, rasne diskriminacije, hudodelstev proti človečnosti in mučenja, kot tudi pravica do samoodločbe⁶⁸⁷.

8.3. Vsebina mednarodne odgovornosti

Sekundarne obveznosti, ki nastanejo v primeru storitve protipravnega dejanja po mednarodnem pravu so opisane v prvem poglavju II. dela ARSIWA.⁶⁸⁸ V 30. in 31. členu sta tako opredeljeni dve glavni kategoriji: dolžnost prenehati s protipravnim

⁶⁸¹ Gre za situacijo, ko vršilec nekega ravnanja v skrajni sili oziroma stiski nima na voljo nobene druge razumne možnosti, da zavaruje svoje življenje ali življenja oseb, ki so mu zaupana v varstvo. Na ta razlog pa se za izključitev svoje odgovornosti država ne more sklicevati, če je k nastanku take situacije sama prispevala ali če bi tako ravnanje pomenilo primerljivo ali večjo nevarnost.

⁶⁸² V tem primeru pa je definicija oblikovana negativno in se torej država na skrajno silo oziroma nujno ne more sklicevati, razen v primerih, ko gre za edino možno ravnanje za zavarovanje bistvenega interesa države pred hudo in neposredno grozečo nevarnostjo, ki pa ne sme resno ogroziti bistvenega interesa države do katere ima obveznost oziroma mednarodne skupnosti kot celote. Samoumevno je, da se država na ta razlog ne more sklicevati, če je sama prispevala nastanku take situacije.

⁶⁸³ Dokazno breme torej ni na državi, ki uveljavlja odgovornost druge države, ampak na državi, ki se brani.

⁶⁸⁴ Za uvrstitev tega člena o normah *ius cogens* v končno besedilo členov je bilo potrebno glasovanje med člani komisije v katerem je za en glas prevladalo prepričanje, da je treba ta člen vključiti.

⁶⁸⁵ 53. člen z naslovom Pogodbe, ki so v nasprotju z imperativno normo splošnega mednarodnega prava (*ius cogens*) se glasi: »Nična je vsaka pogodba, ki je v trenutku sklenitve v nasprotju z imperativno normo splošnega mednarodnega prava. Za to konvencijo je z imperativno normo splošnega mednarodnega prava mišljena norma, ki jo je sprejela in priznala vsa mednarodna skupnost držav kot normo, od katere ni dovoljen noben odmik in jo je mogoče spremeniti samo z novo normo splošnega mednarodnega prava enakega značaja.« (podčrtala avtorica).

⁶⁸⁶ Glej npr. odločitev Mednarodnega kazenskega tribunala za nekdanjo Jugoslavijo v: Case IT-95-17/1-T, *Prosecutor v. Anto Furundzija*, sodba z dne 10. decembra 1998; *I.L.M.*, vol. 38 (1999), str. 317, in odločitev he English House of Lords v primeru *R v. Bow Street Metropolitan Stipendiary Magistrate, ex parte Pinochet Ugarte (No. 3)* [1999] 2 All ER 97, str. 108-109 in 114-115 (Lord Browne-Wilkinson), svetovalno mnenje Meddržavnega sodišča *Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons, I.C.J. Reports 1996*, str. 257, odst. 79.

⁶⁸⁷ Primer *East Timor (Portugal v. Australia)*, *I.C.J. Reports 1995*, str. 102, odst. 29.

⁶⁸⁸ Členi 28-33 ARSIWA.

ravnanjem in zagotoviti, da se ne bo ponovilo (30. člen) in dolžnost reparacij (31. člen), ki sta obe enako pomembni.⁶⁸⁹

8.4. Izbor praktičnih primerov

V praksi se lahko pojavi težava pri ugotavljanju ali je oseba, ki je državni organ, tudi delovala v tej vlogi. V tem pogledu niso pomembni motivi te osebe ter niti ali je šlo za zlorabo uradne dolžnosti ali javnega pooblastila. Kadar taka oseba v očeh neprizadetega opazovalca ravna v svoji uradni funkciji, se njeno ravnanje pripisuje državi. Razlikovanje med nepooblaščenimi ravnanji državnih organov in zasebnimi ravnanji se je izoblikovalo skozi prakso mednarodnih arbitražnih odločb.⁶⁹⁰ Strogo zasebnega ravnanja pa ne gre zamešati z ravnanjem državnega organa, ki je prekršil ali prekoračil pooblastila oziroma deloval *ultra vires*. V tem primeru se namreč tako dejanje kljub temu pripisuje državi.⁶⁹¹ V primeru *Caire*, kjer je mehiška vojska streljala na francoskega državljana in ga ubila, ker je zavrnil njihove zahteve po izročitvi denarja, je arbitražni tribunal zaključil, da je za pripisljivost *ultra vires* ravnanja uradnikov državi treba ugotoviti, da so ti vsaj navzven očitno delovali kot pristojni državni organi oziroma so uporabljali pooblastila ali metode, ki sicer izhajajo iz njihove uradne funkcije ter ugotovil odgovornost Mehike. Podobno je odgovornost države ugotovil tudi arbitražni tribunal v primeru *Youmans*, kjer je zločinska tolpa v hiši zajela skupino ameriških državljanov in so jih vojaki, ki so bili poslani v reševanje in so v nasprotju z navodili začeli streljati na hišo, pri tem ubili.⁶⁹²

Sklicevanje na delo KMP lahko zasledimo tudi v primerih pred Mednarodnim tribunalom za nekdanjo Jugoslavijo,⁶⁹³ tako pred prvo sopenjskim kot pred pritožbenim senatom,⁶⁹⁴ in sicer ne glede na to, da tribunal ne sodi državam, pač pa ugotavlja individualno kazensko odgovornost posameznikov za zločine storjene na območju nekdanje Jugoslavije.⁶⁹⁵

9. Sprejem ustreznih notranje pravnih predpisov in izvedba potrebnih postopkov

Po ženevskem pravu so države zavezane sprejeti zakonske predpise, potrebne za ustrezno kaznovanje oseb, ki hudo kršile določbe tega prava ali pa so to ukazale.

⁶⁸⁹ Podrobneje o tem glej Crawford, Olleson: 2003, str. 465-468.

⁶⁹⁰ Glej npr. *Mallén case*, UNRIAA, vol. IV, 1927, str. 175; *Caire case*, UNRIAA, vol. V, 1929, str. 531.

⁶⁹¹ Glej tudi 7. člen ARSIWA.

⁶⁹² Arbitražna med ZDA in Mehiko: *Youmans case* (1926) 4 RIAA 110; objavljeno v: *American Journal of International Law*, Vol. 21, 1927, str. 571, odst. 14.

⁶⁹³ *International Tribunal for the Former Yugoslavia* (ICTY).

⁶⁹⁴ Glej npr. primer *Prosecutor v. Tihomir Blaškič*, Trial Chamber II, Case No. IT-95-14 z dne 18. julija 1997, odst. 95, op. 156 in Appeals Chamber, Case No. IT-95-14 z dne 29. oktobra 1997, odst. 39; primer *Prosecutor v. Duško Tadić*, Appeals Chamber, Case No. IT-94-1-A z dne 15. julija 1999, odst. 109.

⁶⁹⁵ Več o tem v Tretjem delu: Temelji mednarodnega kazenskega prava.

Treba je uvesti preiskavo proti osebam, ki so osumljene, da so hudo kršile ženevsko pravo ali so to ukazale, in proti njim začeti sodni postopek pred lastnim sodiščem, ne glede na njihovo nacionalno pripadnost. Obtožencu je treba vedno zagotoviti ustrezne postopek in obrambo (v skladu s potrebnimi procesnimi jamstvi).

Ukreniti je treba vse potrebno za zatiranje dejanj, ki so s tem pravom prepovedana, poleg tistih, ki so opredeljena kot **hude kršitve** (angl. *grave breaches*). Hude kršitve so na primer katero koli od naslednjih dejanj, storjenih proti osebam ali premoženju, ki jih ščiti ženevsko pravo:

- a. naklepni umor,
- b. mučenje ali nečlovečno ravnanje, vključno z biomedicinskimi poskusi,
- c. namerno povzročanje hudega trpljenja, hudih telesnih poškodb ali zdravstvenih okvar,
- d. siljenje vojnega ujetnika, da služi v oboroženih silah sovražne sile,
- e. namerni odvzem pravic do rednega in nepristranskega sojenja,
- f. uničenje ali prisvojitve lastnine, ki ni opravičeno z vojaškimi potrebami in je storjeno protizakonito ter brezobzirno.

Hude kršitve se štejejo za vojne zločine.⁶⁹⁶

Prvi dopolnilni protokol (1977) je uvedel **dolžnost vojaških poveljnikov**, da glede pripadnikov oboroženih sil, ki so pod njihovim poveljstvom in drugih oseb pod njihovo kontrolo, da preprečijo in tam, kjer je to potrebno, odvrnejo kršitve ženevskih konvencij in tega protokola, ter da o tem obvestijo pristojne oblasti.⁶⁹⁷

Poleg tega pa je predvidena tudi **medsebojna pravna pomoč v kazenskih zadevah**.⁶⁹⁸

⁶⁹⁶ Peti odstavek 85. člena Prvega dopolnilnega protokola (1977).

⁶⁹⁷ 87. člen Prvega dopolnilnega protokola (1977).

⁶⁹⁸ 88. člen Prvega dopolnilnega protokola (1977).

Priloga: Seznam običajnih pravil mednarodnega humanitarnega prava⁶⁹⁹

Ta seznam temelji na zaključkih, navedenih v Zvezku I študije o običajnem mednarodnem humanitarnem pravu. Ker študija ni imela namena ugotoviti običajne narave vsakega pogodbenega pravila mednarodnega humanitarnega prava, ne sledi nujno strukturi obstoječih mednarodnih pogodb. Področje uporabe pravil je navedeno v oglatih oklepajih. Okrajšava MOS se nanaša na običajna pravila, uporabljiva v mednarodnih oboroženih spopadih, okrajšava NMOS pa na običajna pravila, uporabljiva v nemednarodnih oboroženih spopadih. V slednjem primeru so nekatera pravila označena kot »mogoče« uporabljiva, saj je praksa na splošno kazala v tisto smer, a je bila manj obsežna.

Načelo razlikovanja

Razlikovanje med civilisti in borci

- Pravilo 1.** Stranke v spopadu morajo v vsakem trenutku razlikovati med civilisti in borci. Napadi so lahko usmerjeni samo na borce. Napadi ne smejo biti usmerjeni proti civilistom. [MOS/NMOS]
- Pravilo 2.** Prepovedano je nasilje ali grožnje z njim, katerih glavni namen je širjenje strahu med civilnim prebivalstvom. [MOS/NMOS]
- Pravilo 3.** Vsi člani oboroženih sil stranke v spopadu so borci, razen medicinskega in verskega osebja. [MOS]
- Pravilo 4.** Oborožene sile stranke v spopadu sestavljajo vse organizirane oborožene sile, skupine in enote, ki so pod poveljstvom odgovornim tej stranki za ravnanje njenih podrejenih. [MOS]
- Pravilo 5.** Civilisti so osebe, ki niso pripadniki oboroženih sil. Civilno prebivalstvo sestavljajo vse osebe, ki so civilisti. [MOS/NMOS]
- Pravilo 6.** Civilisti so zaščiteni pred napadom, razen v primeru, če in dokler neposredno sodelujejo v sovražnostih. [MOS/NMOS]

Razlikovanje med civilnimi objekti in vojaškimi cilji

- Pravilo 7.** Stranke v spopadu morajo v vsakem trenutku razlikovati med civilnimi objekti in vojaškimi cilji. Napadi so lahko usmerjeni samo proti vojaškim ciljem. Napadi ne smejo biti usmerjeni proti civilnim objektom. [MOS/NMOS]

⁶⁹⁹ Objavljeno v: International Review of the Red Cross, Zvezek 87, številka 857, marec 2005 (avtor: Jean-Marie Henckaerts, prevod v slovenski jezik: Vasilka Sancin). Omogoča hiter in sistematičen pregled ureditve vseh temeljnih področij mednarodnega prava oboroženih spopadov, ki je podrobneje obravnavana, zlasti v poglavjih prvega dela. Na mestu pa je opozorilo, da 161 pravil, ki jih vsebuje ta priloga predstavlja zaključke pravnih strokovnjakov, ki se preučevali običajno mednarodno humanitarno pravo v mednarodnih in nemednarodnih oboroženih spopadih in ne poglobitnega formalnega pravnega vira.

Pravilo 8. Kar se tiče objektov, so vojaški cilji omejeni na tiste objekte, ki po svoji naravi, lokaciji, namenu ali uporabi učinkovito prispevajo k vojaški akciji in katerih delno ali popolno uničenje, zajetje ali nevtralizacija v danih okoliščinah nudi nedvomno vojaško prednost. [MOS/NMOS]

Pravilo 9. Civilni objekti so vsi objekti, ki niso vojaški cilji. [MOS/NMOS]

Pravilo 10. Civilni objekti so zaščiteni pred napadom, razen v primeru, če in dokler so vojaški cilji. [MOS/NMOS]

Napadi brez razlikovanja (nediskriminatorni napadi)

Pravilo 11. Nediskriminatorni napadi so prepovedani. [MOS/NMOS]

Pravilo 12. Nediskriminatorni napadi so tisti, ki:

- a. niso usmerjeni na določen vojaški cilj;
- b. uporabljajo metode ali načine bojevanja, ki jih ni mogoče usmeriti na določen vojaški cilj; ali
- c. uporabljajo metode ali načine bojevanja, katerih učinkov ni mogoče omejiti, kot to zahteva mednarodno humanitarno pravo;
- d. in so posledično v vsakem takem primeru take narave, da napadajo vojaške cilje in civiliste ali civilne objekte brez razlikovanja. [MOS/NMOS]

Pravilo 13. Prepovedani so napadi z bombardiranjem ob uporabi katere koli metode ali sredstev, ki obravnavajo kot enoten vojaški cilj niz jasno ločenih in različnih vojaških ciljev, ki se nahajajo v nekem mestu, vasi ali drugem območju s podobno gostoto civilistov in civilnih objektov. [MOS/NMOS]

Sorazmernost v napadu

Pravilo 14. Prepovedano je sprožiti napad, za katerega se lahko pričakuje, da bo povzročil naključno izgubo življenj civilistov, njihovo poškodovanje, škodo na civilnih objektih ali kombinacijo navedenega, ki bi bili prekomerni v razmerju do pričakovane konkretne in neposredne vojaške prednosti. [MOS/NMOS]

Previdnostni ukrepi v napadu

Pravilo 15. Pri vodenju vojaških operacij je treba ves čas skrbeti, da se prizanese civilnemu prebivalstvu, civilistom in civilnim objektom. Treba je sprejeti vse izvedljive previdnostne ukrepe, da se izogne in v vsakem primeru zmanjša na najmanjšo možno mero naključno izgubo življenj civilistov, njihovo poškodovanje in škodo na civilnih objektih. [MOS/NMOS]

Pravilo 16. Vsaka stranka v spopadu mora storiti vse, kar je izvedljivo, da preveri, ali so tarče vojaški cilji. [MOS/NMOS]

- Pravilo 17.** Vsaka stranka v spopadu mora uporabiti vse previdnostne ukrepe pri izbiri sredstev in metod bojevanja s ciljem izogniti se in v vsakem primeru zmanjšati na najmanjšo možno mero naključno izgubo življenj civilistov, njihovo poškodovanje in škodo na civilnih objektih. [MOS/NMOS]
- Pravilo 18.** Vsaka stranka v spopadu mora storiti vse, kar je izvedljivo, da preveri, ali je pri napadu mogoče pričakovati, da bo povzročil naključno izgubo življenj civilistov, njihovo poškodovanje, škodo na civilnih objektih ali kombinacijo navedenega, ki bi bili prekomerni v razmerju do pričakovane konkretne in neposredne vojaške prednosti. [MOS/NMOS]
- Pravilo 19.** Vsaka stranka v spopadu mora storiti vse, kar je izvedljivo, da odpove ali prekine napad, če postane očitno, da tarča ni vojaški cilj ali če se lahko pričakuje, da bo napad povzročil naključno izgubo življenj civilistov, njihovo poškodovanje, škodo na civilnih objektih ali kombinacijo navedenega, ki bi bili prekomerni v razmerju do pričakovane konkretne in neposredne vojaške prednosti. [MOS/NMOS]
- Pravilo 20.** Vsaka stranka v spopadu mora zagotoviti učinkovito vnaprejšnje opozorilo o napadih, ki lahko prizadenejo civilno prebivalstvo, razen če okoliščine tega ne dovoljujejo. [MOS/NMOS]
- Pravilo 21.** Kadar je mogoče izbirati med več vojaškimi cilji za dosego podobne vojaške prednosti, je treba izbrati tak cilj, da bi napad nanj povzročil najmanj nevarnosti za življenja civilistov in civilne objekte. [MOS/mogoče NMOS]

Previdnostni ukrepi pred učinki napadov

- Pravilo 22.** Vse stranke v spopadu morajo sprejeti vse izvedljive previdnostne ukrepe, da pred učinki napadov zaščitijo civilno prebivalstvo in civilne objekte pod njihovim nadzorom. [MOS/NMOS]
- Pravilo 23.** Vsaka stranka v spopadu se mora, kolikor je to izvedljivo, izogniti nameščanju vojaških ciljev znotraj ali v bližini gosto naseljenih področij. [MOS/mogoče NMOS]
- Pravilo 24.** Vsaka stranka v spopadu mora, kolikor je to izvedljivo, odstraniti civilne osebe in objekte pod njenim nadzorom iz bližine vojaških ciljev. [MOS/mogoče NMOS]

Posebej zaščitene osebe in objekti

Medicinsko in versko osebje ter objekti

- Pravilo 25.** Medicinsko osebje, ki opravlja izključno medicinske dolžnosti, je treba spoštovati in zaščititi v vseh okoliščinah. To zaščito izgubi, če izven svojih humanitarnih funkcij opravlja dejanja, ki škodujejo sovražniku. [MOS/NMOS]

- Pravilo 26.** Prepovedano je kaznovati osebe zaradi izvajanja medicinskih dolžnosti, združljivih z medicinsko etiko ali prisiliti osebo, ki izvaja medicinske aktivnosti k dejanjem, ki so v nasprotju z medicinsko etiko. [MOS/NMOS]
- Pravilo 27.** Versko osebje, ki opravlja izključno verske dolžnosti, je treba spoštovati in zaščititi v vseh okoliščinah. To zaščito izgubijo, če izven svojih humanitarnih funkcij, vršijo dejanja, ki škodujejo sovražniku. [MOS/NMOS]
- Pravilo 28.** Medicinske enote izključno namenjene v medicinske namene je treba spoštovati in zaščititi v vseh okoliščinah. To zaščito izgubijo, če se izven svojih humanitarnih funkcij uporabljajo za dejanja, ki škodujejo sovražniku. [MOS/NMOS]
- Pravilo 29.** Medicinske prevoze, izključno namenjene za medicinski transport, je treba spoštovati in zaščititi v vseh okoliščinah. To zaščito izgubijo, če se izven svojih humanitarnih funkcij uporabljajo za dejanja, ki škodujejo sovražniku. [MOS/NMOS]
- Pravilo 30.** Prepovedni so napadi, ki so usmerjeni proti medicinskemu in verskemu osebju in objektom, ki imajo razobešene razpoznavne znake Ženevskih konvencij v skladu z mednarodnim pravom. [MOS/NMOS]

Humanitarno osebje in objekti

- Pravilo 31.** Humanitarno osebje je treba spoštovati in ščititi. [MOS/NMOS]
- Pravilo 32.** Objekte, namenjene operacijam humanitarne pomoči, je treba spoštovati in ščititi. [MOS/NMOS]

Osebje in objekti, vključeni v misije za vzdrževanje miru

- Pravilo 33.** Prepovedano je usmerjati napad na osebje in objekte, vključene v misijo za vzdrževanje miru v skladu z Ustanovno listino Združenih narodov, dokler imajo pravico do zaščite, ki pripada civilistom in civilnim objektom po mednarodnem humanitarnem pravu. [MOS/NMOS]

Novinarji

- Pravilo 34.** Civilne novinarje, vključene v profesionalne misije na območjih oboroženih spopadov, je treba spoštovati in ščititi, dokler ne sodelujejo neposredno v sovražnostih. [MOS/NMOS]

Zavarovana območja

- Pravilo 35.** Prepovedano je usmeriti napad na območja, ustanovljena z namenom nujenja zaščite ranjenim, bolnim in civilistom pred učinki sovražnosti. [MOS/NMOS]

Pravilo 36. Prepovedano je usmeriti napad na demilitarizirana območja, ki so dogovorjena med strankami v spopadu. [MOS/NMOS]

Pravilo 37. Prepovedano je usmeriti napad na nebranjeno mesto. [MOS/NMOS]

Kulturne dobrine

Pravilo 38. Vsaka stranka v spopadu mora spoštovati kulturne dobrine:

- a. Potrebna je posebna skrbnost, da se v vojaških operacijah izogne poškodovanju stavb, namenjenih veri, umetnosti, znanosti, izobraževanju ali dobrodelnim namenom in zgodovinskim spomenikom, razen če gre za vojaške cilje.
- b. Dobrene velikega pomena za kulturno dediščino vsakega naroda ne smejo biti predmet napada, razen če to zahteva nujna vojaška potreba.

[MOS/NMOS]

Pravilo 39. Prepovedana je uporaba dobrin posebnega pomena za kulturno dediščino vsakega naroda v namene, za katere je verjetno, da jih bodo izpostavili uničenju ali poškodovanju, razen če to zahteva nujna vojaška potreba. [MOS/NMOS]

Pravilo 40. Vsaka stranka v spopadu mora ščititi kulturne dobrine:

- a. Prepovedane so vse zaplembe ali uničenja oziroma poškodovanja institucij, ki so namenjene veri, dobrodelnim dejavnostim, izobraževanju, umetnosti in znanosti, zgodovinskih spomenikov in umetniških ter znanstvenih del.
- b. Prepovedana je vsaka oblika kraje, ropanja ali nedovoljenega prisvajanja ter vsa dejanja vandalizma, usmerjena proti dobrinam posebnega pomena za kulturno dediščino vsakega naroda. [MOS/NMOS]

Pravilo 41. Okupacijska sila mora preprečiti ilegalni izvoz kulturnih dobrin z okupiranega območja in mora vrniti ilegalno izvožene dobrine pristojnim oblastem okupiranega območja. [MOS]

Zgradbe in napeljave, ki obvladujejo nevarne sile

Pravilo 42. Posebna skrb je potrebna, kadar so napadene zgradbe in napeljave, ki obvladujejo nevarne sile, to so jezovi, nasipi in jedrske transformatorske postaje ter druge napeljave, nameščene na istem mestu ali v njihovi bližini, da bi se izognili sprostitvi nevarnih sil in posledično hudim izgubam med civilnim prebivalstvom. [MOS/NMOS]

Naravno okolje

Pravilo 43. Za naravno okolje veljajo splošna načela o vodenju sovražnosti:

- a. Ne sme se napasti nobenega dela naravnega okolja, razen če gre za vojaški cilj.

- b. Prepovedano je uničevanje katerega koli dela naravnega okolja, razen če to zahteva nujna vojaška potreba.
- c. Prepovedano je sprožiti napad na vojaški cilj, za katerega se lahko pričakuje, da bo povzročil naključno škodo naravnemu okolju, ki bi bila prekomerna v razmerju do pričakovane konkretne in neposredne vojaške prednosti. [MOS/NMOS]

Pravilo 44. Metode in sredstva bojevanja je treba uporabljati z dolžnim upoštevanjem zaščite in ohranjanja naravnega okolja. Pri vodenju vojaških operacij je treba sprejeti vse izvedljive previdnostne ukrepe, da se izogne in v vsakem primeru zmanjša na najmanjšo možno mero naključna škoda okolju. Pomanjkanje znanstvene zanesljivosti glede učinkov določenih vojaških operacij na okolje ne odvezuje stranke v spopadu, da izvede take previdnostne ukrepe. [MOS/mogoče NMOS]

Pravilo 45. Prepovedana je uporaba metod in sredstev bojevanja, ki so namenjeni ali za katere se lahko pričakuje, da bodo povzročili obsežno, dolgotrajno in hudo škodo naravnemu okolju. Uničevanje naravnega okolja se ne sme uporabljati kot orožje. [MOS/mogoče NMOS]

Posebne metode bojevanja

Odrekanje milosti

Pravilo 46. Prepovedano je izrekati povelja, da ne bo milosti, zastraševanje nasprotnika s tem ali vodenje sovražnosti na tej osnovi. [MOS/NMOS]

Pravilo 47. Prepovedano je napadati osebe, za katere je ugotovljeno, da so *hors de combat*. Oseba *hors de combat* je:

- a. vsakdo, ki je pod oblastjo nasprotne stranke;
- b. vsakdo, ki se ne more braniti zaradi nezavesti, brodoloma, ran ali bolezni; ali
- c. vsakdo, ki jasno izrazi namen predati se; pod pogojem, da se on ali ona vzdrži vsakega sovražnega dejanja in ne poskuša pobegniti. [MOS/NMOS]

Pravilo 48. Prepovedano je napadati osebe, ki skačejo s padalom iz letala v stiski med njihovim spustom. [MOS/NMOS]

Uničevanje in zaplemba lastnine

Pravilo 49. Stranke v spopadu lahko zaplenijo vojaško opremo, ki pripada nasprotni stranki kot vojni plen. [MOS]

Pravilo 50. Prepovedano je uničevanje ali zaplemba lastnine nasprotnika, razen če to zahteva nujna vojaška potreba. [MOS/NMOS]

Pravilo 51. Na okupiranem območju:

- a. se lahko zaseže premična javna lastnina, ki je uporabljiva za vojaške operacije;

- b. je treba nepremično javno lastnino upravljati v skladu s pravilom o služnosti užitka; in
- c. zasebno lastnino je treba spoštovati in je ni mogoče zaseči; razen kadar uničevanje ali zaplembo take lastnine zahteva nujna vojaška potreba. [MOS]

Pravilo 52. Ropanje je prepovedano. [MOS/NMOS]

Stradanje in dostop do humanitarne pomoči

Pravilo 53. Prepovedano je uporabiti stradanje civilnega prebivalstva kot metodo bojevanja. [MOS/NMOS]

Pravilo 54. Prepovedano je napadanje, uničevanje, odstranjevanje ali povzročanje nekoristnosti objektov, ki so nujno potrebni za preživetje civilnega prebivalstva. [MOS/NMOS]

Pravilo 55. Stranke v spopadu morajo dovoliti in olajšati, pod pogojem njihove pravice do nadzora, za civiliste, ki jo potrebujejo, hiter in nemoten prehod humanitarne pomoči, ki je nepristranskega značaja in se izvaja brez nasprotnega razlikovanja. [MOS/NMOS]

Pravilo 56. Stranke v spopadu morajo zagotoviti svobodo gibanja, ki je ključnega pomena za izvajanje nalog pooblaščenega humanitarnega osebja. Samo v primeru nujne vojaške potrebe se lahko njihovo gibanje začasno omeji. [MOS/NMOS]

Zavajanje

Pravilo 57. Vojne zvijače niso prepovedane, dokler ne kršijo pravila mednarodnega humanitarnega prava. [MOS/NMOS]

Pravilo 58. Prepovedana je protipravna uporaba bele zastave premirja. [MOS/NMOS]

Pravilo 59. Prepovedana je protipravna uporaba razpoznavnih znakov Ženevskih konvencij. [MOS/NMOS]

Pravilo 60. Prepovedana je uporaba znaka in uniforme Združenih narodov, razen z odobritvijo organizacije. [MOS/NMOS]

Pravilo 61. Prepovedana je protipravna uporaba drugih mednarodno priznanih znakov. [MOS/NMOS]

Pravilo 62. Prepovedana je protipravna uporaba zastav ali vojaških znakov, oznak rodov, činov ali uniform nasprotnika. [MOS/mogoče NMOS]

Pravilo 63. Prepovedana je uporaba zastav ali vojaških znakov, oznak rodov, činov ali uniform nevtralnih ali drugih držav, ki niso stranke v spopadu. [MOS/mogoče NMOS]

Pravilo 64. Prepovedano je skleniti sporazum o prekinitvi boja z namenom presenetiti z napadom sovražnika, ki se zanaša na ta sporazum. [MOS/NMOS]

Pravilo 65. Prepovedano je ubiti, poškodovati ali zajeti sovražnika z uporabo podlosti. [MOS/NMOS]

Komuniciranje s sovražnikom

Pravilo 66. Poveljniki med seboj lahko vzpostavijo ne-sovražni stik preko katerih koli komunikacijskih sredstev. Tak stik mora temeljiti na dobri veri. [MOS/NMOS]

Pravilo 67. *Parlamentarci* so nedotakljivi. [MOS/NMOS]

Pravilo 68. Poveljniki lahko sprejmejo previdnostne ukrepe, da bi preprečili, da bi bila prisotnost *parlamentarca* škodljiva. [MOS/NMOS]

Pravilo 69. *Parlamentarci*, ki izkoristijo svoj privilegiran položaj za izvršitev dejanja, ki je v nasprotju z mednarodnim pravom in škodljiv za nasprotnika, izgubijo svojo nedotakljivost. [MOS/NMOS]

Orožja

Splošna načela o uporabi orožij

Pravilo 70. Prepovedana je uporaba sredstev in metod bojevanja, ki so take narave, da povzročajo odvečne poškodbe in nepotrebno trpljenje. [MOS/NMOS]

Pravilo 71. Prepovedana je uporaba orožij, ki po svoji naravi delujejo brez razlikovanja glede na cilje. [MOS/NMOS]

Strup

Pravilo 72. Prepovedana je uporaba strupa ali strupenih orožij. [MOS/NMOS]

Biološka orožja

Pravilo 73. Prepovedana je uporaba bioloških orožij. [MOS/NMOS]

Kemična orožja

Pravilo 74. Prepovedana je uporaba kemičnih orožij. [MOS/NMOS]

Pravilo 75. Prepovedana je uporaba agentov za nadzor nemirov kot metode vojskovanja. [MOS/NMOS]

Pravilo 76. Prepovedana je uporaba herbicidov kot metode bojevanja, če:

- a. so take narave, da gre za prepovedana kemična orožja;
- b. so take narave, da gre za prepovedana biološka orožja;
- c. so namerjena na vegetacijo, ki ni vojaški cilj;
- d. bipovzročilinaljučnoizguboživljenjcivilistov,njihovopoškodovanje, škodo na civilnih objektih ali kombinacijo navedenega, ki bi bili

- prekomerni v razmerju do pričakovane konkretne in neposredne vojaške prednosti; ali
- e. bi povzročili obsežno, dolgoročno in hudo škodo naravnemu okolju.
- [MOS/NMOS]

Izstrelki, ki se širijo

Pravilo 77. Prepovedana je uporaba izstrelkov, ki se z lahkoto razširijo ali sploščijo v človeškem telesu. [MOS/NMOS]

Izstrelki, ki eksplodirajo

Pravilo 78. Prepovedana je protipehotna uporaba izstrelkov, ki eksplodirajo v človeškem telesu. [MOS/NMOS]

Orožja, ki prvenstveno poškodujejo z delci, ki jih ni mogoče zaznati

Pravilo 79. Prepovedana je uporaba orožij, katerih glavni učinek je poškodovanje z delci, ki jih v človeškem telesu ni mogoče zaznati z rentgenskimi žarki. [MOS/NMOS]

Mine presenečenja

Pravilo 80. Prepovedana je uporaba min presenečenja, ki so na kakršen koli način pritrjene ali povezane s predmeti ali osebami, ki imajo pravico do posebne zaščite po mednarodnem humanitarnem pravu ali predmeti, za katere je verjetno, da bodo privabili civiliste. [MOS/NMOS]

Kopenske mine

Pravilo 81. Pri uporabi kopenskih min je treba s posebno skrbnostjo njihove nediskriminatorne učinke zmanjšati na najmanjšo možno mero. [MOS/NMOS]

Pravilo 82. Stranka v spopadu, ki uporablja kopenske mine, mora v največji možni meri zabeležiti njihovo namestitvev. [MOS/mogoče NMOS]

Pravilo 83. Po končanju aktivnih sovražnosti mora stranka v spopadu, ki je uporabljala kopenske mine, le-te odstraniti ali jih napraviti nenevarne za civiliste oziroma olajšati njihovo odstranjevanje. [MOS/NMOS]

Zažigalna orožja

Pravilo 84. Pri uporabi zažigalnih orožij se je s posebno skrbnostjo treba izogniti oziroma zmanjšati na najmanjšo možno mero naključno izgubo življenj civilistov, njihovo poškodovanje in škodo na civilnih objektih. [MOS/NMOS]

Pravilo 85. Prepovedana je protipehotna uporaba zažigalnih orožij, razen če ni mogoče uporabiti manj škodljivega orožja za izločitev osebe *hors de combat*. [MOS/NMOS]

Slepilna laserska orožja

Pravilo 86. Prepovedana je uporaba laserskih orožij, ki so posebej zasnovana tako, da je njihova edina borbena funkcija ali ena od borbenih funkcij povzročanje trajne slepote oseb z normalnim vidom. [MOS/NMOS]

Obravnavanje civilistov in oseb *hors de combat*

Temeljne garancije

Pravilo 87. Civiliste in osebe *hors de combat* je treba obravnavati humano. [MOS/NMOS]

Pravilo 88. Prepovedano je nasprotno razlikovanje pri uporabi mednarodnega humanitarnega prava, ki bi temeljilo na rasi, barvi, spolu, jeziku, veri ali prepričanju, političnem ali drugačnem mnenju, nacionalnem ali socialnem izvoru, premoženju, rojstvu ali drugem statusu ali katerem koli drugem podobnem kriteriju. [MOS/NMOS]

Pravilo 89. Umor je prepovedan. [MOS/NMOS]

Pravilo 90. Prepovedano je mučenje, okrutno ali nečloveško ravnanje in nasilje nad osebnim dostojanstvom, še posebej sramotilno in poniževalno ravnanje. [MOS/NMOS]

Pravilo 91. Prepovedano je telesno kaznovanje. [MOS/NMOS]

Pravilo 92. Prepovedani so pohabljenje, medicinski ali znanstveni poskusi ali kateri koli drugi medicinski postopki, ki niso indicirani z zdravjem zadevne osebe in niso skladni s splošno sprejetimi medicinskimi standardi. [MOS/NMOS]

Pravilo 93. Prepovedano je posiljevanje in druge oblike spolnega nasilja. [MOS/NMOS]

Pravilo 94. Prepovedano je suženjstvo in vse oblike trgovanja s sužnji. [MOS/NMOS]

Pravilo 95. Prepovedano je neplačano ali poniževalno prisilno delo. [MOS/NMOS]

Pravilo 96. Prepovedano je jemanje talcev. [MOS/NMOS]

Pravilo 97. Prepovedana je uporaba človeških ščitov. [MOS/NMOS]

Pravilo 98. Prepovedana so prisilna izginotja. [MOS/NMOS]

Pravilo 99. Prepovedano je samovoljno odvzemanje prostosti. [MOS/NMOS]

Pravilo 100. Nihče ne more biti obsojen ali kaznovan, razen na podlagi poštenega sojenja, ki zagotavlja vsa bistvena sodna jamstva. [MOS/NMOS]

- Pravilo 101.** Nihče ne more biti obtožen ali obsojen za kaznivo dejanje na podlagi katerega koli dejanja ali opustitve, ki ni predstavljalo kaznivega dejanja po domačem ali mednarodnem pravu v času, ko je bilo storjeno; prav tako ne more biti naložena težja kazen od tiste, ki je veljala v času storitve kaznivega dejanja. [MOS/NMOS]
- Pravilo 102.** Nihče ne more biti obsojen za kršitev drugače kot na podlagi individualne kazenske odgovornosti. [MOS/NMOS]
- Pravilo 103.** Prepovedana so skupinska kaznovanja. [MOS/NMOS]
- Pravilo 104.** Spoštovati je treba prepričanja in verske obrede civilistov in oseb *hors de combat*. [MOS/NMOS]
- Pravilo 105.** Družinsko življenje je treba spoštovati v največji možni meri. [MOS/NMOS]

Borci in status vojnega ujetnika

- Pravilo 106.** Borci se morajo razlikovati od civilnega prebivalstva dokler so udeleženi v napadu ali v vojaški operaciji priprave za napad. Če tega ne storijo, nimajo pravice do statusa vojnega ujetnika. [MOS]
- Pravilo 107.** Borci, ki jih ujamejo med vohunjenjem, nimajo pravice do statusa vojnega ujetnika. Ne smejo biti obsojeni ali kaznovani brez predhodnega sojenja. [MOS]
- Pravilo 108.** Plačanci, kot so opredeljeni v I. Dopolnilnem protokolu, nimajo pravice do statusa borca ali vojnega ujetnika. Ne smejo biti obsojeni ali kaznovani brez predhodnega sojenja. [MOS]

Ranjenci, bolniki in brodolomci

- Pravilo 109.** Kadar koli okoliščine to dopuščajo, še posebej pa po boju, mora vsaka stranka v spopadu brez odlašanja sprejeti vse možne ukrepe za iskanje, zbiranje in evakuacijo ranjencev, bolnikov in brodolomcev brez nasprotnega razlikovanja. [MOS/NMOS]
- Pravilo 110.** Ranjenci, bolniki in brodolomci morajo v največji izvedljivi meri in z najmanjšo možno zamudo prejeti medicinsko oskrbo in pozornost, ki ju zahteva njihovo stanje. Med njimi ne sme biti nobenega razlikovanja na kakršni koli podlagi, razen medicinski. [MOS/NMOS]
- Pravilo 111.** Vsaka stranka v spopadu mora sprejeti vse možne ukrepe za zaščito ranjencev, bolnikov in brodolomcev pred slabim ravnanjem in ropanjem njihove osebne lastnine. [MOS/NMOS]

Umrli

- Pravilo 112.** Kadar koli okoliščine to dopuščajo, še posebej pa po boju, mora vsaka stranka v spopadu brez odlašanja sprejeti vse možne ukrepe za iskanje,

zbiranje in evakuacijo umrlih brez nasprotnega razlikovanja. [MOS/NMOS]

- Pravilo 113.** Vsaka stranka v spopadu mora sprejeti vse možne ukrepe za preprečitev skrunitve umrlih. Prepovedano je pohabljanje teles umrlih. [MOS/NMOS]
- Pravilo 114.** Stranke v spopadu si morajo prizadevati olajšati vrnitev ostankov pokojnih na zahtevo stranke, ki ji pripadajo ali na zahtevo njihovih svojcev. [MOS]
- Pravilo 115.** Umrle je treba spoštljivo pokopati in njihove grobove spoštljivo in primerno vzdrževati. [MOS/NMOS]
- Pravilo 116.** Za identifikacijo umrlih mora vsaka stranka v spopadu zabeležiti vse razpoložljive informacije pred pokopom in označiti mesta grobov. [MOS/NMOS]

Pogrešane osebe

- Pravilo 117.** Vsaka stranka v spopadu mora sprejeti vse izvedljive ukrepe, da pojasni izgotjta oseb kot posledice oboroženega spopada in mora njihovim družinskim članom priskrbeti vse informacije, ki jih ima o njihovi usodi. [MOS/NMOS]

Osebe, ki jim je bila odvzeta prostost

- Pravilo 118.** Osebam, ki jim je bila odvzeta prostost, morajo biti zagotovljeni primerna hrana, voda, oblačila, namestitev in medicinska oskrba. [MOS/NMOS]
- Pravilo 119.** Ženske, ki jim je bila odvzeta prostost, morajo biti nameščene v prostorih, ločenih od moških, razen kadar so družine nameščene kot družinske enote, in morajo biti pod neposrednim nadzorom žensk. [MOS/NMOS]
- Pravilo 120.** Otroci, ki jim je bila odvzeta prostost, morajo biti nameščeni v prostorih, ločenih od odraslih, razen kadar so družine nameščene kot družinske enote. [MOS/NMOS]
- Pravilo 121.** Osebe, ki jim je bila odvzeta prostost, morajo biti nastanjene v prostorih, ki so oddaljeni od bojnih območij in ki varujejo njihovo zdravje in higieno. [MOS/NMOS]
- Pravilo 122.** Prepovedno je ropanje osebnega imetja oseb, ki jim je bila odvzeta prostost. [MOS/NMOS]
- Pravilo 123.** Osebne podatke oseb, ki jim je bila odvzeta prostost, je treba zabeležiti. [MOS/NMOS]
- Pravilo 124.**
- a. V mednarodnih oboroženih spopadih je treba MORK dovoliti reden dostop do vseh oseb, ki jim je bila odvzeta prostost, da preveri

pogoje njihovega pridržanja in obnovi stike med temi osebami in njihovimi družinami. [MOS]

- b. V nemednarodnih oboroženih spopadih MORK lahko ponudi svoje usluge strankam v spopadu z namenom obiskovati vse osebe, ki jim je bila odvzeta prostost iz razlogov, povezanih s spopadom, da preveri pogoje njihovega pridržanja in obnovi stike med temi osebami in njihovimi družinami. [NMOS]

Pravilo 125. Osebam, ki jim je bila odvzeta prostost, mora biti dovoljeno dopisovanje z njihovimi družinami pod razumnimi pogoji glede na pogostnost in potrebo po cenzuriranju s strani oblasti. [MOS/NMOS]

Pravilo 126. Civilnim internirancem in osebami, ki jim je bila odvzeta prostost v povezavi z nemednarodnim oboroženim spopadom, mora biti dovoljeno sprejemati obiskovalce, še posebej bližnje sorodnike, kolikor je to možno izvesti. [MOS/NMOS]

Pravilo 127. Spoštovati je treba osebna prepričanja in verske obrede oseb, ki jim je odvzeta prostost. [MOS/NMOS]

Pravilo 128.

- a. Vojne ujetnike je treba po prenehanju aktivnih sovražnosti nemudoma izpustiti in vrniti. [MOS]
- b. Civilne internirance je treba izpustiti takoj ko prenehajo obstajati razlogi, ki so zahtevali internacijo, vendar najkasneje takoj ko je to mogoče po prenehanju aktivnih sovražnosti. [MOS]
- c. Osebe, ki jim je bila odvzeta prostost v povezavi z nemednarodnim oboroženim spopadom je treba izpustiti takoj ko prenehajo obstajati razlogi za odvzem njihove prostosti. [NMOS]

Omenjenim osebami se lahko nadaljuje odvzem prostosti, v kolikor se proti njim vodi kazenski postopek ali če prestajajo zakonito izrečeno kazen.

Razseljevanje in razseljene osebe

Pravilo 129.

- a. Stranke v mednarodnem oboroženem spopadu ne smejo, ne v celoti ne deloma, prisilno odstranjevati ali prisilno premeščati civilnega prebivalstva na okupiranem območju, razen če se to zahteva zaradi varnosti civilistov samih ali nujnih vojaških razlogov. [MOS]
- b. Stranke v nemednarodnem oboroženem spopadu ne smejo, ne v celoti ne deloma, odrediti razseljevanja civilnega prebivalstva iz razlogov, povezanih s spopadom, razen če se to zahteva zaradi varnosti civilistov samih ali nujnih vojaških razlogov. [NMOS]

Pravilo 130. Države ne smejo prisilno odstraniti ali premestiti dela svojega civilnega prebivalstva na območje, ki ga okupirajo. [MOS]

Pravilo 131. V primeru razseljevanja je treba sprejeti vse možne ukrepe, da bi bili ti civilisti sprejeti v zadovoljivih pogojih namestitve, higiene, zdravja,

varnosti in prehrane in da se članov iste družine ne loči. [MOS/NMOS]

Pravilo 132. Razseljene osebe imajo pravico do varne prostovoljne vrnitve na njihove domove ali kraje običajnega bivanja takoj ko prenehajo obstajati razlogi za njihovo razselitev. [MOS/NMOS]

Pravilo 133. Spoštovati je treba lastninske pravice razseljenih oseb. [MOS/NMOS]

Druge osebe, ki uživajo posebno zaščito

Pravilo 134. Spoštovati je treba posebno zaščito, zdravstvene potrebe in potrebe po pomoči žensk, prizadetih z oboroženim spopadom. [MOS/NMOS]

Pravilo 135. Otroci, prizadeti z oboroženim spopadom, so upravičeni do posebnega spoštovanja in zaščite. [MOS/NMOS]

Pravilo 136. Otrok se ne sme rekrutirati v oborožene sile ali oborožene skupine. [MOS/NMOS]

Pravilo 137. Otrokom se ne sme dovoliti, da sodelujejo v sovražnostih. [MOS/NMOS]

Pravilo 138. Starejše, prizadete in onemogle osebe, prizadete z oboroženim spopadom, so upravičene do posebnega spoštovanja in zaščite. [MOS/NMOS]

Uporaba

Spoštovanje mednarodnega humanitarnega prava

Pravilo 139. Vsaka stranka v spopadu mora spoštovati in zagotoviti spoštovanje mednarodnega humanitarnega prava s strani njenih oboroženih sil in drugih oseb ali skupin, ki dejansko delujejo po njenih navodilih ali po njenih usmeritvah oziroma pod njeno kontrolo. [MOS/NMOS]

Pravilo 140. Dolžnost spoštovati in zagotavljati spoštovanje mednarodnega humanitarnega prava ni odvisna od vzajemnosti. [MOS/NMOS]

Pravilo 141. Vsaka država mora zagotoviti razpoložljivost pravni svetovalcev, da kadar je to treba svetujejo vojaškemu poveljniku na primernem nivoju o uporabi mednarodnega humanitarnega prava. [MOS/NMOS]

Pravilo 142. Države in stranke v spopadu morajo za svoje oborožene sile zagotoviti instrukcije iz mednarodnega humanitarnega prava. [MOS/NMOS]

Pravilo 143. Države morajo spodbujati poučevanje civilnega prebivalstva o mednarodnem humanitarnem pravu. [MOS/NMOS]

Izvrševanje mednarodnega humanitarnega prava

- Pravilo 144.** Države ne smejo spodbujati strank v oboroženem spopadu h kršitvam mednarodnega humanitarnega prava. Kolikor je to mogoče morajo uporabiti svoj vpliv, da zaustavijo kršitve mednarodnega humanitarnega prava. [MOS/NMOS]
- Pravilo 145.** Kadar niso prepovedane z mednarodnim pravom, so vojne represalije podvržene strogim pogojem. [MOS]
- Pravilo 146.** Prepovedane so vojne represalije proti osebam, zaščitenim z Ženevskimi konvencijami. [MOS]
- Pravilo 147.** Prepovedane so represalije proti objektom, ki so zaščiteni po Ženevskih konvencijah in Haški konvenciji o varstvu kulturnih dobrin. [MOS]
- Pravilo 148.** Stranke v nemednarodnih oboroženih spopadih nimajo pravice uporabe vojnih represalij. Prepovedani so ostali protiukrepi proti osebam, ki ne sodelujejo, oziroma ne več, neposredno v sovražnostih. [NMOS]

Odgovornost in povrnitev škode

- Pravilo 149.** Država je odgovorna za kršitve mednarodnega humanitarnega prava, ki se ji lahko pripišejo, vključno s:
- kršitvami ki so jih storili njeni organi, vključno z njenimi oboroženimi silami;
 - kršitvami, ki so jih storile osebe ali entitete, ki jih je pooblastila za izvajanje dela vladnih pooblastil;
 - kršitvami, ki so jih storile osebe ali skupine, ki dejansko delujejo po njenih navodilih ali njenih usmeritvah oziroma pod njeno kontrolo; in
 - kršitvami, ki so jih storili posamezniki ali skupine, ki jih prizna in sprejme za svoje lastno ravnanje. [MOS/NMOS]
- Pravilo 150.** Država, odgovorna za kršitve mednarodnega humanitarnega prava, je dolžna zagotoviti polno povrnitev povzročenih izgub ali škode. [MOS/NMOS]

Individualna odgovornost

- Pravilo 151.** Posamezniki so kazensko odgovorni za storjena vojna hudodelstva. [MOS/NMOS]
- Pravilo 152.** Poveljniki in ostali nadrejeni so kazensko odgovorni za vojna hudodelstva, storjena na podlagi njihovih ukazov. [MOS/NMOS]
- Pravilo 153.** Poveljniki in drugi nadrejeni so kazensko odgovorni za vojna hudodelstva svojih podrejenih, če so vedeli, ali bi morali vedeti, da bodo njihovi podrejeni izvršili ali so izvrševali taka hudodelstva in niso sprejeli vseh potrebnih in razumnih ukrepov, ki so bili v njihovi moči, da bi preprečili njihovo izvršitev oziroma, če so taka hudodelstva bila storjena, da bi kaznovali odgovorne osebe. [MOS/NMOS]

Pravilo 154. Vsak borec ima dolžnost, da ne upošteva očitno protipravnega ukaza. [MOS/NMOS]

Pravilo 155. Upoštevanje ukaza nadrejenega ne razbremeni podrejenega kazenske odgovornosti, če je podrejeni vedel, da je bilo ukazano dejanje protipravno, ali bi to moral vedeti zaradi očitno protipravne narave ukazanega dejanja. [MOS/NMOS]

Vojna hudodelstva

Pravilo 156. Hude kršitve mednarodnega humanitarnega prava predstavljajo vojna hudodelstva. [MOS/NMOS]

Pravilo 157. Države imajo pravico, da univerzalno jurisdikcijo nad vojnimi hudodelstvi podelijo svojim domačim sodiščem. [MOS/NMOS]

Pravilo 158. Države morajo preiskovati vojna hudodelstva, ki so jih domnevno storili njihovi državljani ali oborožene sile, ali so bili storjeni na njihovem ozemlju, in če je to primerno, preganjati osumljene. [MOS/NMOS]

Pravilo 159. Po končanju sovražnosti si morajo organi na oblasti prizadevati, da podelijo najširšo možno amnestijo osebam, ki so sodelovale v nemednarodnem oboroženem spopadu, ali tistim, ki jim je bila odvzeta njihova prostost iz razlogov, povezanih z oboroženim spopadom, razen osebam, ki so osumljene, obtožene ali kaznovane za vojna hudodelstva. [NMOS]

Pravilo 160. Zastaranje se ne more uporabiti za vojna hudodelstva. [MOS/NMOS]

Pravilo 161. Države si morajo z vsemi napori prizadevati, kolikor je to mogoče, za medsebojno sodelovanje, da bi omogočile preiskovanje vojnih hudodelstev in pregon osumljenih. [MOS/NMOS]

DRUGI DEL: MIROVNE OPERACIJE

I. RAZVOJ IN ZASNOVA MIROVNIH OPERACIJ

1. Sistem varovanja mednarodnega miru in varnosti Ustanovne listine OZN

Prvi cilj Organizacije Združenih narodov (v nadaljevanju: OZN), ustanovljene ob koncu najbolj uničujoče vojne v zgodovini leta 1945, je »varovati mednarodni mir in varnost ter v ta namen: izvajati učinkovite kolektivne ukrepe, da se preprečijo in odvrnejo grožnje miru in da se zatrejo agresivna dejanja ali druge kršitve miru, in si prizadevati, da se mednarodni spori ali pa situacije, ki bi utegnile privedi do kršitve miru, zgladijo ali uredijo z mirnimi sredstvi in v skladu z načeli pravičnosti in mednarodnega prava«. ⁷⁰⁰ Ustanovne članice OZN so v ta namen v Ustanovni listini (v nadaljevanju: UL OZN) predvidele tri temeljne mehanizme ohranjanja in vzpostavljanja mednarodnega miru in varnosti:

- a. splošno in skoraj absolutno prepoved enostranske uporabe sile v mednarodnih odnosih;
- b. sredstva mirnega reševanja sporov, opredeljena v VI. poglavju UL OZN;
- c. sistem kolektivne varnosti, opredeljen v VII. poglavju UL OZN.

V skladu s 3. odstavkom 4. člena UL OZN si morajo države ves čas prizadevati svoje mednarodne spore reševati z mirnimi sredstvi in na tak način, da ne ogrozijo mednarodnega miru in varnosti. Tudi v 33. členu UL OZN določa, da si morajo države v vsakem sporu, katerega nadaljevanje bi utegnilo ogroziti mednarodni mir in varnost, prizadevati, da se spor reši na miren način, s pogajanjem, preiskavo, posredovanjem, spravo, razsodništvom, sodno rešitvijo, uporabo mehanizmov regionalnih organizacij ali sporazumov, ali pa z drugimi mirnimi sredstvi po njihovi lastni izbiri. Krog sredstev mirnega reševanja sporov torej ni zaključen, države pa se smejo same odločiti, katero sredstvo bodo izbrale; omejene so le pri izbiri pravnih sredstev, ki se med seboj izključujejo. Pri izbiri sredstev države ne smejo zavlačevati z razreševanjem spora. Če eno od sredstev mirnega reševanja sporov ni uspešno, morajo izbrati drugega, hkrati pa se morajo vzdržati ravnanj, ki bi spor utegnila zaostri. V nobenem primeru pa države za reševanje svojih sporov ne smejo uporabiti oborožene sile. Eno temeljnih načel sodobne mednarodnopravne ureditve, opredeljeno v 4. odstavku 2. člena UL OZN, je namreč splošna prepoved grožnje s silo ali uporabe sile, ki bi bila naperjena proti ozemeljski celovitosti ali politični

⁷⁰⁰ Prvi odstavek 1. člena Ustanovne listine OZN.

neodvisnosti katerekoli države, ali pa ki bi bila kako drugače nezdružljiva s cilji OZN. Ta določba ni le pogodbene narave, temveč je tudi del splošnega običajnega mednarodnega prava in odraža imperativno (kogentno) načelo mednarodnega prava. To pomeni, da obvezuje vse države, ne le članice OZN.⁷⁰¹ Od te prepovedi sta v UL OZN predvideni le dve izjemi: uporaba sile je tako dovoljena samo v nujni samoobrambi v primeru oboroženega napada (51. člen UL OZN) ali na podlagi predhodnega pooblastila Varnostnega sveta OZN v primeru grožnje miru, kršitve miru ali agresije.

Ustanovne članice OZN so Varnostnemu svetu poverile prvotno odgovornost in avtoritativno vlogo pri ohranjanju mednarodnega miru in varnosti (24. in 25. člen UL OZN). V okviru sistema mirnega reševanja sporov po VI. poglavju UL OZN ima Varnostni svet predvsem vlogo posrednika z dokaj širokimi pristojnostmi: stranke v sporu sme pozvati, naj svoj spor rešujejo s sredstvi mirnega reševanja sporov (2. odstavek 33. člena). Na lastno pobudo, na pobudo Generalne skupščine ali pa na pobudo države sme raziskovati vsak spor ali pa vsako situacijo, ki bi utegnila pripeljati do mednarodnega trenja ali izzvati spor, z namenom ugotoviti, ali bi nadaljevanje tega spora ali te situacije utegnilo ogroziti ohranitev mednarodnega miru in varnosti (34. člen). V takšnem primeru sme Varnostni svet dati priporočila glede reševanja takšnega spora ali situacije. Ukrepi Varnostnega sveta po VI. poglavju so priporočilne narave in kot takšni niso pravno obvezujoči.

Tudi drugi glavni organi OZN imajo določene pristojnosti na področju mirnega reševanja sporov. Generalna skupščina sme na podlagi generalnega pooblastila v 10. členu UL OZN razpravljati o vseh zadevah, ki se nanašajo na delovanje OZN, tudi o mirnem reševanju sporov. Na lastno pobudo (*ex officio*) lahko razpravlja o vseh mednarodnih sporih, ne le tistih, katerih nadaljevanje bi utegnilo ogroziti mednarodni mir in varnost, državam in Varnostnemu svetu pa lahko v zvezi s tem daje kakršnakoli priporočila, ki se ji zdijo primerna. V tem smislu ima Generalna skupščina na področju mirnega reševanja sporov širše pristojnosti oz. širši manevrski prostor kot Varnostni svet, vendar pa nobene njene odločitve niso pravno obvezujoče. Generalni sekretar OZN na podlagi UL OZN sicer nima posebnih pooblastil v okviru mirnega reševanja sporov, vendar pa sme kot najvišji upravni uslužbenec organizacije izvajati pristojnosti, ki jih nanj na tem področju preneseta Varnostni svet ali Generalna skupščina (npr. izvajanje njunih priporočil). V praksi ima danes Generalni sekretar dejansko pomembno vlogo v okviru mirnega reševanja sporov. Meddržavno sodišče v Haagu (angl. *International Court of Justice*) ima kot neodvisen pravosodni organ poseben pomen v primerjavi z večino drugih mehanizmov mirnega reševanja sporov – pristojno je namreč za sprejemanje pravno obvezujočih odločitev na tem področju. Za izvršljivost teh odločitev pa mora poskrbeti predvsem Varnostni svet, po potrebi tudi s prisilnimi ukrepi.

Na podlagi določbe 39. člena UL OZN (VII. poglavje) ima Varnostni svet izključno pristojnost ugotavljati obstoj grožnje miru, kršitve miru ali agresivnega dejanja ter sme na podlagi takšne ugotovitve z namenom ohranitve oz. vzpostavitve mednarodnega miru in varnosti dajati priporočila ali pa odločiti o uporabi kolektivnih prisilnih

⁷⁰¹ To stališče je potrdilo tudi Meddržavno sodišče v Haagu (angl. *International Court of Justice*) v primeru *Vojaške in paravojaške aktivnosti (Nikaragua proti ZDA)*, 1986: odst. 99-100.

ukrepov (angl. *collective enforcement action*): bodisi takšnih, ki ne vključujejo uporabe oborožene sile (41. člen UL OZN) bodisi z uporabo oborožene sile (42. člen UL OZN).⁷⁰² Ukrepi brez oborožene sile so lahko popolna ali delna prekinitve ekonomskih odnosov (ekonomske sankcije), prekinitve železniških, pomorskih, zračnih, poštnih, telegrafskih, radijskih idr. komunikacijskih sredstev ali prekinitve diplomatskih odnosov. Pri izvajanju teh ukrepov morajo sodelovati vse države članice OZN, saj so odločitve Varnostnega sveta za njih obvezujoče.⁷⁰³ Državi ali državam, proti katerim so ukrepi uvedeni, pa druge članice ne smejo pomagati. Varnostni svet v svojih resolucijah ponavadi k sodelovanju pozove tudi nečlanice OZN, saj je čim širše sodelovanje v skupni akciji bistvenega pomena za njen uspeh, zlasti kadar gre za ekonomske sankcije.⁷⁰⁴

Določba 42. člena UL OZN pa Varnostnemu svetu omogoča, da v primeru, ko bi se sankcije po 41. členu UL OZN pokazale za neustrezne oz. neučinkovite, izvede kolektivno vojaško akcijo, kakršna bi se mu zdelala potrebna za ohranitev ali vzpostavitev mednarodnega miru in varnosti. Taka akcija lahko vključuje demonstrativne ukrepe, ki so namenjeni zastraševanju ali grožnji, ukrepe z uporabo oborožene sile brez boja (npr. blokada) ter oborožene vojaške operacije, ki se izvedejo z zračnimi, pomorskimi ali kopenskimi silami članov OZN. Način, pogoje in operativne elemente za izvedbo take akcije določajo ostale določbe VII. poglavja UL OZN, zlasti določba 43. člena, ki je predvidela sklenitev posebnih dogovorov med OZN in posameznimi državami članicami ali skupino držav, na podlagi katerih bi lahko Varnostni svet od držav kadarkoli *zahteval*, da prispevajo potrebne oborožene sile in drugo pomoč za zasnovo in izvedbo kolektivne vojaške akcije. Varnostni svet bi izvajal celovito vodstvo in nadzor nad kolektivnimi akcijami preko na podlagi 47. člena UL OZN ustanovljenega Odbora vojaškega štaba (angl. *Military Staff Committee*). Odbor vojaškega štaba bi bil odgovoren za strateško vodstvo in nadzor vseh oboroženih sil, ki bi na zahtevo Varnostnega sveta sodelovale pri izvajanju prisilne vojaške akcije. Posamezni nacionalni kontingenti bi delovali v skladu s svojimi nacionalnimi predpisi ter po ukazih svojega nacionalnega poveljnika, ki bi sprejemal povelja od Poveljnika sil OZN pod nadzorom Odbora vojaškega štaba.

Vendar pa zaradi političnih dejavnikov v času hladne vojne tovrstni sporazumi niso bili sklenjeni, zato sistem kolektivne varnosti v praksi ni nikoli zaživel tako, kot je bilo predvideno. Pomanjkanje takih sporazumov sicer ne izključuje možnosti, da

⁷⁰² Prisilna kolektivna akcija ni vedno potrebna; včasih zadostuje, da Varnostni svet v skladu s 40. členom UL OZN napadalcu ali strankam, ki so izzvale nevarnost za mir, naloži, naj ustavijo sporna dejanja in se podredijo takšnim začasnim ukrepom, kakršni se mu zdijo potrebni ali zaželeni.

⁷⁰³ V resolucijah Varnostnega sveta so bili taki ukrepi pogosto uvedeni z izrazom »poziva« ali »priporoča« (*»calls upon«* ali *»recommends«*), kar je povzročalo zaplete pri razlagi. Ker članice OZN na podlagi UL OZN sprejemajo obvezujočo naravo odločitev Varnostnega sveta, gre ne glede na formulacijo vendarle za mednarodnopravno obveznost držav, ki so jo dolžne izpolniti, in ne zgolj za priporočilo. V primeru neizpolnitve lahko tudi proti njim sledni uvedba določenih preventivnih ali prisilnih ukrepov.

⁷⁰⁴ V praksi skušajo prizadete države na vsak način poiskati luknje v mednarodnem bojkotu in izničiti učinek ukrepov, ki bi bili uvedeni proti njim, zlasti tako, da ugotovijo, katere države so pripravljene z njimi tudi kljub uvedbi sankcij vzdrževati običajne ali vsaj minimalne odnose, ponavadi v zameno za ekonomske ali druge ugodnosti in privilegije.

bi države članice prispevale svoje kontingente oboroženih sil *ad hoc*, na zahtevo Varnostnega sveta, vendar pa Varnostni svet nima avtoritete, da bi članicam zaukazal sodelovanje v vojaških akcijah, kot lahko to stori glede uporabe ukrepov brez oborožene sile po 41. členu UL OZN. Države članice namreč niso dolžne sodelovati v vojaških akcijah po 42. členu, če se k temu niso zavezale s »posebnim dogovorom« na podlagi 43. člena. Varnostni svet torej od držav članic ne more *zahtevati*, da prispevajo svoje sile za izvedbo vojaške prisilne akcije, vendar pa se je v praksi uveljavilo pravilo, da sme Varnostni svet posamezno državo, skupino držav ali regionalno organizacijo *pooblastiti*, da v okviru kolektivne prisilne akcije uporabi(jo) oboroženo silo.⁷⁰⁵

Učinkovito delovanje sistema kolektivne varnosti v času hladne vojne sta dodatno ohromila pomanjkanje soglasja med velesilami ter pogosta uporaba oz. zloraba možnosti sveta na odločitve Varnostnega sveta s strani velesil. Postopki po VII. poglavju UL OZN so bili zato v glavnem nadomeščeni s strategijo ravnotežja moči (angl. *balance of power strategy*), ki so jo izvajale velesile izven okvira OZN. V tem obdobju je zgolj enkrat, v primeru Korejske vojne (1950-53, pod poveljstvom ZDA) prišlo do izvedbe prave prisilne akcije pod zastavo OZN na podlagi 42. člena UL OZN, prav tako redka pa je bila uporaba nevojaških sankcij na podlagi 41. člena UL OZN.⁷⁰⁶

2. Razvoj mirovnih operacij

Čeprav je sistem kolektivne varnosti v času hladne vojne popolnoma odpovedal, vendarle ni mogoče spregledati pomembnega in resničnega dosežka OZN na področju varovanja miru: razvoja mirovnih operacij. Organizacija je tako sčasoma uspela oblikovati skromnejše, a v danih okoliščinah blokovske razdeljenosti dosti bolj realne načine zagotavljanja mednarodnega miru in varnosti: posredovanje v omejenih spopadih, nadzorovanje izvajanja sporazumov o prekinitvi ognja ter ločevanje sovražnih vojsk. V podporo tem ciljem so se razvile nove oblike operacij na terenu, ki jih je mogoče uvrstiti v dve temeljni kategoriji: neoborožene vojaške opazovalne misije (angl. *unarmed military observer missions*) in oborožene mirovne misije (angl. *armed peacekeeping missions*).⁷⁰⁷

Mirovne operacije torej niso bile izrecno predvidene v UL OZN, temveč so se razvile v praksi. Celoten koncept neprisilne uporabe vojaških sil z namenom ohranjanja miru se pomembno razlikuje tako od diplomatsko-pravnih sredstev mirnega reševanja sporov po VI. poglavju UL OZN kot od prisilnih kolektivnih akcij brez ali z uporabo oborožene sile po VII. poglavju UL OZN. Ker so se mirovne operacije

⁷⁰⁵ Ker 42. člen Varnostnemu svetu omogoča, da uporabi silo v okoliščinah iz 39. člena, mu *a fortiori* omogoča tudi, da neko državo ali koalicijo držav pooblasti, da uporabijo silo v njegovem imenu. Po naravi stvari je tako pooblastilo v odnosu do pooblaščenih držav samo priporočilne narave, vendar pa po drugi strani ustvarja obveznosti za državo, ki je tarča kolektivne oborožene akcije: napadena država namreč nima pravice do samoobrambe, povračilnih ukrepov ali naknadnega povračila škode v primeru uporabe oborožene sile na podlagi pooblastila Varnostnega sveta.

⁷⁰⁶ Ekonomske sankcije proti Južni Rodeziji (1965-79) in embargo orožja proti Južnoafriški Republiki (1977-94).

⁷⁰⁷ Glej Durch, 1993: 1.

razvile kot neke vrste vmesna stopnja med sredstvi mirnega reševanja sporov, ki so prostovoljne narave, in prisilnim vojaškim posredovanjem prisilne narave, jih je tedanji Generalni sekretar OZN Dag Hammarskjöld poimenoval »operacije po šestem in pol poglavju« (angl. *chapter six and a half operations*). Mirovne operacije so ena najbolj opaznih aktivnosti OZN, čeprav danes številne mirovne operacije potekajo izven okvira svetovne organizacije.⁷⁰⁸

2.1. Obdobje hladne vojne: tradicionalne mirovne operacije

Prva generacije mirovnih operacije se je razvila v obdobju med leti 1946 in 1956. V tem času so bile ustanovljene štiri vojaške opazovalne misije, v katerih je sodelovalo predvsem diplomatsko osebje in le manjše število osebja z vojaškimi pooblastili. Maja 1948 je Varnostni svet prvo takšno misijo - UNTSO (*United Nations Truce Supervision Organization*) napotil na Bližnji Vzhod z namenom nadzorovanja prekinitve ognja med Izraelom in arabskimi državami.⁷⁰⁹ UNTSO, sestavljena iz posrednikov OZN in vojaških opazovalcev, je tudi najdlje delujoča mirovna misija OZN, saj še danes deluje na območjih petih držav (Egipta, Izraela, Jordanije, Libanona in Sirije), v njej pa od oktobra 1998 sodelujejo tudi pripadniki Slovenske vojske.⁷¹⁰ Njene naloge so se glede na razvoj situacije na terenu sčasoma razširile tudi na nadzorovanje kasneje sklenjenih sporazumov o premirju, na preprečevanje stopnjevanja posamičnih incidentov ter na pomoč drugim mirovnim misijam OZN.⁷¹¹ Še danes deluje tudi opazovalna misija UNMOGIP (*United Nations Military Observer Group in India and Pakistan*), ki jo je Varnostni svet ustanovil leta 1949, po prvem spopadu med Indijo in Pakistanom zaradi priključitve Kašmirja Indiji leta 1947. Misija je bila s privolitvijo obeh držav poslana na območje indijskih zveznih držav Džamu in Kašmir z nalogo nadzorovati razmejitveno črto, določeno v sporazumu o prekinitvi ognja med državama.

Leta 1950 je Generalna skupščina OZN sprejela posebno resolucijo z naslovom »Združeni za mir« (angl. *Uniting for Peace*),⁷¹² s katero je razširila svoja pooblastila v situacijah, ko Varnostni svet zaradi pomanjkanja soglasja med stalnimi članicami ne bi bil sposoben izvajati svoje prvotne odgovornosti za vzdrževanje mednarodnega miru in varnosti v primeru grožnje miru, kršitve miru ali agresije. Na podlagi resolucije »Združeni za mir« lahko Generalna skupščina takšne situacije neposredno prouči in priporoči skupne ukrepe za ohranitev ali obnovitev mednarodnega miru in varnosti. Tako je Generalna skupščina leta 1956, po napadu Francije, Izraela in Velike Britanije na Egipt, ustanovila prvo *pravo* operacijo ohranjanja

⁷⁰⁸ Jelušič, 2003: 629.

⁷⁰⁹ Resolucija Varnostnega sveta 50, z dne 29. maja 1948.

⁷¹⁰ Glej spletno stran Slovenske vojske: http://www.slovenskavojska.si/poklicna/misije/misije_untso.htm.

⁷¹¹ Danes so skupine opazovalcev UNTSO priključene opazovalni misiji na Golanski planoti (UNDOF - *United Nations Disengagement Observer Force*) in mirovni operaciji UNIFIL v Libanonu (*United Nations Interim Force in Lebanon*), prisotnost pa vzdržujejo tudi v egiptovsko-izraelskem sektorju sinajskega polotoka.

⁷¹² Resolucija Generalne skupščine 377 (V), z dne 3. novembra 1950.

miru.⁷¹³ Naloga mednarodnih sil UNEF 1 (*United Nations Emergency Force*) je bila nadzirati sklenjeno premirje ter umik britanskih, francoskih in izraelskih oboroženih sil iz Egipta, po umiku pa tudi patroljiranje na razmejitvenih območjih Sinajskega polotoka med izraelskimi in egiptovskimi silami. Legitimnost operacije UNEF 1 je zagotavljala privolitev vseh vpletenih držav (Egipta, Francije, Izraela in Velike Britanije) ter privolitev vseh držav, ki so prispevale enote; ko je egiptovski predsednik Nasser leta 1967 umaknil svoje soglasje, je bila operacija ukinjena.⁷¹⁴ V okviru operacije UNEF I so mirovne sile OZN tudi prvič v zgodovini nosile modre baretke, da bi se razlikovale od bojnih vojaških enot sprtih strank; kasneje so postale standardno pokrivalo mirovnih sil pod poveljstvom in nadzorom OZN,⁷¹⁵ ki jih danes loči tudi od drugih mirovnih sil, ki ne delujejo pod vodstvom OZN, ampak pod vodstvom druge mednarodne organizacije oz. pod vodstvom ene ali več držav.

Čeprav je operacijo UNEF 1 ustanovila Generalna skupščina, je vse naslednje mirovne operacije ustanovil Varnostni svet, ki je v večini primerov prevzel tudi poveljevanje in nadzor nad mirovnimi silami. Že pri drugi oboroženi mirovni operaciji ONUC (*United Nations Operation in the Congo*), ki jo je Varnostni svet ustanovil leta 1960, pa so se ob elementih nevtralnega in nenasilnega posredovanja med strankami v sporu pojavili tudi elementi prisilnega vojaškega posredovanja, predvideni v VII. poglavju UL OZN. Prvotna naloga ONUC je bila zagotovitev mirnega umika belgijskih enot iz Konga, potem ko je ta tedaj belgijska kolonija razglasila neodvisnost, ter začasna pomoč novi kongoški vladi pri vzpostavljanju varnosti. Vendar pa so se mirovne sile na terenu kmalu znašle sredi državljanske vojne, ki jo je povzročila napovedana odcepitev province Katanga ob podpori belgijske vojske. Varnostni svet je zato mandat ONUC kmalu razširil in mirovne sile izrecno pooblastil za uporabo sile (kot skrajno sredstvo) za preprečitev državljanske vojne, kasneje pa tudi za aretacijo in izgon tujih vojakov in vojaških plačancev. Tako okrepljene mirovne sile so uspešno izvedle svoje naloge in operacijo leta 1964 zaključile. Vendar pa je razširitev mandata povzročila veliko finančno in politično krizo v OZN, zaradi katere vse do konca hladne vojne ni prišlo do ustanovitve podobno robustne mirovne operacije, ki bi vključevala elemente prisilnega vojaškega posredovanja.

Na oblikovanje praktičnega in normativnega okvira mirovnih operacij OZN sta v tem obdobju vplivali še dve pomembnejši operaciji - UNIFIL (*United Nations Interim Force in Lebanon*) ter zlasti UNFICYP (*United Nations Peacekeeping Force in Cyprus*), ki nekoliko spremenjeni delujeta še danes. Prvotna naloga dokaj tradicionalne mirovne operacije UNFICYP je bila preprečiti obnovitev sovražnosti

⁷¹³ Meddržavno sodišče v Haagu je potrdilo tovrstno pristojnost Generalne skupščine v svojem svetovalnem mnenju leta 1962: Določeni izdatki OZN, svetovalno mnenje (1962), ICJ Reports 151: odst. 163-65 in 172.

⁷¹⁴ Umiku misije je sledila t.i. »šestdnevna vojna« (angl. *Six Day War*) med Egiptom, Jordanijo in Sirijo na eni strani ter Izraelom na drugi strani.

⁷¹⁵ Od tu tudi vzdevek mirovnih sil pod vodstvom OZN: »modre čelade« (angl. *Blue Helmets*) ali »modre baretke« (angl. *Blue Barrets*).

med grškimi in turškimi etničnimi skupnostmi na Cipru⁷¹⁶ ter nadzirati premirje na razmejitveni črti med obema skupnostima.⁷¹⁷ Leta 1978 je Varnostni svet po vdoru izraelskih oboroženih sil v Južni Libanon ustanovil operacijo UNIFIL, katere prvotni mandat je vključeval nadzor umika izraelskih oboroženih sil iz Libanona ter pomoč libanonski vladi pri ponovni vzpostavitvi oblasti na celotnem državnem ozemlju. Poleg teh dveh operacij je bilo v času hladne vojne ustanovljenih še nekaj manj pomembnih mirovnih operacij (npr. v Zahodnem Irianu, na Novi Gvineji ter v Dominikanski republiki). Leta 1988 je poleg operacije UNFICYP delovalo le še pet mirovnih operacij, tri opazovalne misije na Bližnjem Vzhodu ter manjša opazovalna misija v Kašmirju.⁷¹⁸

Operacija UNEF 1 je postala vzorčni primer *tradicionalnih* mirovnih operacij,⁷¹⁹ ki so (z izjemo misije v Kongu) prevladovale vse do konca hladne vojne. Glavne značilnosti tradicionalnih mirovnih operacij so:

- imajo podporo mednarodne skupnosti, izraženo v resoluciji Varnostnega sveta;
- sestavljajo jih vojaške sile, ki jih prostovoljno prispevajo države članice OZN;⁷²⁰
- financirajo se iz proračuna OZN;
- delujejo pod izključnim vodstvom Varnostnega sveta; izvršilno poveljevanje in nadzor nad njimi izvaja Generalni sekretar, medtem ko operativno poveljevanje na terenu izvaja Vodja misije ali Poveljnik sil;
- njihovo delovanje ni intervencijsko, kar pomeni, da so lahko ustanovljene in nameščene le s privolitvijo vseh vpletenih strank (načelo nevmešavanja oz. načelo privolitve);
- delovati morajo nepristransko, kar pomeni, da ne smejo vojaško delovati v korist zgolj ene ali druge stranke v sporu (načelo nepristranskosti);⁷²¹
- delovati morajo neagresivno, kar pomeni, da nimajo pooblastila za uporabo sile, razen v samoobrambi kot skrajno sredstvo (načelo neagresije oz. neuporabe oborožene sile).

Mirovne operacije v obdobju hladne vojne so bile torej praviloma omejene na ločevanje organiziranih oboroženih sil dveh ali več držav ter nadzorovanje dogovorjenega premirja med potekom širših diplomatskih prizadevanj za dolgoročno politično rešitev spora. Predvsem v začetku so prevladovale majhne neoborožene misije z nalogami opazovanja in poročanja o spoštovanju sporazumov

⁷¹⁶ Sovražnosti so ob vmešavanju obeh matičnih držav, Grčije in Turčije, izbruhnile po dekolonizaciji Cipra izpod britanske oblasti.

⁷¹⁷ V operaciji je med leti 1997 in 2001 sodelovalo najprej deset, nato pa devetindvajset pripadnikov Slovenske vojske, zlasti njenega 10. motoriziranega bataljona.

⁷¹⁸ Jelušič, 2003: 634.

⁷¹⁹ V literaturi znane tudi kot »mirovne operacije prve generacije«.

⁷²⁰ Večino vojaškega osebja v dosedanjih mirovnih operacijah, zlasti do konca hladne vojne, so prispevale države izven kroga stalnih članic Varnostnega sveta, praviloma manjše, nevtralne in nevrščene države. Glej tudi Jelušič, 2003: 630.

⁷²¹ To pravilo pa ni kršeno, kadar mirovne sile eno od strani opozarjajo oz. silijo k spoštovanju dogovorjenih načel premirja.

(opazovalne misije), kasneje pa so jih praviloma sestavljale tudi lažje oborožene vojaške sile, ki so z interpozicijo (s fizično prisotnostjo med strankami v sporu) preprečevale ponovne izbruhe sovražnosti oz. spopadov. Tradicionalne mirovne misije nimajo pomembnejše oz. dolgoročneje vloge v procesu mirnega reševanja spora – zamišljene so kot začasen ukrep, namenjen predvsem ustavitvi oz. preprečevanju spopadov, ne pa političnemu reševanju celotnega spora. Čeprav so imele zgodovinsko pomembno vlogo pri vzdrževanju miru, pa so tradicionalne mirovne operacije večinoma nezmožne preprečiti ponoven izbruh vojne, kadar se ena od strank v sporu odloči kršiti premirje. Kot se je pokazalo že v Kongu, se tradicionalne mirovne misije soočajo z dodatnimi problemi v primerih posredovanja v državljanskih vojnah in drugih notranjih spopadih, kadar so poslane na območja brez delujočih oblastnih organov, ki bi bili sposobni zagotavljati spoštovanje sklenjenega premirja, same pa nimajo dovolj pooblastil in/ali kapacitet, da bi lahko učinkovito ukrepale v primeru ponovnih izbruhov oboroženih sovražnosti.

2.2. Obdobje po 1988: razvoj kompleksnih mirovnih operacij

Kot rečeno, temeljijo tradicionalne mirovne operacije na treh načelih: na privolitvi lokalnih akterjev v prisotnost mednarodnih mirovnih sil, na nepristranskem uveljavljanju mandatov ter na načelu neuporabe sile. Prvo in tretje načelo odražata značilnosti najzgodnejših opazovalnih operacij, v katerih maloštevilne in lahko oborožene mirovne sile niso imele nobene vloge pri uveljavljanju sporazuma o prekinitvi ognja ali mirovnega sporazuma. Drugo načelo, ki naj bi zagotavljalo varnost in hkrati verodostojnost misije v razmeroma negotovih razmerah, pa se je v praksi tradicionalno razlagalo kot strogo enakopraven odnos do vseh strank v sporu, brez razlikovanja med »napadalci« in »žrtvami«. Ob tem pa je treba poudariti tudi, da tradicionalne mirovne operacije izhajajo iz predpostavke, da so stranke v spopadu *države* s klasičnimi hierarhično organiziranimi oboroženimi salami, ki *želijo končati spopad* in ki zato *sprejemajo zunanjo pomoč* pri njegovem umirjanju.

Po koncu hladne vojne pa se je morala OZN soočiti s povsem spremenjeno naravo mednarodnega varnostnega okolja. Meddržavne vojne so zamenjali notranji oboroženi spopadi in državljanske vojne, za katere je značilno nepredvidljivo delovanje širokega spektra nedržavnih delovalcev oz. nerednih oboroženih skupin, uporaba lahkega orožja ter gverilskih in terorističnih taktik. Razvoj vojskovanja po koncu hladne vojne je zabrisal meje med notranjimi in mednarodnimi spopadi ter med vojaškimi in civilnimi elementi, glavna tarča in žrtev oboroženih spopadov pa so postali civilisti. Hkrati je konec hladne vojne pomenil tudi konec blokovskih konfrontacij, ki so skoraj pol stoletja hromile delovanje Varnostnega sveta na področju mednarodnega miru in varnosti, izrazito pa se je spremenilo tudi dojemanje koncepta odgovornosti držav in mednarodne skupnosti za reševanje humanitarnih kriz znotraj posameznih držav.

Prvotni odgovor mednarodne skupnosti na vse te razvojne spremembe je bila širitev okvirov delovanja tradicionalnih mirovnih operacij tako v teoriji kot v praksi. Leta 1992 je tedanji Generalni sekretar OZN Boutros Boutros Ghali po navodilu

Varnostnega sveta pripravil poročilo o vlogi OZN pri ohranjanju in izgradnji miru z naslovom »Dnevni red za mir: preventivna diplomacija, vzpostavljanje miru in ohranjanje miru« (angl. *An Agenda for Peace: Preventive diplomacy, peacemaking and peacekeeping*).⁷²² V poročilu ugotavlja, da zahtevajo spremembe v mednarodnem varnostnem okolju po koncu hladne vojne temeljito reformo mirovnih operacij OZN, če naj organizacija ohrani vodilno vlogo na področju varovanja mednarodnega miru in varnosti. Predlaga, da naj se svetovna organizacija osredotoči na širši spekter nalog na področju varovanja mednarodnega miru in varnosti: na dejavnosti preventivne diplomacije (angl. *preventive diplomacy*), vzpostavljanja miru (angl. *peacemaking*), ohranjanja miru (angl. *peacekeeping*) ter izgradnje miru (angl. *peace building*).⁷²³

V praksi sta se prvotni optimizem in obnovljena vera v kolektivno zagotavljanje mednarodnega miru in varnosti po koncu hladne vojne odražala v dramatičnem povečanju števila, obsega in dometa delovanja mirovnih operacij. Varnostni svet je v nekaj letih ustanovil obsežne mirovne operacije na območju nekdanje Jugoslavije, v Somaliji, na Haitiju in v Kambodži, hkrati s številnimi že delujočimi in novimi manjšimi operacijami. Medtem ko je bilo do leta 1988 vzpostavljenih petnajst mirovnih operacij OZN, jih je bilo od takrat pa do danes vzpostavljenih šestinštrideset. Število pripadnikov mirovnih operacij se je v kratkih petih letih povečalo od slabih 10.000 leta 1988 na okoli 76.000 leta 1993. Hkrati s številom in obsegom mirovnih operacij se je pomembno razširil tudi domet njihovega delovanja oz. spekter civilnih dimenzij mirovnih operacij. V nekaterih večjih in kompleksnih operacijah so poleg vojaških sil na terenu prisotni tudi civilni policisti, nadzorniki volitev, deminerji in strokovnjaki za demobilizacijo ter celo civilno administrativno osebje in mednarodne nevladne organizacije z zelo obsežnim spektrom nalog, na primer na področju človekovih pravic, na humanitarnem področju, na področju razoroževanja in ponovnega vključevanja (reintegracije) nekdanjih borcev, vračanja beguncev in razseljenih oseb, izvajanja volitev in celo civilne uprave.

Hkrati so številne tradicionalne mirovne operacije začele dobivati tudi določene poteze prisilnih vojaških operacij po VII. poglavju UL OZN. V sodobnem varnostnem okolju so se namreč lahko oborožene mirovne enote brez jasno definiranih ciljev in mandata, z nezadostnimi materialnimi in človeškimi viri, nenadoma znašle v drugačnem operativnem okolju, na katerega niso bile pripravljene - na območjih, kjer še vedno potekajo sovražnosti in kjer so državne strukture delno ali povsem razpadle in ne zmorejo zagotavljati miru in varnosti. V takšnih okoliščinah se mirovne sile soočajo z nepredvidljivimi nedržavnimi akterji in uporniškimi skupinami, ki praviloma ne soglašajo z njihovo prisotnostjo in mandatom ter ne spoštujejo niti prekinitve ognja oz. morebitnih mirovnih sporazumov niti najosnovnejših standardov človekovih pravic in mednarodnega prava oboroženih spopadov.⁷²⁴ Napadi na pripadnike mirovnih sil, jemanje talcev, kraje humanitarne pomoči za prodajo na črnem trgu in podobni incidenti (najprej in najizraziteje pa

⁷²² UN Doc A/47/277 – S/2411, z dne 17. junija 1992 (v nadaljevanju: Dnevni red za mir).

⁷²³ Glej poglavje 3.1.2.1.

⁷²⁴ Cassese, 2001: 300; glej tudi The Challenges Project, 2002: 40.

v Somaliji in v nekdanji Jugoslaviji) so v takšnem okolju postali stalnica mirovnih operacij.

Zaradi potrebe po večji varnosti mirovnih sil (zlasti neoboroženega civilnega osebja) ter želje po večji učinkovitosti mirovnih misij v bolj nasilnem in nestabilnem okolju, je Varnostni svet kmalu pokazal večjo pripravljenost za uporabo oborožene sile v okviru mirovnih operacij. To ne pomeni le večje pripravljenosti za pooblastitev klasičnih vojaških operacij pod vodstvom drugih mednarodnih organizacij ali držav z namenom zaščite in podpore že delujočih mirovnih misij, temveč tudi večjo pripravljenost za pooblastitev mirovnih sil, ki delujejo pod vodstvom OZN, za bolj robustno uporabo sile, ki presega okvire nujne samoobrambe. Tako je Varnostni svet po tragičnih dogodkih v Somaliji junija 1993, ko je bilo v spopadih ubitih nekaj deset pripadnikov operacije UNOSOM I, po končani operaciji vojaškega posredovanja večnacionalnih sil UNITAF pod vodstvom ZDA, razširil mandat mirovnih sil UNOSOM in jih na podlagi VII. poglavja UL OZN izrecno pooblastil za uporabo »vseh potrebnih sredstev«, v skrajnem primeru tudi oborožene sile, z namenom zaščite dostave in razdeljevanja humanitarne pomoči. Podobno je pristojnosti za uporabo sile razširil tudi v primeru UNPROFOR v BiH.⁷²⁵

Najbolj nestabilne in nevarne situacije pa so vplivale tudi na delno prilagoditev drugih dveh temeljnih načel mirovnih operacij: na stopnjo privolitve strank v spopadu in nepristranskost mirovnih sil. V nekaterih primerih so bile mirovne sile na konfliktna območja napotene le z delno privolitvijo (zgolj ene ali nekaterih vpletenih strank), kar je posredno ogrozilo tudi njihovo nepristranskost. Takšen razvoj v praksi se je odrazil tudi na konceptualni ravni: Generalni sekretar je v prvi uradni definiciji koncepta mirovnih operacij v poročilu »Dnevni red za mir« že potrdil možnost napotitve sil OZN na konfliktno območje tudi brez privolitve vseh vpletenih strank. Operacije ohranjanja miru (angl. *peacekeeping*) je namreč opredelil kot »razmestitev sil OZN na terenu, *do sedaj* s privolitvijo vseh vpletenih strank, ki običajno vključuje vojaško in/ali policijsko osebje OZN ter pogosto tudi civilno osebje.«⁷²⁶ Hkrati je predlagal tudi, da naj bi bile mirovne sile v prihodnje bolj oborožene in pripravljene uporabiti tudi silo z namenom implementacije mandata.

Vendar pa so tovrstne kompleksne operacije, ki so jih zlasti zahodne države na čelu z Veliko Britanijo poimenovala »večnacionalne mirovne operacije druge generacije« oz. »širše operacije ohranjanja miru« (angl. *wider peacekeeping*),⁷²⁷ naleteli na ostre kritike. Zlasti po krvavih dogodkih v Somaliji so številne države začele umikati svoje pripadnike iz mirovnih misij OZN, kar je ponovno onemogočilo učinkovito delovanje svetovne organizacije na področju varovanja mednarodnega miru in varnosti. Strah držav članic pred posredovanjem v nevarnejših okoljih se je tragično odrazil v njihovi nepripravljenosti prispevati sile za pravočasno ukrepanje OZN v primeru genocida v Ruandi leta 1994. Leto dni kasneje je Boutros Boutros Ghali v poročilu »Dodatek k Dnevniemu redu za mir« (angl. *Supplement to An Agenda for Peace*) ponovno opredelil privolitev vseh vpletenih strank kot osnovni pogoj

⁷²⁵ O tem več v nadaljevanju, poglavji 1.2.3.1. in 1.2.3.2.

⁷²⁶ *Dnevni red za mir*, 1992: 20. odstavek; poudarek dodan.

⁷²⁷ *British Army Field Manual*, UK Ministry of Defence, 1994.

za ustanovitev in delovanje mirovnih operacij OZN.⁷²⁸ Po nekajletnem mirovanju se je pripravljenost držav članic prispevati svoje enote v mirovne misije spet začela povečevati. Konec leta 2002 je v mirovnih operacijah OZN okoli 39.000 oseb, še približno 50.000 pa jih je delovalo v mirovnih operacijah drugih mednarodnih organizacij. Oktobra 2006 so mirovne operacije pod vodstvom OZN doživele nov rekord s skoraj 81.000 vojaki in policisti ter z več kot 15.000 civilnimi delavci na terenu.⁷²⁹

V začetku devetdesetih let prejšnjega stoletja se je pri izvajanju mirovnih operacij pričela povečevati tudi vloga večnacionalnih koalicij ter drugih (predvsem regionalnih) mednarodnih organizacij. Prva »partnerska« oz. »hibridna« mirovna operacija OZN je bila razmestitev regionalnih mirovnih sil Ekonomske skupnosti zahodnoafriških držav (angl. *Economic Community of West African States - ECOWAS*) v Liberiji leta 1993, leta 1994 pa je mirovna misija OZN v Gruziji pričela sodelovati z regionalnimi mirovnimi silami Skupnosti neodvisnih držav (SND; angl. *Commonwealth of Independent States - CIS*). V drugi polovici devetdesetih sta mirovni operaciji OZN v BiH (UNMBH, 1995-2002) in na Kosovu (UNMIK, 1999) delovali skupaj z misijami zveze NATO (IFOR/SFOR, 1995-2004; KFOR, 1999), Evropske Unije (EUFOR *Althea*, 2004) in Organizacije za varnost in sodelovanje v Evropi - OVSE. V Afganistanu sile ISAF (*International Security Assistance Force*, 2001) tesno sodelujejo s politično misijo OZN. V zadnjem času so tudi nekatere druge regionalne organizacije, posamezne države in koalicije držav pričele intenzivno podpirati OZN pri izvajanju ključnih oz. kritičnih faz mirovnih operacij ter zapolnjevati pomanjkanje sil in kapacitet OZN za hitro odzivanje. Julija 2003 so mirovne sile EU pod vodstvom Francije (s pooblastilom Varnostnega sveta) v operaciji *Artemis* pomagale stabilizirati situacijo v provinci Ituri na severovzhodu Demokratične Republike Kongo, kjer so bili civilisti tarča napadov uporniških oboroženih skupin. Konec leta 2003 so regionalne mirovne sile ECOWAS v Liberiji (*ECOWAS Mission in Liberia - ECOMIL*, 2003) in na Slonokoščeni obali (*ECOWAS Mission in Cote d'Ivoire - ECOMICI*, 2003-2004) s pooblastilom Varnostnega sveta stabilizirale situacijo in pripravile teren za razmestitev sil OZN, podobno so OZN pomagale tudi mirovne sile Afriške Unije (*African Union - AU*) v Burundiju (*African Mission in Burundi - AMIB*, 2003) ter večnacionalne začasne sile na Haitiju (*Multinational Interim Force in Haiti - MIF*, 2004). Na pobudo Afriške Unije se v Afriki oblikujejo regionalne brigade kot sestavni del Afriških sil v pripravljenosti (*African Standby Force*). V Darfurju OZN in misija Afriške Unije v Sudanu pod vodstvom Gane (*African Union Mission in Sudan - AMIS*, 2004) tesno sodelujeta preko razmestitve podporne enote OZN v Adis Abebi, s pomočjo svojih Posebnih predstavnikov v Kartumu in na samem terenu v Darfurju. OZN je sodelovala oz. še sodeluje z Afriško Unijo tudi v drugih delih Afrike, na primer v operacijah MINURSO v Zahodni Sahari (*United Nations Mission for the Referendum in Western Sahara*, 1991), ONUB v Burundiju (*United Nations Mission in Burundi*, 2004-2006), UNOCI v Slonokoščeni obali (*United Nations*

⁷²⁸ UN Doc A/50/60 – S/1995/1, z dne 25. januarja 1995 (v nadaljevanju: Dodatek k Dnevniku redu za mir).

⁷²⁹ Vir: <http://www.un.org/News/Press/docs/2006/pko152.doc.htm>.

Operation in Côte d'Ivoire, 2004) ter UNMEE v Etiopiji in Eritreji (*United Nations Mission in Ethiopia and Eritrea*, 2000). Podpora OZN regionalnim operacijam AU je postala še pomembnejša, ko je bila na vrhu leta 2005 izgradnja regionalnih kapacitet za ohranjanje miru v Afriki določena kot ena od prioritet OZN. Svetovna organizacija še naprej tesno sodeluje tudi z drugimi regionalnimi organizacijami, zlasti z EU v Demokratični republiki Kongo ter na Kosovu, in si prizadeva za nadaljnjo krepitev sodelovanja tudi z regionalnimi organizacijami kot so NATO, OVSE, SND in Združenje Jugovzhodnih azijskih narodov (angl. *Association of Southeast Asian Nations* – ASEAN).⁷³⁰

Za obdobje po koncu hladne vojne je torej značilen razvoj in prevlada t.i. mirovnih operacij druge generacije, vendar pa se nadaljuje tudi izvajanje in vzpostavljanje operacij prve generacije oz. tradicionalnih mirovnih operacij. Na splošno je v sodobnih mirovnih operacijah mogoče opredeliti naslednje trende:

- naraščanje števila mirovnih operacij in obsega sodelujočih sil;
- večja kompleksnost in konfliktnost operativnega okolja mirovnih operacij;
- širitev nalog mirovnih operacij (humanitarna pomoč, civilno-upravne naloge, nadzor nad spoštovanjem človekovih pravic, nadzorovanje volitev, policijska in pravosodna podpora, usposabljanje in izvajanje reform, itd.);
- občasno opuščanje pogoja privolitve strank v sporu v prisotnost in mandat mirovne operacije;
- povečana potreba po vojaški podpori oz. povečana pripravljenost za bolj robustno uporabo sile;
- krepitev vloge regionalnih organizacij in večnacionalnih *ad hoc* koalicij pri izvajanju mirovnih operacij in s tem povezan razvoj »hibridnih« oz. partnerskih operacij.

Tudi v prihodnje bodo mirovne operacije najverjetneje potekale v okolju z naslednjimi značilnostmi:

- veliko število strank v sporu;
- nedisciplinirane faksije, ki ne upoštevajo centralnega vodstva oborožene skupine;
- nestabilno premirje;
- velika verjetnost lokalnega oboroženega odpora proti silam OZN;
- razpad civilne infrastrukture in vladnih institucij;
- resne kršitve človekovih pravic;
- prisotnost in aktivna vključenost številnih vladnih in nevladnih organizacij;
- veliko število beguncev in razseljenih oseb;
- nedefiniran ali nejasno definiran obseg oz. operativno območje operacije.⁷³¹

⁷³⁰ Vir: <http://www.un.org/Depts/dpko/dpko/faq/q13.htm>.

⁷³¹ *British Army Field Manual*, UK Ministry of Defence, 1994: 1-7.

3. Doktrina in tipologija mirovnih operacij

3.1. Doktrina mirovnih operacij

3.1.1. Opredelitev pojma »doktrina«

V različnih državah je pojem »vojaške doktrine« definiran na različne načine, v najbolj splošnem smislu pa se pojem nanaša na oblikovanje smernic za organizacijo in delovanje oboroženih sil ter vsebuje grob opis predvidenih operacij, načinov, na katere naj bi se posamezne operacije izvajale, ter tipov potencialnih situacij, ki jih morajo oborožene sile predvidevati in se nanje pripraviti. Vojaška doktrina praviloma izhaja iz obrambne politike in strukture ter mora biti z njima usklajena, na podlagi doktrine pa se ponavadi oblikujejo cilji operacij, taktike, tehnike in postopki (angl. *tactics, techniques, procedures – TTP*) ter standardni operativni postopki (SOP). Doktrine se razvijajo na različnih ravneh – od strateške do operativne in taktične, od nacionalne do večnacionalne (t.i. skupne doktrine). Na strateški ravni doktrina izraža širše politične smernice, operativna doktrina artikulira načela, ki usmerjajo izvajanje operacij, na taktični ravni pa se doktrina osredotoča na podrobnejše smernice in usposabljanje ter skuša zagotoviti skupni temelj, na podlagi katerega poveljniki načrtujejo izvajanje svoje misije.⁷³² Doktrine so lahko sprejete v uradni obliki kot najvišji in obvezujoč vojaško-strokovni dokument, lahko pa so oblikovane na bolj neformalen način, v obliki splošnejših izhodišč oz. politik – slednje je značilno zlasti za raven mednarodnih organizacij, na primer OZN.

Razvoj vojaške doktrine pomaga pri opredeljevanju temeljnih načel in pri oblikovanju institucionalnih temeljev za pripravo mirovnih sil za delovanje v različnih operacijah. Ker so sodobne mirovne operacije po svoji naravi večdimenzionalne in večnacionalne, je eden največjih izzivov na tem področju oblikovanje soglasja med državami o primerni skupni doktrini mirovnih operacij, ki bi pomagala usmerjati pripravljanje, načrtovanje, razmestitev in izvajanje takšnih operacij v konkretnih primerih. Podobno kot usposabljanje in izobraževanje je tudi oblikovanje doktrine mirovnih operacij tradicionalno prepuščeno nacionalnim državam, večnacionalne oz. skupne doktrine pa so večinoma šele v povojih.

Tudi različne nacionalne doktrine so na različnih razvojnih stopnjah in se po pristopih k mirovnim operacijam med seboj razlikujejo. Nekatere države, na primer Francija, Kanada, Velika Britanija in ZDA, imajo sofisticirane doktrine mirovnih operacij, nekatere države pa jih sploh nimajo. Jordanija in Pakistan, na primer, sta na vrhu držav, ki prispevajo svoje izkušene sile v mirovne operacije OZN, pa vendar nimata oblikovane uradne doktrine; res pa je, da imajo kljub pomanjkanju uradne doktrine izkušene vojaške sile iz držav v razvoju pogosto precej razvito neformalno razumevanje skupnih splošnih izhodišč mirovnih operacij. Slovenija je nekaj lastnih doktrinarnih izhodišč mirovnih operacij vključila v širšo vojaško doktrino, oblikovano leta 2006, ki je obravnavana v nadaljevanju.

⁷³² The Challenges Project, 2002: 91.

Kljub določenim razlikam v konceptualizaciji mirovnih operacij je mogoče z analizo različnih nacionalnih in mednarodnih doktrin identificirati določene ponavljajoče se elemente in izhodišča. To poglavje je zato namenjeno kratki analizi izbranih doktrin, ki je bistvenega pomena za oblikovanje temeljnih skupnih smernic v okviru večnacionalnih mirovnih operacij, kadar ni sprejete skupne uradne doktrine (npr. v okviru OZN, EU in drugih regionalnih organizacij), pomembna pa je tudi za razumevanje splošnih trendov in razvoja v teoriji in praksi mirovnih operacij. V nadaljevanju so opredeljeni nekateri temeljni elementi doktrin OZN, NATA, ZDA, Velike Britanije, Kanade in Francije.

3.1.2. OZN

Do leta 1992 je edino definicijo mirovnih operacij na ravni OZN vsebovala publikacija *The Blue Helmets*,⁷³³ ki je ta pojem uporabljala kot krovni izraz za vse operacije OZN, ki »...[v]ključujejo oborožene vojaške sile, vendar brez pristojnosti za uporabo prisilnih sredstev, z namenom ohranjanja ali vzpostavitve mednarodnega miru in varnosti na konfliktnih območjih. Te operacije so prostovoljne ter temeljijo na privolitvi in sodelovanju. Čeprav vključujejo uporabo vojaškega osebja, svojih ciljev ne dosegajo z uporabo oborožene sile, kar jih loči od 'prisilnih akcij' OZN na podlagi 42. člena Ustanovne listine.« Koncept mirovnih operacij, kot je opredeljen v tej definiciji, vključuje tudi operacije, ki jih izvajajo druge mednarodne organizacije (npr. NATO, AU, EU) ali *ad hoc* koalicije držav s pooblastilom Varnostnega sveta OZN.

OZN še danes nima uradne doktrine mirovnih operacij, kar verjetno odraža tako tradicionalno dojemanje, da je oblikovanje doktrine v pristojnosti posameznih držav, kot tudi siceršnja nacionalno občutljivost držav na vojaškem področju in bojazen pred oblikovanjem potencialno bolj avtonomnih vojaških kapacitet OZN. Vendar pa se v zadnjih letih tudi ta odnos spreminja, zlasti zaradi vse bolj očitne potrebe po razvoju celovite skupne doktrine, ki bi bolje definirala sodobni koncept kompleksnih mirovnih operacij in ki bi pokrivala celoten spekter dejavnosti, ki postajajo standardni element mandатов Varnostnega sveta. Oblikovanje skupne doktrine OZN je vsekakor izrednega pomena, saj bi takšna doktrina pomagala utemeljiti in pojasniti tudi pravne temelje in standarde mirovnih operacij OZN, odpravila improvizacijski pristop k njihovemu organiziranju in delovanju ter poenotila različne nacionalne standarde, ki sedaj zmanjšujejo njihovo učinkovitost. Marca 2006 so države članice tudi uradno izrazile bolj sprejemljiv odnos do oblikovanja uradne doktrine OZN. Le-to so v okviru Poročila posebnega odbora za mirovne operacije OZN definirale kot »razvijajočo se zbirko institucionalnih smernic, ki podpira in usmerja osebje, ki pripravlja, načrtuje in izvaja operacije ohranjanja miru OZN, in ki vključuje vodilna načela in koncepte, pa tudi politike, standardne operativne postopke, smernice in priročnike za uporabo v praksi«.⁷³⁴

⁷³³ Oddelek za mirovne operacije OZN, 1990: 4. V praksi se je izraz »mirovne operacije« (angl. *peace operations*) kot krovni izraz namesto dotodanje uporabe izraza »operacije ohranjanja miru« (angl. *peacekeeping operations*), ki se v strogem pomenu besede nanaša le na tradicionalne enostavne mirovne operacije, povsem uveljavil šele v zadnjih letih.

⁷³⁴ UN Doc A/60/19, z dne 22. marca 2006: odst. 7.

Sekretariatu so naložile nalogo, pripraviti začasni glosar terminologije za nadaljnji razvoj doktrine mirovnih operacij OZN, vodilnih načel in konceptov.

Ob pomanjkanju celovite doktrine pa je bila do danes na ravni OZN sprejeta vsaj vrsta uradnih poročil, ki izražajo temeljna izhodišča mirovnih operacij OZN (*Dnevni red za mir* iz leta 1992 in *Dodatek k dnevnemu redu za mir* iz leta 1995 ter leta 2000 objavljeno *Brahimijevo poročilo*), v zadnjih letih pa so nekoliko bolj podrobne smernice opredeljene v *Priročniku o večdimenzionalnih mirovnih operacijah OZN* (angl. *Handbook on United Nations Multidimensional Peacekeeping Operations*).

3.1.2.1. *Dnevni red za mir in Dodatek k Dnevnomu redu za mir*

Leta 1992 je tedanji Generalni sekretar OZN Boutros Boutros Ghali v poročilu *Dnevni red za mir* prvič uradno definiral koncept mirovnih operacij, hkrati pa jih umestil v širšo zasnovo mednarodnega delovanja za preprečevanje in upravljanje mednarodnih konfliktov, ki naj poteka v štirih zaporednih, medsebojno povezanih fazah oz. oblikah delovanja:

- **preventivna diplomacija** (angl. *preventive diplomacy*);
- **vzpostavljanje miru** (angl. *peacemaking*);
- **ohranjanje miru** (angl. *peacekeeping*);
- **izgradnja miru** (angl. *peace building*).

V leta 1995 sprejetem dopolnilnem poročilu z naslovom *Dodatek k dnevnemu redu za mir* je generalni sekretar v arzenal orodij OZN za nadzor in reševanje mednarodnih sporov izrecno uvrstil še tri dodatne oblike delovanja:

- **razoroževanje** (angl. *disarmament*);
- **sankcije na podlagi 41. člena UL OZN** (angl. *sanctions*);
- **uveljavljanje miru** (angl. *peace enforcement*).

3.1.2.1.1. Operacije ohranjanja miru in operacije uveljavljanja miru

Operacije ohranjanja miru (angl. *peacekeeping*) so bile v *Dnevnomu redu za mir* definirane kot »razmestitev sil OZN na terenu, *do sedaj* s privolitvijo vseh vpletenih strank, ki običajno vključuje vojaško in/ali policijsko osebje OZN ter pogosto tudi civilno osebje«. ⁷³⁵ Pod vplivom razvojnih sprememb v praksi po koncu hladne vojne je generalni sekretar očitno predvidel možnost napotitve sil OZN tudi brez privolitve vseh vpletenih strank, kar implicira precej večjo izpostavljenost pripadnikov mirovnih sil v nestabilnih situacijah, kjer (zlasti) nedržavni delovalci ne spoštujejo prekinitve ognja, državne institucije pa so šibke oz. nedelujoče. Že tri leta kasneje, po tragičnih izkušnjah v Bosni, Somaliji in Ruandi, je Boutros Ghali v dopolnilnem poročilu *Dodatek k Dnevnomu redu za mir* privolitev vseh vpletenih strank spet opredelil kot ključni element operacij ohranjanja miru. V tem poročilu je bilo jasno poudarjeno, da temeljna načela mirovnih operacij OZN ostajajo privolitev, nepri-stranskost mirovnih sil ter uporaba sile zgolj v samoobrambi. Takšen, ponovno bolj

⁷³⁵ »...the deployment of a United Nations presence in the field, hitherto with the consent of all the parties concerned, normally involving United Nations military and/or police personnel and frequently civilians as well«; *Dnevni red za mir*, 1992: odst. 20, prevod in poudarek D.Š.

omejevalni pristop, je generalni sekretar utemeljil z bolečimi izkušnjami v praksi, zlasti v Somaliji in BiH: »Analiza nedavnih uspehov in neuspehov je pokazala, da so bila v uspešnih primerih ta načela spoštovana, v neuspešnih pa eno ali več načel ni bilo spoštovanih.«⁷³⁶ Poudaril je tudi, da so spoštovanje teh načel v praksi onemogočili trije novi elementi, ki so zaznamovali obe operaciji: zaščita humanitarnih dejavnosti v času izvajanja sovražnosti med strankami v sporu, zaščita civilnega prebivalstva na določenih varnih območjih in siljenje strank v sporu k pomiritvi v času, ko na to še niso bile pripravljene. V obeh operacijah so mirovne sile v teku operacije dobile dodatne mandate, ki so zahtevali robustnejšo uporabo sile in zato niso bili kompatibilni z obstoječimi mandati, ki so zahtevali privolitev strank v sporu, nepristranskost mirovni sil in neuporabo sile, hkrati pa države članice niso uspele zagotoviti potrebnih vojaških kapacitet za učinkovito in varno izvajanje novih nalog.

V Dnevnom redu za mir je torej generalni sekretar ponovno zavzel bolj omejevalni pristop k mirovnim operacijam OZN in jih jasno in izrecno ločil od operacij uveljavljanja miru (angl. *peacemaking*), ki po definiciji ne potrebujejo privolitve strank v sporu in v katerih je uporaba sile strateško sredstvo uveljavitve volje mednarodne skupnosti, kot je izražena v mandatu Varnostnega sveta. Pojem »operacije uveljavljanja miru« se je torej na ravni OZN v tem obdobju uporabljal zgolj za klasične vojaške prisilne akcije na podlagi 42. člena VII. poglavja UL OZN, katerih vodenje in izvajanje naj bo še naprej prepuščeno predvsem večnacionalnim koalicijam ali drugim mednarodnim organizacijam, zlasti zvezi NATO, OZN pa naj se osredotoči zgolj na tradicionalne operacije ohranjanja miru, v katerih ni prostora za uporabo sile onkraj samoobrambe, niti za zaščito civilnega prebivalstva.

3.1.2.1.2. Druge mirovne dejavnosti OZN

Oba dokumenta, zlasti Dodatek k Dnevnomu redu za mir, sta opredelila tudi širše oblike delovanja OZN na področju mednarodnega miru in varnosti. Čeprav se ta študija osredotoča predvsem na mirovne operacije, je vredno na tem mestu opredeliti tudi glavne značilnosti teh mehanizmov, ki skupaj z mirovnimi operacijami tvorijo vse oblike mirovnega delovanja OZN.

Namen dejavnosti preventivne diplomacije (angl. *preventive diplomacy*) je preprečevanje nastajanja sporov med vpletenimi stranmi, preprečevanje preraščanja obstoječih sporov v spopade ter omejevanje širjenja spopadov, če se ti vendarle razvijejo. Najbolj zaželen in učinkovit način uporabe preventivne diplomacije je zmanjševanje napetosti med strankami, preden le-te prerastejo v spor ali celo oborožen spopad oz., če do spora vendarle pride, napor za čimprejšnjo mirno razrešitev spora in odpravo njegovih globljih vzrokov. Naloge preventivne diplomacije lahko izvajajo: Generalni sekretar osebno oz. preko višjih uslužbencev ali specializiranih agencij in programov, Generalna skupščina ter regionalne organizacije v sodelovanju z OZN. Izvajanje nalog preventivne diplomacije vključuje ukrepe graditve zaupanja (angl. *measures to build confidence*), sisteme zgodnjega opozarjanja s pomočjo zanesljivega zbiranja informacij (angl. *early warning*) ter neuradne ali uradne postopke ugotavljanja dejstev (angl. *fact-finding*).

⁷³⁶ Dodatek k dnevnomu redu za mir, 1995: odst. 33; prevod D.Š.

Nenazadnje pa so lahko dejavnosti preventivne diplomacije podprte tudi z vojaškimi sredstvi, praviloma v obliki preventivne razmestitve oboroženih sil (angl. *preventive deployment*) brez njihove dejanske uporabe, ter demilitariziranih območij (angl. *demilitarized zones*). Preventivna razmestitev sil je mogoča na primer v situacijah notranjih kriz na zahtevo centralne vlade ali vseh vpletenih strank oz. z njihovo privolitvijo, ali v meddržavnih sporih na zahtevo oz. s privolitvijo vseh vpletenih držav. Cilji preventivne razmestitve vključujejo preprečevanje spopadov in omejevanje nasilja z interpozicioniranjem med sovražne oborožene skupine, zmanjševanje človeškega trpljenja, zaščito lokalne dostave humanitarne pomoči ter podporo lokalnim oblastem pri zagotavljanju varnosti in mirnega okolja z namenom omogočiti izvajanje drugih sredstev mirnega reševanja sporov, npr. pogajanj. Mirovne sile so lahko preventivno nameščene tudi na demilitariziranih območjih, bodisi s soglasjem vseh vpletenih strank z namenom ločevanja potencialnih sovražnih skupin bodisi na zahtevo ene stranke z namenom preprečiti potencialni oborožen napad druge stranke. Demilitarizirana območja naj bi delovala tudi simbolično, kot znak pripravljenosti mednarodne skupnosti, da prepreči morebitni spopad med strankami v sporu.⁷³⁷

Mirovne sile za preventivno razmestitev so lahko sestavljene iz različnih nacionalnih kontingentov, podobno kot »klasične« mirovne sile. Njihovo vojaško osebje je lahko oboroženo za lastno zaščito in zaščito drugih pripadnikov preventivno nameščenih mirovniških sil in sme uporabljati silo samo v samoobrambi. Civilni pripadniki preventivno nameščenih mirovniških sil pa smejo nositi orožje za lastno zaščito le z dovoljenjem Poveljnika sil in po izvedbi primerne usposabljanja.⁷³⁸

Prva preventivna mirovna operacija OZN je bila UNPREDEP (*United Nations Preventive Deployment Force*) v Makedoniji, ustanovljena na podlagi resolucije Varnostnega sveta 983 z dne 31. marca 1995. V njej je sodelovalo 1050 vojakov, 35 vojaških opazovalcev in 26 civilnih policistov, njene glavne naloge pa so bile nadzorovati in poročati o razvoju dogodkov na obmejnih območjih, ki bi lahko spodkopali zaupanje in stabilnost v tej nekdanji jugoslovanski republiki in ogrozili njeno ozemeljsko suverenost. Namen misije je bil torej zgodnje opozarjanje Varnostnega sveta, krepitev dialoga med političnimi strankami v Makedoniji, pomoč pri nadzoru spoštovanja človekovih pravic ter opazovanju medetničnih odnosov v državi. Skupaj z drugimi organizacijami in agencijami sistema OZN je UNPREDEP sodeloval tudi pri njenem ekonomskem in socialnem razvoju. Misija, ki se je zaključila 28. februarja 1999, je z nadzorovanjem severne in zahodne makedonske meje uspešno prispevala k stabilizaciji varnostne situacije v tej državi in je pomembno prispevala k nadaljnjemu dialogu med različnimi segmenti makedonske družbe. S tem je dokazala, da je lahko preventivna razmestitev učinkovita oblika ohranjanja miru, ter da so lahko rezultati doseženi tudi z razmestitvijo majhnega, skoraj simboličnega števila mirovniških sil OZN, ob jasnem mandatu in pravočasnem ukrepanju.⁷³⁹

⁷³⁷ *Dnevni red za mir*, 1992: odst. 24-33.

⁷³⁸ *Peace Operations: Field Manual 100-23*, 30. december 1994 (v nadaljevanju: US FM 100-23): 4.

⁷³⁹ Vir: http://www.un.org/Depts/dpko/dpko/co_mission/unpred_b.htm#PREVENTIVE.

Operacije vzpostavljanja miru (angl. *peacemaking*), ki so »namenjene sklenitvi dogovora med sovražnimi strankami, v osnovi s pomočjo mirnih sredstev, kot so predvidena v VI. poglavju Ustanovne listine«, so bile v Dnevnom redu za mir opredeljene kot ločen koncept, v Dodatku k Dnevnomu redu za mir iz leta 1995 pa so bile vključene v širši koncept preventivne diplomacije.⁷⁴⁰ Ker je uporaba fraze »v osnovi« v definiciji iz leta 1992 očitno povzročila nekaj zmede glede vprašanja nasilne ali nenasilne narave teh operacij, je generalni sekretar leta 1996 v svojem poročilu o delu organizacije izrecno poudaril, da koncept operacij vzpostavljanja miru, kot se uporablja v okviru OZN, vključuje uporabo diplomatskih sredstev za doseganje prekinitve ognja in začetka pogajanj med strankami zgolj na podlagi *privolitve* vpletenih strank in *ne* vključuje uporabe sile onkraj samoobrambe.

Pokonfliktne operacije izgradnje miru (angl. *post-conflict peace building*) so ključnega pomena takoj po končanem spopadu. Vključujejo naloge identifikacije in podporo ukrepom ter strukturam, katerih namen je spodbujanje miru in krepitev medsebojnega zaupanja ter ponovne vzpostavitve političnih, ekonomskih, diplomatskih in drugih odnosov med strankami v sporu. Koncept operacij izgradnje miru oz. političnih misij se je začel razvijati v devetdesetih letih prejšnjega stoletja, na podlagi številnih kritik tradicionalnih mirovnih operacij ohranjanja miru, zlasti glede njihove nezmožnosti zagotavljanja stabilnosti doseženega stanja, saj spora niso odpravile, temveč le »zamrzile«. ⁷⁴¹ Politične misije ter misije izgradnje miru ⁷⁴² se praviloma vodijo v okviru Oddelka za politične zadeve OZN in ne v okviru Oddelka za operacije ohranjanja miru, ⁷⁴³ sestavlja pa jih predvsem civilno osebje, le v manjšem delu tudi posamezne vojaške osebe (npr. vojaški svetovalci in opazovalci).

Na podlagi 41. člena UL OZN sme Varnostni svet v primeru grožnje miru, kršitve miru ali agresije pozvati države članice k izvajanju prisilnih ukrepov brez uporabe oborožene sile, z namenom ohranitve ali ponovne vzpostavitve mednarodnega miru in varnosti. Za tovrstne ukrepe se je uveljavil izraz sankcije, vključujejo pa lahko popolno ali delno prekinitve ekonomskih odnosov (ekonomske sankcije), prekinitve železniških, pomorskih, zračnih, poštnih, telegrafskih, radijskih idr. komunikacijskih sredstev, ali prekinitve diplomatskih odnosov. Namen sankcij ni kaznovati, temveč spremeniti ravnanje subjekta, ki ogroža mednarodni mir in varnost. Pri izvajanju teh ukrepov morajo sodelovati vse države članice OZN, saj so odločitve Varnostnega sveta, sprejete na podlagi VII. poglavja UL OZN, zanje obvezujoče.

Vojaške humanitarne operacije oz. operacije humanitarne pomoči (angl. *humanitarian operations* oz. *humanitarian assistance operations*) pogosto potekajo v sodelovanju ali v podporo civilnim humanitarnim operacijam specializiranih agencij in drugih civilnih organizacij, pogosto tudi v okviru operacij ohranjanja miru, vendar imajo drugačen namen in cilje. ⁷⁴⁴ Vključujejo programe, namenjene

⁷⁴⁰ *Prav tam.*

⁷⁴¹ Jelušič, 2003: 642.

⁷⁴² Vir: <http://www.un.org/Depts/dpko/yir>.

⁷⁴³ Izjemi sta operaciji UNAMA v Afganistanu in UNIOSIL v Sierra Leone. Glej <http://www.un.org/Depts/dpko/dpko/pk1.htm>.

⁷⁴⁴ Rikhye, 2000: 69.

lajšanju človeškega trpljenja v humanitarnih krizah oz. preprečevanju in lajšanju posledic naravnih in drugih nesreč ali situacij, kot so bolezni, lakota in druge okoliščine, ki resno ogrožajo zdravje ali življenje ljudi oz. njihovo premoženje.

Razoroževanje vključuje zbiranje, nadzor in uničevanje orožja. V praktičnem smislu je razoroževanje del reševanja konfliktov, s katerimi se ukvarja OZN, in je zlasti merodajno v fazi pokonfliktne graditve miru. Tradicionalno vsi režimi sankcij OZN vključujejo tudi embargo orožja. V zadnjih letih pa Varnostni svet vse pogosteje pooblašča mirovne sile OZN za izvajanje nalog razoroževanja, demobilizacije in ponovnega vključevanja (angl. *disarmament, demobilization, reintegration*) borcev po koncu oboroženega spopada. Cilj teh postopkov je prispevati k varnosti in stabilnosti v pokonfliktnih okoljih, z namenom omogočiti začetek ponovnega razvoja in okrepitve od spopada razpadle družbe. Gre za kompleksen proces s političnimi, vojaškimi, varnostnimi, humanitarnimi in socio-ekonomskimi dimenzijami, katerega cilj je omogočiti socialno in ekonomsko integracijo nekdanjih borcev v mirovni proces in v pokonfliktno družbo. Dejavnosti razoroževanja vključujejo zbiranje, dokumentiranje, nadzor in uničevanje orožja malega kalibra (angl. *small arms*), streliva (angl. *ammunition*), eksplozivov ter lahkega in težkega orožja (angl. *light and heavy weapons*) nekdanjih borcev, pogosto pa tudi civilistov. Demobilizacija pomeni uradno in nadzorovano izločanje aktivnih borcev iz državnih oboroženih sil in drugih oboroženih skupin; prva faza lahko vključuje tako obravnavanje posameznih borcev kot tudi skupinsko zbiranje vojaških enot v za to namenjenih zbirnih centrih, druga faza pa pomeni začasno nudenje pomoči nekdanjim borcem in njihovim družinam v obliki finančne pomoči, zagotavljanja osebne varnosti, osnovnih življenjskih potrebščin, pomoči pri iskanju zaposlitve, itd. Temu sledi postopek reintegracije oz. ponovnega vključevanja, ki je dolgoročnejši socialni in ekonomski proces razvoja in pomoči nekdanjim borcem, z namenom njihove ponovne in celovite vključitve v civilno družbo. Postopke razoroževanja, demobilizacije in ponovnega vključevanja so med drugimi vsebovali (oz. še vsebujejo) mandati mirovnih operacij v Sierra Leone (UNAMSIL, 1999), Demokratični Republiki Kongo (MONUC, 1999), Liberiji (UNMIL, 2003), Slonokoščeni obali (UNOCI, 2004), na Haitiju (MINUSTAH, 2004) in v Sudanu (UNMIS, 2005). OZN pa podpira te programe tudi v številnih državah, kjer ne potekajo mirovne operacije OZN, na primer v Acehu (Indonezija), Afganistanu, Kongu, Nigeriji, Somaliji in Ugandi.⁷⁴⁵

3.1.2.1.3. Brahimijevo poročilo

Marca 2000 je generalni sekretar Kofi Annan oblikoval sosvet strokovnjakov z nalogo, preučiti vse vidike mirovnih operacij OZN, od konceptualnih do logističnih, in priporočiti strategijo za izboljšanje njihovega delovanja. Čeprav pri tem ni izrazil pričakovanja, da naj bi ta strategija vključevala tudi premik proti doktrini operacij uveljavljanja miru, je tedanji generalni podsekretar za mirovne operacije, Bernard Myet, še isti mesec pred posebnim odborom Generalne skupščine za mirovne operacije opozoril, da bo treba razjasniti tudi, ali je v določenih situacijah potrebno

⁷⁴⁵ Vir: <http://www.unddr.org/>.

ohranjanje miru ali *uveljavljanje* miru, s čimer je impliciral, da naj bi bila OZN sposobna izvajati obe vrsti operacij.⁷⁴⁶

Sosvet OZN o mirovnihi operacijah pod vodstvom nekdanjega alžirskega zunanjega ministra Lakhdarja Brahimija je avgusta 2000 objavil obsežen spisak sedeminpetdesetih priporočil, znan tudi kot Brahimijevo poročilo,⁷⁴⁷ v katerem je omajal nekatera najbolj tradicionalna stališča OZN glede mirovnihi operacij. V svoji odkriti in konkretni analizi se je sosvet osredotočil na najbolj občutljiva strateška, politična in operativna vprašanja mirovnihi operacij ter oblikoval priporočila za izboljšanje na področjih strateškega usmerjanja, oblikovanja odločitev, hitre razmestitve (angl. *rapid deployment*), operativnega načrtovanja in podpore ter uporabe sodobne tehnologije. V svojem poročilu je opozoril tudi na potrebo po zagotovitvi dodatnih nacionalnih prispevkov, sodelovanju s civilno družbo in izboljšanju kadrovanju. Glavna priporočila sosveta glede izvajanja mirovnihi operacij je mogoče povzeti v naslednjih nekaj točkah:

- mednarodna skupnost mora biti prepričana, da je operacija ohranjanja miru primerna oblika delovanja glede na naravo konkretnega spora;
- pogoj za operacije ohranjanja miru je dejanski obstoj miru – stranke v sporu morajo biti pripravljene prenehati s sovražnostmi in nadaljevati z reševanjem spora s političnimi in drugimi nenasilnimi sredstvi;
- vse ključne stranke v sporu se morajo strinjati s prisotnostjo mirovnihi sil OZN ter z vlogo OZN pri reševanju spora;
- mirovna operacija mora biti del celovite strategije za rešitev spora; ta pogosto vključuje politične, ekonomske, razvojne in humanitarne elemente ter elemente izgradnje institucij, ki morajo vključevati tudi druge dele sistema OZN in drugih mednarodnih organizacij;
- Varnostni svet, zlasti peterica stalnih članic, mora soglašati glede ciljev operacije in oblikovati jasen mandat;
- Varnostni svet mora zagotoviti uresničljivost mandata in v ta namen pooblastiti razmestitev zadostnega števila mirovnihi sil za njegovo implementacijo ter se prepričati, da so države članice dale na voljo dovolj primerno usposobljenih in opremljenih enot;
- verodostojnost misije in njena sposobnost implementacije mandata se pogosto pokaže na samem začetku operacije, zato je sposobnost hitre razmestitve osebja in opreme bistvenega pomena za uspeh operacije;
- države članice morajo biti pripravljene medsebojno sodelovati ter prispevati k ohranjanju miru in izgradnji miru, vse dokler niso zagotovljeni pogoji za njihovo konsolidacijo v državi, ki okreva od spopadov; zavedati se morajo, da v državah in družbah, ki so jih dolgo pretresali oboroženi spopadi in trpljenje, miru ni mogoče ustvariti čez noč;

⁷⁴⁶ Findlay, 2002: 333.

⁷⁴⁷ *Report of the Panel on United Nations Peace Operations (The Brahimi Report)*, UN Doc A/55/305–S/2000/809, z dne 21. avgusta 2000 (v nadaljevanju: *Brahimijevo poročilo*).

– mednarodno civilno osebje OZN mora na vseh ravneh, na sedežu OZN in na terenu, izvajati svoje naloge profesionalno, kompetentno in pošteno.⁷⁴⁸

Brahimijev sosvet je očitno upošteval tudi želje generalnega sekretarja Kofija Annana po robustnejšem pristopu k mirovnim operacijam, ki bi omogočal tudi večjo zaščito civilnega prebivalstva pred posledicami oboroženih spopadov. Med temeljnimi ukrepi za izboljšanje upravljanja mirovnih operacij je priporočil tudi jasno strukturo poveljevanja in nadzora nad operacijo ter jasno definiranje mandata, ki naj zlasti v primeru kompleksnih operacij vključuje dovolj široka pooblastila vojaškega dela misije za uporabo sile z namenom učinkovite zaščite misije in tudi za varovanje civilnega prebivalstva. Hkrati mora OZN zagotoviti, da je mirovni sporazum, pri uveljavljanju katerega naj bi sodelovale njene sile, usklajen vsaj z minimalnimi standardi mednarodnega prava oboroženih spopadov.

Poročilo v izvirniku poudarja: *“There are many tasks which United Nations peacekeeping forces should not be asked to undertake and many places they should not go. But when the United Nations does send its forces to uphold the peace, they must be prepared to confront the lingering forces of war and violence, with the ability and determination to defeat them.”*⁷⁴⁹ Pravila delovanja v takšnih situacijah enot zato naj ne bi omejevala na uporabo sile zgolj v samoobrambi pred konkretnimi oboroženimi napadi, ampak naj bi bila dovolj prilagodljiva, da bi omogočala tudi zaščito pred grožnjami z oboroženim napadom, z eliminacijo vira smrtonosne sile, ki je usmerjena proti mirovnim silam OZN ali osebam pod njihovo zaščito. Še posebej v nevarnih situacijah ne bi smela prepovedovati iniciacije (prve uporabe) sile ter uporabe vseh potrebnih sredstev za ustavitev nasilja nad civilisti, v skrajnem primeru vključno z uporabo oborožene sile. Čeprav mora trojica načel: privolitve, nepristranskosti in uporabe sile le v samoobrambi ostati temeljno izhodišče mirovnih operacij OZN, pa se mora organizacija vendarle zavedati, da je zlasti v notranjih spopadih privolitev negotova in je z njo mogoče manipulirati ter da je v takih situacijah potrebno prilagoditi tudi ostali dve načeli. Nepristranskost mora zato pomeniti delovanje v skladu z načeli in cilji OZN, ne pa nevtralnno obravnavanje vseh strank v sporu kot moralno enakih, saj lahko to zmanjša učinkovitost misije in celo omogoči, namesto prepreči, izvajanje nasilja nad civilisti. Sekretariat in Varnostni svet morata zato predvideti tudi najslabše možne scenarije in v skladu s tem načrtovati posamezne operacije.⁷⁵⁰

Hkrati s pozivi k robustnejši uporabi sile poročilo opozarja tudi na to, da je treba v primeru širšega mandata, zlasti v primeru mandata za zaščito civilistov, zagotoviti tudi primerne vojaške kapacitete, potrebne za izvedbo takšnega mandata.⁷⁵¹ Države članice morajo biti pripravljene uskladiti svoje nacionalne interese s cilji misije, sprejeti možnost človeških in materialnih izgub ter prispevati svoje sile za doseganje skupnih strateških ciljev operacije pod skupnim, enotnim poveljstvom. Poročilo sicer ni izrecno priporočilo konceptualizacije novega tipa mirovnih operacij OZN, bodisi pod izrazom »operacije uveljavljanja miru« ali »robustne operacije« bodisi

⁷⁴⁸ UN Best Practices Unit, 2003: 6-7.

⁷⁴⁹ Prav tam: viii.

⁷⁵⁰ Brahimijevo poročilo, 2000: ix.

⁷⁵¹ Prav tam: odst. 63.

s kakšnim drugim imenom, prav tako pa niti na bolj splošni ravni ni pozvalo k oblikovanju celovite nove doktrine mirovnih operacij. Vendar pa poročilo, ki sicer ves čas uporablja previdnejši pojem »operacije ohranjanja miru« (*peacekeeping*),⁷⁵² temu izrazu pogosto dodaja pridevnike »robustne« in »kompleksne«, ki jih je gotovo mogoče razumeti kot blagorečje za spornejši izraz »uveljavljanje miru«. Med vrsticami je torej Brahimijeve pozive k oblikovanju robustnejših in bolj prilagodljivih mirovnih sil vendarle mogoče razumeti kot poziv k ustanavljanju operacij uveljavljanja miru.⁷⁵³

3.1.2.2. Priročnik o mirovnih operacijah OZN

Od objave Brahimijevega poročila leta 2000 se je oblikovanje uradnih smernic za organizacijo in delovanje mirovnih operacij močno izboljšalo. V okviru Oddelka za mirovne operacije (angl. *Department of Peacekeeping Operations – DPKO*; v nadaljevanju OMO) si Sekcija (prej: Enota) za najboljše prakse mirovnih operacij (angl. *Peacekeeping Best Practices Section*, prej *Unit*) intenzivno prizadeva za analizo in inkorporacijo izkušenj preteklih mirovnih operacij ter za kodifikacijo smernic za izvajanje operacij. Leta 2003 je tako izdala *Priročnik o večdimenzionalnih mirovnih operacijah OZN*, namenjen osebju mirovnih operacij za spoznavanje situacij, s katerimi se lahko srečajo med operacijami, in temeljnih načel, ki jih morajo pri svojem delovanju upoštevati. Poleg priročnika je med pomembnejšimi koraki v smeri oblikovanja celovitejše doktrine mirovnih operacij OZN vredno omeniti standardizirane generične module usposabljanja (angl. *Standardized Generic Training Modules*), ki jih je leta 2002 izdala Služba za usposabljanje in evalvacijo (angl. *Training and Evaluation Service*) v okviru OMO. Moduli so namenjeni standardizaciji usposabljanja vojaških sil za potrebe mirovnih operacij OZN in vključujejo tudi dele o pravilih delovanja in uporabi sile.⁷⁵⁴ Priročnik med temeljnimi načeli sodobnih mirovnih operacij OZN našteva:

- nepristranskost (angl. *impartiality*);
- privolitve in sodelovanje strank v sporu (angl. *consent and impartiality*);
- primerno uporaba sile (angl. *appropriate use of force*);
- enotnost in mednarodni značaj (angl. *unity and international character*);
- spoštovanje načel mednarodnega prava oboroženih spopadov;
- spoštovanje lokalnih navad in običajev.

Načela nepristranskosti, privolitve in primerne uporabe sile definira na način, ki v skladu s priporočili Brahimijevega sosveta omogoča robustne mirovne operacije. Nepristranskost tako pomeni objektivno in dosledno izvajanje mandata kljub morebitnim izzivanjem, ne sme pa se je razlagati kot zahteve po »pasivnosti ali spregledu kršitev« s strani mirovnih sil. Nasprotno, pripadniki mirovnih sil OZN naj bodo sicer *nepristranski* v svojem ravnanju s strankami v sporu, ne pa *nevtralni*

⁷⁵² Verjetno v pričakovanju političnega nasprotovanja nekaterih držav, zlasti držav v razvoju, kakršnimkoli doktrinarnim širitvam ali celo zgolj omembi »uveljavljanja miru« v doktrini mirovnih operacij.

⁷⁵³ Findlay, 2002: 337.

⁷⁵⁴ Dostopni na spletni strani: <http://www.un.org/depts/dpko/training/sgtm/sgtm.htm>.

pri izvajanju mandata, kar pomeni, da si morajo aktivno prizadevati za uresničevanje mandata, tudi če bi to pomenilo delovanje v nasprotju z interesi ene ali več strank v sporu.⁷⁵⁵

Medtem ko privolitev in sodelovanje strank v sporu ostajata temeljna pogoja za napotitev mirovne operacije in za njeno učinkovito delovanje »v smeri oblikovanja pravičnega in trajnega miru«, morajo biti mirovne sile pripravljene tudi na situacije, v katerih je takšna privolitev negotova ali naknadno umaknjena, Varnostni svet pa mora biti v takšnih primerih pripravljen razmisliti tudi o avtorizaciji bolj robustnih kapacitet z namenom spodbujanja k prekinitvi ognja oz. spoštovanja že doseženega soglasja o prekinitvi ognja.⁷⁵⁶

Priročnik nadalje poudarja, da je za učinkovitost operacije pomembno, da deluje kot združena enota, ki odraža voljo in prisotnost mednarodne skupnosti kot celote. To še zlasti velja za vojaški del, ki ga sestavljajo številni različni nacionalni kontingenti. Vojaške sile pod poveljstvom OZN morajo vselej spoštovati mednarodni značaj operacije in svojih obveznosti in se zavedati, da ne delujejo v imenu nacionalnih ali kakršnihkoli drugih interesov. Vzdrževanje enotnosti in strogo mednarodnega značaja operacije je hkrati najboljša varovalka pred poskusi izkoriščanja nacionalnih razlik med kontingenti s strani strank v sporu, prav tako pa zagotavlja legitimnost celotne operacije.⁷⁵⁷

Priročnik vsebuje tudi nekatere osnovne smernice za izvajanje nalog vojaškega dela mirovnih operacij. Nekatere od teh nalog so:⁷⁵⁸

- vojaška podpora vzpostavljanju miru in političnim pogajanjem (angl. *support to peacemaking and political negotiations*);
- zagotavljanje varnega okolja (angl. *providing a secure environment*) za izvajanje drugih vidikov mandata misije ali mirovnega procesa;
- opazovanje in nadzor (angl. *observation and monitoring*) vojaških dogovorov, kot so dogovor o prekinitvi ognja, tamponska cona ali demilitarizirana cona; opazovanje in nadzor se izvaja tako s statičnimi sredstvi (opazovalni položaji) kot z mobilnimi sredstvi (redne patrole, pregled in preiskave domnevnih kršitev) in je lahko tudi edina naloga vojaškega dela operacije,⁷⁵⁹ v večini sodobnih kompleksnih operacij pa je le ena od njihovih dejavnosti;
- interpozicija (angl. *interposition*), ki vključuje postavitve vojaških enot OZN med strankami v sporu (med državami ali znotraj države) z namenom preprečiti ponovni izbruh sovražnosti, in pogosto vodi v oblikovanje tamponske cone ali cone razmejitev, ki fizično ločuje stranke v sporu in do katere ima dostop le osebje OZN, v nekaterih situacijah pa se lahko stranke v sporu strinjajo tudi z vzpostavitvijo območij brez orožja (angl. *weapons-free areas*) na eni ali obeh

⁷⁵⁵ UN Best Practices Unit, 2003: 56.

⁷⁵⁶ *Prav tam*: 57.

⁷⁵⁷ *Prav tam*.

⁷⁵⁸ *Prav tam*: 60-64.

⁷⁵⁹ Takšna je tudi prva mirovna operacija OZN, ki deluje še danes in v kateri sodeluje tudi Slovenska vojska: UNTSO na Bližnjem Vzhodu.

straneh tamponske cone, kar dodatno prispeva k zmanjšanju napetosti in izgradnji zaupanja;

- preventivna razmestitev (angl. *preventive deployment*), ki vključuje razmestitev vojaških enot še pred izbruhom spopadov z namenom preprečiti začetek ali širitev spopadov ter z namenom izgradnje zaupanja; lahko je zgolj vojaške narave, ali pa poteka v kombinaciji s civilnimi elementi;
- razoroževanje, demobilizacija in ponovna vključitev (angl. *disarmament, demobilisation and reintegration – DDR*);
- razminiranje (angl. *demining*), ki vključuje čiščenje min in eksplozivov za operativne potrebe mirovne operacije: za zagotavljanje svobode gibanja, za razmestitev vojaških enot in drugega osebja, za oblikovanje dostavnih poti do položajev misije in za širši dostop do vseh položajev misije; vojska praviloma ne opravlja nalog razminiranja v humanitarne namene (npr. za vrnitev razseljenih oseb), saj so te naloge praviloma v civilni pristojnosti;
- uveljavljanje sankcij (angl. *enforcement of sanctions*) Varnostnega sveta, zlasti embarga orožja;
- pomoč pri reformi in usposabljanju varnostnega sektorja (angl. *security sector reform and training*);
- pomoč pri ponovni vzpostavitvi javnega reda in miru (angl. *restoration and maintenance of law and order*) v izrednih situacijah, kjer ni učinkovitih nacionalnih ali mednarodnih policijskih kapacitet, s ciljem čimprejšnje vrnitve pristojnosti civilni policiji;⁷⁶⁰
- pomoč pri spremljanju in nadziranju človekovih pravic (angl. *human rights monitoring*), ki se izvaja predvsem z opazovanjem in zbiranjem informacij ter poročanjem civilnim ali političnim organom OZN;
- podpora humanitarnim dejavnostim (angl. *support to humanitarian activities*), ki praviloma vključuje zagotavljanje varnega okolja za izvajanje in dostavo civilne humanitarne pomoči, na primer z zagotavljanjem svobode gibanja, spremljanjem humanitarnih konvojev, zaščito humanitarnih delavcev in skladišč ter nudenjem transporta in logistične podpore;⁷⁶¹
- zaščita civilistov (angl. *protection of civilians*): v določenih okoliščinah lahko mandat operacije vključuje tudi potrebo po zaščiti ranljivega civilnega prebivalstva pred neizbežnimi napadi (angl. *imminent attacks*); v teh primerih se sme od mirovnihi sil pričakovati zagotavljanje takšne zaščite, vendar le na območju njihove razmestitve in v okviru njihovih zmožnosti.

3.1.2.3. Načela in smernice za mirovne operacije OZN

V sodelovanju z državami članicami ter drugimi ključnimi subjekti je OMO poleti 2006 pričel razvijati dokument, ki naj bi končno na celovit način opredelil temeljna

⁷⁶⁰ Sicer to ni običajna vojaška naloga in zahteva posebno predhodno usposabljanje.

⁷⁶¹ Niti spremljanje in nadziranje človekovih pravic niti humanitarne dejavnosti ne spadajo med običajne vojaške naloge in podobno kot vzdrževanje javnega reda in miru zahtevajo posebno usposabljanje vojaških enot. Gre za tipično civilne naloge, pri katerih pa lahko vojaški del operacije nudi bistveno podporo, kadar je to potrebno in mogoče.

načela in koncepte mirovnih operacij OZN z namenom usmerjati njihovo načrtovanje in izvajanje. Končno besedilo dokumenta z naslovom »Mirovne operacije OZN: načela in smernice« (angl. *United Nations Peacekeeping Operations: Principles and Guidelines*; v nadaljevanju: doktrina OZN), ki pomeni po več kot desetih letih prvi konkretni poskus pojasniti naravo in domet mirovnih operacij OZN, je bilo objavljeno januarja 2008. Dokument, ki še ne pomeni uradne doktrine OZN, bo lahko osnova za nadaljnji razvoj politik, stalnih operativnih postopkov (SOP) in smernic za celoten spekter mirovnih dejavnosti OZN ter temelj za usposabljanje vojaškega, policijskega in civilnega osebja za sodelovanje v mirovnih operacijah OZN. Gre za dinamičen, »živ« dokument, ki ga bo treba ves čas dopolnjevati in prilagajati dejanskim spremembam in razvoju mirovnih operacij.

OZN še vedno vztraja pri konceptu »operacij ohranjanja miru« (angl. *peacekeeping operations*) kot ločenem od drugih mirovnih operacij oz. »dejavnosti na področju miru in varnosti« (angl. *peace and security activities*): preprečevanje konfliktov (angl. *conflict prevention*), vzpostavljanje miru (angl. *peacemaking*), uveljavljanje miru (angl. *peace enforcement*) in pokonfliktna izgradnja miru (angl. *post-conflict peacebuilding*).

Operacije ohranjanja miru so definirane kot »tehnika, namenjena za ohranjanje miru, kakorkoli krhkega, kjer so spopadi ustavljeni, ter za pomoč pri implementaciji dogovorov, ki so jih dosegli vzpostavljalci miru«⁷⁶² in so klasično razdeljene na »tradicionalne« in »večdimenzionalne« operacije. Doktrina poudarja, da temeljna načela mirovnih operacij ostajajo privolitev vpletenih strank, nepristranskost ter minimalna uporaba sile. Načelo minimalne uporabe sile pomeni, da smejo mirovne sile v operacijah ohranjanja miru uporabiti silo na *taktični* ravni samo v samoobrambi in za zaščito mandata.⁷⁶³ Kljub temu imajo številne sodobne operacije ohranjanja miru precej širša, »robustna« pooblastila za uporabo sile tudi onkraj samoobrambe in zaščite mandata. Zlasti tedaj, kadar so mirovne sile nameščene v nestabilnih in nevarnih operativnih okoljih, ki jih pogosto zaznamuje prisotnost nerednih oboroženih milic, kriminalnih tolp in drugih skupin, ki skušajo aktivno spodkopati mirovni proces ali ogrožajo civilno prebivalstvo. Varnostni svet mirovnim silam vse pogosteje podeli mandat za »uporabo vseh potrebnih sredstev« za odvrčanje nasilnih poskusov spodkopavanja mirovnega procesa, za zaščito civilistov pred neizbežno grožnjo (angl. *imminent attack*) fizičnega napada, in/ali za pomoč lokalnim nacionalnim oblastem pri zagotavljanju miru in varnosti.

Čeprav imajo tako nekatere sodobne operacije lahko tudi elemente VII. poglavja UL OZN (t.i. »robustne« operacije ohranjanja miru, angl. *robust peacekeeping*), doktrina še vedno strogo ločuje med operacijami ohranjanja miru (angl. *peacekeeping*) in prisilnimi akcijami (angl. *peace enforcement*) na podlagi 42. člena UL OZN, za katere ni potrebna privolitev strank v sporu.⁷⁶⁴ Temeljna razlika med obema vrstama operacij, kakor sta zasnovani v doktrini OZN, je v namenu in ravni legitimne uporabe sile: čeprav je meja med »robustnimi« operacijami ohranjanja miru in operacijami uveljavljanja miru vse bolj zabrisana, je uporaba sile

⁷⁶² Oddelek za mirovne operacije OZN, 2008: 18.

⁷⁶³ *Prav tam*: 31-35.

⁷⁶⁴ *Prav tam*: 34-35.

v robustnih operacijah miru omejena na taktično raven z namenom samoobrambe ter obrambe mandata operacije na podlagi in v skladu s pooblastilom Varnostnega sveta, operacije uveljavljanja miru pa lahko vključujejo mandat za uporabo sile na strateški ravni, ki je v mednarodnih odnosih praviloma prepovedana (četrti odstavek 2. člena UL OZN), razen na podlagi izrecnega predhodnega pooblastila Varnostnega sveta. Temeljni namen uporabe sile v »robustnih« operacijah ohranjanja miru ni poraziti nasprotnika oz. izsiliti določeno ravnanje, zato mora biti uporaba sile v tovrstnih operacijah vselej natančno usmerjena, primerna in sorazmerna, v skladu z načelom minimalne uporabe sile, ki je potrebna za dosego želenega učinka, ne da bi ob tem ogrozila obstoj privolitve vpletenih strank glede prisotnosti misije in njenega mandata. Uporaba sile je le skrajno sredstvo, pri katerem si je treba vselej prizadevati k ponovni umiritvi nasilja in se čim prej vrniti k uporabi nenasilnih sredstev prepričevanja.⁷⁶⁵

Osutek doktrine poudarja tudi to, da so se z razvojem mirovnih operacij razvila tudi temeljna načela mirovnih operacij in danes poleg klasične »svete trojice« načel vsebujejo še nekatera nova načela. Temeljna načela sodobnih operacij ohranjanja miru OZN so torej:

- privolitev strank,
- nepristranskost,
- neuporaba sile, razen v samoobrambi in za zaščito mandata,
- verodostojnost (angl. *credibility*),
- nacionalno lastništvo (angl. *national ownership*).

3.1.3. Izbrane nacionalne doktrine

3.1.3.1. ZDA

Ameriško obrambno ministrstvo termin »vojaška doktrina« definira kot »temeljna načela, ki vodijo dejavnosti vojaških sil v podporo zastavljenim ciljem«.⁷⁶⁶ Vse od konca hladne vojne ameriška vojska posveča veliko pozornost razvoju ločene doktrine mirovnih operacij. Skupna doktrina je bila prvič oblikovana aprila 1994 (posodobljena in razširjena pa februarja 1999 in oktobra 2007),⁷⁶⁷ decembra istega leta pa ji je sledila tudi izdaja celovitega priročnika za mirovne operacije, t.i. FM 100-23.⁷⁶⁸

Kot izhaja iz priročnika FM 100-23) se v ameriški doktrini mirovne operacije uvrščajo v koncept t.i. vojaških nevojnih operacij⁷⁶⁹ (angl. *military operations other than war – MOOTW*) in so definirane kot »omejene operacije kriznega odzivanja, ki praviloma vključujejo mednarodne napore in vojaške misije z namenom zadrževanja

⁷⁶⁵ *Prav tam.*

⁷⁶⁶ *US DoD Dictionary of Military and Associated Terms*, JP 1-02, 2005; prevod: *Angleško-slovenski vojaški terminološki slovar*, 2006.

⁷⁶⁷ V študiji je uporabljena 3. dopolnjena verzija skupne doktrine iz leta 2007; *Joint Tactics, Techniques, and Procedures for Peace Operations*, Joint Pub. 3-07.3, 17. oktober 2007, US Department of Defense (v nadaljevanju: US JP 3-07.3).

⁷⁶⁸ *Peace Operations: Field Manual 100-23*, 30. december 1994 (v nadaljevanju: FM 100-23).

⁷⁶⁹ Jelušič, 2003: 629.

konflikta, ponovne vzpostavitve miru in oblikovanja okolja za podporo sprave in ponovne izgradnje ter za podporo prehoda v legitimno vladanje«. ⁷⁷⁰ Vključujejo operacije ohranjanja miru (angl. *peacekeeping operations* – PKO) ter operacije uveljavljanja miru (angl. *peace enforcement operations* - PEO), pa tudi dejavnosti preprečevanja konfliktov (angl. *conflict prevention*), , procese vzpostavljanja miru (angl. *peace making processes* - PM) in dejavnosti pokonfliktne izgradnje miru (angl. *post-conflict peace building* – PB). ⁷⁷¹

Operacije ohranjanja miru so definirane kot operacije, ki se izvajajo »s privolitvijo vseh glavnih strank v sporu in ki so namenjene nadzorovanju in podpori implementacije že doseženega dogovora (dogovora o prekinitvi ognja, mirovnega sporazuma ali drugega tovrstnega dogovora) ter podpori diplomatskih prizadevanj za doseg doseg dolgoročnejshe rešitve spora«. ⁷⁷² Operacije uveljavljanja miru pa vključujejo »uporabo vojaške sile ali grožnjo z uporabo vojaške sile, ponavadi na podlagi mednarodnega pooblastila, z namenom doseči spoštovanje resolucij ali sankcij, zasnovanih z namenom ohranitve ali ponovne vzpostavitve mednarodnega miru in varnosti«. ⁷⁷³ Operacije ohranjanja miru in operacije uveljavljanja miru se izvajajo v različnih situacijah, ki jih določajo trije ključni dejavniki – privolitev vpletenih subjektov, nepristranskost mirovnih sil ter uporaba sile. Bistvena razlika med obema vrstama operacij je v stopnji uporabe sile. Operacije ohranjanja miru so »praviloma nenasilne«, ⁷⁷⁴ kar pomeni, da je uporaba sile načeloma dovoljena le v samoobrambi, medtem ko lahko operacije uveljavljanja miru vključujejo tako defenzivne kot tudi ofenzivne operacije (»nasilna bojna dejanja«⁷⁷⁵), z namenom uveljavljanju volje mednarodne skupnosti, kot je izražena v mandatu mirovne operacije. V takšnih primerih smejo vojaški pripadniki mirovne operacije oboroženo silo uporabiti tudi na lastno iniciativo, v odgovor na predhodno nasilno oz. sovražno dejanje. Kljub temu pa priročnik za mirovne operacije (FM 100-23) poudarja, da je v obeh vrstah mirovnih operacij *primerna* uporaba sile ključnega pomena. Uporaba sile za doseg kratkoročnega taktičnega uspeha lahko vodi v dolgoročen strateški neuspeh; uporaba sile lahko sproži nasilno reakcijo, zaostri napetosti, razdeli javno mnenje proti operaciji in njenim pripadnikom, zoži priložnosti za pogajanja, ogrozi dojemanje misije kot nepristranske in vodi v splošno stopnjevanje nasilja na kriznem območju. Poveljniki naj zato v vseh okoliščinah uporabo sile dojemajo kot skrajno sredstvo. ⁷⁷⁶

V skladu z ameriško doktrino kot izhaja iz priročnika FM 100-23, imata v operacijah uveljavljanja miru (PEO) manjšo (a še vedno pomembno) vlogo tudi načeli nepristranskosti in privolitve: medtem ko mora biti za izvajanje operacij ohranjanja miru stopnja privolitve »jasna« ali »visoka« (angl. *clear* ali *high*), v operacijah uveljavlja-

⁷⁷⁰ US JP 3-07.3, 2007: I-1.

⁷⁷¹ *Prav tam*. Leta 2007 dopolnjena doktrina je razširila spekter mirovnih operacij v primerjavi z doktrino iz leta 1999, ki je ločevala le med operacijami ohranjanja miru (PKO) in operacijami uveljavljanja miru (PEO).

⁷⁷² *Prav tam*: I-8.

⁷⁷³ *Prav tam*.

⁷⁷⁴ US FM 100-23, 1994: 12.

⁷⁷⁵ *Prav tam*.

⁷⁷⁶ *Prav tam*: 33-34.

nja miru »ni absolutna« oz. je »nizka« (angl. *non-absolute* oz. *low*); medtem ko je nepristranskost v operacijah ohranjanja miru »enostavneje vzdrževati« (angl. *more easily maintained*), je v operacijah uveljavljanja miru nepristranskost »manjša« oz. jo je »težje vzdrževati«. ⁷⁷⁷ Čeprav postaja zaradi dinamičnosti operativnega okolja sodobnih mirovni operacij meja med obema kategorijama operacij v praksi vse bolj zamegljena, ameriška doktrina poudarja, da ostajajo kriteriji privolitve, nepristranskosti in omejene uporabe sile bistvenega pomena. Ta načela pomenijo tudi ključno razliko med operacijami uveljavljanja miru (PEO) ter klasičnimi bojnimi oz. prisilnimi vojaškimi operacijami, v katerih privolitev in nepristranskost ne igrata nobene vloge, uporaba sile pa je ofenzivna in namenjena vojaškemu porazu nasprotnika, s ciljem uveljaviti lastno voljo. Prehod med operacijo ohranjanja miru in operacijo uveljavljanja miru (ali obratno) pa naj bi bil v skladu s tem pristopom možen le na podlagi predhodne politične odločitve (angl. *policy-level decision*) ⁷⁷⁸ oz. merodajnega mandata ter ob primernih prilagoditvah sestave mirovni sil ter pravil delovanja. Kljub temu ameriška doktrina upošteva možnost nepričakovane prehoda med eno in drugo vrsto operacij na terenu, zato poudarja potrebo po vnaprejšnjem načrtovanju ravnanja v takšnih primerih (angl. *transition planning*).

Treba je poudariti, da se pojem operacij uveljavljanja miru (PEO), kot je bil sredi 90-ih let oblikovan v ameriški vojaški doktrini, razlikuje od bistveno bolj omejujoče konceptualizacije na ravni OZN, kjer so bile operacije uveljavljanja miru tradicionalno opredeljene kot bojne operacije (Dnevni red za mir in Dodatek k Dnevniemu redu za mir), v koncept mirovni operacij pa so bile uvrščene le operacije ohranjanja miru. Ameriška doktrina (kot izhaja iz priročnika FM 100-23), pa je primerljiva s tradicionalnim pristopom OZN v tem, da med mirovne operacije konceptualno ne vključuje humanitarnih operacij oz. operacij humanitarne pomoči, ki jih obravnava ločeno, vendar v tesni povezavi z izvajanjem mirovni operacij. ⁷⁷⁹ Prav tako v koncept mirovni operacij ne vključuje drugih operacij v podporo diplomatskim prizadevanjem za vzpostavitev miru in reda pred, med in po konfliktu (angl. *operations in support of diplomatic efforts*): preventivne diplomacije, vzpostavljanja miru in pokonfliktne izgradnje miru.

Ameriška doktrina, opredeljena v priročniku FM 100-23, določa petnajst temeljnih načel mirovni operacij: ⁷⁸⁰

- a. Privolitev (angl. *consent*).
- b. Nepristranskost (angl. *impartiality*), ki od mirovni sil terja delovanje v imenu mirovnega procesa in svojega mandata, brez dajanja prednosti katerikoli od vpletenih falcij ali skupin; nepristranskost ne pomeni zahteve po *nevtralnosti* in ne preprečuje legitimne uporabe sile. ⁷⁸¹

⁷⁷⁷ Prav tam: 13.

⁷⁷⁸ Prav tam: 13.

⁷⁷⁹ *Joint Tactics, Techniques, and Procedures for Foreign Humanitarian Assistance*, Joint Pub. 3-07.6, US Department of Defense.

⁷⁸⁰ US JP 3-07.3, 2007: I-2 do I-7.

⁷⁸¹ V operacijah ohranjanja miru (PKO) je edini legitimni namen uporabe sile samoobramba, v operacijah uveljavljanja miru (PEO) pa je namen uporabe sile prepričati ali prisiliti spoštovanje uveljavljenih pravil oz. sklenjenih dogovorov.

- c. Transparentnost (angl. *transparency*), ki prispeva k legitimnosti in nepristranskosti operacije: mirovne sile morajo vpletene stranke v sporu in lokalno prebivalstvo seznaniti s svojim mandatom, misijo, cilji in tehnikami, ki bodo uporabljene za doseg te ciljev.
- d. Verodostojnost (angl. *credibility*), ki je bistvena za doseg ciljev misije; verodostojnost operacije odraža oceno vpletenih strank glede vojaških zmožnosti mirovne operacije za doseg ciljev misije, zato morajo biti mirovne sile sposobne svoje obveznosti izpolnjevati odločno in hitro in tako preprečiti vsakršne dvome glede svojih zmožnosti in predanosti misij.
- e. Svoboda gibanja (angl. *freedom of movement*), ki mora biti v skladu z mandatom operacije neomejena in lahko pomeni tudi nujnost vzdrževanja svobode gibanja lokalnega prebivalstva, ki lahko prispeva k ohranjanju stopnje privolitve v prisotnost in delovanje misije, in tako pripomore k miru.
- f. Prožnost in prilagodljivost (angl. *flexibility and adaptability*), kar pomeni, da morajo poveljniki in vojaško osebje ves čas analizirati misijo v spreminjajočem se političnem kontekstu, ter po potrebi spreminjati naloge, dejavnosti, misije in operacije.
- g. Usklajevanje in sodelovanje med vojaškimi in civilnimi dimenzijami operacije (angl. *civil-military harmonization and cooperation*) vključuje tiste civilno-vojaške operacije (angl. *civil-military operations – CMO*), ki spodbujajo koordinacijo, integracijo in sinhronizacijo civilnih in vojaških naporov in dejanj za izgradnjo miru.
- h. Omejevanje in minimalna uporaba sile (angl. *restraint and minimum force*), kar pomeni, da je treba vojaško silo uporabiti previdno, preudarno in disciplinirano, saj lahko ima že eno samo dejanje znatne vojaške in politične posledice. Načelo omejevanja terja previdno in disciplinirano tehtanje med potrebo po varnosti, doseganjem vojaških ciljev in doseganjem končnih ciljev operacije. Uporaba prekomerne sile bi lahko vodila v dodatne napetosti med vpletenimi strankami in na ta način po eni strani ogrozila legitimnost organizacije, ki se zateka k uporabi sile, ter hkrati okrepila legitimnost nasprotne stranke. Zato morajo poveljniki na vseh ravneh sprejeti potrebne ukrepe za primerno usposobitev svojega osebja ter v večnacionalnih oz. regionalnih operacijah hkrati upoštevati različne nacionalne omejitve; torej dejstvo, da so lahko pripadniki nekaterih kontingentov v svojem domačem pravu bolj omejeni glede možnosti uporabe sile kot drugi.
- i. Jasnost ciljev (angl. *objective/end state*), ki terja, da so vse mirovne operacije usmerjene proti jasno identificiranim, določenim in dosegljivim ciljem.
- j. Vztrajnost (angl. *perseverance*), kar pomeni pripravljenost na vztrajno uporabo vojaških sredstev v podporo strateškim ciljem.
- k. Enotnost prizadevanj (angl. *unity of effort*), ki zahteva, da morajo biti vsa sredstva usmerjena v doseganje skupnega namena. Načelo enotnosti prizadevanj izhaja iz načela enotnosti poveljevanja (angl. *unity of command*), v kontekstu sodobnih mirovniških operacij pa to načelo pogosto omejujejo vpletenost različnih mednarodnih vojaških in nevojaških udeležencev, pomanjkanje jasno

dogovorjenih in določenih struktur poveljevanja ter različne razlage in stališča glede končnega cilja operacije.

- l. Legitimnost (angl. *legitimacy*), ki jo različne zainteresirane skupine dojemajo kot legalnost, moralnost ali poštenost sklopa dejanj; takšne skupine lahko vključujejo domačo in tujo javnost, tuje države, lokalno civilno prebivalstvo na območju delovanja operacije in sodelujoče sile. Večja stopnja legitimnosti operacije tako v očeh domačega prebivalstva sodelujočega kontingenta kot v očeh lokalnega prebivalstva na območju operacije povečuje možnosti dolgoročnega uspeha operacije.
- m. Varnost (angl. *security*), kar pomeni, da so lahko mirovnim silam podeljene posebne pristojnosti in obveznosti za zaščito civilnih elementov operacije, kar je lahko ključnega pomena za uspeh operacije – sposobnost vzpostavljanja in vzdrževanja varnosti na območju operacije dopolnjuje načelo kredibilnosti operacije.
- n. Vzajemno spoštovanje in kulturna ozaveščenost (angl. *mutual respect and cultural awareness*) med večnacionalnimi partnerji, ki vključuje jasno in skupno razumevanje ter skupne cilje med zavezniki, je ključnega pomena za uspeh operacije v večnacionalnem okolju.
- o. Redni in zadostni obveščevalni podatki (angl. *current and sufficient intelligence*), ki so ključnega pomena v procesih poveljniškega odločanja o tem, katere sile namestiti, kdaj, kje in kako jih namestiti ter kako jih uporabiti za čim bolj učinkovito doseganje ciljev misije.

3.1.3.2. Velika Britanija

3.1.3.2.1. Doktrina »širših operacij ohranjanja miru«

Sodobna britanska doktrina mirovnih operacij, oblikovana leta 1994 kot začasna doktrina za potrebe usmerjanja operacij v Bosni in Hercegovini na taktični ravni, objavljena v obliki priročnika z naslovom »Wider Peacekeeping«,⁷⁸² je prvič uvedla pojem »operacije v podporo miru« (angl. *peace support operations*) in identificirala tri podkategorije teh operacij:

- **operacije ohranjanja miru** (angl. *peacekeeping*), ki se izvajajo s privolitvijo strank v spopadu v podporo prizadevanjem za vzpostavitev ali ohranjanje miru z namenom promocije varnosti in vzdrževanja življenja na (potencialnih) kriznih območjih;
- **širše operacije ohranjanja miru** (angl. *wider peacekeeping*), ki vključujejo bolj kompleksne naloge ohranjanja miru (demobilizacijske operacije, vojaško podporo, humanitarno pomoč, preprečevanje sporov, zagotavljanje ali omejevanje svobode gibanja) in se izvajajo s splošno privolitvijo strank v sporu, vendar v okolju, ki je lahko zelo nestabilno;
- **operacije uveljavljanja miru** (angl. *peace enforcement*), ki se izvajajo z namenom ponovnega vzpostavljanja miru med strankami v sporu, od katerih ena ali več

⁷⁸² *British Army Field Manual*, UK Ministry of Defence, 1994.

ne soglaša z mednarodnim posredovanjem in med katerimi lahko še vedno potekajo sovražnosti.⁷⁸³

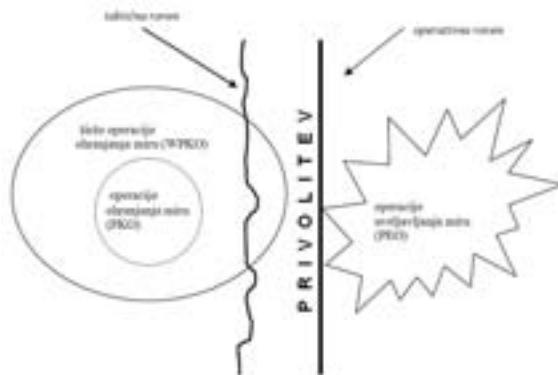
Koncept širših operacij ohranjanja miru je bil v britanski doktrini oblikovan kot pod-kategorija operacij ohranjanja miru. Ključna razlika med prvima kategorijama in tretjo kategorijo je obstoj in stopnja *privolitve*, ne pa stopnja nasilja na terenu. Zanimivo je, da priročnik vztraja pri tem stališču kljub temu, da hkrati priznava možnost, da je tudi v operacijah ohranjanja miru privolitev nestabilna oz. ni dana absolutno. Tako na prvi pogled razlika med operacijami ohranjanja miru in operacijami uveljavljanja miru ni najbolj jasna, za razjasnitev pa je dokument iz leta 1994 uvedel razlikovanje med privolitvijo na taktični in privolitvijo na operativni ravni – razmejitev med obema vrstama operacij naj bi tako potekala na operativni ravni, kjer naj bi bila privolitev v operacijah ohranjanja miru razmeroma jasna in zagotovljena v formalnih sporazumih, nestabilna pa bi lahko bila le na taktični ravni.

V britanski konceptualizaciji »širših operacij ohranjanja miru« je bil torej mejnik med operacijami ohranjanja miru ter operacijami uveljavljanja miru obstoj privolitve vsaj na operativni ravni. Tradicionalne operacije ohranjanja miru potekajo v okolju, kjer je stopnja privolitve vseh strank v sporu jasna in visoka (zagotovljena tako na operativni kot taktični ravni), širše operacije ohranjanja miru z bolj kompleksnimi nalogami pa lahko potekajo tudi v bolj nestabilnem okolju, kjer je stopnja privolitve sicer vsaj na operativni ravni zagotovljena (s formalnimi sporazumi), na taktični ravni pa je stopnja privolitve ene ali več strank v sporu nestabilna. To pomeni, da kljub načelni formalni privolitvi vseh ključnih strank v sporu, ena ali več strank oz. oboroženih skupin ali frakcij ne spoštuje prisotnosti in mandata mirovnih sil. Razmeroma visoko stopnjo privolitve oz. privolitev vsaj na operativni ravni je lažje ohraniti z upoštevanjem drugih temeljnih načel operacij ohranjanja miru – povedano drugače, na obstoj privolitve vplivajo naslednja načela:

- nepristranskost (angl. *impartiality*), ki zahteva enakopraven odnos mirovnih sil do vseh strank v spopadu, hkrati izhaja in hkrati vpliva na privolitev, ter je prav tako ključna razlika med operacijami ohranjanja miru in operacijami uveljavljanja miru oz. bojnimi operacijami;
- minimalna uporaba sile (angl. *minimum use of force*) je zlasti v širših operacijah ohranjanja miru, kjer je stopnja privolitve nestabilna, ključnega pomena, saj lahko prekoračena uporaba sile v takšnih okoljih hitro ogrozi dojetje misije kot nepristranske, pa tudi stopnjo privolitve, ter povzroči nenadzorovan in nasilen prehod v operacijo uveljavljanja miru;
- legitimnost (angl. *legitimacy*);
- verodostojnost (angl. *credibility*);
- medsebojno spoštovanje (angl. *mutual respect*);
- transparentnost (angl. *transparency*).

⁷⁸³ Prav tam: 2-5.

Slika 1: Britanski konceptualni model operacij v podporo miru iz leta 1994⁷⁸⁴

Prvi britanski (začasni) poskus oblikovanja celovite doktrine mirovnih operacij je imel daljnosežne posledice ne le za britansko in evropsko dojetje mirovnih operacij, pač pa tudi za samo OZN. Doktrine »širših operacij ohranjanja miru« namreč po njenem sprejemu niso uporabljale le britanske enote, temveč tudi številne druge enote, ki so se pripravljale za sodelovanje v mirovnih operacijah OZN v Afriki in v Evropi.⁷⁸⁵ Težava prvotne doktrine je bila v tem, da je (očitno pod vplivom lastnih slabih izkušenj iz BiH ter negativne izkušnje ameriške vojske v Somaliji) v veliki meri izhajala iz tradicionalnega koncepta operacij ohranjanja miru, ki ga je skušala le »razširiti« in tako prilagoditi novonastalim razmeram po koncu hladne vojne. Ni sicer izključevala možnosti ustanavljanja operacij uveljavljanja miru ali celo prehoda širše mirovne operacije v operacijo uveljavljanja miru, vendar je poudarjala, da mora biti tak prehod vnaprej premišljen in mora temeljiti na politični odločitvi, sprejeti z upoštevanjem potencialnega tveganja, v primeru izgube privolitve pa ga mora spremljati potrebna podpora obstoječi misiji v obliki ločene zračne ali kakšne druge podporne operacije, vendar ta podpora ne more biti zadostna priprava na prehod že obstoječe operacije ohranjanja miru v operacijo uveljavljanja miru; za takšen prehod bi bili potrebni celovito prestrukturiranje in prerazporeditev mirovnih sil, evakuacija neoboroženih opazovalcev in civilnega osebja ter verjetno prekinitev humanitarnih operacij.⁷⁸⁶

V tem sta se sicer precej usklajeni ameriška in britanska doktrina bistveno razlikovali. Britanska doktrina iz leta 1994 je precej bolj poudarjala ločenost obeh konceptov glede na stopnjo in raven privolitve strank v spopadu in je predvidevala le možnost izgube privolitve na *taktični*, ne pa tudi na operativni ravni. Po drugi strani pa ameriška doktrina upošteva možnost izgube privolitve tudi na operativni ravni, zlasti v primeru stopnjevanja (eskalacije) uporabe sile s strani mirovnih sil. Posledično skuša ameriška doktrina upoštevati realno možnost nepričakovane prehoda med eno in drugo vrsto operacij na terenu in poudarja potrebo po pripravi mirovnih sil na takšne situacije že ob samem začetku operacij, namenjene v nestabilnem operativnem okolju. Prvotna britanska doktrina pa je omogočala

⁷⁸⁴ Vir: *British Army Field Manual*, UK Ministry of Defence, 1994: 2-6.

⁷⁸⁵ Findlay, 2002: 317.

⁷⁸⁶ *British Army Field Manual*, UK Ministry of Defence, 1994: 2-13.

le ločeno izvedbo različnih oblik prisilnih operacij v podporo obstoječi operaciji ohranjanja miru (vzporedno delovanje), ne pa v okviru iste operacije prehoda iz ene oblike delovanja v drugo.⁷⁸⁷ Koncept operacij širšega ohranjanja miru v britanski doktrini je tako pravzaprav ekvivalent koncepta operacij uveljavljanja miru v ameriški doktrini. Povedano drugače, ločnica, ki jo ameriška doktrina postavlja med operacijami ohranjanja miru in operacijami uveljavljanja miru, v britanski doktrini poteka med operacijami ohranjanja miru in širšimi operacijami ohranjanja miru.⁷⁸⁸

3.1.3.2.2. Doktrina operacij v podporo miru

Omenjene razlike so bile tudi bistvo kritik britanske doktrine iz leta 1994, ki so postopoma pripeljale do nekaterih sprememb, vključenih v nov britanski priročnik iz leta 1998, namenjen opredelitvi temeljnih smernic za delovanje mirovnih operacij na *operativni* ravni. Priročnik z naslovom *Peace Support Operations: Joint Warfare Publication 3-50* (v nadaljevanju JWP 3-50), je bil dopolnjen in posodobljen leta 2004. Bistvene novosti v primerjavi s taktično doktrino iz leta 1994 so v opustitvi posebnega koncepta »širših operacij ohranjanja miru« (in posledično poenotenje kategorije operacij ohranjanja miru) ter v vključitvi operacij uveljavljanja miru kot posebne kategorije, ki se (za razliko od doktrine OZN in podobno kot v ameriški doktrini) na spektru nasilja uvršča med mirovne operacije (angl. *peacekeeping*) in vojne operacije (angl. *war*). Doktrina iz leta 2004 temelji na konceptu »operacij v podporo miru« (angl. *peace support operations*), ki jih podobno kot druge doktrine deli na: preprečevanje konfliktov (angl. *conflict prevention*), vzpostavljanje miru (angl. *peacemaking*), uveljavljanje miru (angl. *peace enforcement*), ohranjanje miru (angl. *peacekeeping*) ter operacije izgradnje miru in/ali humanitarne operacije (angl. *peacebuilding operations, humanitarian operations*).

Medtem ko nova doktrina še vedno opozarja na nevarnost prečkanja »Rubikona privolitve« v lahko oboroženih operacijah ohranjanja miru, hkrati poudarja, da za dobro oborožene bojne enote takšen »Rubikon« ne obstaja, čeprav je stopnja privolitve še vedno ključni kriterij, ki določa naravo delovanja operacije.⁷⁸⁹ Nova doktrina torej predvideva možnost prehoda (tranzicije) iz ene vrste operacije v drugo, zlasti v smeri proti operaciji ohranjanja miru; prehod slednje v operacijo uveljavljanja miru pa je mogoč le, če je misija že vnaprej primerno oborožena in usposobljena za izvajanje robustnejših nalog. Zlasti v nestabilnih situacijah, kjer je stopnja privolitve posebej vprašljiva oz. spremenljiva, morajo biti mirovne sile zato že od vsega začetka pripravljene na morebiten prehod v bolj robustno delovanje, in temu primerno tudi opremljene. V takšnih situacijah bo robustnejša uporaba sile neizogibno vodila v dvom ene ali več strank v sporu v nepristranskost mirovnih sil in dodatno zmanjšala stopnjo privolitve, zato mora biti tudi v teh okoliščinah uporaba sile skrbno premišljena in skrajno sredstvo potem, ko so odpovedale nenasilne metode, kot so pogajanja, posredovanja in druge. Sodobna britanska doktrina se tako v konceptualizaciji operacij v podporo miru sedaj skoraj

⁷⁸⁷ Glej tudi Findlay, 2002: 417.

⁷⁸⁸ Glej tudi Mansell, 1994: 29.

⁷⁸⁹ Findlay, 2002: 403.

v vseh bistvenih elementih pokriva z ameriško doktrino, ki je že bila podrobneje obravnavana. Podobno kot ameriška tudi britanska doktrina poudarja, da mora biti tako v operacijah ohranjanja miru (PKO) kot v operacijah uveljavljanja miru (PEO) uporaba sile še vedno le sredstvo uveljavljanja miru, in ne orodje za vojaški poraz nasprotnika, saj jih prav to ločuje od vojne oz. od prisilnih vojaških akcij po VII. poglavju UL OZN. Medtem ko je v PKO uporaba sile mogoča le v samoobrambi, je v PEO mogoča tudi v prisilne namene, zato morajo biti mirovne sile pripravljene tudi na izvajanje bojnih funkcij. Prav tako jih od klasičnih bojnih operacij (vojne) ločujeta elementa *privolitve* vpletenih strank, ki je stabilnejša v PKO, manj stabilna pa v PEO, ter *nepriustranskosti* mirovnih sil. V tej točki se britanska doktrina še vedno nekoliko razlikuje od ameriške, saj za razliko od ameriške poudarja absoluten pomen nepristranskosti mirovnih sil, tako v PKO kot PEO.

3.1.3.3. Francija

Sredi devetdesetih let prejšnjega stoletja, še pred ZDA, VB in Kanado, je Francija zavzela dokaj robusten pristop k uporabi sile v okviru operacij v podporo miru z namenom preprečevanja in nadzora mednarodnih kriz. Leta 1995 je načelnik štaba francoske vojske Jacques Lanxade oblikoval prve splošne smernice doktrine mirovnih operacij: t.i. Lanxadejeva direktiva⁷⁹⁰ je identificirala tri različne tipe mirovnih operacij, v katerih lahko sodelujejo francoske oborožene sile:

- **ohranjanje miru** (angl. *peacekeeping*, fr. *maintien de la paix*), ki se izvaja na podlagi VI. poglavja UL OZN s privolitvijo strank v sporu in po ustavitvi sovražnosti;
- **vzpostavljanje miru** (angl. *peace restoration*, fr. *restauration de la paix*), ki se izvaja na podlagi VII. poglavja UL OZN v situacijah, kjer še potekajo sovražnosti, in brez privolitve strank v sporu, in v katerih skuša OZN ponovno vzpostaviti mednarodni mir in varnost brez identifikacije konkretnega agresorja (klasični primer je vojaško humanitarno posredovanje);⁷⁹¹
- **vsiljevanje miru** (angl. *peace imposition*, fr. *imposition de la paix*), ki poteka na podlagi VII. poglavja UL OZN z namenom vsiliti mir z grožnjo ali z uporabo sile proti imenovanemu agresorju.

Francoski model operacij ohranjanja miru (angl. *peacekeeping*, fr. *maintien de la paix*) temelji na tradicionalnem konceptu, razvitem v okviru OZN, ki ga sprejemata tudi ameriška in britanska doktrina in v skladu s katerim sta privolitev vseh strank v sporu in nepristranskost temeljna pogoja in načeli mirovnih operacij, uporaba sile pa omejena na samoobrambo kot skrajno sredstvo.⁷⁹²

V devetdesetih letih pa je tudi francoska vojska v praksi na lastni koži izkusila nevarnost nejasnih situacij, v katerih je bilo prvotno dano soglasje nestabilno in pogosto naknadno nepričakovano umaknjeno, in za katere ni bilo oblikovanih primernih smernic. Takšne situacije so bile še najbližje francoskemu konceptu *restauration de la paix* na meji med ohranjanjem miru in vojaškimi akcijami

⁷⁹⁰ Lanxade, 1996.

⁷⁹¹ Koncept očitno odraža francosko izkušnjo pri vodenju operacije *Turkiz* v Ruandi leta 1994.

⁷⁹² Lanxade, 1996: 31-33.

(ki so v Lanxadejevi doktrini poimenovane kot »uveljavljanje miru«), v katerih je ključ do uspeha verodostojna prisilna vojaška moč. To pomeni, da morajo biti mirovne sile pripravljene in opremljene tudi za bolj robustno uporabo sile, tako za lastno zaščito in zaščito misije kot za implementacijo mandata in tudi za zaščito civilistov. Koncept pravzaprav še najbolj ustreza konceptu uveljavljanja miru (*peace enforcement*), kot se je v ostalih doktrinah (ZDA, VB, Kanada, NATO, ne pa tudi v doktrini OZN) razvil proti koncu prejšnjega desetletja in v zadnjih letih. Podobno kot ameriška in britanska tudi francoska doktrina poudarja pomen vzdržnosti in omejene uporabe sile, ki v mirovnih operacijah za razliko od vojnih operacij ni vojaški poraz nasprotnika, temveč ohranjanje mednarodnega miru in spoštovanja mednarodnega prava. V določenih primerih je v ta namen potrebna tudi bolj robustna uporaba sile, vendar ne uničevalne narave, ampak le z namenom uveljaviti voljo mednarodne skupnosti.

Francoska doktrina tako za razliko od npr. ameriške in britanske doktrine že vse od devetdesetih let prejšnjega stoletja sprejema možnost ofenzivne uporabe sile v mirovnih operacijah z namenom implementacije mandata, tudi na račun izgube značaja nepristranskosti. Načela nepristranskosti namreč nikoli ni absolutizirala oz. je skušala ločevati med nepristranskostjo in nevtralnostjo (podobno kot sodobna ameriška doktrina, glej zgoraj): nepristranskost zahteva delovanje brez predsodkov do različnih strank v sporu glede vsebine spora in je temeljno in nujno načelo vseh mirovnih operacij, medtem ko bi nevtralnost zahtevala, da se mirovne sile v nobenih okoliščinah ne smejo postaviti na eno ali drugo stran; tega pa od njih ni mogoče pričakovati, še zlasti ne v situacijah množičnih kršitev človekovih pravic ali etničnega čiščenja, v katerih se od njih pričakuje »aktivna nepristranskost«, usmerjena v zaščito civilistov in morebitno pridržanje oseb, osumljenih mednarodnih hudodelstev.⁷⁹³ Za izvedbo takšnih operacij pa mora imeti operacija jasen in dovolj širok mandat Varnostnega sveta, zagotovljene potrebne zmožnosti ter jasna in dovolj robustna pravila delovanja.

3.1.3.4. Kanada

Kanada vsekakor spada med države z največ izkušnjami v mirovnih operacijah, in danes poleg operacij OZN sodeluje tudi v operacijah zveze NATO, Evropske unije in Afriške unije. Prav zato je zanimivo, da je njen prispevek k razvoju doktrine mirovnih operacij razmeroma majhen. Do sredine devetdesetih let prejšnjega stoletja Kanada praktično ni imela doktrine mirovnih operacij oz. so jo sestavljale fragmentirane *ad hoc* smernice, ki so se sproti prilagajale novim situacijam. Leta 1995 je Kanada vendarle izdala priročnik za mirovne operacije za kopenske in zračne sile,⁷⁹⁴ ki je, podobno kot ameriški, prevzel koncept »nevojnih operacij« (angl. *military operations other than war* - MOOTW), le z nekoliko drugačno kategorizacijo teh operacij. Določal je štiri tipe mirovnih operacij: uveljavljanje miru (angl. *peace enforcement*), ki so pomenile klasične prisilne vojaške operacije v smislu VII. poglavja UL OZN, sile za ohranjanje miru (angl. *peacekeeping forces*), opazovalne

⁷⁹³ Glej tudi Ku in Jacobson, 2003: 281 in Findlay, 2002: 405.

⁷⁹⁴ *Operations Land and Tactical Air Vol. 3: Peacekeeping Operations*, Manual B-GL-301-003/FP-001, Canadian Armed Forces, 1995.

misije (angl. *observer missions*) in humanitarno pomoč (angl. *humanitarian assistance*). Doktrina je omogočala »primerno uporabo sile v samoobrambi« (angl. *appropriate use of force in cases of self-defence*), hkrati pa je poudarjala tudi pomen bolj robustne uporabe sile, ki lahko v primerih izzivanja pripomore k verodostojnosti operacije in odvrne nadaljnje izzivanje.⁷⁹⁵ Podobno kot druge je tudi kanadska doktrina iz leta 1995 poudarjala, da cilj vojaških mirovnih operacij ni vojaški poraz nasprotnika, temveč ustvarjanje pogojev za širše politično, diplomatsko ali humanitarno delovanje, namenjeno dolgoročnejši rešitvi spora.

Leta 2002 je bila v obliki priročnika izdana nova skupna doktrina, ki prevzema vse bolj splošno (zlasti v okviru zveze NATO) uveljavljen krovni koncept »operacij v podporo miru« (angl. *peace support operations*), vanj pa so vključene operacije izgradnje miru (angl. *peacebuilding*), operacije vzpostavljanja miru (angl. *peacemaking*), preprečevanje konfliktov (angl. *conflict prevention*) in (tradicionalne ali kompleksne) operacije ohranjanja miru (angl. *traditional/complex peacekeeping operations*). Za razliko od drugih doktrin (tudi Natove skupne doktrine), pa kanadska doktrina od koncepta »operacij ohranjanja miru« ločuje humanitarne operacije, ki so konceptualizirane kot posebne ne-vojne operacije, ter klasične vojaške prisilne operacije (angl. *enforcement operations*) na podlagi VII. poglavja UL OZN, ki lahko potekajo komplementarno ali hkrati z operacijami v podporo miru, ali pa neodvisno.⁷⁹⁶

3.1.4. Regionalne doktrine

3.1.4.1. Doktrina zveze NATO

Zveza NATO je pravzaprav edina mednarodna organizacija s povsem razvito doktrino mirovnih operacij in drugih vojaških operacij na *strateški* ravni. Izhaja iz doktrin držav članic in odraža potrebo po uravnoteženju različnih nacionalnih stališč in interesov.⁷⁹⁷ NATO pojem doktrine definira kot »temeljna načela, ki vodijo vojaške sile pri delovanju v podporo ciljev operacije. Je obvezujoča, vendar je pri njeni uporabi potrebna presoja.«⁷⁹⁸ Doktrina zveze NATO je sicer primarno namenjena uporabi v operacijah pod vodstvom zveze NATO, vendar jo je mogoče, na podlagi predhodnih dogovorov, uporabiti tudi v *ad hoc* večnacionalnih operacijah.⁷⁹⁹

Potreba po razvoju sposobnosti zveze NATO za sodelovanje v operacijah kriznega odzivanja onkraj koncepta »kolektivne varnosti« na podlagi 5. člena Severnoatlantske pogodbe (*non-Article 5 Crisis Response Operations – NA5CROs*) je bila izražena na vrhu v Washingtonu leta 1999. Na tem srečanju je bilo poudarjeno tudi, da mora biti sodelovanje NATO v teh operacijah prilagodljivo, predano

⁷⁹⁵ Findlay, 2002: 408, op. 98.

⁷⁹⁶ Canadian Armed Forces, *Peace Support Operations, Joint Doctrine Manual, B-GJ-005-307/FP-030*, 2003.

⁷⁹⁷ V okviru zveze je bila Veliki Britaniji naložena naloga pripraviti skupno operativno doktrino, na taktični ravni pa je bila ta naloga zaupana Nizozemski.

⁷⁹⁸ NATO, 2008: Allied Administrative Publication-6 (v nadaljevanju: AAP-6, 2008): *NATO Glossary of Terms and Definitions*.

⁷⁹⁹ NATO, 2001: Allied Joint Publication, *Peace Support Operations, AJP-3.4.1* (v nadaljevanju: AJP-3.4.1.).

ciljem kolektivne obrambe, in da mora biti NATO pripravljen na izvajanje novih misij, vključno z nalogami preprečevanja sporov in kriznega upravljanja. Koncept NA5CROs zajema širok spekter operacij, vključno z »operacijami v podporo miru« (angl. *peace support operations*), ki se lahko raztezajo od bolj zahtevnih oblik delovanja z namenom uveljavljanja miru (angl. *peace enforcement*) do vojaških preventivnih dejavnosti.⁸⁰⁰ Bistvena razlika med temi operacijami in operacijami na podlagi 5. člena Severnoatlantske pogodbe je, da članice NATO niso formalno obvezane k sodelovanju v NA5CROs, temveč je njihovo sodelovanje v teh operacijah prostovoljno.

Doktrina NATO torej temelji na konceptu »operacij v podporo miru« (angl. *peace support operations*, fr. *opération de soutien de la paix*), ki so del širše kategorije operacij kriznega odzivanja izven 5. člena Severnoatlantske pogodbe (NA5CROs). Operacije v podporo miru so definirane kot »operacije, ki nepristransko uporabljajo diplomatska, civilna in vojaška sredstva z namenom ohranjanja ali ponovne vzpostavitve miru, v skladu s cilji in načeli OZN«. ⁸⁰¹ Izvajajo se bodisi pod vodstvom OZN bodisi (samo) s pooblastilom Varnostnega sveta OZN ali s pooblastilom OVSE in so večfunkcionalne operacije, ki lahko (podobno kot v drugih sodobnih doktrinah) vključujejo:

- ukrepe za preprečevanje konfliktov (angl. *conflict prevention*, fr. *prévention des conflits*);
- operacije vzpostavljanja miru (angl. *peacemaking*, fr. *rétablissement de la paix*);
- operacije ohranjanja miru (angl. *peacekeeping operations*, fr. *maintien de la paix*);
- operacije uveljavljanja miru (angl. *peace enforcement operations*, fr. *imposition de la paix*);
- dejavnosti izgradnje miru (angl. *peacebuilding*, fr. *consolidation de la paix*);
- humanitarne operacije (angl. *humanitarian operation*, fr. *opération humanitaire*).

Ukrepi za preprečevanje konfliktov (angl. *conflict prevention*, fr. *prévention des conflits*) pomenijo komplementarno uporabo diplomatskih, civilnih in (po potrebi) vojaških sredstev, z namenom opazovanja in identifikacije vzrokov spora ter pravočasnega ukrepanja za preprečitev izbruha, eskalacije ali ponovnega začetka sovražnosti.⁸⁰² Vojaške naloge v okviru teh operacij lahko vključujejo: zgodnje opozarjanje (angl. *early warning*), nadzor (angl. *surveillance*), usposabljanje in reformo varnostnega sektorja (angl. *training and security reform*) ter preventivno razmestitev (angl. *preventive deployment*).⁸⁰³

Operacije ohranjanja miru (angl. *peacekeeping operations*, fr. *maintien de la paix*) sledijo sklenitvi sporazuma ali prekinitvi ognja med strankami v sporu, na podlagi katerih je ustvarjeno razmeroma varno okolje, v katerem je stopnja privolitve strank

⁸⁰⁰ *Prav tam*: 1-1.

⁸⁰¹ AAP-6, 2008.

⁸⁰² *Prav tam*.

⁸⁰³ AJP-3.4.1: 2-3 do 2-4.

visoka, tveganje kršitev pa nizko; uporaba sile v takšnih operacijah je praviloma omejena na samoobrambo.⁸⁰⁴ Te operacije se praviloma izvajajo v skladu z načeli VI. poglavja UL OZN z namenom nadzora in pospeševanja implementacije mirovnega sporazuma. Izguba privolitve strank v sporu lahko ogrozi svobodo delovanja mirovnih sil, in celo ogrozi nadaljevanje operacije. Zato so temeljna vodila v teh operacijah nepristranskost mirovnih sil, omejena uporaba sile v samoobrambi in vzdrževanje ter spodbujanje privolitve.⁸⁰⁵

Operacije uveljavljanja miru (angl. *peace enforcement operations*, fr. *imposition de la paix*) se izvajajo z namenom zagotavljanja spoštovanja prekinitve ognja ali mirovnega sporazuma v primerih, ko sta stopnja soglasja med strankami v sporu ter spoštovanje sklenjenih sporazumov negotova, tveganje kršitev pa visoko. V teh operacijah morajo biti mirovne sile sposobne na kredibilen in nepristranski način prisiliti stranke v sporu k spoštovanju medsebojnih dogovorov.⁸⁰⁶ Operacije uveljavljanja miru se praviloma izvajajo na podlagi načel VII. poglavja UL OZN in so po svoji naravi prisilne in se izvajajo, kot rečeno, kadar privolitev vseh strank v sporu ni dosežena oz. je negotova. Pomembno je, da se vojaški cilji v teh operacijah ves čas prilagajajo političnim ciljem, saj njihov namen ni vojaški poraz nasprotnika, temveč prepričati oz. prisiliti stranke v sporu k določenemu ravnanju.

Vendar NATO zagovarja jasno ločitev med operacijami ohranjanja miru, in operacijami uveljavljanja miru, ter hkrati opozarja, da morajo biti sile v podporo miru vselej zasnovane v skladu s potrebami in operativnim okoljem posamezne operacije (zlasti glede na predvideno stopnjo spoštovanja sklenjenih sporazumov s strani strank v sporu). Operacija mora biti torej že od začetka zasnovana bodisi kot operacija ohranjanja miru bodisi kot operacija uveljavljanja miru; oborožene sile, ki so zasnovane in pripravljene za izvajanje operacij ohranjanja miru, morda niso sposobne izvajati ukrepov uveljavljanja miru, zato naj se v primeru stopnjevanja nestabilnosti in tveganja na terenu takšne sile v celoti umaknejo, ali zamenjajo z okrepljenimi silami.⁸⁰⁷ Podobno kot ameriška tudi doktrina NATO poudarja, da mora prehod iz PKO v PEO temeljiti na dobro premišljeni *politični* odločitvi, izvede pa se lahko samo ob primerni prilagoditvi mandata operacije, bolj robustnih pravilih delovanja ter okrepitvi in prestrukturiranju mirovnih sil. Skratka, prehod iz PKO v PEO ni mogoč brez bistvenega premora, razen če so bile mirovne sile že od začetka zasnovane kot operacija uveljavljanja miru, s primernim mandatom in dovolj robustnimi pravili delovanja. Drugače pa je s preходом PEO v PKO – takšen prehod naj bi temeljil na konkretni presoji lokalnih razmer (krepitev stopnje privolitve in zmanjševanje tveganja) in pomeni postopen prehod k tehnikam PKO, ali celo zamenjavo mirovnih sil s silami, zasnovanimi za izvajanje PKO. V prvem primeru, ko gre le prilagoditev pristopa in tehnik, naj bi bil mogoč tudi prehod

⁸⁰⁴ *Prav tam.*

⁸⁰⁵ AJP-3.4.1: 2-4.

⁸⁰⁶ *Prav tam.*

⁸⁰⁷ Takšen pristop je na primer drugačen od kanadske, (nove) britanske in francoske doktrine, ki izhajajo iz domneve, da imajo oz. morajo imeti mirovne sile, razmeščene na kriznem območju vse potrebne zmožnosti za reagiranje v še tako nevarnih situacijah.

nazaj v delovanje z namenom uveljavljanja miru, če to seveda omogočata mandat in dovolj robustna pravila delovanja.⁸⁰⁸

Tudi doktrina NATO torej presega tradicionalno »doktrino« operacij ohranjanja miru OZN, saj izrecno upošteva pomen uporabe vojaške sile pri zagotavljanju političnih ciljev misije in poudarja, da ima NATO edinstvene kapacitete za razmestitev, usmerjanje ter nadzor in poveljevanje operacij, namenjenih uveljavljanju miru (angl. *peace enforcement*) proti subjektom, odgovornim za grožnje ali kršitve miru ali agresivna dejanja. Zato naj bi bila to tudi najpogostejša naloga zveze v okviru mirovnih operacij v podporo OZN. Kljub temu zelo robustnemu pristopu pa tudi doktrina NATO izpostavlja pomen privolitve strank v spopadu za uspeh operacije ter opozarja, da bi lahko opustitev načela nepristranskosti mirovnih sil spremenila operacijo za uveljavljanje miru v odkrito vojno bojevanje.

Vse vojaške operacije se morajo sicer izvajati z določeno mero vzdržnosti oz. omejevanja, vsaj v skladu z mednarodnim pravom oboroženih spopadov. Tisto, kar operacije v podporo miru ločuje od drugih vojaških operacij, pa je prav nepristranskost sil v podporo miru. Operacije v podporo miru se namreč ne izvajajo v podporo oz. proti eni ali drugi stranki v sporu, temveč z enakopravnim odnosom do vseh strank v sporu – ukrepi in dejanja mirovnih sil temeljijo na presoji stopnje spoštovanja sklenjenih dogovorov s strani posameznih strank, in ne na moralnih predsodkih glede strank samih. Enako kot večina drugih doktrin, tudi doktrina NATO poudarja, da cilj operacij v podporo miru za razliko od ostalih vojaških oz. vojnih operacij ni vojaški poraz nasprotnika, temveč doseči določen politični rezultat. Vojaške oz. prisilne operacije se sicer lahko izvajajo za zaščito operacij v podporo miru ali pred njimi, tako da se zagotovi prekinitev ognja in varno okolje za razmestitev mirovnih sil, cilji operacij v podporo miru pa so nato uveljavitev oz. vzpostavitev miru in varnosti na kriznem območju ter spoštovanja načel OZN in mednarodnega prava oboroženih spopadov.⁸⁰⁹

Operacije vzpostavljanja miru (angl. *peacemaking operations*, fr. *rétablissement de la paix*) se izvajajo po začetku spopadov med strankami v sporu, z namenom zagotoviti prekinitev ognja ali mirno rešitev spora, in vključujejo predvsem diplomatske dejavnosti, kot so dobre usluge, posredovanje, sprava, izvajanje diplomatskega pritiska, osamitev, sankcije in druge dejavnosti po navodilu Severnoatlantskega sveta, po potrebi podprte s posredno ali neposredno uporabo oborožene sile.⁸¹⁰

Operacije izgradnje miru (angl. *peacebuilding operations*, fr. *consolidation de la paix*), ki vključujejo komplementarno uporabo diplomatskih, socio-ekonomskih in (po potrebi) vojaških sredstev z namenom reševanja globljih vzrokov spora ter dolgoročnih potreb lokalnega prebivalstva; tovrstni ukrepi so del dolgoročnejšega procesa in lahko potekajo sočasno z drugimi tipi operacij v podporo miru.⁸¹¹ Vojaške

⁸⁰⁸ AJP-3.4.1: 2-5.

⁸⁰⁹ *Prav tam*: 2-1

⁸¹⁰ AAP-6 in AJP-3.4.1: 2.7.

⁸¹¹ AAP-6.

naloge v okviru teh operacij so praviloma omejene na zagotavljanje stabilnega in varnega okolja za izvajanje dejavnosti civilnih institucij.

Operacije humanitarne pomoči (angl. *humanitarian operation*, fr. *opération humanitaire*) so namenjene lažšanju človeškega trpljenja v primerih, ko odgovorni civilni akterji na prizadetem območju niso sposobni ali pripravljeni nuditi zadostne podpore lokalnemu prebivalstvu; te operacije se lahko izvajajo prej, vzporedno ali komplementarno z dejavnostmi specializiranih civilnih humanitarnih organizacij.⁸¹² Med temeljnimi vojaškimi nalogami v okviru teh operacij so npr. uveljavitev območij prepovedi letenja, razmejitev strani v spopadu s silo, vzpostavitev in zaščita varnih območij ter varnih koridorjev za prehod civilistov in dostavo humanitarne pomoči.⁸¹³

Načela operacij v podporo miru v doktrini NATO so primerljiva z nacionalnimi doktrinami in »doktrino« OZN iz leta 2008. Temeljna načela so seveda privolitev, nepristranskost in omejena uporaba sile. Doktrina ponuja obsežno razlago vseh treh načel. Poudarja, da je treba načelo nepristranskosti razumeti kot dvojno načelo – prvič, kot način delovanja mirovnih sil, drugič pa kot dojemanje operacije s strani strank v spopadu. Delovanje mirovnih sil mora biti vselej nepristransko in enakopravno v odnosu do vseh strank v spopadu: če je treba uporabiti silo, se jo mora uporabiti na osnovi *dejanja*, in ne *osebe* oz. stranke, ki je dejanje izvršila. Po drugi strani je treba pričakovati, da stranka, ki vztrajno krši dogovore, uporabe sile proti sebi ne bo dojemala kot nepristranske, četudi je na tak način dejansko uporabljena s strani mirovnih sil. Podobno kot nekatere nacionalne doktrine, tudi doktrina NATO poudarja, da zahteve po nepristranskosti ne gre zamenjevati z nevtralnostjo, saj bi to lahko omejilo prilagodljivost misije in njen uspeh: delovanje mirovnih sil mora biti sicer vedno nepristransko, ne pa tudi nevtralno z vidika izvajanja ciljev misije.⁸¹⁴

Podobno kot načelo nepristranskosti ima tudi privolitev dva vidika: vidik mirovnih sil samih, ki od njih zahteva spodbujanje in krepitev privolitve strank, ter vidik strank v sporu in lokalnega prebivalstva. Obstoj privolitve je treba presojati tako v časovnem smislu (trajnost ali nestabilnost privolitve) kot tudi v geografskem smislu: horizontalno, kot obstoj privolitve v določenih segmentih prebivalstva, ter vertikalno, v določenih hierarhičnih segmentih strank v spopadu; zlasti v kontekstu notranjih spopadov so pogoste situacije, ko privolitev obstaja na strateški ravni (izražena v obliki dogovora o premirju ali mirovnega sporazuma), medtem ko na taktični ravni lokalne opozicijske skupine oz. frakcije, ki ne upoštevajo lastnega vodstva, delujejo sovražno v odnosu do mirovnih sil. V takšnih situacijah je bolje razmestiti sile, pripravljene in opremljene tudi za uveljavljanje spoštovanja privolitve oz. sklenjenih dogovorov v primeru (delne) izgube privolitve. Ponovna pridobitev privolitve je bistvenega pomena za končni uspeh celotne operacije.⁸¹⁵

⁸¹² *Prav tam.*

⁸¹³ *Prav tam.*

⁸¹⁴ AJP-3.4.1: 3-1 do 3-2.

⁸¹⁵ *Prav tam:* 3-2 do 3-4.

Podobno kot druge nacionalne doktrine in skupna »doktrina« OZN tudi doktrina NATO poudarja zmernost oz. vzdržnost pri uporabi sile, kar pomeni, da mora biti v vsaki situacija uporabljena primerna in sorazmerna stopnja sile, ki je nujna za doseg specifičnega cilja. Obvezujoče okvire uporabe sile oz. okoliščine in način dovoljene uporabe sile določajo mandat, izražen v resoluciji Varnostnega sveta, mednarodno pravo ter nacionalno pravo držav pošiljateljic in (v določenih primerih), nacionalno pravo države gostiteljice. Ti okviri so podrobneje izraženi v izvršilni direktivi Severnoatlantskega sveta ter v odobrenih pravilih delovanja (ROE).⁸¹⁶

Ostala načela operacij v podporo miru, našeta v 3. poglavju doktrine NATO, pa so:

- jasni cilji (angl. *objective/end-state*);
- vztrajnost (angl. *perseverance/long-term view*);
- enotnost prizadevanj (angl. *unity of effort*);
- prilagodljivost (angl. *flexibility*);
- legitimnost (angl. *legitimacy*);
- varnost (angl. *security*);
- verodostojnost (angl. *credibility*);
- medsebojno spoštovanje (angl. *mutual respect*);
- transparentnost operacij (angl. *transparency of operations*);
- svoboda vojaškega gibanja (angl. *freedom of military movement*);
- civilno-vojaško sodelovanje in povezovanje (angl. *civil-military cooperation and liaison*).⁸¹⁷

3.1.4.2. Regionalne doktrine v nastajanju

V prejšnjem desetletju so afriške večnacionalne operacije postale pomemben akter v prizadevanjih mednarodne skupnosti na področju miru in varnosti, zlasti po neuspešnih operacijah OZN v Somaliji, Ruandi in Angoli, ko je postalo jasno, da bo morala afriška celina sama poskrbeti za večino od številnih kriznih situacij v regiji. Afriške večnacionalne sile so razvile dokaj robusten odnos do mirovnih operacij, ki je vsekakor bližje konceptu operacij uveljavljanja miru kot konceptu tradicionalnih operacij ohranjanja miru, kot jih razume OZN. Kljub takemu razvoju pa je na ravni Afriške unije in ECOWAS doktrina vojaških operacij šele v povojih, saj tudi večina držav članic teh dveh organizacij nima razvitih lastnih doktrin, na podlagi katerih bi bilo mogoče oblikovati večnacionalne doktrine. V okviru Afriške unije je Komisija AU pristojna za oblikovanje napotkov za usposabljanje nacionalnih kontingentov v pripravljenosti (angl. *stand-by contingets*), tako na operativni kot na taktični ravni, vključno z usposabljanjem na področju človekovih pravic in mednarodnega prava oboroženih spopadov. Komisija pripravlja in izdaja tudi operativne postopke v podporo standardizaciji usposabljanja, nacionalnim doktrinam in priročnikom. Vendarle pa AU načrtuje in razvija lastno skupno doktrino, saj je le-ta ena od temeljnih podlag za učinkovito oblikovanje in delovanje Afriških sil v pripravljeno-

⁸¹⁶ Prav tam: 3-4.

⁸¹⁷ Prav tam: 3-6 do 3-9.

sti (angl. *African Standby Force*), ki naj bi jih AU razvila do leta 2010.⁸¹⁸ S pomočjo OZN in drugih partnerjev tudi v okviru ECOWAS poteka razvoj skupne doktrine mirovnih operacij, za potrebe skupnih sil ECOWAS v pripravljenosti. (*ECOWAS Standby Force*).

Evropska unija sicer nima sprejete lastne definicije mirovnih operacij, vendar pa so možnosti vojaškega posredovanja v okviru izvajanja operacij skupne varnostne in obrambne politike primerljive z mirovnimi operacijami OZN v najširšem smislu. Pravno podlago za izvajanje misij pod vodstvom EU ponuja 17. člen Amsterdamske pogodbe iz leta 1997, ki v 17.2. členu navaja t.i. peterburške naloge: te so bile prvič opredeljene v Peterburški deklaraciji, sprejeti v okviru ministrskega sveta Zahodnoevropske Unije leta 1992, in vključujejo:

- humanitarne in reševalne operacije;
- naloge za ohranjanje miru;
- bojne operacije za krizno upravljanje, vključno z ukrepi za vzpostavljanje miru.⁸¹⁹

Ti trije tipi pokrivajo celoten spekter vojaških operacij, od nenasilnih do bolj robustnih. Glede na kontekst v času njihove konceptualizacije je mogoče reči, da se koncept nalog za ohranjanje miru pokriva s tradicionalnim konceptom operacij ohranjanja miru, v katerih velja »sveta trojica« načel privolitve, nepristranskoosti in uporabe sile le v samoobrambi. Tretja kategorija peterburških nalog pa je verjetno dovolj široka, da omogoča tudi delovanje v sodobnih operacijah uveljavljanja miru (angl. *peace enforcement*). Kljub temu, da EU nima skupne uradne doktrine mirovnih operacij, imajo države članice precej razvite lastne nacionalne doktrine; glede na pričakovanje, da bo večina evropskih bojnih skupin (angl. *EU Battlegroups*) sestavljena iz manjšega števila držav članic ali pa bo delovala pod vodstvom ene same države članice, pomanjkanje skupne doktrine ni tako problematično kot drugje. Vendarle pa bo razvoj skupne doktrine nujen, če naj EU dejansko oblikuje lastne integrirane vojaške kapacitete in resnično večnacionalne sile.

3.1.5. Slovenska doktrina

Nova vojaška doktrina Republike Slovenije, sprejeta leta 2006 na podlagi Resolucije o strategiji nacionalne varnosti RS⁸²⁰ in Obrambne strategije RS,⁸²¹ definira pojem vojaške doktrine kot »sprejeta načelna stališča o organiziranju, uporabi in delovanju Slovenske vojske pri vojaški obrambi države in izvajanju drugih nalog, s katerimi se uresničuje obrambna strategija Republike Slovenije. Določa temeljna načela, po katerih Slovenska vojska ali njeni deli usmerjajo svoje delovanje na obrambno-varnostnem področju, da bi podprli nacionalne interese in cilje.«⁸²² Zaradi uradnega značaja doktrine njeno konceptualizacijo mirovnih operacij povzemamo v celoti.

⁸¹⁸ Cilliers in Malan, 2005.

⁸¹⁹ Amsterdamska pogodba, 1997/99.

⁸²⁰ Ur.l. RS, št 56/01.

⁸²¹ Vlada RS, št. 820-00/2001-1, z dne 20. decembra 2001.

⁸²² Vojaška doktrina RS, Petelin, 2006: 106.

V slovenski doktrini je v uporabi koncept NATO, ki vključuje:

- preprečevanje konfliktov;
- vzpostavljanje miru;
- ohranjanje miru;
- uveljavljanje miru;
- izgradnjo miru;
- humanitarno pomoč.

Preprečevanje konfliktov je definirano kot delovanje, ki se izvaja »z namenom pravočasnega prepoznavanja in odprave možnih razlogov za konflikte z uporabo diplomatskih, vojaških in drugih metod v zgodnji fazi konflikta. Obsega vrsto aktivnosti, od diplomatskih pobud do preventivne razmestitve sil. Preprečevanje konfliktov je bistveni element vzdrževanja mednarodne stabilnosti in varnosti, vendar ni primarna vojaška naloga. Slovenska vojska podpira diplomatske in druge napore s sodelovanjem pri vojaškem nadzoru in opazovanju z vojaškimi opazovalci in s preventivno razporeditvijo sil.«⁸²³

Ohranjanje miru se izvaja v okviru VI. poglavja UL OZN in na podlagi dogovora vseh udeleženi strani v konfliktu z namenom spremljanja in zagotavljanja možnosti za uveljavljanje mirovnega sporazuma. Ohranjanje miru je usmerjeno v obvladovanje ostanka konflikta med sprtima stranema, medtem ko potekajo diplomatski, gospodarski in drugi ukrepi za njegovo trajno rešitev. V situacijah, kjer deluje veliko število udeležencev, se vojaška sila uporablja z namenom zagotavljanja stabilnega varnega okolja, v katerem ti lahko delujejo. Slovenska vojska s svojo prisotnostjo odvrta nasprotne strani od nasilnih dejanj, nadzira hrambo ali uničenje oborožitve in streliva, izvaja posredniške naloge med pogajanja, raziskuje kršitve mirovnega sporazuma, nadzira umik, razoroževanje in demobilizacijo sil, zbira informacije, podpira volitve, podpira delovanje vladnih in nevladnih organizacij in posreduje z uporabo sile ob kršitvah sporazumov ali v primeru ogrožanja pripadnikov mirovnih sil, v skladu s pravili delovanja.⁸²⁴

Vzpostavljanje miru je diplomatska dejavnost, ki se izvaja po začetku konflikta, z namenom prekinitve ognja ali doseganja hitrega mirnega dogovora. Vključuje posredovanje med stranmi v konfliktu, pomiritev ter ukrepe diplomatskega pritiska, npr. izolacijo ali sankcije. Namen uporabe vojaških sil je nadzor nad prekinitvijo ognja ter podpora diplomaciji pri posredovanju, pogajanju ali drugih oblikah mirnega reševanja konflikta. Slovenska vojska podpira diplomatske in druge napore z vzdrževanjem stikov med vojskami sprtih strani, s sodelovanjem na skupnih vajah in usposabljanjih, z razmestitvijo sil, s podporo delovanju varnostnih sil, z vojaškimi opazovalci in s sodelovanjem pri uveljavljanju sankcij.⁸²⁵

Izgradnja miru obsega politične, ekonomske, socialne, vojaške in druge ukrepe z namenom krepitve in reševanja politične situacije, in da bi odpravili razloge za konflikt. Vključuje razne mehanizme za razpoznavanje in podporo strukturam, ki

⁸²³ *Prav tam*: 72.

⁸²⁴ *Prav tam*: 73.

⁸²⁵ *Prav tam*: 74.

si prizadevajo za konsolidacijo miru, izboljšanje zaupanja ter blaginjo, in podpirajo ekonomsko obnovo. Cilj je okrepitev političnega reševanja konflikta in preprečevanje njegovega ponovnega pojava. Enote Slovenske vojske prispevajo k izgradnji miru s sodelovanjem pri vzpostavljanju oblasti, rekonstrukciji javne infrastrukture, zagotavljanju možnosti za delo šol in bolnišnic ter z opravljanjem drugih nalog pri vzpostavljanju normalnega življenja.⁸²⁶

Uveljavljanje miru se izvaja v okviru VII. poglavja UL OZN. Po naravi vsebuje nasilna dejanja, ki se izvajajo, če ni bil dosežen dogovor z udeleženi stranmi v konfliktu, ali je ta vprašljiv. Namen uveljavljanja miru je vzdrževanje ali vzpostavitev miru oziroma uveljavitev pogojev, ki so definirani v mandatu sil. Uveljavljanje miru je vojaška aktivnost, ki je po svoji naravi blizu vojni, in je ponavadi posledica mandata OZN, ki dovoljuje uporabo bojnih delovanj za uresničitev cilja. Njen cilj je največkrat prisiliti različne strani v pogajanja za mirovni sporazum in jih odvrniti od enostranskih ali podobnih akcij v prihodnosti. Naloge Slovenske vojske obsegajo razdvojitve sprtih strani, vzpostavitev in nadzor zaščitenega območja, uveljavitev sankcij, povrnitev zakonitosti in reda, zaščito humanitarnih aktivnosti in podporo vračanju beguncev.⁸²⁷

Humanitarna pomoč je namenjena zmanjšanju trpljenja ljudi, posebej v okoliščinah, ko odgovorne oblasti na območju ne morejo ali nočejo zagotoviti prebivalstvu potrebne pomoči. Poteka na podlagi zahteve in vključuje podporo civilnim organizacijam na območjih, na katerih le-te ne morejo zagotavljati podpore. Humanitarna pomoč je usmerjena v zagotavljanje prehrane, vode, bivališč, in v druge dejavnosti, namenjene vzpostavitvi normalnega življenja prebivalstva. Enote Slovenske vojske sodelujejo pri vzpostavljanju prometnih komunikacij, zagotavljanju medicinske pomoči, odstranjevanju min in dostavljanju oskrbe. V sovražnem okolju varujejo konvoje in razdeljevanje pomoči. Sodelujejo tudi pri obnovi, ki sledi prvi pomoči.⁸²⁸

Tudi slovenska vojaška doktrina poudarja, da so temeljna načela vseh operacij v podporo miru nepristranskost, privolitev in omejena uporaba sile.⁸²⁹ Nepristranskost pomeni, da morajo mirovne sile delovati z enakim odnosom do vseh strank v sporu ter da mora biti vsaka aktivnost v skladu z mandatom mirovnih sil na način, ki ne daje prednosti katerikoli od strank v sporu./sprtih strani Če pride do uporabe sile, mora le-ta v skladu z načelom nepristranskosti temeljiti na dejanju in ne na subjektu, ki je ravnal na določen način. Nepristranskost je ključna za vzdrževanje zaupanja v mirovne sile in za ohranjanje privolitve med vpletenimi stranmi, s tem pa tudi neposredno podpira doseganje končnega rezultata. Tudi načelo privolitve slovenska doktrina razume podobno kot OZN in druge države ter regionalne organizacije: kot potrebo po pridobitvi soglasja vseh strank v sporu še pred razmestitvijo in začetkom uveljavljanja mandata mirovnih sil, razen v operacijah uveljavljanja miru, kjer soglasje ni pogoj. Privolitev je temelj, ki zagotavlja podporo lokalnih oblasti in javnega mnenja v območju delovanja operacije. V praksi je mogoče, da

⁸²⁶ *Prav tam.*

⁸²⁷ *Prav tam .*

⁸²⁸ *Prav tam.*

⁸²⁹ *Prav tam: 76-78.*

se privolitev doseže na strateški ravni, na taktični ravni pa posamezne skupine ne delujejo v skladu z danim soglasjem oz. soglasje kasneje umaknejo, zato slovenska doktrina prav tako poudarja, da morajo imeti mirovne sile potrebne zmogljivosti za uveljavljanje svojega mandata in spoštovanje mirovnega sporazuma, s tem pa za zagotovitev svoje verodostojnosti.

Glede uporabe sile pa slovenska doktrina poudarja pomen načela omejene uporabe sile, ki za doseganje določenega cilja narekuje izbor primerne in sorazmerne sile. Okoliščine in način uporabe sile izhajajo iz mandata mirovnih sil, mednarodnega prava oboroženih spopadov ter iz nacionalne zakonodaje, in so določene s pravili delovanja. Pri uporabi sile se je treba zavedati, da lahko posledice presegaajo taktično raven in negativno vplivajo na privolitev ter s tem ogrozijo vojaške in civilne napore pri doseganju ciljev operacije. Zato mora biti sila uporabljena natančno, sorazmerno glede na grožnjo in na tak način, da razreši problem in prepreči nadaljnjo širitev konflikta. Načelo omejene uporabe sile v nobenem primeru ne more preprečiti uporabe sile v primeru samoobrambe.

3.2. Tipologija mirovnih operacij

Niti dve mirovni operaciji nista enaki. Vsaka operacija se razlikuje glede na okolje, v katerem deluje, in glede na pristojnosti, ki jih ima pri izvajanju svojih nalog, nove operacije pa se oblikujejo sproti v praksi, na podlagi izkušenj iz preteklosti. Kljub temu je mogoče opredeliti nekatere temeljne tipe mirovnih operacij in njihove posebne značilnosti. V teoriji in vojaških doktrinah obstaja glede na različne kriterije razvrščanja več kategorizacij mirovnih operacij, med drugim:

- glede na stopnjo oboroženosti:
 - a. opazovalne operacije;
 - b. oborožene operacije;
- glede na mandat za uporabo sile:
 - a. tradicionalne operacije ohranjanja miru brez pooblastil za uporabo sile onkraj taktične uporabe sile v samoobrambi in za zaščito mandata (praviloma na podlagi VI. poglavja ali 40. člena UL OZN);
 - b. prisilne vojaške operacije s polnimi pooblastili za strateško uporabo sile po VII. poglavju UL OZN;
 - c. operacije z mandatom z elementi VI. in VII. poglavja (»robustne« operacije);
- glede na raznovrstnost sestave in nalog:
 - a. tradicionalne (enostavne) operacije;
 - b. večdimenzionalne (kompleksne) operacije;
- glede na strukturo poveljevanja in nadzora:
 - a. operacije pod poveljevanjem in nadzorom OZN (angl. *UN-led operations*);
 - b. operacije pod poveljevanjem in nadzorom drugih organizacij, držav ali koalicij držav (angl. *non-UN-led operations*, pogosto tudi *UN-mandated operations*);

c. hibridne oz. partnerske operacije (angl. *hybrid operations/partner operations*).

3.2.1. Tipi operacij glede na stopnjo oboroženosti

Opazovalne operacije praviloma sestavljajo vojaški častniki kot opazovalci različnih mirovnih procesov, procesov razoroževanja ter izpolnjevanja sklenjenih sporazumov. Vojaški opazovalci so sicer oboroženi za potrebe osebne varnosti, vendar ima njihova oborožitev bolj simbolni pomen. Le redko in ponavadi za krajša obdobja so opazovalne misije okrepljene s pehotnimi enotami, pogosteje pa tudi z logističnimi enotami. Njihova naloga je zbiranje informacij ter posredovanje le-teh Generalnemu sekretarju in Varnostnemu svetu OZN.

Nasprotno pa imajo **oborožene operacije** z mandatom predvideno ustrezno orožje, ki pa je praviloma namenjeno predvsem samoobrambi pripadnikov mirovnih sil in misije – večina operacij nima oborožitve in opreme za daljše spopade s strankami v sporu.⁸³⁰ Načela uporabe sile so strogo določena z mandatom misije ter s pravili delovanja, in jih je treba dosledno spoštovati.

3.2.2. Tipi operacij glede na mandat za uporabo sile

Mirovne operacije je mogoče glede na naravo njihovega mandata v osnovi razdeliti na operacije ohranjanja miru (angl. *peacekeeping operations*) kot nenasilne ukrepe, ki se uvedejo na podlagi VI. poglavja UL OZN, ali kot začasne ukrepe po 40. členu VII. poglavja UL OZN ter kolektivne vojaške prisilne akcije (angl. *collective military enforcement actions*) s polnimi pooblastili za strateško uporabo sile na podlagi VII. poglavja UL OZN (42. člen). Ta groba delitev pa zlasti po koncu hladne vojne in ob številnih razvojnih spremembah mirovnih operacij ni več povsem ustrezna. Nekatere operacije imajo namreč nejasen oz. mešani mandat, kar pomeni, da se v njih prepletajo tako elementi nenasilnih ukrepov po VI. poglavju (ali 40. členu UL OZN) kot elementi klasičnih vojaških akcij po VII. poglavju UL OZN. Kot kaže analiza različnih doktrin mirovnih operacij se drugi tip operacij počasi konceptualizira kot posebna podkategorija mirovnih operacij: v doktrini NATO in večini drugih nacionalnih doktrin pa kot »operacije uveljavljanja miru« (angl. *peace enforcement*); v doktrini OZN pa tovrstne operacije niso obravnavane kot ločena kategorija mirovnih operacij, temveč se jih obravnava v okviru operacij ohranjanja miru kot t.i. »robustne« operacije ohranjanja miru (angl. *robust peacekeeping operations*),.

3.2.2.1. Operacije ohranjanja miru

Operacije ohranjanja miru so na kriznem območju nameščene s soglasjem vseh glavnih strank v sporu, njihov namen pa je opazovati in podpirati implementacijo že sklenjenega sporazuma o prekinitvi ognja ali mirovnega sporazuma oz. preprečevati ponoven izbruh sovražnosti. Privolitev vpletenih strank v prisotnost in mandat mednarodnih sil je ponavadi izražena v dogovoru o prekinitvi spopadov ter v nadaljnjih sporazumih glede razmestitve in pogojev delovanja mirovnih sil OZN.

⁸³⁰ Jelušič, 2003: 638.

Stopnja privolitve je visoka, verjetnost ponovnih izbruhov spopadov pa majhna. Pri izvrševanju svojega mandata morajo mirovne sile spoštovati načelo nepristranskosti glede vsebine spora in ne smejo storiti ničesar, kar bi lahko vplivalo na politično in vojaško ravnovesje med strankami v sporu ter posledično na mirno in prostovoljno rešitev spora. Vojaški del teh operacij praviloma sestavljajo nacionalni kontingenti, vključeni v sile pod enotnim poveljstvom in nadzorom OZN. Praviloma gre za lahko oborožene misije, ki nimajo bojnih funkcij,⁸³¹ silo pa smejo uporabiti samo v samoobrambi in za zaščito mandata.⁸³²

Operacije ohranjanja miru je mogoče deliti na dve podkategoriji:

- a. opazovalne misije (angl. *observation missions*), v katerih je temeljna naloga vojaških opazovalcev opazovanje in nadzor spoštovanja vojaških dogovorov, kot so dogovor o prekinitvi ognja, tamponska cona ali demilitarizirana cona; opazovanje in nadzor se izvaja tako s statičnimi sredstvi (opazovalni položaji) kot z mobilnimi sredstvi (redni obhodi, pregled in preiskave domnevnih kršitev, poročanje, posredovanje in pogajanje);
- b. interpozicijske misije (angl. *interposition missions*), ki vključujejo postavitev vojaških enot OZN med strankami v sporu (med državami ali znotraj države) z namenom preprečiti ponovni izbruh sovražnosti in pogosto vodijo v oblikovanje tamponske cone ali cone razmejitev, ki fizično ločuje stranke v sporu, in do katere ima dostop le osebje OZN; v nekaterih situacijah pa se lahko stranke v sporu strinjajo tudi z vzpostavitvijo območij brez orožja (angl. *weapons-free areas*) na eni ali obeh straneh tamponske cone, kar dodatno prispeva k zmanjšanju napetosti in vzpostavljanju zaupanja.⁸³³

Temeljne značilnosti delovanja v operacijah ohranjanja miru so:

- ohranjanje že doseženega premirja in nadzor nad izvajanjem sklenjenih sporazumov;
- razmestitev le s privolitvijo vseh glavnih strank v sporu (načelo privolitve);
- nepristranskost mirovni sil glede vsebine spora (načelo nepristranskosti);
- pooblastilo za uporabo sile le v samoobrambi ali za zaščito mandata in zgolj kot skrajno sredstvo (načelo neuporabe sile).

3.2.2.2. *Prisilne akcije*

Druga skrajnost spektra mirovni operacij so kolektivne vojaške prisilne akcije (angl. *collective military enforcement actions*), ki temeljijo na kolektivni odločitvi Varnostnega sveta, sprejeti na podlagi določb VII. poglavja UL OZN v primeru ogrožanja miru, kršitev miru ali agresije. Varnostni svet sam nima kapacitet za neposredno izvedbo takšne akcije, lahko pa v ta namen pooblasti državo, skupino držav, ali (v skladu z VIII. poglavjem UL OZN) regionalno organizacijo, npr.

⁸³¹ Svoje naloge izvajajo z nenasilnimi sredstvi, npr. z opazovanjem, poročanjem, nenasilnim posredovanjem.

⁸³² O razvoju razlage pravice do samoobrambe v okviru mirovni operacij več v poglavju II-1.

⁸³³ United Nations Best Practices Unit, 2003: 60-61.

NATO.⁸³⁴ Namen prisilnih vojaških akcij je s prisilnimi sredstvi oz. z uporabo oborožene sile ohraniti ali ponovno vzpostaviti mednarodni mir in varnost v primeru ogrožanja ali kršitve miru ali agresije (42. člen UL OZN); kot takšne so popolno nasprotje operacij ohranjanja miru. Privolitev strank v sporu ni potrebna, prav tako ne veljata načelo nepristranskosti ali minimalne uporabe sile. Nasprotno, v teh operacijah uporaba oborožene sile ni le taktično sredstvo, temveč glavno *strateško* sredstvo uveljavljanja volje mednarodne skupnosti eni ali več državam ali nedržavnim akterjem, ki so kršili mednarodno pravo. V skladu s tem so tudi pravila delovanja zasnovana širše in dopuščajo robustnejšo uporabo sile, ne le v samoobrambi. Prisilne akcije se izvajajo s polno opremljenimi in oboroženimi konvencionalnimi bojnimi silami, delovati pa morajo v skladu s podeljenim mandatom ter z merodajnimi načeli in pravili mednarodnega prava oboroženih spopadov.

Po ožjem stališču je mogoče med kolektivne prisilne akcije šteti le operacije vojaškega sankcioniranja ter neposrednega vojaškega posredovanja,⁸³⁵ kot sta bili Korejska vojna leta 1950 in Zalivska vojna (operacija Puščavski vihar) leta 1991. Tovrstne operacije v tem delu študije niso posebej obravnavane, saj spadajo glede vprašanj uporabe sile ter uporabljivosti mednarodnega prava oboroženih spopadov med klasične vojaške operacije, in jih v tem smislu z vidika mednarodnega prava uporabe sile nedvomno in v celoti pokriva že prvi del študije. Po širši razlagi sicer spadajo med prisilne akcije vse mirovne operacije, ki vključujejo tudi elemente prisilnih akcij po VII. poglavju UL OZN, torej tudi operacije uveljavljanja miru (angl. *peace enforcement operations*), ki pa so v tej študiji v skladu z ožjim stališčem, ki se odraža tudi v večini obravnavanih doktrin (nekoliko drugače »doktrina« OZN), obravnavane kot posebna kategorija mirovniških operacij.

3.2.2.3. Operacije uveljavljanja miru

Mandati nekaterih sodobnih misij vsebujejo tako elemente tradicionalnih prostovoljnih mirovniških operacij kot elemente prisilnih akcij po VII. poglavju UL OZN, torej naj bi bile nekakšne operacije *sui generis*, za katere ni nujno potrebno soglasje vseh strank v sporu, in v katerih je pod določenimi pogoji dopuščena tudi ofenzivna uporaba sile, torej uporaba sile onkraj samoobrambe. Njihov namen je namreč prisiliti eno ali več strank v sporu k spoštovanju in izvajanju prej sklenjenega sporazuma o prekinitvi ognja ali mirovnega sporazuma – v tem smislu je cilj teh operacij »uveljaviti« mir.⁸³⁶ Takšne misije so praviloma napotene v nestabilne situacije, v katerih so ves čas izpostavljene tveganju oboroženega odpora proti svoji prisotnosti ali mandatu. Poleg tega so v primerjavi z operacijami ohranjanja miru (ki so tradicionalno lahko enodimenzionalne oz. enostavne, ali pa večdimenzionalne oz. kompleksne) vedno večdimenzionalne narave (glej spodaj). Njihove številne naloge vključujejo implementacijo mirovniških sporazumov, zaščito humanitarnih dejavnosti, nadzor nad posedovanjem, prometom in uporabo orožja pri strankah v sporu, preprečevanje nasilja in kršitev mednarodnega prava oboroženih spopadov,

⁸³⁴ Varnostni svet dejansko nikoli ni sam poveljeval prisilni akciji.

⁸³⁵ British Army Field Manual, UK Ministry of Defence, 1994: 1-3.

⁸³⁶ Findlay, 2002: 6.

ponovno vzpostavitev osnovnih socialnih in vladnih struktur v prizadetih državah, ter druge.

Izvajanje teh nalog se lahko po potrebi zagotovi tudi z uporabo sile, vendar se operacije uveljavljanja miru od prisilnih vojaških operacij konceptualno razlikujejo po tem, da namen uporabe sile v operacijah uveljavljanja miru ni vojaški poraz ene ali več nasprotnih strank, temveč prisiliti eno ali več strank v sporu k spoštovanju predhodno sklenjenih dogovorov.⁸³⁷ Zato morajo mirovne sile kljub robustnejšemu mandatu ostati nepristranske in ne smejo postati stranka v sporu. Prizadevati si morajo k oblikovanju soglasja med strankami v sporu vsaj na strateški, če že ne taktični ravni, saj še tako trhlo premirje omejuje nehumano in destabilizirajoče ravnanje ter pomaga pridobivati čas tistim, ki si prizadevajo za dolgoročnojšo rešitev krize. V ta namen imajo mirovne sile širša pooblastila za uporabo sile ter so primerno oborožena *vsaj* za potrebe zaščite celotne misije in drugega mednarodnega osebja na terenu, silo pa lahko po potrebi uporabijo tudi preventivno, z namenom zastraševanja, ali celo v občasnih manjših napadih na skrbno izbrane vojaške cilje.

V nekaterih posebej težkih in nestabilnih situacijah lahko pride tudi do prepletanja funkcij ohranjanja in uveljavljanja miru znotraj ene operacije (npr. ONUC v Kongu, UNPROFOR v BiH). V preteklosti je OZN za vodenje in izvajanje takšnih operacij praviloma pooblastila drugo mednarodno organizacijo, državo ali skupino držav (npr. UNITAF pod vodstvom ZDA v Somaliji, IFOR/SFOR pod vodstvom NATO v BiH in operacija Turkiz pod vodstvom Francije v Ruandi), zlasti po letu 2000 pa Varnostni svet pooblastila za bolj robustno uporabo sile na podlagi VII. poglavja UL OZN vse pogosteje podeljuje tudi mirovnim silam pod vodstvom OZN (*UN-led operations*). Med preteklimi misijami pod vodstvom OZN, ki so vsaj v neki fazi vsebovale značilnosti operacij uveljavljanja miru, so UNOSOM II v Somaliji, UNPROFOR na območju nekdanje Jugoslavije, UNTAET na Vzhodnem Timorju in UNAMSIL v Sierra Leone, v zadnjem obdobju pa so med drugimi takšne narave operacije MONUC v Kongu (2000), ONUCI (2004) v Slonokoščeni obali in »okrepljeni« UNIFIL v Libanonu (po avgustu 2006).

3.2.3. Tipi mirovnih operacij glede na raznovrstnost osebja in nalog

Mandat tradicionalnih operacij iz obdobja hladne vojne je bil večinoma osredotočen na eno samo glavno nalogo: razmejevanje ali opazovanje strank v sporu. Po koncu hladne vojne pa je ob spremembah v naravi in potrebah mednarodnega varnostnega okolja prišlo do intenzivne širitve aktivnosti in sestave mirovnih operacij. Glede na ta razvoj se mirovne operacije delijo na t.i. »tradicionalne« oz. enostavne mirovne operacije ter na »kompleksne« oz. večdimenzionalne operacije.

3.2.3.1. Enostavne mirovne operacije

Tradicionalne operacije ohranjanja miru so najbolj omejene mirovne operacije, v katerih sodelujejo samo vojaške osebe, in katerih mandat je omejen na opazovanje in nadzorovanje izvajanja sklenjenega premirja, nadzor mejnih ali demilitarizira-

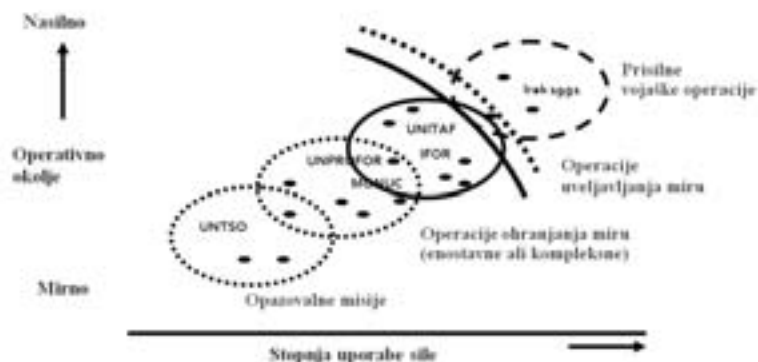
⁸³⁷ *Prav tam.*

nih območij oz. razmejevanje strank v sporu ter nadzor umika oboroženih sil.⁸³⁸ Razmeščene so v odgovor na meddržavne spore in delujejo na temelju dogovora ali razumevanja med strankami v sporu. Glavni namen teh operacij je vzpostavitev tamponske cone med strankami do oblikovanja dogovora o rešitvi spora.⁸³⁹ Z opazovanjem in poročanjem o spoštovanju obveznosti strank glede prekinitve ognja ali demilitariziranih območij ter s preiskovanjem domnevnih kršitev mirovne sile pomembno prispevajo h graditvi zaupanja med strankami, ter so neke vrste zagotovilo strankam v sporu, da nasprotna stranka ne bo poskušala izkoristiti premirja za pridobivanje vojaške prednosti. V ta namen so lahko mirovne sile s privolitvijo strank v sporu nameščene tudi preventivno. Tradicionalne operacije ohranjanja miru skoraj vedno delujejo brez vnaprejšnjih sodb glede pravic, zahtev ali stališč posameznih strank glede vsebinskih vprašanj spora, ki so lahko razrešena samo v političnih pogajanjih. Skupne dejavnosti tovrstnih operacij vključujejo:

- opazovanje, monitoring in poročanje (z uporabo statičnih ali mobilnih sredstev);
- nadzorovanje prekinitve ognja in podporo verifikacijskim mehanizmom;
- interpozicijo mirovnih sil.⁸⁴⁰

Primeri tradicionalnih mirovnih operacij: UNTSO (*United Nations Truce Supervision Organization*), UNMOGIP (*United Nations Military Observers Group in India and Pakistan*), UNOGIL (*United Nations Observation Group in Lebanon*), UNEF I (*United Nations Emergency Force I*), UNSF (*United Nations Security Force in New Guinea*), UNEF II (*United Nations Emergency Force II*), UNDOF (*United Nations Disengagement Observers Force*), UNIFIL (*United Nations Interim Force in Lebanon*).

Slika 2: Spekter mirovnih operacij glede na mandat za uporabo sile

⁸³⁸ Jelušič, 2003: 638.

⁸³⁹ Neposredni cilj teh operacij ni reševanje spora ali odpravljanje vzrokov zanj. Glej tudi *Introduction to UN peacekeeping operations*, <http://www.un.org/depts/dpko/training/sgtm/sgtm.htm>.

⁸⁴⁰ Oddelek za mirovne operacije OZN, 2006: 14-15.

3.2.3.2. Kompleksne (večdimenzionalne) mirovne operacije

Kompleksne oz. večdimenzionalne operacije (angl. *complex/multidimensional operations*)⁸⁴¹ so v zadnjem desetletju postale prevladujoča oblika mirovnih operacij. V nasprotju s tradicionalnimi operacijami, kjer so sile razporejene na razmeroma jasni razmejitveni črti med strankami v sporu, ki soglašajo z njihovo prisotnostjo in mandatom, je okolje delovanja kompleksnih operacij mnogo manj stabilno in nevarnejše.⁸⁴² Praviloma so razmeščene po koncu notranjih oboroženih spopadov, na zahtevo strank v sporu, z namenom pomagati pri implementaciji celovitega mirovnega sporazuma. Za kompleksne operacije je značilno sodelovanje vojaških in nevojaških sil, v katerih je vojaški element le del celote političnih, diplomatskih, humanitarnih in ekonomskih prizadevanj. Pri tem so zlasti sestava in naloge nevojaških sil zelo raznovrstne – v njih sodelujejo civilni policisti, visoki uradniki, civilni opazovalci, strokovnjaki za politične sisteme, nevladne organizacije in drugi subjekti, večinoma kot sestavni del operacije.⁸⁴³ Mandat teh operacij lahko temelji bodisi na VI. bodisi na VII. poglavju UL OZN, lahko pa vključuje elemente obeh.

Naloge kompleksnih operacij so določene s strani strank v sporu in Varnostnega sveta ter ob upoštevanjem sklenjenega mirovnega sporazuma, in lahko vključujejo:⁸⁴⁴

- opazovanje in nadzorovanje prekinitve ognja;
- zaščito civilistov;
- zagotavljanje operativne podpore institucijam pregona;
- podporo pri preoblikovanju in reformi oboroženih sil;
- podporo pri implementaciji mirovnega sporazuma z nudenjem dobrih uslug; posredovanja in drugih ukrepov za graditev zaupanja;
- pomoč pri razoroževanju, demobilizaciji in ponovni vključitvi nekdanjih borcev;
- podporo civilnim elementom in nevladnim organizacijam pri izvajanju dejavnosti humanitarne pomoči;
- nadzor in podporo pri organizaciji in izvedbi volitev;
- podporo pri krepitvi vladavine prava, vključno s podporo pri reformi pravosodja in usposabljanju civilne policije;
- spodbujanje spoštovanja človekovih pravic in preiskovanje domnevnih kršitev;
- podporo pri pokonfliktni izgradnji institucij in rehabilitaciji družbe;

⁸⁴¹ V britanski vojaški doktrini je bil med leti 1994 in 1998 za te operacije uveljavljen izraz »širše operacije ohranjanja miru« (*Wider Peacekeeping*), pogosto pa se za njega uporablja izraz »mirovne operacije druge generacije«. V literaturi pa je mogoče zaslediti še izraze »napredne«, »okrepljene« ali »mišičaste« mirovne operacije, ki izpostavljajo predvsem bolj nasilno okolje in značaj teh operacij, ne toliko kompleksnost njihovih nalog..

⁸⁴² Oddelek za mirovne operacije OZN, 2006: 15.

⁸⁴³ Jelušič, 2003: 638.

⁸⁴⁴ Nekatero od teh nalog se sicer lahko pojavljajo tudi v tradicionalnih operacijah ohranjanja miru, vendar v mnogo manjšem obsegu.

- podpora pri čiščenju min;
- podpora pri vračanju in rehabilitaciji beguncev ter razseljenih oseb;
- spodbujanje nacionalnega dialoga in sprave.⁸⁴⁵

Prva operacija, ki jo je mogoče označiti za kompleksno, je bila UNTAC (*United Nations Transitory Administration in Cambodia*) v Kambodži. Primeri pa vključujejo še UNPROFOR (*United Nations Protection Force*), UNOSOM II (*United Nations Operation in Somalia II*), UNAMIR (*United Nations Mission in Rwanda*), ONUMOZ (*Operação das Nações Unidas em Moçambique*), UNMIH (*United Nations Mission in Haiti*) UNAMSIL (*United Nations Mission in Sierra Leone*) in UNTAET/UNMISSET (*United Nations Transitional Administration in East Timor / United Nations Mission of Support in East Timor*).

3.2.4. Tipi mirovnih operacij glede na zasnovo strukture poveljevanja

Spekter sodobnih mirovnih operacije glede na zasnovo strukture poveljevanja je vse širši in vključuje mirovne operacije, ki potekajo v celoti pod vodstvom OZN (»mirovne operacije OZN«), ali pa jih izvajajo drugi mednarodni delovalci, ponavadi (ne pa nujno) s pooblastilom Varnostnega sveta OZN. Slednje potekajo bodisi pod vodstvom druge mednarodne organizacije, kot so NATO, EU, Afriška unija in druge (»regionalne mirovne operacije«), bodisi pod vodstvom ene ali več držav (»večnacionalne mirovne operacije«). V zadnjih letih vse več operacij pod vodstvom OZN poteka skupaj ali v koordinaciji z drugimi mirovnimi operacijami v t.i. partnerskih oz. hibridnih mirovnih operacijah.

3.2.4.1. Mirovne operacije OZN

Operacije pod vodstvom OZN (angl. *UN-led operations* ali *UN-operations*) potekajo na podlagi pooblastila Varnostnega sveta in v celoti pod poveljstvom in nadzorom OZN (Generalnega sekretarja kot *de facto* vrhovnega poveljnika). Načrtuje, upravlja, usmerja in podpira jih Oddelek OZN za mirovne operacije - OMO. Uporabljajo zastavo OZN in simbole OZN – zaradi tipičnih modrih pokrival se je za pripadnike mirovnih sil pod poveljstvom in nadzorom OZN v praksi uveljavilo ime »modre baretke« ali »modre čelade«. Čeprav ostajajo nacionalni kontingenti odgovorni tudi svojim nacionalnim organom, je operativno poveljevanje praviloma v celoti prepuščeno OZN, kar pomeni, da smejo pripadniki mirovnih sil na operativni ravni izvajati samo ukaze, ki jih prejmejo po verigi poveljevanja OZN, oz. nacionalne ukaze, ki niso v nasprotju z ukazi, prejetimi po verigi poveljevanja OZN, v skladu z mandatom misije.⁸⁴⁶ Tipični primeri nedavnih ali še delujočih operacij OZN vključujejo operaciji UNOSOM I in UNOSOM II v Somaliji, UNPROFOR na Hrvaškem in v Bosni in Hercegovini, UNTAET na Vzhodnem Timorju, UNMIK na Kosovu, UNAMSIL v Sierr Leone ter MONUC v Demokratični republiki Kongo.

⁸⁴⁵ Oddelek za mirovne operacije OZN, 2008: 22-24.

⁸⁴⁶ Struktura teh mirovnih operacij in veriga poveljevanja bo podrobneje obravnavana v naslednjem poglavju.

3.2.4.2. Večnacionalne in regionalne mirovne operacije

Operacije pod poveljstvom in nadzorom drugih organizacij, držav ali koalicij držav (angl. *non-UN-led operations*, pogosto tudi *UN-mandated operations*; *regional operations*; *multinational operations*; *joint operations*) lahko delujejo na podlagi mandata Varnostnega sveta (le-ta pooblasti regionalno organizacijo ali skupino držav za izvedbo operacije) ali pa tudi brez pooblastila, na lastno iniciativo, v skladu z določbami UL OZN (51. člen – pravica do samoobrambe ter VIII. poglavje, ki ureja delovanje regionalnih dogovorov in organizacij). Pomembno pa je poudariti, da lahko mirovnim silam mandat za uporabo sile vselej podeli samo Varnostni svet (regionalne ali večnacionalne operacije brez pooblastila Varnostnega sveta torej ne smejo uporabljati sile onkraj samoobrambe). V tovrstnih operacijah ostajajo sodelujoči kontingenti (praviloma) v celoti pod vrhovnim poveljstvom in nadzorom svojih držav pošiljateljic, operativno poveljevanje pa se lahko v skladu z institucionalnimi predpisi mednarodnih organizacij ali na podlagi *ad hoc* sporazumov med sodelujočimi državami prenese na skupno operativno poveljstvo oz. na skupnega poveljnika sil. Primeri regionalnih mirovnih operacij vključujejo operacije pod vodstvom afriške organizacije ECOWAS v Liberiji (ECOMOG in ECOMIL) in v Burundiju (AMIB), operaciji NATO KFOR na Kosovu in ISAF v Afganistanu ter operacije Evropske Unije v Bosni in Hercegovini (Althea), Demokratični republiki Kongo (Artemis) ter v Čadu in Srednjeafriški republiki (EUFOR-Čad/CAR). Tipične operacije pod nacionalnim vodstvom vključujejo operacijo UNITAF v Somaliji pod ameriškim poveljstvom, večnacionalne sile pod ameriškim vodstvom na Haitiju (MNF) ter francosko vodeno operacijo *Turkiz* v Ruandi.

3.2.4.3. Partnerske mirovne operacije

V partnerskih oziroma t.i. »hibridnih« operacijah, sile pod vodstvom OZN na različne načine sodelujejo s silami pod poveljstvom drugih mednarodnih organizacij, držav ali koalicij držav. Sodelovanje večnacionalnih sil ali regionalnih organizacij z OZN poteka na različne načine, glede na njihov formalni medsebojni odnos pa je mogoče opredeliti predvsem štiri tipične modele, ki se v praksi med seboj pogosto prepletajo:⁸⁴⁷

- integrirane operacije (angl. *integrated operations*), v katerih različne regionalne organizacije in OZN delujejo skupaj pod enotnim ali združenim poveljstvom (takšen je npr. odnos med OZN, EU in OVSE na Kosovu ter med OZN in AU v nedavno ustanovljeni mirovni operaciji v Darfurju);
- koordinirane operacije (angl. *coordinated operations*), v katerih OZN in druga organizacija ali koalicija držav delujejo druga ob drugi, z ločenimi verigami poveljevanja, vendar koordinirano (npr. OZN in NATO na Kosovu in v Afganistanu);
- vzporedne operacije (angl. *parallel operations*), kjer mirovne sile OZN delujejo hkrati s silami pod vodstvom druge organizacije ali koalicije držav, vendar brez formalne koordinacije (npr. NMOG, UNOMUR in UNAMIR v Ruandi);

⁸⁴⁷ Povzeto po: Jones in Cherif, 2004.

- zaporedne operacije (angl. *sequential operations*), v katerih misija OZN deluje pred prihodom regionalnih ali večnacionalnih sil oz. jih nasledi (npr. na Vzhodnem Timorju, v DR Kongo, Liberiji in Sierra Leone).

4. Struktura mirovnih operacij in veriga poveljevanja

4.1. Struktura mirovnih operacij OZN

4.1.1. Glavni organi OZN

4.1.1.1. Varnostni svet

Varnostni svet je najvišji organ mirovnih operacij OZN in je odgovoren za opredelitev jasnega mandata mirovne operacije, ki služi kot podlaga operativnemu poveljevanju misiji. Besedilo mandata ponavadi pripravi Generalni sekretar v pogajanjih s strankami v sporu, članicami Varnostnega sveta ter drugimi sodelujočimi državami članicami, nato pa ga Varnostni svet potrdi v resoluciji, s katero ustanovi mirovno operacijo. Mandat vključuje opredelitev velikosti in sestave misije, imenovanje Poveljnika sil ter opredelitev sredstev za financiranje operacije.⁸⁴⁸

4.1.1.2. Sekretariat OZN

4.1.1.2.1. Generalni sekretar

Generalni sekretar je neposredno odgovoren Varnostnemu svetu in je pristojen za organizacijo, vodenje in koordinacijo mirovnih operacij OZN. V primeru krize Varnostni svet ponavadi zadolži Generalnega sekretarja, da prouči možnosti za rešitev krize in pripravi poročilo o možnostih za oblikovanje mirovne operacije, vključno s potrebnim številom pripadnikov mirovnih sil, njihovo sestavo ter finančnimi in drugimi vidiki operacije. Poleg pristojnosti za pripravo organizacijskih načrtov in poročanje Varnostnemu svetu je Generalni sekretar tudi *de facto* vrhovni poveljnik misije (angl. *commander in chief*) in je odgovoren za izvajanje pogajanj z državami gostiteljicami, strankami v sporu ter z državami pošiljateljicami.⁸⁴⁹ Rezultat pogajanj je priprava skupnega načrta, ki ga Generalni sekretar predloži v sprejem Varnostnemu svetu. Varnostni svet z resolucijo sprejme odločitev o ustanovitvi mirovne operacije in opredeli njen mandat, Generalni sekretar pa z njegovim pooblastilom imenuje vodjo misije (angl. *Head of the Mission*), ki je praviloma civilna oseba z nazivom Posebni predstavnik Generalnega sekretarja (v nadaljevanju: PPGS, angl. *Special Representative of the Secretary-General - SRSG*), ter vodjo vojaškega dela misije, ki ima glede na sestavo vojaškega osebja bodisi naziv Poveljnik sil (angl. *Force Commander*) bodisi naziv Načelnik vojaških

⁸⁴⁸ Rikhye, 2000: 24.

⁸⁴⁹ *British Army Field Manual*, UK Ministry of Defence, 1994: 1-4.

opazovalcev (angl. *Chief of Military Observers*), ki na operativni ravni skrbi za uresničevanje mandata in vodenje operacije na terenu.

4.1.1.2.2. Oddelek za mirovne operacije

Pri izvajanju mirovne operacije sodelujejo različni oddelki in pododdelki Sekretariata, ki skrbijo za praktično vzpostavitev, usmerjanje, nadzor in administrativno delovanje operacije. Največjo vlogo pri tem ima Oddelek za mirovne operacije (angl. *Department of Peacekeeping Operations* – v nadaljevanju OMO), ki bo v tej točki tudi posebej obravnavan, pomembno vlogo pa imata glede na značilnosti konkretne operacije tudi Oddelek za humanitarne zadeve (angl. *Department of Humanitarian Affairs*) in Oddelek za politične zadeve (angl. *Department of Political Affairs*).

OMO skupaj z Generalnim sekretarjem oblikuje načrt in postopke mirovnih operacij, svetuje, kako oblikovati nove misije, pa tudi, kako voditi že obstoječe. OMO je pristojen za operativno vodstvo mirovnih operacij OZN in je odgovoren za ravnanje, upravljanje, usmerjanje, načrtovanje in priprave teh operacij. Razvija načrte in metodologije mirovnih operacij, v pogajanjih z nacionalnimi vladami zagotavlja potrebno osebje in opremo za izvedbo operacij, načrtuje sestavo kontingentov za morebitne nove operacije, nudi logistično in administrativno podporo operacijam ter političnim in humanitarnim misijam. Poleg tega spremlja in nadzoruje porabo sredstev za mirovne dejavnosti ter vzdržuje komunikacijo s strankami v sporu in s članicami OZN glede implementacije odločitev Varnostnega sveta.⁸⁵⁰

Vodja OMO, Generalni podsekretar OZN za mirovne operacije (angl. *Under-Secretary-General for Peacekeeping Operations*), usmerja mirovne operacije v imenu Generalnega sekretarja, oblikuje politike in usmeritve za izvajanje operacij ter svetuje Generalnemu sekretarju glede vseh z mirovnimi operacijami povezanih vprašanj.⁸⁵¹ V okviru Vojaškega odseka (angl. *Military Division*) OMO deluje Služba za vojaško planiranje (angl. *Military Planning Service*), ki je pristojna za oblikovanje operativnega načrta (angl. *operation plan* - OPLAN) na podlagi resolucije Varnostnega sveta in v njej določenega mandata operacije. Operativni načrt, ki ga podpiše Poveljnik sil, je vojaška razlaga mandata operacije in med drugim podrobneje določa, v katerih okoliščinah in pod katerimi pogoji se lahko uporabi sila. Je vmesni člen med resolucijo Varnostnega sveta in operativnimi povelji podrejenih enot.⁸⁵²

4.1.1.2.3. Posebni predstavnik Generalnega Sekretarja in Poveljnik sil

Kot že rečeno, Generalni sekretar za vsako operacijo imenuje vodjo misije (angl. *Head of the Mission*), ki je praviloma civilna oseba z nazivom Posebni predstavnik Generalnega sekretarja (v nadaljevanju: PPGS, angl. *Special Representative of the Secretary-General*). Imenuje tudi vodjo vojaškega dela misije, ki ima glede na sestavo vojaškega osebja bodisi naziv Poveljnik sil (angl. *Force Commander*) bodisi naziv

⁸⁵⁰ Vir: <http://www.un.org/Depts/dpko/dpko/index.asp>.

⁸⁵¹ *Prav tam*.

⁸⁵² Bizjak, 2006: 19.

Načelnik vojaških opazovalcev (angl. *Chief of Military Observers*).⁸⁵³ Vodjo misije (PPGS) se lahko izbere izmed osebja OZN ali pa izmed osebja države članice, vodja vojaškega dela operacije pa vedno prihaja iz vrha oboroženih sil države članice. Oba sta torej podrejena Generalnemu sekretarju, v njunem medsebojnem odnosu pa je PPSG nadrejen Poveljniku sil, če seveda gre za dve različni osebi: v praksi je namreč lahko na oba položaja imenovana tudi ista oseba, čeprav se v trajanju ene operacije pogosteje menjajo osebe na položaju Poveljnika sil.⁸⁵⁴

PPGS je diplomatski in politični vodja misije, ki v imenu Generalnega sekretarja odloča o delegaciji pristojnosti na terenu. Pomagajo mu civilni svetovalci s področja političnih, vojaških, civilnih, policijskih in humanitarnih zadev.⁸⁵⁵ Politično in diplomatsko osebje izvaja diplomatske naloge na terenu s ciljem doseči dolgoročnojšo rešitev spora. Naloge urada PPGS vključujejo upravljanje in vodenje političnih ter administrativnih vidikov misije, načrtovanje političnih in diplomatskih ukrepov v procesu mirnega reševanja spora, koordinacijo celotne operacije z osebnim vodstvom, nadzor nad delovanjem različnih komponent misije na terenu, izvajanje nalog mediacije in pogajanj med strankami v sporu ter podporo mednarodnim humanitarnim dejavnostim.⁸⁵⁶

Poveljnik sil je na operativni ravni nadrejen vsem vojaškim enotam in drugemu vojaškemu osebju in sme po potrebi angažirati tudi lokalno osebje z območja operacije.⁸⁵⁷ Ima tudi precej proste roke pri razlagi veljavnih pravil delovanja za posamezno operacijo. V praksi lahko zato prihaja do pomembnih razlik v vodenju operacije, saj različni Poveljniki sil ta pravila razlagajo bolj ali manj ozko (omejujoče) – tako njihova nacionalnost kot njihova izkušnost ter osebne razlike so pomembni dejavniki, ki vplivajo na dejanski način izvajanja operacije na terenu. Ker je Poveljnik sil v celoti odgovoren za vojaške vidike delovanja operacije, mu mora biti omogočeno enostavno in redno pridobivanje političnih in pravnih nasvetov iz OMO.

4.1.2. Vojaške sile

Glavni element tradicionalnih mirovnih operacij je ponavadi vojaški del, ob katerem je lahko v manjšem obsegu prisotna tudi civilna policija. V kompleksnih mirovnih operacijah pa je potrebna večja prisotnost različnega civilnega osebja, kot na primer humanitarnih delavcev, civilne administracije in nadzornikov volitev. Vojaška in civilna policijska komponenta sta v kompleksnih operacijah praviloma manjši, specializirani del misije, z nalogo podpirati in ščititi izvajanje mandata. Tudi poveljevanje na terenu je v teh primerih praviloma v rokah civilnega uradnika, ponavadi posebnega predstavnika Generalnega sekretarja. Glede na namen te

⁸⁵³ V nadaljevanju bo za vodjo vojaškega dela misije iz praktičnih razlogov uporabljen enoten izraz Poveljnik sil, razen kjer bo potrebno posebej izpostaviti, da gre za Načelnika vojaških opazovalcev.

⁸⁵⁴ Findlay, 2002: 10.

⁸⁵⁵ Rikhye, 2000: 25.

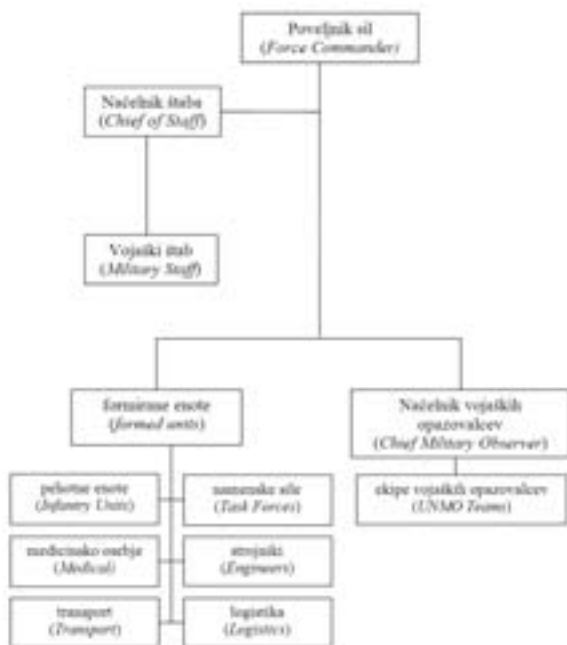
⁸⁵⁶ Bothe in Dörschel, 2001: 494.

⁸⁵⁷ Oddelek za mirovne operacije OZN, 1997: 11.

študije bodo v tem delu opredeljene le značilnosti in status *vojaškega* dela mirovnih operacij.

Vojaški del mirovnih operacij OZN sestavljajo poveljnik in nacionalni kontingenti, ki jih prostovoljno prispevajo države članice na poziv Generalnega sekretarja. Glede na velikost in kompleksnost operacije lahko vojaški del misije sestavljajo **vojaške enote** – formacije do velikosti bataljona, ali pa samo **vojaški opazovalci**. Kadar so v misiji samo vojaški opazovalci, je njihov vojaški vodja, kot rečeno, poveljnik z nazivom “**Načelnik vojaških opazovalcev**” (*Chief Military Observer*). Kadar pa so v sestavi misije tudi formacije, se poveljnik celotnega vojaškega dela (formacij in opazovalnih enot) imenuje “**Poveljnik sil**” (*Force Commander*). Strukturo misije sestavlja še **Vojaški štab** (*Military Staff*), ki ga sestavljajo predvsem profesionalni častniki oboroženih sil sodelujočih držav. Vsaka misija organizira svoj Vojaški štab v skladu z velikostjo, kompleksnostjo in mandatom operacije. V nekaterih manjših in bolj tradicionalnih operacijah imajo ti častniki status vojaških opazovalcev.⁸⁵⁸

Slika 3: *Vojaški del mirovnih operacij – splošna organizacija*⁸⁵⁹

Vojaške enote (formacije) večinoma sestavljajo pehotne enote v velikosti bataljona (častniki, podčastniki in vojaki). Njihova oborožitev je odvisna od mandata operacije - v tradicionalnih mirovnih operacijah gre za lažje oborožene enote, praviloma z avtomatskim orožjem do kalibra 12,7, ter z minometi do velikosti 81 mm. V nekaterih operacijah z robustnejšim mandatom so enote opremljene s težkimi oklepnimi vozili, in celo z jurišnimi helikopterji. Glede na velikost in mandate

⁸⁵⁸ *Prav tam.*

⁸⁵⁹ Vir: <http://www.un.org/depts/dpko/training/sgtm/sgtm.htm>.

misije lahko formirane vojaške enote vključujejo tudi medicinsko osebje, strojnike ter kopensko, zračno in celo vodno transportno opremo različnih zmogljivosti.

Vojaški opazovalci OZN (*United Nations Military Observers*) so mednarodna skupina častnikov, ki jim poveljuje Načelnik vojaških opazovalcev (*Chief Military Observer*). So neoboroženi, nosijo nacionalne uniforme ter poleg nacionalnih činov tudi simbole OZN (naramno oznako in modro baretko). Organizirani so v mešanih (mednarodnih) skupinah in razdeljeni v manjše ekipe, ki so razporejene po celotnem območju delovanja misije. Njihove naloge med drugimi vključujejo opazovanje in poročanje o kršitvah dogovora o prekinitvi ognja, patroljiranje in poročanje z izoliranih področij, preiskovanje nesreč, pomoč pri prehodu mejnih območij ter pri predaji žrtev ali vojnih ujetnikov, pogajanja in mediacijo med strankami v sporu, nadzor razoroževanja in uničevanja orožja, opazovanje in poročanje o kršitvah človekovih pravic in pomoč humanitarnim agencijam.

4.2. Veriga poveljevanja v mirovnih operacijah OZN

Vojaško osebje, ki sodeluje v mirovnih operacijah OZN, ostaja v celoti pod poveljevanjem in nadzorom svojih nacionalnih oboroženih sil, vendar pa je operativna pristojnost prenešana na OZN, konkretnije na Generalnega sekretarja pod nadzorom Varnostnega sveta. Operativna pristojnost OZN vključuje pristojnost za izdajanje operativnih navodil znotraj meja posameznega mandata, na določenem geografskem območju (območje odgovornosti operacije) in za določeno dogovorjeno časovno obdobje, s pogojem, da mora sodelujoča država o morebitnem umiku svojih kontingentov iz misije predhodno obvestiti OZN.

Verigo poveljevanja v mirovnih operacijah pod vodstvom OZN tvorijo:

- a. Varnostni svet;
- b. Generalni sekretar;
- c. Posebni predstavnik Generalnega sekretarja (PPGS) oz. Vodja misije;
- d. Poveljnik sil oz. Načelnik vojaških opazovalcev.

Kot je v svojem poročilu Dodatek k Dnevnomu redu za mir poudaril že Generalni sekretar Boutros Boutros Ghali, je treba ločevati med tremi ravnmi poveljevanja OZN v mirovnih operacijah:

- splošno politično usmerjanje operacije (angl. *overall political direction*) je v pristojnosti Varnostnega sveta;
- izvršilno usmerjanje in poveljevanje (angl. *executive direction and command*) vodi Generalni sekretar;
- za operativno poveljevanje na terenu (angl. *operational command in the field*) pa Generalni sekretar pooblasti vodjo misije (SRSG ali Poveljnika sil oz. Načelnika vojaškega štaba).⁸⁶⁰

⁸⁶⁰ Dodatek k Dnevnomu redu za mir, 1995: odst. 38. Da bi se v praksi izognili zmedi glede nalog in odgovornosti posameznih členov verige poveljevanja, je treba razliko med temi tremi ravnmi ves čas upoštevati in spoštovati.

Varnostni svet je formalno najvišji člen v verigi poveljevanja mirovnih operacij OZN, pristojen za ustanavljanje (podelitev mandata) in ukinitvev mirovnih operacij ter za splošno politično usmerjanje operacije. Odkar je Dag Hammarskjöld prevzel poveljevanje operaciji UNEF I, je izvršilno usmerjanje in poveljevanje mirovnih operacij pod vodstvom OZN v rokah Generalnega sekretarja, ki je neposredno odgovoren Varnostnemu svetu. **Generalni sekretar** je torej *de facto* vrhovni poveljnik mirovnih sil OZN.⁸⁶¹

Operativno poveljevanje izvaja **Vodja misije**, ki ga imenuje Generalni sekretar in ki poveljevanje operacije izvaja v imenu Generalnega sekretarja. Vodja misije v posvetovanju z Generalnim sekretarjem dalje delegira pristojnosti na terenu. Neposredno podrejen mu je vodja vojaškega dela operacije, bodisi **Poveljnik sil** bodisi **Načelnik vojaških opazovalcev** (v opazovalnih misijah), ki ga prav tako imenuje Generalni sekretar in ki ima na terenu polne poveljniške pristojnosti (angl. *command authority*), razen za disciplinska vprašanja. Če je Poveljnik sil in Vodja misije ista oseba, je le-ta neposredno podrejen Generalnemu sekretarju.⁸⁶² Kadar je vojaški del operacije sestavljen tako iz formiranih enot kot iz vojaških opazovalcev, je Poveljniku sil neposredno podrejen Načelnik vojaškega štaba, ki mu lahko Poveljnik sil prepusti operativni nadzor nad ekipami vojaških opazovalcev. Poveljnik sme sestaviti lastno verigo poveljevanja na teren, in naprej delegirati svoje pristojnosti po tej verigi, pri tem pa lahko uporabi osebje glavnega štaba operacije ter poveljnike sodelujočih nacionalnih kontingentov.⁸⁶³ Prav tako Poveljnik sil v celoti odloča o izvajanju nalog članov misije ter osebja njegovega poveljniškega štaba, prav tako pa ima preko verige poveljevanja polni operativni nadzor nad vsemi člani operacije, vključno z vprašanji nameščanja in premikov vseh kontingentov in vseh enot misije. Poveljnik sil po verigi poveljevanja navzgor (do Generalnega sekretarja) posreduje vojaške in druge informacije oz. nasvete glede delovanja misije na terenu, v nasprotni smeri pa morajo do njega redno prihajati politični in pravni nasveti.⁸⁶⁴ Misija ne sme izvajati nobenih nalog, ki niso opredeljene v mandatu operacije, kot je določen v merodajnih resolucijah Varnostnega sveta – v dvomu mora Poveljnik sil pridobiti mnenje oz. dovoljenje Generalnega sekretarja. Tovrstna komunikacija je odločilnega pomena, saj se lahko potrebe in stališča političnega oz. vojaškega vodstva glede grožnje s silo in uporabo sile na terenu tudi pomembno razlikujejo.⁸⁶⁵

Na dnu verige poveljevanja so **nacionalni kontingenti** sodelujočih držav članic, ki jih neposredno vodijo njihovi nacionalni poveljniki. Načelo enotnega poveljevanja (angl. *unity of command*) je eno temeljnih načel mirovnih operacij OZN in v skladu s tem načelom so nacionalni kontingenti v sestavi operacije njen integralni del in smejo sprejemati ukaze samo od skupnega Poveljnika sil. Nacionalni poveljniki so samostojno odgovorni za zagotavljanje vojaške discipline na terenu in posledično

⁸⁶¹ Findlay, 2002: 10.

⁸⁶² Običajno v operacijah, ki imajo strogo vojaški značaj; sicer pa je Vodja misije običajno civilna oseba, imenovana na položaj Posebnega predstavnika Generalnega sekretarja (PPGS).

⁸⁶³ Oddelek za mirovne operacije OZN, 1997: 13.

⁸⁶⁴ Findlay, 2002: 11.

⁸⁶⁵ *Prav tam.*

se tudi odgovornost za kršitve vojaške discipline in pravil obnašanja (angl. *code of conduct*) presoja po nacionalni verigi poveljevanja (preko nacionalnih poveljnikov do njihove vlade), in ne po verigi poveljevanja OZN.⁸⁶⁶ Po drugi strani pa nacionalne vlade preko svojih nacionalnih poveljnikov ne smejo poskušati vplivati na operativne odločitve. Vojaške enote in njihovi poveljniki torej od svojih nadrejenih nacionalnih organov ne smejo prejemati in sprejemati ukazov, ki bi bili v nasprotju z mandatom operacije in morajo o vseh operativnih zadevah poročati po verigi poveljevanja OZN: najprej Poveljniku sil, ta pa Vodji misije (PPGS), ki nato poroča Generalnemu sekretarju, slednji pa v končni fazi Varnostnemu svetu. Nacionalni poveljniki so torej odgovorni za izvajanje nalog misije, v verigi poveljevanja so neposredno odgovorni skupnemu Poveljniku sil, prav tako pa so neposredno odgovorni po svoji nacionalni verigi poveljevanja.

Čeprav so formalno vsi nacionalni poveljniki podrejeni poveljstvu in nadzoru OZN, pa je pomembno poudariti, da je v praksi stopnja te podrejenosti precej odvisna od odnosa posamezne sodelujoče vlade ter samih nacionalnih poveljnikov do sprejemanja povelj OZN. Večja kot je verjetnost uporabe sile v misiji, večja je verjetnost, da bodo poveljniki kontingentov v praksi zahtevali napotke po nacionalni verigi poveljstva, kar seveda povzroča številne praktične probleme, in otežuje vodenje operacije.⁸⁶⁷ Poleg tega v številnih sodobnih mirovniških operacijah sile pod poveljstvom in nadzorom OZN (mirovne operacije *pod vodstvom* OZN) delujejo skupaj z drugimi silami, ki ostajajo pod nacionalnim poveljstvom in nadzorom (mirovne operacije *s pooblastilom* OZN), kar povzroča dodatne praktične zaplete. Neredko se namreč dogaja, da dobijo vojaki na terenu ukaz po dveh različnih verigah poveljevanja. Naloga Poveljnika sil je, da bodisi sam bodisi s pomočjo Generalnega sekretarja ponovno vzpostavi učinkovito verigo poveljevanja in nadzora. Eden od načinov je zagotavljanje učinkovite komunikacije med poveljniki nacionalnih kontingentov in Poveljnikom sil oz. Vodjo misije ter vključevanje nacionalnih poveljnikov v procese operativnega načrtovanja in oblikovanja odločitev, ki naj bi potekalo v obliki rednih posvetovanj.

Kot že omenjeno, potekajo zlasti v času po koncu hladne vojne mirovne operacije tudi izven okvira OZN, pod vodstvom drugih mednarodnih in regionalnih organizacij ali koalicij držav, praviloma, a ne vedno, s pooblastilom Varnostnega sveta OZN.⁸⁶⁸ Te operacije vodijo predvsem zveza NATO, Evropska unija (EU), Zahodnoevropska unija (ZEU), Organizacija za sodelovanje in varnost v Evropi (OVSE), Ekonomska skupnost zahodnoafriških držav (angl. *Economic Community of West African States* - ECOWAS), Afriška unija (angl. *African Union* - AU), Skupnost neodvisnih držav (SND), in druge.⁸⁶⁹ Poleg tega lahko Varnostni svet

⁸⁶⁶ Tudi odgovornost individualno nameščenih posameznikov, vojaških opazovalcev in civilnih policistov za spoštovanje discipline ter pravil obnašanja se tako presoja po nacionalni verigi, operativno poveljevanje pa je rokah neposredno nadrejenega častnika v ekipi oz. skupini, ki ji pripadajo.

⁸⁶⁷ Findlay, 2002: 13.

⁸⁶⁸ Pooblastilo Varnostnega sveta je formalno potrebno samo v primeru operacij, ki vključujejo uporabo oborožene sile, čeprav pooblastilo OZN regionalnim in večnacionalnim operacijam daje večjo legitimitnost.

⁸⁶⁹ Jelušič, 2003: 630.

pristojnosti poveljevanja in nadzora prenese tudi na posamezno državo ali koalicijo držav. Varnostni svet je koalicije držav članic *med drugim* pooblastil za izvedbo mirovnih operacij v Somaliji (*United Task Force* - UNITAF, 1992, pod vodstvom ZDA), Ruandi (Operacija Turkiz - *Opération Turquoise*, 1994, pod vodstvom Francije), na Haitiju (*Multi-national Force* – MNF, 1994, pod vodstvom ZDA) in na Vzhodnem Timorju (*International Force for East Timor* – INTERFET, 1999, pod vodstvom Avstralije). Takšne večnacionalne operacije so bile v celoti pod poveljevanjem in nadzorom sodelujočih držav, in ne pod poveljevanjem OZN. Zaradi tega se tudi bistveno razlikujejo od mirovnih operacij OZN. V večnacionalnih mirovnih operacijah izven okvira OZN praviloma velja nacionalna veriga poveljevanja, kar pomeni, da kontingenti sodelujočih držav ostanejo tako na politični kot na operativni ravni v celoti pod poveljstvom in nadzorom pristojnih nacionalnih organov svoje države, razen v primerih, ko se na podlagi in v skladu s predhodnim dogovorom med sodelujočimi državami operativno poveljevanje prenese na skupnega poveljnika večnacionalnih sil (angl. *joint force commander*). V večnacionalnih operacijah, ki potekajo pod okriljem druge mednarodne oz. regionalne organizacije, se veriga poveljevanja presoja po operativnih načelih in postopkovnih pravilih merodajne organizacije. Nekatere organizacije imajo jasna in uveljavljena pravila (npr. NATO), nekatere pa slabše ali jih sploh nimajo – v teh primerih se narava odnosov poveljevanja in nadzora določa *ad hoc*, v dogovoru med sodelujočimi državami.⁸⁷⁰

4.3. Veriga poveljevanja v mirovnih operacijah pod vodstvom NATO

NATO bo praviloma sodeloval v operacijah v podporo drugim mednarodnim organizacijam kot sta OZN ali OVSE (Severnoatlantski svet lahko odloči o uvedbi enostranske oz. unilateralne akcije samo izjemoma⁸⁷¹), na podlagi mandata, ki je opredeljen v aktu pristojnega organa merodajne organizacije (npr. v resoluciji Varnostnega sveta OZN ali v odločitvi Stalnega sveta OVSE). V teh operacijah zavezniške sile ostajajo pod poveljstvom in nadzorom NATO oz. Severnoatlantskega sveta. Natova doktrina mirovnih operacij namreč določa, da Severnoatlantski svet (*North Atlantic Council* – NAC) usmerja in nadzoruje namestitev sil NATO, danih na razpolago drugi mednarodni organizaciji za izvedbo mirovne operacije.⁸⁷²

Dokument AJP-3.4 iz leta 2005 določa naslednjo temeljno strukturo poveljevanja in nadzora znotraj organizacije:

- a. **Severnoatlantski svet**, ki zagotavlja kontinuirano politično kontrolo in strateško usmerjanje vseh operacij pod vodstvom NATO in ima naslednje pristojnosti:
 - izdaja izvršilne direktive (angl. *initiating directive*) preko Vojaškega odbora do Vrhovnega poveljnika zavezniških sil za Evropo (SACEUR);
 - odobri imenovanje zavezniškega generalnega štaba (angl. *Allied Headquarters*) ter zabeleži imenovanje poveljnika za izvajanje operacije;

⁸⁷⁰ US FM 100-23, 1994: 26.

⁸⁷¹ NATO, AJP-3.4.1., 2001: I-1.

⁸⁷² *Prav tam.*

- določa naloge drugih merodajnih organov NATO za razvoj ukrepov kriznega upravljanja.

b. **Vojaški odbor** (angl. *Military Committee*) z naslednjimi pristojnostmi:

- svetuje Severnoatlantskemu svetu glede implementacije izvršilne direktive in dodatnih direktiv sveta;
- razvija napotke za vojaško načrtovanje;
- sodeluje v dejavnostih povezovanja med Zavezništvom in drugimi varnostnimi organizacijami;
- priporoči svetu imenovanje zavezniškega generalnega štaba in odobri imenovanje poveljnika za izvajanje operacije.

c. **SACEUR** (Vrhovni poveljnik zavezniških sil v Evropi, angl. *Supreme Allied Commander in Europe*), ki ima naslednje pristojnosti:

- razvija dokumente operativnega načrtovanja;
- priporoči štab NATO in poveljnika za izvajanje operacij;
- identificira vire, finančna sredstva in strokovno znanje, potrebno za implementacijo izvršilne direktive NAC;
- razvije OPLAN (operativni načrt);
- popotrebi oblikuje dogovore o ureditvi podpore države gostiteljice med NATO in gostujočimi državami (angl. *host nation support arrangements*);⁸⁷³
- na podlagi posebnega pooblastila skrbi za neposredno koordinacijo med NATO in državami pošiljateljicami
- na podlagi posebnega pooblastila po potrebi vzpostavlja zvezo med merodajnimi vojaškimi, politično-vojaškimi in civilnimi organizacijami.⁸⁷⁴

Na strateški ravni SACEUR prevzema celovito poveljevanje nad operacijo in izvaja svoje obveznosti na operativni ravni preko Vrhovnega poveljstva zavezniških sil v Evropi (SHAPE – *Supreme Headquarters, Allied Powers Europe*). Na strateški ravni SACEUR tudi predlaga natančno verigo poveljstva in nadzora v posamezni operaciji.⁸⁷⁵

5. Pravni okvir mirovnih operacij

Pravni okvir mirovnih operacij opredeljuje pravice in obveznosti pripadnikov mirovnih sil ter zagotavlja legitimnost operacije. Tvorijo ga:

- Ustanovna listina OZN;
- resolucije Varnostnega sveta, ki ustanavljajo mirovno operacijo pod vodstvom ali s pooblastilom OZN;

⁸⁷³ Dokumenti, ki podrobno opredeljujejo podporo, politične, pravne in/ali finančne dejavnike, o katerih se dogovorijo države in organi NATO ter so potrebni za zagotavljanje podpore države gostiteljice v operacijah NATO in vajah. Lahko vključujejo sporazum o dogovoru ter odgovarjajoče tehnične in druge dokumente za uveljavljanje podpore; Angleško-slovenski vojaški terminološki slovar, MORS (2006).

⁸⁷⁴ NATO, AJP-3.4, 2005: 2-2.

⁸⁷⁵ *Prav tam.*

- regionalni dogovori in drugi mednarodni sporazumi, ki ustanavljajo regionalno ali večnacionalno mirovno operacijo;
- mednarodno pravo oboroženih spopadov;
- mednarodno pravo človekovih pravic;
- Konvencija o privilegijih in imunitetah Združenih narodov iz leta 1946;
- Konvencija o varnosti osebja Združenih narodov in spremljevalnega osebja iz leta 1994;
- Bilten Generalnega sekretarja o spoštovanju mednarodnega humanitarnega prava iz leta 1999;
- sporazum o statusu sil (angl. *status of forces agreement - SOFA*) oz. (v primeru OZN) sporazum o statusu misije (angl. *status of mission agreement - SOMA*), sklenjen med organizacijo ali koalicijo držav na čelu operacije in državo gostiteljico;
- sporazum o sodelovanju sil (praviloma v obliki t.i. memoranduma o soglasju oz. memoranduma o razumevanju, angl. *memorandum of understanding – MOU*) med organizacijo na čelu operacije in državo pošiljateljico;
- sporazumi o prehodu (angl. *transit agreements*) med organizacijo na čelu operacije in državami, ki mejijo na območje operacije;
- standardni operativni postopki (angl. *standard operating procedures - SOP*);
- pravila delovanja (angl. *rules of engagement - ROE*);
- nacionalna zakonodaja držav gostiteljic in držav pošiljateljic.

Pripadniki mirovnih operacij OZN delujejo na podlagi mandata Varnostnega sveta, v državo gostiteljico so napoteni v skladu z lastno nacionalno zakonodajo, vendar pod zaščito merodajnih sporazumov o statusu sil ter mednarodnega prava, ki velja za mirovne sile OZN. Spoštovati morajo lastno nacionalno zakonodajo in so v primeru kršitev pod pristojnostjo lastne države. Poučeni morajo biti o pravilih delovanja ter o merodajnih pravilih mednarodnega prava oboroženih spopadov.

Slika 4: Zasnova mirovnih operacij

5.1. Mandat

5.1.2. Ustanovna listina OZN in resolucije Varnostnega sveta

Ustanovna listina je ustanovitveni akt OZN, univerzalna mednarodna pogodba in glavni pravni dokument, ki določa njeno organizacijo in naloge. Besedilo Preambule izraža odločenost Združenih narodov »[obvarovati] bodoče rodove pred strahotami vojne«, »združiti svoje moči, da ohranimo mednarodni mir in varnost« ter zagotoviti, »da se oborožena sila ne bo uporabljala, razen če je to v splošnem interesu«. Temeljna pravna podlaga mirovnim operacijam je določba prvega člena UL OZN, v kateri so ustanovne članice opredelile kot enega temeljnih ciljev organizacije:

»Ohranjati mednarodni mir in varnost ter v ta namen: izvajati učinkovite kolektivne ukrepe, da se preprečijo in odvrnejo grožnje miru in da se zatrejo agresivna dejanja ali druge kršitve miru, in si prizadevati, da se mednarodni spori ali situacije, ki bi utegnile privedi do kršitve miru, zgladijo ali uredijo z mirnimi sredstvi in v skladu z načeli pravičnosti in mednarodnega prava.«⁸⁷⁶

Določbe VI. poglavja UL OZN opredeljujejo nekatera sredstva mirnega reševanja sporov⁸⁷⁷ in Varnostnemu svetu omogočajo, da na lastno iniciativo raziskuje vsak spor ali situacijo, ki bi utegnila pripeljati do mednarodnega trenja ali izzvati spor, da ugotovi, ali bi nadaljevanje spora ali situacije utegnilo ogroziti ohranitev mednarodnega miru in varnosti.⁸⁷⁸ Na pobudo ene ali več strani v sporu pa sme Varnostni svet o takšnih sporih tudi razpravljati ter strankam v sporu priporočati načine in pogoje miroljubne rešitve spora.

V primeru ogrožanja miru, kršitve miru ali dejanja agresije pa sme Varnostni svet na podlagi VII. poglavja UL OZN odločiti tudi o uporabi prisilnih ukrepov brez ali z uporabo oborožene sile z namenom ohranitve ali ponovne vzpostavitve mednarodnega miru in varnosti.⁸⁷⁹ Kot rečeno, UL OZN ne predvideva mirovnih operacij, ki so se kot alternativno sredstvo kolektivne varnosti razvile v praksi. Kljub temu je mogoče reči, da lahko mirovne operacije temeljijo vsaj na dveh določbah UL OZN: na določbi 40. člena, ki Varnostni svet pooblašča, da sme, še preden da priporočila ali odloči glede ukrepov, predvidenih v 39. členu, prizadete stranke pozvati, naj se podredijo takim začasnim ukrepom, kakršni se mu zdijo potrebni ali zaželeni; ter na določbi 29. člena, ki Varnostnemu svetu omogoča ustanavljanje takšnih pomožnih organov, ki se mu zdijo potrebni za opravljanje njegovih nalog.⁸⁸⁰

⁸⁷⁶ 1. člen UL OZN.

⁸⁷⁷ Pogajanja, anketa (preiskava), posredovanje, sprava (konciliacija), poravnava, razsodništvo (arbitraža), sodna rešitev, obračanje na regionalne institucije ali dogovore; 33. člen UL OZN.

⁸⁷⁸ 34. člen UL OZN.

⁸⁷⁹ Glej 39. do 42. člen UL OZN.

⁸⁸⁰ Glej 29. in 40. člen UL OZN.

Medtem ko je UL OZN splošna mednarodnopravna podlaga mirovnih operacij, je specifična mednarodnopravna podlaga operacije resolucija, s katero Varnostni svet ustanovi mirovno operacijo in določi njen mandat.⁸⁸¹ Mandat mora biti jezikovno jasno in čim bolj specifično opredeljen, za kar je praviloma odgovoren Generalni sekretar, ki tudi pripravi besedilo mandata za sprejem v resoluciji VS.

V mandatu so med drugim opredeljeni:

- namen in naloge operacije;
- priporočeno število in organizacija sil mirovne operacije;
- Vodja misije in Poveljnik sil ter njune naloge;
- spisek sodelujočih držav;
- predvideno trajanje operacije in možnosti za podaljševanje mandata;
- predlog financiranja operacije;
- stopnja sile, ki jo smejo mirovne sile uporabljati pri izvrševanju svojih nalog.⁸⁸²

V besedilu resolucije, s katero vzpostavlja tradicionalne operacije ohranjanja miru, se Varnostni svet praviloma sklicuje na mir, ki ga je treba ohranjati v skladu z že doseženimi sporazumi, in *priporoča* (angl. *recommends*) ustanovitev mirovne misije OZN s privolitvijo prizadete vlade, in prav tako *priporoča*, kakšne naloge oz. funkcije naj bi operacija izpolnjevala.⁸⁸³ Prave prisilne akcije na podlagi VII. poglavja UL OZN tradicionalno označuje fraza »vsa potrebna sredstva« (angl. »*all necesarry means*«),⁸⁸⁴ mandat za robustnejšo uporabo sile onkraj samoobrambe *v okviru* operacij ohranjanja miru pa Varnostni svet ponavadi podeli tako, da mirovnim silam dovoli izvajanje »potrebnih ukrepov« (angl. »*the necessary action*«) pri izvrševanju v mandatu predpisanih nalog.⁸⁸⁵

Operativna načela mirovnih operacij opredeljujejo drugi pravni dokumenti, kot so sporazumi med OZN in sodelujočimi državami (SOFA/SOMA), sporazumi o sodelovanju sil držav članic, ter drugi dokumenti.

5.1.3. Regionalni dogovori

Ustanovna listina OZN ne izključuje možnosti obstoja regionalnih dogovorov ali ustanov, namenjenih reševanju zadev, ki se nanašajo na ohranitev mednarodnega

⁸⁸¹ The Challenges Project, 2002: 63.

⁸⁸² Glej British Army Field Manual, UK Ministry of Defence, 1994: 1-4; glej tudi Podbrežnik, 2003: 25.

⁸⁸³ V primeru ustanovitve mirovne operacije UNFICYP na Cipru Varnostni svet v četrtem operativnem odstavku resolucije 186 (1964) »recommends the creation, with the consent of the Government of Cyprus, of a United Nations Peace-keeping Force in Cyprus«, v petem operativnem odstavku pa »recommends that the function of the Force should be [...] to use it best efforts to prevent a recurrence of fighting and, as necessary, to contribute to the maintenance and restoration of law and order and a return to normal conditions«.

⁸⁸⁴ V primeru Koreje leta 1950 in v primeru Iraka leta 1991.

⁸⁸⁵ Med drugimi v resoluciji 1291 (2000), ki razširja mandat misije MONUC v DR Kongo, v resoluciji 1701 (2006), s katero je Varnostni svet razširil mandat operacije UNIFIL v Libanonu in v resoluciji 1590 (2005), s katero je ustanovil misijo UNMIS v Sudanu.

miru in varnosti, vendar pod pogojem, da so takšni dogovori ali ustanove in njihova dejavnost združljivi s cilji in načeli OZN.⁸⁸⁶ Pri tem so omejeni na reševanje sporov z mirnimi sredstvi – prisilne akcije z uporabo oborožene sile pa smejo izvajati samo s predhodnim pooblastilom Varnostnega sveta OZN.⁸⁸⁷ Poleg tega morajo v skladu s 54. členom UL OZN ves čas obveščati Varnostni svet o morebitnih začetkih ali pripravah na izvajanje regionalnih dejavnosti za ohranitev mednarodnega miru in varnosti. Zaradi pomanjkanja finančnih in vojaških virov Varnostni svet vse pogosteje tudi na lastno iniciativo pooblašča regionalne organizacije ali koalicije držav za izvedbo mirovnih operacij, pomen vloge regionalnih organizacijah pri izvajanju mirovnih operacij pa je že leta 1992 v *Dnevnem redu za mir* izpostavil tudi Generalni sekretar Boutros Boutros Ghali.

V primeru operacij, ki se ne izvajajo pod vodstvom OZN (regionalne ali večnacionalne operacije), mandat ponavadi temelji na pogodbi, resoluciji ali drugi obliki mednarodnih pravnih aktov, sklenjenih oz. sprejetih v okviru merodajne mednarodne ali regionalne organizacije oz. na večnacionalni ravni. Namen teh aktov je enak kot namen resolucij OZN: ustanoviti mirovno operacijo in določiti njen namen, naloge in druge merodajne parametre.

V okviru zveze NATO se operacije kriznega odzivanja (NA5CROs), ki vključujejo operacije v podporo miru, ustanovijo na podlagi izvršilne direktive Severnoatlantskega sveta (angl. *NAC initiating directive*), ki jo je treba izvršiti v skladu z mednarodnim pravom, vključno z mednarodnim pravom oboroženih spopadov.⁸⁸⁸

5.2. Sporazum o statusu sil

Drugi ključni dokument, ki definira pravne pristojnosti, obveznosti in pravice mirovne operacije, je Sporazum o statusu sil (angl. *status of forces agreement – SOFA*), ki se lahko imenuje tudi Sporazum o statusu misije (angl. *status of mission agreement – SOMA*). SOFA je lahko »prava« mednarodna pogodba ali pa memorandum o soglasju⁸⁸⁹ (oz. memorandum o razumevanju; angl. *memorandum of understanding*), ki se sklene med državo gostiteljico in mednarodno organizacijo, državo ali koalicijo držav, pod okriljem katere mirovna operacija poteka. V primeru mirovnih operacij s pooblastilom OZN sporazum o statusu sil temelji na določbah 104. in 105. člena UL OZN. Določba 104. člena zagotavlja, da ima OZN na ozemlju vsake države članice takšno pravno sposobnost, kot je potrebna, da lahko opravlja svoje naloge in dosega svoje cilje.

⁸⁸⁶ 52. člen UL OZN.

⁸⁸⁷ 53. člen UL OZN. To pravilo je bilo očitno kršeno v primeru napada zveze NATO na Kosovo leta 1999 ter v primeru napada t.i. koalicije voljnih na Irak leta 2003.

⁸⁸⁸ NATO, AJP-3.4, 2005: 2-9.

⁸⁸⁹ Dokument o načelnem dogovoru med strankama, ki je sicer pravno veljaven, vendar strank pravno ne obvezuje.

V 105. členu pa UL OZN določa, da uživa OZN na ozemlju vsake države članice takšne privilegije in imunitete, kot so potrebne za doseganje njenih ciljev, ter da imajo tudi predstavniki držav članic in uslužbenci OZN takšne privilegije in imunitete, ki jim v okviru organizacije omogočajo neodvisno opravljanje njihovih nalog.

SOFA je torej pravna podlaga za prisotnost in delovanje mirovni sil na območju mirovne operacije, določa pravni položaj (status, pravice in odgovornosti) misije in njenih članov (pripadnikov sodelujočih držav, uradnikov in strokovnjakov OZN) ter določa pravice in obveznosti sodelujočih držav, države gostiteljice in organizacije, pristojne za vodenje operacije (praviloma OZN). Med drugim opredeljuje naslednje elemente mirovne operacije:

- sestavo mirovni sil;
- pristojnost nad pripadniki misije;
- njihovo razmerje do notranjih organov države gostiteljice;
- vprašanje odškodninske in kazenske odgovornosti pripadnikov mirovni sil;
- način njihovega oskrbovanja in financiranja;
- privilegije in imunitete mirovni sil.

Med privilegiji in imunitetami SOFA praviloma določa:

- pravico do svobode gibanja mirovni sil na območju operacije;
- pravico enostavnega dostopa do območja operacije;
- uporabo simbolov operacije (uniform, zasta, trakov in drugih simbolov) ter
- individualne privilegije in imunitete članov operacije.

SOFA ponavadi ne omenja vprašanja uporabe sile,⁸⁹⁰ vendar pa sodobni sporazumi o statusu sil v mirovni operacijah OZN praviloma nalagajo tako mirovni silam kot državi gostiteljici spoštovanje temeljnih načel mednarodnega prava oboroženih spopadov.⁸⁹¹ Kadar sporazuma o statusu sil ni mogoče skleniti, praviloma v primeru, ko so mirovne sile napotene na območje »propadle države« (angl. *failed states*) oz. na območje brez učinkovitih državnih organov, ki bi bili pristojni skleniti tak sporazum,⁸⁹² se namesto njega uporabljajo merodajne določbe Konvencije o privilegijih in imunitetah Združenih narodov.⁸⁹³ Do sklenitve SOFA prav tako ne bo prišlo v primeru uvedbe kolektivne vojaške prisilne akcije na podlagi VII. poglavja UL OZN.

Generalna skupščina OZN je na predlog Generalnega sekretarja leta 1990 sprejela Vzorčni sporazum o statusu sil mirovni operacij (angl. *Model Status*

⁸⁹⁰ Izjema je npr. SOFA v primeru operacije v Kongu (ONUC), ki je določal, da sile OZN »ne bodo uporabljale sile, razen kot skrajno sredstvo v samoobrambi in v okviru omejitev mandata ter resolucij Varnostnega sveta«. Glej Findlay, 2002: 13.

⁸⁹¹ Na primer 6. člen Sporazuma o statusu misije OZN v Sudanu (UNMIS), sklenjen 28.12.2005.

⁸⁹² Kot na primer v Somaliji.

⁸⁹³ Glej <http://www.un.org/depts/dpko/training/sgtm/sgtm.htm>.

of Forces Agreement).⁸⁹⁴ Vzorčni sporazum ni mednarodna pogodba, temveč pravni dokument OZN, oblikovan na podlagi uveljavljene prakse, ki naj bi služil kot osnova za pripravo individualnih sporazumov med OZN in državami gostiteljicami, hkrati pa naj bi se uporabljal za pripravo sporazumov tudi v operacijah, v katerih ne sodeluje osebje OZN. Dokument med drugim pripadnike mirovniških sil obvezuje k ravnanju v skladu z nepristranskim in mednarodnim značajem operacije, v skladu z duhom sklenjenih dogovorov ter v skladu z lokalnimi zakoni in drugimi predpisi države gostiteljice (6. člen)⁸⁹⁵ ter Vodji misije oz. Poveljniku sil nalaga odgovornost za zagotavljanje spoštovanja teh obveznosti. Hkrati vzorčni sporazum predvideva funkcionalno imuniteto (imuniteto pred pravnimi postopki za vsa dejanja, storjena v zvezi z opravljanjem njihovih uradnih funkcij) vseh članov mirovne operacije OZN med in po zaključku operacije oz. po prenehanju veljavnosti drugih določb SOFA (46. člen); pripadniki operacije nimajo imunitete za dejanja, ki jih storijo kot zasebniki, torej izven okvira svojih pristojnosti ali v nasprotju s svojimi pristojnostmi oz. ukazi nadrejenih. V primeru kaznivih dejanj storjenih v državi gostiteljici, pa vzorčni sporazum v 47.b členu vzpostavlja izključno kazensko-pravno pristojnost držav pošiljateljic nad njihovimi vojaki: »*Military members of the military component of the United Nations peace-keeping operation shall be subject to the exclusive jurisdiction of their respective participating States in respect of any criminal offences which may be committed by them in [host country/territory].*« Generalni sekretar mora od sodelujočih držav pridobiti ustrezna zagotovila, da bodo v takšnih primerih pripravljene izvajati kazensko pristojnost nad pripadniki svojih nacionalnih kontingentov (48. člen).

5.3. Sporazum o sodelovanju sil

Sporazum o sodelovanju sil je praviloma sklenjen v obliki memoranduma o soglasju (oz. »memoranduma o razumevanju«, angl. *memorandum of understanding – MOU*) med OZN oz. drugo mednarodno organizacijo na čelu operacije ter državo pošiljateljico, ki prispeva svoje sile v mirovno operacijo. Opredeljuje medsebojne obveznosti in pravice OZN oz. druge organizacije na čelu operacije ter države (ali več držav), ki sodeluje(jo) v mirovni operaciji. Vsak sporazum o sodelovanju sil je prilagojen specifičnim potrebam posamezne misije, vendar je mogoče identificirati nekatere splošne značilnosti. Določa kategorijo in število osebja, ki ga prispeva država članica, ter pristojnost nad njimi, pa tudi število in značilnosti opreme in drugih storitev, ki jih sodelujoča država prispeva v podporo misiji.

V primeru operacij pod vodstvom OZN vojaški pripadniki misije sicer formalno ostanejo v službi svojih nacionalnih vlad, vendar pa imajo v času in za potrebe

⁸⁹⁴ UN Doc A/45/594, z dne 9. oktobra 1990.

⁸⁹⁵ V izvorniku: »*The United Nations peace-keeping operations and its members shall refrain from any action or activity incompatible with the impartial and international nature of their duties or inconsistent with the spirit of the present arrangements. The United Nations peace-keeping operation and its members shall respect all local laws and regulations. The Special Representative/Commander shall take all appropriate measures to ensure the observance of those obligations.*«

mirovne operacije OZN status mednarodnih uslužbencev. OZN krije stroške opreme, ki jo prispevajo posamezne države, ter zagotavlja plače sodelujočega osebja. Mirovne sile so v administrativni pristojnosti Varnostnega sveta oz., v njegovem imenu, Generalnega sekretarja, na operativni ravni pa so neposredno podrejene Poveljniku sil. Nacionalno osebje sme sprejemati in iskati povelja samo pri OZN. Naloge misije so izključno mednarodne narave in jih morajo člani misije izvajati izključno v interesu OZN.⁸⁹⁶ Država, ki prispeva sile, je dolžna zagotoviti kvaliteto osebja v skladu s standardi OZN ter zagotoviti njihovo obnašanje v skladu s postopki in pravili obnašanja osebja OZN. Hkrati mora zagotoviti tudi pravosodno ukrepanje v primeru kaznivih dejanj oz. mednarodnih hudodelstev s strani nacionalnih pripadnikov mirovnih sil ter poučiti svoje poveljnike glede kazensko-pravnih posledic njihovih dejanj.⁸⁹⁷

5.4. Standardni operativni postopki

Stalni oz. standardni operativni postopki (angl. *standing/standard operating procedures – SOP*, v nadaljevanju SOP), vsebujejo podrobnejše smernice in napotke glede uporabe sile s strani mirovnih sil. Izda jih Poveljnik sil (praviloma) v skladu z operativnim načrtom (OPLAN) in kot njegovo prilogo. Definirajo pojem »sile« ter temeljna načela uporabe sile, njihov namen pa je podrobneje pojasniti, v katerih okoliščinah in pod kakšnimi pogoji je dovoljeno uporabiti silo, ter opredeliti stopnjo odgovornosti za oblikovanje odločitve o uporabi sile. Pogosto SOP vsebujejo tudi natančna navodila glede načina uporabe orožja, kot na primer navodila glede uporabe opozorilnih strel, prepovedi uporabe avtomatskega orožja in/ali močnih eksplozivov ter nujnih ukrepov po uporabi sile. Poleg tega praviloma vključujejo temeljno načelo, da se sila uporabiti zgolj kot skrajno sredstvo, ko so izčrpana vsa nenasilna sredstva, kot so pogajanja in nenasilno posredovanje.⁸⁹⁸

5.5. Pravila delovanja

Pravila delovanja (angl. *rules of engagement – ROE*) so eden temeljnih operativnih dokumentov mirovnih operacij in pomenijo »prevod« pravnih, političnih in vojaških ciljev in omejitev glede uporabe sile, kakor so le-ti opredeljeni v mandatu misije, v »vojaški operativni jezik«.⁸⁹⁹ Odražajo kompromis med (mednarodnimi in nacionalnimi) političnimi in vojaškimi cilji mirovne operacije ter (mednarodnimi in nacionalnimi) pravnimi omejitvami glede uporabe sile. Po svoji materialni vsebini so smernice, ki natančno določajo, v katerih okoliščinah in pod kakšnimi pogoji smejo vojaške sile začeti in/ali nadaljevati z uporabo sile ter stopnjo in način dovoljene uporabe sile.⁹⁰⁰

⁸⁹⁶ Oddelek za mirovne operacije OZN, 1997: 11.

⁸⁹⁷ Vir: <http://www.un.org/depts/dpko/training/sgtm/sgtm.htm>.

⁸⁹⁸ Findlay, 2002: 14.

⁸⁹⁹ Ku in Jacobson, 2003: 108.

⁹⁰⁰ Findlay, 2002: 14.

Pravila delovanja, sprejeta na nacionalni ravni, so lahko v nekaterih državah sprejeta kot obvezujoč notranjepravni akt in imajo lahko temu primerne pravne posledice. V nekaterih pravnih sistemih, npr. v ZDA, pomeni kršitev pravil delovanja kršitev nacionalnega vojaškega prava in lahko vodi v pregon pred nacionalnim vojaškim sodiščem. Poveljniki kontingentov na terenu so odgovorni za delovanje mirovnih sil pod njihovim nadzorom, v skladu s pravili delovanja. Pravila delovanja, sprejeta na mednarodni ravni (»skupna« pravila delovanja), pa načeloma niso pravni instrument in ne določajo *pravnih pravic in obveznosti* oboroženih sil. Po svoji pravni naravi so izenačena z ukazi nadrejenega oz. v kazensko-pravnem jeziku – z ukazi pristojnega organa (angl. *competent authority*); za vojaka so obvezujoča, vendar prav tako kot delovanje v skladu z ukazom nadrejenega vojaka ne more samo po sebi oz. avtomatično oprostiti odgovornosti za kršitve nacionalnega (npr. kazenskega) ali mednarodnega prava, tudi delovanje v skladu s pravili delovanja samo po sebi nima takšnega učinka. Po drugi strani pa lahko delovanje v nasprotju s pravili delovanja služi kot dokaz opustitve vojakovih obveznosti ter lahko vodi do disciplinskih ukrepov.⁹⁰¹

Pravila delovanja so posebej in podrobneje obravnavana v poglavju II-2.2.

5.6. Konvencija o privilegijih in imunitetah Združenih narodov

Konvencija o privilegijih in imunitetah Združenih narodov iz leta 1946 (Ur. l. FLRJ, št. 20/50)⁹⁰² določa privilegije in imunitete diplomatskih misij ter njihovih članov, ki temeljijo na tristranskem odnosu med mednarodno organizacijo, državo gostiteljico in državo pošiljateljico. Privilegiji gredo sami OZN kot subjektu mednarodnega prava (institucionalni smisel), imunitete pa gredo uslužbencem mednarodne organizacije (diplomatskim predstavnikom in funkcionarjem mednarodne organizacije).⁹⁰³ Privilegiji in imunitete veljajo glede prostorov (nedotakljivost, pomoč pri iskanju in vse olajšave), nedotakljivosti arhivov, diplomatske pošte in kurirjev, ter funkcionalne imunitete (pri opravljanju svojega dela) in sodne imunitete, veljajo pa tudi svoboda komuniciranja, pravica prehoda in potna listina OZN. Konvencija delno ščiti tudi t.i. »strokovnjake v misiji«, ki imajo funkcionalne imunitete, imuniteto pred pridržanjem in imuniteto pred kazenskim pregonom.⁹⁰⁴

5.7. Konvencija o varnosti osebja OZN in spremljevalnega osebja

Konvencija o varnosti osebja Združenih narodov in spremljevalnega osebja (Ur. l. RS-MP, št. 22/2003)⁹⁰⁵ je namenjena zagotavljanju čim večje stopnje zaščite

⁹⁰¹ Rowe, 2000: 59.

⁹⁰² *Convention on the Privileges and Immunities of the United Nations*, z dne 13. februarja 1946. Za Slovenijo je začela veljati na podlagi Akta o notifikaciji nasledstva glede konvencij Organizacije združenih narodov in konvencij, sprejetih v Mednarodni agenciji za atomsko energijo, Ur.l. RS-MP, št. 9/92.

⁹⁰³ Glej 104. in 105. člen UL OZN.

⁹⁰⁴ Takšen status imajo vojaški opazovalci in pripadniki civilne policije, priznan pa je bil na primer tudi pripadnikom Natove misije IFOR v podporo operaciji UNPROFOR.

⁹⁰⁵ *Convention on the Safety of United Nations and Associated Personnel*, z dne 9. decembra 1994, veljati je začela leta 1999. Po ratifikaciji v DZ RS 2. oktobra 2003 in objavi v Uradnem listu pa je za Slovenijo začela veljati 20. februarja 2004.

osebja OZN in spremljevalnega osebja pri opravljanju dejavnosti OZN. Ne nanaša se na prisilne akcije po VII. poglavju UL OZN, nanaša pa se na druge mirovne operacije. Prepoveduje in inkriminira napade na osebje OZN ter spremljevalno osebje ter od držav pogodbenic zahteva vzpostavitev odgovornosti za kršitve konvencijskih določb. Decembra 2005 je bil sprejet Opcijski protokol h konvenciji,⁹⁰⁶ ki skuša zapolniti nekatere pravne praznine na področju mednarodnega prava oboroženih spopadov ter tako zagotoviti boljšo zaščito osebam, ki na terenu opravljajo poslanstvo OZN. Protokol širi operacije, za katere velja konvencija, tudi na zagotavljanje humanitarne, politične in razvojne pomoči pri utrjevanju miru, in zagotavljanje nujne humanitarne pomoči.

5.8. Nacionalna zakonodaja

Nacionalni pravni okvir pomembno vpliva na delovanje sodobnih večnacionalnih mirovnih operacij. Ustavni redi večine držav določajo pristojnosti za odločanje o vključevanju nacionalnih oboroženih sil v mirovne operacije, na zakonodajni ravni pa so ponavadi sprejeta pravila in postopki sprejemanja odločitev o razmestitvi oboroženih sil, njihovega delovanja ter drugih vidikov sodelovanja v mirovnih operacijah.⁹⁰⁷ Sistemske ureditve oz. nacionalne omejitve (angl. *national caveats*) so precej raznolike, zlasti glede sodelovanja oboroženih sil v misijah, ki so pooblaščen za uporabo sile onkraj samoobrambe na podlagi VII. poglavja UL OZN. Različni pravni redi so namreč različno omejujoči glede tega vprašanja, problem pa se ponavadi pojavi zlasti takrat, kadar je domače nacionalno pravo omejujoče, mednarodni mandat (mandat OZN) pa robustnejši. Tako je na primer v Nemčiji, na Švedskem, Danskem in Norveškem za vsako razmestitev vojakov v tujini potrebno soglasje parlamenta, v Italiji je pridobitev soglasja priporočena, v Sloveniji pa (podobno kot v predsedniških sistemih, kot so ZDA, Francija in Portugalska) soglasje ni potrebno.

Pripadnike mirovnih operacij OZN tudi v času sodelovanja v misiji obvezujejo pravila lastnega nacionalnega pravnega reda, vključno s predpisi o oboroženih silah in kazenskim pravom,⁹⁰⁸ hkrati pa morajo delovati tudi v skladu z nacionalnim pravom države gostiteljice ter spoštovati lokalne navade in tradicije.⁹⁰⁹ Nenazadnje pa nacionalno pravo vpliva tudi na (različno) tolmačenje mednarodnopravnih obveznosti, torej tudi pravil o uporabi sile, kar se pogosto odraža v nedosledni praksi odločanja različnih nacionalnih poveljnikov enot na terenu.⁹¹⁰

⁹⁰⁶ Stalni predstavnik Republike Slovenije pri OZN je v petek, 13. oktobra 2006, na sedežu organizacije v New Yorku kot predstavnik 31. države podpisal Izbirni protokol h Konvenciji o varnosti osebja OZN in spremljevalnega osebja. Protokol bo začel veljati, ko ga bo ratificiralo 22 držav.

⁹⁰⁷ The Challenges Project, 2002: 67.

⁹⁰⁸ Kot rečeno, je to določeno tudi v Vzorčnem sporazumu o statusu stil.

⁹⁰⁹ Vir: <http://www.un.org/depts/dpko/training/sgtm/sgtm.htm>.

⁹¹⁰ The Challenges Project, 2002: 68.

6. Pravne podlage sodelovanja Slovenske vojske v mirovnih operacijah

Republika Slovenija kot članica OZN, NATO, EU in OVSE vse bolj prevzema aktivno vlogo pri zagotavljanju mednarodnega miru in stabilnosti, zlasti na območju Jugovzhodne Evrope ter vedno bolj tudi v drugih kriznih žariščih. Sodelovanje Slovenske vojske se povečuje tako po številu vojakov kot tudi po raznovrstnosti nalog, ki jih opravljajo. Od 21 pripadnikov, kolikor jih je štela prva enota Slovenske vojske na mirovni operaciji v tujini, se je njihovo število na letni ravni več kot podeseterilo. Konec leta 2006 je v mirovnih operacijah sodelovalo 288 pripadnikov Slovenske vojske.⁹¹¹

Pravno podlago za vključevanje pripadnikov Slovenske vojske (SV) v mirovne operacije tvorijo:

- Ustava Republike Slovenije;
- Ustanovna listina OZN in resolucije Varnostnega sveta (v primeru mirovnih operacij OZN);
- temeljni akti in uradne odločitve drugih institucij, ki vodijo operacijo (mirovne operacije izven okvira OZN, npr. odločitve Evropskega Sveta EU, odločitve Severnoatlantskega sveta zveze NATO, odločitve Stalnega sveta OVSE);
- drugi mednarodni sporazumi, ki obvezujejo Republiko Slovenijo (npr. različni MOU);
- zakonski predpisi RS: Zakon o obrambi Republike Slovenije,⁹¹² Zakon o zunanjih zadevah Republike Slovenije⁹¹³ in Zakon o službi v Slovenski vojski;⁹¹⁴
- podzakonski predpisi RS: Sklep Vlade o napotitvi enot SV v mirovno operacijo ter uredbe in pravilniki, ki urejajo delovno-pravni status pripadnikov SV pri opravljanju nalog v tujini.⁹¹⁵

Temeljna zakonska podlaga za sodelovanje SV v mirovnih operacijah je Zakon o obrambi (v nadaljevanju: Zobr), konkretno določba 37. člena, ki med naloge SV uvršča tudi izvrševanje obveznosti, ki jih je država sprejela v mednarodnih organizacijah in z mednarodnimi pogodbami.⁹¹⁶ Tudi določba prvega odstavka 22. člena Zakona o službi v Slovenski vojski (v nadaljevanju: ZSSloV) poudarja, da SV izvršuje mednarodne obveznosti države, med drugim tudi »s sodelovanjem v

⁹¹¹ Vir: <http://www.slovenskavojska.si/poklicna/misije/index>.

⁹¹² Ur.l. RS, št. 82/1994, 44/1997, 87/1997, 13/1998 Odl.US: U-I-101/95, 33/2000 Odl.US: U-I-313/98, 87/2001, 47/2002 (67/2002 - popr.), 110/2002, 97/2003 Odl.US: U-I-61/00-19, 40/2004 in 103/04 – UPB.

⁹¹³ Ur.l. RS, št. 45/01, 7/03 in 113/03- UPB.

⁹¹⁴ Ur.l. RS, št. 68/2007 in 58/2008-ZSPJS-I.

⁹¹⁵ Med pomembnejšimi so: Pravila službe v Slovenski vojski, Pravilnik o ureditvi določenih vprašanih delovnopravnega statusa pripadnikov Slovenske vojske pri opravljanju nalog v tujini, Uredba o plačah pripadnikov stalne sestave Slovenske vojske v tujini pri opravljanju obveznosti, sprejetih v mednarodnih organizacijah, ter individualne pogodbe o opravljanju nalog v tujini.

⁹¹⁶ Druge naloge SV so v skladu s to določbo: izvajanje vojaškega izobraževanja in usposabljanja za oborožen boj in druge oblike vojaške obrambe; zagotavljanje potrebne ali zahtevane pripravljenosti ter izvajanje vojaške obrambe ob napadu na državo.

operacijah, misijah in drugih oblikah delovanja, primernih za preprečevanje sporov, ohranjanje, vsiljevanje in vzdrževanje miru ter v kolektivni obrambi«.

Republika Slovenija je kot članica OZN in drugih mednarodnih organizacij pogodbeni stranka temeljnih aktov teh organizacij in je dolžna izpolnjevati obveznosti, ki iz teh pogodb izhajajo. Tako na primer v primeru mirovni operacij pod vodstvom ali s pooblastilom OZN te obveznosti izhajajo iz UL OZN ter na njeni podlagi sprejetih pravno obvezujočih resolucij Varnostnega sveta, s katerimi so ustanovljene posamezne mirovne operacije. UL OZN, ki kot mednarodna pogodba obvezuje Republiko Slovenijo na podlagi Akta o notifikaciji nasledstva iz leta 1992,⁹¹⁷ namreč v petem odstavku 2. člena določa obveznost držav, da »v polni meri pomagajo Združenim narodom v sleherni akciji, ki bi jo ti izvajali v skladu s to Ustanovno listino...«, v 25. členu pa določa pravno obveznost odločitev Varnostnega sveta, sprejetih v skladu z UL OZN: »Člani Združenih narodov soglašajo v tem, da sprejmejo in izvršijo odločbe Varnostnega sveta v skladu s to Ustanovno listino.« Danes je v mednarodni pravni praksi in med priznanimi pravnimi strokovnjaki široko sprejeto stališče, da imajo obvezno pravno moč odločitve Varnostnega sveta, sprejete na podlagi VII. poglavja UL OZN. V primeru operacij pod vodstvom drugih mednarodnih organizacij ali v primeru večnacionalnih organizacij so ob tem merodajna mednarodnopravna podlaga za sodelovanje SV v mirovni operacijah, regionalni dogovori oz. temeljni akti regionalnih organizacij ter drugi večstranski ali dvostranski dogovori.

Ustava Republike Slovenije v drugem odstavku 92. člena sicer pooblašča Državni zbor RS za sprejemanje odločitev o uporabi obrambnih sil,⁹¹⁸ v drugem odstavku 124. člena pa tudi za nadzorovanja izvajanja nacionalne *obrambe*, vendar pa trenutna slovenska zakonodaja sprejemanje odločitev o sodelovanju slovenskih oboroženih sil *v mirovni operacijah* prepušča Vladi RS: v skladu z določbo tretjega odstavka 84. člena ZObr je namreč Vlada RS pristojna za sprejem odločitev o sodelovanju SV pri izvrševanju obveznosti, prevzetih v mednarodnih organizacijah in v skladu z mednarodnimi pogodbami. V konkretnem primeru torej Vlada na podlagi merodajne resolucije Varnostnega sveta OZN (oz. merodajne odločitve druge mednarodne organizacije, na primer skupnega ukrepa Evropskega sveta ali izvršilne direktive Severnoatlantskega sveta) sprejme politično odločitev v obliki sklepa o sodelovanju SV pri izvedbi mirovne operacije pod vodstvom OZN ali druge mednarodne organizacije. V skladu s petim odstavkom 75. člena Zakona o zunanjih zadevah (v nadaljevanju: ZZZ) Vlada RS tudi ratificira morebitne posebne dogovore za izvedbo sodelovanja SV v posamezni mirovni operaciji (MOU in razni tehnični dogovori) ter na predlog obrambnega ministra odloča o morebitni razmestitvi na slovenskem ozemlju enot oboroženih sil držav, s katerimi

⁹¹⁷ Akt o notifikaciji nasledstva glede konvencij, za katere je depozitar vlada ZDA, haaških konvencij in konvencij o intelektualni lastnini, Ur.l. RS št. 24/92.

⁹¹⁸ Obrambne sile vključujejo Slovensko vojsko v širšem smislu, tudi pripadnike rezervne sestave. Pripadnik (ali pripadnica) SV je v skladu z opredelitvijo v 1. členu ZSSloV »vojaška ali civilna oseba, ki ima sklenjeno pogodbo o zaposlitvi za opravljanje vojaške službe oziroma delo v Slovenski vojski, ter vojaška ali civilna oseba, ki se je zaposlila v vojski pred 14. januarjem 1995, vključno s pripadnikom rezervne sestave, kadar je vpoklican v vojaško službo.«

je Republika Slovenija v zavezništvu na podlagi veljavnih mednarodnih pogodb.⁹¹⁹ Pripadniki SV so torej lahko napoteni v vse mednarodne mirovne operacije, tudi tiste, ki imajo mandat za uporabo oborožene sile onkraj samoobrambe, napoteni brez predhodne parlamentarne razprave oz. brez soglasja Državnega zbora, kar sproža pomisleke glede demokratične legitimnosti in nadzora njihovega sodelovanja v tovrstnih operacijah. To vprašanje je v zadnjem času zlasti aktualno v kontekstu napotitve slovenskih vojakov v mirovne operacije v Afganistanu in na Kosovu, kjer so mirovne sile pooblašene tudi za uporabo oborožene sile pri izvajanju svojega mandata. Slovenska ureditev je na tem področju sicer primerljiva z ureditvami v predsedniških sistemih, kot so Francija, Portugalska in ZDA, ne pa s parlamentarnimi evropskimi sistemi kot so Češka, Danska, Nemčija, Norveška in Švedska, kjer je za vsako razmestitev vojakov v tujini potrebno soglasje parlamenta. V Veliki Britaniji vlada v praksi večinoma samostojno odloča o napotitvi vojakov v mirovne operacije, ravno v zadnjem času pa tam potekajo razprave o predlogu konzervativne stranke, da naj bi bilo za vsako napotitev v situacije oboroženega spopada ali mirovne operacije (vsaj tiste z mandatom za uporabo sile onkraj samoobrambe) potrebno predhodno soglasje parlamenta.⁹²⁰

ZSSloV v 25. členu določa tudi nekatere splošne omejitve pri opravljanju vojaške službe v tujini. Tako je v prvem odstavku 25. člena poudarjeno, da izvaja SV naloge izven države v skladu z ZObr in na njegovi podlagi izdanimi predpisi, mednarodnimi pogodbami, načeli mednarodnega vojnega in humanitarnega prava ter v skladu s pravili, ki veljajo znotraj zavezništva, in pravili, ki veljajo v drugih mednarodnih organizacijah, v okviru katerih se naloge izvajajo. V skladu z drugim odstavkom 25. člena lahko SV pri izvajanju nalog izven države opravlja tudi takšne naloge, ki jih v Republiki Sloveniji ne opravlja, če je opravljanje takih nalog predvideno v okviru operacije, misije ali druge oblike delovanja vojske, na katero so pripadniki napoteni, in če so pripadniki usposobljeni za opravljanje takih nalog. Zakon vladi podeljuje pristojnosti, da podrobneje določi vrsto nalog ali predpiše omejitve pri izvajanju nalog, ki jih bodo pripadniki SV opravljali med vojaško službo oziroma delovanjem v tujini (tretji odstavek 25. člena). Temeljna omejitev delovanja SV v mednarodnih mirovnih (in drugih) operacijah je določena v petem odstavku 25. člena: »Slovenska vojska in njeni pripadniki v drugi državi ne smejo izvršiti ukazov in odločitev, ki so v nasprotju z načeli mednarodnega vojnega in humanitarnega prava oziroma, če bi to pomenilo kaznivo dejanje po predpisih Republike Slovenije«.

Podrobnejše pogoje in pravila opravljanja vojaške službe v tujini določa 48.a člen ZObr. Vojaške in civilne osebe v vojski, vojaške in civilne osebe po pogodbi za določen čas in osebe, ki opravljajo vojaško ali drugo službo v ministrstvu, lahko opravljajo vojaško službo oziroma službo izven države v diplomatskih predstavništvih, organih mednarodnih organizacij, pri drugih organih ali v skupnih poveljstvih in enotah, zaradi izvrševanja obveznosti, prevzetih v mednarodnih organizacijah oziroma z mednarodnimi pogodbami (prvi odstavek 48.a člena). Vojaško službo izven države lahko opravljajo tudi pripadniki enot stalne sestave, ki so napotene na opravljanje nalog izven države (drugi odstavek 48.a člena). V miru

⁹¹⁹ 84.a člen ZObr.

⁹²⁰ Glej npr. *House of Commons Debates*, 15. maj 2007.

lahko vojaško službo v tujini opravljajo tudi pripadniki vojne ali rezervne sestave oziroma civilne osebe, ki sklenejo z Ministrstvom za obrambo pogodbo za določen čas za delo v vojski, na usposabljanje izven države pa so lahko v miru napoteni tudi vojaški obvezniki med služenjem vojaškega roka in služenjem v rezervni sestavi, če so razporejeni v enote vojne sestave (tretji in četrti odstavek 48.a člena). Status vojaških in civilnih pripadnikov enot SV, ki opravljajo vojaško ali civilno službo v tujini, je določen v petem odstavku 48.a člena ZObr: podrejeni so nadrejenim poveljnikom, vojaško službo pa opravljajo v skladu s Pravili službe v Slovenski vojski,⁹²¹ razen če drugače določa mednarodna pogodba ali drug akt, na podlagi katerega se opravlja vojaška služba v tujini.

V skladu s šestim odstavkom 48. člena ZObr in v skladu z mednarodnimi sporazumi, na podlagi katerih v mirovnih operacijah v tujini trenutno sodelujejo pripadniki SV, le-ti za dejanja, ki so bila storjena pri opravljanju nalog vojaške službe izven države ali v zvezi z njo, disciplinsko, kazensko in odškodninsko odgovarjajo na podlagi ZObr in v skladu s pravnim redom RS. Za izvajanje kazenske, disciplinske in odškodninske odgovornosti nad slovenskimi mirovniki so torej izključno pristojni slovenski organi. V 56. členu ZObr izrecno pojasnjuje, da vojaške osebe kazensko odgovarjajo po kazenskem zakoniku Republike Slovenije, odškodninsko pa po predpisih, ki urejajo odškodninsko odgovornost javnih uslužbencev. Določba 57. člena ZObr pa opredeljuje lažje in težje kršitve vojaške discipline ter pristojne organe in postopek za ugotavljanje disciplinske odgovornosti pripadnikov SV, razen za disciplinske kršitve v primeru izrednega ali vojnega stanja oz. pri izvajanju vojaške obrambe – postopek za te primere predpisujejo pravila službe v Slovenski vojski.

ZObr opredeljuje tudi meje dovoljene uporabe orožja s strani pripadnikov SV. V 51. členu določa, da sme vojaška oseba (oseba, ki opravlja vojaško službo⁹²²) uporabiti orožje pri opravljanju stražarske, patroljne, požarne ali druge podobne službe, če ne more na drugačen način: zavarovati življenja moštva, ki ga varuje; odvrniti napada na objekt ali druga sredstva, ki jih varuje; ali odvrniti neizbežnega napada, s katerim je ogroženo njeno življenje. ZObr torej dopušča uporabo orožja pri opravljanju nebojnih nalog v samoobrambi ter za obrambo oseb in objektov pod zaščito vojaške osebe. Pri opravljanju bojnih nalog pa morajo vojaške osebe orožje uporabljati v skladu z merodajnimi pravili delovanja; enako velja za poveljstva oz. enote, ki so napadene v miru.⁹²³ Vojaške osebe, ki službo opravljajo pod neposrednim vodstvom nadrejenega, smejo orožje uporabiti le po njegovem povelju.

Pripadniki naše vojske sodelujejo ali so sodelovali v naslednjih mirovnih operacijah:⁹²⁴

⁹²¹ Ur.l. RS, št. 49/1996, 111/2000, 52/2001, 82/2003.

⁹²² Vojaška služba je v 13. točki 5. člena ZObr definirana kot »opravljanje vojaških in drugih del v vojaških poveljstvih, enotah in zavodih ter drugih sestavah vojske in na določenih delovnih mestih v ministrstvu, pristojnem za obrambo ter v drugih državnih organih«.

⁹²³ Več o pravilih delovanja v poglavju II-2.2.

⁹²⁴ Vir: spletna stran SV: <http://slovenskavojska.si>; Stockholm International Peace Research Institute, *Multilateral Peace Operations Database*: http://conflict.sipri.org/SIPRI_Internet/.

- v opazovalni misiji OZN v Siriji (*United Nations Truce Supervision Operation* - UNTSO), ustanovljeni na podlagi resolucije 50 (1948) Varnostnega sveta, v kateri je SV začela sodelovati leta 1998, trenutno pa v njej sodelujejo trije pripadniki SV;⁹²⁵
- v operaciji OZN ohranjanja miru na Cipru (*United Nations Force in Cyprus* – UNFICYP), ustanovljeni na podlagi resolucije 186 (1964) Varnostnega sveta, je od septembra 1997 do junija 2001 sodelovalo najprej 10, kasneje pa 29 pripadnikov SV, predvsem njenega 10. motoriziranega bataljona. Naloga voda SV je bila v okviru trilateralnega bataljona UNAHSB (*United Nations Austrian-Hungarian-Slovenian Battalion*) nadzorovati razmejitveno območje med grškimi in turškimi skupnostmi;
- v mirovni operaciji OZN v Libanonu (*United Nations Force in Lebanon* – UNIFIL), ustanovljeni na podlagi resolucij 425 (1978) in 426 (1978) Varnostnega sveta, okrepljeni na podlagi resolucije 1701 (2006) - na podlagi Sklepa Vlade RS z dne 7. septembra 2006 se je operaciji decembra 2006 pridružilo 12 pripadnikov SV, danes pa v misiji deluje 14 pripadnikov SV;⁹²⁶
- v misiji Urada visokega predstavnika OZN za begunce (UN OHR) je od julija 2001 do januarja 2003 kot svetovalec sodeloval en pripadnik SV;
- v misiji OZN za pomoč začasni upravi UNMIK na Kosovu (*United Nations Mission for the Interim Administration in Kosovo*), ustanovljeni na podlagi resolucije 1244 Varnostnega sveta, je med oktobrom 1999 in decembrom 2001 sodeloval en pripadnik SV;
- v vojaški operaciji EU v Makedoniji (Concordia), ustanovljeni na podlagi Skupnega ukrepa Sveta - 2003/92/SZVP⁹²⁷ je SV marca 2003 sodelovala z enim častnikom, ki je opravljal naloge pribočnika poveljnika sil EU v Skopju;
- v humanitarni operaciji OVSE v Albaniji (*Sunrise*) je med majem in julijem 1997 sodelovalo 21 pripadnikov SV v sanitetni enoti role 1, njihova naloga pa je bila zdravstvena oskrba pripadnikov mednarodnih sil; v drugi humanitarni operaciji OVSE v Albaniji – *Allied Harbour*, je od maja do julija 1999 sodelovalo 26 pripadnikov SV, zadolženih za zdravstveno oskrbo pripadnikov mednarodnih sil in beguncev s Kosova;
- v mednarodni vojaški operaciji EU v podporo misiji OZN med volitvami v Demokratični Republiki Kongo (*European Union Force* - EUFOR), ustanovljeni na podlagi Skupnega ukrepa Sveta 2006/319/SZVP⁹²⁸ in skladno z zaključki Politično varnostnega odbora EU, sta od julija do decembra 2006 sodelovala dva pripadnika SV; na podlagi sklepa Vlade je SV prispevala po enega častnika v Operativno poveljstvo operacije v Potsdamu v Nemčiji in enega častnika v Poveljstvo sil operacije v Kinshasi v DR Kongo;
- v mirovni operaciji zveze Nato v BiH (SFOR, ustanovljena na podlagi Daytonskega mirovnega sporazuma iz leta 1995) je decembra 2004, ko je vodenje operacije prevzela EU (EUFOR – operacija *Althea*), sodelovalo 184

⁹²⁵ Podatki z dne 29. julija 2008.

⁹²⁶ Podatki z dne 29. julija 2008.

⁹²⁷ Joint Action 2003/92/CFSP.

⁹²⁸ Joint Action 2006/319/CFSP.

pripadnikov SV; v različnih strukturah in enotah operacije *Althea*, ustanovljene na podlagi Skupnega ukrepa Sveta 2004/570/SZVP,⁹²⁹ trenutno sodeluje 32 pripadnikov SV;⁹³⁰

- v mirovni operaciji pod vodstvom zveze NATO v Afganistanu (*International Security Assistance Force - ISAF*), ki poteka na podlagi resolucij Varnostnega sveta št. 1386, 1413, 1444, 1510, 1563, 1623, 1707 in 1776, trenutno sodeluje 9. slovenski kontingent s 66 pripadniki SV;⁹³¹ območje delovanja slovenskega kontingenta je v zahodnem delu Afganistana v Heratu in Kabulu – v Heratu, kjer motoriziran vod opravlja varovanje zbirnega centra, deluje na kontrolnih točkah, patroljira v neposredni okolici ter spremlja vozila na ožjem območju Herata;
- v mirovni operaciji pod vodstvom zveze NATO na Kosovu (KFOR – *Joint Enterprise*), ustanovljeni na podlagi resolucije 1244 Varnostnega sveta, sodeluje SV od januarja 2000; 25. februarja 2007 je Slovenija v misijo prvič prispevala enoto na ravni bataljona, v kateri je delovalo 500 pripadnikov 10. motorizirane bataljona (MOTB) in približno 100 pripadnikov drugih enot SV,⁹³² v svoji sestavi pa je imel tudi podrejeno četo s 150 pripadniki madžarske vojske;⁹³³ pripadniki MOTB so do konca avgusta 2007 skladno z resolucijo Varnostnega sveta OZN 1244 brez dodatnih nacionalnih omejitev opravljali naloge stabilizacijskega delovanja - vzdrževanje varnega okolja in prostega gibanja, varovanje ključnih točk in objektov s posebnim statusom ter izvajanje patrolj na svojem območju odgovornosti; njihove glavne naloge so bile zagotavljanje varnosti etničnim manjšinam, varovanje zgodovinskih verskih objektov v občinah Peč in Klina, vzpostavljanje pogojev za prenos odgovornosti civilnim oblastem, vzdrževanje visoke stopnje profesionalnosti, discipline in motiviranosti moštva ter zagotavljanje varnosti lastnih sil med operacijo; v misiji KFOR trenutno deluje 358 pripadnikov SV;⁹³⁴
- v misiji zveze NATO za usposabljanje varnostnih sil v Iraku (*Nato Training Mission in Iraq*, NTM-I), ki se izvaja na podlagi mandata v resoluciji 1546 Varnostnega sveta ter v skladu z odločitvijo Severnoatlantskega sveta z dne 17. novembra 2004, sodelujeta v skladu s sklepom Vlade RS trenutno dva pripadnika šestega kontingenta SV,⁹³⁵ ki delujeta v NATO Centru za usposabljanje in urjenje iraških varnostnih sil v Bagdadu; osnovna naloga NTM-I je usposabljanje častnikov in podčastnikov iraške vojske ter pomoč pri zagotovitvi opreme in tehnične pomoči – mandat misije ne vključuje neposrednega izvajanja bojnih nalog;

⁹²⁹ Joint Action 2004/570/CFSP.

⁹³⁰ Podatki z dne 29. julija 2008.

⁹³¹ Podatki z dne 29. julija 2008.

⁹³² Pripadniki vojaške policije, veterinarske in medicinske skupine, logistične enote, helikopterske enote, skupine za povezavo, inženirski oddelek, skupina za civilno-vojaško sodelovanje, nacionalni podporni element ter častniki in podčastniki, ki delujejo v večnacionalnem poveljstvu Kforja in večnacionalnih namenskih silah Zahod - MNTF (W).

⁹³³ Podatki z dne 29. julija 2008.

⁹³⁴ Podatki z dne 29. julija 2008.

⁹³⁵ Podatki z dne 29. julija 2008.

- petnajst pripadnikov SV od aprila 2008 sodeluje tudi v operaciji EUFOR Čad/CAR, ki so bili v operacijo napoteni na podlagi sklepa slovenske vlade z dne 27. decembra 2007; sile EUFOR Čad/CAR pod vodstvom Evropske Unije zagotavljajo vojaško komponento izvajanja nalog večdimenzionalne mednarodne prisotnosti v vzhodnem Čadu in severnovzhodnem delu Centralno-afriške republike, ki jo je Varnostni svet odobril v resoluciji 1778 (2008).

II. UPORABA SILE V MIROVNIH OPERACIJAH

1. Zgodovinski razvoj

Odnos OZN do uporabe sile v mirovnih operacijah pod njenim poveljem je tradicionalno omejevalen in se kot takšen najočitneje odraža v načelu neuporabe sile kot enem od treh tradicionalnih temeljnih načel mirovnih operacij OZN.⁹³⁶ Tri mirovne operacije, v katerih so mirovne sile OZN intenzivneje uporabile silo (ONUC v Kongu med leti 1960-64, UNOSOM II v Somaliji leta 1993 in UNPROFOR v Bosni med leti 1994-95), so bile travmatična izkušnja za svetovno organizacijo, katere odmevnost in spornost sta bila presežena le v dveh situacijah, ko se mirovne sile sploh niso zatekle k uporabi sile – v Ruandi leta 1994 in v Srebrenici leta 1995. Odpor OZN do uporabe sile je usklajen s tradicionalnim dojemanjem mirovnih operacij kot nepristranskega in nenasilnega delovanja mirovnih sil, s katerih prisotnostjo in mandatom soglašajo vsi ključni akterji na območju operacije. Praksa pa je to »sveto trojico« načel nepristranskosti, privolitve in neuporabe sile kmalu postavila pod vprašaj.

V obdobju hladne vojne je politični vrh OZN vztrajal pri načelu uporabe sile zgolj v samoobrambi, čeprav je prožnejše tolmačenje tega načela v praksi okvirje dovoljene uporabe sile kmalu razširilo od osebne samoobrambe (lastna zaščita pripadnika) tudi na samoobrambo drugih pripadnikov, opreme in položajev misije (zaščita misije) ter kasneje tudi na zaščito, pred nasilnimi poskusi preprečiti izvajanje nalog mandata (zaščita mandata). Po koncu hladne vojne se je hkrati s pomembnimi spremembami v varnostnem okolju mirovnih operacij spremenil tudi odnos OZN do uporabe sile. Sprva je svetovna organizacija v situacijah, ki so terjale bolj robustno uporabo sile, vodenje in izvajanje takšnih operacij »uveljavljanja miru« (angl. *peace enforcement*) prepuščala predvsem drugim mednarodnim organizacijam (zlasti Natu) ali večnacionalnim koalicijam. Zlasti v zadnjih letih pa Varnostni svet robustnejši mandat za uporabo sile podeljuje tudi mirovnim silam pod lastnim poveljevanjem in nadzorom. V nadaljevanju tega podpoglavja je predstavljen postopni razvoj pravil uporabe sile v mirovnih operacijah pod vodstvom ali s pooblastilom OZN v praksi Varnostnega sveta, Generalnega sekretarja ter Poveljnikov sil.

1.1. Obdobje hladne vojne: uporaba sile le v samoobrambi

1.1.1. Osebna samoobramba: UNEF I (1956-57)

Prva mirovna operacija, v kateri so bile uporabljene oborožene sile, je bila operacija UNEF I (*First United Nations Emergency Force*), ki jo je na svojem prvem izrednem zasedanju leta 1956 ustanovila Generalna skupščina OZN z nalogo nadzorovati premirje na Bližnjem Vzhodu po britansko-francosko-izraelskem

⁹³⁶ Skupaj z načelom soglasja in načelom nepristranskosti.

napadu na Egipt.⁹³⁷ Naloga mirovnih sil je bila nadzorovati sklenjeno premirje ter umik britanskih, francoskih in izraelskih oboroženih sil iz Egipta, po umiku pa tudi patroljiranje na razmejitvenih območjih med izraelskimi in egiptovskimi silami na Sinajskem polotoku. Vojaške enote UNEF I so bile lažje oborožene in niso imele izrecnega pooblastila za uporabo sile, vendar pa je že od vsega začetka veljalo za samoumevno, da imajo pripadniki mirovnih sil neodtujljivo pravico do uporabe sile v samoobrambi (za *lastno* zaščito) pred fizičnimi napadi, kadar napada ni mogoče odvrniti z nenasilnimi sredstvi, torej kot skrajno sredstvo. V svojem poročilu, s katerim je Varnostnemu svetu priporočil ustanovitev mirovne operacije, je Generalni sekretar Dag Hammarskjöld poudaril, da pripadniki UNEF I nikoli ne smejo *začeti* z uporabo oborožene sile (»[...] *may never take initiative in the use of armed force* [...]«), smejo pa s silo *odgovoriti* na prvotni napad.⁹³⁸ Ta koncept *osebne samoobrambe* sicer ni bil nikoli uradno opredeljen v pravnih dokumentih, ki so bili podlaga misije, temveč je bil razvit in formuliran v posvetovanjih med Generalnim sekretarjem in Poveljnikom sil UNEF I.⁹³⁹ Kot številna druga načela mirovnih operacij se je torej izoblikoval postopoma, v praksi.⁹⁴⁰ Bistveni element koncepta osebne samoobrambe je bila prepoved *prve* uporabe sile. Tako ozka razlaga pravice do samoobrambe je povsem zadoščala za potrebe izvajanja mandata sil UNEF I, nameščene na razmejitveni črti med dvema organiziranimi vojskama držav, ki sta sklenili premirje in soglašali z njihovo namestitvijo.⁹⁴¹

1.1.2. Zaščita misije: ONUC (1960-64)

Že med naslednjo večjo mirovno operacijo so se pokazala nasprotja med političnimi cilji in načeli mirovne operacije, ter med dejanskimi vojaškimi potrebami na terenu. Operacija ONUC (*United Nations Operation in the Congo*) je bila ustanovljena leta 1960 kot tradicionalna operacija ohranjanja miru (angl. *peacekeeping operation*), katere prvotni mandat je bil omejen na zagotavljanje mirnega umika belgijskih enot iz dekoloniziranega Konga⁹⁴² in pomoč novi vladi pri vzdrževanju javnega reda in miru. Temeljna načela uporabe sile za ONUC je razvijal in ob pojavu novih situacij dopolnjeval Generalni sekretar (najprej Hammarskjöld, po njegovi smrti leta 1961 pa U Thant) v posvetovanju s civilnim in vojaškim vodstvom operacije. Izražena so bila bodisi v obliki operativnih smernic (angl. *operations directives*),⁹⁴³ ki sta jih PPGS oz. Poveljnik sil (najprej ustno, kasneje pisno) posredovala mirovnim silam,

⁹³⁷ Resolucije Generalne skupščine 998 (ES-I), z dne 4. novembra 1956; 1000 (ES-I), z dne 5. novembra 1956 in 1001 (ES-I), z dne 7. novembra 1956.

⁹³⁸ Cox, 2003: 250.

⁹³⁹ Findlay, 2002: 25.

⁹⁴⁰ Podrobneje piše o razvoju pravice do samoobrambe v okviru UNEF I Findlay, 2002: 26-44.

⁹⁴¹ UNEF I je svoj mandat uspešno izvršil skoraj brez večjih incidentov in skoraj brez uporabe sile (razen v zadnjih dneh, med umikom leta 1967, ko so izbruhnili spopadi med egiptovskimi in izraelskimi silami na območju Gaze).

⁹⁴² Nekdanji Belgijski Kongo (danes Demokratična Republika Kongo) je postal neodvisna država 30. junija 1960.

⁹⁴³ Kasneje so jih nadomestila pravila delovanja (angl. *rules of engagement – ROE*).

po potrebi tudi sproti, v obliki *ad hoc* navodil⁹⁴⁴ neposredno s strani Generalnega sekretarja.

Po vzoru UNEF I je bila v začetni fazi operacije ONUC uporaba sile strogo omejena na uporabo sile v primerih nujne samoobrambe, kot je jasno izhajalo iz prvega poročila Generalnega sekretarja.⁹⁴⁵ Vendar se je takšna zasnova misije kmalu pokazala za nezadostno, saj se je ONUC skoraj takoj po razmestitvi znašel v nestabilni situaciji državljanske vojne in propadlih državnih institucij.⁹⁴⁶ Povečana nevarnost napadov na mirovne sile, poskusov njihove razorožitve, napadov na položaje in infrastrukturo misije ter poskusov preprečevanja izvajanja nalog misije je pogojevala tudi potrebo po širši razlagi pravice do samoobrambe. Kmalu so bila sprejeta nova operativna navodila, ki so dopuščala uporabo sile v samoobrambi tudi v takšnih situacijah. Operativno navodilo št. 6 je tako sicer še vedno temeljilo na načelu prepovedi iniciacije oz. prve uporabe sile,⁹⁴⁷ vendar pa so bili v nadaljevanju opredeljeni še novi tipi situacij, v katerih smejo sile OZN s silo odgovoriti na oborožen napad nanje, in sicer v primeru:

- nasilnih poskusov razorožitve;
- nasilnih poskusov, prisiliti mirovne sile k umiku s položaja, na katerem se nahajajo v skladu z ukazi nadrejenega poveljnika;
- nasilnih poskusov preprečevanja izvajanja nalog v skladu z ukazi nadrejenega poveljnika;
- nasilnih vdorov v prostore OZN ter poskusov pridržanja ali ugrabitve osebja OZN.

Ker pa je na območju operacije vse pogosteje prihajalo tudi do nasilnih napadov na civiliste, je Generalni sekretar Hammarskjöld kmalu predlagal, da naj mirovne sile iz humanitarnih razlogov po potrebi zaščitijo ogroženo prebivalstvo, četudi bi to pomenilo širitev obstoječih okvirov dovoljene uporabe sile.⁹⁴⁸ Poveljnik sil OZN je to stališče upošteval in februarja 1961 v operativnem navodilu št. 8 določil, da morajo mirovne sile ščititi neoboroženo prebivalstvo pred napadi na življenje in telo ter pred grobimi kršitvami človekovih pravic s strani katerekoli oborožene skupine, in sicer z metodo pozicioniranja med civiliste in napadalce, v skrajnem primeru tudi z uporabo sile: *»[...]every protection will be afforded to unarmed groups who may be subjected to any armed party to acts of violence likely to lead to loss of life. In such cases, United Nations troops will interpose themselves, using armed force if necessary, to prevent such loss of life.»*⁹⁴⁹ Mirovnim silam je bilo

⁹⁴⁴ V primeru nepredvidenih novih situacij, na primer novih groženj varnosti in svobodi mirovnih sil ali napadov na civiliste ter medplemenskih spopadov. Glej tudi Findlay, 2002: 55.

⁹⁴⁵ *First Report of the Secretary-General on the Implementation of Security Council Resolution S/4387 of 14 July 1960*, UN SCOR, UN Doc S/4387 (1960).

⁹⁴⁶ Čeprav je vlada Konga zahtevala in odobrila razmestitev mirovnih sil, pa nevladni akterji, zlasti v uporniški provinci Katanga, niso soglašali z njihovo prisotnostjo.

⁹⁴⁷ ONUC, Operations Directive no. 6, »Security and the maintenance of law and order«, 28 Oct. 1960, UN Archives DAG 13/1.6.5.0.0, Ops Directives Aug. 1960-Jan. 1964, Box 3: sedmi odstavek.

⁹⁴⁸ Chesterman, 2004: 7; Findlay, 2002: 68.

⁹⁴⁹ ONUC, Operations Directive no. 8 (brez naslova, februar 1961), UN Archives DAG 13/1.6.5.0.0, Ops Directives Aug. 1960-Jan. 1964, Box 3: 2. odstavek.

tako na operativni ravni dano izrecno navodilo za uporabo sile z namenom preprečevanja napadov na nedolžne civiliste, vendar pa je bilo to pooblastilo še vedno konceptualno utemeljeno na strategiji samoobrambe, z interpozicioniranjem med napadalce in žrtve, in ne na strategiji napadalne (ofenzivne) uporabe sile.⁹⁵⁰

Februarja 1961 pa se je tudi Varnostni svet odločil okrepiti mandat mirovnih sil v Kongu. V resoluciji 161 je prvotni mandat razširil tudi na preprečitev državljske vojne (s tihim namenom, pomagati novi kongoški vladi preprečiti odcepitev province Katanga) ter na zaščito umika tujega vojaškega in paravojaškega osebja, ki niso pod okriljem OZN, in vojaških plačancev.⁹⁵¹ Hkrati je mirovnim silam podelil tudi pooblastilo za uporabo sile za preprečitev državljske vojne:⁹⁵² v 1. členu resolucije 161 nalaga OZN, da naj nemudoma sprejmejo »vse primerne ukrepe za preprečitev državljske vojne v Kongu, vključno z [...] uporabo sile kot skrajnim sredstvom«. S tem je Varnostni svet prvič v zgodovini mirovne sile pod vodstvom OZN pooblastil za uporabo sile za izvršitev mandata, torej onkraj samoobrambe. Novembra istega leta je v resoluciji 169⁹⁵³ dodatno razširil pooblastilo Generalnemu sekretarju za uporabo sile, tokrat tudi za potrebe pridržanja z namenom pregona ter deportacije tujega (para)vojaškega osebja in vojaških plačancev, in za preprečitev njihove vrnitve. Generalni sekretar U Thant je na tej podlagi mirovnim silam izdal operativno navodilo za izvedbo »vseh potrebnih dejanj«⁹⁵⁴ za zagotovitev svobode gibanja mirovnih sil OZN ter za ponovno vzpostavitev javnega reda in miru v provinci Katanga, z namenom omogočiti implementacijo mandata Varnostnega sveta.⁹⁵⁵

Operacija ONUC se je tako v naslednjih letih v strateškem in taktičnem smislu dejansko (če že ne formalno) razvila v skoraj klasično vojaško operacijo.⁹⁵⁶ Kljub temu pa je ni mogoče šteti za začetek novega tipa mirovnih operacij – operacij uveljavljanja miru (angl. *peace enforcement operations*). Nobena od merodajnih resolucij⁹⁵⁷ namreč ni vsebovala izrecnega pooblastila za uporabo sile v prisilne namene na podlagi VII. poglavja UL OZN,⁹⁵⁸ poleg tega pa je bilo uradno stališče OZN ves čas, da pooblastilo za uporabo sile operacije ONUC temelji na *široko razlagani* pravici do samoobrambe.⁹⁵⁹ V naslednjih treh desetletjih se je OZN

⁹⁵⁰ Findlay, 2002: 69.

⁹⁵¹ Resolucija Varnostnega sveta 161, z dne 21. februarja 1961: prvi in drugi odstavek. Glej tudi preambulo resolucije Varnostnega sveta 169, z dne 24. novembra 1961.

⁹⁵² Ne pa tudi za drugo nalogo iz mandata ali za uveljavljanje širše politične rešitve – slednje bi pomenilo izrecno vmešavanje v notranje zadeve suverene države.

⁹⁵³ Tokrat sta se glasovanja vzdržali Francija in Velika Britanija.

⁹⁵⁴ V izvirniku: »[...] to take all necessary action[...]«.

⁹⁵⁵ Boulden, 2001: 32.

⁹⁵⁶ Oborožitev mirovnih sil je v končni fazi vključevala artilerijo, oklepna vozila za prevoz osebja, tanke in celo majhno mednarodno vojaško letalsko enoto. Operacija ONUC je bila vse do operacij v Somaliji in Bosni najbolj nasilna mirovna operacija OZN – v njej je življenje izgubilo 127 pripadnikov mirovnih sil, 133 pa je bilo ranjenih. Findlay, 2002: 82.

⁹⁵⁷ Resoluciji Varnostnega sveta 161 in 169, op.cit.

⁹⁵⁸ Glej Cox, 2003: 252, op. 48 in Findlay, 2002: 54.

⁹⁵⁹ Glej npr. *Report of the Secretary-General on Certain Steps Taken in Regards to the Implementation of the Security Council Resolution Adopted on 21 February 1961*, UN SCOR, 942th meeting, UN Doc S/4752, Annex 7 (1961).

ponovno omejila na pošiljanje manjših opazovalnih misij, večinoma z nalogo nadzorovanja pokonfliktnih situacij.⁹⁶⁰ Le dve med njimi, UNFICYP na Cipru ter UNIFIL v Libanonu, sta bili (podobno kot ONUC) napoteni v okolje državljanske vojne, in v obeh primerih je bil mandat vsaj v začetku zasnovan z namenom, izogniti se stopnjevanju uporabe sile, le-ta pa omejena na (široko razlagano) pravico do samoobrambe.

1.1.3. Od zaščite misije k zaščiti mandata: UNFICYP, UNEF II, UNIFIL

Operacija UNFICYP (*United Nations Force in Cyprus*), ki deluje še danes, je bila leta 1964 napotena na nevarno območje državljanske vojne z namenom »preprečiti ponoven izbruh spopadov med grškimi in turškimi skupnostmi na Cipru ter prispevati k ohranitvi in ponovni vzpostavitvi pravnega reda in miru in vrnitvi v normalno stanje«.⁹⁶¹ V resoluciji Varnostnega sveta in v poročilu Generalnega sekretarja, s katerima je bila ustanovljena operacija, ni bilo vprašanje uporabe sile niti omenjeno. Vendar pa je Generalni sekretar U Thant mesec dni kasneje na podlagi izkušenj iz Konga vendarle prvič artikuliral razširjeno pravilo uporabe sile v samoobrambi.⁹⁶² Potrdil je veljavnost tradicionalnih načel samoobrambe (prepoved prve uporabe sile, načelo minimalne uporabe sile, uporaba sile kot skrajno sredstvo, načelo opozorila, in druga), vendar je dodal nekatere nove elemente. Prvič v zgodovini mirovnih operacij je javno in izrecno opredelil situacije, v katerih smejo pripadniki mirovnih sil, ne glede na uradni mandat, uporabiti silo v samoobrambi:⁹⁶³

- za lastno zaščito;
- za zaščito drugih pripadnikov misije (tudi civilnega osebja) v primeru oboroženega napada (angl. *defence of the mission*);
- za zaščito položajev, prostorov in vozil OZN v primeru oboroženega napada (angl. *defence of United Nations posts, premises and vehicles under armed attack*).⁹⁶⁴

Odločitev, ali v takšnih situacijah uporabiti silo ali ne, je v rokah odgovornega poveljnika na položaju. Primeri situacij, v katerih so mirovne sile OZN pooblašene za uporabo sile v samoobrambi, vključujejo nasilne poskuse, prisiliti mirovne sile v umik s položaja, ki ga zasedajo po ukazu svojega poveljnika, nasilne poskuse razorožitve pripadnikov mirovnih sil⁹⁶⁵ ter celo poskuse nasilnega preprečevanja izvajanja *nalog*, ki jim jih je dal njihov poveljnik, kar je bila v kontekstu operacije UNFICYP najpomembnejša razširitev razlage pravice do samoobrambe.⁹⁶⁶

⁹⁶⁰ Med njimi UNSF (1962-63), UNYOM (1963-64), DOMREP (1965-66), UNIIMOG (1988-91), idr.

⁹⁶¹ Resolucija Varnostnega sveta 186, z dne 4. marca 1964.

⁹⁶² Findlay, 2002: 91-93.

⁹⁶³ Ta izhodišča veljajo še danes.

⁹⁶⁴ *Note by Secretary-General concerning certain aspects of the function and operation of the United Nations Peacekeeping Force in Cyprus*, UN SCOR, UN Doc S/5653 (1964), odst. 16-19.

⁹⁶⁵ *Prav tam*.

⁹⁶⁶ *Prav tam*, odst. 18 (c). Mirovne sile UNFICYP so se pogosto znašle sredi sovražnosti, tudi kot tarča napadov od obeh strank v sporu, in so bile pogosto prisiljene uporabiti orožje v samoobrambi.

Poleti leta 1974 se je UNFICYP soočil z najresnejšimi dilemami glede uporabe sile. Julija 1974 je skupina častnikov ciprske nacionalne garde grške narodnosti izvedla vojaški udar s podporo grške vlade. V odgovor je turška vojska z invazijo zavzela del otoka. Občasne spopade med turškimi in grškimi skupnostmi na otoku so zamenjali spopadi večjih razsežnosti med dvema konvencionalnima vojskama, s čimer se do tedaj ni soočila nobena misija OZN. Mirovne sile UNFICYP niso bile niti sposobne niti pristojne preprečiti turške invazije. Dokler je Varnostni svet odločal o novi situaciji, Generalni sekretar ni mogel posredovati mirovnim silam nobenih novih navodil – lahko jim je sporočil le, naj se ravnajo po občutku ter skušajo po najboljših močeh omejiti nasilje in zaščititi civiliste.⁹⁶⁷ Avgusta je Varnostni svet v novi resoluciji⁹⁶⁸ razširil mandat UNFICYP na nadzor premirja in vzdrževanje tamponske cone med obema skupnostma ter na humanitarne in gospodarske dejavnosti s ciljem, podpreti proces vrnitve v normalno stanje.⁹⁶⁹ Kljub tej razširitvi so pravila o uporabi sile ostala nespremenjena in (v okviru razširjene razlage) omejena na pravico do samoobrambe.

Do najpomembnejše uradne spremembe v razlagi pravice do samoobrambe mirovnih sil OZN je prišlo z ustanovitvijo druge mirovne operacije na Bližnjem Vzhodu, po vojni med Izraelom in Egiptom leta 1973.⁹⁷⁰ Naloga mirovnih sil UNEF II (*Second United Nations Emergency Force*), ki je delovala med leti 1973 in 1979, je bila, v skladu s sklenjenimi sporazumi, nadzor premirja med državama, nadzor postopnega umika izraelskih sil s Sinaja ter nadzor nad tamponskimi conami, predvidenimi v sporazumih. Kljub izkušnjam predhodnih operacij je tedanji Generalni sekretar OZN, Kurt Waldheim, izdal nova navodila glede uporabe sile, v katerih je pravico do uporabe sile v samoobrambi razlagal precej širše, in sicer kot pravico, ki vključuje tudi »odpor proti nasilnim poskusom, preprečiti [mirovnim silam UNEF II] izvajanje njihovih nalog »po mandatu Varnostnega sveta«, in ne le proti poskusom preprečevanja izvajanja nalog po ukazu Poveljnika sil, kot je veljalo za mirovno operacijo ONUC.⁹⁷¹

Leta 1978 je bila po izraelski invaziji v južnem Libanonu ustanovljena mirovna operacija UNIFIL (*United Nations Interim Force in Lebanon*), katere prvotni namen je bil verifikacija izraelskega umika iz Libanona, ponovna vzpostavitev mednarodnega miru in varnosti ter pomoč libanonski vladi pri ponovnem vzpostavljanju učinkovite oblasti. Generalni sekretar je tudi v tem primeru zavzel enako široko stališče kot v primeru UNEF II, vendar pa v Splošnih navodilih za uporabo

⁹⁶⁷ Findlay, 2002: 97.

⁹⁶⁸ SC Res 355, 1974.

⁹⁶⁹ Garb, 2005: 46.

⁹⁷⁰ Resolucija Varnostnega sveta 340, z dne 25. oktobra 1973.

⁹⁷¹ *Report of the Secretary General on the Implementation of Security Council Resolution 340 (1973)*, UN Doc S/11052/Rev. 1 (z dne 27. oktobra 1973), poudarek dodan. Glede na to, da je bila UNEF II precej standardna, tradicionalna mirovna operacija, ni povsem jasno, zakaj se je generalni sekretar prav takrat odločil za širitev pravil o samoobrambi. Uporabi robustnejše retorike v praksi ni sledila dodatna oborožitev mirovnih sil in od njih se (za razliko od UNFICYP) ni pričakovalo, da bodo v praksi dejansko uporabile intenzivnejšo silo. Dejansko so silo uporabile le nekajkrat in zgolj v opozorilo, z izstrelitvijo opozorilnih strelcev (Findlay, 2002: 99-103).

sile v nobenem primeru ni definiral niti koncepta uporabe sile niti samoobrambe.⁹⁷² V obeh primerih je zato širok in nejasen koncept »obrambe mandata misije« povzročil nemalo preglavic poveljnikom na terenu, ki so morali sami odločati o tem, kakšna stopnja uporabe sile naj se dejansko uporabi v primeru oviranja implementacije mandata. Operativna navodila UNEF II so bila dobesedno prevzeta iz navodil UNFICYP⁹⁷³ in so bila torej v precejšnjem nasprotju z novimi strateškimi navodili Generalnega sekretarja: v 3. odstavku so namreč še vedno ohlapno določala le, da je dovoljeno silo uporabiti zgolj v samoobrambi kot skrajno sredstvo pri izvrševanju svojih nalog.

Za potrebe UNIFIL so bila sicer pripravljena podrobnejša navodila o uporabi sile na terenu v obliki Stalnih operativnih postopkov (SOP), ki so prvič izrecno določala, da pravica do samoobrambe vključuje uporabo sile za zaščito pred nasilnimi poskusi, preprečiti mirovnim silam uresničevanje njihovih nalog po mandatu Varnostnega sveta,⁹⁷⁴ vendar prav tako niso jasno definirala temeljnih konceptov in so poveljnikom na terenu še vedno puščala veliko stopnjo diskrecije pri odločanju o dovoljeni uporabi sile v konkretni situaciji. To je bilo v nestabilnem in spremenljivem operativnem okolju očitno nujno, čeprav tako ni bilo mogoče zagotoviti enotne razlage in izvajanja pravil o uporabi sile med različnimi nacionalnimi kontingenti, ki so v operaciji sodelovali.⁹⁷⁵

Z današnjega zornega kota pomeni retorika OZN ob ustanovitvi UNEF II leta 1973 mejnik v uradni razlagi pravil o uporabi sile v mirovnih operacijah OZN. Kot je poudaril White, pomeni pooblastilo mirovnim silam za uporabo sile za zaščito (angl. *defence*) ciljev mandata dejansko isto kot pooblastilo za uporabo sile za uveljavljanje (angl. *enforcement*) ciljev mandata.⁹⁷⁶ Z drugimi besedami, tako široka razlaga uporabe sile v samoobrambi lahko v praksi pomeni prisilno uporabo sile tudi, kadar operacija nima potrebnih formalnih pooblastil na podlagi VII. poglavja UL OZN. Tudi OMO je leta 1995 v Splošnih navodilih za mirovne operacije opozoril na pretirano nejasnost tega koncepta, ki bi ga bilo »mogoče razlagati kot pooblastilo [osebja OZN] za uporabo sile v širokem spektru situacij«.⁹⁷⁷ Hkrati pa ugotavlja, da so se v praksi vse od oblikovanja tega koncepta leta 1973 mirovne sile OZN izogibale intenzivnejši uporabi sile, ki bi jih lahko potegnili v začarani krog napadov in povračilnih ukrepov in jih iz mirovnih sil spremenila v sovražnike.⁹⁷⁸ Vse do operacij v Somaliji in Bosni so ti scenariji ostali zgolj hipotetični.

⁹⁷² Glej UN Doc S/12611, z dne 17. marca 1978: četrti odstavek.

⁹⁷³ Glej tudi Findlay, 2002: 102.

⁹⁷⁴ Oddelek za mirovne operacije OZN, 1997: 60.

⁹⁷⁵ Findlay, 2002: 117. Kljub nasilnemu okolju, v katerem že od vsega začetka deluje UNIFIL, in kljub stalnim pozivom po okrepitvi mirovnih sil in razširitvi njihovega mandata, so ostala pravila za uporabo sile nespremenjena vse do zaostritve spora leta 2006.

⁹⁷⁶ White, 1997: 242.

⁹⁷⁷ *General Guidelines for Peacekeeping Operations*, UN Doc UN/210/TC/GG95, besedilo dostopno na: <http://www.un.org.Depts/dpko/training>: str. 20.

⁹⁷⁸ *Prav tam*: str. 14.

1.1.4. Izkušnje prvih treh desetletij mirovnih operacij

Kljub trem desetletjem izkušenj, OZN ob koncu hladne vojne še vedno ni imela izoblikovanega uradnega stališča glede uporabe sile v mirovnih operacijah. Razen splošno sprejetega osnovnega razlikovanja med operacijami po VI. in operacijami po VII. poglavju UL OZN, resolucije Varnostnega sveta niso vsebovale napotkov glede uporabe sile. Tri načela, ki jih je izoblikoval Hammarskjöld – privolitev, nepristranskost in uporaba sile le v samoobrambi – so ostala temeljno izhodišče mirovnih operacij. Splošna navodila Generalnega sekretarja za UNEF II so sicer postala standard, oblikovanje podrobnejših operativnih navodil (SOP in pravil delovanja) pa je bilo povsem prepuščeno posameznim Poveljnikom sil. Pravila so tako nastajala sproti in vsakič znova, brez upoštevanja izkušenj prejšnjih operacij.

V tem obdobju je torej prišlo predem do širjenja vsebine pravice do samoobrambe v štirih fazah:

- prva faza: osebna samoobramba (UNEF I);
- druga faza: zaščita misije, t.j. obramba pred napadi na drugo osebje misije ter spremljevalno osebje in obramba položaja ter opreme misije (ONUC);
- tretja faza: zaščita civilistov pred napadi na življenje in telo ter pred hudimi kršitvami človekovih pravic na podlagi strategije interpozicioniranja in samoobrambe (ONUC);
- četrta faza: zaščita izvajanja mandata misije (UNEF II).⁹⁷⁹

1.2. Obdobje po hladni vojni: širši mandat za uporabo sile

1.2.1. Krepitev uporabe sile v mirovnih operacijah

Po koncu hladne vojne so mirovne operacije s pooblastilom Varnostnega sveta kmalu presegle prejšnje operacije, ne le po številu operacij, ampak tudi po svoji kompleksnosti in obsegu. Mandat številnih sodobnih operacij vključuje poleg tradicionalnih nalog nadziranja premirja in tamponskih con med strankami v sporu tudi različne nove naloge, kot so nadzorovanje volitev, opazovanje in beleženje kršitev človekovih pravic, pomoč pri vračanju beguncev in razseljenih oseb, ponovna vzpostavitev upravnih in administrativnih struktur ter zaščita razdeljevanja humanitarne pomoči. Nekatero od že obstoječih operacij (npr. v Angoli in Kambodži) so se kasneje razširile tudi na tovrstne naloge. Hkrati je postalo operativno okolje mirovnih operacij po koncu hladne vojne neprimerljivo bolj nasilno in brezvladno, napadi na civiliste ter na pripadnike maloštevilnih in slabo opremljenih mirovnih sil pa vsakodnevna praksa.

⁹⁷⁹ Čeprav se je po letu 1973 uveljavil širši koncept samoobrambe z namenom zaščite mandata misije, pa ostaja njegova implementacija v praksi še danes nedosledna in problematična, tako znotraj posameznih operacij kot med različnimi operacijami.

V takšnih razmerah so se tradicionalna pravila uporabe sile v mirovnih operacijah, ki temeljijo na konceptu osebne samoobrambe in zaščite misije, kmalu pokazala za neučinkovita in nerealna. Zlasti v Somaliji in BiH jih je bilo nemogoče ohraniti. Zato je OZN tudi spremenila in liberalizirala svoj pristop do uporabe sile v mirovnih operacijah, v praksi pa je postala uporaba sile s strani mirovnih sil pogostejša. Četudi je bila v prvem desetletju po koncu hladne vojne dovoljena uporaba sile, vsaj uradno, še vedno omejena na samoobrambo v najširšem smislu (formula UNEF II), so postajali mandati operacij vse obsežnejši in so posledično dejansko (*de facto*) širili meje dovoljene uporabe sile, med drugim na:

- zaščito humanitarnih dejavnosti;
- razoroževanje in demobilizacijo oboroženih skupin;
- podporo prehodni civilni upravi, vključno s preprečevanjem nasilnega oz. oboroženega oviranja volitev;
- zaščito in podporo beguncev;
- preprečevanje genocida in/ali množičnih kršitev človekovih pravic.

Leta 2000 je Sosvet OZN o mirovnih operacijah objavil t.i. Brahimijevo poročilo,⁹⁸⁰ v katerem je med temeljnimi ukrepi za izboljšanje upravljanja mirovnih operacij priporočil tudi jasno definiranje mandata mirovnih operacij, ki naj vključuje tudi dovolj široka pooblastila vojaškega dela operacije za uporabo sile z namenom učinkovite zaščite misije in tudi za varovanje civilnega prebivalstva. Pravila delovanja naj ne bi omejevala vojaških enot na posamične odgovore na konkretne oborožene napade, ampak naj bi bila dovolj prožna, da bi omogočala tudi eliminacijo vira smrtonosne sile, ki je usmerjena proti mirovnim silam OZN ali osebam pod njihovo zaščito. Še posebej v nevarnih situacijah ne bi smela prepovedovati prve uporabe (iniciacije) sile. Brahimijevo poročilo je torej očitno pozvalo k robustnejši uporabi sile v mirovnih operacijah OZN. Na podlagi teh in drugih priporočil je sekretariat pripravil vzorec splošnih navodil in pravil delovanja OZN, katerih osnutek je bil objavljen maja 2002.⁹⁸¹

V zadnjem času Varnostni svet pogosto upošteva ta priporočila in, kadar se mu to zdi nujno, mirovnim operacijam podeli »robustna« pooblastila na podlagi VII. poglavja UL OZN, ki mirovnim silam omogoča, ali od njih celo zahteva, uporabo vseh »potrebnih ukrepov« za zaščito civilistov, preprečevanje nasilja proti osebju OZN in odvrčanje oboroženih posameznikov in skupin od kršenja mirovnih sporazumov. S takšnim mandatom po VII. poglavju UL OZN trenutno delujejo operacije pod vodstvom OZN ali drugih mednarodnih organizacij v Afganistanu (ISAF pod vodstvom zveze NATO, 2001), Demokratični republiki Kongo (MONUC, 2004), na Kosovu (KFOR pod vodstvom zveze NATO, 1999), v Libanonu (UNIFIL, 1978, razširitev mandata leta 2006), Slonokoščeni obali (UNOCI, 2004) in v Sudanu (UNMIS, 2005). Zlasti v kontekstu operacije MONUC v vzhodnem delu Konga se je v preteklih letih večkrat pokazalo, da lahko robustnejši pristop

⁹⁸⁰ *Report of the Panel on United Nations Peace Operations (The Brahimi Report)*, UN Document A/55/305-S/2000/809, z dne 21. avgusta 2000.

⁹⁸¹ Glej poglavje II-2.2.3.

k izvajanju mandata učinkovito pripomore k večji zaščiti civilistov, in izboljša varnostno situacijo na območju delovanja. Kljub temu je Generalni sekretar Kofi Annan večkrat poudaril, da ta novi pristop ne sme spremeniti OZN v vojaško organizacijo ter da mora uporaba sile še naprej ostati zgolj skrajno sredstvo.

Zaradi prostorskih omejitev te študije podrobnejša analiza uporabe sile v vseh mirovniških operacijah po koncu hladne vojne ni mogoča, izbrani pa so primeri, ki imajo z vidika razvoja pravil o uporabi sile v mirovniških operacijah pod vodstvom ali s pooblastilom OZN, posebno vlogo. Njihova analiza omogoča zaključek o vse večji pripravljenosti Varnostnega sveta, da pooblasti mirovne sile za uporabo sile tudi onkraj samoobrambe, in jih s tem okrepi za izvajanje dodeljenega mandata.

1.2.2. Preprečevanje hudodelstev zoper človečnost: UNTAC (1991-1994)

Operacija UNTAC (*United Nations Transitional Authority in Cambodia*) je bila prva mirovna operacija po koncu hladne vojne, v kateri je bilo vprašanje uporabe sile pomemben element že v prvotni zasnovi operacije. Z več kot 20.000 pripadniki (med njimi 16.000 vojaki) je bila največja in najbolj kompleksna operacija po ONUC, njen temeljni namen pa je bil, pomagati pri implementaciji pariških mirovniških sporazumov iz leta 1991.⁹⁸² Mandat operacije je vključeval nadzor prekinitve ognja, pomoč pri razoroževanju in demobilizaciji oboroženega osebja ter organizacija volitev nove demokratične vlade. Hkrati naj bi UNTAC prevzel tudi naloge civilne uprave, vzdrževanja zakonitosti in reda, vračanje beguncev in razseljenih oseb, rehabilitacijo kamboške infrastrukture ter zaščito in spodbujanje človekovih pravic.⁹⁸³ Kamboški Vrhovni nacionalni svet naj bi na UNTAC prenesel »vse potrebne pristojnosti« za implementacijo mirovniških sporazumov, kar bi lahko posredno pomenilo tudi pooblastilo za uporabo vojaških sredstev.⁹⁸⁴ Vendar pa Varnostni svet v nobeni fazi operaciji UNTAC ni izrecno podelil pooblastil za uporabo prisilnih ukrepov po VII. poglavju UL OZN.

Pravila za uporabo sile v operaciji UNTAC so bila tedaj že standardna pravila uporabe sile v mirovniških operacijah OZN: pravica do samoobrambe in do zaščite pred nasilnimi poskusi preprečevanja izvajanja nalog po mandatu.⁹⁸⁵ Pomembna novost pa so vsebovala pravila delovanja, ki so prvič v zgodovini predvidevala, da se sme »vsa potrebna sredstva«, tudi oboroženo silo, uporabiti tudi za preprečevanje mednarodnih hudodelstev zoper človečnost, kot so poboji in napadi na begunske kolone in taborišča, ali na borce, ki so odložili orožje, ter vojne ujetnike pod zaščito UNTAC.⁹⁸⁶ V praksi je večina poveljnikov UNTAC pravila uporabe sile kljub temu tolmačila omejujoče. Vojaki so silo uporabili v samoobrambi v primeru oboroženih napadov s strani Rdečih Kmerov.

⁹⁸² Findlay, 2002: 125.

⁹⁸³ Resolucija Varnostnega sveta 745, z dne 28. februarja 1992.

⁹⁸⁴ *Agreement on a Comprehensive Political Settlement of the Cambodia Conflict*, Pariz, 23. oktobra 1991, 1. del, oddelek III, 6. člen.

⁹⁸⁵ Findlay, 2002: 125.

⁹⁸⁶ *Prav tam.*

1.2.3. Operacije uveljavljanja miru v Somaliji in BiH

1.2.3.1. Somalija

1.2.3.1.1. UNOSOM I (1992-1993)

Po strmoglavljenju diktatorja Siada Barreja, ki je na oblast v Somaliji prišel z državnim udarom leta 1969, so se leta 1991 vneli hudi boji za oblast med poveljniki različnih klanskih milic. Ti spopadi so že v prvem letu med civilisti terjali tisoče žrtev. V sodelovanju z Organizacijo afriške enotnosti (OAE, ki jo je leta 2002 nadomestila Afriška unija – AU), Organizacijo islamske konference in Arabsko ligo, si je OZN od vsega začetka prizadevala doseči politično rešitev spora med ključnima strankama: skupino, ki je podpirala začasnega predsednika Alija Mahdija Mohameda in skupino, ki je podpirala generala Mohameda Faraha Aidida. Prav tako si je s pomočjo MORK in drugih nevladnih organizacij ves čas prizadevala za zagotavljanje humanitarne pomoči.

Januarja 1992 je Varnostni svet stranke v spopadu pozval k prekinitvi ognja in uvedel popoln embargo orožja proti Somaliji. Po intenzivnih pogajanjih z OZN in drugimi regionalnimi organizacijami, sta začasni predsednik Ali Mahdi in general Aidid marca 1992 podpisala dogovor o prekinitvi ognja, ki je vključeval tudi privolitev v nadaljevanje humanitarnih aktivnosti, v prisotnost varnostnih sil za zaščito dostave humanitarne pomoči in v razmestitev vojaških opazovalcev OZN na obeh straneh glavnega mesta Mogadiš za opazovanje in nadzor prekinitve ognja. Aprila 1992 je Varnostni svet sprejel resolucijo 751, s katero je ustanovil mirovno operacijo UNOSOM I (*First United Nations Operation in Somalia*) in pooblastil takojšnjo razmestitev petdesetih neoboroženih vojaških opazovalcev na območju glavnega mesta Mogadiš.⁹⁸⁷ Avgusta je bil končno dosežen tudi dogovor o razmestitvi petsto pripadnikov varnostnega osebja OZN za zaščito dostave humanitarnih zalog razdeljevalnim centrom v glavnem mestu; enota, ki jo je v ta namen prispevala pakistanska vlada, je prispela v Mogadiš sredi septembra.⁹⁸⁸

UNOSOM I je bila zasnovana kot tradicionalna operacija ohranjanja miru in je bila kot takšna pooblaščen le za uporabo sile v samoobrambi. Vendar pa se je, podobno kot ONUC v Kongu, v nestabilnem okolju propadlih državnih institucij in le načelne privolitve dejanskih somalijskih voditeljev, že na začetku soočila s težavami.⁹⁸⁹ Kmalu se je znašla sredi državljanske vojne, vpletena v spopade z lokalnimi oboroženimi skupinami. Zlasti general Aidid je na terenu vse bolj onemogočal prosto gibanje in dejansko razmestitev mirovnih sil na položajih, kjer je bila njihova prisotnost nujna in dogovorjena v sporazumih z OZN. Maloštevilni

⁹⁸⁷ Resolucija Varnostnega sveta 751, z dne 24. aprila 1992. Zaradi zavlačevanja obeh somalijskih protagonistov pri sklepanju tehničnih dogovorov so opazovalci na območje Mogadiša prispeli šele julija.

⁹⁸⁸ Kasneje je bil njen mandat razširjen na zaščito humanitarnih konvojev in razdeljevalnih centrov po vsej Somaliji. To je bila prva operacija z mandatom za zaščito humanitarnih dejavnosti, vendar brez uporabe sile (zato ostaja kljub širšemu mandatu tradicionalna operacija ohranjanja miru).

⁹⁸⁹ Oba sta načelno soglasje sicer izrazila v uradnih sporazumih, ki pa jih niti njuni vojaki niti ločene oborožene frakcije na terenu niso spoštovale.

in lahkooboroženi pakistanski kontingent z omejujočmi pravili delovanja je bil povsem ohromljen in prisiljen ostati na svojih položajih, prisiljen osredotočiti se na lastno zaščito in le nemočno opazovati humanitarno katastrofo, ki se je odvijala pred njegovimi očmi.⁹⁹⁰ Varnostni svet je sicer že konec avgusta mandat operacije razširil na zaščito humanitarnih konvojev in dostavo humanitarne pomoči razdeljevalnim centrom po vsej Somaliji, hkrati pa pooblastil napotitev dodatnih tri tisoč vojakov v podporo pakistanskemu kontingentu,⁹⁹¹ vendar okrepitev v Somalijo ni nikoli prispela, saj države članice niso bile pripravljene prispevati potrebnih sil.

1.2.3.1.2. Vojaško posredovanje: UNITAF (1992-1993)

Generalni sekretar je zato z veseljem sprejel ponudbo tedanje ameriške administracije za poveljevanje morebitni vojaški operaciji z mandatom za uporabo sile za zaščito dostave humanitarne pomoči.⁹⁹² Varnostni svet je po njegovem priporočilu 3. decembra 1992 soglasno sprejel resolucijo 794, v kateri je humanitarno krizo v Somaliji označil za »grožnjo mednarodnemu miru in varnosti« ter na podlagi VII. poglavja UL OZN OZN formalno pooblastil združene sile UNITAF (*Unified Task Force*)⁹⁹³, pod enotnim poveljstvom ZDA, za uporabo »vseh nujnih sredstev z namenom vzpostavitve varnega okolja za dostavo humanitarne pomoči v Somaliji« (*»[...]all necessary means to establish as soon as possible a secure environment for humanitarian relief operations in Somalia[...]«*).⁹⁹⁴ Sile UNITAF so torej delovale pod enotnim poveljstvom ZDA, vendar ne pod zastavo OZN – šlo je za večnacionalno operacijo s pooblastilom OZN.⁹⁹⁵ UNOSOM I je še naprej ostal odgovoren za razdeljevanje humanitarne pomoči ter za politično prizadevanje za končanje državljanske vojne, med obema misijama pa je bila vzpostavljena dobra koordinacija. Ko bi UNITAF dokončal svojo nalogo, pa naj bi se vojaško poveljevanje spet preneslo na OZN.

Prve enote UNITAF so bile v Mogadišu razmeščene že slab teden dni po sprejemu resolucije Varnostnega sveta, v naslednjih tednih pa je UNITAF razširil svojo prisotnost na vse večje dostavne centre po Somaliji. Razen splošnega pooblastila za uporabo sile za implementacijo mandata pa organi OZN niso oblikovali nobenih smernic glede vprašanja uporabe sile; ta element operacije je bil tako povsem prepuščen ZDA. Ameriška pravila delovanja za UNITAF je oblikovalo osrednje ameriško poveljstvo (CENTCOM), veljala pa so enotno za vse kontingente, ki so sodelovali v operaciji. Po Korejski vojni leta 1950 so bila pravila UNITAF najbolj permisivna oz. robustna pravila delovanja v operacijah s pooblastilom OZN. Odražala so značilnosti mandata na podlagi VII. poglavja in so vsebovala tudi

⁹⁹⁰ Ku in Jacobson, 2003: 94; Boulden, 2001: 55-57.

⁹⁹¹ Resolucija Varnostnega sveta 775, z dne 28. avgusta 1992.

⁹⁹² Ponudba Busheve administracije je bila verjetno v veliki meri odraz medijskega pritiska v ZDA zaradi zaostrovanja humanitarne situacije v Somaliji. Glej tudi Boulden, 2001: 57.

⁹⁹³ Operacija Obnovitev upanja (*Operation Restore Hope*).

⁹⁹⁴ Resolucija Varnostnega sveta 794, z dne 3. decembra 1992; poudarek dodan.

⁹⁹⁵ Poleg ZDA so v operaciji sodelovale še vojaške enote Avstralije, Belgije, Bocvane, Egipta, Francije, Grčije, Indije, Italije, Kanade, Kuvajta, Maroka, Nemčije, Nigerije, Norveške, Nove Zelandije, Pakistana, Saudske Arabije, Švedske, Tunizije, Turčije, Velike Britanije, Združenih Arabskih Emiratov in Zimbabveja.

načelo smrtonosne sile (»streljati z namenom ubiti«, in ne, »streljati z namenom raniti«), ki pa jo je bilo dovoljeno uporabiti samo v primeru neposredne življenjske ogroženosti. Sicer so pravila delovanja UNITAF temeljila na mirnodobnih pravilih delovanja ameriškega poveljstva: poudarjala so, da »ZDA niso v vojni« in da morajo vojaki z vsemi osebami ravnati spoštljivo in dostojanstveno; za izvajanje misije je bilo dovoljeno uporabiti le minimalno in sorazmerno silo, vendar pa so morali biti vojaki vselej pripravljeni uporabiti silo v samoobrambi, v primeru napada, pa tudi v primeru neizbežne grožnje z napadom (izraženega sovražnega namena – *hostile intent*).⁹⁹⁶ V praksi so sile UNITAF tako kljub nekoliko širšim pravilom delovanja še vedno uporabljale le minimalno silo in se osredotočale predvsem na individualno zaščito in zaščito drugih članov misije. Na ta način jim je uspelo vzpostaviti relativno varnost le na približno štiridesetih odstotkih celotnega državnega območja, ne pa tudi drugje. Tudi znotraj varnega območja so se še vedno pojavljali občasni izbruhi nasilja in napadi na humanitarne delavce, ter celo posamezni oboroženi napadi na sile UNITAF.⁹⁹⁷

1.2.3.1.3. UNOSOM II (1993-1995)

Januarja 1993 so se voditelji štirinajstih somalijskih političnih gibanj na srečanju v Adis Abebi vendarle uspeli dogovoriti o prekinitvi ognja ter o predaji vsega orožja silam UNITAF in UNOSOM. Na podlagi tega premika se je Varnostni svet odločil za zaključek operacije UNITAF in za prenos njenih pristojnosti na novo operacijo pod vodstvom OZN: UNOSOM II. Ker pa UNITAF ni v celoti opravil svoje naloge, zagotoviti varno okolje v Somaliji, je Generalni sekretar Varnostni svet opozoril, da UNOSOM II ne bo sposoben učinkovito izvajati svojega mandata brez določenih pooblastil za uporabo sile na podlagi VII. poglavja UL OZN. Varnostni svet je njegovo priporočilo sprejel, in UNOSOM II je postal prva operacija pod nadzorom in poveljstvom OZN, ki je bila izrecno in od vsega začetka pooblaščen za uporabo sile tudi onkraj samoobrambe.

V soglasno sprejeti resoluciji 814 je mirovne sile na podlagi VII. poglavja UL OZN pooblastil za izvedbo kompleksnih vojaških nalog: za preprečevanje ponovnih izbruhov nasilja; za nadzor težkega orožja in odvzem orožja malega kalibra od vseh nepooblaščenih subjektov; za vzdrževanje varnosti pristanišč, letališč in komunikacijskih tokov za dostavo humanitarne pomoči; za zaščito OZN, Mednarodnega odbora Rdečega Križa, osebja nevladnih organizacij, instalacij in opreme; za čiščenje min; za podporo pri vračanju in repatriaciji beguncev ter za »druge funkcije po pooblastilu Varnostnega sveta«.⁹⁹⁸ Pri tem je mirovne sile izrecno pooblastil za izvedbo vseh »takšnih nasilnih akcij, ki bi bile potrebne za nevtralizacijo oboroženih elementov, ki bi napadli ali grozili z napadom« na objekte ali osebje OZN, MORK in drugih nevladnih organizacij, vse do ustanovitve novih somalijskih policijskih sil, ki bi prevzele odgovornost za takšno zaščito.⁹⁹⁹

⁹⁹⁶ Pravila delovanja za operacijo *Restore Hope* so ponatisnjena v ameriškem priročniku za mirovne operacije iz leta 1994: US FM 100-23: 90-94.

⁹⁹⁷ *British Army Field Manual*, UK Ministry of Defence, 1994: UNOSOM-4.

⁹⁹⁸ Resolucija Varnostnega sveta 814, z dne 26. marca 1993.

⁹⁹⁹ *Prav tam*.

Prisotnost OZN v Somaliji je tako iz tradicionalne humanitarne operacije (UNOSOM I) prerasla v nov poskus »operacij uveljavljanja miru« (angl. *peace enforcement*), z izrecnim pooblastilom za uporabo sile za izvrševanje določenih nalog po mandatu. Vendar pa niti Varnostni svet niti Generalni sekretar nista oblikovala podrobnejših smernic za uporabo sile. Tudi tokrat je bilo oblikovanje pravil delovanja prepuščeno Poveljniku sil v praksi, brez pomoči Generalnega sekretarja oz. sekretariata, ter brez predhodnega dogovora med predstavniki držav pošiljateljic; v začetku so v praksi obveljala pravila delovanja, ki so veljala za UNITAF, kmalu pa je Poveljnik sil izdal nekoliko manj stroga pravila delovanja, ki so določala, da veljajo oborožene somalijske milice za grožnjo silam UNOSOM II ter omogočala uporabo smrtonosne sile (sile z namenom ubiti) proti tem subjektom tudi brez predhodne provokacije v obliki izraženega sovražnega namena.¹⁰⁰⁰

Po predaji pristojnosti se je varnostna situacija v Somaliji ponovno zaostila. Skromnih 22.000 sil UNOSOM II je pokrivalo celotno območje Somalije, medtem ko je pred tem 37.000 dobro opremljenih vojakov v operaciji UNITAF nadzorovalo manj kot polovico države. S tako zmanjšanimi kapacitetami mirovne sile seveda niso mogle kljubovati oboroženim somalijskim milicam, ki so ponovno kršile sporazum o prekinitvi ognja. Petega junija 1993 je prišlo v Mogadišu do incidenta, v katerem je bilo v napadu na mirovne sile ubitih 24 pakistanskih vojakov, spopadi med mirovnimi silami in somalijskimi milicami, ki so napadu sledili, pa so zahtevali dodatne žrtve tako med mirovnimi silami kot med civilisti. Varnostni svet je naslednji dan po napadu soglasno sprejel resolucijo 837, v kateri je potrdil, da je Generalni sekretar kot vrhovni poveljnik UNOSOM II v skladu z resolucijo 814 pooblaščen za izvedbo »vseh potrebnih ukrepov« (*»all necessary measures«*) proti odgovornim za napade ter za vzpostavitev učinkovitega nadzora UNOSOM II v Somaliji, vključno z zagotovitvijo preiskave napadov ter prijete in pridržanja osumljencev z namenom pregona in kaznovanja.¹⁰⁰¹ Hkrati je države članice pozval k izrednemu povečanju vojaške opreme in podpore UNOSOM II z namenom, okrepiti njihove kapacitete za odvrčanje in obrambo pred oboroženimi napadi.

Kljub temu se varnostna situacija v Somaliji ni izboljševala. Oktobra 1993 je skupina ameriških rangerjev, ki niso bili pod poveljstvom OZN, brez vednosti OZN izvedla nasilno akcijo v Mogadišu z namenom aretacije generala Aidida.¹⁰⁰² V silovitem streljanju, ki je sledilo neuspešni akciji, je življenje izgubilo osemnajst ameriških vojakov, na kar je ameriška vlada takoj odgovorila z začasno okrepitevijo svoje vojaške prisotnosti na terenu, in hkrati naznanila, da bo v začetku leta 1994 umaknile svoje sile iz Somalije. Po tem umiku se je že tako trhla misija pričela sesedati kot hiša iz kart; Belgija, Francija in Švedska so se skoraj nemudoma odločile za umik.¹⁰⁰³ Kljub vedno novim resolucijam in pozivom Varnostnega sveta so se kršitve premirja in napadi na mirovne sile nadaljevali, obseg mirovnih sil

¹⁰⁰⁰ Boulden, 2001: 64.

¹⁰⁰¹ Resolucija Varnostnega sveta 837, z dne 6. junija 1993.

¹⁰⁰² Po predaji pristojnosti UNITAF-a OZN je manjša skupina ameriških elitnih enot – rangerjev še naprej ostala v Somaliji, vendar je bila koordinacija med njimi in OZN, kot kaže ta incident, minimalna.

¹⁰⁰³ British Army Field Manual, UK Ministry of Defence, 1994: UNOSOM-8.

pa vztrajno krčil. Končno so se osramočene sile OZN marca 1995 umaknile iz Somalije.

1.2.3.2. *Bosna in Hercegovina*

1.2.3.2.1. UNPROFOR (1992-1995)

Kmalu po začetku balkanske krize je Varnostni svet v resoluciji 743, sprejeti 21. februarja 1992, pooblastil razmestitev lažje oboroženih mirovnih sil na območju nekdanje Jugoslavije v okviru tradicionalne mirovne operacije UNPROFOR (*United Nations Protection Force*). Prvotni namen njihove razmestitve je bila zagotovitev pogojev miru in varnosti, potrebnih za pogajanja o širši rešitvi jugoslovanske krize v okviru konference Evropske skupnosti. Mandat operacije je vključeval demilitarizacijo določenih zaščitnih območij (angl. *protected areas*) na Hrvaškem,¹⁰⁰⁴ ki naj bi bila dosežena z umikom ali razpustitvijo vseh oboroženih skupin na teh območjih, ter zaščito lokalnih prebivalcev pred grožnjami z oboroženim napadom. V ta namen je bil UNPROFOR pooblaščen za nadzor dostopa do zaščitnih območij, za ohranjanje njihove demilitarizacije in za nadzorovanje delovanja lokalne policije ter za podporo pri zagotavljanju človekovih pravic vsega lokalnega prebivalstva. Izven zaščitnih območij so bili vojaški opazovalci UNPROFOR zadolženi za verifikacijo umika vseh oboroženih sil JLA in drugih oboroženih skupin iz Hrvaške. Poleg tega je bil UNPROFOR v sodelovanju s humanitarnimi agencijami z zaščitnih območij OZN zadolžen še za zagotavljanje pogojev varne vrnitve razseljenih oseb na njihove domove. Kasneje se je mandat UNPROFOR na Hrvaškem razširil še na demilitarizacijo polotoka Prevlaka ter na nadzor nad strateško pomembnim jezom Peruča v enem od zaščitnih območij. Konec januarja 1993 je hrvaška vojska napadla in zavzela območje jeza, srbska vojska pa je v odgovor vdrla v skladišča orožja pod skupnim nadzorom v zaščitnih območij in odtujila precej shranjenega orožja. Po večkratnih pozivih Varnostnega sveta in več krogih pogajanj sta se srbska in hrvaška stran vendarle dogovorili o prekinitvi sovražnosti znotraj in v bližini zaščitnih območij, ter o umiku s teh območij.¹⁰⁰⁵ Poleti 1992 se je ponovno zaostрила situacija v Krajini, ko so izbruhnili spopadi med srbsko in hrvaško vojsko na območju Masleniškega mosta. Po ponovnem političnem posredovanju OZN sta stranki septembra dosegli dogovor o prekinitvi ognja, območje pa je ponovno prišlo pod nadzor UNPROFOR.

Medtem se je spomladi 1992 začela zaostrovati tudi varnostna situacija v BiH. Varnostni svet je konec aprila na območje Mostarja poslal nekaj deset vojaških opazovalcev, vendar so se spopadi med Bosanskimi Srbi na eni ter Bosanskimi Hrvati in Bosanskimi Muslimani na drugi strani še naprej stopnjevali. OZN je morala umakniti vse opazovalce iz Mostarja in večino svojega osebja v Sarajevu, konec maja 1992 pa je Varnostni svet z resolucijo 757 uvedel obsežne sankcije proti

¹⁰⁰⁴ Resolucija Varnostnega sveta 743, z dne 21. februarja 1992. Zaščitena območja so bila območja s pretežno srbskim prebivalstvom oz. z močno srbsko manjšino, v katerih so etnične napetosti vodile v oborožene spopade med srbskimi in hrvaškimi skupnostmi. Ta območja so bila v Krajini ter v Vzhodni in Zahodni Slavoniji; za potrebe operacije OZN so bile razdeljena na severni, južni, vzhodni in zahodni sektor.

¹⁰⁰⁵ Vir: http://www.un.org/Depts/dpko/dpko/co_mission/unprof_b.htm.

Zvezni republiki Jugoslaviji in od strank v sporu zahteval čimprejšnjo politično rešitev spora ter zahteval zagotovitev varnih pogojev za dostavo humanitarne pomoči na območje Sarajeva in druga območja v BiH. Hkrati je območje Sarajeva in sarajevskega letališča razglasil za varnostno cono (angl. *security zone*). Junija 1992 je UNPROFOR s strankami v sporu dosegel dogovor o predaji sarajevskega letališča mirovnim silam in njegovem ponovnem odprtju za potrebe dostave humanitarne pomoči. Varnostni svet je v ta namen razširil obseg in mandat UNPROFOR in odobril razmestitev vojaških opazovalcev in drugega potrebnega osebja v Sarajevu, najprej za nadzor umika protiletalskega orožja ter za zbiranje težkega orožja na dogovorjenih lokacijah v mestu, nato pa tudi za zaščito in zagotovitev delovanja letališča.¹⁰⁰⁶

Ob nadaljnjem zaostrovanju humanitarne situacije v mestu je Varnostni svet avgusta 1992 sprejel resolucijo 770, v kateri je države članice na podlagi VII. poglavja UL OZN pozval, naj, v sodelovanju z OZN, na nacionalni ravni ali v okviru regionalnih ustanov ali dogovorov izvedejo »vse potrebne ukrepe«¹⁰⁰⁷ za podporo dostave humanitarne pomoči Sarajevu, in, po potrebi, drugim območjem v BiH.¹⁰⁰⁸ Po nadaljnjih pogovorih z državami članicami pa je Generalni sekretar Varnostnemu svetu svetoval, naj to nalogo poveri UNPROFOR samemu. V svojem poročilu je priporočil razširitev mandata in vojaške moči UNPROFOR v BiH in predlagal, naj mirovne sile pooblasti za podporo in zaščito prizadevanj Visokega komisarja OZN za begunce (angl. *United Nations High Commissioner for Refugees - UNHCR*) pri dostavi humanitarne pomoči na celotnem območju BiH ter za zaščito konvojev osvobojenih civilnih ujetnikov na zahtevo MORK. Predlog Generalnega sekretarja je predvideval tudi širitev območja razmestitve UNPROFOR na štiri do pet novih con, v vsaki od njih pa naj bi bil nameščen pehotni bataljon, katerega štab naj bi vključeval tudi civilno osebje za izvajanje političnih in informacijskih nalog ter za zvezo z UNHCR. Vojaške enote naj bi delovale po običajnih pravilih delovanja, ki jih pooblašajo za uporabo sile v samoobrambi, vključno z zaščito pred nasilnimi poskusi preprečevanja izvajanja nalog po mandatu (UNEF II standard).¹⁰⁰⁹ Varnostni svet je v celoti sprejel ta priporočila in v resoluciji 776 odobril razširitev obsega in mandata UNPROFOR, brez omembe VII. poglavja UL OZN; vendar pa je mirovne sile izrecno pooblastil za uporabo sile *v samoobrambi* tudi v primeru poskusov nasilnega preprečevanja *izvajanja mandata*.¹⁰¹⁰

Kmalu zatem je Varnostni svet z resolucijo 781, sprejeto na podlagi VII. poglavja UL OZN, razglasil prepoved letenja na celotnem območju BiH (angl. *no-fly zones*), razen za prelete UNPROFOR in druge prelete v podporo operacijam OZN in dostavi humanitarne pomoči,¹⁰¹¹ ter zadolžil UNPROFOR za nadzorovanje spoštovanja te prepovedi. Prvo hujšo kršitev so vojaški opazovalci zabeležili marca 1993, ko

¹⁰⁰⁶ Resolucija Varnostnega sveta 758, z dne 8. junija 1992 in Resolucija Varnostnega sveta 761, z dne 29. junija 1992.

¹⁰⁰⁷ V izvorniku: »[...] to take nationally or through regional agencies or arrangements all measures necessary«.

¹⁰⁰⁸ Resolucija Varnostnega sveta 770, z dne 13. avgusta 1992.

¹⁰⁰⁹ http://www.un.org/Depts/dpko/dpko/co_mission/unprof_b.htm.

¹⁰¹⁰ Resolucija Varnostnega sveta 776, z dne 14. septembra 1992.

¹⁰¹¹ Resolucija Varnostnega sveta 781, z dne 9. oktobra 1992.

je vojaško letalo, katerega izvora UNPROFOR ni uspel ugotoviti, pri preletu v smeri proti Srbiji in Črni Gori odvrгло bombe na dve vasi v bližini Srebrenice. To je bila sicer prva uporaba zračnega prostora BiH v *bojne namene* od vzpostavitve območij prepovedi letenja, vendar pa je takrat UNPROFOR zabeležil že skoraj 500 primerov kršitev. Zato je Varnostni svet 31. marca 1993 sprejel resolucijo 816, v kateri je države članice na podlagi VII. poglavja UL OZN pooblastil, da na nacionalni ravni ali v okviru regionalnih dogovorov in v sodelovanju z Generalnim sekretarjem in UNPROFOR, teden dni po sprejemu resolucije v primeru nadaljnjih kršitev v zračnem prostoru BiH izvedejo »vse potrebne ukrepe« (angl. »*all necessary measures*«) z namenom uveljavitve prepovedi preletov. Dvanajste aprila je NATO v koordinaciji z UNPROFOR pričel z zračnimi operacijami, v katerih so sodelovale ameriške, britanske, francoske, nizozemske in turške zračne sile.

Spomladi 1993 je Varnostni svet v resolucijah 807 in 815, sprejetih na podlagi VII. poglavja UL OZN, poudaril svojo odločenost, zagotoviti varnost mirovnihi sil UNPROFOR, od strank v sporu pa zahteval, da v celoti spoštujejo svobodo gibanja mirovnihi sil (angl. *freedom of movement*) na Hrvaškem, vključno s svobodo zbiranja in razmeščanja, gibanjem orožja in opreme ter humanitarnih logističnih aktivnosti.¹⁰¹² Oktobra 1993 pa je Varnostni svet celo eksplicitno pooblastil UNPROFOR na Hrvaškem, da uporabijo vsa potrebna sredstva v samoobrambi, vključno z uporabo sile, z namenom zagotovitve lastne varnosti in svobode gibanja.¹⁰¹³ Ta formulacija se je kasneje skoraj rutinsko pojavljala v resolucijah Varnostnega sveta v zvezi z mandatom UNPROFOR tako na Hrvaškem kot v BiH.

Ob zaostrovanju situacije pomladi 1993 je Varnostni svet z resolucijo 819, le dva tedna po pooblastitvi zračne vojaške operacije za zaščito območij prepovedi letenja, območje Srebrenice razglasil za »varno območje« (*safe area*), na katerem ne sme priti do nobenih oboroženih napadov ali drugih sovražnih dejanj; Varnostni svet je tako zahteval takojšnji umik paravojaških enot bosanskih Srbov iz Srebrenice ter prenehanje oboroženih napadov na mesto. Hkrati je odobril povečano prisotnost UNPROFOR na tem območju in Generalnemu sekretarju naložil, naj uredi vse potrebno za varno oskrbo ranjencev in bolnikov ter nemoteno dostavo humanitarne pomoči na vseh delih BiH, zlasti v Srebrenici.¹⁰¹⁴ Kmalu zatem je v resoluciji 824 razglasil za varna območja tudi širša območja Sarajeva, Tuzle, Žepe, Goražda in Bihača.¹⁰¹⁵ Junija je v resoluciji 836 UNPROFOR zadolžil za zaščito varnih območij, vključno s preprečevanjem napadov nanje, za nadzor prekinitve ognja, za spodbujanje umika vseh paravojaških enot (razen paravojaških enot bosanske vlade) ter za zasedbo nekaterih ključnih položajev na varnih območjih. V ta namen je UNPROFOR pooblastil za uporabo »vseh potrebnih sredstev, vključno z uporabo sile, v samoobrambi proti bombnim napadom na varna območja ali oboroženim

¹⁰¹² Resolucija Varnostnega sveta 807, z dne 19. februarja 1993; resolucija Varnostnega sveta 815, z dne 30. marca 1993.

¹⁰¹³ V izvirniku: »[...] acting in self-defence, to take the necessary measures, including the use of force to ensure its security and its freedom of movement[...];«; resolucija Varnostnega sveta 871, z dne 4. oktobra 1993.

¹⁰¹⁴ Resolucija Varnostnega sveta 819, z dne 16. aprila 1993

¹⁰¹⁵ Resolucija Varnostnega sveta 824, z dne 6. maja 1993.

vdorom na ta območja ali v primeru kakršnegakoli namernega oviranja svobode gibanja mirovnih sil oz. zaščitenih humanitarnih konvojev. Hkrati je države članice pooblastil, da na nacionalni ravni ali v okviru regionalnih ustanov oz. dogovorov v podporo UNPROFOR izvedejo vse potrebne ukrepe z uporabo zračnih sil v varnih območjih in njihovi okolici.¹⁰¹⁶

UNPROFOR je imel torej poleg omejene zračne podpore NATO tudi lastna pooblastila za uporabo sile na podlagi VII. Poglavlja, in sicer:

- za zaščito izvajanja obveznosti v zvezi z dostavo humanitarne pomoči;
- za zagotavljanje lastne varnosti in svobode gibanja mirovnih sil;
- za zaščito varnih območij in civilnega prebivalstva na teh območjih.¹⁰¹⁷

Vendar pa je bilo pooblastilo za zaščito varnih območij *uradno* opredeljeno le kot krepitev sposobnosti samoobrambe mirovnih sil, države članice (oz. NATO) pa so bile pravnoformalno pooblaščenice za izvajanje zračne podpore UNPROFOR, ne pa za zaščito enklav. Poleg tega so splošna navodila Generalnega sekretarja enotam UNPROFOR nalagala posebno previdnost pri uporabi sile: zaščita enklav naj bi se izvajala v okviru strategije »odvrčanja s prisotnostjo«, in ne odvrčanja s silo. Sila naj bi se uporabila le v samoobrambi in kot skrajno sredstvo.¹⁰¹⁸ Takšna zasnova operacije je nekaj časa sicer še zadoščala za odvrčanje napadov, ko pa so leta 1995 na varna območja ponovno vdrla bosanski Srbi, je postalo ime enega od njih – Srebrenica - sinonim za razliko med dobrimi nameni Varnostnega sveta in dejanskimi zmožnostmi mirovnih sil na terenu.

Tudi pravila delovanja UNPROFOR so odražala tradicionalno zasnovo operacij ohranjanja miru; izhajala so iz klasične pravice do samoobrambe in v tem okviru omogočala uporabo orožja za individualno zaščito, za zaščito drugega osebja OZN in oseb pod njihovo zaščito, za odvrčanje nasilnih poskusov preprečevanja izvajanja mandata ter celo za odvrčanje namernih vojaških ali paravojaških vdorov v zaščiteni območja OZN (angl. »*to resist deliberate military or para-military incursions into the UN Protected Areas*«).¹⁰¹⁹ Pravila delovanja se niso spreminjala niti po tem, ko je misija od Varnostnega sveta dobila širša pooblastila za uporabo sile na podlagi VII. poglavja UL OZN, saj je Varnostni svet (npr. v resoluciji 836) le izrecno potrdil tedaj že uveljavljeno razlago pravice do samoobrambe v praksi. Šele potem, ko so NATO, RRF (*Rapid Reaction Force*)¹⁰²⁰ in drugi elementi UNPROFOR s pooblastilom Varnostnega sveta uporabili vojaško silo, da so prisilili srbske voditelje k pogajanju o dolgoročni politični rešitvi krize, je tako mogoče

¹⁰¹⁶ V izvirniku: "[...]Member States, acting nationally or through regional arrangements, might take, under its authority, all necessary measures, through the use of air power, in and around the safe areas, to support UNPROFOR"; resolucija Varnostnega sveta 836, z dne 4. junija 1993.

¹⁰¹⁷ Čeprav se je, tako kot v primeru ONUC, pričakovalo, da bo v praksi uporaba sile v samoobrambi imela tudi druge stranske učinke, v primeru UNPROFOR zaščito varnih območij.

¹⁰¹⁸ Bizjak, 2006: 32.

¹⁰¹⁹ UNPROFOR, Chief of Staff: *Force Commander's Policy Directive No. 13 – Rules of engagement, Part I: Ground Forces*, Headquarters UNPROFOR, Ilica Barracks, Zagreb, 19. julij 1993; ponatisnjeno v: Findlay, 2002: 417-22.

¹⁰²⁰ Sestavljale so jo britanske, francoske in nizozemske sile.

govoriti o dejanski »transformaciji« operacije UNPROFOR v operacijo uveljavljanja miru.¹⁰²¹

1.2.3.2.2. Akcija NATO: operacija Načrtna podpora (1995)

Leta 1994 in v prvi polovici leta 1995 je NATO s pooblastilom in na podlagi več resolucij Varnostnega sveta OZN v odgovor na kršitve bosanskih Srbov uporabil silo le v omejenih napadih na vojaške cilje. Pod vojaškim vodstvom vrhovnega poveljnika zavezniških sil za Evropo je zavezništvo tudi pomagalo nadzorovati embargo na orožje, ki ga je Varnostni svet uvedel proti celotni nekdanji Jugoslaviji in gospodarske sankcije proti Srbiji in Črni gori. Vendar pa zgodnji napadi NATO na Bosno in Hercegovino niso uspeli spremeniti politične realnosti na terenu, zaradi česar so mnogi analitiki začeli dvomiti o merodajnosti zavezništva v varnostnem okolju.¹⁰²² Očitno je bilo, da je potreben bolj odločen pristop mednarodne skupnosti, zlasti zveze NATO, vendar pa države članice še v prvi polovici leta 1995 niso zmoгле doseči potrebnega političnega soglasja za intenzivnejše ukrepanje, kar se je delno odražalo tudi v sami sestavi UNPROFOR. Zlasti Kanada, Francija in Združeno kraljestvo, ki so napotili pripadnike svojih mirovnih enot v UNPROFOR, so se bali, da bi se odločnejši pristop do bosanskih Srbov utegnil maščevati njihovim pripadnikom. Medtem pa se je ameriška vlada, ki na tem območju ni imela svojih pripadnikov, zavzemala za politiko "odprave in napada": za odpravo embarga na orožje proti celotni regiji, ki naj bi kaznovala in ohromila zlasti bosanske muslimane in za napad na bosansko-srbske cilje iz zraka. Takšen odnos ZDA je očitno pogojevala tudi negativna izkušnja v Somaliji oktobra 1993 in glede na njene posledice sprejeta predsedniška direktiva št. 25.¹⁰²³

Ameriško politično in vojaško vodstvo se je vsekakor skušalo izogniti vpletenosti v še eno slabo načrtovano operacijo in tvegati žrtve v bojih, v katerih ni šlo za jasne nacionalne interese. Poleg tega so analitiki obveščevalne agencije CIA ocenili, da bi za ponovno vzpostavitev miru potrebovali na tisoče pripadnikov kopenskih enot. Preobrat je prinesel pokol v Srebrenici julija 1995, v katerem je umrlo skoraj 8000 bosansko-muslimanskih moških in dečkov. Tragedija je pretresla svetovno javnost in sprožila nov pritisk na ameriško administracijo, da je prevzela vodilno vlogo pri spremembi odnosa zavezništva. Tudi francoski predsednik Chirac je po napadu na mirovne sile UNPROFOR maja 1995, v katerem je bilo zajetih precej francoskih pripadnikov, pozval k novi, izrazito intervencionistični politiki.¹⁰²⁴ Po granatnem napadu na sarajevsko osrednjo tržnico, v katerem je 28. avgusta 1995 umrlo 38 civilistov, 85 pa je bilo ranjenih, je NATO sprejel odločitev, da se bo tokrat le odzval s silo. Takoj ko so zadnji pripadniki UNPROFOR zapustili bosansko-srbsko ozemlje, so 30. avgusta zjutraj letala NATO začela izvajati serijo natančnih napadov na izbrane cilje v srbskem delu Bosne in Hercegovine. To je oznanilo začetek operacije *Načrtna sila* (angl. *Deliberate Force*), ki je trajala dva tedna in pol, v dobro koordinirano ofenzivo pa so se vključile tudi hrvaške, bosansko-hrva-

¹⁰²¹ Findlay, 2002: 380.

¹⁰²² Glej tudi http://www.nato.int/docu/review/2005/issue3/slovene/history_pr.html.

¹⁰²³ Glej spodaj, op. 330.

¹⁰²⁴ http://www.nato.int/docu/review/2005/issue3/slovene/history_pr.html.

ške in bosansko-muslimanske sile. Bosanski Srbi, ki so v ofenzivi izgubili nadzor nad večino območij, ki so jih zasedali od začetka vojne, so se bili neposredno po tej operaciji - na pogovorih v Daytonu v ameriški zvezni državi Ohio - že bolj pripravljeni pogajati o koncu vojne. Gotovo je operacija *Načrtna sila* prispevala k sklenitvi Daytonskega mirovnega sporazua, ki je vzpostavil še danes veljavni okvir upravljanja Bosne in Hercegovine.

1.2.3.2.3. IFOR/SFOR (1995-2004) in EUFOR-Altea (2004 do danes)

Medtem ko je NATO do leta 1995 s pooblastilom Varnostnega sveta nudil le omejeno zračno podporo mirovnim silam UNPROFOR pod poveljstvom OZN, je tega leta na podlagi mandata Varnostnega sveta prvič prevzel organiziranje in izvajanje celotne operacije v podporo miru. Po sklenitvi Daytonskega mirovnega sporazuma je namreč Varnostni svet na podlagi VII. poglavja UL OZN in v skladu s tem sporazumom pooblastil zvezo NATO za izvedbo klasične vojaške prisilne operacije z namenom implementacije vojaških vidikov mirovnega sporazuma v BiH, katerega cilji so: zagotovitev varnega in mirnega okolja, oblikovanje združene in demokratične Bosne in Hercegovine, obnova gospodarstva in zagotovitev pogojev za vrnitev razseljenih oseb in beguncev na domove, kjer so živeli pred vojno.¹⁰²⁵

Mednarodne sile za uresničitev (*Implementation Force - IFOR*) in kasneje Stabilizacijske sile (*Stabilization Force - SFOR*)¹⁰²⁶ so s pooblastilom Varnostnega sveta, vendar pod enotnim nadzorom in poveljstvom NATO, delovale v prvi operaciji zaveznitva za ohranjanje miru (angl. *peacekeeping operation*). Temeljne naloge sil IFOR, katerih prvotni obseg je bil 60.000 težje oboroženih in opremljenih vojakov, so bile opredeljene v aneksu 1A k Daytonskemu sporazumu in so vključevale:

- nadzor in pomoč vsem strankam v sporu pri izvajanju sporazuma, posebej pri umiku in premestitvah sil ter vzpostavljanju razmejitvenih območij;
- odobritev in nadzor črt premirja in medetničnih mej v skladu s sporazumom;
- pomoč pri umiku sil UNPROFOR.¹⁰²⁷

Najpomembnejše aktivnosti, ki jih je kasneje izvajal SFOR, pa so vključevale:

- patroljiranje na območju operacije in podporo obrambnim reformam v BiH;
- nadzor dejavnosti razminiranja;
- aretacije obtoženih za mednarodna hudodelstva pred Mednarodnim kazenskim sodiščem za nekdanjo Jugoslavijo v Haagu; ter
- repatriacijo beguncev.

Drugega decembra 2004 je NATO uradno zaključil svojo misijo v BiH, namesto nje pa je Evropska unija začela z operacijo *Altea* (EUFOR). Ta operacija pod vodstvom EU ima približno enako raven sil kot nekdanji SFOR, pa tudi enak ključni mandat: prispevati k varnemu okolju v BiH. Podobno kot Stabilizacijske sile NATO imajo tudi sile EU stroga pravila delovanja na podlagi VII. poglavja Ustanovne listine OZN. Poleg operacije *Altea* je v Bosni in Hercegovini tudi civilna policijska misija

¹⁰²⁵ Resolucija Varnostnega sveta 1031, z dne 15. decembra 1995.

¹⁰²⁶ Resolucija Varnostnega sveta 1088, z dne 12. decembra 1992.

¹⁰²⁷ Vegič, 2005: 92.

EU. Tudi zveza NATO se iz BiH ni popolnoma umaknila: njena vojaška prisotnost v BiH je zagotovljena v obliki poveljstva NATO v Sarajevu, ki je bilo vzpostavljeno 1. oktobra 2004. Osebe poveljstva sestavlja približno 150 pripadnikov, ki poleg svetovalne vloge na področju obrambnih reform BiH opravljajo tudi naloge na področju boja proti terorizmu, zajetju osumljencev vojnih zločinov in zbiranju obveščevalnih podatkov.¹⁰²⁸

1.2.4. Operacije v Ruandi, na Haitiju in v Vzhodnem Timorju

1.2.4.1. Ruanda: UNAMIR (1993 -1996)

Operacija, ki je imela po operaciji v Somaliji največji pomen v razpravi o uporabi sile v mirovnih operacijah OZN, je bila UNAMIR v Ruandi (*United Nations Assistance Mission for Rwanda*), ki je trajala od oktobra 1993 do marca 1996. UNAMIR je v praksi pomenil popoln odklon od razvoja, ki ga je načrtala operacija UNOSOM II, saj so mirovne sile v Ruandi vztrajno zavračale uporabo sile. V začetku je bil UNAMIR tudi zasnovan kot tradicionalna mirovna operacija ohranjanja miru po VI. poglavju UL OZN, z mandatom za: nadzor implementacije mirovnega sporazuma iz Aruše, ki so ga ruandske stranke podpisale 4. avgusta 1993; demobilizacijo in integracijo oboroženih skupin strank v sporu; vzpostavitev območja brez orožja v glavnem mestu Kigali; nadzor varnostne situacije do izvedbe demokratičnih volitev; podporo pri čiščenju min; pomoč pri repatriaciji ruandskih beguncev in za koordinacijo humanitarne pomoči.¹⁰²⁹

Varnostni svet se pri določanju tega kompleksnega mandata ni skliceval na VII. poglavje UL OZN in ni eksplicitno avtoriziral uporabe sile. Mirovne sile UNAMIR so bile tako (za razliko od UNOSOM II in UNPROFOR) pooblašene za uporabo sile le v samoobrambi v dveh primerih: proti osebam ali skupinam, ki bi ogrožale dostavo in razdeljevanje humanitarne pomoči ali zaščitena območja in prebivalstvo.¹⁰³⁰ Tudi pravila delovanja UNAMIR niso predvidevala uporabe prisilnih sredstev za izvajanje mandata, vendar je bila očitno splošno sprejeta razlaga, da smejo sile UNAMIR v okviru samoobrambe kot skrajno sredstvo uporabiti tudi silo proti poskusom nasilnega oviranja humanitarne pomoči ter napadom na zaščitena območja in prebivalstvo.¹⁰³¹ Poveljnik sil, Roméo Dallaire je sicer pripravil robustnejša pravila delovanja, ki so predvidevala možnost uporabe sile tudi za obrambo oseb pod zaščito OZN pred neizbežnimi napadi ter proti oboroženim osebam, ki bi ogrožale življenja drugih oseb (ki niso del osebja OZN), in celo za preprečevanje hudodelstev zoper človečnost, vendar pa ta pravila niso bila nikoli odobrena.¹⁰³²

Že aprila 1994, kmalu po razmestitvi mirovne misije, se je po sestrelitvi predsedniškega letala med vračanjem z mirovnih pogajanj v Tanzaniji, kriza v Ruandi

¹⁰²⁸ http://www.mzz.gov.si/si/zunanja_politika/nato/operacije_nato/balkan/.

¹⁰²⁹ Resolucija Varnostnega sveta 872, z dne 5. oktobra 1993.

¹⁰³⁰ Resolucija Varnostnega sveta 925, z dne 8. junija 1994 in Resolucija Varnostnega sveta 918, z dne 17. maja 1994.

¹⁰³¹ Glej tudi *Report of the Secretary-General on the Situation in Rwanda*, 1994: 12. odst.

¹⁰³² Findlay, 2002: 277.

ponovno zaostрила. Smrt ruandskega predsednika je sprostila dva vzporedna tokova nasilja med Tutsiji in Hutujci, kar je vodilo v pokol civilistov in nadaljevanje državljanske vojne. Medtem ko so oborožene milice Hutujcev pobijale Tutsije in zmerne Hutujce, so bile neprimerno opremljene in maloštevilne mirovne sile UNAMIR ob omejujočih pravilih za uporabo sile nesposobne nadzirati situacijo, v kateri so bile tudi same tarča napadov. Kljub zahtevam Poveljnika sil, politično močno razdeljeni Varnostni svet ni odobril novega mandata in okrepitev sil za zaščito civilistov; predvsem ameriška vlada, ki je po tragični izkušnji v Somaliji novembra 1993 znatno zmanjšala svojo pripravljenost, sodelovati v mirovnih operacijah OZN, je nasprotovala širitvi operacije, čeprav njene enote v njej sploh niso sodelovale.¹⁰³³ Varnostni svet je mandat in obseg operacije najprej celo zožil zgolj na 270 pripadnikov, ki naj bi le še posredovali pri zagotavljanju spoštovanja prekinitve ognja ter opazovalo situacijo.

Končno je pod vse večjim pritiskom svetovne javnosti, ob očitnem nadaljevanju genocida, Varnostni svet maja 1994 le povečal obseg UNAMIR na 5500 mirovnih sil in razširil njihov mandat na zaščito civilistov ter operacij humanitarne pomoči. Ni pa jih pooblastil za uporabo sile po VII. poglavju, temveč je le razširil meje dovoljene samoobrambe na zaščito določenih »območij in prebivalstva«.¹⁰³⁴ Kljub tej razširitvi pa države članice za tako razširjeno operacijo niso bile pripravljene prispevati potrebnega števila mirovnih sil, in ob vse večjem ponižanju/ neučinkovitosti OZN je Varnostni svet sprejel ponudbo Francije ter na podlagi VII. poglavja UL OZN pooblastil večnacionalno vojaško »humanitarno operacijo« pod enotnim francoskim poveljstvom (operacija Turkiz; fr. *Turquoise*). Večnacionalne sile naj bi tudi z uporabo »vseh potrebnih sredstev« vzpostavile določena varna območja za razmestitev mirovnih sil UNAMIR in za postavitve zatočišč tutsijskih beguncev.¹⁰³⁵ Medtem je bilo v Ruandi pobitih že okoli 800.000 civilistov, vendar pa je s pomočjo sil operacije Turkiz mirovnim silam in humanitarnim delavcem vendarle uspelo na zaščitenem območju stabilizirati približno milijon in pol razseljenih prebivalcev. Vendar pa eno najbolj bolečih izkušenj v zgodovini mirovnih operacij OZN zaznamuje spoznanje, da bi boljše opremljene mirovne sile z robustnejšimi pooblastili za uporabo sile verjetno lahko zmanjšale razsežnosti humanitarne katastrofe v Ruandi.

1.2.4.2. *Haiti: UNMIH in MNF (1993 - 1996)*

Relativno skromna operacija UNMIH (*United Nations Mission in Haiti*), ki je trajala od oktobra 1993 do marca 1995, je bila ustanovljena za pomoč pri uveljavljanju nekaterih določil sporazuma med haitijskimi strankami z dne 3. julija 1993 (angl. *Governors Island Agreement*), zlasti pri vrnitvi izgnanega demokratično izvoljenega predsednika Aristida in pri zaščiti človekovih pravic na otoku. Mirovne sile naj bi pomagale tudi pri modernizaciji oboroženih sil in ustanavljanju novih

¹⁰³³ Predsedniška direktiva št. 25 (*Presidential Decision Directive 25 – PPD 25*), sprejeta maja 1994, je močno zaostрила možnosti in pogoje ameriškega sodelovanja v mirovnih operacijah OZN, zlasti v bolj robustnih operacijah z mandatom za uporabo sile, nameščenih v nevarnejših in nestabilnih okoljih.

¹⁰³⁴ Resolucija Varnostnega sveta 918, z dne 17. maja 1994.

¹⁰³⁵ Resolucija Varnostnega sveta 929, z dne 22. januarja 1994.

policijskih sil Haitija.¹⁰³⁶ Njihov mandat je vključeval le tradicionalno pooblastilo za uporabo sile v samoobrambi. Ker pa so oboroženi uporniki že v začetku nasilno preprečili razmestitev/namestitev vojaških in policijskih enot misije, je Varnostni svet v resoluciji 940 na podlagi VII. poglavja UL OZN avtoriziral razmestitev 20.000 enot večnacionalnih sil (*Multinational Force – MNF*) v podporo implementaciji mirovnega sporazuma in prejšnjih resolucij Varnostnega sveta, pod enotnim poveljstvom ZDA. Pooblastil jih je za uporabo »vseh potrebnih sredstev« z namenom odstranitve nezakonitega režima ter ponovne vzpostavitve demokratično izvoljene vlade.¹⁰³⁷

Po uspešni izvedbi te operacije so marca 1995 večnacionalne sile ponovno zamenjale (okrepljene) mirovne sile UNMIH z mandatom, podobnim mandatu MNF, vendar brez avtorizacije za uporabo sile po VII. poglavju. Operacijo UNMIH, ki se je zaključila junija 1996, je nato nasledilo več zaporednih operacij: *United Nations Support Mission in Haiti – UNSMIH* (julij 1996 – julij 1997), *United Nations Transition Mission in Haiti – UNTMIH* (avgust – november 1997) in *United Nations Civilian Police Mission in Haiti – MIPONUH*, ki je delovala od decembra 1997 do marca 2000.¹⁰³⁸ Po nekajletnem zatišju pa so ob ponovni poglobitvi politične krize februarja 2004 spet izbruhnili oboroženi spopadi, v katerih so uporniki kmalu zasedli večino severnega dela otoka in zagrozili z napadom na glavno mesto. Po odstopu in umiku predsednika Aristida iz države je Varnostni svet na predlog začasnega novega predsednika na podlagi VII. poglavja UL OZN odločil o razmestitvi prehodnih mednarodnih mirovnih sil (*Multinational Interim Force - MIF*) ter sodelujoče države pooblastil za uporabo »vseh potrebnih ukrepov« (*»all necessary measures«*) pri implementaciji mandata misije: podpora demokratični vladi Haitija pri vzdrževanju varnega in stabilnega okolja, profesionalizaciji haitijskih oboroženih sil, ustanavljanju ločenih policijskih sil, ustanavljanju primerne okolja za svobodne in poštene parlamentarne volitve ter podpora humanitarnih dejavnosti.¹⁰³⁹

Aprila 2004 je Varnostni svet večnacionalno operacijo MIF nadomestil z večdimenzionalno stabilizacijsko operacijo pod vodstvom OZN - MINUSTAH (*United Nations Stabilization Mission in Haiti*), s številnimi nalogami na področju zagotavljanja varnosti, podpore političnemu procesu na Haitiju ter zaščite in promocije človekovih pravic.¹⁰⁴⁰ MINUSTAH je sicer ustanovljen na podlagi VII. poglavja UL OZN, vendar nima izrecnih pooblastil za uporabo sile pri izvajanju mandata.¹⁰⁴¹

¹⁰³⁶ Garb, 2005: 40.

¹⁰³⁷ Očitno je bila Ruanda edina »žrtev« ameriške predsedniške direktive št. 25 (glej op. 330), saj je očitno potreba po ureditvi razmer v neposredni bližini ZDA prevladala nad strahom pred tveganji »robustnih« operacij.

¹⁰³⁸ <http://www.un.org/Depts/dpko/missions/minustah/background.html>.

¹⁰³⁹ Resolucija Varnostnega sveta 1529, z dne 29. februarja 2004.

¹⁰⁴⁰ Resolucija Varnostnega sveta 1542, z dne 30. aprila 2004.

¹⁰⁴¹ Varnostni svet kljub številnim pozivom (zlasti človekoljubnih organizacij (npr. Human Rights Watch in Refugees International), MINUSTAH ni podelil pooblastila za uporabo sile za zaščito civilistov. Glej npr. *Letter to the U.N. Security Council on the Renewal of the Mandate of the U.N. Stabilization Mission in Haiti (MINUSTAH)*, 16. maj 2005, <http://hrw.org/english/docs/2005/05/17/haiti10956.htm>.

1.2.4.3. *Vzhodni Timor: INTERFET (1999) in UNTAET (1999 - 2002)*

OZN je leta 1960 tedanjo portugalsko kolonijo Vzhodni Timor dodala na seznam nesamoupravnih območij pod portugalsko upravo. Proces dekolonizacije, ki se je začel šele štirinajst let kasneje, je vodil v državljansko vojno med skupinami, ki so podpirale neodvisnost otoka, ter tistimi, ki so se zavzemale za priključitev Indoneziji. Ob umiku Portugalske, ki ni bila sposobna nadzorovati nastale situacije, je decembra 1975 na otok vdrla indonezijska vojska, julija 1976 pa je bil Vzhodni Timor kot 27. provinca priključen Indoneziji. OZN priključitve ni nikoli priznala, tako Varnostni svet kot Generalna skupščina pa sta indonezijsko vlado desetletja pozivala k umiku. Po odstopu predsednika Suharta je Indonezija junija 1998 predlagala »podelitev« omejene avtonomije Vzhodnemu Timorju, januarja 1999 pa nepričakovano pristala na izvedbo referendumu pod okriljem Generalnega sekretarja OZN, na katerem naj se odloči o usodi otoka.

Za organizacijo in nadzor izvedbe referendumu je Varnostni svet junija 1999 na Vzhodni Timor napotil majhno civilno operacijo UNAMET (*United Nations Mission in East Timor*). Na referendumu 30. avgusta 1999 je 78,5% volilnih upravičencev zavrnilo indonezijski predlog posebne avtonomije in se izreklo za neodvisnost, po razglasitvi rezultatov pa so nezadovoljne indonezijske paravladne milice s podporo indonezijskih varnostnih sil začele pobijati civiliste in napadati pripadnike misije OZN. Septembra 1999 je s soglasjem indonezijskih oblasti Varnostni svet na podlagi VII. poglavja UL OZN pooblastil večnacionalne sile pod enotnim poveljstvom Avstralije (*International Force for East Timor - INTERFET*) za izvedbo »vseh potrebnih ukrepov« za ponovno vzpostavitev miru in varnosti na Vzhodnem Timorju, za zaščito in podporo operacije UNAMET pri izvajanju njenih nalog ter za podporo operacij humanitarne pomoči.¹⁰⁴²

Ob uspešni in hitri izvedbi te operacije je Varnostni svet konec oktobra 1999 na podlagi VII. poglavja UL OZN vzpostavil prehodno administrativno oblast na Vzhodnem Timorju pod vodstvom OZN. Tudi UNTAET (*United Nations Transitional Administration in East Timor*) je bil pooblaščen za uporabo »vseh potrebnih sredstev« za izvedbo svojega mandata,¹⁰⁴³ vendar pa je za razliko od operacije INTERFET vključeval predvsem nevojaške naloge s ciljem, pomagati Vzhodnemu Timorju v prehodnem obdobju pred neodvisnostjo, zlasti pri izgradnji državnih struktur. Kljub temu je njegov vojaški del sestavljajo skoraj devet tisoč pripadnikov, od katerih jih je približno 80 % prešlo iz sil INTERFET. Ko je 20. maja 2002 Vzhodni Timor postal neodvisna država, je operacijo UNTATET nadomestila operacija UNMISSET (*United Nations Mission of Support in East Timor*), katere naloga je bila zagotavljati podporo temeljnim upravnim strukturam Vzhodnega Timorja.¹⁰⁴⁴ Maja 2005 se je zaključila tudi ta operacija ohranjanja miru, nadomestila pa jo je politična mirovna operacija izgradnje miru UNOTIL (*United Nations Office in Timor-Leste*), ki naj bi do maja 2006 pomagala pri izgradnji

¹⁰⁴² Resolucija Varnostnega sveta 1264, z dne 15. septembra 1999.

¹⁰⁴³ Resolucija Varnostnega sveta 1272, z dne 25. oktobra 1999.

¹⁰⁴⁴ Resolucija Varnostnega sveta 1410, z dne 17. maja 2002.

temeljnih državnih institucij in policije ter nudila usposabljanje na področju demokratičnega vladanja in človekovih pravic.¹⁰⁴⁵

Po ponovni zaostritvi varnostne situacije na otoku spomladi 2006 pa je Varnostni svet najprej okreplil in podaljšal mandat UNOTIL, nato pa je ob priporočilu Generalnega sekretarja avgusta 2006 za začetno obdobje šestih mesecev ustanovil operacijo UNMIT (*United Nations Integrated Mission in Timor-Leste*), katere mandat med drugim vključuje tudi pospeševanje kulture demokratičnega vladanja ter političnega dialoga, podporo pri izvedbi volilnega procesa v letu 2007, podporo nacionalnim policijskim enotam ter koordinacijo dejavnosti agencij, skladov in programov OZN, s ciljem učinkovite pomoči pri pokonfliktni izgradnji miru in kapacitet Vzhodnega Timorja.¹⁰⁴⁶ Mirovne sile UNMIT nimajo posebnih pooblastil za uporabo sile.¹⁰⁴⁷

1.2.5. Robustne operacije ohranjanja miru

V zadnjih letih so mirovne operacije postale precej bolj kompleksne in robustne. Za razliko od tradicionalnih operacij ohranjanja miru, sodobne mirovne operacije praviloma delujejo v kontekstu državljskih vojn in drugih nemednarodnih spopadov, ki v praksi niso končani oz., kjer kljub morebitnim sporazumom o prekinitvi ognja ali celo mirovnim sporazumom, še vedno prihaja do sovražnosti in bojevanja med strankami v sporu. V takšnih situacijah je namen mirovni operacij uveljaviti sklenjeni sporazum o prekinitvi ognja ali mirovni sporazum s ciljem, končati oborožen spopad in pomagati pri razrešitvi spora, ki je do spopadov pripeljal. Ker takšne operacije potekajo v izredno nestabilnem in nevarnem okolju, Varnostni svet na predlog Generalnega sekretarja vse pogosteje pooblašča vojaški del misije za uporabo sile onkraj samoobrambe, tako za izvrševanje nalog mandata kot tudi za vzdrževanje javne varnosti na območju razmestitve in za zaščito civilistov pred nasilnimi napadi in neizbežnimi grožnjami s fizičnim nasiljem.

1.2.5.1. Sierra Leone: UNAMSIL (1999 - 2005)

Korenine spora v Sierra Leone segajo v leto 1991, ko je uporniška Revolucionarna združena fronta (*Revolutionary United Front – RUF*) začela z oboroženim uporom na vzhodu države, blizu meje z Liberijo. S podporo regionalne skupine vojaških opazovalcev (*ECOWAS Military Observer Group - ECOMOG*) je vladna vojska najprej skušala zaščititi vlado, že naslednje leto pa je sama izvedla vojaški udar. Kljub zamenjavi oblasti je RUF nadaljevala z napadi, in kljub poskusom mirnega posredovanja mednarodne skupnosti, izvedbi parlamentarnih volitev leta 1996, prisotnosti enot ECOMOG in opazovalne misije OZN (*United Nations Observer Mission in Sierra Leone – UNOMSIL*), se je državljska vojna nadaljevala in zaostrovala. Do leta 1998 so uporniki pridobili nadzor nad več kot polovico državnega ozemlja in so decembra istega leta vdrli tudi v glavno mesto Freetown, vendar so sile ECOMOG že januarja uspele osvoboditi prestolnico in ponovno vzpostaviti civilno oblast. Napadu je sledilo obdobje diplomatskih prizadevanj, ki

¹⁰⁴⁵ Vir: <http://www.un.org/Depts/dpko/missions/unmit/background.html>.

¹⁰⁴⁶ Vir: <http://www.un.org/Depts/dpko/missions/unmit/background.html>.

¹⁰⁴⁷ Resolucija Varnostnega sveta 1704, z dne 25. avgusta 2006.

so maja 1999 pripeljala do začetka pogajanj med vladnimi in uporniškimi silami, 7. julija pa so vse vpletene stranke v Lomeju podpisale sporazum o prekinitvi sovražnosti in oblikovanju prehodne vlade nacionalne enotnosti. Na zahtevo vseh strank je Varnostni svet avgusta podaljšal mandat in povečal število nameščenih opazovalcev UNOMSIL.

Oktobra 1999 pa je Varnostni svet ukinil misijo UNOMSIL ter namesto nje ustanovil novo in precej večjo mirovno operacijo UNAMSIL (*United Nations Mission in Sierra Leone*)¹⁰⁴⁸ z namenom, pomagati vladi nacionalne enotnosti in drugim strankam v sporu pri uveljavljanju mirovnega sporazuma iz Lomeja ter za pomoč pri uveljavljanju razoroževalnega, demobilizacijskega in reintegracijskega načrta.¹⁰⁴⁹ Silam ECOMOG je bilo prepuščeno varovanje glavnega mesta Freetown in vlade, nekdanji pripadniki opazovalne misije UNOMSIL, ki so bili oktobra 1999 organizacijsko integrirani v UNAMSIL, pa so bili od julija 1998 zadolženi za nadzorovanje pripadnikov ECOMOG, katerih kontingenti naj bi bili vpleteni v številne primere kršitev človekovih pravic, korupcije in nepravilne uporabe sile.¹⁰⁵⁰

Slabo načrtovana, premalo usposobljena in neučinkovito vodena operacija UNAMSIL pa je že v začetku leta 2000 skoraj propadla in ogrozila verodostojnost mirovnih operacij OZN. Po neuspelem poskusu pomiritve RUF, ki je kršila mirovni sporazum, je le-ta zajela več kot petsto pripadnikov misije, ki se niso bili sposobni braniti, in preklicala prekinitve sovražnosti. V kaotični situaciji, ki je sledila, je najodločneje reagirala Velika Britanija, ki je na območje svoje nekdanje kolonije, v soglasju z vlado v Freetownu, kmalu poslala osemsto paravojaških enot, uradno z namenom varne evakuacije britanskih in drugih tujih državljanov.¹⁰⁵¹ V resnici pa so britanske sile v operaciji *Palliser* kmalu pomagale organizirati in uriti enote OZN, krepiti njihove položaje, odpravljati cestne zapore, ščititi glavno mesto in njegova letališča ter izvajati skupne akcije z enotami UNAMSIL. Oborožene napade nanje so odvrčale v »robustni samoobrambi«.¹⁰⁵² Uspele so zagotoviti izpustitev večine zajetih mirovnikov OZN in okrepiti stabilnost ter kapacitete mirovnih sil UNAMSIL, ki so po umiku pretežnega dela britanskih enot postale bolj odločne in agresivne v odgovoru na izzive s strani RUF.

Februarja 2000 je Varnostni svet na podlagi VII. poglavja UL OZN v resoluciji 1289 povečal vojaški del operacije UNAMSIL na največ 11.000 vojakov (vključno z že nameščenimi 260 vojaškimi opazovalci)¹⁰⁵³ ter mu tudi uradno podelil širša pooblastila za uporabo sile oz. »vseh potrebnih ukrepov« za izvajanje novih, razširjenih nalog: za zagotavljanje varnosti na ključnih lokacijah in v vladnih poslopih; za omogočanje prostega gibanja oseb, materiala in humanitarne pomoči po predvidenih koridorjih; za zagotavljanje varnosti na vseh lokacijah za izvajanje

¹⁰⁴⁸ Največ 6000 vojakov, vključno z 260 vojaškimi opazovalci. Pripadniki opazovalne misije UNOMSIL so bili integrirani v enote UNAMSIL.

¹⁰⁴⁹ Resolucija Varnostnega sveta 1270, z dne 22. oktobra 1999.

¹⁰⁵⁰ Findlay, 2002: 297.

¹⁰⁵¹ Johnstone, 2006: 3.

¹⁰⁵² Findlay, 2002: 301; Chesterman, 2004: 12. Pravila delovanja v operaciji *Palliser* so dovoljevala »robustno« uporabo sile v samoobrambi, vendar ne ofenzivno.

¹⁰⁵³ Maja 2000 je največje odobreno število vojaškega osebja povečal na 13.000, marca 2001 pa na 17.500 pripadnikov.

programov razorožitve, demobilizacije in ponovne vključitve nekdanjih oboroženih upornikov; za koordinacijo in pomoč vladi Sierra Leone pri zagotavljanju zakonitosti in reda na območjih skupne razmestitve; za varovanje orožja, streliva in druge vojaške opreme nekdanjih borcev ter za pomoč pri njihovem naknadnem uničenju.¹⁰⁵⁴ Hkrati je mirovne sile pooblastil tudi za uporabo »vseh potrebnih sredstev« pri izvajanju svojega mandata, z namenom zagotavljanja varnosti in svobode gibanja svojega osebja, ter v okviru svojih zmožnosti in območja razmestitve in z upoštevanjem tovrstnih obveznosti vlade Sierra Leone, za zaščito civilistov pred neizbežnimi grožnjami s fizičnim nasiljem.¹⁰⁵⁵ Mandat za uporabo sile je kljub očitni razširitvi formuliran previdno, z namenom izogniti se pričakovanjem, da bi lahko sile UNAMSIL zagotovile celovito in popolno zaščito v primerih intenzivnejših izbruhov sovražnosti, ki bi presegali njihove kapacitete in območje nadzora. Danes je mogoče reči, da je tako široka zasnova mandata za uporabo sile v primeru UNAMSIL nakazala začetek trenda robustnih mirovnih operacij, robustna, a kvalificirana formulacija iz resolucije 1289 pa se v osnovi ponavlja tudi v mandatih številnih kasnejših sodobnih operacij, ki bodo obravnavane v nadaljevanju.

Za razvoj odnosa OZN do uporabe sile v mirovnih operacijah je izkušnja v Sierra Leone pomembna tudi zato, ker je Generalni sekretar Kofi Annan zaradi nevarnosti nepredvidljivih gverilskih napadov na mirovne sile OZN prvič odkrito opozoril Varnostni svet, da morajo biti mirovne sile sposobne in pripravljene, s silo odgovoriti tudi v primeru manifestacije sovražnega namena (angl. *hostile intent*), in ne le dejanskega oboroženega napada na OZN; vsaka taka uporaba sile naj bi bila upravičena in legitimna.¹⁰⁵⁶ Tudi pravila delovanja UNAMSIL so bila robustna in so omogočala »uporabo sile, vključno z uporabo smrtonosne sile, v samoobrambi proti vsakemu sovražnemu dejanju ali namenu« (»[...]to use force, including deadly force, in self-defence against any hostile act or intent[...]«).¹⁰⁵⁷

Do začetka januarja 2002 so mirovne sile uspele razorožiti in demobilizirati približno 45.000 upornikov, dva meseca kasneje pa je predsedniki Kabbah ukinitel izredno stanje v državi. Misija UNAMSIL je izvršila skoraj vse naloge iz mandata: pomagala je pri prostovoljni vrnitvi več kot pol milijona beguncev in notranje razseljenih oseb, vladi je pomagala pri ponovni vzpostavitvi administracije in socialnih storitev na območjih, ki so jih prej nadzorovali uporniki, usposobila je na tisoče policistov in pomagala pri ponovni vzpostavitvi policijskega sistema v državi. Poleg tega so mirovne sile pomembno prispevale k spoštovanju človekovih pravic v državi ter imele ključno vlogo pri vzpostavitvi posebnega kazenskega sodišča za sojenje odgovornim za najhujša mednarodna hudodelstva, storjena med enajstletno državljansko vojno (angl. *Special Court for Sierra Leone*). Operacija se je uspešno zaključila decembra 2005, ko jo je zamenjala operacija UNIOSIL

¹⁰⁵⁴ Operativni odstavek 10, Resolucija Varnostnega sveta 1289, z dne 7. februarja 2000.

¹⁰⁵⁵ V izvorniku: »[...]in the discharge of its mandate, UNAMSIL may take the necessary action to ensure the security and freedom of its personnel and, within its capabilities and areas of deployment, to afford protection to civilians under imminent threat of physical violence, taking into account the responsibilities of the Government of Sierra Leone«; *prav tam*.

¹⁰⁵⁶ *Fourth Report of the Secretary-General pursuant to Security Council Resolution 1270 (1999) on the United Nations Mission in Sierra Leone*, UN Doc S/2000/455, 19. maj 2000: odst. 89.

¹⁰⁵⁷ Findlay, 2002: 305.

(*United Nations Integrated Office for Sierra Leone*) z nalogo, pomagati nacionalni vladi pri ohranjanju miru in varnosti, krepitvi človekovih pravic ter pri izvedbi poštenih in svobodnih demokratičnih volitev leta 2007.¹⁰⁵⁸

1.2.5.2. *Demokratična Republika Kongo: MONUC (1999 do danes)*

Korenine spora v Demokratični Republiki Kongo (v nadaljevanju: DRK) segajo vsaj do humanitarne krize v Ruandi leta 1994, ki ji je sledil množičen val hutujskih beguncev in milic v sosednjo DRK. Medtem ko je tedanja kongoška vlada Mobutuja Sese Seka na vzhodu podpirala nasilne vpade hutujskih milic na ruandsko ozemlje, sta Ruanda in Uganda podprli kongovske upornike pod vodstvom Laurenta Kabile pri nasilnem prevzemu oblasti spomladi 1997. Leto kasneje sta po zaostritvi odnosov s Kabilo svojo podporo preusmerili k tutsijskim upornikom, ki so 2. avgusta 1998 začeli vstajo proti Kabili. Okrepljene ugandske sile, ki so bile v manjšem številu na vzhodnem obmejnem ozemlju Konga s soglasjem Kabile prisotne vse od njegovega prihoda na oblast, so napadle in zasedle številna mesta v tem delu Konga. Kriza se je v nekaj dneh razplamtela v vojno, ki je v krvavih petih letih pod pomenljivim sinonimom »Afriška svetovna vojna« v neobvladljivem kompleksu notranjih in meddržavnih spopadov med osmimi afriškimi državami¹⁰⁵⁹ in več kot dvajsetimi uporniškimi skupinami z nasiljem, lakoto in boleznimi pokosila skoraj 4 milijone ljudi. Po mednarodnem posredovanju se je večina tujih enot umaknila iz Konga leta 1999, vojna pa se je uradno končala z umikom ugandskih sil 2. junija 2003.¹⁰⁶⁰

Po sklenitvi sporazuma o premirju v Lusaki 10. julija 1999 je Varnostni svet novembra tega leta ustanovil eno najbolj kompleksnih, najboljšežnejših in najrobustnejših mirovnih operacij OZN - MONUC (*United Nations Organization Mission in the Democratic Republic of Congo*),¹⁰⁶¹ z namenom, podpirati in vzdrževati proces demokratične tranzicije DRK. V resoluciji 1291, z dne 24. februarja 2000, je Varnostni svet avtoriziral operacijo z največ 5537 vojaki, vključno z največ 500 opazovalci ter s primernim številom podpornega civilnega osebja, za izvajanje nalog na različnih področjih, med drugim na področju človekovih pravic, humanitarne pomoči, zaščite otrok, javnega informiranja, političnih zadev ter zdravstvene in administrativne podpore. Trenutno avtorizirano število vojaškega osebja je 16.700, na terenu pa je nameščenih 16.587 vojakov, približno 700 vojaških opazovalcev in okoli 1000 policistov; podpira jih skoraj 1000 pripadnikov mednarodnega civilnega osebja in več kot 2000 lokalnih civilistov.¹⁰⁶²

Mandat operacije je mogoče razdeliti na štiri faze. Prva faza je predvidevala uveljavljanje sporazuma o premirju iz Lusake (julij 1999), druga faza pa je vključevala tudi nadzor premirja in poročanje o morebitnih kršitvah. V tretji fazi, ki še vedno poteka, so bistvene naloge MONUC razorožitev, demobilizacija, repatriacija, ponovna naselitev razseljenih oseb in ponovna vključitev (reintegracija) nekdanjih borcev.

¹⁰⁵⁸ Vir: <http://www.uniosil.org/>.

¹⁰⁵⁹ Ugandi in Ruandi se je pridružil Burundi, Kabili pa so neposredno vojaško pomoč ponudile Angola, Čad, Namibija in Zimbabve.

¹⁰⁶⁰ Švarc, 2007: 31.

¹⁰⁶¹ Resolucija Varnostnega sveta 1279, z dne 30. novembra 1999.

¹⁰⁶² Podatki z dne 30. aprila 2007, vir: <http://www.un.org/Depts/dpko/missions/monuc/facts.html>.

Četrta faza je vključevala tudi podporo pri organizaciji svobodnih in poštenih demokratičnih volitev leta 2006.¹⁰⁶³ MONUC se je torej iz manjše misije, z nalogo opazovanja v letu 2000, razvila najprej v nadzorovalno misijo in misijo ohranjanja miru, do danes pa tudi v kompleksno misijo za pomoč in preverjanje programov razoroževanja, demobilizacije, repatriacije, ponovne vključitve in ponovne naselitve beguncev ter notranje razseljenih oseb. Šteje med uspešnejše misije OZN, saj je uspela ohraniti dobre odnose in stik z vsemi strankami v sporu ter v tranzicijskem procesu in je tako pripomogla k vzpostavitvi razmeroma mirnih in stabilnih razmer, ki omogočajo sprejemanje ključne zakonodaje, povezane z reformo vojske in policije ter s pristojnostjo ministrstev in prehodnih institucij.

Podobno kot v primeru UNAMSIL je Varnostni svet na podlagi VII. poglavja UL OZN mirovne sile MONUC pooblastil tudi za uporabo sile v »robustni samoobrambi«, v mejah njenih zmožnosti in območij razmestitve njenih oboroženih enot, za zaščito civilistov (vključno s humanitarnimi delavci) pred neizbežnimi grožnjami s fizičnim nasiljem ter za pomoč pri izboljšanju varnostnih pogojev.¹⁰⁶⁴ Sprva torej sile MONUC, za razliko od UNAMSIL, niso imele pooblastila za uporabo sile oz. »vseh potrebnih ukrepov« za izvrševanje nalog mandata, vendar jim je Varnostni svet leta 2004 ob občutni razširitvi nalog dal takšno pooblastilo na podlagi VII. poglavja.

V času izvedbe volitev julija 2006 je Vojaški štab EU, v skladu z resolucijo 1483 Varnostnega sveta ter na podlagi odločitve Evropskega sveta,¹⁰⁶⁵ izvedel mednarodno vojaško operacijo EUFOR v podporo operaciji MONUC, z mandatom za uporabo sile po VII. poglavju UL OZN, v kateri sta na podlagi sklepa Vlade RS med julijem in decembrom 2006 sodelovala tudi dva pripadnika Slovenske vojske: en častnik je bil nameščen v Operativnem poveljstvu operacije v Potsdamu v Nemčiji, drug pa v Poveljstvu sil operacije v Kinšasi, glavnem mestu DRK. Enote EUFOR, katerih delovanje je Varnostni svet pooblastil za 90 dni, so v okviru Operacije Artemis pod francoskim vodstvom julija 2003 umirile položaj v provinci Ituri v Bunji, kjer so bili civilisti žrtve vojaškega udara. Pred umikom z območja so še pripravile teren za razmestitev brigade Ituri, ki deluje v okviru MONUC.

1.2.5.3. Slonokoščena obala: UNOCI, 2004 do danes

Mirovna operacija UNOCI v Slonokoščeni obali (*United Nations Operation in Côte d'Ivoire*) je aprila 2004 nadomestila politično misijo MINUCI (*United Nations Mission in Côte d'Ivoire*), katere mandat je bil nadzorovati implementacijo mirovnega sporazuma, podpisanega med strankami v sporu na Slonokoščeni obali januarja 2003. Varnostni svet je UNOCI pooblastil za uporabo »vseh potrebnih sredstev« za izvedbo mandata na območju razmestitve njenih oboroženih enot in v mejah njenih kapacitet. Mandat misije je bil prvotno formuliran v resoluciji

¹⁰⁶³ <http://www.monuc.org>.

¹⁰⁶⁴ V izvorniku: »[...] may take the necessary action, in the areas of deployment of its infantry battalions and as it deems it within its capabilities, to protect United Nations and co-located JMC personnel, facilities, installations and equipment, ensure the security and freedom of movement of its personnel, and protect civilians under imminent threat of physical violence«; resolucija Varnostnega sveta 1291, z dne 24. februarja 2000: osmi operativni odstavek.

¹⁰⁶⁵ Skupni ukrep 2006/319/SZVP (UL L 116, z dne 29. aprila 2006).

VS 1528, kasneje pa razširjen v resolucijah 1609 in 1739.¹⁰⁶⁶ V skladu z zadnjo resolucijo mandat UNOCI vključuje nadzor prekinitve sovražnosti med strankami v sporu, nadzor gibanja oboroženih skupin, naloge razoroževanja in demobilizacije oboroženih skupin, repatriacije, ponovne vključitve in ponovne naselitve beguncev, pomoč pri organizaciji in izvedbi volitev, pomoč pri reformi varnostnega sektorja, nadzor nad spoštovanjem embarga orožja, zaščito osebja OZN in spremljevalnega osebja, podporo humanitarni pomoči, podporo na področju zaščite in promocije človekovih pravic ter vzdrževanje zakonitosti in reda.¹⁰⁶⁷

1.2.5.4. *Sudan: UNMIS (2005 do danes)*

Marca 2005 je bila ustanovljena mirovna operacija UNMIS v Sudanu (*United Nations Mission in the Sudan*) za podporo implementaciji mirovnega sporazuma, ki sta ga 9. januarja 2005 podpisala sudanska vlada in sudansko ljudsko osvobodilno gibanje (vojska), in za izvajanje nekaterih dejavnosti humanitarne pomoči in zaščito človekovih pravic. Na podlagi VII. poglavja UL OZN je Varnostni svet UNMIS pooblastil za uporabo vseh potrebnih sredstev v mejah njenih zmožnosti in območij razmestitve njenih oboroženih enot, za zaščito osebja, položajev in opreme OZN, za zagotovitev varnosti in svobode gibanja osebja OZN ter humanitarnih delavcev in drugega spremljevalnega osebja, ter za zaščito civilistov pred neizbežnimi grožnjami s fizičnim nasiljem (ob spoštovanju obveznosti sudanske vlade na tem področju).¹⁰⁶⁸ Avgusta 2006 je Varnostni svet, v podporo hitri in učinkoviti implementaciji mirovnega sporazuma za Darfur, avtoriziral razmestitev mirovnih sil UNMIS tudi v pokrajini Darfur.¹⁰⁶⁹ Hkrati je razširil njihovo pooblastilo za uporabo »vseh potrebnih sredstev« tudi za potrebe tega mandata, ter posebej za implementacijo in nadzor nad izvajanjem embarga orožja v tej pokrajini.

1.2.5.5. *Libanon: razširjeni mandat UNIFIL (2006 do danes)*

Po ponovni krizi v Libanonu poleti 2006 je Varnostni svet povečal število mirovnih sil v sestavi obstoječe mirovne operacije UNIFIL ter razširil njen prvotni mandat iz leta 1978 na nekatere nove naloge, med drugimi: nadzor spoštovanja prekinitve sovražnosti; pomoč in nadzor pri razmestitvi libanonskih oboroženih sil v južnem Libanonu med umikom izraelske vojske iz države; pomoč pri zagotavljanju dostopa civilnega prebivalstva do humanitarne pomoči in pri varnem vračanju beguncev ter notranje razseljenih oseb; pomoč libanonski vladi pri varovanju njenih meja in drugih vstopnih točk z namenom preprečevanja vnosa orožja in podobnega materiala v Libanon brez vladnega soglasja; ter vzpostavitev pogojev, ki bi omogočili sklenitev sporazuma o trajni prekinitvi ognja in njegovo implementacijo.¹⁰⁷⁰

V resoluciji 1701 je Varnostni svet na podlagi VII. poglavja UL OZN prvič pooblastil sile UNIFIL tudi za uporabo sile za zaščito civilistov. Z uporabo zdaj že klasične formulacije (glej MONUC, UNMIS in UNOCI) je mirovne sile izrecno

¹⁰⁶⁶ Vir: <http://www.un.org/Depts/dpko/missions/unoci/>.

¹⁰⁶⁷ Resolucija Varnostnega sveta 1739, z dne 10. januarja 2007.

¹⁰⁶⁸ Vir: <http://www.un.org/Depts/dpko/missions/unmis>.

¹⁰⁶⁹ Resolucija Varnostnega sveta 1706, z dne 31. avgusta 2006.

¹⁰⁷⁰ Resolucija Varnostnega sveta 1701, z dne 11. avgusta 2006.

pooblastil za izvajanje »vseh potrebnih ukrepov« na območjih razmestitve njenih oboroženih enot in v mejah njenih zmožnosti, za preprečevanje sovražnih aktivnosti na njihovem območju delovanja, za odvrčanje nasilnih poskusov preprečevanja izvajanja njihovega mandata, za zaščito osebja, položajev in opreme OZN, za zagotovitev varnosti in svobode gibanja osebja OZN in humanitarnih delavcev, ter (z upoštevanjem tovrstnih obveznosti libanonske vlade) za zaščito civilistov pred neizbežnimi grožnjami s fizičnim nasiljem.

1.2.6. Sodobne operacije pod vodstvom NATO: KFOR in ISAF

1.2.6.1. Kosovo: KFOR (1999 do danes)

Po vse hujših bojih med etničnimi albanskimi uporniki in srbskimi varnostnimi silami ter po propadlih mirovnih pogovorih, je NATO marca 1999, na lastno iniciativo in brez predhodnega pooblastila Varnostnega sveta, začel letalske napade na tedanjo Zvezno republiko Jugoslavijo (ZRJ), ki so povzročili precejšnjo gmotno in okoljsko škodo ter terjali številne civilne žrtve, in ustvarili morda nepremostljiv prepad med NATO ter Srbijo in Črno goro. Kršitve človekovih pravic proti etničnim Albancem so se končale, vendar pa je dinamika medetničnih odnosov na Kosovu ostala nespremenjena. Različne skupine v pokrajini še naprej uporabljajo nasilje in druge skrajne ukrepe za doseganje svojih ciljev, vendar so žrtve zdaj v glavnem Srbi.¹⁰⁷¹

Po 78 dni trajajočih napadih na ZRJ je NATO na Kosovo napotil 50.000 pripadnikov mirovnih sil KFOR (*Kosovo Force*), ki naj bi zagotavljali varno okolje tamkajšnji upravi OZN. KFOR sestavljajo mednarodne sile pod vodstvom NATO, odgovorne za zagotavljanje varnega in stabilnega okolja na Kosovu, ustanovljene na podlagi resolucije Varnostnega sveta 1244, soglasno sprejeti 10. junija 1999. Glavni elementi resolucije 1244, sprejete na podlagi VII. poglavja UL OZN, so:

- potrditev suverenosti in ozemeljske celovitosti (tedanje) Zvezne Republike Jugoslavije ter hkrati potrditev pravice kosovskih Albancev do samoodločbe;
- ustanovitev začasne civilne uprave pod vodstvom OZN na Kosovu (*United Nations Mission in Kosovo - UNMIK*);
- pooblastitev držav članic in merodajnih mednarodnih organizacij za razmestitev večnacionalnih vojaških sil na Kosovu v operaciji ohranjanja miru (dejansko pod poveljstvom in nadzorom zveze NATO);
- usmerjanje UNMIK pri izgradnji institucij lokalne samouprave na Kosovu;
- poziv k začetku političnega procesa za določitev končnega statusa Kosova.

Varnostni svet je v resoluciji 1244 na podlagi VII. poglavja države članice in zvezo NATO pooblastil tudi za uporabo »vseh potrebnih sredstev« za izvajanje obveznosti operacije (angl. »*with all necessary means to fulfil its responsibilities*«), in te obveznosti natančno definiral:

¹⁰⁷¹ Vir: <http://www.nato.int/docu/review/2004/issue2/slovene/special.html>.

- zatiranje obnovitve sovražnosti, vzdrževanje in po potrebi uveljavljanje prekinitve ognja ter zagotavljanja umika srbskih zveznih in republiških vojaških, policijskih in paravojaških sil s Kosova in preprečevanje njihove vrnitve;¹⁰⁷²
- demilitarizacija Osvobodilne vojske kosova (KLA) in drugih oboroženih skupin kosovskih Albancev;
- vzpostavitev varnega okolja za vrnitev beguncev in razseljenih oseb na njihove domove, za delovanje mednarodne civilne misije, ustanovitev prehodne uprave ter dostavo humanitarne pomoči;
- zagotavljanje javnega reda in miru do prevzema te naloge s strani mednarodnih civilnih sil;
- nadzorovanje razminiranja do prevzema te naloge s strani mednarodnih civilnih sil;
- podpora in koordinacija delovanju mednarodnih civilnih sil;
- po potrebi izvajanje nadzorovanja mejnih območij;
- zagotavljanje lastne zaščite in svobode gibanja ter zaščite in svobode gibanja mednarodnih civilnih sil in drugih mednarodnih udeležencev.¹⁰⁷³

Operacija, ki jo izvaja KFOR, je primer sodelovanja NATO s partnerskimi državami na višji ravni. Tako se sestaja Severnoatlantski svet v razširjeni sestavi (dopolnjen z državami, ki prispevajo znatne sile v nabor sil KFOR). Sodelovanje NATO in EU na terenu je ocenjeno kot dobro.¹⁰⁷⁴ Danes se KFOR osredotoča predvsem na zagotavljanje varnega okolja, v katerem bi lahko vsi prebivalci Kosova, ne glede na njihovo etnično poreklo, živeli v miru, in v katerem bo mogoča krepitev mednarodne pomoči, demokracije in civilne družbe. To v praksi pomeni, da so glavna področja delovanja KFOR danes kot sledi:

- podpora pri vračanju oz. relokaciji razseljenih oseb in beguncev;
- zaščita etničnih manjšin in verskih objektov, ki ji je namenjena posebna pozornost in ki se praviloma izvaja z rednim patroliranjem v bližini manjšinskih enklav, z nadzornimi točkami, s spremljanjem manjšinskih skupin, z zaščito objektov kulturne in verske dediščine ter z donacijo hrane, oblačil in šolskih potrebščin;
- obnova in razminiranje;
- zdravstvena pomoč;
- javni red in mir;
- mejna varnost;
- preprečevanje čezmejnega tihotapljenja orožja;
- uničevanje orožja;

¹⁰⁷² Izjemoma se sme po njihovem umiku omogočiti vrnitev zveznega in republiškega osebja za izvajanje naslednjih nalog: povezovanja z mednarodnimi civilnimi in varnostnimi silami, označevanja in čiščenja minskih polj, vzdrževanja prisotnosti na srbskih verskih objektih ter na ključnih mejnih prehodih; Aneks 2, točka 6, Resolucija Varnostnega sveta 1244, z dne 10. junija 1999.

¹⁰⁷³ *Prav tam.*

¹⁰⁷⁴ Vir: http://www.mzz.gov.si/si/zunanja_politika/nato/operacije_nato/balkan/.

- podpora pri ustanavljanju in oblikovanju civilnih institucij, policijskega sistema, pravosodnega in kaznovalnega sistema, volilnega postopka in drugih vidikov političnega, ekonomskega in socialnega življenja na Kosovu.¹⁰⁷⁵

1.2.6.2. Afganistan: ISAF (2001 do danes)

V odgovor na teroristične napade v ZDA 11. septembra 2001 so ZDA s pomočjo Velike Britanije vojaško posredovale v Afganistanu (operacija Trajna svoboda, angl. *Enduring Freedom*). Po zrušenju talibanskega režima so se napobudo Varnostnega sveta v nemškem Bonnu decembra 2001 sestali afganistanski politični voditelji ter predstavniki OZN in drugih članov mednarodne skupnosti, z namenom sestaviti začasno afganistansko vlado ter oblikovati širši okvir materialne, politične in ekonomske obnove države. Petega decembra so dosegli dogovor (t.i. bonski dogovor, angl. *Bonn Agreement*), ki je vključeval poziv k podpori mednarodne skupnosti pri oblikovanju in usposabljanju novih afganistanskih varnostnih sil. Na tej podlagi je Varnostni svet 20. decembra 2001 soglasno sprejel resolucijo 1386, v kateri je odobril oblikovanje Mednarodnih sil za varnostno podporo - ISAF (*International Security Assistance Force*), prvotno pod enotnim poveljstvom Velike Britanije. Glavna naloga operacije ISAF je z zagotavljanjem mednarodne vojaške prisotnosti pomagati prehodni afganistanski vladi pri ohranjanju varnosti in stabilnosti v Kabulu in njegovi okolici¹⁰⁷⁶ (skupaj s preostalimi kontingenti koalicijske operacije Trajna svoboda, pod enotnim poveljstvom ZDA). Varnostni svet je v tej in kasnejših resolucijah sodelujoče države članice pooblastil tudi za uporabo »vseh potrebnih ukrepov« za izpolnitev mandata operacije.¹⁰⁷⁷ Vojaški tehnični dogovor (angl. *Military Technical Agreement*), ki sta ga 31. decembra 2001 podpisala Poveljnik sil ISAF in prehodna afganistanska vlada in ki natančneje opredeljuje pogoje in način sodelovanja med njima, zagotavlja mirovnim silam ISAF neomejeno svobodo gibanja na celotnem območju države ter jih pooblašča za uporabo vojaške sile z namenom zaščite pripadnikov mirovnih sil in njihove misije.¹⁰⁷⁸ Konkretna navodila so, kot običajno, zapisana v pravilih delovanja, ki jih vsak vojak prejme v obliki vojaških kartic (angl. *soldiers' cards*).¹⁰⁷⁹

Avgusta 2003 je NATO prevzel strateško usklajevanje in poveljevanje silam ISAF v Kabulu in okolici,¹⁰⁸⁰ oktobra 2003 pa je Varnostni svet v resoluciji 1510 razširil

¹⁰⁷⁵ Vir: <http://www.nato.int/issues/kfor/index.html>.

¹⁰⁷⁶ Čeprav je Varnostni svet odobril ustanovitev operacije, ISAF ni operacija OZN, saj le-ta ne zagotavlja ne vodenja, ne osebja in niti finančnih sredstev za izvajanje operacije.

¹⁰⁷⁷ V izvorniku: »[...] authorizes the Member States participating in [ISAF] to take all necessary measures to fulfill its mandate[...]«; resolucija Varnostnega sveta 1386, z dne 20. decembra 2001. Glej tudi resolucijo Varnostnega sveta 1413, z dne 23. maja 2002 in resolucijo Varnostnega sveta 1444, z dne 27. novembra 2002.

¹⁰⁷⁸ Military Technical Agreement Between the International Security Assistance Force (ISAF) and the Interim Administration in Afghanistan, z dne 20. decembra 2001, besedilo dostopno na spletni strani: <http://www.operations.mod.uk/isafmta.pdf>.

¹⁰⁷⁹ Zanje se uporablja tudi izraz *aide-memoire*, v okviru OZN tudi »modra kartica« (angl. *Blue Card*), za vojaške kartice britanskih vojakov na severnem Irskem pa se je uporabljal izraz *Yellow Card*.

¹⁰⁸⁰ Do tedaj je poveljevanje ISAF vsakih šest mesecev prešlo v roke druge sodelujoče države, iskanje vsakič nove države, ki bi bila pripravljena prevzeti vodenje operacije, pa je bilo vedno težje. Prvo fazo operacije je vodila Velika Britanija, za njo Turčija, nato pa skupaj Nemčija in Nizozemska.

mandat operacije ISAF na celotno ozemlje Afganistana ter omogočil vzpostavitev skupin za obnovo provinc (angl. *provincial reconstruction teams - PRT*). S tem naj bi afganistanski vladi pomagali razširiti vpliv tudi na preostali del države ter zagotovili varno okolje za izvedbo svobodnih in poštenih volitev, uveljavitev pravne države in njeno obnovo. Vse odtlej je NATO postopoma širil svojo prisotnost z oblikovanjem skupin za obnovo provinc, mednarodnih ekip, ki združujejo civilne in vojaške strokovnjake, in je 5. oktobra 2006 prevzel poveljstvo nad mednarodnimi vojaškimi silami ISAF na celotnem območju države. Ohranjanje varnosti se izvaja predvsem s patroliranjem, ki ga sile ISAF pogosto izvajajo skupaj z afganistanskimi varnostnimi silami (angl. *Afghan National Army - ANA*), hkrati pa sile ISAF pomagajo pri urjenju nacionalnih varnostnih sil. Druge naloge ISAF vključujejo tudi pomoč pri vzpostavljanju ključne infrastrukture za zagotovitev življenjskih pogojev za lokalno prebivalstvo, ki jo zagotavljajo skupine za obnovo provinc, odstranjevanje ostankov neeksplodiranih bojnih sredstev, ter pomoč afganistanski vladi pri razoroževanju protipravno oboroženih skupin, pri odstranitvi težkega orožja ter pri izvajanju ukrepov za izgradnjo zaupanja.¹⁰⁸¹

Na politični ravni ISAF tesno sodeluje z afganistanskimi oblastmi, misijo OZN za pomoč v Afganistanu (*United Nations Assistance Mission to Afghanistan - UNAMA*), agencijami OZN, mednarodnimi vladnimi in nevladnimi organizacijami. Kot del tega procesa je ISAF oblikoval skupine za povezavo v vseh oddelkih afganistanske prehodne vlade in UNAMA. Hkrati ISAF razvija in vzpostavlja tudi projekte civilno-vojaškega sodelovanja (angl. *civil-military cooperation - CIMIC*), pri čemer se osredotoča na zagotavljanje temeljnih življenjskih potreb, kot so oskrba s svežo pitno vodo in električno energijo v zatočiščih, ter na izboljšavo uničene infrastrukture in obnovo zdravstvenih zmogljivosti in šol.

Od leta 2006 so sile ISAF, zlasti na jugu države, vse pogosteje tarča napadov upornikov, v letu 2007 pa so se napadi na mirovne sile pričeli stopnjevati tudi v ostalih delih države. Že pred širitvijo operacij na bolj nevarni jug države je NATO oblikoval nova, bolj robustna skupna pravila delovanja za sile ISAF, ki vojakom omogočajo uporabo sile tudi v t.i. vnaprejšnji (preemptivni) samoobrambi pred neizbežnimi grožnjami z napadom (angl. *imminent threats of attack*), ne le v primeru dejanskega napada.¹⁰⁸² Ta pravila naj bi omogočala bolj učinkovito zaščito misije in oseb pod zaščito misije pred napadi talibanskih upornikov, oboroženih kriminalnih skupin in drugih oboroženih subjektov. Čeprav so bila nova skupna pravila delovanja oblikovana zaradi širitve operacij NATO na jug države, ta pravila veljajo na celotnem območju Afganistana, torej za celotno misijo ISAF, ne samo na jugu države.¹⁰⁸³ Zlasti na jugu države pa se mirovne sile trenutno soočajo vsaj z dvema glavnima težavama: pomanjkanjem kapacitet (precej držav noče poslati

¹⁰⁸¹ Vir: <http://www.nato.int/issues/isaf/index.html>.

¹⁰⁸² Vir: <http://www.rferl.org/featuresarticle/2006/02/9749f7cd-a622-40ab-b636-a95744977452.html>. Pravil delovanja ISAF zaenkrat ni mogoče podrobneje obravnavati, saj so v času delovanja operacije iz varnostnih razlogov zaupne narave.

¹⁰⁸³ Vir: tiskovna izjava tiskovnega predstavnika NATO na srečanju zunanjih ministrov, z dne 8. decembra 2005: <http://www.nato.int/docu/speech/2005/s051208g.htm>.

sil na nevarnejše območje misije), z neskladnostjo različnih nacionalnih pravil delovanja ter z različnimi razlagami novih, robustnih skupnih pravil delovanja.¹⁰⁸⁴

2. Pravni okvir uporabe sile v mirovnih operacijah: od mandata do pravil delovanja

Okoliščine in način dopustne uporabe sile izhajajo iz mandata mirovnih sil, mednarodnega prava oboroženih spopadov ter iz nacionalnega prava države gostiteljice in držav pošiljateljic. Podrobneje in konkretnije jih opredeljujejo pravila delovanja, ki so ponavadi del standardnih operativnih postopkov (SOP), praviloma izdanih kot priloga operativnemu načrtu operacije (OPLAN).

2.1. Mandat Varnostnega sveta

Na politično-strateški ravni, torej v najširšem smislu, je stopnja sile, ki jo smejo oborožene mirovne sile OZN uporabiti pri izvajanju nalog mirovne operacije, določena v mandatu, ki ga opredeli Varnostni svet OZN v resoluciji, s katero ustanovi mirovno operacijo. V primeru regionalnih in večnacionalnih operacij se mora mandat odražati v aktu organizacije, ki ustanavlja misijo oz. v bilateralnem ali multilateralnem sporazumu med državami, ki ustanavljajo večnacionalno operacijo.¹⁰⁸⁵ Treba je poudariti, da lahko mandat načeloma temelji tudi na drugi mednarodnopravni podlagi, na primer na privolitvi države gostiteljice, ki se odraža v mirovnem sporazumu ali drugem dogovoru. Vendar pa sme mandat za uporabo sile, ki presega nujno samoobrambo, podeliti samo Varnostni svet.

Najvišja stopnja dovoljene uporabe sile je uporaba sile v prisilne namene oz. z namenom uveljavljanja volje mednarodne skupnosti v okviru kolektivne vojaške prisilne akcije, ki jo odobri Varnostni svet na podlagi VII. poglavja UL OZN v primeru grožnje miru, kršitve miru ali dejanja agresije – tovrstno klasično vojaško posredovanje je zelo redko, pooblastilo za tovrstne operacije pa v resolucijah Varnostnega sveta tradicionalno označuje fraza »vsa potrebna sredstva« (angl. »*all necessary means*« ali »*all measures necessary*«).¹⁰⁸⁶ Po drugi strani pa tradicionalne operacije ohranjanja miru nimajo pooblastil za uporabo sile na podlagi VII. poglavja za ofenzivno uporabo sile, kar logično izhaja iz zasnove mirovnih operacij kot prostovoljnih operacij, ki temeljijo na privolitvi vseh vpletenih strank, in morajo delovati nepristransko ter preprečevati, ne pa stopnjevati oz. prispevati k stopnjevanju nasilja na kriznem območju.

Kljub temu danes ni dvoma, da smejo oborožene enote tako v operacijah pod vodstvom OZN kot v operacijah pod vodstvom drugih organizacij ali koalicij

¹⁰⁸⁴ Ameriški pristop zagovarja »agresivno samoobrambo« pred grožnjami z napadi upornikov, zlasti terorističnimi napadi, medtem ko kanadska in britanska razlaga zahtevata »ofenzivno protiteroristično delovanje«.

¹⁰⁸⁵ Tako se mora na primer v okviru operacij NATO v podporo miru mandat odražati v izvršilni direktivi Severnoatlantskega sveta, ki ustanavlja operacijo, v primeru operacij pod vodstvom EU pa v skupnem ukrepu Evropskega sveta.

¹⁰⁸⁶ V primeru Korejske vojne leta 1950 in v primeru Zalivske vojne leta 1990/91.

držav brez predhodnega posebnega pooblastila Varnostnega sveta uporabiti silo v samoobrambi. Gre namreč za neodtujljivo pravico posameznika, da se brani pred sovražnimi napadi (angl. *hostile acts*), tako v miru kot v situaciji oboroženega spopada.¹⁰⁸⁷ To potrjuje tudi praksa mirovnih operacij, saj je bila pravica do samoobrambe vse od prve mirovne operacije (UNEF I) vselej inkorporirana tudi v pravilih delovanja oz. v drugih operativnih dokumentih operacij (npr. v Splošnih navodilih Generalnega sekretarja). Neodtujljivo pravico osebja OZN do samoobrambe potrjuje tudi 21. člen Konvencije o varnosti osebja OZN in spremljevalnega osebja iz leta 1994. Nenazadnje pa takšno stališče potrjujejo tudi nacionalne in večnacionalne doktrine mirovnih operacij, ki skorajda brez izjeme opredeljujejo pravico do uporabe sile v samoobrambi kot neodtujljivo temeljno pravico mirovnih sil v vseh mirovnih operacijah oz. operacijah v podporo miru, ne glede na mandat Varnostnega sveta.

Kot kaže analiza prakse mirovnih operacij, se je razlaga pravice do samoobrambe postopoma širila in danes poleg lastne zaščite vključuje tudi uporabo sile za zaščito drugih vojaških in civilnih pripadnikov misije in za zaščito misije same (položajev, konvojev, vozil, orožja in drugega imetja misije, svobode gibanja mirovnih sil, itd.). V zadnjem času se glede na vse bolj nepredvidljiva in nestabilna okolja delovanja mirovnih operacij uveljavlja še permissivnejša razlaga, ki omogoča uporabo sile tudi v t.i. vnaprejšnji samoobrambi (angl. *preemptive self-defence*) v primeru izraženega sovražnega namena (angl. *hostile intent*) oz., povedano drugače, v primeru neizbežne grožnje s sovražnim dejanjem proti mirovnim silam in misiji. Kljub takemu trendu pa mirovne sile na terenu praviloma še vedno sledijo konzervativni, omejujoči razlagi pravice do samoobrambe, kar povečuje tveganje v sodobnih/ situacijah, kjer so mirovne enote in mandat operacije zelo pogosto neposredno ogroženi.

V večini sodobnih operacij ohranjanja miru se pravica do samoobrambe razlaga še posebej široko, in vključuje tudi pravico do uporabe sile v primeru nasilnih poskusov preprečevanja izvajanja nalog po mandatu Varnostnega sveta. Tako široko razumevanje pravice do samoobrambe je bilo izraženo že leta 1973 v okviru operacije UNEF II, vendar še danes ostaja predmet akademskih in političnih razprav. Čeprav se takšna uporaba sile razlaga kot del širšega koncepta samoobrambe (kot »samoobramba za zaščito mandata«), dejansko namreč omogoča uporabo sile z namenom zagotavljanja izvajanja mandata mirovne operacije, in se tako nevarno približuje ofenzivni uporabi sile oz. uporabi sile v prisilne namene (angl. *enforcement*), za katero je potrebno predhodno uradno pooblastilo Varnostnega sveta. Tako nedoločen in širok koncept, ki omogoča različne razlage in celo zlorabe, zlasti v kontekstu kompleksnih sodobnih operacij s številnimi različnimi nalogami, širi možnosti za (nelegitimno) uporabo sile v situacijah, ki morebiti niso bile predvidene v formalnem pooblastilu Varnostnega sveta.¹⁰⁸⁸

¹⁰⁸⁷ Glej npr. tudi White, 1997: 240.

¹⁰⁸⁸ Na to je že leta 1995 opozoril tudi OMO v Splošnih smernicah za mirovne operacije (*General Guidelines for Peacekeeping Operations*), UN Doc UN/210/TC/GG95. Besedilo dokumenta je dostopno na: <http://www.un.org.Depts/dpko/training>.

Vsekakor pa je mogoče reči, da je danes splošno sprejeta razlaga, da imajo mirovne sile vedno, ne glede na naravo svojega mandata, v primeru oboroženega napada neodtujljivo pravico do uporabe sile v samoobrambi:

- za lastno zaščito;
- za zaščito drugih vojaških in civilnih članov misije ter opreme in položajev misije, (položajev, prostorov, konvojev, vozil, orožja in drugega imetja misije, svobode gibanja mirovnih sil, itd.);
- za zaščito pred poskusi nasilnega preprečevanja izvajanja nalog po mandatu (v primeru sovražnega dejanja, angl. *hostile act*).

Od mandata posamezne operacije ter razlage tega mandata v pravilih delovanja pa je odvisno, ali smejo silo uporabiti tudi v samoobrambi pred *neizbežno grožnjo* z napadom (v primeru izraženega sovražnega namena, angl. *hostile intent*) ter za *zaščito civilistov*, ki niso člani misije, pred sovražnimi dejanji, ali pred neizbežnimi grožnjami z nasiljem; takšni mandati so v zadnjih letih vse pogostejši (npr. MONUC, UNIFIL).

Prav tako pa je, na podlagi VII. poglavja, v zadnjih letih dokaj pogosto pooblastilo mirovnih sil za uporabo sile onkraj samoobrambe, kot sredstvo za uresničevanje določenih nalog mandata. Takšni »robustni« mandati so bili v preteklosti omejeni na klasične kolektivne prisilne akcije (angl. *collective enforcement actions*) ter za operacije uveljavljanja miru (angl. *peace enforcement operations*) v izvedbi (pod vodstvom) drugih organizacij in koalicij držav, praviloma za zaščito operacij ohranjanja miru OZN ali za izvajanje humanitarnih dejavnosti (UNITAF, IFOR/SFOR, KFOR). Po koncu hladne vojne pa je Varnostni svet vse pogosteje pripravljen izrecno pooblastiti tudi mirovne sile, ki delujejo pod vodstvom OZN, za robustnejšo uporabo sile onkraj samoobrambe, in sicer za izvedbo določenih nalog mandata. V mandatih nekaterih operacij se tako elementi nenasilnega delovanja povsem formalno prepletajo z elementi prisilnega delovanja na podlagi VII. poglavja UL OZN. Pogosto gre za operacije, ki so sicer vzpostavljene kot operacije brez pooblastila za uporabo sile onkraj samoobrambe, vendar pa jim Varnostni svet kasneje podeli tudi določene pristojnosti za uporabo sile na podlagi VII. poglavja UL OZN. Klasična primera takoj po koncu hladne vojne sta bila UNPROFOR in UNOSOM II,¹⁰⁸⁹ vendar pa imajo tudi kompleksne sodobne operacije (npr. MONUC, UNMIS, UNIFIL-2006) vse pogosteje že od začetka, ali pa po naknadni širitvi mandata bolj ali manj robustna pooblastila za uporabo sile za izvedbo določenih nalog operacije – najpogosteje za zaščito humanitarnih dejavnosti, razoroževanje oboroženih skupin, zaščito in podporo beguncev ter notranje razseljenih oseb, preprečevanje nasilnega oz. oboroženega oviranja volitev, preprečevanje genocida in/ali množičnih kršitev človekovih pravic.

Kako široka je torej pravica do samoobrambe, in kdaj gre v resnici za uporabo sile v prisilne namene, ki je legitimna le, če je, v skladu s VII. poglavjem UL OZN, izrecno in predhodno odobrena s strani Varnostnega sveta? Glede teh vprašanj ne v teoriji ne v praksi mirovnih operacij žal še ni enotnega odgovora, sodobne

¹⁰⁸⁹ Žal se takšna sprememba ni vedno odrazila tudi v okrepitevi obsega in kapacitet mirovnih sil na terenu.

mirovne operacije pa dejansko delujejo v nekakšnem vmesnem prostoru med tradicionalnimi bojnimi operacijami (prisilnimi akcijami) in tradicionalnimi operacijami ohranjanja miru ter kot takšne poveljnikom in vojakom na terenu še otežujejo odločanje o tem, kako v konkretni situaciji ravnati.

Že pri oblikovanju mandata operacij je zato treba paziti, da je le-ta jasen, hkrati pa dovolj širok, da čim bolj pokrije tudi nepredvidljive scenarije. Pri tem je treba paziti, da mandat temelji na realističnih ciljih, zlasti z upoštevanjem sredstev in kapacitet konkretne misije, ter da je oblikovan dovolj specifično, da vzpostavlja natančen in objektiven pravni okvir operacije. V sodobnih operacijah mora mandat jasno opredeliti tudi vlogo in okvir delovanja mirovnih sil na področju zaščite in spodbujanja spoštovanja človekovih pravic, še posebej pomembna pa je jasna opredelitev morebitne vloge in okvira delovanja mirovnih sil v primerih protipravne uporabe sile proti civilnemu prebivalstvu. Tudi zato, ker so lahko pripadniki mirovnih sil za kršitve pravil o uporabi sile disciplinsko, odškodninsko ali celo kazensko odgovorni, je poleg previdnosti in natančnosti pri oblikovanju mandata bistvenega pomena za uspeh in tudi legitimnost operacije jasna opredelitev okoliščin, pogojev in omejitev uporabe sile v operativnih navodilih za uporabo sile, zlasti v pravih delovanja.

2.2. Pravila delovanja

2.2.1. Opredelitev pojma

Politični in vojaški vrh mirovnih operacij imata torej na voljo dva glavna instrumenta za opredelitev smernic, ki naj poveljnikom in vojakom pomagajo pri odločanju o delovanju v skladu z namenom misije v konkretnem primeru: mandat Varnostnega sveta in pravila delovanja (angl. *rules of engagement*). Kot rečeno, mora mandat Varnostnega sveta jasno opredeljevati politični okvir ciljev in nalog posamezne operacije, ki na najvišji, strateški ravni in v najširšem smislu, usmerja oblikovanje odločitev na terenu. Na operativni ravni pa so eden temeljnih dokumentov, ki določa, kako bo misija potekala, pravila delovanja.

Sodobna praksa pravil delovanja za avtorizacijo in nadzor nad uporabo vojaške sile izvira iz časov hladne vojne, ko je bil nadzor nad tveganjem eskalacije uporabe vojaških sil, ki so si desetletja stale nasproti na kopnem, morju in v zraku, ključnega pomena za preprečevanje potencialno katastrofalnih posledic.¹⁰⁹⁰ V tistem obdobju so bila pravila delovanja za »tradicionalne« mirovne operacije manjšega pomena, saj uporaba sile (razen med operacijo ONUC v Kongu) ni bila del mandata mirovnih sil, razen v primeru neposrednega ogrožanja njihovega življenja.¹⁰⁹¹ V prvem priročniku OZN za mirovne operacije (*The Blue Helmets*) pravila delovanja sploh niso bila omenjena.¹⁰⁹² V sodobnih mirovnih operacijah pa so tveganja in obseg

¹⁰⁹⁰ Sicer imajo pravila delovanja korenine tudi v »navodil za bojevanja« iz 18. in 19. stoletja; McCoubrey in White, 1996: 146.

¹⁰⁹¹ Arbuckle, 2006: 114.

¹⁰⁹² UN Department of Public Information, 1990.

možnega delovanja narasli do te mere, da so postala pravila delovanja nepogrešljiv element mirovnih operacij in najbolj avtoritativna in konkretna razlaga mandata.

2.2.1.1. *Kaj so pravila delovanja?*

Na ravni OZN so pravila delovanja uradno definirana kot »navodila, ki jih izdaja OMO in ki natančno določajo, kako morajo enote v mirovnih operacijah ravnati s sovražnimi strankami in prebivalstvom«. ¹⁰⁹³ Osnutek vzorčnih pravil delovanja za mirovne sile OZN iz leta 2002 opredeljuje pravila delovanja kot »parametre, v okviru katerih sme vojaško osebje v mirovnih operacijah OZN uporabiti silo«. ¹⁰⁹⁴

V sklopu NATO so pravila delovanja opredeljena kot »navodila, ki jih izda pristojni vojaški organ, in ki natančno določajo okoliščine in omejitve, pod katerimi smejo sile pričeti in/ali nadaljevati z bojnim delovanjem proti drugim silam«. ¹⁰⁹⁵ To definicijo uporabljata tudi ameriška in britanska nacionalna doktrina. ¹⁰⁹⁶ Slovenska vojaška doktrina definira pravila delovanja kot usmeritve in navodila, namenjena kontroli uporabe vojaške sile, ki določajo stopnjo in način uporabe vojaške sile, in zagotavljajo delovanje poveljnikov in vojakov v skladu s političnimi in vojaškimi cilji operacije. ¹⁰⁹⁷

Pravila delovanja so torej po svoji vsebini navodila, ki na območju delovanja operacije usmerjajo odločanje poveljnikov in vojakov o dovoljenih oblikah in načinih delovanja v odnosu do sovražnih strank in lokalnega prebivalstva. ¹⁰⁹⁸ Pokrivajo širok spekter vprašanj, od tega, kako ravnati s pridržanimi osebami, do vprašanja, kdaj sme vojak uporabiti strelno orožje, bodisi v samoobrambi ali v napadu. Natančno določajo, v katerih okoliščinah in pod kakšnimi pogoji smejo vojaške sile začeti in/ali nadaljevati z uporabo sile ter določajo stopnjo in način dovoljene uporabe sile. ¹⁰⁹⁹ Vsebujejo tako temeljna oz. splošna načela delovanja kot tudi konkretna navodila za delovanje, ki temeljijo na predvidenih možnih dejanskih situacijah.

Pravila delovanja morajo vsebovati odgovor na naslednja vprašanja:

- a. kdaj je dovoljeno uporabiti sil;
- b. zakaj oz. s kakšnim namenom je dovoljeno uporabiti silo;

¹⁰⁹³ V izvirniku: »Directives issued by DPKO that specify the way how units in PKO's have to act with hostile parties and the population.«; Oddelek za mirovne operacije OZN, 1998: <http://www.un.org/depts/dpko/glossary/r.htm>. V okviru mirovnih operacij OZN pravila delovanja oblikuje OMO in so ponavadi izdana kot del Standardnih operativnih postopkov, nato pa jih Poveljnik sil v pisni obliki posreduje vojaškim silam za neposredno uporabo na terenu.

¹⁰⁹⁴ V izvirniku: »[...] parameters within which armed military personnel assigned to United Nations Peacekeeping Operations may use force«; Oddelek za mirovne operacije OZN, 2002 (UN Doc MD/FHS/0220.0001).

¹⁰⁹⁵ V izvirniku: »Directives issued by competent military authority which specify the circumstances and limitations under which forces will initiate and/or continue combat engagement with other forces encountered.«; NATO, 2000: AAP-6.

¹⁰⁹⁶ UK Ministry of Defence, 2001: JWP 0-01.1 in US DOD, 1999: JP 3-07.3.

¹⁰⁹⁷ Vojaška doktrina Republike Slovenije, Petelin, 2006: 102.

¹⁰⁹⁸ Na strateški ravni kot rečeno meje delovanja določa mandat operacije, opredeljen v merodajni resoluciji (resolucijah) Varnostnega sveta.

¹⁰⁹⁹ Findlay, 2002: 14.

- c. proti komu oz. proti čemu je dovoljeno uporabiti silo, kadar jo je dovoljeno uporabiti;
- d. na kakšen način je dovoljeno uporabiti silo, kadar jo je dovoljeno uporabiti;
- e. kdaj je potrebno pred uporabo sile pridobiti posebno dovoljenje, in od koga.¹¹⁰⁰

2.2.1.2. Kaj je namen pravil delovanja?

Pravila delovanja imajo trojno funkcijo: politično, vojaško in pravno. Njihova politična funkcija sta zagotavljanje usklajenosti vojaških operacij s političnimi cilji in minimizacija tveganja nezaželene eskalacije uporabe sile. V tem kontekstu je treba poudariti, da pravila delovanja ne morejo omejevati pravice in obveznosti oboroženih sil do samoobrambe.¹¹⁰¹ Njihova vojaška funkcija je usmerjanje konkretnega delovanja poveljnikov in njihovih sil na terenu z namenom zaščite sil in uresničitve misije. Pri tem izhajajo iz domneve, da je vloga vojaških sil izvajanje ukazov, in ne oblikovanje političnih odločitev. Njihova pravna funkcija je zagotoviti pravno pravilnost delovanja mirovnih sil pri doseganju političnih in vojaških ciljev operacije oz., povedano drugače, usmerjati poveljnika pri oblikovanju odločitev v skladu z nacionalnim in mednarodnim pravom.¹¹⁰²

2.2.1.3. Kaj vpliva na oblikovanje pravil delovanja?

Pravila delovanja so neke vrste »prevod« pravnih, političnih in vojaških usmeritev glede uporabe sile, kakor se te odražajo v mandatu misije, v »vojaški operativni jezik«.¹¹⁰³ Vsebina pravil delovanja je torej v veliki meri odraz kompromisa med političnimi cilji, operativnimi vojaškimi cilji ter pravnimi omejitvami glede uporabe sile. Z drugimi besedami, pri njihovem oblikovanju se upoštevajo notranjepolitični in mednarodnopolitični dejavniki, vojaški dejavniki ter mednarodnopravni in notranjepравни dejavniki (omejitve v mednarodnem pravu in omejitve v notranjem pravu držav pošiljateljic). Na ta način pravila delovanja zagotavljajo, da so tudi v mednarodnih oz. večnacionalnih operacijah nacionalne politike, cilji in nacionalne pravne omejitve (zlasti omejitve v vojaških predpisih in v kazenskem pravu) upoštevani v oblikovanju odločitev poveljnikov in vojakov na terenu, še posebej v situacijah, ko komunikacija in posvetovanje z odgovornimi na višjih ravneh nista mogoča.¹¹⁰⁴ Pravila delovanja morajo biti vselej usklajena z mednarodnim pravom (zlasti mednarodnim pravom uporabe sile - *jus ad bellum*, mednarodnim pravom oboroženih spopadov – *jus in bello* in mednarodnim pravom človekovih pravic).

¹¹⁰⁰ Pravila delovanja omogočajo dve obliki delovanja: delovanje, za katero vojak ne potrebuje predhodnega dovoljenja nadrejenega poveljnika, razen če so izrecno prepovedana (t.i. negativno povelje, angl. *negative command*) ter delovanje, za katero je potrebno predhodno izrecno povelje nadrejenega poveljnika (t.i. pozitivno povelje, angl. *positive command*).

¹¹⁰¹ To pravico imajo mirovne sile tudi brez pravil delovanja – njihova edina vloga v odnosu do samoobrambe je dodatna deklaracija obstoja te pravice ter preciziranje okoliščin in načina izvajanja samoobrambe.

¹¹⁰² Vir: <https://www.jagcnet.army.mil>.

¹¹⁰³ Ku in Jacobson, 2003: 108.

¹¹⁰⁴ Pravila delovanja lahko odražajo notranje-politične in diplomatske razloge omejitve uporabe sile (recimo omejitve delovanja proti določenim ciljem ali uporabe določenega orožja), kot so zmanjševanje tveganja za zaostrovanje sovražnosti, izogibanje provokaciji nasprotnika, ali pa upoštevanje domačega ali svetovnega javnega mnenja.

Pod določenimi pogoji so lahko pravila delovanja bolj omejujoča, ne smejo pa pravnih omejitev presežati; na ta način uresničujejo tudi svojo pravno funkcijo in zagotavljajo, da bo vsako delovanje mirovni sil na terenu, ki bo v skladu s pravili delovanja, tudi pravno pravilno.

Slika 5: Dejavniki, ki vplivajo na vsebino pravil delovanja.

2.2.1.4. Kdo oblikuje pravila delovanja?

Pravila delovanja za posamezno mirovno operacijo oblikuje organizacija oz. država, ki poveljuje operaciji. Za potrebe mirovni operacij pod vodstvom OZN jih oblikuje vojaški oddelek OMO s pooblastilom Generalnega podsekretarja za mirovne operacije, in so praviloma del stalnih operativnih postopkov (SOP), nato pa jih Poveljnik sil v pisni obliki posreduje silam na terenu. Če se med operacijo pojavi potreba po spremembi pravil, sme Poveljnik sil predlagati njihovo spremembo ali nova pravila delovanja, ki jih mora najprej pregledati vojaški oddelek OMO, na njegovo priporočilo pa spremembo ali nova pravila delovanja odobri Generalni podsekretar za mirovne operacije. Pravila delovanja brez njegovega pooblastila v teku operacije ni mogoče spremeniti ali zamenjati.¹¹⁰⁵ V okviru operacij v podporo miru zveze NATO, skupna pravila delovanja za posamezno operacijo v posvetovanju s poveljniki na terenu pripravi strateški poveljnik (SACEUR), nato pa jih na njegovo zahtevo odobri Odbor za vojaško načrtovanje Severnoatlantskega sveta in so vključena v širše dokumente, kot so operativni načrt (OPLAN), operativno povelje (OPORD) ali stalni operativni postopki (SOP). Morebitno spremembo pravil v teku operacije prav tako pripravi strateški poveljnik in Odbor zaprosi za njihovo odobritev za vojaško načrtovanje ter v končni fazi tudi za potrditev s strani Severnoatlantskega sveta.

2.2.1.5. Pravna narava pravil delovanja

Pravila delovanja, sprejeta na mednarodni ravni (»skupna« pravila delovanja), načeloma niso pravni instrument in ne določajo *pravnih pravic in obveznosti* oboroženih sil. Po svoji pravni naravi so izenačena z ukazi nadrejenega oz. v kazensko-pravnem jeziku – z ukazi pristojnega organa (angl. *competent authority*);

¹¹⁰⁵ UN Doc MD/FHS/0220.0001.

za vojaka so obvezujoča, vendar prav tako, kot delovanje v skladu z ukazom nadrejenega vojaka ne more samo po sebi oz. avtomatično oprostiti odgovornosti za kršitve nacionalnega (npr. kazenskega) ali mednarodnega prava, tudi delovanje v skladu s pravili delovanja samo po sebi nima takšnega učinka.¹¹⁰⁶ Po drugi strani pa delovanje v nasprotju s pravili delovanja dokazuje opustitev vojakovih obveznosti ter lahko vodi do disciplinskih ukrepov.¹¹⁰⁷ Poudariti pa je treba tudi, da so lahko pravila delovanja v nekaterih državah vendarle sprejeta kot obvezujoč notranjepravni akt in imajo lahko temu primerne pravne posledice. V nekaterih pravnih sistemih, npr. v ZDA, pomeni kršitev pravil delovanja kršitev nacionalnega vojaškega prava in lahko vodi v pregon pred nacionalnim vojaškim sodiščem. Poveljniki kontingentov na terenu so v skladu s pravili delovanja odgovorni za delovanje mirovnih sil pod njihovim nadzorom.

2.2.2. Izzivi oblikovanja in uporabe pravil delovanja

Pravila delovanja morajo biti jasna, zgoščena in lahko razumljiva, saj na terenu ni časa za razprave o pomenu nedoločno in nejasno oblikovanih navodil: vojak mora dobesedno v delčku sekunde najti ravnotežje med primerno in prekomerno uporabo sile v specifični situaciji.¹¹⁰⁸ Predvsem pa morajo biti vojaki s pravili delovanja seznanjeni in usposobljeni za njihovo uporabo še pred razmestitvijo na območju operacije. Primerna uporaba sile na terenu je namreč odvisna prav od vojakovega poznavanja in pravilnega razumevanja teh pravil delovanja. Dobro zasnovana, jasno artikulirana in skrbno izvajana pravila delovanja so ključna za zagotavljanje varnosti in uspeha misije; nejasna, dvoumna in nedosledno spoštovana pravila delovanja pa lahko povečajo tveganje za nenadzorovano eskalacijo nasilja ter s tem ogrozijo tako uspeh misije kot varnost mirovnih sil in drugih oseb.

Problem nejasnih navodil, s katerimi se soočajo poveljniki kontingentov ter vojaki na terenu, je še izrazitejši v večnacionalnih in regionalnih operacijah, kjer imajo lahko različni nacionalni kontingenti različna nacionalna pravila delovanja ter izhajajo iz različnih pravnih tradicij, z različnimi nacionalnimi omejitvami glede uporabe sile (angl. *national caveats*), kar vse vpliva na njihovo individualno razlago in njihovo uporabo.¹¹⁰⁹ Problem različne razlage in posledično, nedosledne uporabe pravil delovanja na terenu, se seveda pojavlja tudi v operacijah, v katerih sicer, vsaj formalno, veljajo enotna pravila delovanja za celotno operacijo (kar

¹¹⁰⁶ Več o tem v tretjem delu študije.

¹¹⁰⁷ Rowe, 2000: 59.

¹¹⁰⁸ Kot je zapisal ameriški poveljnik Allard (1995: 105): Če je za razlago povelja potrebnih več kot 10 sekund, verjetno ne bo učinkovito.

¹¹⁰⁹ V času priprave te študije je bil ta problem najbolj akuten v Afganistanu, kjer imajo različni nacionalni kontingenti v okviru operacije ISAF različna nacionalna pravila delovanja, kar onemogoča njihovo učinkovito razmestitev in delovanje zlasti v bolj nevarnem, južnem delu države. Tudi kontingenti, ki delujejo po novih, bolj robustnih pravilih delovanja, pa njihovo vsebino, zlasti pooblastilo za uporabo sile v vnaprejšnji (preemptivni) samoobrambi, razlagajo različno; tako na primer ameriški kontingent upošteva bolj omejujoč pristop »agresivne samoobrambe« pred potencialnimi uporniškimi napadi, kanadske in britanske sile pa pooblastilo razlagajo kot pooblastilo za izvajanje skorajda ofenzivnih protiuporniških operacij.

naj bi bilo pravilo v operacijah pod poveljstvom OZN).¹¹¹⁰ Med ključnimi izzivi sodobnih mirovnih operacij so zato: koordinacija oz. harmonizacija nacionalnih pravil delovanja in pravil delovanja različnih organizacij, ki vzporedno sodelujejo v operaciji (npr. OZN in NATO), njihova enotna razlaga na terenu ter standardizirano usposabljanje vojakov za njihovo uporabo.

Pravila delovanja v mirovnih operacijah naj bi vselej odražala dve pomembni načeli ohranjanja miru: vzdržnost (omejenost) pri uporabi sile in legitimnost uporabe sile, zato se nujno razlikujejo od pravil delovanja v klasičnih vojaških operacijah, prav tako pa se pravila delovanja v tradicionalnih operacijah ohranjanja miru (angl. *traditional peacekeeping operations*) razlikujejo od pravil delovanja v mirovnih operacijah s pooblastilom za uporabo sile na podlagi VII. poglavja UL OZN (angl. *robust peacekeeping operations* v terminologiji OZN ali *peace enforcement operations* v doktrini NATO, ZDA, VB, in podobnih).

V tradicionalnih mirovnih operacijah brez mandata za uporabo sile na podlagi VII. poglavja UL OZN so pravila delovanja zasnovana omejujoče, z namenom čim bolj ohraniti neprisilno naravo teh operacij. V skladu s tem dopuščajo uporabo sile samo v samoobrambi. Vsako situacijo je treba najprej poskusiti rešiti s pogajanjem, in če so ta neuspešna, je mogoče uporabiti neoboroženo silo šele kot povsem skrajno sredstvo; če res ni nobene druge možnosti, pa je dovoljena tudi minimalna nujna uporaba oborožene sile. Mirovne sile ne smejo nikoli pričeti z uporabo sile (prepoved prve uporabe sile): njihova akcija mora biti vedno reakcija, in ne preventivni ukrep.¹¹¹¹

Drugače pa je v operacijah z mandatom za uporabo sile na podlagi VII. poglavja UL OZN, za katere so lahko (in morajo biti) pravila delovanja glede na obseg posameznega mandata tudi precej bolj robustna. Takšne operacije so postale stalnica v preteklih letih. Že leta 2000 pa je Brahimijev sosvet v svojem poročilu poudaril, da morajo pravila delovanja v nestabilnih in nasilnih situacijah mirovnim silam omogočati tudi zaščito pred grožnjami z oboroženim napadom z eliminacijo vira smrtonosne sile, ki je usmerjena proti mirovnim silam OZN ali osebam pod njihovo zaščito, ter v takšnih okoliščinah ne bi smela prepovedovati iniciacije (prve uporabe) sile ter uporabe sile kot skrajnega sredstva za ustavitev nasilja nad civilisti.¹¹¹²

Dodatna težava pa se pojavi v primeru, ko se zaradi spremenjene narave operacije spremeni tveganje za mirovne sile ali osebe pod njihovo zaščito. V takšni situaciji se lahko pojavi tudi potreba po spremembi pravil delovanja oz. po oblikovanju bolj robustnih pravil delovanja, ki bodo omogočala zadostno zaščito ali morebitni umik mirovnih sil z območja operacije.¹¹¹³ Poveljnik sil mora v takšnih primerih po potrebi

¹¹¹⁰ Boulden, 1996: 1. V času delovanja operacije UNPROFOR so britanske in norveške sile svoj mandat in pravila delovanja razlagale, kot da omogočajo zaščito civilistov, in so tako tudi delovale, medtem ko so jih drugi kontingenti razlagali ozko, češ da ne vključujejo uporabe sile v odgovor na kršitve človekovih pravic ali ogrožanje civilistov.

¹¹¹¹ Ku in Jacobson, 2003: 108.

¹¹¹² *Brahimijevo poročilo*, 2000: odst. 48-51. Takšen pristop prevzema tudi osnutek doktrine OZN (Oddelek za mirovne operacije OZN, 2006: 36).

¹¹¹³ Med sodobnimi primeri je ponovno najbolj očit primer ISAF v Afganistanu, kjer se je pojavila očitna potreba po bolj robustnih pravilih delovanja, ko se je NATO odločil razširiti območje delovanja na veliko nemirnejši in nevarnejši jug države.

po verigi poveljevanja sprožiti postopek za dopolnitev oz. oblikovanje novih pravil delovanja. V operacijah z mandatom za uporabo sile onkraj samoobrambe lahko pride do stopnjevanja nasilja do te mere, da jih je praktično nemogoče razlikovati od klasičnih bojnih operacij visoke intenzitete.¹¹¹⁴ Zato morajo biti pravila delovanja za operacije v nestabilnih in nevarnejših situacijah nujno bolj robustna, in posvečajo manj pozornosti vprašanjem, kdaj in kako je lahko uporabljena oborožena sila v samoobrambi. Namesto tega se bolj osredotočajo na artikulacijo in operacionalizacijo načel mednarodnega prava oboroženih spopadov.

Pravila delovanja so ključnega pomena tudi v situacijah, kjer se mirovne sile soočajo z napadi na civilno prebivaslto, ki bi jih bilo mogoče s pravočasno uporabo sile preprečiti. Temeljna izhodišča glede pravnih pristojnosti, ki jih imajo mirovne sile na razpolago v takšnih situacijah, so seveda zapisana v mandatu operacije, morebitne pravne omejitve pa lahko izhajajo tudi iz nacionalnih in večnacionalnih doktrin mirovnih operacij ter iz domačega prava držav pošiljateljic. Vendar sta za vojaka na terenu bistvena vsebina jasno oblikovanih pravil delovanja in njihovo poznavanje. Doktrina zveze NATO pri mirovnih operacijah na primer izrecno poudarja pomen primernih pravil delovanja za zaščito civilistov pred grožnjami z nasiljem: »Za sile v podporo miru je posebej občutljivo vprašanje, ali naj posredujejo v primeru zlorab človekovih pravic civilistov na terenu. Morebitno pooblastilo za posredovanje izhaja iz veljavnih pravil delovanja; takšno posredovanje je pravno dovoljeno samo, če zanj obstaja pooblastilo v mandatu in veljavnih pravilih delovanja.«¹¹¹⁵ Hkrati doktrina opozarja, da je treba že pri oblikovanju pravil delovanja upoštevati naravo situacije, za katero se operacija vzpostavlja, in se zavedati, da je lahko v situacijah množičnih kršitev človekovih pravic in etničnega čiščenja ozek in omejevalni koncept operacij, ki se omejujejo na opazovanje in poročanje, neprimeren, četudi bi pomenil manjše tveganje za varnost mirovnih sil¹¹¹⁶

Pomembno je, da so pravila delovanja prilagojena specifični operaciji – njenim ciljem, kot so opredeljeni v mandatu in operativnih načrtih, pa tudi obsegu in kapacitetam mirovnih sil. Poleg tega morajo biti prilagojena specifičnim pričakovanim scenarijem na terenu, ki so v operaciji na Bližnjem Vzhodu seveda lahko povsem drugačni od situacij, s katerimi se mirovne sile soočajo npr. v Afganistanu, na Kosovu ali pa v DR Kongo. Tudi usposabljanje za uporabo pravil delovanja mora biti zato prilagojeno vsem posebnostim specifične operacije, zlasti neobičajnim situacijam - npr. soočenju s potencialnimi samomorilskimi napadalci ali pa s potencialnim otrokom-vojakom. Bodoči pripadniki mirovnih sil morajo biti v takšnih situacijah, kolikor je to seveda mogoče, pripravljeni na sprejemanje težkih odločitev: ali naj tvegajo lastno življenje ter morebiti celo življenje svojih kolegov in civilistov ali naj tvegajo disciplinski ali celo kazenski pregon zaradi sovražnega napada na nedolžnega civilista ali celo otroka.

Hkrati pa izkušnje iz preteklosti kažejo, da lahko poveljniki z nekaj kreativnosti in poguma učinkovito delujejo tudi ob omejujočih pravilih delovanja. Nekateri

¹¹¹⁴ Seveda lahko na terenu do takšnega stopnjevanja dejansko pride tudi v operacijah, ki za to nimajo potrebnega formalnega mandata.

¹¹¹⁵ Nato, AJP-3.4.1, 2001: 3. poglavje.

¹¹¹⁶ *Prav tam.*

kontingenti UNPROFOR so se med napadi bosanskih Srbov na bošnjaška mesta občasno namenoma razporedili na strelni črti, da bi lahko legitimno odgovorili z uporabo sile v samoobrambi in na tak način zaščitili civiliste. Podobno situacijo je opisal kanadski general Roméo Dallaire, ki je brez pooblastila na podlagi VII poglavja med genocidom v Ruandi uspel zaščititi večjo skupino civilistov brez enega samega strela, zgolj s prisotnostjo mirovnik sil. Svoje vojake je razporedil pred hotel, v katerega so se civilisti zatekli; ruandske milice so se raje umaknile, kot da bi napadle osebje OZN. Takšni primeri so seveda bolj srečna izjema kot pravilo. Zato sta za uspeh operacije ključnega pomena skrbno premišljeno oblikovanje dovolj robustnih pravil delovanja v skladu z mandatom misije, pravnimi omejitvami in vojaškimi zmožnostmi (obsegom in kapacitetami misije), ter intenzivno in (zlasti v večnacionalnih operacijah) usklajeno usposabljanje vojakov pred napotitvijo na misijo.

Slovenska doktrina, ki pri tem v veliki meri sledi doktrini zveze NATO, poudarja, da se je treba tako pri oblikovanju kot pri uporabi pravil delovanja zavedati, da lahko posledice uporabe sile presegajo taktično raven ter negativno vplivajo na nepristranskost mirovnik sil, in posledično, na sprejemanje njihove prisotnosti in delovanja s strani strank v sporu. To lahko pomembno ogrozi ne le varnost vojakov in celotne misije, temveč tudi strateške vojaške in politične cilje operacije. Uporaba sile lahko sproži nasilen odgovor in vodi v stopnjevanje nasilja ter dolgoročnejšo zaostroitev odnosov med misijo in strankami v sporu ali med strankami v sporu samimi. Morebitne civilne žrtve lahko omajajo tudi zaupanje lokalnega prebivalstva. Poveljniki na vseh ravneh morajo pri oblikovanju odločitev o uporabi sile v konkretnem primeru upoštevati, da uporaba sile vključuje nesorazmerno tveganje. Zato morajo pri odločanju vedno izhajati iz načela minimalne uporabe sile in uporabiti oz. dovoliti le uporabo takšne sile, kot je nujno potrebna za doseg cilja. Sila mora biti uporabljena natančno, sorazmerno glede na grožnjo in na tak način, da razreši problem in prepreči nadaljnjo širitev spopada.¹¹¹⁷

Podrobnejši komentar in analizo posameznih nacionalnih in večnacionalnih pravil delovanja v posameznih še delujočih operacijah onemogoča zaupna narava pravil delovanja, ki pa je seveda nujna iz varnostnih razlogov. Kljub temu pa je na podlagi povedanega mogoče izluščiti nekaj temeljnih izhodišč in tudi glavnih težav pri oblikovanju in uporabi pravil delovanja:¹¹¹⁸

- pravila delovanja morajo biti oblikovana posebej za vsako operacijo;
- pravila delovanja morajo biti jasna, nedvoumna in dosledna; uporaba definicij mora biti dosledna;
- pravila delovanja morajo biti prilagodljiva, omogočati morajo urejen in nadzorovan proces stopnjevanja in omejevanja operacij glede na spremembe v okolju delovanja operacije;

¹¹¹⁷ Glej Vojaška doktrina RS, Petelin, 2006: 77; glej tudi *British Army Field Manual*, UK Ministry of Defence, 1994: 4-3 do 4-4.

¹¹¹⁸ Pri tem so v veliko pomoč tudi priporočila, oblikovana maja 2006 na 17. konferenci mednarodnega društva za vojaško pravo: International Society for Military Law and the Law of War, 2006. Glej tudi Arbuckle, 2006: 114-115; Fleck, 2001: 547-49.

- pravila delovanja morajo biti oblikovana tako, da omogočajo vojaško učinkovitost, hkrati pa omogočajo delovanje v okviru pravnih omejitev in doseganje političnih ciljev operacije;
- vojaki morajo biti s pravili delovanja seznanjeni in usposobljeni za njihovo uporabo še pred razmestitvijo na območje operacije; vsak vojak mora prejeti žepne kartice s temeljnimi navodili v njemu razumljivem jeziku;
- pravila delovanja ne morejo omejiti neodtujljive pravice posameznika do samoobrambe, ki mora biti vselej omogočena in spoštovana;
- pravila delovanja ne smejo presehati omejitev, ki jih postavlja mednarodno pravo oboroženih spopadov, lahko pa so bolj omejujoča;¹¹¹⁹
- morebitni ukrepi za zaščito civilistov ter ukrepi za zaščito osebja, prostorov in drugega imetja misije morajo biti v pravilih delovanja jasno opredeljeni;
- morebitni ukrepi za ofenzivno nasilno posredovanje v primerih protipravne uporabe sile proti civilistom morajo biti jasno določeni in opredeljeni v specifičnih pravilih delovanja, pri tem pa morajo kompetentni oblikovalci odločitev skrbno premisliti in upoštevati sredstva in kapacitete mednarodnih sil na terenu;
- v proces oblikovanja pravil delovanja bi morali na različnih ravneh obvezno vključiti pravne svetovalce;
- za krepitev interoperabilnosti je treba spodbujati sodelovanje in izmenjavo informacij med pravnimi svetovalci na vseh ravneh, vključno s svetovalci na terenu;
- države pošiljateljice morajo sodelovati pri skupnem oblikovanju in uveljavljanju pravil delovanja;
- nacionalne omejitve (angl. *national caveats*) pravil delovanja v skupnih operacijah naj bodo omejene na resnično najmanjši nujni obseg;
- oblikovalci politik naj razmislijo o morebitni objavi merodajnih elementov pravil delovanja, katerih razkritje ne ogroža varnosti misije, in ki morajo biti znana vsem subjektom na območju operacije;
- posebno pozornost je treba posvetiti vprašanju veljavnega pravnega režima v pomorskih operacijah, zlasti glede prehoda od oboroženega spopada v mirovno operacijo.

2.2.3. Pravila delovanja v mirovnih operacijah OZN

2.2.3.1. Osnutek vzorčnih pravil delovanja OZN

Leta 1998 je bila v okviru OZN oblikovana delovna skupina za pripravo osnutka vzorčnih pravil delovanja, ki naj bi se uporabljala za pripravo konkretnih pravil delovanja v prihodnjih specifičnih operacijah OZN ter za potrebe usposabljanja. Prvi osnutek se je (delno zaradi pomislekov držav v razvoju) osredotočal le

¹¹¹⁹ V situacijah oboroženega spopada (mednarodnega ali nemednarodnega) vojake pod določenimi pogoji obvezujejo pravila mednarodnega humanitarnega prava, ne glede na to, kaj določajo mandat in pravila delovanja ali njihovo nacionalno pravo in so za kršitve, vsaj hujše, tudi individualno kazensko odgovorni. Več o uporabljivosti mednarodnega humanitarnega prava v mirovnih operacijah v III. poglavju.

na uporabo sile v samoobrambi in za zaščito misije.¹¹²⁰ Do nekaterih premikov v razmišljanju (a še zdaleč ne do soglasja) je prišlo po nadaljnjih posvetovanjih ter po sprejemu Brahimijevega poročila leta 2000, leta 2001 pa je Generalni sekretar preprosto naznanil, da bo osnutek dokumenta z naslovom *Navodila za razvoj pravil delovanja za mirovne operacije OZN* (angl. *Guidelines for the Development of Rules of Engagement in United Nations Peacekeeping Operations*) zaenkrat ostal »nedokončano delo« (work-in-progress),¹¹²¹ vendar pa naj bi tudi že pred dokončno uskladitvijo služil kot podlaga za pripravo specifičnih pravil delovanja za posamezne misije v okviru vojaškega oddelka DPKO ter za namene usposabljanja v državah pošiljateljicah.

Čeprav gre za začasen dokument, ki nima pravne moči, naj bi v mirovnih operacijah OZN vseeno izboljšal oblikovanje in uporabo pravil delovanja. Jasno določa, da pravila delovanja opredeljujejo parametre, v okviru katerih sme vojaško osebje v mirovnih operacijah OZN uporabiti silo« (»[...]parameters within which armed military personnel assigned to United Nations Peacekeeping Operations may use force.).

Pravni namen osnutka vzorčnih pravil delovanja OZN je zagotoviti, da bo sila uporabljena v skladu z Ustanovno listino OZN, merodajnimi mandati Varnostnega sveta in merodajnimi načeli mednarodnega prava, vključno z mednarodnim humanitarnim pravom. Njihov politični namen je podpreti Poveljnika sil pri implementaciji vojaških ciljev mandata operacije, v skladu z merodajnimi resolucijami Varnostnega sveta.

Dokument vsebuje navodila glede oblikovanja, postopka odobritve in uporabe pravil delovanja, hkrati pa vsebuje t.i. glavni seznam oštevilčenih pravil delovanja (angl. *Master List of Numbered ROE*), ki naj bi bila glede na naravo mandata in vojaške potrebe vključena v konkretna pravila delovanja za posamezno operacijo. Poudarja, da seznam ni izčrpen in se lahko v prihodnje po potrebi spreminja. Hkrati dokument prilaga »vzorec pravil delovanja« (angl. *sample ROE*), ki določa strukturo pravil delovanja, kot naj se oblikujejo za posamezno konkretno operacijo:

- a. **splošni del**, ki pojasnjuje potrebo po oblikovanju pravil delovanja, postopek njihovega načrtovanja ter navodila za uveljavljanje sprememb v sprejeta pravila delovanja; predvsem pa opredeljuje mandat, ki narekuje izbiro določenih oštevilčenih pravil delovanja, ki naj se uporabijo v posamezni operaciji; v vzorcu pravil delovanja OZN so elementi, ki se razlikujejo od operacije do operacije, zapisani krepko ali poševno, ostale elemente pa je treba prevzeti iz vzorca v konkretna pravila delovanja takšne, kot so;
- b. **seznam odobrenih oštevilčenih pravil delovanja** (Aneks A vzorca pravil delovanja), ki se uporabljajo v specifični operaciji v skladu z mandatom operacije, kot je določen v resoluciji Varnostnega sveta; uporabijo se pravila iz glavnega seznama oštevilčenih pravil delovanja OZN;
- c. **definicije** za uporabo pravil delovanja, katerih namen je zagotoviti usklajenost poveljevanja in nadzora med uporabo pravil delovanja; te definicije vsebuje

¹¹²⁰ Findlay, 2002: 347.

¹¹²¹ UN Doc MD/FHS/0220.0001.

- tudi vzorec pravil delovanja OZN (Aneks B) in jih je treba primerno prevzeti v konkretna pravila delovanja za posamezno operacijo;
- d. **dodatna navodila in postopke**, ki so opredeljena v Aneksu C vzorčnih pravil delovanja in ki jih mora oboroženo vojaško osebje OZN upoštevati pri izvajanju določenih obveznosti;
 - e. seznam alternativnih možnosti »**položajev orožja**« (angl. *weapons states*), ki jih sme avtorizirati Poveljnik sil brez predhodnega posvetovanja s sedežem OZN.

2.2.3.2. *Temeljna načela uporabe pravil delovanja OZN*

Vzorčna pravila delovanja določajo naslednja splošna načela uporabe pravil delovanja:

1. Izvajanje mirovnih operacij OZN usmerjajo cilji UL OZN in merodajna načela mednarodnega prava.
2. Vsi pripadniki vojaškega osebja mirovne operacije OZN [»*ime operacije*«] morajo delovati v okvirih pravil delovanja, ki so bila oblikovana v skladu s parametri, določenimi v merodajnih resolucijah Varnostnega sveta.
3. Pravila delovanja mirovne operacije OZN [»*ime operacije*«] dajejo smernice poveljnikom na vseh ravneh glede uporabe sile na območju misije. Določajo stopnjo in način uporabe sile in so zasnovana tako, da zagotavljajo nadzorovano in pravno pravilno uporabo sile. Poveljnikom dajejo informacije o morebitnih omejitvah ter o stopnji njihove diskrecije pri odločanju v okviru izvajanja njihove misije.
4. Kadarkoli je med izvajanjem mirovne operacije uporabljena sila, morajo vsi pripadniki vojaškega osebja [»*ime operacije*«] ravnati v skladu z mednarodnimi načeli sorazmernosti, minimalne uporabe sile in zahteve po minimiziranju morebitne postranske škode.
5. Kontingenti smejo uporabljati samo orožje, ki ga odobri OZN.
6. Medtem ko lahko pravila delovanja omejijo manevre in operacije specifičnih sistemov orožja, pa ne predpisujejo specifične doktrine, taktik in postopkov, in se ne nanašajo na varnostne omejitve.¹¹²²

Pravila delovanja, sprejeta za posamezno operacijo OZN, ki jo je pooblastil Varnostni svet OZN, veljajo za vse pripadnike oboroženega vojaškega osebja operacije.

Odgovornost za implementacijo pravil delovanja je poveljniška odgovornost. Pravila delovanja so zato naslovljena na Poveljnika sil, ki je odgovoren za njihovo posredovanje vsem podrejenim poveljnikom. Poveljnik sil in njegovi podrejeni poveljniki nimajo dovoljenja za prekoračitev omejitev iz pravil delovanja, smejo pa, kadar je to primerno, sedežu OZN priporočiti strožje omejitve delovanja podrejenih sil. Poveljnik sil mora poskrbeti, da vsi kontingenti prejmejo pravila delovanja ter da jih vsi pripadniki vojaškega osebja pravilno razumejo in uporabljajo. Poleg tega sme Poveljnik sil in/ali poveljnik kontingenta izdati dodatna navodila za uporabo pravil delovanja ter pravila delovanja inkorporirati v primerne ukaze ali navodila.

¹¹²² UN Doc MD/FHS/0220.0001: priloga 2, str. 2-3.

Poveljniki kontingentov morajo Poveljnika sil obvestiti o vseh navodilih ali ukazih, ki so jih izdali sami.

Če podrejeni poveljniki niso prepričani o pomenu posameznih pravil delovanja ali o primernosti njihove uporabe v konkretni vojaški situaciji, morajo zahtevati pojasnilo od Poveljnika sil. Tudi poveljniki kontingentov morajo zagotoviti, da vsi pripadniki vojaškega osebja pod njihovim poveljstvom razumejo pravila delovanja. V ta namen morajo biti pravila delovanja jasno in koncizno prevedena v jezike vseh sodelujočih držav, ki prispevajo svoje sile. Za dodatno podporo pri tem vojaški oddelek OMO vsakemu posamezniku v vsakem kontingentu izda vojaško kartico v njegovem jeziku (t.i. modra kratica, fr. *Aide-Memoire*, angl. *Blue Card*).

Tudi usposabljanje za uporabo pravil delovanja je odgovornost poveljnikov na vseh ravneh in ga je treba izvajati redno: najmanj enkrat mesečno ter kadarkoli je vojaško osebje, vključno z okrepitevami ali zamenjavami, ki jih avtorizira Varnostni svet, razmeščeno na območje misije.

Spremembe pravil delovanja v teku operacije so mogoče samo s pooblastilom Generalnega podsekretarja za mirovne operacije OZN. Njihova varnostna klasifikacija je »UN restricted«.

2.2.3.3. *Postopek v primeru kršitev pravil delovanja*

Vsako kršitev pravil delovanja v mirovni operaciji OZN je treba v najkrajšem možnem času sporočiti OMO preko verige poveljevanja OZN. Stranska in podrejena poveljstva je treba obvestiti, kadar je mogoče pričakovati, da bodo potencialne posledice vplivale tudi nanje. Da se prepreči ponovitev kršitve, je treba izvesti primerne ukrepe, vključno z dodatnim usposabljanjem.

Vsako kršitev je treba uradno preiskati. Preiskavo bo izvedla OZN v skladu s postopki, ki so podrobneje opredeljeni v navodilih za disciplinske zadeve. Ugotovitve bodo posredovane na sedež OZN, ki bo poskrbel za posredovanje dokazov in ugotovitev merodajni državi pošiljateljici v nadaljnje ukrepanje in disciplinski postopek. Hkrati z OZN sme tudi merodajna država pošiljateljica izvesti samostojno preiskavo incidenta.

2.2.3.4. *Temeljna načela uporabe sile*

Osnutek pravil delovanja OZN določa naslednja temeljna načela uporabe sile v mirovni operaciji pod vodstvom OZN:¹¹²³

1. **Neodtujljiva pravica do samoobrambe.** Pravila delovanja ne morejo omejiti naravne in neodtujljive pravice posameznika do samoobrambe.¹¹²⁴ Samoobrambo proti sovražnim silam lahko izvršijo:
 - a. posameznik ali posamezne enote, ki so napadene;
 - b. drugo vojaško osebje OZN, ki je sposobno pomagati temu posamezniku ali enoti v primeru napada ali neizbežne grožnje z napadom.

¹¹²³ *Prav tam*: priloga 2, str. 3-4.

¹¹²⁴ Samoobramba je v osnutku definirana kot uporaba takšne sile (vključno s smrtonosno silo) s strani posameznika ali enote, kot je potrebna in smiselna za lastno zaščito, za zaščito lastne enote ter vsega osebja OZN, pred sovražnim dejanjem ali sovražno namero.

2. **Načelo vojaške nujnosti.** Dovoljena je le uporaba takšne sile, kot je nujno potrebna za doseganje trenutnega cilja. Vojaška nujnost ne more opravičiti dejanj, ki jih sicer prepoveduje mednarodno pravo.
3. **Načelo uporabe nenasilnih alternativ.** Kadarkoli to omogoča dejanska situacija, si je treba po najboljših močeh prizadevati za rešitev potencialno sovražnega incidenta s sredstvi brez uporabe sile, npr. s pogajanjem ali s pomočjo lokalnih oblasti.
4. **Načelo opozorila.** Pred uporabo sile je treba storiti vse, kar je mogoče, za odvrnitev osebe ali skupine oseb od izražanja sovražnega namena ali od izvršitve sovražnega dejanja (postopki opozarjanja so opisani v nadaljevanju).
5. **Dolžnost opazovanja ognja in identifikacije cilja.**
6. **Načelo minimalne in sorazmerne uporabe sile:**
 - a. dovoljena je le uporaba takšne sile, ki je po svoji intenziteti, stopnji in trajanju nujno potrebna in sorazmerna (smiselna) za doseganje zastavljenega cilja;
 - b. stopnja uporabe sile mora biti v sorazmerju s stopnjo grožnje; izjemoma je lahko tudi višja, kadar je to nujno potrebno za minimiziranje žrtev med osebjem OZN in civilnih žrtev;
 - c. kadarkoli je to primerno, morajo poveljniki razmisliti o uporabi alternativnih sredstev, kot so pogajanja, psihološke metode in druga nesmrtonosna sredstva, ki lahko vključujejo razmestitev ali manever okrepljenih sil z namenom prikaza odločenosti za delovanje v primeru nadaljevanja sovražne namere ali dejanja.
7. **Načelo omejevanja postranske škode:** pri vsaki uporabi sile je treba izvesti vse potrebne ukrepe, da se postranska škoda (angl. *collateral damage*) omeji na minimum.
8. **Dolžnost poročanja.** O vsakem soočenju, ki vodi v pridržanje ali vključuje uporabo sile, je treba čim prej poročati po verigi poveljstva, ne glede na to, ali je pri tem prišlo do žrtev in/ali škode.
9. **Uporaba sile onkraj samoobrambe** je dovoljena le v okoliščinah, ki so navedene v specifičnih pravilih delovanja za posamezno operacijo v skladu z merodajnimi določbami resolucije Varnostnega sveta in pod pogoji, ki jih določajo ta pravila delovanja.¹¹²⁵ Poveljnik sil, ali poveljniki, ki mu/jim je bila ta pristojnost delegirana, ima/jo v teh okoliščinah neposreden nadzor nad uporabo sile.

Od mirovniških sil OZN se torej nič več ne pričakuje, da bodo tako pasivne oz. reaktivne, kot so bile v preteklosti. Stopnja uporabe sile je lahko tudi večja od stopnje prvotne grožnje, kadar je to nujno potrebno za minimiziranje žrtev med osebjem OZN in civilisti. Prav tako je pomembna novost v vključitvi pravice do uporabe sile v samoobrambi tudi proti *sovražnemu namenu*, in ne le proti sovražnemu dejanju, ter v možnosti uporabe smrtonosne sile.

¹¹²⁵ Različne možnosti so opredeljene v nadaljevanju.

2.2.3.5. Definicije

Za potrebe mirovnih operacij OZN je sila v osnutku pravil delovanja definirana kot »uporaba ali grožnja z uporabo fizičnih sredstev za doseganje odobrenega cilja.« (»*The use of, or threat to use, physical means to achieve an authorized objective.*«).¹¹²⁶ Deli se na naslednje oblike:

- a. **oborožena sila** (angl. *armed force*): uporaba kateregakoli orožja, vključno s strelnim orožjem in bajoneti;
- b. **smrtonosna sila** (angl. *deadly force*): stopnja sile, katere namen ali verjeten rezultat je povzročitev smrti, ne glede na to, ali do tega rezultata dejansko pride; to je končna, najvišja stopnja uporabe sile;
- c. **nesmrtonosna sila** (angl. *non-deadly force*): stopnja sile, ki ni niti namenjena ubijanju, niti ni verjetno, da bo povzročila smrt, ne glede na to, ali do tega rezultata dejansko pride;
- d. **minimalna sila** (angl. *minimum force*): najnižja stopnja odobrene uporabe sile, ki je potrebna in smiselna v danih okoliščinah; uporablja se vseh primerih uporabe sile; če je to primerno, lahko minimalna sila pomeni tudi smrtonosno silo;
- e. **neoborožena sila** (angl. *unarmed force*): uporaba vseh fizičnih sredstev, razen orožja, za doseganje zadanih ciljev.¹¹²⁷

Sovražno dejanje (angl. *hostile action*) je napad ali druga oblika uporabe sile z namenom povzročiti smrt, telesno poškodbo ali uničenje.¹¹²⁸ V praksi je to lahko streljanje, napad s hladnim orožjem ali kakšnim drugim nevarnim predmetom, odvrženo ali sproženo eksplozivno telo, povzročitev materialne škode, poskus preboja cestne blokade OZN, ipd.¹¹²⁹

Sovražna namera (angl. *hostile intent*) je grožnja z uporabo sile ali neizbežna uporaba sile, izražena v dejanju, ki se zdi kot priprava na sovražno dejanje. Uporabo sile je mogoče v takih primerih odobriti že na podlagi utemeljenega suma, da gre za sovražno namero, o tem pa presodi poveljnik, prisoten na kraju dogodka, na podlagi naslednjih pogojev in okoliščin:

- sposobnosti in pripravljenosti grozečega elementa za uporabo sile;
- dokazov, ki potrjujejo napadalni namen;
- preteklih izkušenj na območju odgovornosti misije (angl. *area of responsibility* – AOR).¹¹³⁰

Sovražna namera je torej neposredna priprava na sovražno dejanje in je lahko v praksi izražena na različne načine, npr. z usmerjanjem strelnega orožja v potencialne tarče (osebje OZN ali osebe pod njihovo zaščito), z gestami potencialnega napadalca (npr. izvlek varovalke na ročni bombi, zamah z orožjem, ipd.) ali s poskusom nasilnega odvzema orožja ali streliva pripadniku OZN.¹¹³¹

¹¹²⁶ UN Doc MD/FHS/0220.0001: priloga 2, Aneks B-1.

¹¹²⁷ Npr. uporaba vozil za preprečevanje prehoda oseb in vozil ali za odstranjevanje vojaške opreme.

¹¹²⁸ UN Doc MD/FHS/0220.0001: priloga 2, Aneks B-1.

¹¹²⁹ Bizjak, 2006: 21.

¹¹³⁰ UN Doc MD/FHS/0220.0001: priloga 2, Aneks B-1.

¹¹³¹ Bizjak, 2006: 21.

Samoobramba je uporaba takšne sile (vključno s smrtonosno silo) s strani posameznika ali enote, kot je potrebna in smiselna za lastno zaščito, za zaščito lastne enote ter vsega osebja OZN, pred sovražnim dejanjem ali sovražno namero.

V osnutku pravil delovanja so definirani tudi naslednji pojmi:¹¹³²

- **Izpraznjeno orožje** (angl. *unloaded weapon*) je orožje, ki v ležišču naboja oz. v zaklepu nima vstavljenih oz. ne nosi nabojev oz. streliva.
- **Pripravljeno orožje** (angl. *loaded weapon*) je orožje, ki ima v ležišču oz. v zaklepu vstavljene oz. naložene naboje oz. strelivo.
- **Opozorilni strel** (angl. *warning shots*) je strel, ki je usmerjen v varno namerilno točko (angl. *safe point of aim*) z namenom izogniti se telesni poškodbi ali postranski škodi.
- **Kordon** (angl. *cordon*) pomeni razmestitev osebja mirovne operacije OZN okrog določenega objekta ali lokacije z namenom izolacije ter omejitve in/ali nadzora dostopa in izstopa.
- **Postranska škoda** (angl. *collateral damage*) je naključna izguba življenj civilistov, poškodbe civilistov ali povzročitev materialne škode na civilnem premoženju, do katerih pride med vojaškim delovanjem proti odobrenim vojaškim ciljem.
- **Civilni nemiri** (angl. *civil unrest*) so izvajanje ali spodbujanje k izvršitvi nasilnih dejanj, ki motijo javni red in mir.
- **Pripornik ali pridržana oseba** (angl. *detainee* ali *detained person*) je vsaka oseba, ki ji je odvzeta osebna svoboda, razen če je odvzem svobode posledica kazenske obsodbe.
- **Osebe OZN** (angl. *UN Personnel*) so vsi člani mirovne operaciji OZN, vključno z najetim lokalnim osebjem, med izvajanjem njihovih funkcij, uradne osebe OZN ter strokovnjaki na misiji med uradnim obiskom.
- **Drugo mednarodno osebje** (angl. *other international personnel*)¹¹³³ je osebje mednarodnih agencij, ki so pridružene mirovni operaciji OZN pri uresničevanju njenega mandata, ter druge osebe ali skupine oseb, kot jih posebej določi vodja misije v posvetovanju s poveljstvom OZN, vključno z osebjem organizacij, ki delujejo s pooblastilom Varnostnega sveta ali Generalne skupščine OZN, osebjem pooblaščenih humanitarnih, dobrodelnih ali opazovalnih organizacij ter drugimi posamezniki in skupinami, ki jih določi Vodja misije.¹¹³⁴

2.2.3.6. Dodatna navodila in postopki

2.2.3.6.1. Splošna navodila

Načelo pozitivne identifikacije (angl. *positive identification*) zahteva, da se je treba pred vsakim vojaškim delovanjem prepričati o naravi sovražnih sil (npr. z opazovanjem, ukrepi za elektronsko podporo, napravami za toplotno slikanje, pasivno zvočno analizo, uporabo sistemov prepoznavnosti IFF – *Identification Friend or Foe*, itd.). Neopazovani ogenj (angl. *unobserved fire*) je ogenj, pri katerem

¹¹³² UN Doc MD/FHS/0220.0001: priloga 2, Aneks B-1 do B-3.

¹¹³³ Osebe, ki ga je dovoljeno zaščititi pod enakimi pogoji kot osebe OZN.

¹¹³⁴ Izključeni so tuji državljani kot so poslovneži in novinarji.

se ne opazujejo točke udara ali eksplozije oz. streljanje na cilje, ki jih ni mogoče videti, in ni dovoljen. Kordon je dovoljeno izvesti le s pooblastilom Poveljnika sil, kadar ta oceni, da okoliščine utemeljujejo osamitev objekta ali območja.

Osnutek pravil delovanja vsebuje tudi seznam prepovedi, ki se v bistvu nanašajo na omejitve, ki izhajajo iz mednarodnega prava oboroženih spopadov:¹¹³⁵

- a. prepoved uporabe določenega orožja in metod bojevanja v skladu z merodajnimi instrumenti mednarodnega prava oboroženih spopadov;
- b. prepoved uporabe orožja ali metod bojevanja, ki utegnejo povzročiti odvečne poškodbe ali nepotrebno trpljenje, ali ki povzročajo ali utegnejo povzročiti obsežno, dolgotrajno in resno škodo naravnemu okolju;
- c. prepoved uporabe orožja ali metod bojevanja, ki po svoji naravi povzročajo nepotrebno trpljenje;
- d. prepoved napadov na kulturne, zgodovinske ali arhitekturne spomenike, arheološka najdišča, umetniška dela, svetišča, muzeje in knjižnice, ki so kulturna ali duhovna dediščina naroda; na svojem območju odgovornosti mirovna operacija OZN ne bo uporabljala kulturne lastnine in njihove neposredne okolice v namene, ki bi jih lahko izpostavili poškodbam ali uničenju; kraja, ropanje, odtujitev in kakršnakoli dejanja vandalizma proti kulturni lastnini so strogo prepovedana;
- e. prepoved uporabe metod vojskovanja za napad, uničenje, odstranitev ali onesposobitev objektov, ki so nujni za preživetje civilnega prebivalstva, kot so živila, žetev, živa živina ter zaloge in napeljave pitne vode;
- f. prepoved usmerjanja vojaških operacij proti zgradbam in napeljavam, v katerih so nevarne sile (npr. jezovi, nasipi in postaje za proizvodnjo jedrske energije), če bi takšne operacije lahko povzročile sprostitev nevarnih sil, in posledično resne izgube med civilnim prebivalstvom;
- g. prepoved povračilnih ukrepov proti objektom in napeljavam iz prejšnjih odstavkov;
- h. prepoved uporabe sile z namenom kaznovanja ali maščevanja.

2.2.3.6.2. Postopki opozarjanja

Pri vojaškem delovanju je treba spoštovati načelo stopnjevanja, ki pomeni ravnanje po določenem zaporedju demonstrativnih ukrepov in ukrepov uporabe sile z namenom opozarjanja ter odvracanja od stopnjevanja nasilja. Pravilno zaporedje ukrepanja mirovnih sil OZN je naslednje:

- a. **Ustno opozorilo in/ali vizualni prikaz.** Če je le mogoče, je treba pred dejansko uporabo sile potencialnega ali dejanskega napadalca opozoriti; cilj opozorila je ustaviti sovražno delovanje.
- b. **Neoborožena sila.** Če ukrepi brez uporabe sile niso uspešni, je dovoljeno uporabiti minimalno stopnjo neoborožene sile.
- c. **Polnjenje orožja,** namenjeno prepričevanju potencialnega ali dejanskega napadalca, da bo lahko v primeru nadaljevanja sovražnega delovanja proti njemu uporabljena smrtonosna sila.

¹¹³⁵ Več o uporabi mednarodnega humanitarnega prava v mirovnih operacijah v poglavju III.

- d. **Opozorilni strelji.** Če se grožnja nadaljuje, je dovoljeno v skladu s povelji prisotnega poveljnika izstreliti opozorilne strele proti varni namerilni točki, da bi se izognili telesni poškodbi ali postranski škodi.
- e. **Oborožena sila.** Če se vsi prejšnji koraki, vključno z uporabo neoborožene sile, izkažejo za neuspešne in če ni na voljo nobenih drugih alternativnih ukrepov, je dovoljeno uporabiti nujno in sorazmerno oboroženo silo. Oboroženo silo je dovoljeno uporabiti le na povelje in pod nadzorom prisotnega poveljnika, razen če za to ni dovolj časa. Pred streljanjem je treba nasprotno stranko ustno ali vizualno (npr. z mahanjem ali s svetlobnimi znaki) opozoriti. Ustno opozorilo se opravi v delovnem jeziku operacije in v lokalnem jeziku: »*United Nations, Halt or I Fire*« oz. »*Nations Unies, Halte ou je Tire*«. Opozorilo je treba ponoviti tolikokrat, kolikor to omogočajo okoliščine, dokler grožnja ne preneha.

Brez izvedbe predpisanega zaporedja opozoril je dovoljeno odpreti ogenj le v primeru nepričakovanega napada, v katerem bi vsakršno odlašanje lahko imelo za posledico smrt ali hudo telesno poškodbo napadenega posameznika, osebja OZN in oseb, ki so pod zaščito mirovne operacije OZN, kot so opredeljene v merodajnih pravilih delovanja posamezne operacije.¹¹³⁶

2.2.3.6.3. Postopki streljanja

Uporaba strelnega orožja mora biti nadzorovana in mora razlikovati med civilnimi in vojaškimi tarčami. Uporaba avtomatskega strelnega orožja je dovoljena samo kot skrajno sredstvo. Med streljanjem je treba upoštevati naslednja pravila:

1. Ogenj mora biti ciljno usmerjen.
2. Uporabiti je treba minimalno število nabojev za doseganje odobrenega cilja.
3. Treba je izvesti vse varnostne ukrepe, da se izogne postranski škodi.

Po vsakem streljanju je treba vsem ranjencem nuditi prvo pomoč, če je to le mogoče, brez ogrožanja življenj. Prav tako je treba po verigi poveljevanja do Poveljnika sil in sedeža OZN čim prej sporočiti vse podrobnosti o incidentu.

2.2.3.7. Tipi pravil delovanja

Glavni seznam oštevilčenih pravil delovanja OZN (angl. *United Nations Master List of Numbered ROE*) vsebuje pet glavnih skupin pravil:

1. Uporaba sile (angl. *Use of Force*) – Pravilo 1 (*Rule 1*).
2. Uporaba orožnih sistemov (angl. *Use of Weapon Systems*) – Pravilo 2 (*Rule 2*).
3. Pooblastilo za nošenje orožja (angl. *Authority to Carry Weapons*) – Pravilo 3 (*Rule 3*).
4. Pooblastilo za pridržanje, preiskavo in razorožitev (angl. *Authority to Detain, Search and Disarm*) – Pravilo 4 (*Rule 4*).
5. Odzivanje na civilno delovanje/nemire (angl. *Reaction to Civil Action/Unrest*) – Pravilo 5 (*Rule 5*).

Vsaka skupina pravil ima vnaprej predvidene alternativne možnosti z različnimi stopnjami uporabe sile, namenjene nadzoru uporabe sile. V konkretna pravila

¹¹³⁶ UN Doc MD/FHS/0220.0001: priloga 2, Aneks C-2 do C-3.

delovanja v posamezni operaciji se glede na mandat in dejanske okoliščine operacije prenese določena kombinacija teh alternativnih pravil. Kot primer navajamo možnosti v okviru Pravila 1 – pravila za uporabo sile:

- 1.1. Odobrena je uporaba sile do in vključno z uporabo smrtonosne sile, za lastno obrambo in za obrambo drugega osebja OZN pred sovražnim dejanjem ali sovražno namero.
- 1.2. Odobrena je uporaba sile do in vključno z uporabo smrtonosne sile, za obrambo drugega mednarodnega osebja pred sovražnim dejanjem ali sovražno namero.
- 1.3. Odobrena je uporaba sile do in vključno z uporabo smrtonosne sile, z namenom upreti se poskusom ugrabitve ali pridržanja sebe ali drugega osebja OZN.
- 1.4. Odobrena je uporaba sile do in vključno z uporabo smrtonosne sile, z namenom upreti se poskusom ugrabitve ali pridržanja drugega mednarodnega osebja.
- 1.5. Odobrena je uporaba sile do in vključno z uporabo smrtonosne sile, za zaščito objektov in naprav OZN, kot jih določi vodja misije v posvetovanju s Poveljnikom sil, pred sovražnim dejanjem.
- 1.6. Odobrena je uporaba sile do in vključno z uporabo smrtonosne sile, za zaščito ključnih objektov in naprav, območij proizvodov, kot jih določi vodja misije v posvetovanju s Poveljnikom sil, pred sovražnim napadom.

Ali:

- 1.7. Odobrena je uporaba sile brez uporabe smrtonosne sile, za zaščito ključnih objektov in naprav, območij proizvodov, kot jih določi vodja misije v posvetovanju s Poveljnikom sil, pred sovražnim napadom.
- 1.8. Odobrena je uporaba sile brez uporabe smrtonosne sile, za obrambo katerekoli civilne osebe, ki potrebuje zaščito pred sovražnim dejanjem ali sovražno namero, kadar pristojni lokalni organi niso sposobni zagotoviti takojšnje pomoči. Če je le mogoče, je treba pred takšno uporabo sile pridobiti dovoljenje od neposredno nadrejenega poveljnika.
- 1.9. Odobrena je uporaba sile brez uporabe smrtonosne sile, za preprečitev pobega katerekoli pridržane osebe v času do izročitve te osebe pristojnim civilnim oblastem.
- 1.10. Odobrena je uporaba sile do in vključno z uporabo smrtonosne sile, proti katerikoli osebi in/ali skupini oseb, ki omejuje ali skuša omejiti svobodo gibanja. Če je le mogoče, je treba pred takšno uporabo sile pridobiti dovoljenje od neposredno nadrejenega poveljnika.

2.2.4. NATO pravila delovanja

Na najvišji in najbolj splošni ravni določa omenjena pravila delovanja dokument z oznako MC 362/1 *NATO Rules of Engagement*, izdan leta 1999 in dopolnjen leta 2003. Oba dokumenta je pripravil Vojaški odbor (angl. *Military Committee – MC*), odobril pa ju je Severnoatlantski svet. Uporabljata se tako med dejanskimi operacijami kot tudi za usposabljanje. Za konkretno operacijo so pravila delovanja vključena v Operativni plan (OPLAN) in so kot takšna obvezujoča za vse pripadnike

vojaškega osebja v kontingentu. Veljavna pravila delovanja se v obliki vojaških kartic izdajo posameznim vojakom v njihovem lastnem jeziku.¹¹³⁷

V skladu z VIII. poglavjem UL OZN mora biti delovanje z uporabo oborožene sile v operacijah pod vodstvom zveze Nato v skladu z UL OZN, zato v teh operacijah v osnovi veljajo enaka temeljna načela uporabe sile kot v operacijah pod vodstvom OZN:¹¹³⁸

1. **Načelo vojaške nujnosti:** uporaba sile je dovoljena, kadar ni na voljo nobenega milejšega vojaškega ukrepa, s katerim bi bilo mogoče doseči odobreni cilj.
2. **Načelo opozarjanja nasprotne stranke.** Stopnje opozarjanja v pravilih delovanja zveze NATO so naslednje:
 - a. ustno opozorilo v angleškem ali lokalnem jeziku;
 - b. demonstracija (prikaz) vojaške prisotnosti in odločenosti za uporabo sile v primeru nadaljevanja sovražnega delovanja;
 - c. opozorilni strelji v zrak (na ukaz prisotnega poveljnika);
 - d. streljanje z namenom ubiti (uporaba smrtonosne oborožene sile); takšna uporaba sile je dovoljena le proti osebi ali osebam, ki so izrazile sovražno namero ali izvedle sovražno dejanje.
3. **Načelo sorazmernosti.**
4. **Načelo identifikacije cilja in opazovanja ognja:** pred uporabo sile je treba cilj nedvoumno identificirati; neopazovan ogenj ni dovoljen.
5. **Prepoved izvajanja povračilnih ukrepov.**

Za razliko od mirovnih operacij pod vodstvom OZN, kjer sodelujoče države niso nujno in vselej vključene v postopek razvoja pravil delovanja za posamezno misijo, so mnenja in stališča sodelujočih držav vselej vključena v postopek priprave pravil delovanja v okviru zveze NATO. Takoj ko SACEUR pripravi osnutek pravil delovanja za posamezno operacijo, se o njem razpravlja in posvetuje na različnih ravneh, predvsem v okviru delovnih skupin, ki jih sestavljajo predstavniki različnih držav članic. Ko je znotraj delovne skupine doseženo soglasje o osnutku pravil delovanja, se le-ta posreduje v sprejem Vojaškemu odboru in nato v potrditev Severnoatlantskemu svetu. Posamezna sodelujoča država lahko kadarkoli izrazi nestrinjanje s posameznim pravilom oziroma uveljavi izjemo ali t.i. nacionalno omejitev (angl. *national caveat*) posameznega pravila. Ko so skupna pravila delovanja za konkretno operacijo dokončno sprejeta, pa postane vsaka sodelujoča država individualno odgovorna za podreditev svojih sil tem pravilom in za njihovo uveljavitev.

Nacionalne omejitve navadno utemeljuje eden od naslednjih štirih argumentov:

- a. nacionalno pravo: država lahko izrazi omejitev pravil delovanja v »samoobrambi« s ciljem, zagotoviti delovanje svojih sil v skladu z nacionalnim pravom;
- b. mednarodno pravo: država lahko izrazi omejitev pravil delovanja, ki izhajajo iz mednarodnega prava, ker razlaga določeno pravilo mednarodnega prava drugače, kot jih razlagajo druge države članice NATO;

¹¹³⁷ Glej tudi Bizjak, 2006: 24-26.

¹¹³⁸ Mandat za uporabo sile onkraj samoobrambe izhaja iz resolucije Varnostnega sveta OZN.

- c. razlaga: država lahko izrazi omejitev pravil delovanja, ker se njena razlaga mandata OZN, danega zvezi NATO, razlikuje od razlag drugih držav članic zveze;
- d. omejitev: država lahko izrazi tudi konkretnejše operativne omejitve – npr. geografske omejitve (zavrača namestitve svojih sil na določenem območju znotraj območja odgovornosti operacije) ali pa zavrača uporabo določenih sredstev za doseg ciljev misije (npr. uporabo določenih metod in orožja, kot so solzivci ali gumijasti naboji).

Ob tem je treba poudariti, da morajo sodelujoče države skušati čimbolj zmanjšati število vloženih omejitev. Preveliko število nacionalnih omejitev lahko namreč pomembno omeji operativno učinkovitost in prilagodljivost zavezniške oz. večnacionalne operacije; uporaba določenih nacionalnih sil je lahko zaradi prestrogih nacionalnih omejitev v konkretni operaciji celo povsem onemogočena. Preveč izjem od skupnih pravil delovanja lahko ogrozi tudi temeljno načelo solidarnosti, nujno za učinkovitost sodelovanja v skupnih oz. zavezniških operacijah. Dodaten dejavnik je dejstvo, da lahko vsaka sodelujoča država v okviru operacij pod vodstvom zveze NATO sprejme svoja *lastna*, nacionalna pravila delovanja. Podvajanje uporabljivih sklopov pravil delovanja pa lahko seveda ustvari znatne razlike pri delovanju sil posameznih sodelujočih držav, na primer pri uporabi sile.

III. MEDNARODNO PRAVO OBOROŽENIH SPOPADOV V MIROVNIH OPERACIJAH

1. Uporabljenost prava oboroženih spopadov v mirovnihi operacijah OZN

Vprašanje, ali in do kakšne mere pravila mednarodnega prava oboroženih spopadov neposredno ustvarjajo pravice in obveznosti za sile OZN, je težavno vsaj iz dveh razlogov. Prvič, večina načel mednarodnega prava oboroženih spopadov ne upošteva specifičnosti mirovnihi operacij, saj so se razvila v obdobju pred njihovihi pojavom, mnoga celo pred ustanovitvijo OZN. Drugič, tudi pravila, ki so se razvila v obdobju OZN, praviloma ne opredeljujejo njihove uporabe v mirovnihi operacijah. Hkrati razpravo o tem zapletajo tudi razlogi konceptualne in politične narave. Prvič, OZN je mednarodna organizacija, ki ni pogodbeni stranka mednarodnihi pogodb s področja prava oboroženih spopadov, in za katero bi bilo praktično izvajanje nekaterih določb prava oboroženih spopadov, ki predpostavlja obstoj državnih struktur, težavno. Drugič, prvotne funkcije mirovnihi sil OZN so nenasilno in nepristransko preprečevanje ter odvracanje oboroženega spopada, torej bistveno drugačne od funkcij borcev v smislu mednarodnega prava oboroženih spopadov. In tretjič, razlika med vojaškimi prisilnimi akcijami (angl. *enforcement*) ter operacijami ohranjanja miru (angl. *peacekeeping*) postaja vse manj očitna, nekatere operacije pa vsebujejo celo elemente obeh.

Za razpravo o uporabljenosti prava oboroženih spopadov v mirovnihi operacijah OZN je značilen razkorak med uradnim stališčem OZN na eni strani, in stališčem Mednarodnega odbora Rdečega križa na drugi strani. Tradicionalno stališče OZN je, da pravo oboroženih spopadov formalno ne obvezuje OZN, saj vojaških sil OZN pri izvajanju mandata mirovne operacije pravno formalno ni mogoče šteti za »stranko« v oboroženem spopadu, OZN pa kot mednarodna organizacija ne more biti »pogodbenica« različnihi konvencij prava oboroženih spopadov, ki jih lahko ratificirajo le države. Resda je OZN pri tem ves čas poudarjala, da morajo sile, ki delujejo pod poveljstvom in nadzorom OZN, vsaj neformalno (*de facto*), če že ne formalno (*de jure*), spoštovati temeljna »načela in duh« glavnih konvencij mednarodnega prava oboroženih spopadov, vendar se je do nedavnega izogibala tudi kakršnikoli opredelitvi obsega in vsebine teh načel.

V nasprotju z minimalističnim pristopom OZN pa Mednarodni odbor Rdečega križa (v nadaljevanju: MORK) že od šestdesetih let vztrajno zagovarja stališče, da za OZN *mutatis mutandis* veljajo *usa* pravila mednarodnega prava oboroženih spopadov, ki so namenjena humanitarni zaščiti (mednarodno humanitarno pravo v ožjem smislu). Razkorak med obema stranema je nekoliko zmanjšal šele Generalni sekretar Kofi Annan, ki je leta 1999 v svojem biltenu prvič izrecno potrdil stališče, da temeljna načela in pravila mednarodnega prava oboroženih spopadov pod določenimi pogoji obvezujejo sile OZN, ter opredelil njihov minimalni obseg.

1.1. Stališče OZN pred letom 1999

Vse od prve prisilne akcije v Koreji leta 1951 velja domneva, da določbe mednarodnega prava oboroženih spopadov obvezujejo vojaške sile OZN, ki sodelujejo v »čistih« prisilnih akcijah s pooblastilom Varnostnega sveta na podlagi VII. poglavja UL OZN. Čeprav je bila od sodelujočih držav v času Korejske vojne samo Francija pogodbenica ŽK, sta tako ameriški poveljnik združenih sil OZN kot zunanji minister Severne Koreje¹¹³⁹ izjavila, da bodo njune vojaške sile delovale v skladu s pravili vseh štirih ŽK ter drugih temeljnih načel in pravil mednarodnega prava oboroženih spopadov.¹¹⁴⁰ Ta domneva je obveljala tudi med vojaškim posredovanjem v Iraku leta 1991. Leta 1954 je Haaška medvladna konferenca, ob sprejemu Konvencije o varstvu kulturnih dobrin v primeru oboroženih spopadov, sprejela tudi resolucijo s priporočilom, naj OZN zagotovi spoštovanje te konvencije s strani sil OZN, vpletenih v vojaško akcijo.¹¹⁴¹ Leta 1994 pa je bilo v določbi drugega odstavka 2. člena Konvencije o varnosti osebja OZN in spremljevalnega osebja prvič tudi izrecno in formalno potrjeno, da pravo *mednarodnih* oboroženih spopadov velja med vojaškimi prisilnimi akcijami s pooblastilom Varnostnega sveta na podlagi VII. poglavja UL OZN, v katere so člani osebja OZN vključeni kot borci proti organiziranim oboroženim silam.

Glede vprašanja uporabljivosti mednarodnega prava oboroženih spopadov v kontekstu operacij ohranjanja miru pa je bilo tradicionalno stališče OZN, da se le-to ne uporablja neposredno za njene oborožene sile, ker OZN kot mednarodna organizacije ni in ne more biti pogodbenica merodajnih konvencij, mirovne sile OZN pa niso »stranka v spopadu« v smislu temeljnih konvencij mednarodnega prava oboroženih spopadov. Pristojni organi so mirovne sile OZN sicer že od prve operacije ohranjanja miru dalje dosledno pozivali, naj na terenu *dejansko* delujejo v skladu z »načeli in duhom« glavnih mednarodnih konvencij, ki urejajo ravnanje vojaškega osebja (štirih ŽK iz leta 1949, obeh DP iz leta 1977 ter Konvencije o varstvu kulturnih dobrin v primeru oboroženih spopadov iz leta 1954),¹¹⁴² vendar pa so bili ti pozivi bolj priporočila kot pravna obveznost. Leta 1991 je bilo stališče o spoštovanju »načel in duha« sicer vključeno v Vzorčni sporazum o sodelovanju sil (MOU) med OZN in državami pošiljateljicami,¹¹⁴³ vendar v praksi sklenjeni sporazumi skoraj nikoli niso sledili predlaganemu vzorčnemu sporazumu. Šele leta 1993 se je OZN v sporazumu o statusu misije UNAMIR v Ruandi

¹¹³⁹ Niti Severna Koreja, ki v tistem času sploh ni bila priznana država, niti OZN kot mednarodna organizacija nista bili pogodbenici Ženevskih konvencij.

¹¹⁴⁰ Roberts in Guelff, 2000: 722.

¹¹⁴¹ *Prav tam.*

¹¹⁴² »*The Force shall observe the principles and spirit of the general international Conventions applicable to the conduct of military personnel*«; glej npr. Regulation 44, *Regulations for the UN Emergency Force (UNEF)*; Regulation 43, *Regulations for the UN Force in the Congo (ONUC)* in Regulation 40, *Regulations for the UN Force in Cyprus.*

¹¹⁴³ OZN naj bi se v konkretnem sporazumu o sodelovanju sil obvezala k zagotavljanju spoštovanja načel in duha merodajnih konvencij mednarodnega prava oboroženih spopadov pri izvajanju mirovnih operacij pod njenim vodstvom, države pošiljateljice pa k zagotavljanju seznanjenosti vseh pripadnikov svojega kontingenta z načeli in duhom teh konvencij; glej *Model Agreement between the UN and Member States Contributing Personnel and Equipment to UN Peacekeeping Operations*, UN Doc A/46/185, Annex, para. 28 (1991).

prvič uradno obvezala k spoštovanju »načel in duha« splošnih mednarodnih humanitarnih konvencij.¹¹⁴⁴ Od takrat je določba o spoštovanju »načel in duha« postala standardni del sporazumov o statusu sil med OZN in državami gostitelji (SOFA) in obvezuje tako OZN kot tudi državo gostiteljico, čeprav Vzorčni sporazum o statusu sil takšne določbe ne predvideva.¹¹⁴⁵ Tudi Konvencija o varnosti osebja OZN iz leta 1994, ki se večinoma nanaša na zaščito pripadnikov mirovniških sil OZN, v 20. členu določa, da nobena določba te Konvencije ne vpliva na uporabo mednarodnega prava oboroženih spopadov za zaščito operacij in osebja OZN ali na odgovornost osebja OZN, da to pravo spoštuje.¹¹⁴⁶ Kljub temu napredku pa sta obseg in vsebina pravil, ki naj bi jih kot »načela in duh« mednarodnega prava oboroženih spopadov uporabljali vojaki in poveljniki na terenu, ostala neopredeljena. Iz prakse je bilo mogoče izluščiti predvsem tista pravila, ki po mnenju OZN *ne* spadajo v ta koncept, kot na primer obveznost prizadevati si, da bodo tudi drugi subjekti (zlasti stranke v sporu) spoštovali načela in pravila mednarodnega prava oboroženih spopadov.¹¹⁴⁷

Podobno velja za države, ki sodelujejo v operacijah v podporo miru pod vodstvom NATO. V njegovi doktrini je izraženo stališče, da sile v podporo miru sicer praviloma niso »stranka v spopadu«, vendar pa zanje veljajo »določena načela« prava oboroženih spopadov.¹¹⁴⁸ Med temi načeli sta izrecno določeni načelo civilne imunitete (prepoved namernih napadov na civiliste in civilno prebivalstvo kot takšno) ter načelo proporcionalnosti (omejitev tveganja za civilne žrtve na minimum).

Ob tem je vredno poudariti, da uporaba pravil mednarodnega prava oboroženih spopadov v mirovniških operacijah OZN ni odvisna le od stališča OZN. Le-ta namreč neposredno obvezuje pripadnike nacionalnih kontingentov pod vodstvom OZN enako, kot bi jih obvezovale v okviru samostojnih nacionalnih vojaških operacij.¹¹⁴⁹ Povedano drugače, vojaške kontingente tudi med delovanjem pod poveljstvom in nadzorom OZN še naprej obvezuje tiste določbe mednarodnega prava oboroženih spopadov, ki obvezuje njihove posamezne države pošiljateljice. Vendar pa to dejstvo problema uporabljivosti mednarodnega prava oboroženih spopadov v mirovniških operacijah OZN ne rešuje zadovoljivo, saj ne zagotavlja nujno enakega obsega merodajnih pravil za posamezne kontingente, in posledično ne zagotavlja enotnega standarda delovanja združenih sil. Različne države pošiljateljice so namreč pogodbenice različnih mednarodnih konvencij, poleg tega pa med njimi ni popolnega soglasja glede vsebine pravil običajnega mednarodnega

¹¹⁴⁴ Roberts in Guelff, 2000: 723; Shraga, 1997: 25.

¹¹⁴⁵ Med nedavnimi sporazumi glej na primer 6. člen SOFA sklenjenega med OZN in Sudanom: *Agreement between the UN and the Government of Sudan Concerning the Status of the UN Mission in Sudan*, z dne 28. decembra 2005, besedilo dostopno na: <http://www.unmis.org/english/documents/sofa.pdf>.

¹¹⁴⁶ Člen 20(a).

¹¹⁴⁷ Ta odnos tragično ponazarja pokol v Srebrenici julija 1995. Stališče OZN je, da tovrstna obveznost obstaja le, če je izrecno predvidena v mandatu operacije.

¹¹⁴⁸ V izvirniku: »The PSF will not generally be a party to the conflict, yet certain [law of armed conflict] principles may be applied.«; Nato, AJP-3.4.1, 2001: 4B-2.

¹¹⁴⁹ Roberts in Guelff, 2000: 723; Greenwood, 1998: 17-19.

prava, ki sicer enako obvezuje vse nacionalne kontingente, bodisi v operacijah pod vodstvom OZN bodisi v regionalnih ali večnacionalnih operacijah.

1.2. Stališče nevladnih organizacij

V nasprotju z OZN so številne nevladne organizacije mnenja, da običajno mednarodno pravo oboroženih spopadov neposredno in v celoti obvezuje mirovne sile OZN. Cilj in namen mednarodnega prava oboroženih spopadov je olajšati človeško trpljenje v kontekstu oboroženih spopadov, in kot poudarjata McCoubrey in White, ti naporji ne smejo biti omejeni zaradi specifične narave vpletenih strani ter njihovega izvora in motivov.¹¹⁵⁰ Vsaka oseba, ki je neposredno vpletena v sovražnosti v situaciji oboroženega spopada, mora spoštovati načela in pravila mednarodnega prava oboroženih spopadov, tudi in zlasti pripadniki mirovnih sil, ki naj bi že po definiciji delovali v imenu zakonitosti in načel humanosti.¹¹⁵¹

Na podlagi teh argumentov MORK vztraja pri stališču, da *usa* pravila običajnega mednarodnega prava oboroženih spopadov obvezujejo mirovne sile OZN, kadar le-te uporabijo oboroženo silo v kontekstu oboroženega spopada, bodisi v samoobrambi bodisi v druge namene.¹¹⁵² Že leta 1965 je MORK sprejel resolucijo, v kateri je med drugim priporočal, naj OZN opredeli enoten standard delovanja svojih sil v skladu z določbami Ženevskih konvencij.¹¹⁵³ Podobno priporočilo vsebujeta tudi resolucija Združenja za mednarodno pravo (angl. *International Law Association*), sprejeta leta 1966 v Helsinkih, ter resolucija Inštituta za mednarodno pravo (angl. *The Institute of International Law*), sprejeta leta 1971 v Zagrebu.¹¹⁵⁴ Nevladne organizacije so torej ves čas pozivale OZN, naj se formalno podredi pravu oboroženih spopadov, ali pa vsaj opredeli vsebino tistih pravil, ki jih šteje za obvezujoča v okviru koncepta »načel in duha« splošnih mednarodnih konvencij.

1.3. Stališče mednarodnopravne stroke

Številni mednarodnopravni strokovnjaki zavračajo argument OZN, da kot mednarodna organizacija ne more biti neposredno podrejena mednarodnemu pravu oboroženih spopadov. Greenwood poudarja, da vsak subjekt, ki ima vsaj dejansko (*de facto*) mednarodnopravno subjektiviteto, lahko obvezujejo pravila mednarodnega prava.¹¹⁵⁵ OZN nesporno ima mednarodnopravno subjektiviteto: to stališče potrjuje tudi Meddržavno sodišče, ki je že leta 1949 v Svetovalnem mnenju o reparacijah odločilo, da je OZN »subjekt mednarodnega prava, sposobna imeti mednarodne pravice in obveznosti«.¹¹⁵⁶ To pomeni, da lahko sklepa mednarodne

¹¹⁵⁰ McCoubrey in White, 1996: 155.

¹¹⁵¹ *Prav tam*. Glej tudi Ku in Jacobson, 2003: 111.

¹¹⁵² Shraga, 1997: 23.

¹¹⁵³ Palwankar, 1997: 2.

¹¹⁵⁴ Roberts in Guelff, 2000: 723.

¹¹⁵⁵ Greenwood, 1998: 7.

¹¹⁵⁶ *Advisory Opinion on Reparations*, ICJ Rep. (11. april 1949), odst. 179.

pogodbe z drugimi subjekti mednarodnega prava in da zanjo smiselno (*mutatis mutandis*) veljajo pravila običajnega mednarodnega prava.¹¹⁵⁷

Ker OZN ni pogodbeni stranka mednarodnih konvencij s področja prava oboroženih spopadov, je treba odgovoriti le na vprašanje, ali jo obvezujejo pravila običajnega mednarodnega prava oboroženih spopadov. O tem danes ne more biti dvoma. OZN je organizacija z mednarodnopravno subjektiviteto in s pristojnostjo, ki izhaja iz UL OZN, za ustanavljanje vojaških sil in izvajanje vojaških operacij. Zato ima tudi subjektivno sposobnost biti naslovnik pravic in obveznosti, ki izhajajo iz tistih pravil običajnega mednarodnega prava, ki regulirajo delovanje vojaških sil in izvajanje vojaških operacij.¹¹⁵⁸ Od leta 1999 to stališče izrecno sprejema tudi OZN sama.¹¹⁵⁹ Mednarodno pravo oboroženih spopadov z vidika osebnega obsega uporabe (*rationae personae*) obvezuje tudi v operacijah OZN.

Večina mednarodnih pravnikov zavrača tudi drugi argument OZN, da pravo oboroženih spopadov ni neposredno uporabljivo za mirovne sile OZN, ker le-te formalno ne morejo biti »stranka« v oboroženem spopadu v smislu mednarodnega prava oboroženih spopadov.¹¹⁶⁰ Greenwood in Bowett poudarjata, da je uporaba mednarodnega prava oboroženih spopadov odvisna od obstoja oboroženega spopada in vpletenosti v oborožen spopad, ki sta dejanski in ne formalnopravni vprašanji. Dejanski obstoj oboroženega spopada aktivira uporabo prava oboroženih spopadov in velja enako za vse subjekte, ki neposredno sodelujejo v oboroženem spopadu, pri čemer formalnopravni status udeležencev ni relevanten.¹¹⁶¹ Mednarodno pravo oboroženih spopadov je torej za mirovne operacije OZN uporabljivo tudi z vidika materialnega obsega uporabe (*rationae materiae*). Takšno stališče je tudi v skladu s filozofskimi in etičnimi temelji mednarodnega prava oboroženih spopadov, zlasti z načelom enake uporabe, in ga je po našem mnenju treba šteti za pravilno.

1.4. Bilten Generalnega Sekretarja

Ob lobiranju MORK in na priporočilo Posebnega odbora OZN za mirovne operacije je Generalni sekretar Kofi Annan leta 1999 izdal Bilten o spoštovanju mednarodnega prava oboroženih spopadov s strani sil OZN¹¹⁶² (v nadaljevanju: Bilten), v katerem je končno pojasnil, pod kakšnimi pogoji in v kakšnem obsegu pravila mednarodnega prava oboroženih spopadov obvezujejo sile, ki izvajajo operacije pod poveljstvom in nadzorom OZN. Poudaril je, da »temeljna načela in

¹¹⁵⁷ OZN kot mednarodna organizacija seveda nima vseh atributov države, zato je uporaba določenih specifičnih pravil mednarodnega prava v praksi problematična oz. nemogoča. Takšna so na primer pravila, ki se nanašajo na pridržanje vojnih ujetnikov, saj OZN nima pristojnosti, ki izhajajo iz ozemeljske suverenosti. Zato pravila mednarodnega humanitarnega prava za OZN kot organizacijo veljajo smiselno oz. s potrebnimi prilagoditvami.

¹¹⁵⁸ Glej tudi Bothe in Dörschel, 2001: 500.

¹¹⁵⁹ Bilten Generalnega Sekretarja, glej podpoglavje 1.4.

¹¹⁶⁰ Razen seveda v prisilnih akcijah.

¹¹⁶¹ Na primer Greenwood, 1998: 14; Bowett, 1964: 496; Roberts in Guelff, 2000: 721; McCoubrey in White, 1996: 159. Po istem principu mednarodno humanitarno pravo sile OZN tudi ščiti na enak način kot njihove nasprotnike.

¹¹⁶² *Secretary-General's Bulletin: »Observance by United Nations Forces of International Humanitarian Law«*, z dne 6. avgusta 1999, UN Doc ST/SBG/1999/13.

pravila mednarodnega prava oboroženih spopadov, ki so določena v tem biltenu, veljajo za sile OZN, kadar so v situacijah oboroženih spopadov vanje neposredno vpletene kot borci, v obsegu in za čas trajanja njihove vpletenosti v oborožen spopad. Veljajo tako v kontekstu prisilnih akcij ali v kontekstu operacij ohranjanja miru, v katerih je dovoljena uporaba sile v samoobrambi.«¹¹⁶³ Bilten je interni pravni dokument OZN, ki ga je izdal Generalni sekretar kot najvišji administrativni organ organizacije ter vrhovni Poveljnik sil OZN, zato so določbe tega dokumenta pravno obvezujoče za vse organe OZN, vključno z mirovnimi silami. Vendar pa v strogo formalnem smislu ne ustvarjajo pravic in obveznosti za države. Zato se tudi ne uporabljajo v operacijah s pooblastilom OZN, ki so pod poveljstvom in nadzorom drugih mednarodnih organizacij ali (koalicij) držav.¹¹⁶⁴

V teh primerih mirovne sile, prav tako kot v operacijah pod vodstvom OZN, ostajajo neposredno obvezane s tistimi pravili mednarodnega prava oboroženih spopadov, ki obvezujejo njihove države pošiljateljice. V okviru takšnih operacij je lahko na institucionalni ali *ad hoc* ravni dogovorjen tudi minimalni skupni obseg veljavnih pravil.¹¹⁶⁵

Bilten torej pravilno upošteva, da v njem naštetá pravila ustvarjajo pravice in obveznosti neposredno za OZN, in ne za države pošiljateljice. Zato pripadnike nacionalnih kontingentov še naprej obvezujejo tudi druga pravila mednarodnega prava oboroženih spopadov, ki obvezujejo njihove lastne države pošiljateljice.¹¹⁶⁶ Za pregon v primeru kršitev mednarodnega prava oboroženih spopadov so prav tako pristojne države pošiljateljice.¹¹⁶⁷ OZN pa mora v sporazumu o statusu sil z državo gostiteljico izrecno prevzeti obveznost, zagotavljati izvajanje svojih operacij v skladu s temeljnimi načeli in pravili mednarodnega prava oboroženih spopadov, kakor so ta opredeljena v Biltenu. Ta obveznost obstaja tudi, če takšen sporazum ni sklenjen.¹¹⁶⁸

Danes je torej mogoče z gotovostjo trditi, da se mednarodno pravo oboroženih spopadov uporablja tudi v mirovnih operacijah OZN ter da neposredno ustvarja pravice in obveznosti tako za države pošiljateljice kot za OZN. Še vedno pa je treba odgovoriti na še bolj kompleksni vprašanji: *katera* specifična pravila prava oboroženih spopadov se uporabljajo v mirovnih operacijah ter *kdaj oz. pod katerimi pogoji*.

¹¹⁶³ Bilten, prva točka prvega odstavka.

¹¹⁶⁴ Na primer operacije IFOR in KFOR zveze NATO, mirovne sile ECOWAS v Sierra Leone, INTERFET pod vodstvom Avstralije, in druge.

¹¹⁶⁵ NATO doktrina mirovnih operacij odraža stališče, da morajo sile pod njenim vodstvom delovati v skladu s temeljnimi načeli mednarodnega prava oboroženih spopadov, čeprav mirovne sile načeloma nimajo statusa strank v spopadu, in izrecno določa, da vojaške operacije nikoli ne smejo biti namerno usmerjene proti posameznim civilistom in civilnemu prebivalstvu, razen če in dokler neposredno sodelujejo v sovražnostih. Pri uporabi sile je treba storiti vse, kar je mogoče, da se nevarnost za civilne žrtve zmanjša na minimum; AJP-3.4.1, 2001: 4B-2.

¹¹⁶⁶ Bilten, drugi odstavek.

¹¹⁶⁷ Bilten, četrty odstavek.

¹¹⁶⁸ Bilten, tretji odstavek.

2. Pogoji in obseg uporabe

2.1. Prag uporabe

Bilten Generalnega sekretarja v prvem odstavku določa, da velja mednarodno pravo oboroženih spopadov za sile OZN vselej, kadar v situacijah oboroženih spopadov v njih neposredno sodelujejo kot borci, v obsegu in za čas trajanja takšnega sodelovanja. Uporabo mednarodnega prava oboroženih spopadov v mirovni operacijah OZN torej sproži samo dejstvo (*ipso facto*) neposrednega sodelovanja sil OZN v sovražnostih na ravni oboroženega spopada. Do takšnega dejstva oz. situacije lahko pride:

- a. kadar imajo sile OZN od vsega začetka mandat za sodelovanje v oboroženem spopadu kot del njihove misije (mandat za uporabo sile na podlagi VII. poglavja UL OZN), pa tudi
- b. v kontekstu operacij, kjer sile OZN nimajo pooblastil za uporabo sile onkraj samoobrambe, vendar njihovo vojaško delovanje dejansko preseže prag neposredne vpletenosti v oborožen spopad z nasprotno stranjo.

Dejstvo, da sile OZN v konkretnem primeru morebiti nimajo uradnega pooblastila za neposredno sodelovanje v sovražnostih (vprašanje legitimnosti in pravne dopustnosti (legalnosti) uporabe sile) je torej brez pomena za uporabo prava oboroženih spopadov. Odločilno je dejstvo, da so postale sile OZN neposredno vpletene v oborožen spopad, ne pa tip operacije oz. njen uradni mandat. Mandat ima lahko posledice z vidika *jus ad bellum* (določa možnosti uporabe sile), ne pa neposredno z vidika mednarodnega prava oboroženih spopadov (*jus in bello*). To stališče, ki ga podpira večina mednarodnopравnih strokovnjakov, je skladno z načelom enake uporabe prava oboroženih spopadov, in ga je po našem mnenju treba šteti za pravilno.

Če sile OZN delujejo v situaciji, kjer ni oboroženega spopada, se mednarodno pravo oboroženih spopadov seveda ne uporablja.¹¹⁶⁹ Če se sile OZN znajdejo v situaciji oboroženega spopada, vendar same v njem neposredno ne sodelujejo,¹¹⁷⁰ se merodajna pravila prava oboroženih spopadov uporabljajo za stranke v spopadu, ne obvezujejo pa sil OZN.¹¹⁷¹ To velja za čas, ko mirovne sile dejansko uporabljajo silo zgolj v samoobrambi in v skladu s pravili samoobrambe (nujnost, sorazmernost, itd.) oz. dokler njihova uporaba sile ne preseže praga oboroženega spopada. V tem primeru in pod temi pogoji so sile OZN s pravili mednarodnega

¹¹⁶⁹ Ravnanje mirovni sil v tem primeru opredeljujejo sporazumi o statusu sil, sporazumi o sodelovanju, nacionalno pravo držav pošiljateljic in države gostiteljice ter drugi merodajni pravni dokumenti. Ob tem je treba poudariti, da uporaba mednarodnega humanitarnega prava v situacijah, v katerih formalno ni uporabljivo, ni samo pravno nepravilno, temveč je lahko tudi nevarno v praktičnem smislu: npr. standardi za uporabo sile, ki jih določa mednarodno humanitarno pravo, so precej manj strogi od standardov, ki jih določa pravo človekovih pravic.

¹¹⁷⁰ Na primer, če med strankami v sporu ponovno izbruhnejo spopadi, v katere pa se sile OZN neposredno ne vključijo.

¹¹⁷¹ Seveda pa tudi v tem primeru sile OZN ne delujejo v pravnem vakuumu – obvezujejo jih lokalno pravo in običaji države pošiljateljice, nacionalno pravo držav pošiljateljic ter merodajna pravila delovanja.

prava oboroženih spopadov zaščitene na enak način kot civilisti,¹¹⁷² dodatno pa jih ščitijo tudi določbe Konvencije o varnosti osebja OZN. Če pa se sile OZN v okviru oz. na ravni oboroženega spopada neposredno vpletejo v sovražnosti kot borci, so izpolnjeni pogoji za uporabo prava oboroženih spopadov.¹¹⁷³ V tem primeru morajo sile OZN delovati v skladu s temeljnimi načeli in pravili običajnega mednarodnega prava oboroženih spopadov (saj ta obvezujejo tako OZN kot države članice) ter v skladu s pravili tistih mednarodnih pogodb s področja prava oboroženih spopadov, ki obvezujejo njihove države pošiljateljice.

Povedano enostavneje: pravila mednarodnega prava oboroženih spopadov ustvarjajo pravice in obveznosti tako za mirovne operacije pod vodstvom OZN, kot za regionalne in večnacionalne mirovne operacije (brez ali s pooblastilom Varnostnega sveta), kadarkoli neposredno sodelujejo v sovražnostih v situaciji oz. na ravni oboroženega spopada. Uporaba prava oboroženih spopadov je odvisna od dejanskega stanja (neposredno sodelovanje v oboroženem spopadu) in ne od uradnega mandata operacije. Vse sile OZN, ne glede na njihovo nacionalno pripadnost, obvezujejo temeljna načela in pravila običajnega mednarodnega prava.

2.2. Obseg pravil, ki obvezujejo mirovne sile OZN

Bilten Generalnega sekretarja torej določa *najmanjši* skupni standard, ki ga morajo spoštovati vse sile pod poveljstvom in nadzorom OZN, kadar neposredno sodelujejo v oboroženem spopadu, ne glede na večji ali manjši obseg pravil, ki sicer obvezujejo njihove države pošiljateljice. Seznam vključuje temeljna načela in pravila Ženevskih konvencij ter njihovih Dodatnih protokolov, ki se nanašajo na obveznosti ločevanja med civilnimi in vojaškimi cilji, zaščito civilnega prebivalstva, sredstva in metode bojevanja, ravnanje s civilisti in drugimi osebami, ki neposredno ne sodelujejo v spopadih, ravnanje s pridržanimi osebami in ravnanje z ranjenci in bolniki ter z medicinskim in humanitarnim osebjem. Kot že rečeno, doktrina mirovnih operacij zveze NATO določa kot najnižji standard mednarodnega prava oboroženih spopadov, ki ga morajo spoštovati mirovne sile pod poveljstvom Zavezništva (poleg pravil in načel, ki jih obvezujejo na podlagi njihove nacionalne pripadnosti) načelo civilne imunitete in sorazmernosti: vojaške operacije nikoli ne smejo biti namerno usmerjene proti posameznim civilistom in civilnemu prebivalstvu, razen kadar (in dokler) neposredno sodelujejo v sovražnostih. Pri uporabi sile je treba storiti vse, kar je mogoče, da se nevarnost za civilne žrtve zmanjša na minimum.¹¹⁷⁴

Poudariti pa je treba, da se Generalni sekretar pri opredeljevanju merodajnih pravil ni omejil samo na tiste določbe Ženevskih konvencij in Dodatnih protokolov, ki so splošno sprejete kot pravila običajnega mednarodnega prava in ki bi kot najmanjši skupni imenovalc tudi brez njihove izrecne opredelitve v Biltenu veljale enako

¹¹⁷² Osebe in oprema mirovnih sil OZN niso legitimni vojaški cilj in napadi nanje so prepovedani ter inkriminirani kot vojno hudodelstvo v 8. členu Statuta MKS.

¹¹⁷³ To izrecno določa tudi Bilten Generalnega sekretarja.

¹¹⁷⁴ NATO, AJP-3.4.1, 2001: 4B-2.

za vse nacionalne kontingente.¹¹⁷⁵ Za vse sile pod poveljstvom OZN tako veljajo tudi nekatere konvencijske določbe mednarodnega prava oboroženih spopadov,¹¹⁷⁶ med drugimi: prepoved uporabe metod ali sredstev vojskovanja, katerih namen je povzročiti večjo ali dolgotrajno škodo naravnemu okolju,¹¹⁷⁷ prepoved napadov na objekte, ki so nujno potrebni za preživetje civilnega prebivalstva (kot so živila, žetev, itd.),¹¹⁷⁸ ter prepoved napadov na zgradbe ali napeljave, v katerih so nevarne sile, ki bi lahko ob sprostitvi povzročile velike izgube med civilnim prebivalstvom.¹¹⁷⁹

V nadaljevanju so neposredno navedena posamezna pravila iz Biltena Generalnega sekretarja.

2.2.1. Zaščita civilnega prebivalstva

1. Sile OZN morajo ves čas jasno ločevati med civilisti in borci, ter med civilnimi in vojaškimi objekti. Vojaške operacije je dopustno usmeriti samo proti borcem in vojaškemu objektom. Napadi na civiliste in civilne objekte so prepovedani.
2. Civilisti uživajo zaščito, določeno v teh odstavkih, razen če neposredno sodelujejo v sovražnostih, in za čas svojega sodelovanja v sovražnostih.
3. Sile OZN morajo sprejeti vse potrebne ukrepe, da se izognejo, v vsakem primeru pa zmanjšajo na minimum, naključne izgube civilnih življenj, poškodbe civilistov ali civilnega premoženja.
4. Na svojem operativnem območju se morajo mirovne sile OZN do največje možne mere izogibati postavljanju vojaških ciljev na gosto poseljenih območjih ali v njihovi bližini, ter morajo izvesti vse potrebne ukrepe za zaščito civilnega prebivalstva, posameznih civilistov in civilnih objektov pred nevarnostmi, ki izvirajo iz vojaških operacij. Vojaški objekti in oprema mirovnih operacij ne štejejo za vojaške objekte.
5. Sile OZN ne smejo izvajati operacij takšne narave, ki bodo verjetno brez razlikovanja zadele vojaške cilje in civiliste, kakor tudi ne operacij, od katerih je mogoče pričakovati povzročitev takšne naključne izgube življenj med civilnim prebivalstvom ali takšno naključno škodo civilnim objektom, ki bi bila pretirana v primerjavi s pričakovano konkretno in neposredno vojaško prednostjo.
6. Sile OZN ne smejo izvajati povračilnih ukrepov proti civilistom ali civilnim objektom.

2.2.2. Sredstva in metode bojevanja

1. Pravica sil OZN do izbire metod in sredstev bojevanja ni neomejena.
2. Sile OZN morajo spoštovati pravila, ki prepovedujejo ali omejujejo uporabo določenih orožij ali metod bojevanja v posameznih merodajnih instrumentih mednarodnega prava oboroženih spopadov. Ta pravila vključujejo zlasti:

¹¹⁷⁵ Ker ta pravila obvezujejo vse *države* enako.

¹¹⁷⁶ Te določbe so v času njihove kodifikacije štejele za novost, torej niso odražale običajnega mednarodnega prava v tistem času. Čeprav danes seveda niso več novost, še vedno ni mogoče trditi, da so pridobile značaj običajnega mednarodnega prava.

¹¹⁷⁷ 55. člen DP I in Bilten, tretja točka šestega odstavka.

¹¹⁷⁸ 54(2). člen DP I in Bilten, sedma točka šestega odstavka.

¹¹⁷⁹ 56. člen DP I in Bilten, osma točka šestega odstavka.

prepoved uporabe zadušljivih, strupenih ali drugih plinov in bioloških sredstev vojskovanja; nabojev, ki v človeškem telesu zlahka eksplodirajo ali ki se v človeškem telesu zlahka razširijo ali sploščijo; ter uporaba določenih eksplozivnih teles. Prepovedana je uporaba določenega konvencionalnega orožja, kot so delci, ki jih ni mogoče odkriti z rentgenskimi žarki, protipehotne mine, mine presenečenja (angl. booby-traps) in zažigalna orožja.

3. Sile OZN ne smejo uporabljati metod vojskovanja, ki lahko povzročijo prekomerne poškodbe ali nepotrebno trpljenje, ali katerih namen ali pričakovana posledica je obsežna, dolgotrajna in resna škoda naravnemu okolju.
4. Sile OZN ne smejo uporabljati orožja ali metod vojskovanja, ki po svoji naravi povzročajo nepotrebno trpljenje.
5. Prepovedano je ukazovati, da ne sme biti preživelih.
6. Silam OZN je prepovedano izvajanje napadov na umetniške, arhitekturne ali zgodovinske spomenike, arheološka najdišča, umetniška dela, svetišča ter muzeje in knjižnice, ki so kulturna ali duhovna dediščina narodov. Na svojem operativnem območju sile OZN ne bodo uporabljale takšne kulturne lastnine ali njihove neposredne bližine za namene, ki bi jih lahko izpostavili uničenju ali poškodovanju. Kraja, ropanje, skrunitev in kakršnokoli dejanje vandalizma proti kulturni lastnini je strogo prepovedano.
7. Silam OZN je prepovedano napadanje, uničevanje, odstranjevanje ali onesposobljanje objektov, ki so nujni za preživetje civilnega prebivalstva, kot so živila, žetev, živina ter instalacije in zaloge pitne vode.
8. Silam OZN je prepovedano izvajati vojaške operacije proti zgradbam, v katerih so nevarne sile, t.j. jezovi, nasipi in jedrske postaje za pridobivanje električne energije, če bi lahko takšne operacije povzročile sprostitve nevarnih sil, in posledično velike izgube med civilnim prebivalstvom.
9. Sile OZN ne smejo izvajati povračilnih ukrepov proti objektom in napeljavam, ki so zaščiteni v zgornjih odstavkih.

2.2.3. Ravnanje s civilisti in osebami hors de combat

1. Z osebami, ki ne sodelujejo v vojaških operacijah, vključno s civilisti, vojaškimi osebami, ki so položile orožje, in osebami, ki zaradi bolezni, ran ali pridržanja niso več sposobne za boj (osebe *hors de combat*), je treba vselej ravnati humano in brez vsake neugodne diskriminacije na podlagi rase, spola, verskega prepričanja, ali katerekoli druge podlage. S takimi osebami je treba ravnati s polnim spoštovanjem njihove osebe, časti ter verskih ali drugih prepričanj.
2. Proti takšnim osebam je prepovedano izvajati naslednja dejanja:
 - nasilne napade na življenje ali telesno celovitost;
 - umor ter okrutno ravnanje, kot je mučenje, pohabljenje ali kakršnakoli oblika telesnega kaznovanja;
 - kolektivno kaznovanje;
 - povračilni ukrepi;
 - jemanje talcev;
 - posilstvo;
 - prisilna prostitucija;

- kakršnakoli oblika spolnega napada, poniževanja in nečloveškega ravnanja;
 - zaslužnjevanje;
 - ropanje.
3. Ženske uživajo posebno zaščito pred vsakršnimi napadi, predvsem pred posilstvi, prisilno prostitucijo ali kakršnokoli drugo obliko nespodobnega napada.
 4. Otroci uživajo posebno spoštovanje in so zaščiteni pred vsemi oblikami nespodobnih napadov.

2.2.4. Ravnanje s pridržanimi osebami

Sile OZN morajo z vsemi pridržanimi pripadniki oboroženih sil in drugimi osebami, ki zaradi pridržanja ne sodelujejo več v vojaških operacijah, ravnati humano in s spoštovanjem osebnega dostojanstva. Ne glede na njihov pravni status je treba z njimi ravnati v skladu z merodajnimi določbami tretje Ženevske konvencije iz leta 1949, kot jo je mogoče v odnosu do teh oseb uporabiti *mutatis mutandis*. Zlasti velja:

- a. o njihovem zajetju in pridržanju je treba brez odlašanja obvestiti stranko, od katere so odvisni, in MORK, še posebej z namenom, da se o njihovem pridržanju obvesti njihove družine;
- b. pridržane osebe morajo biti nameščene v varnih in zaščitnih poslopjih, kjer je mogoče zagotoviti vse možne ukrepe higienske in zdravstvene zaščite, in jih ni dovoljeno zadrževati na območjih, ki so izpostavljena nevarnostim bojišča;
- c. pridržane osebe so upravičene do hrane in oblačil, higienske in zdravstvene oskrbe;
- d. pridržanih oseb pod nobenimi pogoji ni dopustno izpostaviti kakršnikoli obliki mučenja ali neprimerne ravnanja;
- e. ženske, katerih svoboda je omejena, morajo biti nameščene v prostorih, ločenih od moških prostorov, in morajo biti pod neposrednim nadzorom žensk;
- f. otroci, mlajši od 16 let, ki so neposredno sodelovali v sovražnostih in ki so jih sile OZN aretirale, pridržale ali internirale, uživajo posebno zaščito; zlasti jih je treba namestiti v prostore, ki so ločeni od prostorov za odrasle osebe, razen, kadar so nameščeni skupaj s svojimi družinskimi člani;
- g. pravica MORK do obiska ujetnikov in pridržanih oseb je zagotovljena in jo je treba spoštovati.

2.2.5. Ravnanje z ranjenci, bolniki, medicinskim in humanitarnim osebjem

1. Ranjene ali bolne pripadnike oboroženih sil in druge osebe v rokah sil OZN je treba spoštovati in zaščititi v vseh okoliščinah. Z njimi je treba ravnati humano ter jim nuditi zdravstveno oskrbo in nego v skladu z njihovim stanjem, brez kakršnegakoli negativnega razlikovanja. Dajanje prednosti pri določanju vrstnega reda oskrbovanja je dopustno samo iz nujnih medicinskih razlogov.
2. Kadarkoli to dopuščajo okoliščine, je treba urediti začasno prekinitev ognja ali druge lokalne dogovore, da se omogoči iskanje in identifikacija ranjenih, bolnih in mrtvih, puščenih na bojišču, ter da se omogoči njihovo zbiranje, odstranjevanje, izmenjava in prevoz.

3. Silam OZN je prepovedano izvajanje napadov na medicinske objekte ali mobilne medicinske enote. Te je treba vselej spoštovati in zaščititi, razen če se uporabljajo onkraj njihovih humanitarnih nalog, za napad ali druga škodljiva dejanja proti silam OZN.
4. Sile OZN morajo v vseh okoliščinah spoštovati in ščititi medicinsko osebje, ki deluje izključno z namenom iskanja, prevoza ali oskrbovanja ranjencev in bolnikov, pa tudi versko osebje.
5. Sile OZN morajo spoštovati in ščititi prevoz ranjencev in bolnikov ali medicinske opreme na enak način kot mobilne medicinske enote.
6. Sile OZN ne smejo izvajati povračilnih ukrepov proti ranjencem, bolnikom ali osebju, objektom in opremi, ki so zaščiteni z določbami v tem poddodelku.
7. Sile OZN morajo v vseh okoliščinah spoštovati embleme Rdečega križa in Rdečega polmeseca. Teh emblemov ni dovoljeno uporabljati, razen z namenom označevanja ali zaščite medicinskih enot in medicinskih objektov, osebja in materiala. Prepovedana je kakršnakoli zloraba teh emblemov.
8. Sile OZN morajo spoštovati pravice družin do seznanjenosti z usodo svojih ranjenih, bolnih ali preminulih sorodnikov. V ta namen morajo sile OZN omogočiti delovanje MORK na operativnem območju.
9. Sile OZN morajo omogočati delo humanitarnim operacijam, ki so po svoji naravi nepristranske in se izvajajo brez kakršnegakoli negativnega razlikovanja. Sile OZN morajo spoštovati osebje, vozila in poslopja, vključena v takšne operacije.

2.3. Zaščita mirovni sil

Kadar delovanja mirovni sil ni mogoče opredeliti kot »oboroženi spopad« (ker delujejo na območju, kjer ni oboroženega spopada oz. ker same niso vpletene v oborožen spopad), jih ščitijo t.i. »mirnodobne imunitete«. Te izhajajo iz:

- določb sporazuma o premirju ali mirovnega sporazuma med strankami v sporu;
- Sporazuma o statusu sil (SOFA), sklenjenega med državo gostiteljico in organizacijo, ki vodi operacijo;
- Konvencije o privilegijih in imunitetah Združenih narodov iz leta 1946;
- Konvencije o varnosti osebja Združenih narodov iz leta 1994, ki prepoveduje napade na sile OZN ter prepoveduje pridržanje in zasliševanje osebja OZN.

Če mirovne sile delujejo na območju, kjer potekajo oboroženi spopadi, jih poleg teh določb ščitijo tudi merodajne določbe mednarodnega prava oboroženih spopadov, namenjene zaščiti civilistov in drugih oseb, ki neposredno ne sodelujejo v sovražnostih. Če mirovne sile neposredno ne sodelujejo v sovražnostih, se namreč v smislu mednarodnega prava oboroženih spopadov štejejo za civiliste oz. »osebe,

ki neposredno ne sodelujejo v sovražnostih«. ¹¹⁸⁰ Dodatno raven zaščite nudi tudi Statut Mednarodnega kazenskega sodišča (MKS), v skladu s katerim so napadi na sile OZN, dokler so te upravičene do enake zaščite kot civilisti, inkriminirani kot vojno hudodelstvo. Določbi 8.(2)(b)(iii) in 8.(2)(e)(iii) člena Statuta MKS inkriminirata naklepne napade »na osebe, objekte in naprave, material, enote ali vozila, vključena v človekoljubno pomoč ali mirovno misijo v skladu z Ustanovno listino Združenih narodov, dokler so po mednarodnem pravu oboroženih spopadov upravičeni do enakega varstva kot civilne osebe ali civilni objekti«. Ti napadi se štejejo tako za hude kršitve ŽK kot tudi za hude kršitve zakonov in običajev, ki se po veljavnem mednarodnem pravu uporabljajo v oboroženih spopadih nemednarodnega značaja.

Kadarkoli pa se mirovne sile dejansko neposredno vpletejo v sovražnosti, ¹¹⁸¹ za čas svojega sodelovanja v sovražnostih izgubijo privilegije »civilnega« statusa in postanejo legitimna vojaška tarča. ¹¹⁸² Izgubijo tudi zaščito na podlagi Konvencije o varnostni osebja OZN in na podlagi četrte Ženevske konvencije, vendar pa jih v takšni situaciji ščitijo ostala merodajna pravila mednarodnega prava oboroženih spopadov, ki veljajo bodisi v mednarodnem oboroženem spopadu (npr. status in privilegiji vojnih ujetnikov) ali v nemednarodnem oboroženem spopadu.

Mednarodno pravo oboroženih spopadov torej do določene mere ščiti mirovne sile, ki so se znašle v oboroženem spopadu ali v njem celo neposredno sodelujejo, vendar stopnja te zaščite ni povsem zadovoljiva, saj pravo oboroženih spopadov ne vsebuje posebnih določb glede mirovnih sil ter v skladu z načelom enake uporabe velja enako za vse udeležence v spopadu, ne glede na legitimnost njihovega bojevanja. To pomeni, da so mirovne sile, ki neposredno sodelujejo v oboroženem spopadu, ne glede na svoj »posebni značaj« v smislu mednarodnega prava oboroženih spopadov obravnavane enako kot »klasične« oborožene sile katerekoli države in enako kot nasprotnik v oboroženem spopadu. V praksi je bil status zaščiteneh oseb mirovnih silam, ki neposredno niso sodelovale v spopadu, priznan le redko, čeprav so mirovne sile pogosto tarča napadov strank v sporu. Tako so se lahko njihovi pripadniki vse do uveljavitve Konvencije o varnosti osebja OZN in spremljevalnega osebja iz leta 1994 (v nadaljevanju: Konvencija o varnosti osebja OZN), ¹¹⁸³ zanašali le na morebitne zaščitne določbe v sporazumih o statusu sil (SOFA). Razen teh sporazumov namreč do tedaj ni obstajal noben splošen mednarodno pravni dokument, ki bi izrecno prepovedoval napade na sile OZN. Sprejem Konvencije je bil zato kljub nekaterim pomanjkljivostim (katerih obravnava žal presega okvire te

¹¹⁸⁰ To je izrecno določeno tudi v prvi točki drugega odstavka Biltena Generalnega sekretarja: »[Ta bilten] ne vpliva na zaščiteni status članov mirovnih operacij na podlagi Konvencije o varnosti osebja OZN in spremljevalnega osebja iz leta 1994, dokler so upravičeni do zaščite, ki jo imajo civilisti na podlagi mednarodnega prava oboroženih spopadov.«

¹¹⁸¹ Bodisi v skladu bodisi v nasprotju s svojim mandatom.

¹¹⁸² To funkcionalno razlikovanje je problematično predvsem v mejnih primerih, zlasti v primeru uporabe sile v samoobrambi proti (protipravnim) napadom na mirovne sile. Kot že rečeno, uporaba sile v samoobrambi sama po sebi ne pomeni izgube civilnega statusa, dokler ostaja v mejah dovoljene samoobrambe in ne preide v izvajanje obsežnejših vojaških operacij, ki presegajo prag oboroženega spopada v smislu mednarodnega prava oboroženih spopadov. Ta prag ostaja predmet presoje v dani situaciji.

¹¹⁸³ Ur.l. RS-MP, št. 22/2003.

študije) pomemben korak v smeri izboljšanja sistema pravne zaščite osebja OZN in spremljevalnega osebja, preprečevanja napadov nanje in zagotavljanja ustreznega kazenskega pregona kršiteljev.¹¹⁸⁴

Konvencija se uporablja v operacijah OZN, ki jih »pripravi pristojni organ Združenih narodov v skladu z Ustanovno listino Združenih narodov in se izvaja [jo] pod pristojnostjo in nadzorom Združenih narodov«¹¹⁸⁵ in sicer v dveh primerih: a) kadar je operacija namenjena vzdrževanju ali ponovni vzpostavitvi mednarodnega miru in varnosti ali b) kadar Varnostni svet ali Generalna skupščina za namene te konvencije razglasi, da obstaja veliko tveganje za varnost osebja, ki sodeluje v operaciji.¹¹⁸⁶ Decembra 2005 je bil sprejet Izbirni protokol h konvenciji,¹¹⁸⁷ ki med operacije OZN, za katere se uporablja konvencija, izrecno vključuje zagotavljanje humanitarne, politične in razvojne pomoči pri utrjevanju miru, in zagotavljanje nujne humanitarne pomoči. Protokol bo začel veljati, ko ga bo ratificiralo 22 držav.

Konvencija se torej ne uporablja neposredno v operacijah, ki potekajo pod vodstvom države, koalicije držav ali druge mednarodne organizacije. Vendar pa določbe konvencije pod določenimi pogoji ščitijo tudi pripadnike teh operacij, saj velja za širok krog vojaškega in civilnega osebja, ki izvaja dejavnosti v okviru operacij OZN ali v podporo takšni operaciji, bodisi pod neposrednim mandatom Generalnega sekretarja ali z njegovim soglasjem.

Konvencija tako štiti:

a. »osebje OZN«, ki vključuje:

- osebe, ki jih Generalni sekretar OZN vključi ali napoti kot člane vojaških, policijskih ali civilnih sestavov operacije OZN ter
- druge uradnike ali strokovnjake na misiji OZN ali njihovih specializiranih agencij ali Mednarodne agencije za jedrsko energijo, ki so po uradni dolžnosti prisotni na območju, na katerem se izvaja operacija OZN »spremljevalno osebje«;

b. »spremljevalno osebje«, ki vključuje osebe, ki jih za opravljanje dejavnosti v podporo izpolnjevanja mandata operacije OZN:

- določi vlada ali medvladna organizacija s soglasjem pristojnega organa OZN, ali
- vključi Generalni sekretar OZN ali specializirana agencija ali Mednarodna agencija za jedrsko energijo, ali
- napoti humanitarna nevladna organizacija ali agencija po sporazumu z Generalnim sekretarjem OZN ali s specializirano agencijo ali z Mednarodno agencijo za jedrsko energijo.¹¹⁸⁸

¹¹⁸⁴ Konvencija sicer ni dokument prava oboroženih spopadov, vendar se nanj pomembno navezuje, zato je tudi vključena v razpravo.

¹¹⁸⁵ 1.(c) člen Konvencije.

¹¹⁸⁶ *Prav tam.* V to kategorijo se uvrščajo na primer operacije humanitarne pomoči, operacije opazovanja volitev, ipd., kadar se izvajajo v izjemno tveganih okoliščinah.

¹¹⁸⁷ RS je Protokol podpisala 13. oktobra 2006.

¹¹⁸⁸ 1.(a) člen Konvencije.

Kot že rečeno, se Konvencija ne uporablja v okviru operacij na podlagi VII. poglavja UL OZN, »v katero so člani osebja vključeni kot borci proti organiziranim oboroženim silam in v katerih se uporablja pravo, ki ureja mednarodne oborožene spopade.«¹¹⁸⁹ Formulacija te določbe je nekoliko neposrečena, saj ne upošteva narave sodobnih operacij, v katerih se prepletajo elementi tradicionalnih in robustnih operacij, ter možnosti, da se lahko tudi sile brez mandata za uporabo sile onkraj samoobrambe dejansko neposredno vpletejo v oborožen spopad. Po našem mnenju bi bila zato tudi v tem primeru pravilnejša razlaga, ki upošteva načelo enake uporabe prava oboroženih spopadov in ki v skladu s funkcionalnim kriterijem pomeni konec zaščite na podlagi Konvencije ter začetek uporabe mednarodnega prava oboroženih spopadov v trenutku, ko sile OZN presežejo prag neposrednega sodelovanja v oboroženem spopadu, ne glede na njihov uradni mandat.

Konvencija prepoveduje napade na osebje, opremo in prostore OZN ter prepoved kakršnihkoli drugih dejanj, ki bi OZN oz. osebju OZN¹¹⁹⁰ preprečevali izvrševanje mandata (7. člen). Določa tudi, da je treba zajete ali pridržane člane osebja OZN nemudoma izpustiti ter vrniti OZN ali drugim ustreznim oblastem; ni jih dovoljeno zasliševati, do njihove izpustitve pa je treba z ujetniki ravnati v skladu s splošno priznanimi standardi s področja človekovih pravic ter z načeli in v duhu Ženevskih konvencij iz leta 1949 (8. člen).

Inkriminirana so naslednja naklepna dejanja zoper osebje OZN:

- a. umor, ugrabitev ali drug napad na osebo ali svobodo pripadnika osebja OZN;
- b. nasilni napad na uradne prostore, zasebne prostore ali na prevozna sredstva osebja OZN, ki bi lahko ogrozil pripadnika osebja OZN ali njegovo svobodo;
- c. grožnja s takim napadom z namenom, da se fizična ali pravna oseba prisilili, da kaj stori ali opusti;
- d. poskus takega napada;
- e. napeljevanje k takemu napadu;
- f. sotorilstvo pri takem napadu ali poskusu takega napada.

Vsaka država pogodbenica mora v svojem notranjem pravu ta dejanja določiti kot kaznivo dejanje in zanje predpisati ustrezne kazni, primerne njihovi teži. Konvencija določa tudi načelo »izročiti ali soditi« (*aut dedere aut iudicare*), v skladu s katerim mora država, na katere ozemlju je prisoten domnevni storilec kaznivega dejanja po tej konvenciji, le-tega izročiti drugi državi, ki to zahteva, ali pa zadevo brez vsakršne izjeme in brez nepotrebnega odlašanja predati v obravnavo pristojnim organom za namen pregona po postopkih v skladu z zakoni te države.

Kot že rečeno, v situacijah izven oboroženega spopada oz. v situacijah oboroženega spopada, v katerem mirovne sile ne sodelujejo neposredno, Konvencija ščiti hkrati z merodajnimi določbami mednarodnega prava oboroženih spopadov: 20. člen Konvencije namreč izrecno določa, da uporaba določb te Konvencije ne izključuje

¹¹⁸⁹ 2. člen Konvencije.

¹¹⁹⁰ V nadaljevanju se izraz »osebje OZN« v smislu Konvencije uporablja tako, da vključuje tudi »spremljevalno osebje«.

zaščite osebja OZN tudi na podlagi merodajnega mednarodnega prava oboroženih spopadov in splošno priznanih standardov človekovih pravic, ki se nanašajo za zaščito operacij OZN.

Med dokumenti, ki se nanašajo na zaščito mirovnihi sil OZN, je posredno pomembna tudi resolucija Varnostnega sveta 1502, soglasno sprejeta na zasedanju Varnostnega sveta avgusta 2003 po napadu na sedež misije UNAMI v Iraku (*United Nations Mission in Iraq*). Resolucija o zaščiti osebja OZN, spremljevalnega osebja in humanitarnega osebja na konfliktnih območjih med drugim opredeljuje konkretni napad v Iraku kot kršitev mednarodnega prava oboroženih spopadov ter na splošno obsoja vse oblike nasilja proti osebam, ki sodelujejo v humanitarnih operacijah. Države članice poziva k inkriminaciji takšnih dejanj in k pregonu storilcev, Generalnega sekretarja pa obvezuje k vključitvi določb o preprečevanju in inkriminaciji napadov na osebje OZN, ter načela *aut dedere aut iudicare* iz Konvencije o varnosti osebja OZN v sporazume o statusu sil, sklenjene z državo gostiteljico.¹¹⁹¹

3. Nekatera odprta vprašanja

Dandanes torej ni več dvoma, da mednarodno pravo oboroženih spopadov v določenih okoliščinah obvezuje (in štiti) pripadnike mirovnihi sil ne glede na njihov formalni mandat ali glede na zasnovno strukturo poveljevanja in nadzora (operacije OZN, regionalne ali večnacionalne operacije). Kljub temu pa v pravnem smislu ostajajo odprta pomembna vprašanja glede pogojev in obsega njegove uporabe, nekatera vprašanja in izzivi na tem področju pa se pojavljajo tudi v luči razvojnih sprememb, ki zaznamujejo sodobne mirovne operacije, zlasti vse nasilnejše in nepredvidljivo operativno okolje ter posledično vse pogostejša vpletenost mirovnihi sil v aktivne sovražnosti. V nadaljevanju tega poglavja so na kratko opredeljena in obravnavana nekatera od teh vprašanj:

- opredelitev pojma »neposredno sodelovanje v sovražnostih« v okviru mirovnihi operacij,
- vprašanje obsega uporabe mednarodnega prava oboroženih spopadov (ali se uporablja pravo mednarodnih ali pravo nemednarodnih oboroženih spopadov),
- ovire učinkoviti uporabi mednarodnega prava oboroženih spopadov v večnacionalnih mirovnihi operacijah,
- vprašanje zaščite civilistov v okviru mirovnihi operacij,
- vprašanje pravnih pristojnosti za pridržanje v okviru mirovnihi operacij,
- uporabljivost mednarodnega prava človekovih pravic v okviru mirovnihi operacij,
- uporabljivost mednarodnega prava vojaške okupacije v okviru mirovnihi operacij, ter

¹¹⁹¹ Resolucija Varnostnega sveta 1502, z dne 26. avgusta 2003, besedilo dostopno na: <http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N03/478/02/PDF/N0347802.pdf?OpenElement>.

- odgovornost mirovnih sil za kršitve mednarodnega prava oboroženih spopadov.

3.1. Neposredno sodelovanje mirovnih sil v sovražnostih

Kot rečeno, pravo oboroženih spopadov velja za sile OZN, ne glede na naravo njihovega mandata, od trenutka, ko se neposredno vpletejo v sovražnosti na ravni oz. v situaciji oboroženega spopada. Do tedaj so upravičene do enake zaščite na podlagi mednarodnega prava oboroženih spopadov kot »civilisti«, dodatno pa jih ščiti tudi Konvencija o varnosti osebja OZN.¹¹⁹² Seveda pa ni vedno enostavno ugotoviti, ali so sile OZN postale neposredno vpletene v oborožen spopad oz. identificirati tistega trenutka, ko sovražnosti med njimi in nasprotno stranjo presežejo prag oboroženega spopada in aktivirajo uporabo prava oboroženih spopadov. Prag oboroženega spopada v mednarodnem pravu ni jasno definiran, pa tudi doktrina o tem nima enotnega mnenja. Poleg tega se v praksi tako OZN kot večina držav pošiljateljic upirajo »priznanju«, da so njihove sile prekoračile prag oboroženega spopada, saj takšna prekoračitev implicira izgubo zaščitene statusa »civilistov«, pa tudi izgubo zaščite po Konvenciji o varnosti osebja OZN, ter mirovne sile »spremeni« v legitimne vojaške tarče. Na terenu se to odraža v (že omenjeni) omejujoči razlagi pravil o uporabi sile s strani poveljnikov in vojakov oz. v njihovem izogibanju uporabi sile celo v situacijah, kjer bi bilo to pravno povsem dopustno.

Zlasti težavno je vprašanje uporabe sile v samoobrambi, pri čemer razpravo še dodatno zapleta formulacija 1. točke prvega odstavka Biltena Generalnega sekretarja, ki določa, da pravo oboroženih spopadov velja tudi v »operacijah ohranjanja miru, v katerih je dovoljena uporaba sila v samoobrambi (angl. formulacija: »[...]when the use of force is permitted in self-defence.«). Po mnenju nekaterih mednarodnih pravnikov naj bi to pomenilo, da že uporaba sile v samoobrambi sproža uporabo mednarodnega prava oboroženih spopadov.¹¹⁹³ Vendar takšno stališče po našem mnenju ni pravilno, saj meša vprašanja *jus ad bellum* in *jus in bello*; povedano drugače, meša vprašanja *proti komu oz. čemu* in *kako* uporabiti silo (vprašanja legitimnih *tarč* in *načina* uporabe sile), za katera odgovor dejansko najdemo v pravilih *jus in bello*, z vprašanji *kdaj* in *zakaj* uporabiti silo (vprašanje legitimnega *namena* uporabe sile), ki ga urejajo pravila *jus ad bellum*.

Vendar pa uporaba sile v samoobrambi (ali v druge namene, v skladu ali v nasprotju z mandatom¹¹⁹⁴) sama po sebi ne presega praga oboroženega spopada in ne pomeni, da so postale mirovne sile »borci« (angl. *combatants*) ali da je OZN postala »stranka v spopadu« (angl. *party to the conflict*) v smislu mednarodnega prava

¹¹⁹² Pa tudi nacionalno pravo države gostiteljice v skladu s sporazumom o statusu sil.

¹¹⁹³ Faite and Grenier, 2003: 10.

¹¹⁹⁴ Kot rečeno vprašanje legitimnosti uporabe sile oz. vprašanje, ali je bila sila uporabljena v skladu ali v nasprotju s pravili *jus ad bellum* (ki jih v kontekstu mirovnih operacij določa mandat Varnostnega sveta), ni merodajno za vprašanje uporabe *jus in bello*.

oboroženih spopadov.¹¹⁹⁵ Seveda je povsem mogoče, da uporaba sile v samoobrambi (takoj ali postopoma) dejansko preraste v vrsto delovanja, ki pomeni »neposredno sodelovanje v sovražnostih« na ravni oboroženega spopada. Po drugi strani pa je mogoče tudi, da mirovne sile z izrecnim in uradnim mandatom za uporabo sile onkraj samoobrambe (angl. *peace enforcement operations*) v praksi nikoli ne bodo uporabile sile na ravni, ki bi pomenila »neposredno sodelovanje v sovražnostih«. Formulacija v Biltenu po našem mnenju le (pravilno) upošteva dejstvo, da lahko do neposrednega sodelovanja sil OZN v oboroženem spopadu, in posledično do uporabe mednarodnega prava oboroženih spopadov, pride v kontekstu katerekoli mirovne operacije, ne glede na njen formalni mandat.

Ker je odločitev o tem, ali je delovanje sil OZN preseglo prag neposrednega sodelovanja v oboroženem spopadu, bistvenega pomena tako za primerno in pravno ustrezno ravnanje mirovnihi sil kot tudi za njihovo zaščito (ohranitev civilnega statusa in s tem povezane zaščite), bi bilo z vidika razvoja mednarodnega prava (*de lege ferenda*) smiselno ta prag bolj določno opredeliti. Na terenu naj se vojaki in poveljniki v dvomu vselej posvetujejo z nadrejenimi vojaškimi poveljniki po verigi poveljstva ter s pravnimi svetovalci.

3.2. Pravo mednarodnih ali nemednarodnih oboroženih spopadov

Ena od glavnih dilem glede uporabe prava oboroženih spopadov v mirovnihi operacijah OZN (onkraj minimalnih načel in pravil iz Biltena) je, ali se uporablja pravo, ki velja za mednarodne oborožene spopade, ali pravo, ki velja za nemednarodne oborožene spopade. V kontekstu mirovnihi operacij je bistveno vprašanje, kako opredeliti oborožen spopad med mirovnimi silami in organiziranimi oboroženimi skupinami v državi gostiteljici, ki ne predstavljajo formalno priznane (*de jure*) ali dejanske (*de facto*) oblasti na ozemlju ali delu ozemlja države gostiteljice.¹¹⁹⁶

Z vidika bodočega prava (*de lege ferenda*) je mnenje mednarodnopravnih strokovnjakov razdeljeno, vendar večina avtorjev meni, da so oboroženih spopadi, v katere so vpletene mirovne sile, *internacionalizirani* oboroženih spopadi ali mednarodni oboroženih spopadi *sui generis* in poziva k polni uporabi prava, ki velja v mednarodnih oboroženih spopadih.¹¹⁹⁷

Vendar pa z vidika veljavnega prava (*de lege lata*) takšnih spopadov ni mogoče enostavno uvrstiti v obstoječe pravne kategorije. Po eni strani takšni spopadi niso »mednarodni« spopadi v smislu mednarodnega prava oboroženih spopadov, saj

¹¹⁹⁵ Takšno stališče odraža tudi 8. člen Statuta Mednarodnega kazenskega sodišča, ki inkriminira napade na mirovne sile OZN, dokler so te upravičene do zaščite, ki gre civilnim osebam in objektom na podlagi mednarodnega prava oboroženih spopadov (člena 8.2(b)(iii) in 8.2(e)(iii)). Pravica do samoobrambe je naravna pravica posameznikov in sama uporaba sile v samoobrambi v primeru nedovoljenega napada še ne pomeni izgube »civilnega« statusa oz. ne presega nujno praga »aktivne vpletenosti v oborožen spopad«, ki ima za nujno posledico izgubo civilnega statusa.

¹¹⁹⁶ Če gre za oborožen spopad med silami OZN in (formalnimi ali *de facto*) vladnimi silami, se brez dvoma uporabljajo pravila, ki veljajo v mednarodnih oboroženih spopadih.

¹¹⁹⁷ Glej Faite and Grenier, 2003: 62, op. 1.

se mirovne sile ne bojujejo proti nobeni vladi oz. državi. Po drugi strani pa jih ni mogoče enostavno uvrstiti med spopade, ki nimajo mednarodnega značaja, vsaj ne v smislu drugega dodatnega protokola k ŽK, ki se nanaša na spopade na ozemlju visoke pogodbenice *med njenimi* oboroženimi silami in odpadniškimi silami ali drugimi organiziranimi oboroženimi skupinami.¹¹⁹⁸ V nekoliko večjo pomoč je Statut Mednarodnega kazenskega sodišča, ki spopad, ki nima mednarodnega značaja, opredeljuje le kot »dalj časa trajajoč oborožen spopad med *vladnimi silami* ter organiziranimi oboroženimi skupinami ali med takimi skupinami«. ¹¹⁹⁹

Čeprav je v okolju sodobnih oboroženih spopadov vse težje razlikovati med obema kategorijama oboroženih spopadov in čeprav danes večina temeljnih načel in pravil mednarodnega prava oboroženih spopadov velja v obeh vrstah spopadov, pa razlikovanje vseeno ostaja merodajno, na primer glede vprašanj pravnega statusa oseb, ki sodelujejo v sovražnostih, ter pravnega statusa zajetih oseb, ki jih pravo oboroženih spopadov brez mednarodnega značaja ne opredeljuje. Nenazadnje pa je opredelitev situacije neposrednega pomena tudi zaradi opredelitve individualne kazenske odgovornosti vojakov in poveljnikov na terenu – Statut mednarodnega kazenskega sodišča npr. kot vojna hudodelstva inkriminira veliko več kršitev prava mednarodnih oboroženih spopadov kot prava nemednarodnih oboroženih spopadov. Zato je pomembno vedeti, kakšna je situacija in v skladu s katerimi pravili ravnati. Nekaj jasnosti v tem pogledu prinaša Bilten Generalnega sekretarja, ki ne ločuje med obema vrstama spopadov, kar pomeni, da v njem opredeljeni minimalni standardi ravnanja (sicer utemeljeni na pravilih, ki veljajo v mednarodnih oboroženih spopadih) obvezujejo v vsakem oboroženem spopadu, ne glede na njegovo naravo.

3.3. Enotna uporaba prava oboroženih spopadov v večnacionalnih operacijah

Dodatna ovira pri opredeljevanju merodajnih pravil, ki se uporabljajo v konkretni situaciji, je dejstvo, da razen temeljnih načel in pravil, ki so opredeljena v biltenu Generalnega sekretarja in ki vključujejo temeljne določbe običajnega prava, za različne nacionalne kontingente ne veljajo nujno tudi enaka konvencijska pravila, saj so lahko države pošiljateljice pogodbenice različnih mednarodnih konvencij. Med posebej problematičnimi bi lahko bila hipotetična situacija, v kateri bi sile OZN delovale proti silam države, ki je pogodbenica prvega dodatnega protokola, medtem ko bi bile le nekatere izmed sodelujočih držav pogodbenice tega protokola. Teoretično bi v takšni situaciji pravila prvega dodatnega protokola veljala v spopadu z nekaterimi, ne pa vsemi, nacionalnimi kontingenti sil OZN. Zdi se, da je trenutno edina praktična rešitev v primernem pravnem in vojaškem usposabljanju pred začetkom operacije ter v primernem usklajevanju povelj v konkretni operaciji.¹²⁰⁰ Kot rečeno, v mirovnih operacijah pod vodstvom OZN operativno poveljevanje na terenu v celoti izvaja skupni Poveljnik sil, in ne poveljniki posameznih nacionalnih

¹¹⁹⁸ Prvi odstavek 1. člena DP II.

¹¹⁹⁹ 8(2)(f). člen Statuta Mednarodnega kazenskega sodišča; poudarek dodan.

¹²⁰⁰ Glej tudi McCoubrey in White, 1996: 161-162.

kontingentov, vojaki in njihovi poveljniki pa od svojih nadrejenih nacionalnih organov ne smejo prejemati in sprejemati ukazov, ki bi bili v nasprotju z mandatom operacije, kar že samo po sebi do določene mere povečuje enotno delovanje misije. V vsakem primeru pa morajo biti vse sodelujoče sile obveščene in enotno usposobljene vsaj v skladu s temeljnimi načeli in pravili, ki jih opredeljuje Bilten Generalnega sekretarja.

3.4. Zaščita civilistov

Posebej pomembno in težavno je tudi vprašanje, ali in do katere mere so mirovne sile OZN dolžne ne le spoštovati temeljna načela mednarodnega prava oboroženih spopadov, temveč tudi nadzorovati ali zahtevati spoštovanje teh načel s strani drugih subjektov, zlasti strani v spopadu. Najpogostejši moralni odgovor na to vprašanje je seveda, da mirovne sile ne morejo preprosto stati ob strani in dovoljevati kršitev mednarodnega prava oboroženih spopadov. Praktični odgovor bi bil verjetno ta, da v klasičnih operacijah ohranjanja miru (VI. poglavje UL OZN) peščica slabo opremljenih mirovniških sil verjetno niti ne more storiti drugega kot opazovati in poročati o incidentu po verigi poveljstva do Varnostnega sveta. Drugače pa je v operacijah, ki imajo dovolj kapacitet za posredovanje v primerih kršitev. Omenjena moralna dolžnost namreč še ne daje potrebne pravne podlage za ukrepanje.

Tradicionalno stališče OZN je, da si njihove sile smejo, seveda brez uporabe sile, prizadevati za zaščito in spodbujanje spoštovanja temeljnih načel mednarodnega prava oboroženih spopadov, vendar so k temu *obvezane* samo, če je tako implicitno ali izrecno določeno v mandatu Varnostnega sveta. Tako so lahko na primer dolžne po svojih močeh posredovati za preprečitev storitve vojnih hudodelstev ali hudodelstev zoper človečnost ter pridržati osebe, ki so osumljene ali obtožene takšnih dejanj. Takšne pristojnosti so imele na primer na podlagi Daytonskega sporazuma sile SFOR (NATO) v BiH, ki so aretirale številne osebe, obtožene mednarodnih hudodelstev pred Mednarodnim kazenskim sodiščem za nekdanjo Jugoslavijo v Haagu. Prav tako smejo spoštovanje mednarodnega prava oboroženih spopadov zagotavljati z uporabo sile samo, če imajo za to izrecen mandat Varnostnega sveta; v zadnjih letih imajo nekatere »robustne« operacije dejansko izrecen mandat za zaščito civilistov, v skrajnem primeru celo z uporabo sile (npr. UNAMSIL, MONUC, UNMIS, UNIFIL-2006).¹²⁰¹ Po drugi strani pa so države pošiljateljice v skladu s splošno sprejeto razlago skupnega 1. člena Ženevskih konvencij dolžne prizadevati si k univerzalnemu spoštovanju Ženevskih konvencij v vseh okoliščinah, in reagirati na njihove kršitve.

Pomemben napredek na področju zaščite civilistov v okviru mirovniških operacij OZN so prinesle resolucije Varnostnega sveta 1325 (2000), 1612 (2005) in 1674 (2006). Resolucija 1325 določa pravne obveznosti vseh mirovniških operacij OZN glede vključevanja problematike žensk v svoje dejavnosti in izhaja iz prepričanja, da je posebna zaščita žensk in deklic ter njihovo vključevanje v mirovni proces

¹²⁰¹ Od leta 1999 do 2006 je kar deset mirovniških operacij OZN dobilo mandat na podlagi VII. poglavja za zaščito civilistov pred neizbežnimi grožnjami s fizičnim nasiljem, ki je pogosto omejen s frazo »na območju razmestitve njenih oboroženih enot in v mejah njenih kapacitet«.

ključnega pomena za doseganje temeljnega cilja mirovne operacije, vzdrževanja mednarodnega miru in varnosti.¹²⁰² Resolucija 1612 je namenjena posebni zaščiti otrok v oboroženem spopadu in poudarja odgovornost mirovniških sil OZN, da v skladu s svojim mandatom zagotovijo koordinirano odzivanje na probleme otrok v oboroženih spopadih, opazujejo situacije in poročajo Generalnemu sekretarju, ki mora zagotoviti sodelovanje primerne števila usposobljenih svetovalcev za vprašanja otrok v oboroženih spopadih v okviru vsake posamezne operacije.¹²⁰³ Resolucija 1674 potrjuje večjo predanost Varnostnega sveta vključevanju določb, namenjenih zaščiti civilistov, v mandate operacij, kadar se mu to zdi primerno, zlasti določb o:

- zaščiti civilistov pred neizbežnimi grožnjami s fizičnim nasiljem na območju odgovornosti operacije;
- omogočanju zagotavljanja humanitarne pomoči;
- vzpostavljanju pogojev za prostovoljno, varno, dostojanstveno in trajnostno vrnitev beguncev in notranje razseljenih oseb.¹²⁰⁴

3.5. Pridrzanje

Kadar mirovne sile neposredno sodelujejo v oboroženem spopadu, urejajo vprašanja pridržanja merodajna pravila prava oboroženih spopadov. V tem primeru veljajo glede možnosti pridržanja in statusa pridržanih oseb enaka pravila kot v klasičnih vojaških operacijah mednarodnega ali nemednarodnega značaja. V mirovniških operacijah pod vodstvom OZN minimalni obseg standardov ravnanja s pridržanimi osebami določa (tudi) Bilten Generalnega sekretarja iz leta 1999, seveda pa poleg tega posamezne kontingente še vedno obvezujejo tudi druga merodajna pogodbeno in običajnopravna pravila prava oboroženih spopadov, ki obvezujejo njihove države pošiljateljice.

Drugače pa je v operacijah, kjer se mednarodno pravo oboroženih spopadov formalno ne uporablja, bodisi zaradi prenizke intenzivnosti spopadov ali ker mirovne sile v oboroženem spopadu neposredno ne sodelujejo. V tem primeru pravni okvir pridržanja s strani mirovniških sil ni povsem jasen, vendar pa so se v praksi v zadnjem desetletju izoblikovala določena pravila glede pridržanja predvsem dveh kategorij oseb: oseb, ki pomenijo varnostno grožnjo, ter storilcev kaznivih dejanj.

Prva kategorija oseb je podobna kategoriji interniranih civilistov na okupiranem ozemlju, kar pomeni, da so v vsakem primeru zaščiteni z določbami četrte Ženevske konvencije, vendar pa je pravna podlaga za njihovo pridržanje drugačna. V praksi se kot podlaga za pridržanje iz varnostnih razlogov večinoma navaja mandat Varnostnega sveta in/ali mirovni sporazum med strankami v sporu in/ali drug sporazum z državo gostiteljico.¹²⁰⁵ To v teoriji ni problematično, če je pooblastilo dovolj specifično in izrecno pooblašča sile OZN za pridržanje oseb iz varnostnih

¹²⁰² Resolucija Varnostnega sveta 1325, z dne 31. oktobra 2000.

¹²⁰³ Resolucija Varnostnega sveta 1612, 26. julija 2005.

¹²⁰⁴ Resolucija Varnostnega sveta 1674, 28. aprila 2006.

¹²⁰⁵ Naert, 2006: 18.

razlogov, vendar v praksi temu praviloma ni tako. Tako na primer sile KFOR na Kosovu svojo pristojnost za pridržanje utemeljujejo na resoluciji 1244 Varnostnega sveta, ki države članice in merodajne mednarodne organizacije pooblašča za uporabo vseh potrebnih sredstev za izvajanje svojih obveznosti, ki med drugimi vključujejo tudi »vzpostavljanje varnega okolja« in »zagotavljanje javne varnosti in reda, dokler mednarodna civilna administracija ne bo sposobna prevzeti te naloge«. ¹²⁰⁶ Podobno velja za sile ISAF pod poveljstvom NATO v Afganistanu, ki se glede pristojnosti za pridržanje iz varnostnih razlogov sklicujejo na mandat Varnostnega sveta, ki jim nalaga obveznost »pomagati prehodni afganistanski vladi pri vzdrževanju varnosti v Kabulu in okolici«. ¹²⁰⁷

V praksi se je torej uveljavila široka razlaga tovrstnih mandatov, na kateri domnevno temelji pristojnost mirovnih sil za pridržanje oseb, ki pomenijo varnostno grožnjo. Bolj sporno pa ostaja vprašanje pogojev, pod katerimi se sme pridržanje izvajati. Diskusija o tem vključuje vprašanje uporabe standardov mednarodnega prava človekovih pravic v mirovnih operacijah ter specifičnih vprašanj o možnosti derogacije določb o odvzemu svobode, ki bi bila v situacijah, ki jih ni mogoče opredeliti kot oboroženi spopad, potrebna, ¹²⁰⁸ in subjekta, ki bi bil za takšno derogacijo pristojen. Specifično vprašanje derogacije določb o odvzemu svobode v mirovnih operacijah ostaja precej odprto, kar je verjetno v veliki meri posledica zavračanja uporabe mednarodnega prava človekovih pravic kot celote v pretekli praksi mirovnih operacij. V vsakem primeru pa je splošno sprejeto, da morajo biti predvidene varovalke, ki preprečujejo neupravičeno oz. samovoljno pridržanje. Te lahko vključujejo omejitve trajanja pridržanja, nadzorne mehanizme, dostop MORK ali drugih organizacij za zaščito človekovih pravic do pridržanih oseb, itd. ¹²⁰⁹

Druga kategorija pridržanih oseb v mirovnih operacijah so osebe, ki so osumljene ali obsojene storitve kaznivega dejanja. Pravna podlaga za njihovo pridržanje je v tem primeru lahko ista kot v primeru pridržanja iz varnostnih razlogov, lahko pa je tudi drugačna, na primer, kadar lokalni zakoni vsakomur dovoljujejo, da do prihoda pristojnih organov pridrži osebo, ki so jo zalotili pri storitvi kaznivega dejanja. Ne glede na pravno podlago za pridržanje pa je v nasprotju s pridržanjem iz varnostnih razlogov namen pridržanja oseb, osumljenih ali obsojenih storitve kaznivega dejanja, vselej drugačen: pregon ali izvršitev že izrečene kazenske sankcije. To pomeni, da morajo biti v tem primeru spoštovana tudi specifična pravila kazenskega postopka, ki veljajo v času storitve dejanja, kot so obveščanje pridržane osebe o razlogih za pridržanje ter o njenih pravicah. Dejanska izvedba kazenskega postopka praviloma ni v pristojnosti mirovne operacije.

¹²⁰⁶ Resolucija Varnostnega sveta 1244, 10. junija 1999.

¹²⁰⁷ Resolucija Varnostnega sveta 1386, 20. decembra 2001, ki je bila kasneje razširjena na območje celotnega Afganistana.

¹²⁰⁸ Npr. v Evropski konvenciji o človekovih pravicah, v Mednarodnem paktu o državljskih in političnih pravicah, idr.

¹²⁰⁹ Glej Naert, 2006: 21. Čeprav je večina informacij v zvezi s tem zaupne narave, javno dostopne informacije vsaj v operacijah na Kosovu, Afganistanu in na Vzhodnem Timorju kažejo, da so vsaj nekatere takšne in podobne varovalke dejansko predvidene.

3.6. Pravo vojaške okupacije

V razpravi o uporabljivosti mednarodnega prava oboroženih spopadov je pomembno odgovoriti tudi na vprašanje, ali in do kakšne mere se pravo vojaške okupacije uporablja za mirovne sile, nameščene na ozemlju neke države, ki na tem ozemlju izvajajo dejansko (*de facto*) ali formalno (*de jure*) oblast na podlagi mandata OZN, vendar brez soglasja te države.¹²¹⁰ Možnosti formalne uporabe prava vojaške okupacije v specifičnih situacijah mirovnih operacij so zelo omejene.

Najprej je treba poudariti, da enako kot v primeru oboroženega spopada tudi v tem primeru veljajo merodajna pravila na podlagi *dejstva* okupacije, ne glede na legitimnost oz. pravno dopustnost vojaške operacije, ki je do okupacije pripeljala. Kljub temu pa je prisotnost mirovnih sil na ozemlju države, ki na to ni pristala, težko opredeliti kot »okupacijo« v smislu mednarodnega prava oboroženih spopadov.¹²¹¹ V skladu s še vedno veljavno definicijo iz 42. člena Haaških konvencij iz leta 1899 oz. 1907 se namreč ozemlje šteje za okupirano, kadar je dejansko pod oblastjo *sovražne* vojske.¹²¹² Celo Mednarodni odbor Rdečega križa se strinja, da je koncept sovražne vojske oz. sovražnih tujih sil eden od kriterijev za uporabo prava vojaške okupacije.¹²¹³ Razen v klasičnih prisilnih akcijah s pooblastilom Varnostnega sveta na podlagi VII. poglavja UL OZN pa mirovnih sil ni mogoče šteti za »sovražno vojsko« v smislu te definicije.¹²¹⁴ Odsotnost soglasja praviloma pomeni, da so sile OZN vstopile na ozemlje propadajoče ali propadle države, ki nima niti *de facto* delujočih oblasti, od katerih bi OZN lahko pridobila soglasje, in proti katerim bi lahko bile sile OZN »sovražne«. Kot poudarja Greenwood, pravo vojaške okupacije ne velja za sile OZN, ki sodelujejo pri upravljanju ozemlja neke države, vendar niso (bile) stranka v mednarodnem oboroženem spopadu.¹²¹⁵

Tudi praksa OZN in držav potrjuje stališče, da v takšnih situacijah pravo vojaške okupacije ni formalno uporabljivo. Bilten Generalnega sekretarja prava vojaške okupacije ne omenja. V primeru vzpostavitve mednarodne prehodne uprave na Kosovu (UNMIK) in na Vzhodnem Timorju (UNTAET), je Varnostni svet misiji z obsežnimi administrativnimi pooblastili podredil zgolj svojemu mandatu ter mednarodno priznanim standardom človekovih pravic.¹²¹⁶ Med državami pošiljateljicami je redka izjema Avstralija, ki je med prisilno kolektivno akcijo Obnovitev upanja (*Operation Restore Hope*) v Somaliji izrecno izjavila, da nameščenost njenih sil urejajo pravila okupacije po četrty Ženevski konvenciji.¹²¹⁷ Vendar kljub temu, da OZN ter druge mednarodne organizacije oz. države praviloma ne priznavajo formalne uporabljivosti prava okupacije v mirovnih operacijah, pa mirovne sile pogosto *dejansko* spoštujejo njegove temeljne določbe.

¹²¹⁰ Če država gostiteljica s tem soglaša, pravo vojaške okupacije seveda ne pride v poštev.

¹²¹¹ Za nasprotno stališče glej npr. Roberts, 1984: 289.

¹²¹² Poudarek dodan.

¹²¹³ ICRC, 2004: druga točka.

¹²¹⁴ Takšni primeri so izredno redki – le Korejska in Zalivska vojna.

¹²¹⁵ Greenwood, 1998: 30.

¹²¹⁶ Benvenisti, 2004: xv - xvi.

¹²¹⁷ Glej Faite and Grenier, 2003: 73 - 74.

3.7. Pravo človekovih pravic v mirovnih operacijah

Čeprav imata mednarodno pravo človekovih pravic in mednarodno pravo oboroženih spopadov različne zgodovinske in konceptualne korenine, je tudi pravo človekovih pravic eden temeljnih dejavnikov učinkovitega in usklajenega izvajanja mirovnih operacij. Implementacija prava človekovih pravic v večnacionalnih mirovnih operacijah se je v praksi že večkrat pokazala za težavno in terja posebno razpravo, ki presega meje te študije.¹²¹⁸ Vsaj na načelni ravni pa je v tem kontekstu mogoče opredeliti uporabljivost standardov človekovih pravic.

V skladu z Ustanovno listino je eden od temeljnih ciljev OZN spodbujati razvoj in spoštovanje človekovih pravic in temeljnih svoboščin,¹²¹⁹ zato morajo mirovne sile OZN v celoti spoštovati temeljna načela in pravila mednarodnih konvencij s področja človekovih pravic, ki so merodajna za ravnanje vojaškega in drugega osebja mirovnih misij, in si prizadevati za spoštovanje teh načel in pravil. Standardi človekovih pravic, ki imajo univerzalno veljavo, tvorijo skupni minimalni standard ravnanja, v skladu s katerim morajo delovati vsi nacionalni kontingenti sil, ki sodelujejo v mirovni operaciji. Država gostiteljica je dolžna spoštovati standarde človekovih pravic, ki jo obvezujejo, bodisi običajno-pravna pravila bodisi pravila konvencij, katerih pogodbenica je. Pri opravljanju svojih nalog morajo torej pripadniki mirovnih sil ves čas paziti, da s svojim ravnanjem ne kršijo merodajnih človekovih pravic prebivalcev države gostiteljic.¹²²⁰

3.8. Odgovornost za kršitve mednarodnega prava oboroženih spopadov

Odgovornost za zagotavljanje spoštovanja prava oboroženih spopadov s strani mirovnih sil, ki v celoti delujejo pod poveljstvom in nadzorom ene ali več držav, nosijo nacionalne oblasti posameznih nacionalnih kontingentov. V primeru mirovnih operacij pod vodstvom OZN ali druge mednarodne organizacije, ki vodi operacijo, pa si odgovornost nacionalne oblasti posameznih kontingentov ter OZN oz. druga organizacija, ki vodi operacijo, to odgovornost načeloma delijo (deljena odgovornost). Mednarodne organizacije to obveznost praviloma opredelijo v sporazumu o statusu sil in ponavadi izdajo pravila delovanja, ki vojakom na terenu nalagajo delovanje v skladu s pravom oboroženih spopadov, njihovim poveljnikom pa temu primerno izdajanje ukazov.¹²²¹ Po drugi strani pa na primer Vzorčni sporazum o sodelovanju sil med OZN in državami pošiljateljicami predvideva tudi obveznost držav pošiljateljic, seznanjati svoje sile s temeljnimi načeli in pravili mednarodnega prava oboroženih spopadov ter zagotavljati spoštovanje teh pravil s strani svojega kontingenta. V primeru kršitve teh obveznosti, so merodajne države in/ali mednarodna organizacija, ki vodi operacijo, odgovorni v skladu z materialnimi in postopkovnimi pravili o mednarodni odgovornosti za kršitve oz. za neizpolnjevanje mednarodnopravnih obveznosti. V mednarodnem pravu je splošno

¹²¹⁸ Več o tem v Faite and Grenier, 2003: 76 – 78.

¹²¹⁹ Tretji odstavek 1. člena UL OZN.

¹²²⁰ Zlasti svobode gibanja, pravice do dostojanstva, pravice do življenja in varnosti, pravice do združevanja in drugih.

¹²²¹ Glej tudi UK Ministry of Defence, 2004: 376.

sprejeto načelo odgovornosti držav in mednarodnih organizacij za individualne kršitve mednarodnega prava (kršitve s strani posameznikov), ki jim jih je mogoče pripisati. Načeloma velja, da je mogoče dejanja posameznikov pripisati državi ali mednarodni organizaciji, kadar le-ti delujejo pod bodisi formalnim (*de jure*) bodisi vsaj dejanskim (*de facto*) operativnim poveljstvom države oz. mednarodne organizacije.¹²²² Kadar mirovne sile delujejo pod izključnim poveljstvom in nadzorom države oz. koalicije držav, se odgovornost pripisuje posameznim državam pošiljateljicam. Kadar pa mirovne sile delujejo pod poveljstvom in nadzorom OZN ali druge mednarodne organizacije, je odgovornost ponavadi deljena, saj mirovne sile še vedno ostajajo tudi organi lastne države pošiljateljice. Načelo deljene odgovornosti je, kljub nekaterim nasprotnim pogledom,¹²³⁴⁵⁶⁷⁸ po našem mnenju primerneje z vidika žrtev kršitev, saj so mehanizmi in postopki za izvajanje odškodninske odgovornosti mednarodnih organizacij zelo omejeni.¹²²³

V vsakem primeru pa je za te kršitve treba razločevati med vprašanjem individualne (odškodninske, disciplinske ali kazenske) odgovornosti ter vprašanjem mednarodne odgovornosti države oz. mednarodne organizacije. Vprašanje individualne odgovornosti za kršitve mednarodnega prava oboroženih spopadov v mirovnih operacijah je ponavadi urejeno v sporazumih o statusu sil (z državami gostiteljicami) ter v sporazumih o sodelovanju sil (z državami pošiljateljicami). Kot predvideva tudi Vzorčni sporazum o statusu sil v okviru OZN, je izvajanje disciplinske in kazenske odgovornosti praviloma v pristojnosti držav pošiljateljic. Pripadnik mirovnih sil bo torej disciplinsko in kazensko praviloma preganjan s strani pristojnih organov lastne države pošiljateljice, čeprav države pošiljateljice k temu praviloma niso obvezane. V primeru določenih najhujših kršitev in pod določenimi pogoji pa imajo kazensko pristojnost nad posamezniki tudi nacionalna sodišča drugih držav,¹²²⁴ glede kršitev storjenih po 1. juliju 2002 pa tudi Mednarodno kazensko sodišče. Vprašanje kazenske odgovornosti za kršitve prava oboroženih spopadov je podrobneje obravnavano v tretjem delu študije.

4. Sklep

Razen v redkih primerih klasičnih vojaških prisilnih akcij s polnim mandatom za uporabo sile na podlagi VII. poglavja UL OZN, v katerih je mogoče mirovne sile opredeliti kot »stranko v spopadu«, štejejo vojaški pripadniki mirovnih sil, ki se znajdejo v situaciji oboroženega spopada, za civiliste oz. »osebe, ki neposredno ne sodelujejo v sovražnostih«. Ta domneva velja za čas, v katerem pripadniki mirovnih sil dejansko neposredno ne sodelujejo v sovražnostih: to pomeni, da ne uporabljajo

¹²²² Meddržavno sodišče je v primeru *Nikaragva in ZDA* (1986) sicer oblikovalo precej strog test pripisljivosti – načelo učinkovitega oz. učinkovitega nadzora, vendar je mogoče reči, da se je v zadnjem desetletju bolj uveljavilo načelo *dejanskega* nadzora, ki ga je Komisija za mednarodno pravo artikulirala v 8. členu osnutka določb o mednarodni odgovornosti držav, uporablja pa ga tudi Mednarodno kazensko sodišče za nekdanjo Jugoslavijo (glej primer *Tadić*).

¹²²³ O tem podrobneje tudi Shraga, 2000: 409-412.

¹²²⁴ Načelo univerzalne jurisdikcije se je razvilo v običajnem mednarodnem pravu.

oborožene sile ali pa njihova uporaba oborožene sile ne dosega praga intenzivnosti oboroženega spopada v pravnem smislu.

Ves ta čas so v situaciji oboroženega spopada upravičeni najmanj do zaščite na podlagi 3. skupnega člena Ženevskih konvencij iz leta 1949, ki štiti tako v mednarodnih kot nemednarodnih spopadih, ter do zaščite v skladu z drugimi merodajnimi določbami običajnega in konvencionalnega prava oboroženih spopadov, ki se uporabljajo v konkretnem primeru. V takšni situaciji jih pred napadi dodatno štiti tudi določba 7. člena Konvencije o varnosti osebja OZN, posredno pa tudi 8. člen Statuta Mednarodnega kazenskega sodišča, ki napade na mirovne sile, ki neposredno ne sodelujejo v sovražnostih, inkriminira kot vojno hudodelstvo. Določba 8. člena Konvencije o varnosti osebja OZN pripadnike mirovnih sil OZN štiti tudi pred pridržanjem - upravičeni so do takojšnje izpustitve in vrnitve OZN ali drugim ustreznim oblastem. Ni jih dovoljeno zasliševati, do izpustitve pa je treba z njimi ravnati v skladu s splošno priznanimi standardi s področja človekovih pravic ter z načeli in v duhu Ženevskih konvencij iz leta 1949. Sile OZN pa morajo v takšnih situacijah delovati v skladu s svojim mandatom in pravili delovanja, nacionalnim pravom države gostiteljice in nacionalnim pravom države pošiljateljice ter spoštovati temeljne mednarodne standarde človekovih pravic.

Po drugi strani pa pripadniki mirovnih sil pod vodstvom OZN ali druge mednarodne organizacije oz. koalicije držav, ki se neposredno vpletejo v sovražnosti na ravni oz. v situaciji oboroženega spopada, izgubijo zaščito pred napadi na podlagi »civilnega« statusa, in postanejo legitimna vojaška tarča v smislu mednarodnega prava oboroženih spopadov. V tem času jih ščitijo ostala merodajna pravila običajnega in konvencijskega mednarodnega prava oboroženih spopadov. Pripadniki posameznih nacionalnih kontingentov morajo spoštovati vsa tista pravila običajnega mednarodnega prava oboroženih spopadov ter tista konvencijska pravila, ki obvezujejo njihove države pošiljateljice v konkretni situaciji. V mirovnih operacijah pod vodstvom OZN pa morajo, ne glede na morebitne nacionalne razlike, vsi pripadniki mirovnih sil, ki so neposredno udeleženi v sovražnostih, delovati najmanj v skladu s tistimi temeljnimi načeli in pravili mednarodnega prava oboroženih spopadov, ki so opredeljena v Biltenu Generalnega sekretarja.

OZN in druge mednarodne organizacije na čelu mirovnih operacij si morajo prizadevati, da bodo pripadniki mirovnih sil pod njihovim vodstvom spoštovali temeljna načela in pravila mednarodnega prava oboroženih spopadov, ter s tem namenom tudi zagotoviti, da bodo člani vojaškega osebja njenih sil s temi pravili in načeli seznanjeni. Tudi države pošiljateljice morajo zagotoviti, da bodo njihove enote seznanjene z merodajnimi pravili, ki jih obvezujejo, bodisi v operacijah pod vodstvom OZN bodisi v drugih operacijah. V primeru kršitev mednarodnega prava oboroženih spopadov so države in/ali mednarodne organizacije na čelu operacije odgovorne za te kršitve, v skladu z načeli mednarodne odgovornosti držav in mednarodnih organizacij za kršitve mednarodnega prava oboroženih spopadov.

Posamezne pripadnike vojaškega osebja sil OZN se lahko v primeru kršitve mednarodnega prava oboroženih spopadov disciplinsko ali kazensko preganja pred pristojnimi organi v njihovi državi pošiljateljici. V primeru hudih kršitev mednarodnega prava oboroženih spopadov pa se lahko posamezne kršitelje

in/ali njihove poveljnikie pod določenimi pogoji kazensko preganja tudi pred Mednarodnim kazenskim sodiščem v Haagu.

- Vsi pripadniki mirovnihi sil morajo torej pri izvajanju svojih nalog upoštevati naslednja temeljna načela:
- načelo nepristranskosti mirovnihi sil;
- načelo minimalne uporabe sile v skladu z mandatom in pravili delovanja;
- spoštovanje lokalnih predpisov v državi gostiteljici ter delovanje v skladu z merodajnim pravom države pošiljateljice;
- spoštovanje in delovanje v skladu s temeljnimi mednarodnimi standardi človekovih pravic;
- spoštovanje in delovanje v skladu s temeljnimi načeli in pravili mednarodnega prava oboroženih spopadov, kadarkoli delujejo na ravni oz. v kontekstu oboroženega spopada;
- vsako kaznivo dejanje ali druga oblika težje kršitve pravil obnašanja ali mednarodnega prava oboroženih spopadov bo pravosodno preganjana v državi pripadnosti kršitelja;
- hude kršitve mednarodnega prava oboroženih spopadov so lahko pod določenimi pogoji pravosodno preganjane v katerikoli državi ali pred Mednarodnim kazenskim sodiščem.

TRETJI DEL: TEMELJI MEDNARODNEGA KAZENSKEGA PRAVA

I. OČRT MEDNARODNEGA KAZENSKEGA PRAVA IN MEDNARODNEGA KAZENSKEGA SODSTVA

1. Pojem in pomen mednarodnega kazenskega prava

Včasih se je z izrazom mednarodno kazensko pravo označevalo skupek določb *domačega* kazenskega prava, ki urejajo krajevno veljavnost tega prava, t.j. uporabo domačega kazenskega prava v primeru kaznivih dejanj z mednarodnim elementom. Gre za vprašanja, ali je mogoče (in pod katerimi pogoji) uporabiti domače kazensko pravo v primerih kaznivih dejanj, v ki so tako ali drugače povezana s tujino, denimo, da je storilec tuj državljan, da so izvršena v tujini, ali pa oboje. Toda v resnici pri teh vprašanjih ne gre za *mednarodno* kazensko pravo »v pravem pomenu besede«, saj gre za problematiko, ki je suvereno urejena v domačem pravnem redu,¹²²⁵ pri nas na primer v drugem poglavju novega Kazenskega zakonika (v nadaljevanju KZ-1), z naslovom »Veljavnost kazenskega zakonika« (prej trinajsto poglavje KZ-94).

Zato novejša literatura opozarja, da predstavlja *mednarodno kazensko pravo v ožjem smislu* le tisti skupek kazenskopravnih določb, ki so mednarodnega izvora, t.j. določb, s katerimi se – neodvisno od domačega prava – opredeljujejo mednarodna kazniva dejanja in predpostavke odgovornosti zanje.¹²²⁶ Mednarodno kazensko pravo v ožjem smislu je *nadnacionalno pravo*, ki ga mednarodna skupnost uporablja neposredno prek svojih sodišč. Nastalo je kot rezultat prizadevanj, da se varstvo najbolj temeljnih pravnih dobrin, ki so skupne vsemu človeštvu, poveri mednarodni skupnosti, saj posamezne države pogosto niso *sposobne*, ali pa celo *niso pripravljene* ustrezno zavarovati navedenih dobrin.

V pričujočem delu nas bo zanimalo oboje: tako vprašanje veljavnosti slovenske kazenske zakonodaje v primeru kaznivih dejanj z mednarodnim elementom, kot tudi mednarodno kazensko pravo v ožjem smislu. Prvo vprašanje je relevantno v povezavi z misijami, ki jih Slovenska vojska opravlja v tujini: če na misiji v tujini pride do kaznivega dejanja, katerega žrtev ali storilec je slovenski vojak, je treba na podlagi pravil o krajevni veljavnosti ugotoviti, pod katerimi pogoji in s katerimi morebitnimi omejitvami je mogoče uporabiti slovensko kazensko pravo. Vprašanje

¹²²⁵ Prim. Bavcon, 1997: 41.

¹²²⁶ Prim. Ambos, 2006: 78; Satzger, 2005: 24; Novoselec, 2004: 477.

mednarodnega prava v ožjem smislu pa je pomembno zato, ker je v zadnjih dveh desetletjih mednarodno kazensko sodstvo doživelo bliskovit razvoj, ki je v veliki meri predrugačil tradicionalno ureditev, v kateri je bilo vprašanje kazenskega pregona posameznikov praktično izključno v suvereni pristojnosti držav. Vrh razvoja mednarodnega kazenskega sodstva je bil dosežen z ustanovitvijo stalnega mednarodnega kazenskega sodišča. Tukaj nas bo zanimalo, kakšne so posledice ustanovitve stalnega mednarodnega kazenskega sodišča z vidika mednarodne skupnosti, še zlasti pa, kakšne so te posledice z vidika Slovenije in Slovenske vojske.

2. Uporaba slovenskega kazenskega prava v primeru kaznivih dejanj z mednarodnim elementom (s posebnim ozirom na mednarodne vojaške misije)

2.1. Represivna oblast in jurisdikcija

Pred obravnavo posameznih možnosti uporabe slovenskega kazenskega prava v primeru kaznivih dejanj z mednarodnim elementom je treba na kratko pojasniti vsebino dveh temeljnih pojmov, ki se uporabljata na tem področju, tj. pojmov represivne oblasti (angl. *jurisdiction to prescribe*) in jurisdikcije (angl. *jurisdiction to adjudicate*).

Kadar imamo opraviti s kaznivimi dejanji z mednarodnim elementom, se zastavi vprašanje, ali je Republika Slovenija upravičena uporabiti svoj kazenski zakonik in v skladu z njim storilca kaznovati. To je vprašanje obstoja *represivne oblasti* - pojem represivna oblast (včasih se uporablja tudi izraz »kaznovalna oblast«) namreč pomeni upravičenje države, da določeno dejanje kaznuje na podlagi svojega kazenskega zakona.¹²²⁷

Od represivne oblasti je treba razlikovati pojem *jurisdikcije*. Jurisdikcija pomeni upravičenje države, da določeno kaznivo dejanje podredi sojenju svojih sodišč.¹²²⁸ V veliki večini primerov obe upravičenji sovpadata: kadar ima država represivno oblast, ima praviloma tudi jurisdikcijo, in obratno. Izjeme so precej redke¹²²⁹, zato

¹²²⁷ Prim. Bavcon/Šelih s sodelavci 2003: 126.

¹²²⁸ Prim. Bavcon/Šelih s sodelavci 2003, *ibid*.

¹²²⁹ Kot izjemo, ko je podana represivna oblast države, ne pa tudi njena jurisdikcija, je mogoče navesti primer imunitete tujih diplomatskih predstavnikov pred kazenskim pregonom. Kot izjemo, ko je podana jurisdikcija države, ne pa tudi njena represivna oblast, pa je mogoče navesti primer, ko bi država določenemu storilcu kaznivega dejanja lahko sodila, pri tem pa bi morala uporabiti tuj kazenski zakonik. Takšni primeri so izrazito redki, enega lahko srečamo v švicarskem kazenskem pravu, kjer je predvidena možnost, da se švicarskemu državljanu, ki je storil kaznivo dejanje v tujini, v Švici sodi po kazenskem zakonu države, v kateri je bilo izvršeno kaznivo dejanje, če je ta za storilca milejši. Slovensko sodišče bo za kazniva dejanja, izvršena v tujini, vselej sodilo po našem kazenskem zakoniku. Edino pri blanketnih kaznivih dejanjih (npr. kaznivo dejanje povzročitve prometne nesreče iz malomarnosti) bo naše sodišče moralo uporabiti tudi ustrezne tuje predpise, ki naj bi bili kršeni.

bomo v nadaljevanju zaradi poenostavitve govorili zgolj o represivni oblasti in pogojih za njen obstoj. Če ne bo posebej opozorjeno drugače, velja, da je skupaj z obstojem represivne oblasti države podana tudi njena jurisdikcija.

V izogib morebitni terminološki zmedi je treba zgolj še opozoriti, da se v nekaterih pravnih sistemih, zlasti iz anglosaksonskega pravnega kroga, med pojmom represivne oblasti in jurisdikcije ne razlikujejo, temveč uporabljajo pojem jurisdikcije kot višji skupni pojem, ki obsega oboje, tako »*jurisdiction to prescribe*« (s čimer je v bistvu mišljena naša represivna oblast), kot tudi »*jurisdiction to adjudicate*« (kar ustreza našemu pojmu jurisdikcije).¹²³⁰

2.2. Širitev represivne oblasti preko meja države

Najbolj temeljno pravilo glede veljavnosti slovenskega kazenskega zakonika je, da ta velja za kazniva dejanja, ki so izvršena na ozemlju Republike Slovenije, ne glede na državljanstvo storilca ali žrtve kaznivega dejanja (teritorialno načelo, angl. *territorial principle*). V primeru, da so izpolnjeni določeni pogoji, pa slovenski kazenski zakonik velja tudi za kazniva dejanja, ki so bila izvršena v tujini. Številne države namreč širijo svojo represivno oblast onkraj svojih meja. Razlogov za širitev represivne oblasti preko meja države je več: države imajo pogosto interes, da njihovi državljani spoštujejo domače kazensko pravo tudi takrat, kadar so v tujini, prav tako imajo interes, da s svojim kazenskim pravom varujejo pravne dobrine, ki so posebnega pomena za državo ali njene državljane, tudi kadar se v te dobrine posega iz tujine; končno pa gre tudi za razloge mednarodne solidarnosti in skupnih prizadevanj za zmanjševanje kriminalitete. Če država ne bi širila represivne oblasti preko svojih meja, bi lahko prišlo do situacije, ko bi njeni državljani izvršili kazniva dejanja v tujini in bi se zatekli v domovino, kjer jih ne bi bilo mogoče kazensko preganjati. Zato je že Hugo Grotius izoblikoval načelo *aut dedere aut punire* (»bodisi izroči bodisi kaznuj«), skladno s katerim morajo države storilcem kaznivih dejanj z mednarodnim elementom bodisi same soditi in jim izreči kazen bodisi jih izročiti drugi državi, da jim sodi le-ta. Ker države kontinentalne Evrope praviloma niso naklonjene izročanju lastnih državljanov, morajo veljavnost svojega kazenskega prava urediti tako, da je le-to uporabljivo tudi v primeru kaznivih dejanj, ki jih njihovi državljani izvršijo v tujini.

Pogoje, ki so potrebni za to, da bi slovensko kazensko pravo veljalo tudi za kazniva dejanja, izvršena v tujini, navadno predstavimo v obliki načel. Gre za naslednja načela: načelo registracije ladje, načelo registracije letala, realno načelo (angl. *protective principle*), aktivno personalitetno načelo (angl. *active personality principle*), pasivno personalitetno načelo (angl. *passive personality principle*) in univerzalno načelo (angl. *principle of universal jurisdiction*). Vsebina posameznih načel bo predstavljena v nadaljevanju.

¹²³⁰ Prim. Ambos, 2006: 3.

2.3. Načeli registracije ladje in registracije letala

KZ-1 v 1. odstavku 10. člena (prej 1. odstavek 120. člena KZ-94) določa, da velja za vsakogar, ki stori kaznivo dejanje na ozemlju Republike Slovenije (teritorialno načelo), nato pa v 2. in 3. odstavku razširi svojo veljavnost tudi na kazniva dejanja, izvršena na domačih ladjah in letalih. Izraz »ozemlje Republike Slovenije« je bil posebej opredeljen v 126. členu KZ-94 kot »kopno ozemlje, obalno morje in vodne površine znotraj meja [Republike Slovenije] ter zračni prostor nad njimi«. KZ-1 pojma ozemlja Republike Slovenije ne določa več in definicijo prepušča mednarodnemu pravu in področnim zakonom.

Širitve veljavnosti kazenskega zakonika na domače ladje ne upravičujemo več z idejo, da naj bi bila ladja pravzaprav »plavajoče ozemlje« (*territoire flottant*) neke države, kot so učile starejše teorije, temveč s pravno dolžnostjo države, da zagotavlja red na svojih ladjah.¹²³¹ Če takšne določbe ne bi bilo, ravnanje ljudi na ladji, kadar bi se ta nahajala na odprtem morju, ne bi bilo podvrženo represivni oblasti nobene države. Vendar pa se določba 2. odstavka 10. člena KZ-1 (prej 2. odstavka 120. člena KZ-94), ki ureja načelo registracije ladje, ne omejuje zgolj na plovbo po odprtem morju, temveč velja ne glede na to, kje se ladja ob storitvi dejanja nahaja (tudi če je npr. v tujem pristanišču).¹²³² Zakon ne dela razlik pri načelu registracije ladje, ne glede na to, ali gre za vojaško ali civilno ladjo.

Podobno kot načelo registracije ladje tudi načelo registracije letala (člen 10/III KZ-1, prej člen 120/III KZ-94) določa, da velja slovenski kazenski zakonik za vsakogar, ki stori kaznivo dejanje na domačem letalu. Tudi to načelo se upravičuje z dolžnostjo države, da zagotavlja red na svojih letalih, pa tudi s povsem praktičnimi razlogi, saj je državi, skozi katere zračni prostor letalo leti ob izvršitvi kaznivega dejanja, izvrševanje njene represivne oblasti oteženo; v primeru, ko bi bilo kaznivo dejanje izvršeno nad odprtim morjem, pa nobena država ne bi mogla izvrševati represivne oblasti na podlagi teritorialnega načela. Pri tem načelu (za razliko od načela registracije ladje) KZ-1 (prej enako KZ-94) *različno obravnava vojaška in civilna letala*: veljavnost slovenskega kazenskega zakonika v primeru civilnih letal omejuje na kazniva dejanja, ki so izvršena med letom, medtem ko pri vojaških letalih takšne omejitve ni, tako da slovenski kazenski zakonik velja ne glede na to, kje je bilo vojaško letalo ob storitvi kaznivega dejanja.

Seveda lahko v povezavi z načeli registracije ladje in registracije letala pride do situacije, ko si represivno oblast lasti več držav.

Primer: storilec izvrši kaznivo dejanje na slovenski ladji, medtem ko je le-ta zasidrana v tujem pristanišču. Republika Slovenija bi svojo represivno oblast utemeljevala na podlagi načela registracije ladje, medtem ko bi država, v katere pristanišču je bilo dejanje izvršeno, utemeljevala svojo represivno oblast na podlagi teritorial-

¹²³¹ Novoselec, 2003: 97.

¹²³² Če do kaznivega dejanja na domači ladji pride medtem, ko je ladja v domačem pristanišču ali pluje v domačem obalnem morju, uporaba načela registracije ladje ni potrebna, saj gre za kaznivo dejanje, ki je izvršeno na domačem »ozemlju« in je mogoče uporabiti teritorialno načelo.

nega načela.¹²³³ V takšnih primerih načeloma velja, da je storilca pri nas mogoče preganjati, ne glede na to, da je podana tudi represivna oblast drugih držav.

Posebno vprašanje pa je, kako postopati, če je bil storilec za to isto kaznivo dejanje v tujini že preganjan. Ustava Republike Slovenije v 31. členu določa prepoved ponovnega sojenja o isti stvari, skladno s katerim nihče ne sme biti ponovno obsojen ali kaznovan zaradi kaznivega dejanja, za katero je bil kazenski postopek zoper njega pravnomočno ustavljen ali je bila obtožba zoper njega pravnomočno zavrnjena ali je bil s pravnomočno sodbo oproščen ali obsojen. Vendar pa se prepoved ponovnega sojenja o isti stvari (pogosto imenovana tudi *ne bis in idem*) nanaša le na kazenske postopke v Republiki Sloveniji, zato je pod določenimi pogoji mogoče, da se storilcu, ki se mu je v tujini že sodilo, pri nas sodi še enkrat.¹²³⁴ Tako naš kazenski zakonik določa (člen 14/I KZ-1, prej člen 124/I KZ-94), da se v primeru teritorialnega načela, načela registracije ladje in registracije letala storilcu pri nas lahko sodi še enkrat, vendar le z dovoljenjem ministra za pravosodje.¹²³⁵ V primeru, da se storilcu sodi še enkrat, bi bilo seveda nepravilno, da bi bil storilec za isto kaznivo dejanje kaznovan dvakrat. Zato kazenski zakonik vsebuje pravilo o vštevanju kazni (15. člen KZ-1, prej 125. člen KZ-94), po katerem se pripor, odvzem prostosti med izročitvenim postopkom ter kazni, ki jo je storilec po sodbi tujega sodišča že prestal, vštejejo v kazni, ki jo izreče za isto kaznivo dejanje domače sodišče.

2.4. Realno načelo

Realno načelo (imenujemo ga zaščitno ali pa varstveno načelo) omenjamo predvsem informativno, ni pa verjetno, da bi bili v povezavi z vojaškimi misijami v tujini pogosto izpolnjeni pogoji za njegovo uporabo. Bistvo tega načela je, da država svoji represivni oblasti podredi nekatera kazniva dejanja, izvršena v tujini, za katera ocenjuje, da so zanj še posebej nevarna in da v tujini ne bodo ustrezno preganjana. Pri nas so kot takšna kazniva dejanja določena ponarejanje denarja, terorizem (dodano v KZ-1) in kazniva dejanja iz poglavja kaznivih dejanj zoper suverenost Republike Slovenije in njeno demokratično ustavno ureditev (33. poglavje KZ-1, prej 33. poglavje KZ-94 z za spoznanje drugačnim naslovom). Nekateri države realno načelo v zadnjem času širijo onkraj njegove izvirne oblike (po kateri je realno načelo namenjeno varovanju *lastnih* državnih interesov), s tem ko uporabnost načela predpisujejo tudi za kazniva dejanja, ki napadajo vitalne interese zavezniških držav (npr. drugih držav članic NATA).¹²³⁶ Tudi pri realnem načelu velja, da se storilcu, ki se mu je v tujini že sodilo, pod določenimi pogoji sme (v nekaterih primerih pa celo mora) soditi tudi pri nas. V tem primeru seveda veljajo že omenjena pravila o vštevanju kazni in drugih oblik odvzema prostosti, ki jih je storilec za to kaznivo dejanje že prestal.

¹²³³ Gre za vprašanje t.i. konflikta jurisdikcij, ki bo podrobneje obravnavano spodaj (tako na splošno kot tudi s posebnim ozirom na mirovne operacije v tujini).

¹²³⁴ O slabostih takšne rešitve glej razdelek »Konflikt jurisdikcij«, spodaj.

¹²³⁵ Po novem KZ-1 zahteva, da mora dovoljenje ministra za pravosodje vsebovati tudi opozorilo, pod kakšnimi pogoji se s pregonom ne krši prepoved ponovnega sojenja o isti stvari.

¹²³⁶ Degan/Pavišič, 2005: 123.

2.5. Aktivno personalitetno načelo

Ključnega pomena z vidika morebitnih kaznivih dejanj, ki jih vojaki izvršijo na misijah v tujini, je aktivno personalitetno načelo. Skladno s tem načelom velja slovenski kazenski zakonik za vse državljane Republike Slovenije, ki storijo kaznivo dejanje v tujini. Aktivno personalitetno načelo zagotavlja, da slovenski državljani spoštujejo domači pravni red tudi če so v tujini, hkrati pa onemogoča, da bi v Sloveniji našli zatočišče pred pregonom za kazniva dejanja, ki so jih izvršili v tujini, kar je pomemben vidik mednarodne solidarnosti pri preprečevanju kriminalitete. Ker Republika Slovenija svojih državljanov ne izroča (razen v primeru, da obveznost izročitve izhaja iz mednarodne pogodbe, s katero Slovenija prenaša izvrševanje dela suverenih pravic na mednarodno organizacijo – 47. člen Ustave Republike Slovenije), jim mora za kazniva dejanja, ki so jih izvršili v tujini, soditi sama (načelo *aut dedere aut iudicare*).

Aktivno personalitetno načelo velja s pomembno omejitvijo, skladno s katero mora biti dajanje, ki ga naš državljan izvrši v tujini, kaznivo ne samo po našem pravu, temveč tudi po pravu države, v kateri je bilo izvršeno. Ta pogoj je pogosto poimenovan *pogoj identitete norme*, vendar je ustrežnejše poimenovanje *pogoj dvojne kaznivosti* (angl. *double criminality*), saj se ne zahteva, da bi imela tuja država identično kazensko normo, kot jo imamo pri nas (popolno ujemanje je namreč le malo verjetno), temveč zadošča že, da je dejanje inkriminirano tudi v državi, v kateri je bilo izvršeno, ne glede na to, kakšna natanko je dikcija tamkajšnjega zakona. Smisel pogoja dvojne kaznivosti je, da naših državljanov ne bi preganjali za dejanja, ki v državi, kjer so bila izvršena, sploh niso kazniva. Vendar pa pogoj dvojne kaznivosti ni absoluten: tudi če dejanje v državi, v kateri je bilo izvršeno, ni kaznivo, lahko v primerih, ko je slovenski državljan dejanje izvršil proti slovenskemu državljanu ali Republiki Sloveniji, storilca pri nas preganjamo, če zgolj z dovoljenjem ministra za pravosodje (člen 14/IV KZ-1, prej člen člen 124/IV KZ-94).

Aktivno personalitetno načelo se za razliko od doslej obravnavanih načel lahko uporablja zgolj *subsidiarno*. To pomeni, da je na podlagi tega načela slovensko kazensko pravo mogoče uporabiti le, če kazenskopravna intervencija zoper storilca v tujini ni bila zadostna. Kazenski zakonik tako izrecno določa (člen 14/II KZ-1, prej člen 124/II KZ-94), v katerih primerih slovenskega državljana, ki je storil kaznivo dejanje v tujini, pri nas *ne smemo kazensko preganjati*. To so naslednji trije primeri:

1. če je storilec kaznen, na katero je bil v tujini obsojen, popolnoma prestal ali je bilo skladno z mednarodno pogodbo določeno, da bi v tujini izrečeno kaznen prestal v Republiki Sloveniji;
2. če je bil v tujini s pravnomočno sodbo oproščen ali mu je bila kaznen odpuščena ali pa je izvršitev kazni zastarala;
3. če se za kaznivo dejanje po tujem zakonu preganja na zahtevo oškodovanca, takšna zahteva pa ni bila vložena oziroma je bila umaknjena.

Vidimo lahko, da aktivno personalitetno načelo v večji meri upošteva prepoved ponovnega sojenja o isti stvari (*ne bis in idem*), s tem ko prepoveduje ponovno sojenje v navedenih primerih. Vendarle tudi to načelo dopušča izjemo, ko je storilcu

mogoče za isto kaznivo dejanje soditi še enkrat. Gre za primer, ko je bil storilec v tujini obsojen, izrečene kazni pa ni popolnoma prestal. V tem primeru se del kazni, ki ga je storilec prestal v tujini, seveda všeteje v kazen, ki jo izreče naše sodišče (15. člen KZ-1, prej 125. člen KZ-94).

2.6. Pasivno personalitetno načelo

Z vidika kaznivih dejanj, ki jih zoper slovenske vojake v tujini izvršijo tuji državljani, je pomembno pasivno personalitetno načelo. Skladno s tem načelom velja slovenski kazenski zakonik tudi v primeru kaznivih dejanj, ki jih tuji državljani v tujini izvršijo proti slovenskim državljanom ali proti Republiki Sloveniji (kolikor ne gre za kazniva dejanja, ki so že pokrita z realnim načelom). Smisel pasivnega personalitetnega načela je zavarovati naše državljane, ki so v tujini žrtve kaznivih dejanj oziroma zavarovati pravne dobrine, ki so lastne Republiki Sloveniji.¹²³⁷ Enako kot pri aktivnem personalitetnem načelu se zahteva tudi, da je izpolnjen *pogoj dvojne kaznivosti*, predvidena pa je ena izjema: če dejanje, v državi, v kateri je bilo storjeno, ni kaznivo, se sme storilec pri nas preganjati *z dovoljenjem ministra za pravosodje*, vendar le v primeru, da gre za dejanje, ki je v času storitve veljalo za kaznivo dejanje *po splošnih pravnih načelih, priznanih s strani mednarodne skupnosti*. S pojmom »splošna pravna načela, priznana od mednarodne skupnosti« je mišljeno mednarodno kazensko pravo v smislu sistema kazenskopravnih norm, ki potem, ko jih ratificira določeno število držav, veljajo neodvisno od nacionalne kazenske zakonodaje.¹²³⁸

Tudi pasivno personalitetno načelo je *subsidiarno* v smislu, da ga mogoče uporabiti le, če kazenskopravna intervencija zoper storilca v tujini ni bila zadostna. Enako kot pri aktivnem personalitetnem načelu tudi pri pasivnem personalitetnem načelu storilca pri nas ni dopustno preganjati v treh primerih, ki smo jih našteali zgoraj (ko je kazen v tujini že prestal; ko je bil v tujini pravnomočno oproščen; ko se kaznivo dejanje po tujem zakonu preganja na zahtevo oškodovanca, takšna zahteva pa ni bila vložena). Tudi v zvezi s pasivnim personalitetnim načelom torej velja, da je storilcu pri nas mogoče soditi še enkrat, če je bil v tujini obsojen, izrečene kazni pa ni popolnoma prestal (del kazni, ki je bil prestan v tujini, se všeteje v kazen, ki jo izreče naše sodišče).

Posebej je treba opozoriti na primere, ko bi slovenski vojak na misiji v tujini izvršil kaznivo dejanje zoper slovenskega vojaka. V takšnih primerih je nesporno mogoče uporabiti slovenski kazenski zakonik, nekaj nejasnosti pa se je pojavilo pri vprašanju, ali se ga v takšnem primeru uporablja na podlagi aktivnega ali pasivnega personalitetnega načela. Navedena dilema je zgolj navidezna, saj v resnici ne gre za konkurenco navedenih načel. Pasivno personalitetno načelo v takšnih primerih namreč ni uporabljivo, saj po volji zakona pride v poštev le za *tujca*, ki v tujini izvrši kaznivo dejanje zoper slovenskega državljanca ali zoper Republiko Slovenijo. To pomeni, da je v navedenih primerih uporabljivo le aktivno personalitetno načelo.

¹²³⁷ Bavcon/Šelih s sodelavci, 2003: 132.

¹²³⁸ Bavcon/Šelih s sodelavci, 2003: 133.

2.7. Univerzalno načelo

Zadnje načelo, ki omogoča širitev represivne oblasti države preko njenih meja, je univerzalno načelo. Na podlagi tega načela je mogoče slovenski kazenski zakonik pod določenimi pogoji uporabiti tudi za tujce, ki v tujini izvršijo kaznivo dejanje zoper tujca ali zoper tujo državo. Pri univerzalnem načelu gre torej za širitev represivne oblasti tudi na zadeve, ki jih z našo državo praktično nič ne veže (niti kraj storitve niti državljanstvo storilca niti državljanstvo žrtve). Univerzalno načelo je predvsem *izraz mednarodne solidarnosti*, saj se z njim države zavežejo preganjati storilce kaznivih dejanj tudi takrat, kadar za to nimajo posebnega interesa. Gre za enega izmed načinov preprečevanja, da bi določena država (ali skupina držav) postala zatočišče za storilce kaznivih dejanj iz drugih držav, ki bi se lahko zanesli na to, da država, v katero so se zatekli, ne bo imela pravne podlage in interesa, da bi jih preganjala.

Uporaba slovenskega kazenskega zakonika v situacijah, ko bi bili slovenski vojaki na tujem žrtve ali storilci kaznivih dejanj, je pokrita z že prej obravnavanimi načeloma pasivne in aktivne personalitete. Kljub temu pa v zvezi z vojaškimi misijami na tujem tudi univerzalno načelo ni nepomembno. To načelo namreč omogoča *tretjim državam* (državam, ki niso niti pošiljateljice niti gostiteljice misije), da svoji represivni oblasti in jurisdikciji svojih sodišč podvržejo kazniva dejanja, ki so jih v tujih državah izvršili pripadniki tujih oboroženih sil. Možnosti takšne intervencije tretjih držav se praviloma ni moč povsem izogniti, saj morebitne pogodbe, ki jih sklenejo države pošiljateljice in države gostiteljice glede jurisdikcije za primer kaznivih dejanj vojakov pošiljateljice, veljajo le med pogodbenicama in ne morejo ustvarjati obveznosti za tretje države.

Na vprašanje, pod katerimi pogoji bi slovenskemu vojaku za dejanje, ki ga je izvršil na misiji v tujini, lahko sodila tretja država, ni mogoče dati izčrpnega odgovora, saj se pogoji za uporabo univerzalnega načela od države do države nekoliko razlikujejo. Vendarle pa si je mogoče ustvariti dokaj jasno sliko na podlagi ureditve univerzalnega načela pri nas, saj je ta vsaj v bistvenih elementih primerljiva z rešitvami iz drugih kazenskopravnih sistemov, ki univerzalno načelo poznajo.

Tako kot aktivno personalitetno in pasivno personalitetno načelo je tudi univerzalno načelo *subsidiarno* in vezano na *pogoj dvojne kaznivosti*. Glede pogoja dvojne kaznivosti je predvidena enaka izjema kot pri pasivnem personalitetnem načelu: slovenski kazenski zakonik se sme uporabiti tudi zoper tujega državljana, ki je v tuji državi izvršil kaznivo dejanje, ki tam ni bilo določeno kot kaznivo dejanje, z dovoljenjem ministra za pravosodje in če gre za dejanje, ki je v času storitve veljalo za kaznivo dejanje po splošnih pravnih načelih, priznanih od mednarodne skupnosti.

Nadaljnja omejitev uporabe univerzalnega načela je ta, da je to načelo uporabljivo le, če se storilec *zaloti na ozemlju Republike Slovenije, pa se ne izroči tuji državi*. Ta omejitev je razumljiva, saj bi v nasprotnem primeru pri nas lahko sodili (seveda ob upoštevanju subsidiarnosti in dvojne kaznivosti) praktično za vsa kazniva dejanja, ki so izvršena kjerkoli na svetu. Slovensko pravosodje kajpak nima ne možnosti ne ambicij postati tovrsten »svetovni kazenski tribunal«, zato je zako-

nodajalec uporabo univerzalnega načela omejil na primere, ko se storilca zaloti pri nas, pa se ga ne izroči: na ta način je vzpostavljena ena izmed varovalk, da Slovenija ne postane zatočišče storilcev kaznivih dejanj, hkrati pa domače pravosodje ni pretirano obremenjeno.¹²³⁹ Kljub navedenim omejitvam uporabe univerzalnega načela pa je z ozirom na primerjalnopravne rešitve mogoče reči, da slovenski pravni red predvideva relativno široko uporabo tega načela. V številnih kazenskoprvnih sistemih se namreč uporaba univerzalnega načela omejuje na *težja kazniva dejanja*, pri nas pa takšne omejitve ne poznamo.

2.8. Ekskurz: praktični primeri uporabe univerzalnega načela

Praktično uporabo univerzalnega načela, s katerim države svojo represivno oblast in jurisdikcijo širijo daleč preko svojih meja, nazorno ilustrirajo sodbe, ki so jih nemška sodišča izrekla storilcem kaznivih dejanj vojnih hudodelstev (angl. *war crimes*) in genocida (angl. *genocide*) na področju nekdanje Jugoslavije.¹²⁴⁰ Šlo je sojenja državljanom nekdanjih jugoslovanskih republik, osumljenih izvršitve navedenih kaznivih dejanj v času vojne na področju nekdanje Jugoslavije, ki so jih zalotili in prijeli na območju ZRN in jih niso predali MKSJ. Tako je prvo obsodbo, ki so jo v svoji zgodovini nemška sodišča izrekla za kaznivo dejanje genocida, izreklo deželno sodišče v Düsseldorfu obdolžencu *Nikoli Jorgiću*, ki ni bil nemški državljan, katerega žrtve niso bili nemški državljani in za kaznivo dejanje, ki je bilo izvršeno v tujini.¹²⁴¹ Obdolženec je izpodbijal pristojnost nemških sodišč, vendar pa sta obsodbo potrdila nemško zvezno sodišče in nemško ustavno sodišče. V približno enakem času je za udeležbo (angl. *complicity*) pri kaznivem dejanju genocida, prav tako po univerzalnem načelu, sodilo tudi Bavarsko deželno sodišče obdolžencu *Novislavu Dajiću*, ki pa je glede udeležbe pri genocidu izreklo oprostilno sodbo, ker ni bilo dokazano, da je obdolženec vedel za namen glavnih storilcev, uničiti etnično skupino bosanskih Muslimanov ali da bi imel sam takšen namen.¹²⁴² Sodišče je *Dajića* obsodilo za druga kazniva dejanja, med drugim za udeležbo pri 14 kaznivih dejanjih umora. Kasneje so nemška sodišča na podlagi univerzalnega načela izrekla še več obsodb zaradi kaznivega dejanja genocida in vojnih hudodelstev (ter udeležbe pri navedenih kaznivih dejanjih).¹²⁴³

Kot zanimivost, ki zadeva uporabo univerzalnega načela, je treba omeniti še belgijski zakon o univerzalni jurisdikciji iz leta 1993. Ta zakon je predvidel možnost, da belgijska sodišča na podlagi univerzalnega načela sodijo storilcem

¹²³⁹ Kot zanimivost je treba opozoriti, da nekateri kazenskoprvni sistemi niso poznali takšne omejitve pri uporabi univerzalnega načela (zelo znan je belgijski zakon o univerzalni jurisdikciji iz leta 1993), kar je povzročilo, da so bile v Belgiji vložene številne ovadne iz celega sveta, tudi zoper državnike svetovnih velesil. Nadrobneje glej spodaj (Ekskurz: praktični primeri uporabe univerzalnega načela).

¹²⁴⁰ Izvrsten pregled teh sodb je na voljo v Ambos/Wirth: *Genocide and War Crimes in the Former Yugoslavia Before German Criminal Courts*, objavljeno v knjigi Fischer (ur.): *International and national prosecution of crimes under international law*.

¹²⁴¹ Gre za sodbo OLG Düsseldorf z dne 26. septembra 1997 (zadeva *Jorgić*).

¹²⁴² Sodba BayObLG z dne 23. maja 1997 (zadeva *Dajić*). Obe sodbi nemških sodišč sta citirani po delu navedenem v predprejšnji opombi.

¹²⁴³ Glej Ambos/Wirth, op. cit.

mednarodnih hudodelstev ne glede na to, kje so se zgodila, in celo *ne glede na to, ali se storilci nahajajo v Belgiji*. Na podlagi tega zakona so bili obsojeni nekateri storilci mednarodnih hudodelstev v Ruandi, ki so bili prijeti v Belgiji.

Ker navedeni zakon kot pogoj ni postavljaj uporabe univerzalnega načela, da se mora domnevni storilec nahajati v Belgiji, je bilo belgijsko pravosodje kmalu izpostavljeno številnim ovadbam zoper domnevne storilce mednarodnih hudodelstev z vsega sveta, med drugim zoper Ariela Sharona, Yaserja Arafata, Georgea H.W. Busha, Collina Powella in Dicka Cheneya. Zaradi številnosti tovrstnih ovadb in z njimi povezanih političnih pritiskov iz tujine je belgijski parlament navedeni zakon spremenil in možnost uporabe univerzalnega načela bistveno zožil.

2.9. Konflikt jurisdikcij

Na podlagi zgoraj povedanega je razvidno, da so možne in celo zelo verjetne situacije, ko si glede določenega kaznivega dejanja represivno oblast (in s tem tudi jurisdikcijo) lasti več držav. Kot ilustracijo je mogoče vzeti primer pripadnika oboroženih sil, ki na misiji v tujini izvrši kaznivo dejanje. V takšnem primeru bo država pošiljateljica svojo represivno oblast utemeljevala z aktivnim personalitnim načelom (glede na to, da je storilec njen državljan), država gostiteljica pa s teritorialnim načelom (glede na to, da je bilo kaznivo dejanje izvršeno na njenem ozemlju). V takšnih primerih govorimo o (pozitivnem) konfliktu jurisdikcij.¹²⁴⁴

Situacije, v katerih so hkrati izpolnjeni pogoji za uporabo kazenskih zakonikov več držav, načeloma v kazenskem pravu niso nič neobičajnega. Ne gre za »kolizijo« pravni redov (kot temu pravijo v mednarodnem zasebnem pravu), saj se represivne oblasti posameznih držav med sabo ne izključujejo. Takšen vzporeden obstoj več represivnih oblasti hkrati je do določene mere celo zaželen, saj je na ta način možnost, da bi se storilci kaznivih dejanj izognili kazenskemu pregonu, manjša.¹²⁴⁵

Vendarle pa je z vidika obdolžencev in pa tudi smotrnosti mogoče negativno oceniti dejstvo, da se postopek izvede v več državah. Res je sicer, da se je pretirani strogosti do obdolžencev delno mogoče izogniti s pravilom o vštevanju kazni, ki jo je obdolženec že preстал v drugi državi, vendar pa je treba upoštevati, da že sam kazenski postopek pomeni določen poseg v obdolženčeve osebnostne pravice (*»The process is the punishment«*), zato bi se bilo treba večkratnim sojenjem o isti stvari izogibati.¹²⁴⁶ To je mogoče napraviti na podlagi mednarodnih pogodb, s katerimi si države pogodbenice jasno in določno razdelijo pristojnosti za primer konfliktov jurisdikcije, vendar pa takšnih mednarodnih pogodb zaenkrat skorajda ni. Rešitev, ki preostane, je, da se konflikt jurisdikcije reši s pomočjo določitve ranga (prednostne lestvice) načel, na katerem posamezna država utemeljuje svojo represivno oblast in jurisdikcijo. Vendar pa tudi splošno zavezujoča pravila mednarodnega prava o tem, kateremu načelu je treba dati prednost, za enkrat ne obstajajo,¹²⁴⁷ zato je konflikt

¹²⁴⁴ V literaturi je mogoče zaslediti tudi poimenovanje konflikt represivnih oblasti – glej Ambos, 2006: 71. Tukaj se bomo držali bolj uveljavljenega izraza konflikt jurisdikcij.

¹²⁴⁵ Prim. Novoselec, 2003: 95.

¹²⁴⁶ Prim. Ambos, 2006: 70.

¹²⁴⁷ Prim. Ambos, 2006: 71.

jurisdikcij eno od vprašanj mednarodnega kazenskega prava (v širšem smislu), ki trenutno (še) niso zadovoljivo rešena. Navedeni problem je, kot bomo videli v nadaljevanju, še bolj zaostren v primeru kaznivih dejanj, ki jih izvršijo pripadniki mirovnih operacij.

2.10. Konflikt jurisdikcij v primeru mirovnih operacij

Vse doslej povedano o pogojih za obstoj represivne oblasti in vzporednem obstoju represivnih oblasti več držav načeloma velja tudi glede morebitnih kaznivih dejanj, do katerih pride na mirovnih operacijah.¹²⁴⁸ Vendar pa so se zaradi specifične narave mirovnih operacij na tem področju izoblikovale nekatere posebne rešitve.¹²⁴⁹

Prikličimo si v spomin primer pripadnika oboroženih sil, ki na misiji v tujini izvrši kaznivo dejanje. Kot smo že ugotovili, sta v takšnem primeru vzporedno podani represivna oblast države gostiteljice (teritorialno načelo) in države pošiljateljice (aktivno pesonalitetno načelo). V običajnih okoliščinah bi represivno oblast praviloma najprej izvajala država, kjer je bilo dejanje storjeno (razen v primerih, ko bi pregon storilca odstopila drugi državi ali pa ko bi storilec pobegnil), država pošiljateljica pa bi skladno s pravilom o subsidiarni uporabi aktivnega personalitenege načela storilca preganjala le, če kazenskopravna reakcija v tujini ne bi bila zadostna. Takšen »vrstni red« je po pravni plati utemeljen s suvereno pravico držav, da primarno izvajajo represivno oblast za kazniva dejanja, izvršena na njihovem ozemlju, po praktični plati pa mu govori v prid dejstvo, da je v državi, kjer je bilo dejanje izvršeno, praviloma lažje izpeljati kazenski postopek (lažji dostop do prič in dokazov).¹²⁵⁰

Toda v primeru mirovnih operacij je situacija nekoliko drugačna, saj države pošiljateljice praviloma želijo svoje vojake zaščititi pred potencialnimi kazenskimi pregoni v državi gostiteljici. Nadalje je treba tudi upoštevati, da mirovne operacije pogosto potekajo na območjih, kjer ni delujočega pravnega sistema oziroma kjer pravni sistem ni sposoben zagotoviti varstva temeljnih človekovih pravic obdolžencev. Zato države pošiljateljice iščejo načine, kako se izogniti možnosti, da bi se njihovim vojakom sodilo v tujini. Iz mirovnih operacij pod okriljem ZN sta znana sistema imunitet (ki sicer niso absolutne) in sporazumov o izključni jurisdikciji države pošiljateljice.¹²⁵¹ Na ta način je mogoče zagotoviti politično pripravljenost držav članic ZN, da bodo svoje vojake poslale na mirovne operacije, hkrati pa se odprejo novi problemi. Sporazumi o izključni jurisdikciji države pošiljateljice ne morejo zagotoviti, da bo država pošiljateljica svoje vojake dejansko preganjala in ustrezno kaznovala. Dosedanje izkušnje kažejo na precej nizko pri-

¹²⁴⁸ Osterman (2006: 79) opozarja, da med stranske učinke mirovnih operacij neizogibno sodijo tudi deviantni pojavi, psihosomatske incidence, socialni problemi različnih nivojev in seveda tudi kazniva dejanja.

¹²⁴⁹ V prispevku izhajamo iz evrokontinentalnega pristopa k vprašanju represivne oblasti. Za pregleden prikaz razlik med ameriškim in slovenskim načinom obravnavanja kaznivih dejanj storjenih na mirovnih operacijah glej Osterman, 2006: 79-90-

¹²⁵⁰ Prim. Ambos, 2006: 71-72.

¹²⁵¹ Za podrobnejši prikaz načinov omejevanja kazenske odgovornosti pripadnikov mirovnih operacij ZN glej Grabovec, 2007.

pravljeno držav kazensko preganjati svoje vojake za domnevna kazniva dejanja, izvršena na mirovni misijah. Razloge za takšno zadržanost je iskati predvsem v tem, da države nerade javno priznajo možnost, da so njihovi vojaki na mirovni operacijah izvršili kazniva dejanja.¹²⁵² Če pa do pregona pride, je večkrat težko onkraj razumnega dvoma dokazati posameznikovo krivdo za kaznivo dejanje, ki je bilo nemara izvršeno na drugem kontinentu, glede na to, da je dostop sodišča do žrtev, prič in drugih dokazov otežen.¹²⁵³ In končno, če do pregona pride in je na voljo tudi dovolj dokazov za obsodbo, je »kaznovalna politika« sodišč držav pošiljateljic do svojih vojakov lahko tudi izrazito protekcionistična.

Eden pomembnejših pogojev za uspešno izvedbo mirovni operacij je ta, da pripadniki oboroženih sil, ki jih izvajajo, v lokalnem okolju uživajo zaupanje in (vsaj relativno) naklonjenost ljudi. Zato je pomembno, da se glede deviantni ravnanj (vključno s kaznivimi dejanji) ne vzpostavi politika »dvojni standardov«, ki bi bila slepa za kršitve, katerih storilci so pripadniki mirovni sil.¹²⁵⁴ Poročilo pravnih strokovnjakov o zagotavljanju odgovornosti osebja ZN za kazniva dejanja, izvršena na mirovni operacijah¹²⁵⁵ navaja, da je v zadnjih desetletjih prihajalo do mnogih primerov kaznivih dejanj, katerih storilci so bili pripadniki mirovni operacij, med drugim tudi kaznivih dejanj zoper spolno nedotakljivost (ta so bila še posebej izpostavljena medijski pozornosti). Zato v zadnjem času pod okriljem ZN potekajo intenzivna prizadevanja¹²⁵⁶ vzpostaviti sistem, ki bo sposoben konflikt jurisdikcij, do katerega lahko pride v primeru kaznivih dejanj pripadnikov mirovni operacij, sposoben rešiti na način, ki bo lahko vzpostavil občutljivo ravnovesje med interesi držav pošiljateljic na eni strani in zahtevo, da morajo tudi pripadniki mirovni operacij spoštovati mednarodno humanitarno pravo, kazensko pravo države pošiljateljice kot tudi lokalno pravo (pravo države gostiteljice) na drugi strani. Med pomembnejšimi dokumenti s tega področja je že navedeno Poročilo pravnih strokovnjakov o zagotavljanju odgovornosti osebja ZN za kazniva dejanja, izvršena na mirovni operacijah. Poročilo med drugim navaja tudi vrsto možnosti kompromisni rešitev očrtanega problema kot na primer možnost sojenja v državi gostiteljici z asistenco ZN (ki naj obdolžencu zagotovi spoštovanje mednarodni standardov človekovih pravic), potem možnost ustanavljanja posebnih mešanih (hibridni) sodišč kot del pravnega sistema države gostiteljice, končno pa tudi sistem »delitve jurisdikcije«, po katerem bi država gostiteljica na državo pošiljateljico prenesla izvajanje posameznih delov jurisdikcije.¹²⁵⁷

Dokončna rešitev problema konflikta jurisdikcij v primeru mirovni operacij na ravni ZN trenutno še ne obstaja. Posebej pa je treba opozoriti, da ne gre za problem,

¹²⁵² Grabovec, 2007: 26.

¹²⁵³ Prim. Grabovec, 2007: 28.

¹²⁵⁴ Za prikaz spopadanja ZDA s problematiko kaznivih dejanj, izvršeni na mirovni operacijah, glej prikaz ameriškega sistema vojaškega sodstva pri Osterman, 2006: 80-86.

¹²⁵⁵ V celoti se naslov poročila v izvirniku glasi: *Report of the group of legal experts on ensuring the accountability of United Nations staff and experts on mission with respect to criminal acts committed in peacekeeping operations* (UN Doc. A/60/980 (2006)).

¹²⁵⁶ Izčrpen pregled teh prizadevanj je na voljo v Grabovec, 2007.

¹²⁵⁷ *Report of the group of legal experts [...]*, odst. 29-42. Za obširnejši prikaz v slovenskem jeziku glej Grabovec, 2007: 18-27.

ki bi bil značilen zgolj za mirovne operacije ZN, temveč gre za problem, lasten vsem humanitarnim intervencijam na tujem ne glede na to, pod čigavim okriljem potekajo. V tem smislu ne gre zgolj za izziv, s katerim so soočene posamezne države in mednarodne institucije, temveč gre za globalen izziv za mednarodno kazensko pravo. Prav gotovo je ena od možnih rešitev tudi mednarodno kazensko sodstvo, ki izvaja jurisdikcijo *na nadnacionalni ravni*, s čimer je moč preseči nezmožnost ali celo nepripravljenost posameznih držav izvajati jurisdikcijo. Razvoj mednarodnega pravosodja, njegovo današnje podob, ter meje in možnosti njegovega delovanja bomo obravnavali v nadaljevanju.

2.11. Nekatera procesna vprašanja

Kot je bilo že omenjeno, bo pripadnik SV, ki izvrši kaznivo dejanje na mirovni operaciji v tujini, lahko odgovarjal že na podlagi splošnih pravil o krajevni veljavnosti kazenskega zakonika; podobno izhaja tudi iz 6. odstavka 48.a člena o Zakona o obrambi (ki uporabo slovenskega prava širi tudi na disciplinsko in odškodninsko odgovornost za dejanje, ki je bilo izvršeno pri opravljanju vojaške službe ali v zvezi z njo izven države).

Posebno vprašanje pa je, kako v takšnih primerih izvajati tista preiskovalna dejanja, ki jih je treba opraviti v državi gostiteljici (npr. zaslišanje prič). Načelno takšne situacije urejajo določbe Zakona o kazenskem postopku (ZKP), ki se nanašajo na mednarodno pravno pomoč v kazenskopravnih zadevah (členi 514. – 520. ZKP). Vendar pa so te določbe zgolj subsidiarne narave, kar pomeni, da se uporabljajo zgolj v primeru, da ni z mednarodno pogodbo določeno drugače (514. člen ZKP). Praviloma bo ta materija posebej urejena v sporazumu o statusu sil, zato splošne določbe ZKP o mednarodni pravni pomoči ne bodo uporabljive. Navedeni sporazum lahko državo pošiljateljico (v večjem ali manjšem obsegu) pooblašča tudi za opravljanje t.i. *zunajteritorialnih preiskovalnih dejanj*.

Za primer, da bi določeno preiskovalno dejanje (npr. zaslišanje, osebna preiskava, ogled, ipd.) za nas opravil organ druge države, je treba opozoriti, da je to dejanje lahko veljavno (in se nanj sodna odločba lahko upre), čeprav ni bilo opravljeno po organu in na način, kot ga zahteva naš ZKP. V primeru, da bi bil dokaz pridobljen s kršitvijo določene ustavno varovane človekove pravice ali temeljne svoboščine, bi ga moralo sodišče izločiti.¹²⁵⁸

3. Mednarodno kazensko sodstvo

3.1. Uvod: Ideja o »globalni jurisdikciji«

Ideja o »globalni jurisdikciji« mednarodnemu kazenskemu pravu ni tuja. Njeni zametki segajo daleč v zgodovino, njeno uresničevanje pa je svoj vrh doseglo z

¹²⁵⁸ Horvat, 2004: 1076

ustanovitvijo Mednarodnega kazenskega sodišča, v nadaljevanju MKS (angl. *International Criminal Court – ICC*). To sodišče je bilo ustanovljeno z Rimskim statutom Mednarodnega kazenskega sodišča (angl. *Rome statute of the International Criminal Court*), v nadaljevanju Rimski statut, ki je bil sprejet na diplomatski konferenci v Rimu 17. julija 1998 in je začel veljati 1. julija 2002. Takoj je treba opozoriti, da MKS ni instanca, kjer bi bilo mogoče soditi za katerokoli kaznivo dejanje, ki je bilo izvršeno kjerkoli na svetu. Pristojnost sodišča in dopustnost obravnavanja zadeve omejujejo številni pogoji, ki jih bomo obravnavali v nadaljevanju. Vendarle pa je ustanovitev sodišča pomemben korak proti cilju, da »najtežja hudodelstva, ki zadevajo mednarodno skupnosti kot celoto«¹²⁵⁹ ne ostanejo nekaznovana. Preambula sodišča poudarja dolžnost vsake države, da izvaja svojo kazensko jurisdikcijo zoper tiste, ki so odgovorni za mednarodna hudodelstva.¹²⁶⁰ Četudi je poslanstvo MKS zgolj dopolnjevanje kazenske jurisdikcije držav,¹²⁶¹ je njegov posredni vpliv lahko velik: MKS lahko od države pogodbenice prevzame zadevo, če se izkaže, da je država nezmožna ali nepripravljena izvesti preiskavo ali pregon (17. člen Rimskega statuta). Takšen prevzem zadeve zaradi nezmožnosti ali celo nepripravljenosti izvesti preiskavo ali pregon pomeni za državo resno osramotitev v očeh mednarodne skupnosti, zato ustanovitev MKS vzbuja upanje, da bodo države odslej bolj zavzete za pregon storilcev mednarodnih hudodelstev, tudi če bo šlo za lastne državljane. V nadaljevanju bomo kratko predstavili »pot do Rima« (v literaturi priljubljen izraz za razvoj mednarodnega kazenskega sodstva do ustanovitve MKS), nato pa bomo obravnavali vsebino Rimskega statuta ter delovanje MKS.

3.2. Glavne postaje na poti do stalnega mednarodnega kazenskega sodišča

3.2.1. Versajska mirovna pogodba

Ideje o osnovanju mednarodnega sodišča segajo še v srednji vek¹²⁶², prvi konkretni poskus ustanovitve mednarodnega kazenskega sodišča (v smislu kot mednarodno kazensko sodstvo razumemo danes) pa predstavlja Versajska mirovna pogodba iz leta 1919, v katero so bile vnešene tudi določbe o sojenju odgovornim za kršenje zakonov in običajev v vojni ter humanitarnega prava. Kljub temu, da se je s to pogodbo zaveznikom uspelo dogovoriti (tudi) o pregonu glavnih hudodelcev iz prve svetovne vojne, določbe pogodbe, ki so predvidevale pregon (gre za člena 227 in 228), nikoli niso bile realizirane. Glavni obdolženec, nemški cesar Wilhelm II Hohenzollern je poiskal zatočišče na Nizozemskem, do izročitve pa ni prišlo. Glede drugih obdolžencev so zavezniki prepustili sojenje Vrhovnemu sodišču Nemčije z opozorilom, da bodo izvršene določbe Versajske pogodbe o njihovem pregonu, če pregon v Nemčiji ne bo ustrezen. Kljub temu, da je od 45 obdolženih oseb nemško Vrhovno sodišče obsodilo zgolj 12 oseb, in sicer na izrazito nizke zaporne kazni,

¹²⁵⁹ 4. alineja Preambule Rimskega statuta.

¹²⁶⁰ 6. alineja Preambule Rimskega statuta.

¹²⁶¹ 10. alineja Preambule Rimskega statuta.

¹²⁶² Za temeljit pregled zgodovinskega razvoja zamisli o mednarodnem kazenskem sodstvu glej Josipović v Josipović/Krapac/Novoselec 2001: 13-61.

do prevzema pregona s strani mednarodnega sodnega telesa nikoli ni prišlo. Na ta način se je poskus zagotavljanja pravičnosti z instrumenti mednarodne skupnosti v pretežni meri izjalovil.¹²⁶³

3.2.2. Mednarodno vojaško sodišče v Nürnbergu in Mednarodno vojaško sodišče za Daljni vzhod

Prvo delujoče mednarodno kazensko sodišče je bilo ustanovljeno šele po drugi svetovni vojni na podlagi sporazuma, ki so ga ZDA, Sovjetska zveza, Velika Britanija in Francija sklenile 8. avgusta 1945 v Londonu (Londonski sporazum, angl. *London Agreement*). Z navedenim sporazumom je bilo ustanovljeno *Mednarodno vojaško sodišče v Nürnbergu* (v nadaljevanju Nürnbergsko sodišče). Sodišče je bilo pristojno za sojenje glavnim storilcem hudodelstev evropskih sil osi, sodilo pa je na podlagi *Statuta Mednarodnega vojaškega sodišča*¹²⁶⁴, ki je bil sestavni del Londonskega sporazuma. Kazniva dejanja, za katera je bilo sodišče pristojno, so bila hudodelstva zoper mir, vojna hudodelstva in hudodelstva zoper človečnost (angl. *crimes against humanity*). Med pomembnejšimi določbami statuta velja omeniti 7. člen, po katerem uradni položaj obdolžencev ni mogel biti razlog za imuniteto, in 8. člen, po katerem sklicevanje na ukaz nadrejenega ni moglo izključiti kazenske odgovornosti¹²⁶⁵.

Vsaka izmed držav pogodbenic Londonskega sporazuma je imenovala po enega sodnika, enega namestnika sodnika, in tožilca. Pravila postopka je moralo skladno s 13. členom statuta določiti sodišče samo (minimalne procesne pravice pa so bile določene že s samim statutom). Sodišče je obsojencem lahko izreklo smrtno kazen »ali kako drugo kazen, za katero ugotovi, da je pravična« (27. člen statuta). Tako je sodišče obsodilo 12 obdolžencev na smrt, 9 na zaporno kazen, 3 pa je opustilo.

Po tem sojenju je Zavezniški nadzorni svet sprejel Zakon št. 10, ki je omogočal tudi pregon drugih (ne le najvišjih) nacističnih zločincev pod okriljem sodišč, ki so jih v Nemčiji ustanovile sile zavezništva. V okviru teh sodišč je sledilo še več tisoč sojenj, ki so bila izrednega pomena za razvoj mednarodnega kazenskega prava, saj so v marsičem precizirala načela nastavljena v Statutu nürnberškega sodišča.

Ustanovitvi nürnberškega sodišča je sledila ustanovitev *Mednarodnega vojaškega sodišča za Daljni vzhod* s sedežem v Tokiu (tokijsko sodišče). To sodišče je bilo ustanovljeno z deklaracijo vrhovnega poveljnika zavezniških sil za Daljni vzhod z dne 19. januarja 1946. Statut sodišča je bil praktično enak Statutu nürnberškega sodišča, pravna podlaga za ustanovitev sodišča pa je bila Potsdamska deklaracija z dne 26. julija 1945, v kateri so zavezniki, ki so bili v vojni z Japonsko, izjavili, da mora Japonska s kapitulacijo pristati na sojenje vojnim hudodelcem, Japonska pa je v svoji kapitulaciji z dne 2. septembra 1945 na določbe Potsdamske deklaracije izrecno pristala.¹²⁶⁶ Tokijsko sodišče je sodilo 28 obdolžencev: 7 jih je bilo obsojenih na smrt, 16 na kazen dosmrtnega zapora, 2 na kazen zapora, v treh primerih pa je bil postopek ustavljen.

¹²⁶³ Prim. Zagorac v v Bavcon et al., 2003: 58-61.

¹²⁶⁴ Slovenski prevod statuta je na voljo v Bavcon et al., 2003: 241-249.

¹²⁶⁵ Podrobneje bo ureditev ravnanja na ukaz v Statutu nürnberškega sodišča predstavljena v poglavju »Ravnanje po ukazu nadrejenega«.

¹²⁶⁶ Podrobneje o nastanku tokijskega sodišča Zagorac v Bavcon et al. 2003: 67.

3.2.3. Obdobje po Nürnbergu

Po sojenjih v Nürnbergu in Tokiu skoraj pol stoletja ni delovalo nobeno mednarodno kazensko sodišče. V okviru mednarodne skupnosti in še posebej pod okriljem ZN so sicer od zaključka nürnberških sojenj naprej potekale intenzivne razprave o ustanovitvi mednarodnega kazenskega sodišča; s tem vprašanjem so se ukvarjala številna delovna telesa (med najpomembnejšimi velja izpostaviti Komisijo za mednarodno pravo), vendar do konkretizacije ideje nikakor ni moglo priti.¹²⁶⁷ Da zamisel o ustanovitvi mednarodnega kazenskega sodišča dolgo časa ni bila realizirana, nikakor ne pomeni, da ni bilo pravih razlogov za ustanovitev takšnega sodišča. Prav nasprotno: tudi v obdobju po drugi svetovni vojni so se vrstili številni oboroženi spopadi, tako mednarodni kot notranji, v katerih so bila izvršena številna hudodelstva, države pa so, namesto da bi navedena hudodelstva preganjale, pogosto iz političnih razlogov ostale pasivne.¹²⁶⁸

Zakaj kljub dobrim razlogom za mednarodno kazensko sodišče in intenzivnim prizadevanjem za njegovo ustanovitev do ustanovitve vendarle ni prišlo, komentatorji pojasnjujejo z različnimi razlogi. Med njimi omenjajo tudi organizacijske probleme, denimo razdrobitev dela med različna telesa znotraj ZN in pomanjkanje njihovega medsebojnega usklajevanja. Vendar pa tovrstni organizacijski problemi niso bili zgolj slučajni, v njihovem ozadju je bilo namreč mogoče prepoznati politično nepripravljenost držav odreči se delu suverenosti, do katere bi prišlo, če bi njihovim državljanom lahko sodilo mednarodno kazensko sodišče. Vprašanje odstopa suverenosti, v tistem njenem delu, ki se nanaša na represivno oblast države in njeno jurisdikcijo, je bilo še toliko bolj občutljivo v času blokvske delitve sveta, zato ni presenetljivo, da je projekt stalnega mednarodnega sodišča ponovni resnejši zagon dobil šele po koncu hladne vojne.¹²⁶⁹ Še preden pa je leta 1994 Komisija za mednarodno pravo Generalni skupščini ZN predložila osnutek statuta mednarodnega sodišča s priporočilom, naj se skliče mednarodna konferenca za ustanovitev takšnega sodišča, je Varnostni svet ZN ustanovil začasni (*ad hoc*) mednarodni kazenski sodišči za Jugoslavijo in Ruando.

3.2.4. Ad hoc mednarodni kazenski sodišči za nekdanjo Jugoslavijo in Ruando

Od začetka vojne na območju nekdanje Jugoslavije je Varnostni svet sprejel vrsto resolucij¹²⁷⁰, katerih namen je bil preprečiti kršitve mednarodnega humanitarnega prava v spopadih, ki so potekali. Ker kršitve mednarodnega humanitarnega prava niso poenjale, temveč so eskalirale, je Varnostni svet na podlagi poročila komisije izvedencev 22. februarja 1993 z resolucijo št. 808 začel postopek ustanovitve mednarodnega kazenskega sodišča s polnim imenom: *Mednarodno kazensko sodišče za pregon oseb, domnevno odgovornih za hude kršitve mednarodnega humanitarnega prava na ozemlju nekdanje Jugoslavije, od leta 1991*. Naziv sodišča običajno krajšamo v Mednarodno kazensko sodišče za nekdanjo Jugoslavijo, v nadaljevanju

¹²⁶⁷ Za jedrnat prikaz prizadevanj za ustanovitev mednarodnega kazenskega sodišča v obdobju 1948-1989 glej Zagorac v Bavcon et al. 2003: 69-74.

¹²⁶⁸ Prim. Novoselec, 2004: 479.

¹²⁶⁹ Prim. Zagorac v Bavcon et al. 2003: 74.

¹²⁷⁰ Strnjen pregled je na voljo v Zagorac v Bavcon et al. 2003: 78-79.

MKSJ, (angl. *International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia – ICTY*). Sodišče je bilo dokončno ustanovljeno 25. maja 1993 z resolucijo št. 827, katere priloga je bil tudi statut sodišča, ki je bil z resolucijami Varnostnega sveta večkrat noveliran. Sedež sodišča je v Haagu na Nizozemskem.

Statut MKSJ določa kazniva dejanja, za katera je sodišče pristojno. To so: hude kršitve Ženevskih konvencij iz leta 1949 (2. člen), kršitve zakonov in običajev v vojni (3. člen), genocid (4. člen) ter hudodelstva zoper človečnost (5. člen). Statut ima tudi (sicer razmeroma skromen) splošni del, v katerem so urejene predpostavke kaznivosti, ki so splošnoveljavne, torej ne glede na to, s katerim od navedenih štirih hudodelstev ima sodišče opraviti. Izmed splošnih določb statuta je najbolj znana določba o poveljniški odgovornosti (člen 7/III Statuta MKSJ). Na področju poveljniške odgovornosti je MKSJ izoblikovalo bogat korpus judikature, ki je bil podlaga za oblikovanje določbe o poveljniški odgovornosti v Rimskem statutu.

Izmed kazenskih sankcij MKSJ lahko izreče zgolj zaporno kazen. Pri določanju zaporne kazni mora sodeči senat upoštevati »splošno prakso izrekanja zapornih kazni na sodiščih nekdanje Jugoslavije« (člen 24/II Statuta MKSJ). Ker MKSJ nima ustreznih lastnih zaporskih kapacitet, se zaporna kazen izvrši v eni od držav, ki so Varnostnemu svetu izrazile pripravljenost sprejeti obsojence.

Posebej pomemben je način, na katerega je Statut MKSJ uredil pristojnost sodišča v razmerju do nacionalnih sodišč. Statut sodiščem posameznih držav *ni odvzel pristojnosti* za pregon navedenih štirih kaznivih dejanj, temveč je določil, da imajo v razmerju do MKSJ »konkurirajočo pristojnost« (člen 9/I Statuta MKSJ).¹²⁷¹ Vendarle pa je pristojnost MKSJ glede na pristojnost nacionalnih sodišč *primarna*. To pomeni, da lahko MKSJ »na kateri koli stopnji postopka uradno zahteva od sodišč posameznih držav, da prepustijo svojo pristojnost mednarodnemu sodišču« (člen 9/II Statuta MKSJ). Prvenstvo pristojnosti MKSJ pred pristojnostjo nacionalnih sodišč temelji na dejstvu, da je bilo MKSJ ustanovljeno kot *prisilni ukrep za vzpostavitev in ohranitev mednarodnega miru in varnosti*, ki so ga dolžne spoštovati vse države.

V duhu primarne pristojnosti MKSJ je urejena tudi prepoved ponovnega sojenja o isti stvari (*ne bis in idem*). Sodišča posameznih držav ne smejo nikomur soditi za dejanja, za katera je obdolžencu MKSJ že sodilo, in tudi MKSJ načeloma ne sme soditi posameznikom za tista kazniva dejanja, za katera so jim že sodila nacionalna sodišča. Vendar pa prepoved ponovnega sojenja za MKSJ ni absolutna, saj bi to lahko vodilo v zlorabe (države bi lahko svoje državljane ščitile tako, da bi jim sodile zgolj navidezno in jih s tem zavarovale pred možnostjo sojenja na MKSJ). Zato lahko MKSJ sodi tudi osebam, ki jim je bilo za isto kaznivo dejanje sojeno že pred nacionalnimi sodišči, če je bilo dejanje pred nacionalnim sodiščem obravnavano kot navadno kaznivo dejanje ali če postopek pred nacionalnim sodiščem ni bil nepristranski in neodvisen ali če je bil sprožen zato, da bi obdolženca zavarovali pred mednarodno kazensko odgovornostjo, ali pa postopek ni bil skrbno opravljen (Člen 10/II statuta MKSJ).

¹²⁷¹ Zato je mogoče, da so nekatere storilce genocida in hudodelstev zoper človečnost obsodila denimo tudi nemška nacionalna sodišča (glej razdelek »Eksurz: praktični primeri uporabe univerzalnega načela«, zgoraj).

»Bilanca« delovanja MKSJ je bila do prve polovice leta 2007 naslednja: obtoženih je bilo 161 oseb, od tega se je postopek končal v primeru stotih obtožencev. 5 obtožencev je bilo oproščenih, 48 obsojenih, v primeru 11 obtožencev je bil postopek prenehan pred nacionalna sodišča, v preostalih 36 primerih pa je bil postopek ustavljen. Delovanje sodišča se preveša v zaključno fazo, po napovedih sodišča naj bi bile zadnje zadeve na prvi stopnji končane do leta 2009, na instanci pa leto kasneje.¹²⁷² Skladno s strategijo, da mora sodišče postopoma zaključiti z delovanjem, poteka tudi intenzivno delo na področju selitve posameznih zadev pred nacionalna sodišča, kar omogoča 11. bis člen Pravil o postopku in dokazih.

Na podoben način, kot je bilo ustanovljeno MKSJ, je bilo ustanovljeno tudi *Mednarodno kazensko sodišče za pregon oseb, domnevno odgovornih za genocid in druge hude kršitve mednarodnega humanitarnega prava, storjene na ozemlju Ruande, in državljanov Ruande, domnevno odgovornih za genocid in druge takšne kršitve, storjene na ozemlju sosednjih držav, med 1. januarjem 1994 in 31. decembrom 1994*. Naziv sodišča običajno krajšamo v Mednarodno kazensko sodišče za Ruando, v nadaljevanju MKSR, (angl. *International Criminal Tribunal for Rwanda – ICTR*). Po nekaj resolucijah, s katerimi je Varnostni svet sprte strani pozval k spoštovanju mednarodnega humanitarnega prava, je 8. novembra 1994 z resolucijo št. 955 ustanovil mednarodno sodišče, povsem primerljivo tistemu, ki ga je ustanovil za nekdanjo Jugoslavijo. Za sedež sodišča je Varnostni svet določil mesto Aruša v Republiki Tanzaniji.

Statut MKSR je zelo podoben Statutu MKSJ, saj je bil pripravljen po njegovem vzoru. Razlike med statutoma so na področju kaznivih dejanj, za kateri sta sodišči pristojni. MKSR ni stvarno pristojno za kršitev zakonov in običajev v vojni, glede Ženevskih konvencij iz leta 1949 pa je njegova pristojnost omejena zgolj na 3. člen, ki je skupen vsem štirim konvencijam, in na Drugi dopolnilni protokol iz leta 1977. Nadaljnje razlike so tudi glede krajevne in časovne pristojnosti: krajevna pristojnost MKSR ni omejena zgolj na ozemlje Ruande, temveč tudi na ozemlje sosednjih držav, če je domnevni storilec hudodelstva državljan Ruande, časovna pristojnost MKSR pa je omejena na obdobje od 1. januarja do 31. decembra 1994.¹²⁷³

MKSR je do marca 2007 meritorno odločilo v 28 zadevah, od tega je bilo 23 obsodilnih sodb. Skladno z zaključitveno strategijo sodišča (*completion strategy*), naj bi se vse zadeve na prvi stopnji zaključile do konca leta 2008, sodišče pa naj bi v celoti prenehalo z delom do leta 2010. Glede na število zadev, ki so še v postopku (27 na prvi stopnji, 8 na drugi stopnji, 9 obdolžencev pa še čaka na sojenje), je mogoče, da navedena strategija ni povsem realistična, zato je možno, da se bo še spremenila.

Ustanovitev MKSJ in MKSR je bila pomembna prelomna točka v razvoju mednarodnega kazenskega pravosodja. Vendarle pa gre zgolj začasni (*ad hoc*) sodišči, katerih delovanje se osredotoča na kršitve mednarodnega humanitarnega prava v določenih krajevnih in časovnih razmerah in ki bosta prenehali delovati, ko bo njuna naloga izpolnjena. Zato je kljub njuni ustanovitvi še naprej obstajala

¹²⁷² V času končne redakcije besedila, se je ta napoved že kazala kot nerealistična.

¹²⁷³ Podrobneje o razlikah med Statutoma MKSR in MKSJ Zagorac v Bavcon et al. 2003: 95.

potreba po mednarodnem kazenskem sodišču, ki bi stalno delovalo in katerega delo ne bi bilo vezano zgolj na situacije v določenih državah.

3.3. Stalno mednarodno kazensko sodišče

3.3.1. Ustanovitev

Po letih priprav na ustanovitev stalnega mednarodnega kazenskega sodišča, ki so spet bolj intenzivno potekale od leta 1989, se je Generalna skupščina ZN na svojem letnem zasedanju leta 1997 odločila sklicati diplomatsko konferenco o ustanovitvi takšnega sodišča. Konferenca je potekala v Rimu poleti leta 1998, na njej pa so sodelovali predstavniki 162 držav. 17. julija 1998 je bil izglasovan Rimski statut Mednarodnega kazenskega sodišča z 120 glasovi za (enega od glasov za je prispevala tudi Slovenija), 21 vzdržanimi glasovi in 7 glasovi proti (proti so med drugimi glasovale ZDA, Kitajska in Izrael)¹²⁷⁴.

Rimski statut je brez zadržkov mogoče šteti za vrh razvoja mednarodnega kazenskega prava. Ureja večino temeljnih vprašanj splošnega in posebnega dela mednarodnega kazenskega prava, prav tako vsebuje tudi temeljne procesne določbe, zato ga komentatorji štejejo za *prvo pravo kodifikacijo mednarodnega kazenskega prava*.¹²⁷⁵

Veljavnost Rimskega statuta je nastopila z dnem, ko ga je ratificiralo 60 držav, kar se je zgodilo 1. julija 2002. Natančna opredelitev dneva začetka veljavnosti je pomembna zato, ker MKS ne bo moglo soditi za kazniva dejanja, izvršena pred navedenim datumom. Rimski statut namreč vsebuje izrecno določbo, po kateri ni »nihče kazensko odgovoren po statutu za ravnanje, izvršeno pred začetkom veljavnosti statuta« (člen 24/I statuta).

Sedež MKS je, enako kot sedež MKSJ, v Haagu. Prvih 18 sodnikov je bilo izvoljenih na zasedanju skupščine držav pogodbenic februarja 2003, sodišče samo pa je začelo delovati 1. julija 2003.

3.3.2. Pristojnost Mednarodnega kazenskega sodišča in »sprožitveni mehanizmi«

MKS je *stvarno pristojno* za štiri mednarodna hudodelstva: genocid, hudodelstva zoper človečnost, vojna hudodelstva in agresijo. Podrobnejša vsebina navedenih hudodelstev in posebnosti v zvezi z izvajanjem jurisdikcije glede kaznivega dejanja agresije bodo predstavljene v razdelku o posebnem delu Rimskega statuta.

MKS je *časovno pristojno* (Rimski statut govori o jurisdikciji *ratione temporis* – 11. člen) samo za hudodelstva, ki so bila izvršena po začetku veljavnosti statuta (t.j. od 1. julija 2002). S to določbo Rimski statut natančno sledi *načelu zakonitosti* v tistem delu, ko to načelo prepoveduje retroaktivnost (raztezanje veljavnosti

¹²⁷⁴ Ker je šlo za tajno glasovanje, je o ostalih štirih državah, ki so glasovale proti, moč le ugibati. Ker se glede tega vprašanja v literaturi pojavljajo različna ugibanja (ki se med sabo vselej ne prekrivajo), se tukaj omejujemo na navedbo tistih držav, za katere je na podlagi izjav, ki so jih podale, nesporno, da so glasovale proti.

¹²⁷⁵ Prim. Novoselec, 2004: 481.

inkriminacij v čas, ko še niso obstajale). Če država postane pogodbenica statuta po začetku njegove veljavnosti, ima sodišče pristojnost samo za kazniva dejanja, ki so bila izvršena po tem, ko je država postala pogodbenica (razen, ko je država že pred tem podala izjavo, da sprejema pristojnost sodišča za določeno kaznivo dejanje – člen 12/III statuta).

Ker je MKS sodišče, ki so ga ustanovile države s pogodbo, ne more izvajati jurisdikcije za hudodelstva, ki so izvršena kjerkoli na svetu, temveč le za:

- hudodelstva, ki so bila izvršena na ozemlju, ladji ali letalu države pogodbenice (ali države, ki je z izjavo sprejela pristojnost sodišča za določeno kaznivo dejanje);
- hudodelstva, katerih domnevni storilec je državljan pogodbenice (ali države, ki je z izjavo sprejela pristojnost sodišča za določeno kaznivo dejanje).

Od navedenih omejitev izvajanja jurisdikcije obstaja ena izjema (člen 13/b Rimskega statuta). MKS lahko izvaja jurisdikcijo tudi v primeru, ko le-to vzpostavi Varnostni svet z resolucijo po VII. poglavju Ustanovne listine ZN, s katero seznanjeni tožilca s situacijo, v kateri je bilo izvršeno eno ali več kaznivih dejanj iz pristojnosti sodišča. V takšnem primeru lahko MKS izvaja jurisdikcijo ne glede na kraj izvršitve dejanja in ne glede na državljanstvo osebe, ki je dejanja obtožena. Opozoriti velja, da Varnostni svet seznanjeni tožilca *zgolj s situacijo* in ne s posamezno konkretno zadevo, saj bi bila sicer lahko ogrožena neodvisnost sodišča.

Da bi MKS lahko obravnavalo zadevo, mora biti sprožen postopek. Postopka pred MKS ne more sprožiti vsakdo, temveč le naslednji upravičenci (13. člen Rimskega statuta):

- država pogodbenica;
- tožilec po lastni presoji (*proprio motu*);
- Varnostni svet.

Država pogodbenica in tožilec sta pri sprožitvi postopka seveda vezana na omejitve, da mora iti za hudodelstva, izvršena na ozemlju ene od držav pogodbenic, ali za domnevnega storilca, ki je državljan ene od držav pogodbenic (interes države pogodbenice ali njena vpletenost v zadevo za sprožitev postopka nista pogoj). Navedena omejitev pa ne velja za primere, ko postopek sproži Varnostni svet v skladu s VII. poglavjem Ustanovne listine ZN.

3.3.3. Komplementarnost pristojnosti Mednarodnega kazenskega sodišča

Mednarodni vojaški sodišči v Nürnbergu in Tokiu sta imeli v odnosu do nacionalnih sodišč *ekskluzivno pristojnost*, kar pomeni, da je bila jurisdikcija nacionalnih sodišč obeh poraženih držav izključena. Pristojnost MKSJ in MKSR ni ekskluzivna, saj lahko tudi nacionalna sodišča sodijo za kazniva dejanja, za katera sta pristojni navedeni *ad hoc* sodišči. Res pa je, da imata MKSJ in MKSR prvenstvo nad nacionalnimi sodišči, saj lahko na kateri koli stopnji postopka od nacionalnih sodišč zahtevata, da jima prepustijo zadevo v sojenje. MKSJ in MKSR imata torej v odnosu do nacionalnih sodišč *primarno pristojnost*.

Pristojnost MKS je v odnosu do nacionalnih sodišč še nekoliko ožja, saj je bilo to sodišče ustanovljeno z namenom *dopolnjevanja* pristojnosti nacionalnih sodišč.

Govorimo o *komplementarni pristojnosti* MKS (angl. *principle of complementarity*), kar pomeni, da MKS ne sme soditi osebi, zoper katero že poteka postopek pred nacionalnim sodiščem, ali pa osebi, ki je bila glede istih kaznivih dejanj pred nacionalnim sodiščem že obsojena ali oproščena.

Seveda pa ima navedeno pravilo svoje izjeme, saj bi ga v nasprotnem primeru države lahko zlorabljele in ščitile storilce mednarodnih hudodelstev tako, da bi zavlačevale s postopki, izrekale nizke kazni, ali pa celo izrekale oprostilne sodbe, kljub zadostnim dokazom o krivdi. Zato lahko MKS, če so izpolnjeni določeni pogoji, od držav prevzame obravnavanje zadeve. Strnjeno je mogoče povzeti, da MKS prevzame zadevo, kadar se izkaže, da država *noče* ali *dejansko ne more izvesti preiskave ali pregona*.¹²⁷⁶ Rimski statut določa posebna merila, po katerih se presojata nepripravljenost in nezmožnost držav v posameznih zadevah. Da bi lahko ugotovilo *nepripravljenost* države (člen 17/II statuta), mora MKS proučiti, ali:

- a. *so bili postopki izvedeni ali se izvajajo ali pa je bila sprejeta državna odločitev za zavarovanje določene osebe pred kazensko odgovornostjo za kazniva dejanja v pristojnosti MKS;*
- b. *je prišlo do neupravičenega odlašanja v postopkih, ki je v danih okoliščinah neskladno z namenom postaviti določeno osebo pred sodišče;*
- c. *postopki niso bili izvedeni ali se ne izvajajo neodvisno ali nepristransko in so se izvajali ali se izvajajo na način, ki je v danih okoliščinah neskladen z namenom postaviti določeno osebo pred sodišče.*«

Pri ugotavljanju *nezmožnosti* države v določeni zadevi (člen 17/II statuta) MKS prouči, »*ali država zaradi popolnega ali znatnega razpada ali odsotnosti svojega notranjega pravosodnega sistema ne more dobiti obtoženca ali potrebnih dokazov in pričevanj ali drugače ne more izvesti postopka*«.

V duhu zgoraj opisane komplementarnosti je v Rimskem statutu urejena tudi prepoved ponovnega sojenja o isti stvari. Skladno z 20. členom Rimskega statuta:

- MKS ne sme soditi za dejanja, za katera je že samo obsodilo ali oprostilo;
- nacionalna sodišča ne smejo soditi za dejanja, za katera je MKS že obsodilo ali oprostilo;
- MKS ne sme soditi za dejanja, za katera je že sodilo nacionalno sodišče.

¹²⁷⁶ Možnosti prevzema zadeve s strani MKS so urejene v 1. odstavku 17. člena Rimskega statuta. Nomotehnično je določba strukturirana tako, da najprej navaja, v katerih primerih je zadeva za MKS nedopustna (torej, da se MKS ne sme vmešavati v pregon pred nacionalnimi sodišči), potem pa določi izjeme, ki dopuščajo prevzem zadeve s strani MKS. V celoti se člen 17/I statuta glasi:

* *Ob upoštevanju desetega odstavka preambule in 1. člena Sodišče odloči, da je zadeva nedopustna, če:*

(a) *zadevo preiskuje ali preganja država, ki ima za ta primer jurisdikcijo, razen če ta država noče ali dejansko ne more izvesti preiskave ali pregona;*

(b) *je zadevo preiskovala država, ki ima zanjo jurisdikcijo, in se je ta država odločila, da ne bo preganjala določene osebe, razen če odločitev ni posledica nepripravljenosti ali nezmožnosti države, da bi jo dejansko preganjala;*

(c) *so določeni osebi že sodili za ravnanje, na katero se obtožba nanaša, sojenje tega Sodišča pa ni dovoljeno po tretjem odstavku 20. člena;*

(d) *teža kaznivega dejanja ne opravičuje nadaljnega ukrepanja Sodišča.*«

Vendar pa mora imeti pravilo iz tretje alineje tudi izjeme, saj bi sicer države lahko izigravale MKS (denimo tako, da bi obdolženca kljub dokazom oprostile in s tem onemogočile ponovno sojenje pred MKS). Zato Rimski statut določa, da lahko MKS ponovno sodi v zadevi, o kateri je že odločilo nacionalno sodišče, če je bilo predhodno sojenje namenjeno varovanju določene osebe pred kazensko odgovornostjo ali pa sojenje ni bilo neodvisno, nepristransko in ni bilo skladno z namenom, določeno osebo pripeljati pred sodišče (člen 20/III statuta).

Glede razmerja pristojnosti med MKS in nacionalnimi sodišči je mogoče povzeti, da imajo nacionalna sodišča pri obravnavanju zadeve *prednost v časovnem smislu*, vendarle pa *končni primat pristojnosti pripade MKS*, saj edino to sodišče lahko odloča o prevzemu zadeve in s tem o vprašanju pristojnosti.

Zgolj kratko pa velja še opozoriti, da Rimski statut ne ureja možnosti, po kateri bi MKS lahko prevzelo zadevo tudi v primerih, ko bi država pogodbenica sicer korektno izpeljala postopek in izrekla ustrezno kazensko sankcijo, vendar pa bi obsojenca zaščitila v fazi izvršitve kazni (denimo, da kazni sploh ne bi izvršila, da bi prišlo do izrazito zgodnjega pogojnega odpusta, pomilostitve, ipd.). Določb, ki bi reševale morebitne tovrstne situacije, Rimski statut zaenkrat ne pozna, zato gre za problem komplementarne pristojnosti, ki ga bo treba šele rešiti.

3.3.4. Mednarodno kazensko sodišče in vloga Varnostnega sveta

V razdelku o pristojnosti MKS smo že omenili, da lahko Varnostni svet z resolucijo po VII. poglavju Ustanovne listine ZN, s katero seznanili tožilca s situacijo, v kateri je bilo izvršeno eno ali več mednarodnih hudodelstev, omogoči MKS izvajanje jurisdikcije tudi v primerih hudodelstev, ki glede na kraj izvršitve, ali glede na storilca niso povezana z državami pogodbenicami. Na ta način lahko Varnostni svet razširi izvajanje jurisdikcije MKS tudi *onkraj situacij, ki so povezane z državami pogodbenicami*.

Po drugi strani pa ima Varnostni svet po 16. členu Rimskega statuta možnost, da z resolucijo po VII. poglavju Ustanovne listine ZN od MKS zahteva, da le-to 12 mesecev ne sme začeti ali nadaljevati s preiskavo ali pregonom. Takšno zahtevo lahko Varnostni svet obnovi pod enakimi pogoji. Število obnovitev ni omejeno.

Enajst dni po tem, ko je Rimski statut začel veljati, je Varnostni svet z resolucijo št. 1422 (z dne 12. julija 2002) za eno leto odložil vsakršno preiskavo in pregon zoper tiste pripadnike mirovnih sil, katerih države pošiljateljice niso pogodbenice Rimskega statuta. Po enem letu pa je odlog preiskave in pregona obnovil (resolucija št. 1487). Navedeni resoluciji sta nastali na podlagi pritiskov ZDA, ki so nameravale blokirati mirovne operacije ZN v primeru, da njihovim vojakom ne bi bila zagotovljena imuniteta pred MKS. Obe resoluciji sta bili v doktrini mednarodnega prava ostro kritizirani, saj je šlo bržkone za prvi primer v zgodovini ZN, ko je Varnostni svet sprejel ukrep za vzpostavitev oziroma ohranitev mednarodnega miru in varnosti, ne da bi poprej ugotovil, če grožnja mednarodnemu miru in varnosti sploh obstaja. Nadalje se je resolucijama očitalo, da sta šli preko namena 16. člena Rimskega statuta, saj namen statutodajalca ni bil ponuditi pravne podlage, ki bi omogočala določenemu krogu oseb *vnajprej* zagotoviti imuniteto pred MKS (to bi bilo tudi v nasprotju z 27. členom Rimskega statuta, ki določa nebistvenost uradnega položaja

za kazensko odgovornost), temveč zgolj vzpostaviti možnost odložitve preiskave in pregona v konkretni situaciji (denimo, da bi se odložilo sojenje osebam, ki bi bile nepogrešljive v pogajanjih o premirju ali mirovnem načrtu¹²⁷⁷). Kljub napovedi iz resolucije št. 1422, da bo Varnostni svet zahtevo za odlog preiskave in pregona za pripadnike mirovniških sil, katerih pošiljateljice niso pogodbenice Rimskega statuta, vsako leto obnovil, do podaljšanja veljavnosti resolucije leta 2004 ni več prišlo. Bržkone je bil eden od razlogov za to, da do podaljšanja veljavnosti ni prišlo, tudi škandal, ki ga je v tistem času sprožilo razkritje primerov mučenja zapornikov v iraških zaporih, zlasti v zaporu Abu Grajb.¹²⁷⁸

Na podlagi povedanega je mogoče skleniti, da je vloga Varnostnega sveta v zvezi z delovanjem MKS velika. Po eni strani ima Varnostni svet možnost širiti izvajanje jurisdikcije MKS tudi na situacije, ki niso vezane na države pogodbenice, po drugi strani pa lahko (z ekstenzivno razlago pooblastil, ki mu jih daje 16. člen Rimskega statuta) delovanje MKS tudi v precejšnji meri blokira. Na resolucije, katerih očitni namen je bil vnaprej zagotoviti imuniteto pripadnikov mirovniških operacij pred MKS, se je pravna stroka odzvala kritično, vendarle pa so nad pravnimi argumenti prevladali politični, saj je v nasprotnem primeru grozilo, da bo delovanje mirovniških operacij ogroženo.

3.3.5. Splošni del Rimskega statuta

Z izrazom »splošni del« označujemo tisti del določene kazenskopravne kodifikacije, v katerem so zbrane določbe, ki veljajo splošno, torej ne glede na to, s katerim kaznivim dejanjem imamo opraviti. Jedro splošnega dela predstavljajo določbe, ki urejajo predpostavke kaznivosti, t.j. določbe o kazenski odgovornosti, udeležbi pri kaznivem dejanju, kaznivosti poskusa kaznivega dejanja, zmotah, ipd. Določbe splošnega dela so bile do nedavnega v mednarodnem kazenskem pravu razmeroma zanemarjene. Tako je denimo Statut MKSJ splošne predpostavke kaznivosti uredil praktično v enem samem členu (7. člen). Zato sodišču (za nekdanjo Jugoslavijo) ni preostalo drugega, kot da je institute splošnega dela razvijalo skozi lastno sodno prakso. Rimski statut je tudi v tem pogledu napravil velik korak naprej,¹²⁷⁹ saj vsebuje bistveno bolj dodelan splošni del (ki se v marsičem opira na sodno prakso MKSJ in MKSR). V splošnem delu Rimskega statuta med drugim najdemo določbe o:

- uporabnem pravu;
- osebni kazenski odgovornosti (vključno s posebnim institutom poveljniške odgovornosti);
- udeležbi;
- poskusu in prostovoljnem odstopu;
- razlogih izključitve kaznivosti (silobran, skrajna sila, ravnanje pod vplivom grožnje, ravnanje na ukaz, dejanska in pravna zmota ...)

Navedene določbe so večinoma oblikovane kot sinteza oziroma kompromis različnih pravnih sistemov, še zlasti dveh največjih: evrokontinentalnega (»civil law«) in an-

¹²⁷⁷ Prim. Grabovec, 2007: 39.

¹²⁷⁸ Prim. Grabovec, 2007: 40.

¹²⁷⁹ Prim. Korošec v Bavcon et al., 2003: 120.

glosaksonskega (*common law*). Zaradi navedenega kompromisa nekatere določbe delujejo hibridno in utegnejo povzročati določene težave pri uporabi, kljub temu pa ni mogoče zanikati velikanskega napredka, ki ga za mednarodno kazensko pravo predstavlja kodifikacija splošnega dela.¹²⁸⁰

Med vprašanji, ki se tičejo splošnega dela, so za izobraževalne potrebe Slovenske vojske še posebej pomembni trije sklopi: poveljniška odgovornost, ravnanje po ukazu nadrejenega in razlogi izključitve kaznivosti. Zato navedene tri sklope obravnavamo podrobneje, v obliki samostojnih poglavij.

3.3.6. Posebni del Rimskega statuta

MKS je bilo ustanovljeno, da bi sodilo storilcem najtežjih kaznivih dejanj, ki zadevajo mednarodno skupnost kot celoto.¹²⁸¹ Tako Rimski statut v 5. členu določa pristojnost MKS za naslednja štiri mednarodna hudodelstva: genocid, hudodelstva zoper človečnost, vojna hudodelstva in agresijo. Ker se države pogodbenice o vsebini mednarodnega hudodelstva agresije (še) niso mogle sporazumeti (tako da tudi Rimski statut inkriminacije agresije še ne vsebuje), bo MKS lahko izvajalo jurisdikcijo za agresijo šele, ko bo sprejeta določba, ki bo opredeljevala vsebino kaznivega dejanja agresije in določila pogoje, ob katerih MKS lahko izvaja jurisdikcijo za to kaznivo dejanje (člen 5/II Rimskega statuta). Omenimo naj še, da je kaznivo dejanje agresije inkriminirano v KZ-1, pri čemer se je zakonodajalec zaradi nedorečenosti prihodnje vsebine tega kaznivega dejanja v mednarodnem kazenskem pravu, v končni fazi odločil za zelo splošno blankentno določbo (103. člen KZ-1): »Kdor stori dejanje agresije, opredeljeno v skladu z mednarodnim pravom, se kaznuje z zaporom najmanj petnajstih let.«

Seveda se lahko zastavi vprašanje, ali ni krog kaznivih dejanj, za katera je pristojno MKS, vendarle opredeljen preozko, če imamo pred očmi, da se je svet, še posebej po koncu druge svetovne vojne, soočal tudi z drugimi mednarodnimi kaznivimi dejanji, med katerimi je najbolj izstopal terorizem.¹²⁸² To vprašanje je bilo v času priprave Rimskega statuta deležno obširnih razprav, vendar pa je bilo spričo dejstva, da je za vsako formulacijo kaznivega dejanja izrazito težko dobiti zadostno soglasje držav, sklenjeno, da se bo o morebitnih nadaljnjih kaznivih dejanjih razpravljalo ob reviziji statuta.

Kratko velja še opozoriti, da je poleg naštetih mednarodnih hudodelstev MKS pristojno tudi za akcesorna kazniva dejanja, do katerih lahko pride med sojenjem (denimo krivo pričanje, podkupovanje, ustrahovanje uradne osebe, ipd.). Ta kaznive dejanja so opredeljena v 70. členu Rimskega statuta. V nadaljevanju se bomo omejili na predstavitev treh mednarodnih hudodelstev, katerih vsebino je Rimski statut že opredelil, t.j. genocida, hudodelstev zoper človečnost in vojnih hudodelstev.

3.3.6.1. Genocid

Rimski statut je, tako kot pred njim že Statuta MKSJ in MKSR, prevzel opredelitev genocida iz Konvencije o preprečevanju in kaznovanju zločina genocida z dne 9.

¹²⁸⁰ Prim. Novoselec, 2004: 481.

¹²⁸¹ Za ta kazniva dejanja se je pri nas uveljavil izraz »mednarodna hudodelstva« (v literaturi z angleškega govornega področja je ustaljen tudi izraz »*core crimes*«).

¹²⁸² Prim. Novoselec, 2004: 498.

decembra 1948. Skladno s to opredelitvijo (Rimski statut jo prevzema v 6. členu) pomeni genocid katero koli od naslednjih dejanj, če so izvršena z namenom v celoti ali delno uničiti določeno narodnostno, etnično, rasno ali versko skupino:

- a. pobijanje pripadnikov take skupine;
- b. povzročanje hudih telesnih ali duševnih poškodb pripadnikom take skupine;
- c. naklepno izpostavljanje takšne skupine življenjskim razmeram, ki naj privedejo do njenega popolnega ali delnega fizičnega uničenja;
- d. uvajanje ukrepov, ki preprečujejo rojstva v skupini;
- e. prisilno preseljevanje otrok ene skupine v drugo skupino.

Bistveni pogoj za obstoj genocida je posebni, *genocidni namen storilca*. Storilec mora ravnati z namenom v celoti ali delno uničiti določeno narodnostno, etnično, rasno ali versko skupino. Pri tem ni treba, da pride do večjega števila žrtev (ob ustreznem genocidnem namenu zadošča že usmrtitev ene žrtve). Po drugi strani pa kaznivo dejanje genocida ni podano, tudi v primeru velikega števila žrtev, če storilec ni ravnal z genocidnim namenom. Seveda gre v tem primeru lahko za hudodelstvo zoper človečnost ali pa vojno hudodelstvo.

Storilec genocida je lahko vsakdo (ne zahteva se denimo status uradne osebe), kaznivo dejanje pa je mogoče izvršiti tako v vojni kot v miru. Storilčevo ravnanje mora biti usmerjeno v popolno ali delno uničenje določene skupine ljudi (zaščitene skupine). Skladno z Rimskim statutom se to nanaša na narodnostno, etnično, rasno ali versko skupino.

Vprašanje, o katerem se v (mednarodnem) kazenskem pravu veliko razpravlja, je, ali bi si varstvo nemara zaslužila tudi kakšna druga skupina. Tako denimo je KZ-94 z inkriminacijo genocida varoval tudi socialne in politične skupine (člen 373/II KZ-94), s KZ-1 pa je obseg varovanih skupin še dodatno razširjen (člen 100/II KZ-1). Najbrž najširši je v tem pogledu francoski KZ, ki govori celo o »skupini, opredeljeni po katerem koli kriteriju«. Kot argument proti širitvi kaznivega dejanja genocida na katero koli zaščiteno skupino se običajno izpostavlja nevarnost banalizacije tega kaznivega dejanja. Tako se je tudi MKSR v zadevi *Akayesu* postavilo na stališče, da je bistvo kaznivega dejanja genocida zaščita skupin, katerih pripadnost se določa na podlagi rojstva in ne na podlagi individualne odločitve.

3.3.6.2. Hudodelstva zoper človečnost

Hudodelstva zoper človečnost Rimski statut opredeljuje v obširni določbi 7. člena. Navedene so številne oblike izvršitve tega dejanja (umor, mučenje, posilstvo, ipd.), od katerih večina hkrati pomeni tudi običajna kazniva dejanja. Pogoj, da bi lahko govorili o hudodelstvih zoper človečnost, je, da so posamezna izvršitvena ravnanja (umori, posilstva, mučenja, ipd.) izvršena kot »sestavni del velikega ali sistematičnega napada na civilno prebivalstvo«. S tem pride do izraza razlika med običajnimi kaznivimi dejanji in hudodelstvi zoper človečnost, saj pri slednjih za žrtve ne štejemo le posameznike, temveč celotno človeštvo.¹²⁸³

¹²⁸³ Prim. Novoselec, 2004: 500.

Med izvršitvenimi oblikami hudodelstev zoper človečnost smo že omenili umor (zadošča že usmrtitev ene same osebe, če le do te pride v sklopu velikega ali sistematičnega napada na civilno prebivalstvo), mučenje (ki ga statut opredeljuje kot naklepno povzročitev hude bolečine, telesnega ali duševnega trpljenja osebi, ki jo je obtoženec pridržal ali je pod njegovim nadzorom) in posilstvo. Preostale izvršitvene oblike so še:

- iztrebljanje (naklepno ustvarjanje takšnih življenjskih razmer, med drugim kratenje dostopa do hrane in zdravil, ki naj privedejo do delnega uničenja prebivalstva);
- zasužnjevanje (ravnanje storilca, kot da bi imel lastninsko pravico nad določeno osebo, vključujoč tudi trgovanje z ljudmi, zlasti z ženskami in otroki);
- deportacija (prisilna in neupravičena odstranitev oseb z izgonom ali drugimi prisilnimi dejanji z območja, na katerem zakonito prebivajo);
- zapor ali drug strog odvzem prostosti ob kršitvi temeljnih pravil mednarodnega prava;
- spolno suženjstvo, vsiljena prostitucija, prisilna nosečnost, prisilna sterilizacija ali katera koli druga oblika primerljivo hudega spolnega nasilja (prisilna nosečnost pomeni protipravno pridržanje ženske, ki je zanosila pod prisilo, z namenom vplivati na etnično sestavo prebivalstva);
- preganjanje katerekoli prepoznavne skupine ali skupnosti zaradi političnih, rasnih, narodnih, etničnih, kulturnih ali verskih razlogov ter razlogov, povezanih s spolom, ali drugih razlogov, ki so po mednarodnem pravu na splošno priznani kot nedopustni (preganjanje statut široko opredeljuje, kot naklepno in hudo kratenje pravic navedenih skupin oseb);
- prisilno izginotje oseb (prijetje, pridržanje ali ugrabitev oseb po nalogu države ali politične organizacije ali z njenim pooblastilom, podporo ali privolitvijo, ki potem takega odvzema prostosti ne prizna ali noče dati podatkov o osebah, z namenom odvzeti jim pravno varstvo za daljši čas);
- apartheid (nečloveška dejanja, storjena v okviru institucionaliziranega režima, ki si prizadeva za nadvlado ene rasne skupine nad drugo rasno skupino ali skupinami);
- druga podobna nečloveška dejanja, ki naklepno povzročajo veliko trpljenje ali hude telesne poškodbe ali okvare duševnega ali telesnega zdravja.

3.3.6.3. *Vojna hudodelstva*

Rimski statut v 8. členu določa, da je MKS pristojno tudi za vojna hudodelstva, »še posebej, če so storjena kot sestavni del načrta ali politike, ali kot del obsežnega izvrševanja takih hudodelstev«. Z besedicama »še posebej« je statutodajalec pridržal možnost sodišču, da bo le-to lahko prevzelo tudi zadevo, v kateri ne bo šlo za vojno hudodelstvo, izvršeno v okviru masovnega izvrševanja tovrstnih kaznivih dejanj. Vendarle pa bodo morali za to obstajati posebej upravičeni razlogi, saj sodišče ni ustanovljeno z namenom prevzeti sojenje v primeru vseh mednarodnih hudodelstev, temveč zgolj najresnejših.

Na vprašanje, katera ravnanja pomenijo vojna hudodelstva, na tem mestu ni mogoče izčrpno odgovoriti, saj Rimski statut našteva približno 50 takšnih izvršitvenih ravnanj, od bombardiranja nebranih mest do zasegov premoženja.¹²⁸⁴ V vseh primerih gre za kršitve konvencijskega in običajnega prava oboroženih spopadov. Rimski statut razlikuje vojna hudodelstva, izvršena v mednarodnih in nemednarodnih oboroženih spopadih. Medtem ko so Ženevske konvencije zoževale cono vojnih hudodelstev v primeru nemednarodnih spopadov, Rimski statut to cono razširja, tako da so mednarodni in nemednarodni spopadi že skoraj izenačeni.¹²⁸⁵ Rimski statut znotraj vojnih hudodelstev dodaja tudi nekatere nove inkriminacije, denimo napad na humanitarne misije in nabor ali vključevanje otrok, mlajših od petnajst let, v oborožene sile. Številčnost izvršitvenih oblik vojnih hudodelstev botruje tudi temu, da se nekatere izmed njih prekrivajo z izvršitvenimi oblikami hudodelstev zoper človečnost. Zato bo naloga MKS poiskati merila razmejitve navedenih hudodelstev in rešiti vprašanje stekov (situacije, ko storilec izpolni zakonske znake več kaznivih dejanj).

3.3.7. Postopek in kazenske sankcije

MKS lahko izreče zaporno kazen na določeno število let, vendar ne sme biti daljša od 30 let. Če je to upravičeno zaradi izjemne teže kaznivega dejanja in osebnih okoliščin obsojenca, lahko MKS izreče tudi dosmrtni zapor. Dосmrtni zapor je predpisan alternativno, to pomeni, da lahko sodišče izreče zaporno kazen do 30 let *ali* pa dosmrtni zapor, ne more pa izreči zaporne kazni, ki bi bila nekje vmes (denimo 40 let zopora). *Poleg* zopora lahko sodišče izreče tudi denarno kazen ali pa odredi odvzem premoženjske koristi, premoženja in sredstev, ki izvirajo neposredno ali posredno iz izvršenega kaznivega dejanja. Ker MKS nima lastnih kapacitet za prestajanje kazni zopora, se kazen zopora prestaja v državi, ki jo določi MKS s seznama držav, ki so izrazile svojo pripravljenost, da sprejmejo obsojence (Slovenije zaenkrat ni med njimi). Način izvrševanja zaporne kazni, ki jo izreče MKS, bo nadrobneje predstavljen v naslednjem razdelku.

Glede postopkovnih določb Rimskega statuta velja – podobno kot je bilo opozorjeno že v zvezi z materialnopравnim delom – da gre za sintezo anglosaškega in evrokontinentalnega pristopa. Vendarle pa je navedeno spajanje v procesnem delu precej manj očitno, saj sta se obe veliki pravi tradiciji na procesnem področju precej zblížali že prej, na ravni nacionalnih pravnih ureditev. Postopek je razdeljen na predobravnavno fazo (5. del Rimskega statuta), na fazo glavne obravnave (6. del Rimskega statuta) in na fazo s pravnimi sredstvi, t.j. pritožbo in revizijo (8. del Rimskega statuta). Obdolžencem so zagotovljene pravice iz standardnega repertoarja procesnih pravic, kot jih poznajo konvencijskega prava in nacionalne pravne ureditve (privilegij zoper samoobtožbo, domneva nedolžnosti, prepoved prisile, pravica do tolmača, ipd.) . Posebej pomembno je, da Rimski statut ureja tudi ukrepe za varstvo žrtev in prič, ki sodelujejo v postopku (68. člen statuta).¹²⁸⁶

¹²⁸⁴ Ambicioznejšega bralca naj napotimo na izčrpno analizo posameznih izvršitvenih ravnanj v Triffterer, 1999: 173- 288.

¹²⁸⁵ Novoselec, 2004: 500.

¹²⁸⁶ Predstavitve posameznih procesnih določb bi presegla namen pričujoče raziskave. Za nadrobno razčlenbo procesnih določb Rimskega statuta glej zlasti Triffterer, 1999.

3.3.8. Izvršitev zaporne kazni, ki jo izreče Mednarodno kazensko sodišče

Rimski statut uveljavlja t.i. konsenzualni model izvrševanja zaporne kazni, ki jo izreče MKS. Za izvršitev kazni je najprej treba, da država izrazi ustrezno voljo in se uvrsti na seznam držav, ki so načeloma pripravljene sprejeti obsojenca. Nadalje je treba, da država poda soglasje k izvršitvi zaporne kazni tudi v konkretnem primeru. Zato nekateri avtorji govorijo o sistemu »dvojnega soglasja«.

Ko gre za prvi korak, tj. uvrstitev na seznam držav, ki so pripravljene sprejeti obsojenca, lahko država postavi tudi določene pogoje. Kot tipični primer pogoja, ki ga lahko postavi država, literatura navaja zadržek države, ki ne pozna kazni dosmrtnega zapor, da bi takšno kazen izvrševala.

Ko pride do tega, da je treba določeno zaporno kazen izvršiti, izbere MKS s seznama državo, v kateri naj se kazen izvrši. Pri izbiri mora upoštevati vrsto dejavnikov, kot so načelo pravične porazdelitve, spoštovanje splošno sprejetih mednarodnih pogodbenih standardov o ravnanju z zaporniki, nadalje državljanstvo in stališče obsojenca (iz tega je sklepati, da mora biti sestavni del odločanja o državi izvršitve tudi izjava obsojenca) ter druge dejavnike, ki se nanašajo na okoliščine kaznivega dejanja, obsojenca ter učinkovitost izvrševanja kazni. Zdi se, da nobeden od dejavnikov ne more absolutno vplivati na odločitev MKS, razen nespoštovanje pogodbenih standardov o ravnanju z zaporniki, ki je po tukaj zastopanem stališču absolutna ovira za izbiro države, kjer naj se kazen izvrši.

MKS izbere državo s seznama in jo obvesti o svoji odločitvi, ta pa mora takoj odgovoriti, ali sprejema izvršitev zaporne kazni v konkretnem primeru. Če država izvršitev zavrne, začne MKS postopek izbire znova. Ko država izvršitev v konkretni zadevi sprejme, se izvede transfer obsojenca. Za primer, ko ne bi bilo mogoče najti države, ki bi bila pripravljena izvršiti zaporno kazen, vsebuje Rimski statut »rezervno« določbo, da se kazen zapor izvrši v zaporu, ki ga da na voljo država gostiteljica sodišča (Nizozemska). V tem primeru mora MKS kriti stroške izvršitve zaporne kazni.¹²⁸⁷

Izvrševanje zaporne kazni poteka po pravu države izvršiteljice, pri čemer pa mora biti skladno z mednarodnimi standardi o ravnanju z zaporniki. Nadzor nad izvrševanjem opravlja MKS.

3.3.9. Sklepno

Po sprejetju Rimskega statuta je v razmeroma kratkem času prišlo do zadostnega števila ratifikacij, da je statut stopil v veljavo. MKS je že začelo z delom, trenutno poteka preiskava situacij, do katerih je prišlo v Ugandi, Kongu, Centralni Afriški Republiki in Sudanu. Navedena dinamika vzbuja upanje, da bo sodišču uspelo uresničiti cilj iz preambule Rimskega statuta, po katerem »najtežja hudodelstva, ki zadevajo mednarodno skupnost kot celoto, ne smejo ostati nekaznovana«¹²⁸⁸.

¹²⁸⁷ Sicer pa stroške izvrševanja seveda krije država izvrševanja. V ZRN so stroške izvrševanja v primeru Duška Tadića, ki ga je obsodilo MKSJ, ocenili na približno 70.000 nekdanjih nemških mark letno (MacLean, 2000: 736).

¹²⁸⁸ 4. alineja Preambule Rimskega statuta.

Povsem drugo vprašanje pa je, ali bo ustanovitev MKS pripomogla k zagotavljanju kazenske odgovornosti pripadnikov mirovnih operacij za morebitna kazniva dejanja, ki jih izvršijo na misijah v tujini. Povsem jasno je treba zapisati: komaj verjetno je, da bi pripadniku mirovne operacije sodilo MKS. Prvi in glavni razlog za to je, da je MKS pristojno le za najtežja hudodelstva. Prav gotovo ni izključeno, da bi posamezno ravnanje pripadnika mirovnih sil imelo znake hudodelstva zoper človečnost (denimo mučenje ali pa posilstvo), vendar pa je pristojnost MKS podana le, če gre za »del velikega ali sistematičnega napada na civilno prebivalstvo«, kar v primeru mirovnih operacij skoraj ni verjetno. Nadalje je treba imeti pred očmi, da vse države pošiljateljice in gostiteljice mirovnih sil niso pogodbenice Rimskega statuta. In končno: tudi če gre za pogodbenice, je pristojnost MKS zgolj komplementarna, torej sodišče ne more prevzeti zadeve, če in dokler je pregon storilca v državi pogodbenici ustrezen. Vidimo torej, da je sojenje pripadniku mirovnih operacij pred MKS komaj verjetno, celo če odmislimo prej omenjene resolucije Varnostnega sveta in druge pravne instrumente (sporazumi o neizročanju), s katerimi so ZDA svojim vojakom želele zagotoviti popolno imuniteto pred MKS.

Na podlagi povedanega se zdi, da bo ustanovitev MKS na zagotavljanje kazenske odgovornosti pripadnikov mirovnih operacij zaenkrat lahko vplivala kvečjemu *posredno*. Države pogodbenice bodo z implementacijo Rimskega statuta in njegovo vključitvijo v notranji pravni red vzpostavile ali pa dopolnile mehanizme za pregon mednarodnih hudodelstev. Eden od pomembnejših ciljev ustanovitve MKS je bil namreč ravno pripraviti države do tega, da bodo pregon izvajale same, MKS pa naj bi v skladu z zamislijo o komplementarni pristojnosti vskočilo zgolj tedaj, kadar države tej nalogi ne bi mogle ali hotele biti kos. Težko pa je napovedati, ali bo v primeru kaznivih dejanj, ki jih izvršijo pripadniki mirovnih operacij, (zaenkrat precej hipotetična) možnost, da zadevo prevzame MKS, dovolj motivirala države, da same ustrezno izpeljejo pregon.

V zvezi s povedanim pa se izkaže še nekaj: da bi bilo mogoče uspešno uresničiti cilje Rimskega statuta, ne zadošča zgolj njegova ratifikacija, temveč je pomembna tudi njegova ustrezna vključitev v notranji pravni red. Ker gre za pomembno vprašanje, je koristno, da ga (vsaj v glavnih obrisih) obravnavamo tudi tukaj. Zaradi smotrnosti pa bomo vprašanje implementacije Rimskega statuta obravnavali šele v drugem delu, potem ko bomo predstavili značilna razhajanja med rešitvami slovenskega kazenskega prava in Rimskega statuta, ki jih je treba upoštevati pri iskanju najustreznejšega modela implementacije.

II. IZBRANE TEME MEDNARODNEGA KAZENSKEGA PRAVA

1. Poveljniška odgovornost

Institut poveljniške odgovornosti (angl. *command responsibility, superior responsibility*) vzpostavlja odgovornost vojaških poveljnikov in civilnih nadrejenih za kazniva dejanja, ki jih izvršijo njim podrejene osebe. Pravna figura poveljniške odgovornosti je iznajdba mednarodnega kazenskega prava,¹²⁸⁹ kjer se je sprva razvijala kot institut običajnega mednarodnega kazenskega prava, kasneje pa je svoje mesto našla tudi v pozitivnopravnih dokumentih. Res je sicer, da je odgovornost poveljnikov, ki so načrtovali ali omogočili hudodelstva, v določenih primerih mogoče vzpostaviti tudi na podlagi klasičnih pravil nacionalnega prava o udeležbi in odgovornosti za opustitve, vendar pa ta pravila, kot bomo videli v nadaljevanju, ne morejo zajeti vseh situacij, kjer se odgovornost poveljnikov kaže kot upravičena. V tem smislu je institut poveljniške odgovornosti varovalka pred tem, da bi se vojaški in civilni poveljniki izognili odgovornosti v primerih, ko klasična pravila o udeležbi in opustitvah niso kos specifičnim situacijam, značilnim za vojaške operacije in hierarhično organiziranost vojske.

Razločevati je mogoče dve obliki poveljniške odgovornosti.¹²⁹⁰ O neposredni poveljniški odgovornosti (*direct command responsibility*) govorimo, kadar nadrejeni odredi izvršitev kaznivih dejanj. V takšnih primerih gre pravzaprav za obliko napeljevanja ali posrednega storilstva (glej člen 25/3/b Rimskega statuta), zato za te primere poseben institut, ki bi urejal poveljniško odgovornost, ni potreben. O posredni poveljniški odgovornosti pa govorimo, kadar poveljnik opusti nadzor nad svojimi podrejenimi, ti pa izvršijo kazniva dejanja. V tem primeru gre za poveljniško odgovornost v ožjem smislu (poveljniška odgovornost *strico sensu*), ki je ni mogoče obravnavati po pravilih napeljevanja in posrednega storilstva, temveč jo je treba urediti v obliki posebnega instituta. Poveljniška odgovornost v ožjem smislu, ki v doktrini mednarodnega kazenskega prava sproža številne polemike, bo predmet našega zanimanja v pričujočem poglavju.

1.1. Razvoj poveljniške odgovornosti v mednarodnem kazenskem pravu

Prvič v zgodovini mednarodnega kazenskega prava je institut poveljniške odgovornosti omenjen v IV. Haaški konvenciji o zakonih in običajih vojne na kopnem iz leta 1907.¹²⁹¹ Po koncu prve svetovne vojne je bil na mirovni konferenci v Versaillesu leta 1919 obravnavan predlog ustanovitve mednarodnega kazenskega sodišča, ki bi bilo pristojno soditi med drugim tudi tistim, ki so odredili, ali pa ki

¹²⁸⁹ Prim. Ambos, 2002: 667.

¹²⁹⁰ Prim. Ambos, 2002: 667, 670, 672.

¹²⁹¹ Za nadrobnejši prikaz razvoja poveljniške odgovornosti od Haaških konvencij iz 1907. leta do Rimskega statuta glej Derencinović, 2002. Glej tudi Cassese, 2005: 203-205.

niso preprečili kršitev zakonov in običajev vojne, čeprav bi bili to lahko storili in bili dolžni storiti. Kljub temu, da se je zaveznikom uspelo dogovoriti o pregonu takšnih storilcev, do ustanovitve sodišča kasneje zaradi pomanjkanja politične pripravljenosti ni prišlo.¹²⁹²

Do razcveta instituta poveljniške odgovornosti je prišlo šele po drugi svetovni vojni. Niti Statut vojaškega sodišča v Nürnbergu niti Statut vojaškega sodišča za Daljni vzhod sicer nista vsebovala določb o poveljniški odgovornosti, kljub temu pa so sodišča ta institut uporabljala, spočetka za utemeljitev odgovornosti vojaških poveljnikov, kasneje pa tudi civilnih nadrejenih. Pozitivnopravno je bil na mednarodnopravni ravni institut poveljniške odgovornosti preciziran leta 1977 v 86. in 87. členu Prvega dopolnilnega protokola k Ženevskim konvencijam iz leta 1949, kasneje pa v 3. odstavku 7. člena Statuta MKSJ. Ta določba je bila v praksi sodišča izrazito pogosto uporabljena, tako da se je izoblikoval bogat korpus judikature s področja poveljniške odgovornosti.¹²⁹³

Najbolj obsežno in konkretizirano ureditev poveljniške odgovornosti v dosedanem razvoju mednarodnega kazenskega prava je prinesel 28. člen Rimskega statuta. Določba tega člena predstavlja poskus kodifikacije načel poveljniške odgovornosti, kot so se izoblikovala v dotedanji sodni praksi. V celoti se določba 28. člena Rimskega statuta glasi:

»Odgovornost poveljnikov in drugih nadrejenih

Poleg drugih razlogov za kazensko odgovornost po tem statutu za kazniva dejanja, ki so v pristojnosti Sodišča:

- a. *je vojaški poveljnik ali oseba, ki dejansko nastopa kot vojaški poveljnik, kazensko odgovorna za kazniva dejanja v pristojnosti Sodišča, ki so jih storile enote pod njenim dejanskim poveljstvom in nadzorom oziroma pod njeno dejansko oblastjo in nadzorom kot posledico dejstva, da ni pravilno izvajal ali izvajala nadzora nad takimi enotami, če:*
 - je vojaški poveljnik ali oseba bodisi vedela ali bi zaradi takratnih okoliščin morala vedeti, da so njegove enote izvršile ali nameravale storiti taka kazniva dejanja, in*
 - vojaški poveljnik ali oseba ni izvedla vseh potrebnih in primernih ukrepov v okviru svojih pooblastil za preprečitev ali ustavitve storitve ali za predložitev zadeve pristojnim organom v preiskavo in pregon;*
- b. *glede odnosov med nadrejenimi in podrejenimi, ki niso opisani v prvem odstavku, je nadrejeni kazensko odgovoren za kazniva dejanja v pristojnosti Sodišča, ki so jih storili podrejeni pod njegovo dejansko oblastjo in nadzorom, ker ni pravilno nadziral podrejenih, če:*
 - je nadrejeni vedel ali zavestno ni upošteval informacije, ki je jasno kazala na to, da so podrejeni izvrševali ali nameravali izvršiti taka kazniva dejanja,*

¹²⁹² Podrobneje glej Zagorac v Bavcon et al., 2003: 59.

¹²⁹³ Glej na primer sodbe MKSJ z dne 16. novembra 1998 (zadeva *Delalić* in ostali) odst. 330 in sl.; z dne 25. junija (zadeva *Aleksovski*), odst. 69 in sl.; z dne 2. marca 2000 (zadeva *Blaškić*) odst. 298 in sl.; z 20. februarja 2001 (zadeva *Delalić* in ostali) odst. 182 in sl.

- so se kazniva dejanja nanašala na dejavnosti, za katere je bil nadrejeni dejansko odgovoren ali so bile pod njegovim nadzorom, in
- nadrejeni ni izvedel vseh potrebnih in primernih ukrepov v okviru svojih pooblastil za preprečitev ali ustavitve storitve ali za predložitev zadeve pristojnim organom v preiskavo in pregon.«

Bistvo določbe je mogoče strniti v štiri predpostavke, ki, če so podane kumulativno, vzpostavljajo poveljniško odgovornost:

1. oseba mora imeti status vojaškega poveljnika ali civilnega nadrejenega;
2. opustiti mora dolžno nadzorstvo nad podrejenimi;
3. podrejeni morajo izvršiti kazniva dejanja iz pristojnosti MKS;
4. podana mora biti ustrezna krivdna oblika nadrejenega.

Vsebina nekaterih predpostavk poveljniške odgovornosti se razlikuje glede na to, ali gre za vojaškega poveljnika ali civilnega nadrejenega. Nadrobnejša vsebina tistih predpostavk poveljniške odgovornosti, kjer prihaja do razlik, bo zato obravnavana posebej za vojaške poveljnike in posebej za civilne nadrejene.

1.2. Predpostavke poveljniške odgovornosti

1.2.1. Status poveljnika

Medtem ko Statut MKSJ ni izrecno odgovoril na vprašanje, ali se poveljniška odgovornost nanaša zgolj na vojaške poveljnike ali pa tudi na civilne nadrejene, Rimski statut glede tega vprašanja ne pušča dvoma: določba o poveljniški odgovornosti je razdeljena na dva dela, pri čemer se prvi del nanaša na vojaške poveljnike (in z njimi izenačene osebe), drugi del pa na civilne nadrejene. S tem je Rimski statut uvedel »dvojni režim« poveljniške odgovornosti, v katerem so predpostavke odgovornosti vojaških poveljnikov urejene strožje.

Glede na to, da se poveljniška odgovornost razteza tako na vojaške poveljnike kot na civilne nadrejene, sestavlja terminološko vprašanje, ali je poimenovanje »poveljniška odgovornost« sploh ustrezno. Pridevnik »poveljniška« namreč na določen način implicira vojaški ustroj,¹²⁹⁴ zato bi poimenovanju jezikovni puristi lahko očitali, da je preozko. Tako se je v angleškem govornem področju izraz *command responsibility* začel nadomeščati s širšim izrazom *superior responsibility*,¹²⁹⁵ v nemškem govornem področju pa se namesto o *Befehlsverantwortlichkeit* vse bolj govori o *Vorgesetztenverantwortlichkeit*. V tem pogledu bi bilo tudi pri nas mogoče namesto o »poveljniški odgovornosti« govoriti o »odgovornosti nadrejenih«. Tukaj se bomo vendarle držali pri nas ustaljenega poimenovanja »poveljniška odgovornost«, v izogib nepotrebnim zmedam.

¹²⁹⁴ Novoselec, 2004: 495. Prim. tudi Ambos, 2002: 666.

¹²⁹⁵ Vsekakor pa je to novejši trend. V sodni praksi MKSJ lahko zasledimo uporabo izrazov »*command responsibility*« in »*superior responsibility*« kot sopomenki. Glej sodbo MKSJ z dne 26.2.2001 (zadeva Kordić in Čerkez), odst. 364 in op. 492.

1.2.1.1. Status vojaškega poveljnika

Vojaški poveljnik je oseba, ki ima moč poveljevanja znotraj oboroženih sil (*angl. command, nem. Befehlsgewalt*).¹²⁹⁶ Pri tem je Rimski statut sledil pojmovanju, ki se je izoblikovalo v sodni praksi¹²⁹⁷, po katerem se z vojaškimi poveljniki *izenačuje tudi osebe, ki formalno sicer nimajo tega statusa, vendar pa de facto nastopajo v vlogi vojaškega poveljnika*. Sem spadajo na primer vodje paravojaških enot, poveljniki oboroženih policijskih enot in druge osebe, ki imajo dejansko moč poveljevanja vojaškim enotam, paravojaškim enotam in oboroženim policijskim enotam.¹²⁹⁸ To nadalje pomeni, da relativno nizek položaj v vojaški hierarhiji ali pa odsotnost formalnih pooblastil sama po sebi še ne izključujeta možnosti uporabe instituta poveljniške odgovornosti. Po drugi strani pa zgolj formalni status vojaškega poveljnika ne zadošča za vzpostavitev poveljniške odgovornosti, temveč mora biti podana tudi dejanska moč poveljevanja. Če si konkurirata odgovornosti osebe, ki je bila formalno na mestu vojaškega poveljnika, in osebe, ki je dejansko nastopala v tej vlogi, po pravilih poveljniške odgovornosti odgovarja slednji.¹²⁹⁹ S takšnim primerom je imelo MKSJ opraviti npr. v zadevi *Čelebići*¹³⁰⁰, v kateri je bil obtoženi Zdravko Mucić obsojen kot poveljnik taborišča na podlagi dejanskega opravljanja te funkcije, čeprav mu formalno ni bila dodeljena, medtem ko je bil njegov namestnik Zejnil Delalić oproščen, ker ni imel dejanske moči poveljevanja v taborišču.

Rimski statut govori o kaznivih dejanjih, ki so jih izvršile enote pod »dejanskim poveljstvom in nadzorom oziroma pod dejansko oblastjo in nadzorom« vojaškega poveljnika. Razlikovanje med »dejanskim poveljstvom in nadzorom« (*effective command and control*) in »dejansko oblastjo in nadzorom« (*effective authority and control*) je dobilo svoje mesto v Rimskem statutu spričo ugotovitve, da so v oboroženih spopadih možne situacije, v katerih vojaški poveljniki izvajajo »dejansko oblast in nadzor« tudi nad enotami, ki jim sicer niso neposredno podrejene v verigi poveljevanja¹³⁰¹. Za tak primer bo šlo na primer, ko vojaški poveljniki okupiranih območij izvajajo oblast in nadzor nad vsemi vojaškimi enotami, tudi tistimi, ki neformalno ne spadajo v njihovo vojaško hierarhijo.¹³⁰² V takšnih primerih se poveljniška odgovornost razteza čez dejanja vseh oseb, nad katerimi ima vojaški poveljnik dejansko oblast in nadzor.

1.2.1.2. Status civilnega nadrejenega

Poveljniška odgovornost je po Rimskem statutu predvidena tudi za civilne nadrejene, t.j. osebe, ki imajo efektivno oblast in nadzor nad določenim krogom podrejenih

¹²⁹⁶ Prim. člen 3/I(7). Zakona o službi v Slovenski vojski.

¹²⁹⁷ Glej npr. sodbo MKSJ z dne 3. marca 2000 (zadeva *Blaškić*), odst. 302:

„Although the Trial Chamber agrees with the Defence that the "actual ability" of a commander is a relevant criterion, the commander need not have any legal authority to prevent or punish acts of his subordinates. What counts is his material ability, which instead of issuing orders or taking disciplinary action may entail, for instance, submitting reports to the competent authorities in order for proper measures to be taken.« (Poudaril M.A.)

¹²⁹⁸ Prim. Fenrick v Triffterer, 1999: 517-518.

¹²⁹⁹ Prim. Novoselec v Josipovič/Krapac/Novoselec, 2001: 107.

¹³⁰⁰ Sodbi MKSJ z dne 16.11.1998 (razpravni senat) in z dne 20.2.2001 (pritožbeni senat).

¹³⁰¹ Glej tudi člene 26 – 35 Zakona o službi v slovenski vojski. Prim. tudi Pravila o službi v Slovenski vojski.

¹³⁰² Prim. Fenrick v Triffterer, 1999: 518.

oseb, pri čemer pa ne nastopajo kot vojaški poveljniki. Gre zlasti za ljudi na visokih položajih v državni upravi in v lokalnih skupnostih, kot so na primer člani vlad in župani. Niso pa izključeni primeri odgovornosti oseb iz nedržavne sfere: oseb na vodilnih položajih v gospodarstvu¹³⁰³ (npr. kadar se v gospodarskih družbah izvršuje prisilno delo), vodij političnih strank, ipd.

Civilne nadrejene Rimski statut obravnava manj strogo kot vojaške poveljnike. Tako sta med predpostavkami odgovornosti predvideni dve bistveni razliki, ki odgovornost civilnih nadrejenih zožujeta: prva se nanaša na opustitev nadzora nad podrejenimi, druga pa krivdo (angl. *culpability*) civilnih nadrejenih. Obe razliki bosta nadrobneje obravnavani v nadaljevanju.

1.2.2. Opustitev nadzorstva nad podrejenimi

1.2.2.1. Vojaški poveljniki

Naslednja predpostavka poveljniške odgovornosti pri vojaških poveljnikih je ta, da so opustili nadzor nad podrejenimi oziroma le-tega niso izvajali dovolj skrbno (*failure to exercise control properly*). Vojaški poveljniki so dolžni izvršiti vse primerne ukrepe, da zagotovijo spoštovanje mednarodnega humanitarnega prava s strani svojih podrejenih. Takšni ukrepi so zlasti naslednji¹³⁰⁴:

- poskrbeti, da so podrejeni ustrezno seznanjeni z mednarodnim humanitarnim pravom¹³⁰⁵;
- poskrbeti za to, da se mednarodno humanitarno pravo spoštuje pri odločanju o načinu izvajanja vojaških operacij;
- vzpostaviti sistem poročanja, ki zagotavlja ažurno seznanitev vojaškega poveljnika z morebitnimi kršitvami mednarodnega humanitarnega prava;
- nadzorovati sistem poročanja in zagotavljati njegovo učinkovito delovanje;
- izvesti ustrezne ukrepe, v primeru da izvejo, da je prišlo do kršitev mednarodnega humanitarnega prava, ali da se le-te pripravljajo.

Opustitev ustreznega nadzora nad podrejenimi kot predpostavka poveljniške odgovornosti je konkretizirana v členu 28/a/ii Rimskega statuta, ki govori o opustitvi »vseh potrebnih in primernih ukrepov v okviru svojih pooblastil« (*necessary and reasonable measures within his or her power*) za »preprečitev ali ustavitve storitve ali za predložitev zadeve pristojnim organom v preiskavo in pregon« .

Opustitev nadzora se torej lahko pojavlja v dveh oblikah: (1.) kot opustitev *preventivnih ukrepov* (nepreprečitev ali neustavitve kaznivih dejanj podrejenih), in (2.) kot opustitev *represivnih ukrepov* (nepredložitev zadeve pristojnim organom v preiskavo in pregon).

Preventivni ukrepi so možni, dokler podrejeni še niso izvršili (dokončali) kaznivih dejanj. Vsak vojaški poveljnik (ne glede na položaj v verigi poveljevanja) je dolžan

¹³⁰³ Glej na primer sodbo MKSR z dne 27. januarja 2000 (zadeva *Musema*), odst. 868 in sl.

¹³⁰⁴ Fenrick v Triffterer, 1999: 518-519.

¹³⁰⁵ Dolžnost vojaških poveljnikov skrbeti za seznanjenost svojih enot z mednarodnim humanitarnim pravom izhaja že iz Prvega dodatnega protokola k Ženevskim konvencijam (2. odstavek 87. člena).

izdajati povelja, ki naj preprečijo izvršitev kaznivih dejanj. Če so okoliščine kazale na možnost, da bi podrejeni lahko izvršili kazniva dejanja, vendar pa se to ni zgodilo zaradi pravočasne poveljniške intervencije, so vojaški poveljniki nadalje dolžni poskrbeti za boljšo seznanitev podrejenih z mednarodnim humanitarnim pravom, in, glede na okoliščine, odstaviti s položajev tiste nižje poveljnike, za katere se je izkazalo, da svojih nalog niso opravljali z dolžno skrbnostjo.¹³⁰⁶

Če so podrejeni že izvršili kazniva dejanja, potem po naravi stvari pridejo v poštev le še represivni ukrepi. V zvezi s tem pa je treba posebej poudariti, da se vojaški poveljnik, ki je vedel ali bi glede na okoliščine moral vedeti, da bodo podrejeni izvršili kazniva dejanja, pa je opustil preventivne ukrepe, z morebitnimi kasnejšimi represivnimi ukrepi ne razbremeni poveljniške odgovornosti.¹³⁰⁷ Povsem nesporno velja tudi, da dolžnost represivnega ukrepanja vojaških poveljnikov ni izpolnjena, če poskrbijo le za površne ali celo zgolj za navidezne preiskovalne ukrepe ali navidezno sojenje (*show trial*), z namenom, da bi varovali svoje podrejene (in hkrati dajali vtis, da so izpolnili svojo dolžnost represivnega ukrepanja).¹³⁰⁸

Glede pravnih posledic Rimski statut izenačuje primere, v katerih poveljnik *ni preprečil* kaznivih dejanj podrejenih (opustitev preventivnih ukrepov), in primere, ko so bila kazniva dejanja *že izvršena*, vendar pa je poveljnik opustil potrebne ukrepe za preiskavo in pregon njihovih storilcev (opustitev represivnih ukrepov). V obeh skupinah primerov poveljnik odgovarja, kot bi kazniva dejanja izvršil sam. V tem pogledu je ureditev v Rimskem statutu premalo selektivna, saj v isti koš meče dejanja, ki bi si zaslužila ločeno obravnavo. Ni namreč sprejemljivo, da enako obravnavamo poveljnika, ki ni preprečil mednarodnih hudodelstev, čeprav bi jih lahko, in poveljnika, ki mu je mogoče očitati zgolj, da ni izvedel potrebnih ukrepov za preiskavo in pregon storilcev.

Nadalje je z vidika doktrine kazenskega prava sploh problematično, da nekoga zaradi opustitve naznanitve kaznivih dejanj (potem ko so že bila izvršena in jih ni bilo več mogoče preprečiti), kaznujemo kot da bi jih izvršil sam. Na tem mestu statut prezre vprašanje vzročne zveze med opustitvijo nadzorstva in izvršitvijo kaznivih dejanj: po naravi stvari namreč opustitev, ki časovno sledi določenemu ravnanju (in ki ni bila vnaprej obljubljen¹³⁰⁹), ne more biti vzrok tega ravnanja. Ta pomislek ne pomeni, da kazenska odgovornost nadrejenih, ki si zatiskajo oči in ne preganjajo podrejenih, ki so izvršili mednarodna hudodelstva, ni upravičena. Pomeni le, da bi bila določba o poveljniški odgovornosti, v delu ki se nanaša na opustitev represivnih ukrepov, ustrenejša, če bi bila oblikovana drugače: kot samostojni opustitveni delikt z lastnim kaznovalnim okvirjem, blažjim od kaznovalnega okvira

¹³⁰⁶ Prim. Fenrick v Triffterer, 1999: 520.

¹³⁰⁷ Tako tudi izrecno MKSJ v sodbi z dne 3.3.2000 (zadeva Blaškić), odst. 336:
»Lastly, the Trial Chamber stresses that the obligation to 'prevent or punish' does not provide the accused with two alternative and equally satisfying options. Obviously, where the accused knew or had reason to know that subordinates were about to commit crimes and failed to prevent them, he cannot make up for the failure to act by punishing the subordinates afterwards.«

¹³⁰⁸ Prim. Fenrick v Triffterer, 1999: 520.

¹³⁰⁹ Če bi bila opustitev represivnih ukrepov obljubljen vnaprej, bi šlo za posebno obliko (psihične) pomoči storilcu in ne več za vprašanje poveljniške odgovornosti *stricto sensu*.

pri kaznivih dejanjih, ki niso bila naznanjena.¹³¹⁰ Takšni diferencirajoči rešitvi, ki institut poveljniške odgovornosti razbije na več nians z različnimi kaznovalnimi okviri, so ob implementaciji¹³¹¹ Rimskega statuta sledili tudi nekateri nacionalni pravni sistemi.¹³¹² Nemški zakonodajalec, na primer, je stvarino, ki se nanaša na poveljniško odgovornost, razbil na tri člene in predpisal različne kazni, glede na različne oblike opustitve nadzorstva (opustitev preventivnih ukrepov, opustitev represivnih ukrepov) in glede na različne krivdne oblike (naklep, malomarnost).

1.2.2.2. Civilni nadrejeni

Tudi za civilne nadrejene velja, da so dolžni izvesti vse potrebne in primerne ukrepe v okviru svojih pooblastil za preprečitev ali ustavitve izvršitve kaznivih dejanj podrejenih, prav tako pa so dolžni poskrbeti za predložitev zadeve pristojnim organom v preiskavo in pregon. Pomembna razlika, ki zožuje odgovornost civilnih nadrejenih pa je, da odgovarjajo samo, če so se izvršena kazniva dejanja *nanašala na dejavnosti*, za katere je bil nadrejeni dejansko odgovoren ali so bile pod njegovim nadzorom. Civilni nadrejeni torej odgovarjajo samo za dejanja, ki jih podrejeni izvršijo *v zvezi z dejavnostjo*, za katero so nadrejeni odgovorni ali jo nadzirajo, medtem ko vojaški nadrejeni odgovarjajo za *usa* dejanja oseb, nad katerimi imajo dejansko oblast. Razlog za takšno razlikovanje je v tem, da je nadzorstvo v civilnih hierarhičnih strukturah, v primerjavi z vojaškimi, praviloma bistveno bolj omejeno, zato ni mogoče pričakovati, da bi civilni nadrejeni nadzorovali sleherno ravnanje svojih podrejenih.¹³¹³

1.2.3. Izvršitev kaznivih dejanj iz pristojnosti Mednarodnega kazenskega sodišča (kot posledica nepravilnega izvajanja nadzora?)

Poveljniške odgovornosti ni mogoče vzpostaviti za katero koli kaznivo dejanje, ki ga izvršijo podrejeni, temveč le za krog kaznivih dejanj, ki so v pristojnosti Mednarodnega kazenskega sodišča (t.i. mednarodna hudodelstva); to so: genocid, hudodelstva zoper človečnost, vojna hudodelstva in agresija (angl. *aggression*; sodišče bo začelo izvajati jurisdikcijo za agresijo, potem ko bo sprejeta določba, ki bo opredelila vsebino tega mednarodnega hudodelstva). Sodišče mora ugotoviti, da so podrejeni izvršili katero izmed navedenih hudodelstev, pri čemer zadošča, da to ugotovi v okviru sojenja nadrejenemu (ne zahteva se predhodna pravnomočna obsodba podrejenih).

Posebej zanimivo je vprašanje vzročne zveze med opustitvijo oziroma nepravilnim izvajanjem nadzorstva in mednarodnimi hudodelstvi, ki jih izvršijo podrejeni. Po črki Rimskega statuta nadrejeni odgovarja, če so kazniva dejanja podrejenih »posledica dejstva, da ni pravilno izvajal ali izvajala nadzora« (*»as a result of his or her failure*

¹³¹⁰ Kot primer takšnega samostojnega opustitvenega delikta je mogoče navesti kaznivo dejanje Opustitve ovadbe kaznivega dejanja ali storilca iz 281. člen KZ-1 (prej 286. člena KZ-94).

¹³¹¹ V pomanjkanju boljšega izraza uporabljam tujko, ki označuje sprejem nove in prilagoditev obstoječe domače zakonodaje, da bi se omogočilo nemoteno sodelovanje med državo pogodbenico Rimskega statuta in MKS.

¹³¹² Podrobneje o vprašanju implementacije instituta poveljniške odgovornosti v nacionalne pravne sisteme glej spodaj, razdelek 1.4.2.

¹³¹³ Prim. Ackermann/O'Sullivan, 2000: 73; Ambos, 2002: 679.

to exercise control properly»). Besedna zveza »as a result« brez nadaljnega zbuja vtis, da mora med nepravilnim izvajanjem nadzora in kaznivimi dejanji podrejenih obstajati vzročno-posledična povezava. Le-to si je mogoče brez večjih težav tudi zamisliti, kadar gre za situacije, ko nadrejeni opusti preventivne ukrepe (ne prepreči kaznivih dejanj podrejenih). Nasprotno pa, kot je že bilo opozorjeno, si vzročno-posledične povezave po naravi stvari ni mogoče zamisliti, kadar gre za opustitev represivnih ukrepov (nadrejeni ne predloži zadeve pristojnim organom v preiskavo in pregon), saj pasivnost nadrejenega, ki v času sledi ravnanjem podrejenih, ne more biti njihov vzrok (ob predpostavki, da opustitev represivnih ukrepov ni obljubljena vnaprej). Zato ne preseneča, da vprašanje vzročne zveze nekateri avtorji štejejo za »ne dovolj razjasnjeno« sestavino¹³¹⁴ ali celo za sporno sestavino¹³¹⁵ 28. člena Rimskega statuta.

Vprašanju vzročne zveze se tudi sodna praksa MKSJ ni mogla izogniti. Tako se je MKSJ postavilo na nekoliko nejasno stališče, po katerem vzročna zveza »kljub svoji osrednji vlogi v kazenskem pravu« ni nujni pogoj za vzpostavitev poveljniške odgovornosti (in je ni treba dokazovati kot poseben element poveljniške odgovornosti), »kar pa ne pomeni, da načelo vzročnosti ni konceptualno uporabljivo, kadar gre za primere, ko nadrejeni niso preprečili kaznivih dejanj podrejenih«.¹³¹⁶ Pri oblikovanju stališča je bilo sodišče očitno previdno: priznalo je načelno »uporabljivost« načela vzročnosti, kadar gre za opustitev preventivnih ukrepov, ni pa šlo tako daleč, da bi vsaj pri tej obliki poveljniške odgovornosti zahtevalo dokazovanje vzročne zveze.

Opozoriti pa je treba, da je določilo Statuta MKSJ, ki ureja poveljniško odgovornost (člen 7/III Statuta MKSJ), drugačno (skromnejše) od 28. člena Rimskega statuta. Glede na to, da Rimski statut eksplicitno uporabi besedno zvezo »kot posledica dejstva« (*as a result*) ne more biti sporno, da je vzročno zvezo treba dokazati v primerih, ko je ta po naravi stvari sploh lahko podana, to je v primerih, ko nadrejeni opusti preventivne ukrepe.

Pomembno praktično vprašanje je, kako ugotavljati (oz. dokazovati), da je med ravnanjem nadrejenega (opustitvijo preventivnih ukrepov) in kaznivimi dejanji podrejenih obstajala vzročna zveza. Gre namreč za vprašanje vzročnosti pri opustitvenih kaznivih dejanjih, ki je v doktrini kazenskega prava do neke mere

¹³¹⁴ Prim. Werle, 2003: 188.

¹³¹⁵ Prim. Novoselec v Josipovič/Krapac/Novoselec, 2001: 108.

¹³¹⁶ Sodba MKSJ z dne 16.11.1998 (zadeva Delalić in ostali), odst. 398-399:

»Notwithstanding the central place assumed by the principle of causation in criminal law, causation has not traditionally been postulated as a conditio sine qua non for the imposition of criminal liability on superiors for their failure to prevent or punish offences committed by their subordinates. Accordingly, the Trial Chamber has found no support for the existence of a requirement of proof of causation as a separate element of superior responsibility, either in the existing body of case law, the formulation of the principle in existing treaty law, or, with one exception, in the abundant literature on this subject.

This is not to say that, conceptually, the principle of causality is without application to the doctrine of command responsibility insofar as it relates to the responsibility of superiors for their failure to prevent the crimes of their subordinates. In fact, a recognition of a necessary causal nexus may be considered to be inherent in the requirement of crimes committed by subordinates and the superior's failure to take the measures within his powers to prevent them. In this situation, the superior may be considered to be causally linked to the offences, in that, but for his failure to fulfill his duty to act, the acts of his subordinates would not have been committed.«

sporno. Če bi na vzročnost gledali povsem naturalistično in za njen obstoj zahtevali izvor energije, ki deluje v zunanjem svetu (*causa efficiens*), potem o vzročnosti pri opustitvah seveda ne moremo govoriti, kajti »iz nič ni nič« oziroma *ex nihilo nihil fit*. Z drugimi besedami: človekova pasivnost, strogo vzeto, ne more povzročiti ničesar. Zato se je bilo treba v primeru opustitvenih kaznivih dejanj odpovedati naturalistično pojmovani vzročnosti in le-to nadomestiti z vzročnostjo kot pravnim konstruktom (normativno pojmovanje vzročnosti¹³¹⁷). Osnovni test, s katerim preverjamo takšno »pravno vzročno zvezo« med opustitvijo in nastalo posledico je naslednji: vprašati se je treba, ali bi podrejeni izvršili kazniva dejanja tudi v primeru, če bi nadrejeni ustrezno izvajal nadzorstvo. Če v primeru ustreznega nadzorstva do kaznivih dejanj ne bi prišlo, potem je mogoče opustitev nadzorstva šteti za »vzrok« kaznivih dejanj, sicer pa ne. Problem je seveda v tem, da gre za hipotetično sodbo tipa »kaj bi bilo, če bi bilo«, ki se odigra v imaginarnem svetu, empirično pa ni preverljiva. Glede na naravo hipotetičnega presojanja je jasno, da na zastavljeno vprašanje ne moremo odgovoriti z gotovostjo, temveč le z večjo ali manjšo stopnjo verjetnosti. Tradicionalno se za potrditev takšne »pravne vzročne zaveze« med opustitvijo in posledico zahteva zelo visoka stopnja verjetnosti, da bi ustrezno ravnanje preprečilo nastanek posledice; gre za standard, ki ga običajno označujemo kot »verjetnost, ki meji na gotovost«. ¹³¹⁸ V novejših delih s področja mednarodnega kazenskega prava je mogoče zaslediti tudi stališča, da je zaradi dokaznih težav, ki jih imamo pri *ex post* presojanju povezave med opustitvijo nadzorstva in kaznivimi dejanji podrejenih takšen standard previsok, in da za potrditev vzročne povezave zadošča ugotovitev, da je opustitev nadzorstva *povečala tveganje* za izvršitev kaznivih dejanj s strani podrejenih. ¹³¹⁹ V skladu s tem stališčem je z gotovostjo mogoče reči, da vzročne povezave ni le v tistih primerih, ko podrejeni popolnoma podivjani ekscesno izvršujejo kazniva dejanja in ne sledijo več ukazom nadrejenega. ¹³²⁰ Prav gotovo gre za zelo ilustrativen in čist primer neobstoja vzročne zveze med (morebitno) opustitvijo nadzorstva in kaznivimi dejanji podrejenih, toda kako presojati vse druge življenjske situacije, ki nemara ne bodo tako jasne in bodo »nekje vmes«? Naj za dokaz vzročne zveze zares zadošča že sklep, da je opustitev nadzorstva »povečala tveganje«?

Po tukaj zastopanem stališču je takšen standard prenizek, saj je takorekoč vsaka opustitev nadzorstva povezana z določenim povečanjem tveganja, zato standard povečanja tveganja skoraj nima selektivnega učinka in s tem praktično ukinja pogoj vzročne povezanosti opustitve nadzorstva in kaznivih dejanj podrejenih. To velja toliko bolj ob upoštevanju dejstva, da gre za *ex post* presojo situacij, v katerih so podrejeni izvršili mednarodna hudodelstva – težko si je zamisliti sodnika, ki bi spričo vsesplošne pretresenosti zaradi teže posledic rabsodil, da opustitev nadzorstva »ni povečala tveganja za izvršitev kaznivih dejanj«. Res je seveda, da bo dokazovanje vzročne zveze pogosto povezano z nemajhnimi dokaznimi težavami, toda ali je res pravi odziv na takšno spoznavno krizo nižanje pravnih standardov ali celo

¹³¹⁷ Podrobneje o pravnem pojmovanju vzročnosti in njegovem odnosu do novejšega pojma »objektivne pripisljivosti« glej Ambrož, 2005.

¹³¹⁸ Prim. Bavcon/Šelih s sodelavci, 2003: 184.

¹³¹⁹ Ambos v Cassese/Gaeta/Jones, 2002: 860.

¹³²⁰ Ambos, ibidem.

praktično odpravljanje zahteve po vzročni zvezi? To bo eno pomembnih vprašanj, na katera bo MKS moralo poiskati odgovor.¹³²¹ Predvidevati je mogoče, da rešitev ne bo šla v nobenega od ekstremov: MKS ne bo moglo, tako kot je to storilo MKSJ, povsem zanikati vzročne zveze kot predpostavke poveljniške odgovornosti, glede na to da jo Rimski statut eksplicitno zahteva; po drugi strani pa bržkone za njen dokaz tudi ne bo zahtevalo standarda gotovosti, da bi ustrezno nadzorstvo kazniva dejanja preprečilo (gotovosti pri hipotetičnem presojanju navsezadnje niti ne more biti). Na katero vmesno točko med skrajnostma se bo MKS postavilo, ni mogoče predvideti, duhu kazenskega prava pa bi ustrezalo, da bi zahtevalo razmeroma visoko stopnjo verjetnosti, da bi ustrezno nadzorstvo kazniva dejanja podrejenih preprečilo.¹³²²

1.2.4. Krivda

1.2.4.1. Vojaški poveljniki (»vedel ali bi moral vedeti«)

Za vzpostavitev poveljniške odgovornosti je nadalje potrebno, da nadrejena oseba ravna krivdno. Za vojaškega poveljnika Rimski statut določa, da odgovarja, kadar *je vedel*, da so njegove enote izvršile ali nameravale izvršiti kazniva dejanja, pa tudi kadar tega ni vedel, bi pa to *moral vedeti* (*should have known*). Prevedeno v jezik kazenskega prava to pomeni, da vojaški poveljnik odgovarja tako za naklep (angl. *intent*) kot tudi za malomarnost (angl. *negligence*), in sicer tako zavestno kot tudi nezavestno malomarnost.

Da za odgovornost vojaških poveljnikov zadošča že nezavestna malomarnost pa ne pomeni, da vojaški poveljniki vselej odgovarjajo za kazniva dejanja svojih podrejenih (kar bi pomenilo njihovo objektivno odgovornost, angl. *strict liability*).¹³²³ V vsakem posameznem primeru je treba ugotavljati obstoj okoliščin, ki utemeljujejo (vsaj nezavestno) malomarnost. Po stališču MKSJ je malomarnost podana vselej, kadar ima poveljnik na voljo informacije, ki bi mu morale vzbudi sum o kaznivih dejanjih podrejenih.¹³²⁴ Kot primer sodišče navaja vojaškega poveljnika, ki ve, da

¹³²¹ Ena glavnih kritik, s katerimi se sooča MKSJ, je, da tožilstvu omogoča preskočiti dokazne težave z uporabo materialnopravnih figur, kot je »skupni hudodelski podvig« (*joint criminal enterprise*), kjer za dokaz krivde načeloma zadošča, da je bil obdolženec vključen v kolesje »skupnega kriminalnega podviga«, sodelovanja pri izvršitvi posameznih kaznivih dejanj pa se mu ne dokazuje.

¹³²² Podrobneje o iskanju »prave stopnje verjetnosti« pri hipotetičnem presojanju v kazenskem pravu Ambrož, 2005: 66-72.

¹³²³ Tako tudi sodba MKSJ z dne 3.3.2000 (zaveva *Blaškič*), odst. 332: »In conclusion, the Trial Chamber finds that if a commander has exercised due diligence in the fulfillment of his duties yet lacks knowledge that crimes are about to be or have been committed, such lack of knowledge cannot be held against him. However, taking into account his particular position of command and the circumstances prevailing at the time, such ignorance cannot be a defence where the absence of knowledge is the result of negligence in the discharge of his duties: this commander had reason to know within the meaning of the Statute.«

¹³²⁴ Sodba MKSJ z dne 20.2.2001 (zadeva *Delalić in ostali*), odst. 241: »... information was available to him which would have put him on notice of offences committed by subordinates.«

imajo nekateri izmed njegovih vojakov nasilen ali nestanoviten značaj, ali pa da so pred izvedbo vojaških operacij uživali alkohol.¹³²⁵

Rimski statut v tem pogledu ostaja abstrakten in govori o »takratnih okoliščinah« (*circumstances at the time*), zaradi katerih bi poveljnik moral vedeti za kazniva dejanja svojih podrejenih. V doktrini mednarodnega kazenskega prava se je kot merilo, ki naj vsebinsko napolni to določbo, izoblikoval test, ali bi poveljnik ob ustrezno skrbnem izvajanju svojih dolžnosti lahko pridobil informacije o (nameravanih) kaznivih dejanjih svojih podrejenih.¹³²⁶

Če se vojaškemu poveljniku dokaže vsaj nezavestna malomarnost (in so izpolnjene tudi ostale predpostavke poveljniške odgovornosti), odgovarja, kot da bi kazniva dejanja, ki so jih izvršili podrejeni, izvršil sam. Takšna rešitev je izrazito stroga, saj omogoča, da vojaški poveljnik odgovarja, kot da bi sam izvršil naklepna mednarodna hudodelstva (tudi tista, ki zahtevajo obarvani naklep – npr. genocid), zato ker iz (nezavedne) malomarnosti ni ugotovil, da so mednarodna hudodelstva izvršili, ali nameravali izvršiti, njegovi podrejeni. Z vidika pravil o udeležbi in krivdi, ki veljajo v nacionalnih pravnih redih, je pravna figura, ki na podlagi storilčeve malomarnosti vzpostavlja njegovo odgovornost za naklepno kaznivo dejanje, skrajno neobičajna, zato ne preseneča, da je tudi v doktrini mednarodnega kazenskega prava naletela na številne kritike.¹³²⁷ Bistvo kritik je mogoče povzeti z ugotovitvijo, da odgovornost za naklepno kaznivo dejanje, ki je vzpostavljena na podlagi nezavestne malomarnosti, »ni le logično nemogoča, temveč je – kar je še bolj pomembno – le težka združljiva s krivdnim načelom«¹³²⁸.

Če bi se nam takšna pravna figura v okvirih nacionalnega prava zdela povsem nesprejemljiva, vendarle ni mogoče spregledati, da mednarodno kazensko pravo zahteva do določene mere specifične rešitve. Glavni namen tako stroge določbe je preprečiti, da bi si vojaški poveljniki zatiskali oči pred kaznivimi dejanji svojih podrejenih, in odpraviti miselnost »manj ko vem, manj mi bo mogoče očitati«. Nadalje določba zasleduje tudi pragmatične cilje, saj je dokazovanje, da je poveljnik

¹³²⁵ Sodba, navedena v prejšnji opombi, odst. 238:

»For instance, a military commander who has received information that some of the soldiers under his command have a violent or unstable character, or have been drinking prior to being sent on a mission, may be considered as having the required knowledge.«

Navedeno stališče je sodišče potrdilo tudi v sodbi z dne 2.11.2001 (zadeva *Kvočka in ostali*), odst. 318: *»The information available to the superior may be written or oral. It need not be explicit or specific, but it must be information – or the absence of information – that would suggest the need to inquire further. Information that would make a superior suspicious that crimes might be committed includes past behavior of subordinates or a history of mistreatment [...] Similarly, if a superior has prior knowledge that women detained by male guards in detention facilities are likely to be subjected to sexual violence, that would put him on sufficient notice that extra measures are demanded in order to prevent such crimes.«*

¹³²⁶ Werle, 2003: 184.

¹³²⁷ Tako na primer Ambos v velikem komentarju Rimskega statuta (Cassese/Gaeta/Jones, 2002: 864-869, 871); v hrvaški literaturi glej Novoselec v Josipovič/Krapac/Novoselec, 2001: 109; v slovenski literaturi glej tudi Korošec v Bavcon et al., 2003: 127.

¹³²⁸ Ambos v Cassese/Gaeta/Jones, 2002: 871.

vedel za kazniva dejanja svojih podrejenih, pogosto težavno¹³²⁹, bistveno lažje pa je dokazati, da bi za ta kazniva dejanja vsaj moral vedeti.

Kljub navedenim ciljem pa bi mednarodno kazensko pravo vendarle moralo narediti jasno distinkcijo med odgovornostjo tistih poveljnikov, ki so vedeli za dejanja podrejenih (in jih naklepno niso preprečili), ter tistih, ki so jim bila dejanja podrejenih neznana (bi pa za njih morali vedeti). Upoštevajoč težavnost geneze določb v mednarodnem kazenskem pravu realistično seveda ni mogoče v kratkem pričakovati spremembe določbe Rimskega statuta o poveljniški odgovornosti, vendarle pa so lahko države pogodbenice na navedeno razlikovanje pozorne pri implementaciji Rimskega statuta v domače kazensko pravo. Tako je pri prenosu instituta poveljniške odgovornosti v domači pravni red mogoče oblikovati posebno kaznivo dejanje za primere, ko poveljnik ni vedel za kazniva dejanja podrejenih, bi pa ob ustrezno skrbnem opravljanju dolžnosti nadzorstva za njih lahko vedel in bi jih lahko preprečil.¹³³⁰ Pri tako oblikovanem kaznivem dejanju je vsekakor treba predvideti blažjo kazen kot za naklepno nepreprečitev kaznivih dejanj podrejenih.

1.2.4.2. *Civilni nadrejeni (»vedel ali zavestno ni upošteval informacije«)*

Druga pomembna razlika med odgovornostjo vojaških poveljnikov in civilnih nadrejenih se nanaša na njihovo krivdo. Medtem ko vojaški poveljnik odgovarja za dejanja svojih podrejenih, če je za njih *»vedel ali bi (...) moral vedeti«*, civilni nadrejeni odgovarja le, če je *»vedel ali zavestno ni upošteval informacije, ki je jasno kazala na to, da so podrejeni izvrševali ali nameravali izvršiti taka kazniva dejanja«*. Tudi v tem pogledu je odgovornost vojaških poveljnikov strožja. Pri njih zadošča že, da se jim dokaže nezavestna malomarnost, med tem ko je civilnim nadrejenim treba dokazati, da so zavestno opustili dolžno skrbnost, na podlagi katere bi lahko ugotovili, da so podrejeni izvršili kaznivo dejanje oziroma da ga pripravljajo. Krivdna oblika nezavestne malomarnosti pri civilnih nadrejenih torej ne zadošča, temveč jim je treba dokazati posebno obliko krivde, ki jo anglosaški pravni sistem opredeljuje kot *»brezobzirnost«* (*recklessness*)¹³³¹ oziroma *»namerno slepoto«* (*wilful blindness*). Ta oblika krivde je primerljiva s krivdno obliko zavestne malomarnosti iz kontinentalnih pravnih sistemov.

¹³²⁹ MKSJ je pri dokazovanju, da je poveljnik vedel za kazniva dejanja podrejenih, zavrnilo možnost, da bi se takšna zavest preprosto domnevala, dopustilo pa je dokazovanje s pomočjo indicjev. Tako je v sodbi z dne 3. marca 2000 (zadeva *Blaškić*), odst. 307, izoblikovalo naslednje stališče:

»Knowledge may not be presumed. However, the Trial Chamber agrees that "knowledge" may be proved through either direct or circumstantial evidence. With regard to circumstantial evidence, the Trial Chamber concurs with the view expressed by the Trial Chamber in the Celebici case and holds that in determining whether in fact a superior must have had the requisite knowledge it may consider inter alia the following indicia enumerated by the Commission of Experts in its Final Report: the number, type and scope of the illegal acts; the time during which the illegal acts occurred; the number and type of troops involved; the logistics involved, if any; the geographical location of the acts; the widespread occurrence of the acts; the speed of the operations; the modus operandi of similar illegal acts; the officers and staff involved; and the location of the commander at the time.«

¹³³⁰ Prim. odst. 13 nemškega mednarodnega kazenskega zakonika (*Völkerstrafgesetzbuch*) in 2. odstavek člena 167.a hrvaškega KZ.

¹³³¹ Prim. Ambos, 2002: 706.

Odgovornost civilnih nadrejenih je v tem pogledu precej ožja od odgovornosti vojaških poveljnikov, saj je bistveno težje dokazati, da nekdo »zavestno ni upošteval informacije«, kot pa da bi za nekaj »moral vedeti«. V doktrini mednarodnega kazenskega prava so se izoblikovala nadrobnejša merila, ki vsebinsko napolnjujejo pravni standard zavestnega neupoštevanja informacij. Da bi civilnemu nadrejenemu lahko očitali to obliko krivde, mu je treba (kumulativno) dokazati¹³³²:

- da so obstajale informacije, ki so jasno kazale na precejšnje (*significant*) tveganje, da podrejeni izvršujejo ali da bodo izvršili kazniva dejanja;
- da so bile te informacije nadrejenemu dostopne;
- da se nadrejeni s temi informacijami ni podrobneje ukvarjal, čeprav je za njih vedel.

Ob navedenem velja zgolj kratko dodati, da ima zgornja konkretizacija standarda zavestnega neupoštevanja informacij predvsem pedagoški pomen (standard razstavi na pod-enote in s tem ustvarja preglednost), strogo logično gledano pa takšno razstavljanje ni nujno potrebno, saj je na določen način tavnološko: če je namreč nadrejeni vedel za informacije (alinea 3), to pomeni, da so mu morale biti te informacije dostopne (alinea 2), kar hkrati nujno pomeni, da so informacije obstajale (alinea 1). Poenostavljeno (očiščeno ponavljanj) je pravni standard zavestnega neupoštevanja informacij torej mogoče opisati takole: nadrejeni je imel informacije, ki so jasno kazale na precejšnje tveganje, da podrejeni izvršujejo ali da bodo izvršili kazniva dejanja, vendar pa si je pred temi informacijami zatiskal oči (jih zavestno ignoriral).

Ne glede na to, da je prag krivde, pri katerem je mogoče vzpostaviti odgovornost civilnih nadrejenih, nekoliko višji kot pri vojaških poveljnikih, je tudi glede civilnih nadrejenih sporno, da Rimski statut ne razlikuje med primeri, ko so dolžnost nadzorstva opustili z naklepom omogočiti kazniva dejanja svojim podrejenim, in primeri, ko so bili do kaznivih dejanj podrejenih (zavestno) malomarni. Glede tega analogno veljajo vsi pomisleki, ki so bili navedeni v zvezi odgovornostjo vojaških poveljnikov v prejšnjem razdelku. Prav tako pa velja priporočilo, da države pri implementaciji določb o poveljniški odgovornosti v domače pravo tudi pri civilnih nadrejenih napravijo distinkcijo med naklepno in malomarno krivdo ter ustrezno temu prilagodijo tudi kaznovalni okvir.

1.3. Poveljniška odgovornost v slovenskem kazenskem pravu

Slovensko kazensko pravo do nedavnega ni poznalo posebnega instituta poveljniške odgovornosti, institut pa je zdaj urejen v KZ-1. Na podlagi obstoječih pravil o udeležbi je v slovenskem kazenskem pravu mogoče vzpostaviti *neposredno poveljniško odgovornost* (poveljniško odgovornost za primere, ko nadrejeni odredi izvršitev kaznivih dejanj), posredno poveljniško odgovornost oz. poveljniško odgovornost v ožjem smislu (t.j. odgovornost, ki temelji na opustitvi nadzorstva

¹³³² Fenrick v Triffterer, 1999: 520; Ambos, 2002: 704-705; Ambos v Cassese/Gaeta/Jones, 2002: 870.

nad podrejenimi, ki izvršijo kazniva dejanja) pa je na podlagi obstoječih pravil slovenskega kazenskega prava mogoče vzpostaviti le v omejenem obsegu.

1.3.1. Neposredna poveljniška odgovornost v slovenskem kazenskem pravu

Kaznivost nadrejenega, ki svojim podrejenim odredi izvršitev kaznivih dejanj, je pokrita s splošno določbo o napeljevanju (člen 37/I KZ-1, prej člen 26/I KZ-94), po kateri se tisti, kdor drugega naklepoma napelje, da izvrši kaznivo dejanje, kaznuje, kakor da bi ga bil izvršil sam. V primeru, da podrejeni odrejenega kaznivega dejanja niti ne poskusijo izvršiti, je odgovornost nadrejenega mogoče vzpostaviti na podlagi določbe o neuspelem napeljevanju (člen 37/II KZ-1, prej člen 26/II KZ), če gre za kaznivo dejanje, za katero je po slovenskem kazenskem pravu mogoče izreči tri leta zopora ali hujšo kazen. Opozoriti je treba še na določeno posebnost zakonskih opisov mednarodnih hudodelstev: ti so pogosto oblikovani tako, da je s storilcem hudodelstev izenačen tisti, ki hudodelstva odredi. V luči povedanega ni prav nobenega dvoma, da je neposredna poveljniška odgovornost pokrita že z veljavnim slovenskim kazenskim pravom.

1.3.1.1. Vprašanje posrednega storilstva v slovenskem kazenskem pravu

V KZ-1 je predviden tudi institut posrednega storilstva, ki ga slovensko kazensko pravo doslej ni poznalo. Primerljiv institut je urejen tudi v Rimskem statutu (25/3/a člen Rimskega statuta v delu, ko govori o izvršitvi kaznivega dejanja »po drugi osebi« (*through another person*)).

Institut posrednega storilstva je predviden za primere, kadar posredni storilec (včasih imenovan tudi »storilec iz ozadja«) uporabi določeno osebo kot sredstvo za izvršitev kaznivega dejanja. Z besedno zvezo »kot sredstvo za izvršitev« se želi poudariti, da posredni storilec izkorišča določeno neznanje ali drugo prikrajšanje osebe, ki fizično izvrši kaznivo dejanje. Tipični primeri so: izrabljanje zmot neposrednih storilcev, njihove mladostnosti ali njihovega podrejenega položaja. Posredni storilec (storilec iz ozadja) odgovarja ne glede na to, ali je oseba, ki jo je uporabil kot sredstvo, kazensko odgovorna.

Uporabnost instituta pride med drugim do izraza v oboroženih spopadih. V tej zvezi so značilni primeri, ko nadrejeni podrejenemu odredi izvršitev kaznivih dejanj, v primeru neposlušnosti pa mu zagrozi s smrtjo (prav s takšnim zapletom se je ukvarjalo MKSJ v zadevi *Erdemović*). V takšnih primerih je za vzpostavitev odgovornosti nadrejenega posredno storilstvo boljša rešitev od napeljevanja. Poleg nekaterih dogmatičnih podrobnosti v prid uporabe pravne figure posrednega storilstva v takšnih primerih govori tudi to, da je izvršeno kaznivo dejanje v vrednostnem smislu »delo« storilca iz ozadja, zato je prav, da ta odgovarja kot storilec, in ne zgolj kot napeljevalec.

V nemški kazenskopravni teoriji¹³³³ opozarjajo, da je institut posrednega storilstva posebej uporaben, kadar gre za hierarhično organizirane aparate moči, kakršen je vojska, saj imajo nadrejeni pogosto tako močan vpliv na podrejene, da v primeru, ko jim odredijo izvršitev kaznivih dejanj, ni več primerno govoriti o napeljevanju.

¹³³³ Glej npr. Eser v Cassese/Gaeta/Jones, 2002: 795.

Za napeljevanje mora biti podana vsaj relativno avtonomna odločitev napeljevanе osebe za kaznivo dejanje, v primerih strogih hierarhičnih razmerij pa takšne avtonomije pogosto ni, zato je prav, da nadrejeni odgovarjajo kot (posredni) storilci, in ne kot napeljevalci.

1.3.2. Poveljniška odgovornost v ožjem smislu, ki jo je mogoče vzpostaviti po splošnih pravilih

Poveljniško odgovornost v ožjem smislu (odgovornost zaradi opustitve nadzorstva nad podrejenimi, ki izvršijo kazniva dejanja) je v določenem obsegu v slovenskem kazenskem pravu mogoče vzpostaviti že po splošnih pravilih o udeležbi in opustitvah. Pričujoči razdelek se torej ukvarja z vprašanjem, kako in v kolikšnem obsegu je v slovenskem kazenskem pravu mogoče vzpostaviti poveljniško odgovornost v ožjem smislu brez posebne določbe o poveljniški odgovornosti. Tudi z začetkom veljavnosti KZ-1 to vprašanje ne bo brez pomena, saj bo posebna določba o poveljniški odgovornosti veljala le za razmeroma ozek krog kaznivih dejanj (kazniva dejanja iz 100. do 103. člena KZ-1), za vsa ostala kazniva dejanja podrejenih pa bo odgovornost nadrejenega še naprej mogoče vzpostaviti le na podlagi splošnih pravil o udeležbi in opustitvah.

Poveljniško odgovornost v ožjem smislu je delno mogoče vzpostaviti na podlagi pravil o odgovornosti za t.i. neprava opustitvena kazniva dejanja¹³³⁴. Z opustitvijo je pri nas lahko izvršeno tudi kaznivo dejanje, ki je v zakonu določeno kot storitveno, če storilec ne prepreči prepovedane posledice, pod pogojem, da je bil dolžan preprečiti nastanek prepovedane posledice (garantna dolžnost) in da je opustitev za nastanek takšne posledice enakega pomena kot storitev.

Vojaškega poveljnika veže garantna dolžnost, v skladu s katero mora svojim podrejenim preprečiti izvršitev kaznivih dejanj. Takšna garantna dolžnost izhaja iz 44. člena Zakona o obrambi in iz številnih določb mednarodnega prava. Seveda obstoj garantne dolžnosti sam po sebi ne zadošča za vzpostavitev poveljniške odgovornosti, temveč morajo biti izpolnjene tudi vse ostale posebne predpostavke kaznivosti, značilne za neprave opustitve. Te so¹³³⁵:

- da je opustitev za nastanek prepovedane posledice enakega pomena kot storitev;
- da je bilo v danih razmerah sploh mogoče preprečiti prepovedano posledico;
- da bi izpolnjena dolžnost lahko preprečila nastanek prepovedane posledice.

Več težav bi slovensko kazensko pravo utegnilo imeti z vzpostavitvijo poveljniške odgovornosti v primeru civilnih nadrejenih. Za razliko od vojaških poveljnikov, pri veliki večini civilnih poklicev zakon ne predvideva garantne dolžnosti, ki bi nadrejenim nalagala preprečevanje kaznivih dejanj podrejenih. Za garantno dolžnost sicer ni nujno, da je predvidena z zakonom, temveč lahko izhaja tudi iz drugih virov (npr. podzakonskih predpisov, pogodb, in celo golih predhodnih ravnanj)¹³³⁶.

¹³³⁴ Nadrobneje o nepravih opustitvenih kaznivih dejanjih glej v Bavcon/Šelih s sodelavci, 2003: 177-180.

¹³³⁵ Glej Bavcon/Šelih s sodelavci, 2003: 177-180, 184.

¹³³⁶ Nadrobneje o virih garantnih dolžnosti glej v Bavcon/Šelih s sodelavci, 2003: 177-178.

Vendar pa je tudi ob upoštevanju teh dodatnih virov garantnih dolžnosti močno vprašljivo, ali bi bilo po slovenskem kazenskem pravu mogoče vzpostaviti garantno dolžnost (in z njo poveljniško odgovornost) civilnih nadrejenih, v primerih, kadar ta ni določena z zakonom.¹³³⁷

Naslednja točka, kjer je možnost vzpostavitve poveljniške odgovornosti po slovenskih splošnih pravilih o udeležbi in opustitvah ožja kot po Rimskem statutu, je vprašanje vzročne zveze. Po slovenskem kazenskem pravu je nujna predpostavka vseh kaznivih dejanj, tudi nepravih opustitvenih kaznivih dejanj, vzročna zveza med storilčevim ravnanjem in nastankom prepovedane posledice. Poveljniška odgovornost bi bila po splošnih pravilih torej lahko podana le, kadar bi bilo nadrejenemu mogoče dokazati, da so njegovi podrejeni izvršili kazniva dejanja *zaradi* njegove pasivnosti (opustitve nadzorstva). Pravni standard, po katerem v skladu s slovensko kazensko-pravno doktrino presoja pripisljivost posledice opustitvi, je »verjetnost, ki meji na gotovost«, da bi ustrezno ukrepanje odvrnilo prepovedano posledico.¹³³⁸

Zahteva, da mora biti med opustitvijo in nastalimi posledicami podana vzročna zveza, pomeni, da nadrejeni, ki opusti represivne ukrepe (ukrepe za preiskavo in pregon storilcev), po splošnih pravilih ne bi mogel odgovarjati za kazniva dejanja podrejenih, saj opustitev, ki časovno sledi izvršenim kaznivim dejanjem, ne more biti njihov vzrok. V teh primerih bi po veljavnem slovenskem kazenskem pravu potencialno prišla v poštev odgovornost za kaznivi dejanji pomoči storilcu po storitvi kaznivega dejanja (282. člen KZ-1, prej 287. člen KZ-94) in opustitve ovadbe kaznivega dejanja ali storilca (281. člen KZ-1, prej 286. člen KZ-94), ki pa zaradi svoje splošne narave in sistemske umestitve (uvrščeni sta v poglavje kaznivih dejanj zoper pravosodje) ne moreta v celoti zajeti specifičnega ne-prava, značilnega za mednarodna hudodelstva.

Posebej je treba opozoriti, da bi se po slovenskem kazenskem pravu drugače presojalo primere, v katerih bi nadrejeni podrejenim vnaprej (pred izvršitvijo kaznivih dejanj) obljubil opustitev represivnih ukrepov oziroma prikrivanje izvršenih kaznivih dejanj. V takšnih primerih bi se nadrejenega obravnavalo najmanj kot pomagača pri kaznivih dejanjih podrejenih, saj se vnaprejšnja obljuba storilcu kaznivega dejanja, da se bo kazniva dejanja prikrilo (kar storilca ohrabruje in utrjuje v odločitvi izvršiti kazniva dejanja), obravnava kot oblika (psihične) pomoči pri kaznivem dejanju.¹³³⁹ V primeru nadrejenih, ki jih veže garantna dolžnost preprečiti kazniva dejanja podrejenih (kot je bilo pokazano zgoraj, takšna dolžnost veže vse vojaške poveljnike), pa bi bilo mogoče vzpostaviti njihovo odgovornost celo na podlagi pravil o odgovornosti za neprava opustitvena kazniva dejanja, saj vnaprejšnja obljuba opustitve represivnih ukrepov hkrati pomeni, da so nadrejeni vedeli, da bodo podrejeni izvrševali kazniva dejanja, pa jim tega niso niti poskusili preprečiti. V slednjem primeru bi bila odgovornost nadrejenih načeloma strožja kot v primeru

¹³³⁷ Prim. podobne dvome za hrvaško kazensko pravo, pred novelo njihovega kazenskega zakonika z dne 15. junija 2004, ki je uredila vprašanje poveljniške odgovornosti, pri Novoselec: *Substantive International Criminal Law in the Amendments of the Croatian Criminal Code of 15 July 2004*, v zborniku Josipović (ur.): *Responsibility for war crimes*, str. 258.

¹³³⁸ Bavcon/Šelih s sodelavci, 2003: 184.

¹³³⁹ Prim. Bavcon/Šelih s sodelavci, 2003: 360.

odgovornosti za pomoč, saj naš kazenski zakonik pomoč šteje za milejšo obliko udeležbe, s tem ko izrecno omogoča milejše kaznovanje pomagača (38. člen KZ-1, prej 27. člen KZ-94).

Poveljniška odgovornost, ki bi jo vzpostavili po splošnih pravilih slovenskega kazenskega prava, je v primerjavi z Rimskimim statutom ožja tudi kar se tiče krivde. Rimski statut omogoča vzpostavitev poveljniške odgovornosti tudi v primerih, ko je nadrejeni ravnal malomarno. Po slovenskem kazenskem pravu to ni mogoče, saj je udeležba v ožjem smislu (kamor uvrščamo napeljevanje in pomoč) mogoča le, če je udeleženelec ravnal naklepno. Zahteva se celo t.i. dvojni naklep, kar pomeni, da se mora udeleženelec pri kaznivem dejanju: (1.) zavedati svojega udeležbenega ravnanja (napeljevanja ali pomoči) in ga tudi hoteti ali vanj vsaj pristati in (2.) zavedati kaznivega dejanja glavnega storilca in ga tudi hoteti ali vanj vsaj pristati.

V primeru, da bi nadrejeni ravnal zgolj malomarno, torej ne bi mogel odgovarjati ne kot napeljevalec ne kot pomagač pri kaznivih dejanjih podrejenih, niti ne bi mogel odgovarjati po pravilih o odgovornosti za neprava opustitvena kazniva dejanja, saj kaznivih dejanj, ki so koncipirana kot naklepna kazniva dejanja (kar mednarodna hudodelstva so), ni mogoče izvršiti iz malomarnosti.

Na podlagi povedanega je očitno, da so temelji poveljniške odgovornosti v Rimskem statutu bistveno širši kot možnosti njene vzpostavitve na podlagi splošnih pravil v slovenskem kazenskem pravu. Zato je bilo vprašanje poveljniške odgovornosti eno ključnih področij, kjer je bilo slovensko kazensko pravo soočeno z nalogo, poiskati ustrezen način vključitve določb Rimskega statuta v domače kazensko pravo. Ta način mora biti v idealnem primeru takšen, da zajame vse oblike poveljniške odgovornosti, ki jih predvideva Rimski statut, hkrati pa čim manj pretrese obstoječa temeljna načela slovenskega kazenskega prava. Pred obravnavo načina, ki ga je izbral slovenski zakonodajalec, bodo na kratko prikazani različni modeli implementacije Rimskega statuta, ki so se z vidika našega pravnega reda zdeli najzanimivejši.

1.4. Implementacija določbe o poveljniški odgovornosti v slovensko kazensko pravo

1.4.1. Modeli implementacije Rimskega statuta – splošno

Primerjalnopravno je znanih več modelov implementacije Rimskega statuta v nacionalne pravne sisteme držav pogodbenic.¹³⁴⁰ Nemara najbolj preprost način je, da domače pravo kaznivost mednarodnih hudodelstev uredi z blanketnim sklicem na kazniva dejanja, ki jih Rimski statut ureja v členih od 6 do 8 (v nadaljevanju: model blanketnega sklicevanja). Na podlagi blanketnega sklica kazniva dejanja, ki so urejena v Rimskem statutu, postanejo (hkrati) del domače kazenske zakonodaje. Tako se na razmeroma enostaven način doseže, da je domače kazensko pravo zvest odsev (kopija) Rimskega statuta – vendar le njegovega posebnega dela. Odprto ostane

¹³⁴⁰ Za jedrnat pregled različnih modelov recepcije mednarodnega kazenskega prava v nacionalne pravne sisteme glej Kreicker, 2004.

vprašanje skladnosti splošnega dela nacionalnega kazenskega prava z Rimskim statutom, kar je prav gotovo slabost tega modela in najbrž eden od razlogov, da je takšen model implementacije Rimskega statuta v primerjalnem pravu sorazmerna redkost¹³⁴¹.

Bistveno pogosteje se uporablja model, po katerem države v nacionalnih zakonodajah avtonomno oblikujejo kazenske določbe, ki naj pokrijejo materijo, zajeto v Rimskem statutu (v nadaljevanju: model lastnih kazenskih določb). Na ta način je tudi vsebina mednarodnih hudodelstev državljanom lažje dostopna kot v primeru blanketnega urejanja, rešitev pa je tudi boljša z vidika načela zakonitosti (čeprav blanketno urejanje kaznivih dejanj samo po sebi ni v nasprotju z načelom zakonitosti, se v primerih, ko se celotna vsebina kaznivega dejanja uredi s sklicem na izpolnitveno blanketno normo, približa meji skladnosti s tem načelom). Potencialna nevarnost pri tem modelu je, da so pri oblikovanju kazenskih določb nacionalni zakonodajalci lahko površni in ne zajamejo celotnega spektra ravnanj, ki so inkriminirana v Rimskem statutu, vendarle pa se je skrbnostjo pri pripravi določb mogoče takšnemu tveganju skoraj v celoti izogniti. Naslednja značilnost modela lastnih kazenskih določb je ta, da je v primerjavi z modelom blanketnega sklicevanja bolj tog: če se polje kaznivih ravnanj v Rimskem statutu (oziroma v Znakih kaznivih dejanj) razširi, mora nacionalni zakonodajalec spreminjati zakone, da bi ostal usklajen z Rimskim statutom, medtem ko pri blanketnem sklicevanju to po naravi stvari ni potrebno. Ne glede na to pa so prednosti modela lastnih kazenskih določb pred modelom blanketnega sklicevanja tolikšne, da je v primerjalnem pravu izrazito prevladal.

Iz primerjalnega prava sta znotraj modela lastnih kazenskih določb znana dva »podmodela«. Nekaterе države so nove določbe, s katerimi so zaobsegle materijo Rimskega statuta, integrirale v obstoječe kazenske zakonike oz. v obstoječe vojaške kazenske zakonike (tako npr. Italija, Španija, Poljska, Francija, Rusija, Hrvaška), druge pa so v ta namen oblikovale posebne kodifikacije, t.i. mednarodne kazenske zakonike (tako npr. Nemčija, Nizozemska, Švedska). V prid vsakemu od podmodelov je mogoče poiskati nekaj argumentov. Še preden pa soočimo argumente in se opredelimo, kateri je za slovensko kazensko pravo primernejši, je koristno vsaj v grobih črtah predstaviti dva tipična predstavnika podmodelov: nemški *Völkerstrafgesetzbuch* (kar bi bilo mogoče prevajati kot »kazenski zakonik mednarodnih kaznivih dejanj«) in hrvaško uskladitev z Rimskim statutom na podlagi novele kazenskega zakonika z dne 15. julija 2004.

Nemški zakonodajalec je sprejel *Völkerstrafgesetzbuch* 26. junija 2002, zakon pa je začel veljati 30. junija 2002 (dan prej, preden je začel veljati Rimski statut). Osrednja cilja¹³⁴², ki ju je zakonodajalec želel doseči pri pripravi zakona, sta bila zlasti zaobseči specifično naravo kaznivih dejanj zoper mednarodno pravo in zapolniti vrzeli med nemškim in mednarodnim kazenskim pravom. Omeniti namreč velja, da do sprejema tega zakona nemško kazensko pravo ni poznalo mednarodnih hudodelstev, z izjemo kaznivega dejanja genocida. Nadalje naj bi bila z zakonom, ki sistemsko

¹³⁴¹ Po podatkih, ki jih navaja Kreicker (2004: 9), so takšen model recepcije mednarodnega kazenskega prava uporabili na primer v Novi Zelandiji, Angliji, Walesu in na Škotskem.

¹³⁴² Prim. Werle, 2003: 88.

ureja vprašanja mednarodnega kazenskega prava, zagotovljena tudi »večja pravna določnost in jasnost ter lažja uporaba mednarodnega kazenskega prava v sodni praksi nacionalnih sodišč«. Pomemben cilj zakona je bil prav gotovo tudi poskrbeti za to, da bi bila ZRN v luči načela komplementarnosti zmožna sama preganjati kazniva dejanja iz pristojnosti MKS. Končno pa naj bi sprejetje mednarodnega kazenskega zakonika prispevalo k utrjevanju in širitvi mednarodnega humanitarnega prava.

Zakon je razdeljen na splošni in posebni del. Splošni del je razmeroma skromen (obsega vsega 5 členov). V 2. členu je predvideno, da se uporabljajo splošna pravila nemškega kazenskega zakonika, kolikor ni v mednarodnem kazenskem zakoniku drugače določeno. Specialne določbe predvideva kazenski zakonik mednarodnih kaznivih dejanj le za ravnanje na ukaz (3. člen), poveljniško odgovornost (4. člen) in nezastarljivost (5. člen), kar pomeni, da se glede vprašanj naklepa, zmot, skrajne sile, silobrana, opustitev, udeležbe ipd., uporabljajo splošne kazenskopravne določbe. V posebnem delu so inkriminirani: genocid (6. člen), hudodelstva zoper človečnost (7. člen), vojna hudodelstva (členi 8 do 12), kot posebni kaznivi dejanji pa sta inkriminirani dve obliki poveljniške odgovornosti¹³⁴³.

Hrvaški kazenski zakonik iz leta 1997 je že vseboval poglavje Kazniva dejanja zoper dobrine zavarovane z mednarodnim pravom, v katerem je bil inkriminiran del mednarodnih hudodelstev. Z novelo kazenskega zakonika z dne 15. julija 2004 je hrvaški zakonodajalec dodal še inkriminacijo hudodelstev zoper človečnost, opredelitev vojnih hudodelstev pa je dopolnil z dotlej manjkajočimi izvršitvenimi oblikami. Poveljniško odgovornost je hrvaški zakonodajalec uredil po nemškem zgledu, s to razliko, da posameznih oblik poveljniške odgovornosti ni razdelil med splošni in posebni del, temveč je vse uredil v posebnem delu.

Samo po sebi se zastavlja naslednje vprašanje: kateri od podmodelov je ustrežnejši – samostojna kodifikacija ali integracija v obstoječi kazenski zakonik? Kot prednost posebne kodifikacije se običajno navaja dejstvo, da ta pristop na zaokrožen in relativno samostojen način obravnava problematiko mednarodnih hudodelstev, kar naj bi imelo didaktične prednosti, zlasti pri izobraževanju vojakov, ter da je po drugi strani kazenski zakonik razbremenjen določb, ki pri vsakodnevnem pravosodnem odločanju ne igrajo posebnega pomena.¹³⁴⁴ Kot pomanjkljivosti rešitve, ki mednarodnokazenskopravno materijo »odriva« v poseben zakon, pa se izpostavlja nevarnost vzbujanja napačnega vtisa, da gre pri mednarodnih hudodelstvih za manj pomembna kazniva dejanja (glede na to, da niso urejena v kazenskem zakoniku, temveč v stranski kazenski zakonodaji).¹³⁴⁵

Precej očitno je, da so zgoraj navedene odlike in slabosti bolj ali manj kozmetične narave. Pri odločitvi za ta ali oni podmodel (integracija v kazenski zakonika ali samostojna kodifikacija) res ne more biti odločilno, ali bomo kazenski zakonik razbremenili za nekaj kaznivih dejanj (še posebej se zdi takšna skrb za »relevantnost z vidika vsakodnevnega pravosodnega odločanja« groteskna ob dejstvu, da je v

¹³⁴³ Podrobneje glej spodaj, 1.4.2.

¹³⁴⁴ Prim. Kreicker 2002: 11.

¹³⁴⁵ Kreicker, *ibidem*.

kazenskem zakoniku – tako v slovenskem kot v tujih – na ducate kaznivih dejanj, ki se v sodni praksi praktično ne pojavljajo). Prav tako pri odločitvi ne bi smelo biti ključno ukvarjanje z vprašanjem, ali bi se pravnim laikom genocid utegnil zdeti manj pomembno kaznivo dejanje, če ne bi bil vključen v kazenski zakonik, temveč v poseben zakon.

Pri izbiri podmodela je veliko bolj pomembno, da ustrezno upoštevamo značilnosti pravnega sistema, znotraj katerega se odločamo. Primerjalnopravni pogled pokaže, da je bil eden od dejavnikov pri odločanju, ali je kazenski zakonik že vseboval določena kazniva dejanja zoper mednarodno pravo (potem uskladitev z Rimskim statutom s pomočjo novele kazenskega zakonika)¹³⁴⁶, ali pa kazenski zakonik takšnih kaznivih dejanj še ni vseboval (potem sprejem posebnega zakona)¹³⁴⁷. Še bolj pomembno pa je upoštevati, ali država že ima stransko kazensko zakonodajo ali ne. Za Nemčijo, ki ima obsežno stransko kazensko zakonodajo, dodatna kodifikacija s področja mednarodnega kazenskega prava ni bila nič posebnega (lahko bi nekako rekli »še en stranski kazenski zakon gor ali dol«). Za državo, ki nima stranske kazenske zakonodaje, pa je uvedba prvega stranskega kazenskega zakona lahko pomemben precedens.

Slovenija je ena izmed redkih evropskih držav, ki nimajo stranske kazenske zakonodaje. Z vidika pravne varnosti je to posebna odlika v več pogledih. S tem, ko kazniva dejanja niso raztresena po številnih zakonih, temveč so zbrana na enem mestu, se ustvarja določena preglednost, ljudje pa imajo lahko boljši vpogled v to, kaj je kaznivo (s čimer je možnost pravnih zmot manjša). Slovenski kazenski zakonik je sicer predvidel morebitni obstoj stranske kazenske zakonodaje (9. člen KZ-1, prej 6. člen KZ-94). Seveda pa ni nič narobe, če ta možnost ostane neizkoriščena.

1.4.2. Implementacija poveljniške odgovornosti

Pri institutu poveljniške odgovornosti, kot je bilo že pokazano (1.4.1.), obstaja precejšen razkorak med ureditvijo v Rimskem statutu in možnostmi vzpostavitve poveljniške odgovornosti po splošnih pravilih v slovenskem kazenskem pravu. Razlog za razkorak ni v tem, da bi bilo slovensko kazensko pravo posebej specifično; s problemom neskladja so se soočale tudi druge države pogodbenice in iskale poti, kako neskladje odpraviti, obenem pa ne radikalno spreminjati obstoječe kazensko-pravne dogmatike.

Primerjalnopravno je zlasti pomembna rešitev, na podlagi katere je bila v nemški pravni red prenešena določba Rimskega statuta o poveljniški odgovornosti. Nemški mednarodni kazenski zakonik jo je »razstavil« na tri člene, od katerih je eden v

¹³⁴⁶ Prim. Novoselec v Josipović, 2005: 256. Avtor pojasnjuje, da je Hrvaška pri implementaciji Rimskega statuta ubrala nekoliko drugačno pot od nemške zato, kar je hrvaški KZ že vseboval poglavje kaznivih dejanj zoper dobrine, zaščiten z mednarodnim pravom, tako da je bilo neskladja z Rimskim statutom možno odpraviti z novelo KZ.

¹³⁴⁷ Tipična država, ki je sprejela poseben zakon, je Nemčija, katere KZ ni vseboval mednarodnih hudodelstev (razen genocida).

splošnem, dva pa v posebnem delu. V navedenih treh členih so različno urejeni trije različni položaji:

1. *Nadrejeni je vedel, da bodo njegovi podrejeni izvršili mednarodna hudodelstva, pa jim tega ni preprečil (4. člen).* V tem primeru se nadrejenega kaznuje, kot da bi sam izvršil mednarodna hudodelstva, ki so jih izvršili podrejeni. Gre pravzaprav za opustitveno udeležbo pri kaznivih dejanjih podrejenih, zato je ta položaj urejen v splošnem delu. Glede na to, da zakon predvideva subsidiarno uporabo splošnih kazenskoopravnih določb, se samo po sebi razume, da je pogoj za to obliko poveljniške odgovornosti tudi vzročna zveza, tako da nadrejeni odgovarja le, če bi njegovo ustrezno ravnanje preprečilo mednarodna hudodelstva podrejenih. Za to obliko poveljniške odgovornosti malomarnost ne zadošča, temveč mora nadrejeni vedeti, da bodo podrejeni izvršili mednarodna hudodelstva, in to tudi hoteti, ali pa na to vsaj pristati (vzeti v račun).
2. *Nadrejeni je naklepno ali malomarno opustil nadzorstvo nad podrejenimi, ki so izvršili mednarodna hudodelstva, pri čemer pa bi bil lahko spoznal, da podrejeni nameravajo izvršiti mednarodna hudodelstva, in bi jim bil to lahko preprečil (13. člen).* Tudi v tem primeru gre za opustitev nadzorstva nadrejenega, zaradi katere (vzročna zveza!) podrejeni izvršijo mednarodna hudodelstva. Razlika s prejšnjim primerom je v krivdi nadrejenega: v prejšnjem primeru mora nadrejeni vedeti, da bodo podrejeni izvršili mednarodna hudodelstva, in to tudi hoteti, ali na to vsaj pristati, v tem primeru pa je inkriminirana malomarnost nadrejenega (»bi lahko spoznal«). Pri tej obliki poveljniške odgovornosti *ne gre za udeležbo* pri kaznivih dejanjih podrejenih (nemožnost malomarne udeležbe pri naklepnem kaznivem dejanju!), zato je inkriminirana v posebnem delu kot *delictum sui generis*. Glede na to, da je pri tej obliki poveljniške odgovornosti inkriminirana blažja krivdna oblika, je predviden tudi blažji kaznovalni okvir. Ta je diferenciran glede na to, ali je nadrejeni opustil nadzorstvo naklepno ali iz malomarnosti. V primeru naklepne opustitve nadzorstva je zagrožena kazen do petih let zavora, v primeru malomarne opustitve nadzorstva pa do treh let zavora.
3. *Nadrejeni ni seznanil organov, pristojnih za preiskavo ali pregon, da so podrejeni izvršili mednarodna hudodelstva (14. člen).* Ta, zadnja oblika poveljniške odgovornosti je predvidena za primer, ko nadrejeni ne izvrši potrebnih ukrepov za preiskavo in pregon mednarodnih hudodelstev, ki so jih izvršili njegovi podrejeni. Tudi v tem primeru ne gre za udeležbo pri mednarodnih hudodelstvih, temveč za obliko pomoči storilcem po storitvi kaznivega dejanja, zato je tudi ta oblika poveljniške odgovornosti urejena v posebnem delu kot *delictum sui generis*. Glede na to, da krivdna oblika ni posebej omenjena, velja splošno pravilo, da je to kaznivo dejanje mogoče izvršiti zgolj naklepno. Predvideni kaznovalni okvir je kazen zavora do petih let.

Pri vseh naštetih oblikah poveljniške odgovornosti je nemški mednarodni kazenski zakonik kot storilce predvidel vojaške poveljnike in z njimi izenačene osebe (»osebe, ki imajo v enoti dejansko moč poveljevanja ali vodenja in nadzora«) kot tudi civilne nadrejene in z njimi izenačene osebe (»osebe, ki imajo v civilnih or-

ganizacijah ali podjetjih dejansko moč vodenja in nadzora») ¹³⁴⁸. Odgovornost navedenih oseb je načeloma enako stroga, z edino izjemo, da za malomarnost vojaških poveljnikov zadošča, da bi »lahko spoznali«, da bodo podrejeni izvršili mednarodna hudodelstva, medtem ko pri civilnih nadrejenih zakon krivdo pogojuje s tem, da bi »brez nadaljnjega lahko spoznali (*ohne weiteres erkennbar war*), da bodo podrejeni izvršili mednarodna hudodelstva.

Ureditev poveljniške odgovornosti v nemškem mednarodnem kazenskem zakoniku je v celoti izenačena z ureditvijo iz Rimskega statuta le v delu, ko gre za odgovornost nadrejenega, ki naklepno ne prepreči kaznivih dejanj podrejenih (položaj obravnavan pod tč. 1, zgoraj), sicer pa za ureditvijo v Rinskem statutu »zavestno in izrecno zaostaja«, kot se je izrazil nemški avtor Satzger¹³⁴⁹. »Zaostaja« v smislu, da nemški zakonodajalec ni bil pripravljen obravnavati nadrejenih, kot da bi sami naklepno izvršili mednarodna hudodelstva, v primerih, ko so bili do mednarodnih hudodelstev svojih podrejenih zgolj malomarni (položaj obravnavan pod tč. 2, zgoraj) in v primerih, ko so zgolj opustili ukrepe za preiskavo in pregon že izvršenih mednarodnih hudodelstev (položaj obravnavan pod tč. 3, zgoraj).

S tem je nemški zakonodajalec ostal zvest temeljnemu postulatoma nemške kazensko-pravne doktrine¹³⁵⁰, vprašanje pa je, ali mu je uspelo institut poveljniške odgovornosti, kot ga je uredil Rimski statut, zadovoljivo prenesti v nemško kazensko pravo.

Satzger na to vprašanje odgovarja pritrdilno.¹³⁵¹ Po njegovem mnenju opisani odklon od Rimskega statuta ne pomeni, da bi nemški mednarodni kazenski zakonik puščal na področju poveljniške odgovornosti »nekaznive cone« (*Strafbarkeitslücken*), temveč zaostaja za standardi, ki jih je vzpostavil Rimski statut, »le v kvantitativnem pogledu« (nižje kazni pri določenih oblikah poveljniške odgovornosti). Nemško pravosodje bi bilo zato po avtorjevem mnenju v celoti »sposobno in voljno« izvesti pregon v smislu 17. člena Rimskega statuta.

Vendarl pa avtor spregleda eno »luknjo« oziroma »nekaznivo cono«, ki jo je napravil nemški zakonodajalec na področju poveljniške odgovornosti. Opustitev seznanitve organov, pristojnih za preiskavo ali pregon, da so podrejeni izvršili mednarodna hudodelstva, po nemškem pravu (14. člen mednarodnega kazenskega zakonika) *ni kazniva* v primeru, da je podana zgolj malomarna krivda nadrejenega. Presenetljivo je, da tudi gradivo iz postopka sprejemanja zakona v nemškem parlamentu molči o tem, zakaj se je zakonodajalec odločil na tem mestu odstopiti od ureditve v Rinskem statutu. Vse kaže na to, da so pripravljavci zakona kljub skrbnemu delu eno izmed nians poveljniške odgovornosti, predvidenih v Rinskem statutu, spregledali.

¹³⁴⁸ V izvorniku se besedilo 2. odstavka 4. člena nemškega mednarodnega kazenskega zakonika glasi: »*Einem militärischen Befehlshaber steht eine Person gleich, die in einer Truppe tatsächliche Befehls- oder Führungsgewalt und Kontrolle ausübt. Einem zivilen Vorgesetzten steht eine Person gleich, die in einer zivilen Organisation oder einem Unternehmen tatsächliche Führungsgewalt und Kontrolle ausübt.*«

¹³⁴⁹ Satzger, 2002: 129.

¹³⁵⁰ Prim. Novoselec: *Substantive International Criminal Law in the Amendments of the Croatian Criminal Code of 15 July 2004*, v zborniku Josipović (ur.): *Responsibility for war crimes*, str. 260.

¹³⁵¹ Satzger, 2002: 129.

Gledano primerjalnopravno je zanimivo, da je hrvaški zakonodajalec, ki je prenos instituta poveljniške odgovornosti v nacionalni pravni red izvedel bolj ali manj po nemškem vzoru, na identičen način odstopil od Rimskega statuta: pri inkriminaciji opustitve naznanitve, da so podrejeni izvršili mednarodna hudodelstva, ne omenja krivdne oblike nadrejenega¹³⁵², kar pomeni, da je kaznivo dejanje mogoče izvršiti samo naklepno. Sicer pa je glavna razlika med nemškim in hrvaškim pristopom k implementaciji poveljniške odgovornosti ta, da je hrvaški zakonodajalec vprašanje poveljniške odgovornosti v celoti uredil v posebnem delu (167.a člen hrvaškega kazenskega zakonika). Tako je v posebni del prišla tudi tista oblika poveljniške odgovornosti, kjer gre za naklepno nepreprečitev kaznivih dejanj podrejenim. S tem je vprašanje udeležbe pri kaznivem dejanju urejeno v posebnem delu, kamor načeloma ne sodi, je pa nemara res, da je s tem, ko posamezne oblike poveljniške odgovornosti niso razdrobljene po zakonu, ustvarjena boljša preglednost.

Na podlagi povedanega so bila za vključitev poveljniške odgovornosti v slovenski pravni red izoblikovana naslednja priporočila:¹³⁵³

1. Ločeno je treba obravnavati štiri nianse poveljniške odgovornosti:
 - a. naklepno nepreprečitev kaznivih dejanj podrejenih;
 - b. malomarno nepreprečitev kaznivih dejanj podrejenih (znotraj te nianse je mogoče naprej diferencirati kaznovalni okvir glede na to, ali je šlo za naklepno ali malomarno opustitev nadzorstva);
 - c. naklepno opustitev predložitve zadeve v preiskavo in pregon;
 - d. malomarno opustitev predložitve zadeve v preiskavo in pregon;
2. Pri prvi obliki poveljniške odgovornosti (niansa pod točko 1.a) mora biti nadrejeni obravnavan, kot da bi kazniva dejanja izvršil sam, pri ostalih pa mileje.
3. Nianse pod 1.b, 1.c in 1.d. morajo biti oblikovane kot posebna kazniva dejanja in ne kot oblika udeležbe.
4. Prag krivdnega ravnanja pri malomarnosti mora biti za vojaške poveljnike nižji (strožji) kot za civilne nadrejene.
5. Z vojaškimi poveljniki je treba izrecno izenačiti osebe, ki imajo v enotah dejansko moč poveljevanja ali vodenja in nadzora, s civilnimi nadrejenimi pa osebe, ki imajo v civilnih organizacijah ali podjetjih dejansko moč vodenja in nadzora.

1.4.3. Rešitev v KZ-1

Poveljniška odgovornost je bila v obliki samostojnega instituta urejena v KZ-1. V luči zgoraj obravnavanih modelov implementacije je mogoče reči, da je zakonodajalec s sprejeto rešitvijo nadaljeval implementacijo Rimskega statuta po modelu »lastnih kazenskih določb« in podmodelu vključitve teh določb v kazenski zakonik. Institut poveljniške odgovornosti je v celoti urejen v posebnem delu (gre za pristop, primerljiv tistemu, ki ga je uporabil hrvaški zakonodajalec). Besedilo 104. člena KZ-1 se glasi:

¹³⁵² V izvirniku se 3. odstavek 167.a člen hrvaškega KZ glasi: »Osebe navedene u stavku 1. ovoga članka koje ne prosljede stvar nadležnim vlastima u cilju provođenja istrage i kaznenog progona nad neposrednim počiniteljima, kaznit će se kaznom zatvora od jedne do pet godina.«

¹³⁵³ Glej Ambrož, 2007, str. 162.

Odgovornost vojaških poveljnikov in drugih nadrejenih

1. Vojaški poveljnik se za kazniva dejanja iz 100. do 103. člena tega zakonika, ki so jih storile enote pod njegovim dejanskim poveljstvom in nadzorom, ker ni pravilno opravljal nadzora nad temi enotami in ni izvedel vseh primernih in potrebnih ukrepov v okviru svojih pooblastil za preprečitev ali ustavitev teh kaznivih dejanj ali za predložitev zadeve pristojnim organom v preiskavo in pregon, čeprav je vedel, da so njegove enote storile ali da bi v danih okoliščinah lahko storile taka kazniva dejanja, kaznuje z zaporom od enega do osmih let.
2. Za dejanja iz prejšnjega odstavka se enako kaznuje oseba, ki dejansko nastopa kot vojaški poveljnik, ali oseba, ki v civilni organizaciji ali podjetju dejansko izvaja vodstveno oblast in nadzorstvo.
3. Za dejanja iz prejšnjih odstavkov se vojaški poveljnik ali oseba, ki dejansko nastopa kot vojaški poveljnik, ali oseba, ki v civilni organizaciji ali podjetju dejansko izvaja vodstveno oblast in nadzorstvo, ki bi moral ali mogel vedeti, da so njegove enote storile ali bi v danih okoliščinah lahko storile kazniva dejanja iz 100. do 103. člena tega zakonika, kaznuje z zaporom od šestih mesecev do petih let.

Tako oblikovana določba delno sledi zgoraj prikazanim priporočilom. Problem premajhne selektivnosti odpira prvi odstavek 104. člena v tistem delu, ki se nanaša na situacije, ko vojaški poveljnik naklepno ne prepreči mednarodnih hudodelstev podrejenih. Ker vojaškega poveljnika veže garantna dolžnost preprečiti hudodelstva podrejenih, je v primeru, da jim hudodelstev naklepno ne prepreči, opustitveni sostorilec pri hudodelstvih podrejenih. Zato mora načeloma odgovarjati, kot da bi hudodelstva izvršil sam. Zaradi posebne teže, ki jo ima takšna opustitev vojaškega poveljnika, sta nemški in hrvaški zakonodajalec celo predpisala, da se v takšnih primerih ne uporablja splošna določba o fakultativni omilitvi kazni, ki je v navedenih sistemih sicer predvidena pri nepravih opustitvenih kaznivih dejanjih.¹³⁵⁴

Ureditev v KZ-1 predvideva bistveno blažji kaznovalni okvir za vojaškega poveljnika, ki podrejenim naklepno ne prepreči hudodelstev, kot za podrejene, ki hudodelstva neposredno izvršijo. Takšen odstop od splošnega pravila glede odgovornosti za neprave opustitve (17. člen KZ-1, prej 8. člen KZ-94) je težko utemeljiti. Prav tako je težko utemeljiti, da je za naklepno nepreprečitev hudodelstev, ki bi jih bilo mogoče preprečiti, predpisan enak kaznovalni okvir kot za *ex post* opustitev ovadbe («opustitev primernih in potrebnih ukrepov za predložitev zadeve pristojnim organom v preiskavo in pregon«).

Zamisliti si je sicer mogoče benevolentno razlago predlagane rešitve in z njo poskusiti obiti zgoraj opisani problem. Ta razlaga se glasi: v primeru, ko vojaški poveljnik naklepno ne prepreči hudodelstev podrejenih, bomo pač uporabili splošno določbo o nepravih opustitvenih kaznivih dejanjih in ga kaznovali, kot da bi hudodelstva izvršil sam.

Vendar z navedeno razlago problem ni rešljiv. Če in dokler bi določba prvega odstavka 104. člena KZ-1 v takšni obliki obstajala, bi bila glede na splošna pravila

¹³⁵⁴ Glej drugi odstavek 13. člena nemškega KZ in tretji odstavek 25. člena hrvaškega KZ, naš KZ takšne omilitvene določbe ne pozna.

o odgovornosti za opustitve *lex specialis*, zato bi jo bilo sodišče dolžno uporabiti. V tem pogledu bi bilo bolje, če prvi odstavek 104. člena situacije, ko vojaški poveljnik mednarodnih hudodelstev naklepno ne prepreči, sploh ne bi urejal – na ta način bi za navedeni primer ostala uporabljiva splošna pravila o odgovornosti za opustitvena kazniva dejanja.

2. Ravnanje po ukazu nadrejenega

2.1. Očrt problema

Eden ključnih pogojev za učinkovito delovanje vsake vojske je, da podrejeni izvršujejo ukaze nadrejenih.¹³⁵⁵ V ureditvi, v kateri bi bilo izvrševanje ukazov prepuščeno prostemu preudarku podrejenih, bi bila operativnost vojske ohromljena. Po drugi strani pa bi bila tudi absolutna zavezanost izpolnjevati ukaze nesprejemljiva, saj bi podrejene odvezovala vsake odgovornosti, tudi odgovornosti za najhujša kazniva dejanja. Mednarodna hudodelstva, še posebej vojna hudodelstva, so pogosto izvršena na podlagi ukazov. Če bi ravnanje na ukaz (angl. *commission pursuant to a superior order*) pomenilo splošni razlog nekaznivosti, velik del neposrednih storilcev za hudodelstva ne bi odgovaljal.

Zgoraj očrtani problem nas postavi pred težko nalogo: zagotoviti, da bodo vojaki disciplinirano in pravočasno izvrševali ukaze, hkrati pa ne bodo izvršili tistih, ki so protipravni. Naloga se zdi še posebej težka zato, ker se mora vojak na bojišču pogosto odzvati v trenutku, in nima časa, da bi glede vprašanja, ali je določen ukaz protipraven, opravil »konzultacije s profesorji prava«¹³⁵⁶. V zgodovinski perspektivi je mogoče prepoznati dve skrajni rešitvi očrtanega problema.

Skladno z doktrino *respondeat superior* (»odgovarja [naj] nadrejeni«), zavezanost izvrševati ukaze ustvarja popolno nekaznivost podrejenih za ravnanja, ki so jih izvršili na ukaz, odgovarjati pa mora nadrejeni, ki je odredil izvršitev kaznivih dejanj. Bistvo navedene doktrine je mogoče povzeti takole: v vojaških strukturah so podrejeni dolžni brezpogojno izvrševati ukaze nadrejenih; upoštevajoč to njihovo

¹³⁵⁵ Prim. 9. člen Zakona o službi v slovenski vojski: »Pripadnik opravlja vojaško službo brezpogojno, natančno, pravilno in pravočasno, v skladu s predpisi, pravili službe ter akti vodenja in poveljevanja. Podrejeni ne razpravlja o odločitvah nadrejenih, razen kadar je k temu poklican oziroma če je to v skladu s pravili službe.« Prim. tudi Pravila o službi v Slovenski vojski.

¹³⁵⁶ Besedna zveza je izposojena pri zadevi »*Peleus*«, o kateri je po drugi svetovni vojni odločalo vojaško sodišče v Hamburgu, ki so ga ustanovile Britanske sile. V tej zadevi je sodišče oktobra 1945 sodilo mornariškemu častniku Heinzu Ecku in štirim drugim članom posadke zaradi vojnega hudodelstva, ker so po tem, ko so iz podmornice torpedirali grško ladjo »*Peleus*«, s strojnimi streljali in metali ročne granate na neoborožene člane posadke, ki so se rešili v rešilne čolne. Večina obdolžencev se je sklicevala na to, da so ravnali po ukazu Ecka. Pravni svetovalec sodišča (*judge advocate*) je v mnenju, ki ga je podal sodišču, zapisal med drugim tole: »Popolnoma jasno je, da noben mornar in vojak ne more s seboj prenašati knjižnice s področja mednarodnega prava ali pa imeti takojšnjega dostopa do profesorja s tega področja, ki bi mu lahko povedal, ali je določen ukaz skladen s pravom. [...] Vendar pa, mar ni precej očitno, da izvršitev ukaza, ki je vključeval poboj nemočnih brodolomcev, ni v skladu s pravom, in da je morala biti protipravnost takšnega ukaza očitna tudi najbolj preprostem umu (*to the most rudimentary intelligence*)?«

zavezo pa morajo biti deležni varstva pred odgovornostjo za izvršene ukaze. Slabost rešitve *respondeat superior*, ki predvideva popolno »imuniteto« izvrševalcev ukazov (in se zadovolji z odgovornostjo dajalca ukaza), je, da velik del storilcev mednarodnih hudodelstev ne bi odgovarjal. Vojska je strukturirana hierarhično, to pa pomeni, da se večina poveljujočih lahko sklicuje, da je bil nad njimi še nekdo, čigar ukaze je bilo treba izvrševati. To je nazorno prišlo do izraza na nürnberških procesih, kjer se obramba številnih obdolžencev glasila »Izvrševal sem zgolj povelja nadrejenih!«¹³⁵⁷ Glede na organizacijsko strukturo Tretjega Rajha bi to teoretično pomenilo, da bi se lahko vsak nadrejeni skliceval na ukaz svojega nadrejenega in tako naprej, dokler ne bi v končni fazi za vsa dejanja moral odgovarjati *Führer*.¹³⁵⁸ Takšna zožitev odgovornosti za izvršena hudodelstva na eno samo osebo bi bila seveda absurdna in bi pomenila, da bi številna hudodelstva ostala nekaznovana.

Skladno z drugo rešitvijo očrtanega problema okoliščina, da je bilo kaznivo dejanje storjeno po ukazu nadrejenega, sama po sebi ne opravičuje nikogar. Ta pristop se v literaturi imenuje načelo popolne odgovornosti (*absolute liability principle*). Po tej doktrini obstaja dolžnost podrejenega izvrševati ukaze nadrejenega le, dokler gre za ukaze, skladne s pravom. Z drugimi besedami: dolžnost poslušnosti se mora končati tam, kjer se od podrejenega zahteva izvršitev kaznivih dejanj. Težava tega stališča je, da je skladnost določene vojaške operacije s pravom lahko sporna tudi za pravnike: kako naj torej o morebitni protipravnosti ukaza odloči sredi vojne vihre vojak, ki praviloma nima temeljite pravne izobrazbe?

Kot kompromisna rešitev med skrajnostma doktrine *respondeat superior* in doktrine popolne odgovornosti se je izoblikovala še tretja rešitev: načelo »očitne protipravnosti« (*manifest illegality principle*). Ta rešitev sklicevanje na ukaz nadrejenega prizna kot možen razlog izključitve kaznivosti podrejenega, vendar le v primeru, če ukaz ni bil očitno protipraven. Danes velik del nacionalnih pravnih sistemov enako kot Rimski statut načeloma sprejema opisano kompromisno rešitev. Znotraj te rešitve pa ostaja veliko prostora za odtenke: nekateri sistemi predvidevajo izključitev kaznivosti kot pravilo, drugi pa kot (veliko) izjemo, o čemer bo podrobneje govora v nadaljevanju.

Preden se natančneje lotimo problematike ravnanja na ukaz, ni odveč še kratko terminološko pojasnilo. Nekaj zmede bi utegnilo povzročiti, da je v literaturi včasih govora o ravnanju na podlagi povelja, drugič pa o ravnanju na podlagi ukaza.¹³⁵⁹ Tako ukaz kot povelje uvrščamo med akte poveljevanja.¹³⁶⁰ Najbolj precizno bi bilo zato govoriti o »ravanju na podlagi akta poveljevanja«. Vendar pa se bomo tukaj držali bolj ustaljenega poimenovanja »ravljanje na podlagi ukaza«, oziroma »ravljanje na ukaz«. Takšno poimenovanje je skladno tudi s terminologijo, ki jo uporablja slovenski prevod Rimskega statuta.

¹³⁵⁷ Zaradi pogostosti takšnega zagovora, se je za sklicevanje na ukaz nadrejenega publicistično uveljavilo tudi poimenovanje »nürnberška obramba«.

¹³⁵⁸ Prim. Werle, 2003: 362, avtor takšno obrambo imenuje »Hitler je bil« (*»Hitler war's«*).

¹³⁵⁹ Tako na primer 278. člen KZ-1 (prej 283. člen KZ-94) nosi naslov »Odgovornost za kaznivo dejanje, storjeno na ukaz nadrejenega«, besedilo pa govori o kaznivem dejanju, storjenem »na ukaz ali povelje nadrejenega«.

¹³⁶⁰ Prim. 46. člen Zakona o obrambi in 29. člen Zakona o službi v slovenski vojski.

2.2. Zgodovinski razvoj instituta ravnanja na ukaz

Vprašanje, ali je podrejenim mogoče pripisati odgovornost za kazniva dejanja, ki jih izvršijo po ukazih nadrejenih, je v filozofski in pravni misli razmeroma staro. O njem sta na teoretični ravni razpravljala že Hobbes (ki je plediral za brezpogojno dolžnost poslušnosti podrejenih in s tem za njihovo popolno imuniteto, kadar gre za ravnanja, izvršena na ukaz) in Grotius (ki je, nasprotno, opozarjal na dolžnost podrejenih, preveriti, ali so ukazana dejanja upravičena in s tem prevzeti del odgovornosti za posledice izvršitve), v novejšem času pa znameniti pozitivistični jurist Kelsen (ki se je podobno kot Hobbes nagibal k doktrini *respondeat superior* z argumentom, da bi morebitna drugačna rešitev za bojavnike pomenila nevzdržno breme).¹³⁶¹

Prelomno točko v zgodovini mednarodnega kazenskega prava, ko se je problematika ravnanja na ukaz v velikem obsegu pojavila v sodni praksi, pomenijo nürnberški procesi. Že v pripravah nanje je bilo mogoče predvideti, da se bodo številni obdolženci sklicevali na ukaze nadrejenih. Zato je komisija, ki je pripravljala Statut Mednarodnega vojaškega sodišča (v nadaljevanju nürnberško sodišče), namenila posebno pozornost pripravi določbe o ravnanju na ukaz. Končna rešitev komisije predstavlja kompromis med predlogi posameznih sil zavezništva. Ameriški predlog je predvideval ravnanje na ukaz kot obrambo, ki lahko glede na okoliščine bodisi izključuje kazensko odgovornost bodisi predstavlja zgolj olajševalno okoliščino, medtem ko je sovjetski predlog predvideval, da bi bilo sklicevanje na ravnanje na ukaz popolnoma neupoštevno. Kot kompromis je nastala določba, po kateri »*dejstvo, da je obtoženec ravnal skladno s povelji svoje vlade ali nadrejenega, ne velja za okoliščino, ki bi izključevala njegovo kazensko odgovornost, sodišče pa jo lahko upošteva kot olajševalno okoliščino, če ugotovi, da tako zahteva pravičnost*« (8. člen Statuta).¹³⁶² Na vsebinsko enak način je vprašanje ravnanja na ukaz uredil tudi Statut mednarodnega vojaškega sodišča za Daljni vzhod.¹³⁶³

Med nürnberškimi sojenji so se na ukaz nadrejenega sklicevali številni obtoženci, vendar sodišče takšne obrambe skladno z 8. členom Statuta ni priznalo kot razlog izključitve kazenske odgovornosti. Za spoznanje bolj, vendar ne bistveno, so bila takšni obrambi naklonjena sodišča ameriških okupacijskih oblasti na sojenjih, ki so sledila nürnberškim procesom. Načelno so tudi ta sodišča obrambo ravnanja na ukaz zavrnila, izjemoma pa so jo priznala nekaj vojakom izrazito nizkega ranga.

Nürnberški procesi so pomembno zaznamovali nadaljnji razvoj mednarodnega kazenskega prava. Generalna skupščina OZN je zaprosila Komisijo za mednarodno pravo, naj izoblikuje načela, ki jih je mogoče izpeljati iz Statuta nürnberškega sodišča in judikature tega sodišča. Komisija je to nalogo opravila in na njen predlog

¹³⁶¹ Za celovitejši zgodovinski pregled stališč do problematike ravnanja na ukaz glej Scaliotti, 2002: 127-130; Korte, 2004: 19-36.

¹³⁶² V izvirniku se 8. člen Statuta nürnberškega sodišča glasi: »*The fact that the Defendant acted pursuant to order of his Government or of a superior shall not free him from responsibility, but may be considered in mitigation of punishment if the Tribunal determines that justice so requires.*«

¹³⁶³ V izvirniku se 6. člen Statuta Mednarodnega vojaškega sodišča za Daljni vzhod glasi: »*Neither the official position, at any time, of an accused, nor the fact that an accused acted pursuant to order of his government or of a superior shall, of itself, be sufficient to free such accused from responsibility for any crime with which he is charged, but such circumstances may be considered in mitigation of punishment if the Tribunal determines that justice so requires.*«

je Generalna skupščina z resolucijo 488 (V) z dne 12. decembra 1950 sprejela formulacijo sedmih nürnberških načel (angl. *Nürnberg principles*).¹³⁶⁴ Zanimivo je, da se načelo številka IV, ki je namenjeno vprašanju ravnanja na ukaz, nekoliko razlikuje od 8. člena Statuta nürnberškega sodišča. Glasi se takole: »*Dejstvo, da je oseba sledila ukazom svojih oblasti ali nadrejenega, ne izključuje njene kazenske odgovornosti po mednarodnem pravu, če je imela dejansko možnost moralne odločitve*«. V načelo je bilo vključeno vprašanje možnosti »moralne odločitve« (*moral choice*), kar je kategorija, razvita v anglosaškem pravnem okolju. Pri presoji možnosti »moralne odločitve« gre za vprašanje, ali bilo od podrejenega v dani situaciji človeško mogoče pričakovati (zahtevati), da bi se izvršitvi ukaza uprl.¹³⁶⁵ Gre predvsem za – v oboroženih spopadih ne tako redke – situacije, ko podrejenega zaradi neizvršitve ukaza lahko zadane zelo huda sankcija, pogosto celo smrt.¹³⁶⁶

Praktično identično kot Statut nürnberškega sodišča sta vprašanje ravnanja na ukaz uredila tudi statuta MKSJ in MKSR. Tako v obeh statutih obeh navedenih sodišč najdemo določbo, po kateri je dejstvo ravnanja po ukazu nadrejenega kvečjemu razlog za omilitev kazni, ne more pa izključiti kazenske odgovornosti.¹³⁶⁷

Živahna razprava o problematiki ravnanja na ukaz se je znova odprla ob snovanju Rimskega statuta. Stališče ZDA je bilo, da se je ravnanje na ukaz uveljavilo kot posebna vrsta obrambe v mednarodnem pravu, zato naj bi ga v tem duhu uredil tudi Rimski statut (konkretni predlog ZDA je bila izključitev kazenske odgovornosti kot pravilo, neizključitev pa kot izjema v primeru, da se je podrejeni zavedal protipravnosti ukaza ter v primeru očitne protipravnosti ukaza). Proti takšnemu predlogu so nastopile Velika Britanija, Kanada in Nemčija, ki so zastopale stališče, da ravnanje na ukaz samo po sebi ne more biti obramba, temveč se podrejeni glede na okoliščine primera sklicuje na ravnanje pod vplivom grožnje (angl. *duress*), ravnanje pod vplivom pravne zmote (angl. *mistake of law*) ali ravnanje pod vplivom dejanske zmote (angl. *mistake of fact*). V Rimski statut si je nazadnje utrla pot kompromisna določba, po kateri ravnanje na ukaz *praviloma ne izključuje kazenske odgovornosti*, pod določenimi (kumulativno izpolnjenimi) pogoji pa takšen učinek vendarle lahko ima.

2.3. Ravnanje po ukazu nadrejenega v Rimskem statutu Mednarodnega kazenskega sodišča

Problematiko ravnanja na ukaz je Rimski statut uredil v 33. členu z naslovom »*Ukazi nadrejenih in zakonski predpis*«, ki se v celoti glasi:

¹³⁶⁴ Prikaz nürnberških načel je v slovenskem jeziku na voljo v Bavcon et al., 2003: 70 (v slovenščino jih je prevedel Dean Zagorac).

¹³⁶⁵ Prim. razlago standarda možnosti »moralne odločitve« v Ambos, 2002: 447.

¹³⁶⁶ Glej tudi razdelek 2.3.3., spodaj.

¹³⁶⁷ 4. odstavek 7. člena statuta MKSJ se glasi: »Dejstvo, da je obtožena oseba delovala po ukazu vlade ali nadrejenega, ne izključuje njene kazenske odgovornosti, vendar se to dejstvo lahko upošteva kot razlog za omilitev kazni, če mednarodno sodišče ugotovi, da tako zahteva pravičnost.« 4. odstavek 6. člena Statuta MKSR se glasi praktično enako.

1. *Dejstvo, da je oseba storila kaznivo dejanje v pristojnosti Sodišča po ukazu vlade ali nadrejene vojaške ali civilne osebe, ne izključuje njene kazenske odgovornosti, razen če:*
 - a. *je bila oseba zakonsko obvezana, da spoštuje ukaze vlade ali nadrejenega;*
 - b. *oseba ni vedela, da je bil ukaz protipraven, in*
 - c. *ukaz ni bil očitno protipraven.*
2. *V tem členu so ukazi za storitev genocida ali hudodelstev zoper človečnost očitno protipravni.*

Bistvo določbe je mogoče povzeti s tem, da ukaz nadrejenega praviloma ne izključuje kazenske odgovornosti podrejenih, takšen učinek pa je izjemoma mogoč, če je bil podrejeni zakonsko obvezan spoštovati ukaze in hkrati ni vedel, da je ukaz protipraven, protipravnost ukaza pa ni bila očitna. V nadaljevanju bomo nadrobneje obravnavali posamezne predpostavke, pod katerimi ravnanje po ukazu nadrejenega lahko izključi kazensko odgovornost.

2.3.1. Predpostavke za izključitev kazenske odgovornosti

Določba Rimskega statuta o ravnanju na ukaz je zgrajena v treh korakih. Na prvem mestu je načelo, da ravnanje na ukaz ne izključuje kazenske odgovornosti; nato sledi izjema, ki to načelo omejuje (»razen če ...«); temu zopet sledi izjema od izjeme (genocid, hudodelstva zoper človečnost), ki utrjuje izhodiščno načelo o neizključitvi kazenske odgovornosti.

To pravzaprav pomeni, da so izmed kaznivih dejanj, za katera MKS ta hip lahko izvaja svojo jurisdikcijo, vojna hudodelstva edino kaznivo dejanje, pri katerem ravnanje na ukaz lahko izključuje kazensko odgovornost. Pri genocidu in hudodelstvih zoper človečnost Rimski statut namreč vzpostavlja domnevo, da je ukaz teh dejanj očitno protipraven (kar onemogoča izključitev kazenske odgovornosti podrejenega), glede kaznivega dejanja agresije pa MKS še ne more izvajati jurisdikcije. Domneva očitne protipravnosti ukazov, ki zapovedujejo izvršitev genocida in hudodelstev zoper človečnost, je *neizpodbitna* (gre za t.i. *praesumptio iuris et de iure*), kar pomeni, da ni dopustno dokazovati, da v konkretni situaciji takšen ukaz ni bil očitno protipraven.

Naslednji pogoj za obstoj obrambe po 33. členu je ta, da je obstajal ukaz vlade ali nadrejene vojaške ali civilne osebe. Ukaz v smislu 33. člena Rimskega statuta so vse ustne, pisne ali drugače (konkludentno) izražene zahteve, naslovljene na določeno osebo, skupino oseb, opredeljenih posamično ali po funkciji (npr. lokalni vojaški poveljniki), naj ravnajo na določen način, pri čemer ravnanje obsega tako storitve kot opustitve.¹³⁶⁸ Z izrazom »ukaz vlade« so mišljeni ukazi oseb, ki so v katerikoli veji vlade pristojne ravnati v imenu vlade ali ene izmed njenih vej.¹³⁶⁹

Podrejeni, ki dejanje izvrši, mora biti »zakonsko obvezan«, spoštovati ukaze vlade ali nadrejenega. S tem je mišljena *splošna dolžnost izvrševati ukaze*, in ne morda

¹³⁶⁸ Triffterer, 1999: 582.

¹³⁶⁹ Triffterer, *ibid.*

dolžnost izvršitve konkretnega ukaza; kajti o dolžnosti izvršiti konkretnega ukaza ni moč govoriti, glede na to, da gre za protipraven ukaz. Dolžnost spoštovati ukaze mora obstajati v času, ko se je podrejeni odločil za izvršitev kaznivega dejanja, njen obstoj pa se presoja objektivno: morebitne storilčeve zmotne predstave, da je zakonsko obvezan izvršiti ukaz, so z vidika 33. člena Rimskega statuta nerelevantne (presojeti jih je treba z vidika 32. člena, kjer je urejeno vprašanje pravnih zmot).

Podrejeni nadalje ne sme doumeti, da je ukaz protipraven (v tem se kaže tesna povezanost institutov ravnanja na ukaz in pravne zmote, o čemer bo še govora v nadaljevanju). Če podrejeni ukaz izvrši kljub temu, da je prepoznal njegovo protipravnost, obramba ravnanja na ukaz ni uporabljiva. To velja tudi v primeru, ko podrejeni prepozna protipravnost ukaza, pa takšen ukaz izvrši, ker mu v primeru zavrnitve nadrejeni grozi s smrtjo ali drugimi hudimi posledicami. V takšnem primeru je uporabljiva druga vrsta obrambe, ki jo Rimski statut ureja posebej v členu 31/I/d (ravnanje pod vplivom grožnje).

Zadnja predpostavka, ki mora biti izpolnjena za izključitev kazenske odgovornosti, je, da ukaz ni bil očitno protipraven. Tukaj gre za objektivni standard: ne zanima nas, ali je bil ukaz očitno protipraven z vidika obdolženca, temveč z vidika povprečnega človeka (*person of ordinary understanding*), ki bi se znašel v obdolženčevi situaciji.¹³⁷⁰ Slednja predpostavka deluje kot branik pred preširoko uporabo instituta ravnanja na ukaz, in sicer v dveh pogledih. Najprej preprečuje možnost, da bi se uveljavila naslednja logika: »manj ko vojak ve o mednarodnem humanitarnem pravu, manj mu bo mogoče očitati«. Nesprejemljivo bi namreč bilo z izključitvijo kazenske odgovornosti »nagrajevati« tiste vojake, ki zaradi nezainteresiranosti ali celo načrtnega izogibanja spoznavanju humanitarnega prava ne prepoznajo niti protipravnosti tistih ukazov, ki so očitno protipravni.

Ni pa tudi mogoče spregledati pomena, ki ga ima navedena predpostavka na dokaznem področju. Obdolžencu namreč ni posebej težko trditi, da se ni zavedal protipravnosti ukaza, dokazati nasprotno pa je lahko v posameznem primeru izrazito težavno. Največkrat je namreč možno le – tako kot pri dokazovanju vseh drugih psihičnih dejstev – posredno dokazovanje, t.j. dokazovanje obstoja objektivnih okoliščin, ki kažejo na obstoj psihičnih dejstev (v konkretnem primeru obdolženčeve zavesti o tem, da je ukaz protipraven). Če pri dokazovanju ostane dvom, je treba skladno z načelom *in dubio pro reo* (66. člen Rimskega statuta) šteti, da drži obdolženčeva trditev, da se ni zavedal protipravnosti ukaza. V takšnih primerih lahko zahteva po odsotnosti očitne protipravnosti prepreči, da bi se storilci vojnih hudodelstev, ki so ravnali po očitno protipravnih ukazih, kazenski odgovornosti izognili zgolj zato, ker ni bilo mogoče dokazati, da so se zavedali protipravnosti ukazov.

2.3.2. Pravni učinki ravnanja na ukaz

Če so izpolnjeni vsi pogoji za izključitev kazenske odgovornosti zaradi ravnanja na ukaz, se podrejenemu izda oprostilno sodbo, nadrejeni, ki je izdal protipravni ukaz, pa za izvršena dejanja seveda odgovarja. Pri tem ne gre za poveljniško

¹³⁷⁰ Prim. Zimmermann v Cassese/Gaeta/Jones, 2002: 970.

odgovornost v ožjem smislu, kot jo predvideva 28. člen Rimskega statuta (ta je predvidena za opustitev ali ne dovolj skrbno opravljanje poveljniškega nadzorstva), temveč za odgovornost na podlagi določbe člena 25/III/b Rimskega statuta, skladno s katero je kazensko odgovoren za kaznivo dejanje v pristojnosti MKS, kdor »ukaže izvršitev kaznivega dejanja, ki je dokončano ali poskušeno, k njej spodbuja ali nanjo napeljuje«.

Posebno vprašanje je, ali se sme podrejenemu, kadar niso izpolnjene vse predpostavke za izključitev kazenske odgovornosti, kazen vsaj omiliti. Rimski statut v 33. členu omilitve kazni posebej ne predvideva (za razliko od 8. člena Statuta nürnberškega sodišča, 7. člena Statuta MKSJ in 6. člena Statuta MKSR). Vendarle pa to ne pomeni, da je pri odmeri kazni okoliščina ravnanja na ukaz nepomembna, saj jo je mogoče upoštevati po splošnih pravilih za odmero kazni, ki so določena v 78. členu Rimskega statuta.

2.3.3. Razmerje instituta ravnanja na ukaz do institutov pravne zmote ter ravnanja pod vplivom grožnje (duress)

Institut ravnanja na ukaz je tesno povezan z institutom pravne zmote. Eden izmed pogojev, da bi ravnanje na ukaz lahko izključevalo kazensko odgovornost izvrševalca ukaza je, da se ta ni zavedal protipravnosti ukaza in posledično protipravnosti svojega ravnanja, kar pa je bistvo pravne zmote. Z drugimi besedami: pravna zмота izvrševalca ukaza je nujni pogoj, ko bi ravnanje na ukaz lahko izključevalo kazensko odgovornost. Vendar pa se instituta ravnanja na ukaz in pravne zmote ne prekrivata v celoti. Vojak lahko ravna v pravni zmoti v zelo različnih okoliščinah in zaradi različnih razlogov; primeri, ko se ne zaveda protipravnosti ukaza, ki ga izvršuje, so le ena izmed možnih pojavnih oblik pravne zmote.

Navedena stična točka ravnanja na ukaz in pravne zmote je dobila v Rimskem statutu poseben izraz. V 2. odstavku 32. člena Rimski statut ureja pravno zmotu in predvidi dva položaja, v katerih pravna zmotа lahko izključi kazensko odgovornost. Kot eden izmed teh dveh položajev je izrecno navedeno ravnanje po ukazu nadrejenega, ob predpostavki, da so izpolnjeni pogoji iz 33. člena.¹³⁷¹

Sodna praksa, povezana s problematiko ravnanja na ukaz, je nadalje pokazala, da v oboroženih spopadih niso tako redki primeri, ko je podrejeni prisiljen izvršiti protipravne ukaze, saj mu v primeru odklonitve grozijo resne sankcije. Tako je v odmevni zadevi *Erdemović* pred MKSJ obdolženec priznal krivdo za pobjo nedolžnih civilistov, hkrati pa je v svoj zagovor povedal: »Vaša Milost, to sem moral storiti. Če bi ukaz zavrnil, bi me ubili skupaj z ostalimi žrtvami. Ko sem [sprva] ukaz zavrnil, so mi rekli: 'Če sočustvuješ z njimi, se postavi z njimi v vrsto, da ubijemo še tebe.' Ni mi bilo žal zase, pač pa sem se bal za svojo družino, ženo in sina, ki je bil tedaj star 9 mesecev, zato ukaza [naposled] nisem mogel zavriniti [...]«¹³⁷²

¹³⁷¹ Podrobneje o ureditvi pravne zmote v Rimskem statutu glej v poglavju o razlogih izključitve kaznivosti.

¹³⁷² Sodba MKSJ z dne 5. marca 1998 (zadeva *Erdemović*), odst. 14.

Takšni primeri kažejo, da lahko določeno dejansko stanje hkrati odpira vprašanje ravnanja na ukaz ter ravnanja pod vplivom sile in grožnje. Ker gre za dva različna razloga izključitve kazenske odgovornosti (tudi Rimski statut ju obravnava posebej: ravnanje na ukaz v 33. členu, ravnanje pod vplivom grožnje pa v členu 31/I/d), je treba raziskati, kakšno je razmerje med njima.

Najprej je mogoče ugotoviti, da je povezava med ravnanjem na ukaz ter ravnanjem pod vplivom sile in grožnje možna, *ni pa nujna*. Tako bo šlo denimo zgolj za vprašanje ravnanja pod vplivom grožnje v primerih, ko »ukaz«, podkrepjen z grožnjo, prihaja od osebe, ki ni v nadrejenem položaju; zgolj za vprašanje ravnanja na ukaz pa bo šlo v primerih, ko podrejeni protipravne ukaze izvrši na podlagi svoje poslušnosti (ne da bi bili ukazi podkrepjeni z grožnjami). Pravno bolj zapleteno je vprašanje razmerja med institutoma pri tistih dejanskih stanjih, pri katerih si navedena instituta ravnanja na ukaz in ravnanja pod vplivom grožnje v resnici konkurirata (podrejeni izvrši protipravni ukaz nadrejenega, pri čemer pa je bil v njegovo izvršitev prisiljen z neposredno grožnjo s smrtjo ali hudo telesno poškodbo sebe ali koga drugega). Pri takšnih situacijah konkurence dveh različnih razlogov izključitve kazenske odgovornosti je v doktrini mednarodnega kazenskega prava zastopano stališče, da je kazenska odgovornost izključena že na podlagi ravnanja na ukaz (če so seveda izpolnjene vse potrebne predpostavke), s čimer postane vprašanje ravnanja pod vplivom grožnje nerelevantno.¹³⁷³ Institutu ravnanja na ukaz je treba dati prednost zato, ker 31. člen Rimskega statuta (kjer je urejen institut ravnanja pod vplivom grožnje) vključuje določbo o svoji subsidiarni uporabi: uporabljen je šele, če v poštev ne pridejo drugi razlogi izključitve kazenske odgovornosti, ki jih ureja Rimski statut.¹³⁷⁴

Navedeno teoretično stališče je pravilno, treba pa ga je dopolniti še z naslednjim (povsem življenjskim) premislekom: v situacijah, ko morajo nadrejeni izvršitev ukazov izsiliti z grožnjami s smrtjo ali telesnimi poškodbami, je le malo verjetno, da gre za ukaze, katerih protipravnosti se podrejeni ne bi zavedali (veliko verjetneje je, da se podrejeni uprejo izvršitvi *ravno zato*, ker se zavedajo protipravnosti ukazov). Čim pa se podrejeni zaveda protipravnosti ukaza, ki ga izvršuje, kazenske odgovornosti ni več mogoče izključiti na podlagi instituta ravnanja na ukaz. To pomeni, da si bosta izključitev kazenske odgovornosti zaradi ravnanja na ukaz in zaradi ravnanja pod vplivom grožnje, *le redko resnično konkurirala*. Veliko bolj verjetne so situacije, ko se podrejeni protipravnosti ukaza zaveda, vendar pa ga vseeno izvrši zaradi grožnje nadrejenega. V takšnih primerih pride potencialno v poštev le izključitev kazenske odgovornosti na podlagi instituta ravnanja pod vplivom grožnje. Poleg navedenega pa le še kratko opozorilo, da izključitev kazenske odgovornosti zaradi ravnanja pod vplivom grožnje pride načelno v poštev pri vseh kaznivih dejanjih iz pristojnosti MKS, medtem ko do izključitve kazenske odgovornosti zaradi ravnanja na ukaz lahko pride le v primeru vojnih hudodelstev. V hipotetičnem primeru, da bi o zadevi *Erdemović* odločalo MKS, na podlagi ravnanja na ukaz kazenske odgovornosti ne bi bilo mogoče izključiti, saj je šlo za izvršitev hudodelstva zoper človečnost,

¹³⁷³ Prim. Zimmermann v Cassese/Gaeta/Jones, 2002: 966.

¹³⁷⁴ Prim. Korošec v Bavcon et al., 2003: 129.

ukaz za izvršitev takšnega kaznivega dejanja pa se šteje za očitno protipravnega. V mednarodnem kazenskem pravu je do neke mere sporno, ali izvršitev tako hudih kaznivih dejanj, kot so hudodelstva zoper človečnost, prenese izključitev kazenske odgovornosti zaradi ravnanja pod vplivom grožnje. V zadevi *Erdemović* so bila mnenja sodnikov glede tega vprašanja deljena (večinsko mnenje je bilo, da ne)¹³⁷⁵, Rimski statut pa ni predvidel takšne omejitve, temveč vsebuje le omejitev v obliki splošne formule, po kateri mora biti odvrčanje nevarnosti »nujno in razumno«, v naklepu osebe, ki odvrča nevarnost, pa ne sme biti »povzročitev hujše škode od tiste, ki se ji je skušala izogniti«.

2.3.4. Ali je poseben institut ravnanja na ukaz sploh potreben?

Na podlagi predstavljenih stičnih točk, ki jih ima institut ravnanja na ukaz z drugimi instituti mednarodnega kazenskega prava, ki izključujejo kazensko odgovornost, nekateri avtorji izpeljujejo sklep, da je poseben institut ravnanja na ukaz pravzaprav odveč, saj je situacije, v katerih je podrejeni kazniva dejanja izvršil po ukazu nadrejenega, mogoče zadovoljivo rešiti z uporabo splošnih pravil o pravnih zmotah ter ravnanju na podlagi grožnje.¹³⁷⁶ To je bil tudi eden izmed glavnih razlogov, zaradi katerih je Nemčija ob snovanju Rimskega statuta nasprotovala, da bi vanj vključili poseben institut ravnanja na ukaz.¹³⁷⁷ Končna rešitev, ki si je utrla pot v Rimski statut, je bila, kot rečeno, kompromis med ameriškim stališčem, ki se je zavzemalo ravnanje na ukaz, kot samostojen institut izključitve kazenske odgovornosti z razmeroma širokim dometom, in nemškim stališčem, po katerem ravnanje na ukaz ne more biti samostojen razlog za izključitev kazenske odgovornosti.

Strogo pravno-tehnično gledano je stališče, po katerem ukaz *sam po sebi* ravnanja podrejenega še ne opravičuje, pravilno. Temelj opravičevanja namreč ni, kot je bilo pokazano zgoraj, v ukazu samem, temveč v zmotah podrejenega oziroma v pritiskih, ki jim je izpostavljen. Vendarle pa ureditev ravnanja na ukaz v obliki posebnega instituta ni povsem odveč. Treba je imeti pred očmi, da problematika pravne zmote v mednarodnem kazenskem pravu ni tako dodelana kot v evropskih nacionalnih pravnih sistemih (kar priča tudi 32. člen Rimskega statuta), zato bi bilo nerealistično pričakovati, da bo probleme ravnanja na ukaz vselej mogoče enostavno rešiti po »splošnih pravilih o pravni zmoti«. Poleg tega pa ni mogoče spregledati, da so se glede presoje ravnanja na ukaz v mednarodnem kazenskem pravu izoblikovale nekatere posebnosti, ki se razlikujejo od splošnih pravil za presojo pravne zmote, kakršna veljajo v nacionalnih pravnih redih.¹³⁷⁸ Tej ugotovitvi je v

¹³⁷⁵ Zelo informativen pregled problematike ravnanja pod vplivom grožnje v mednarodnem kazenskem pravu poda v odklonilnem ločenem mnenju sodnik Cassese (sam se zavzame za to, da tudi v primeru najhujših kaznivih dejanj te obrambe ne bi smeli *a priori* izključiti).

¹³⁷⁶ Ambos, 2002: 833.

¹³⁷⁷ Pregledno o stališčih posameznih držav do instituta ravnanja na ukaz ob snovanju Rimskega statuta Scalioti, 2002: 135-139.

¹³⁷⁸ Tako se na primer pri presoji pravne zmote sprašujemo o njeni *izogibnosti*, pri presoji ravnanja na ukaz pa o *očitnosti protipravnosti ukaza*. Pravna standarda izogibnosti in očitne protipravnosti se ne razlikujeta samo v poimenovanju, temveč tudi po vsebini: prvi standard je do storilcev praviloma strožji, saj je pravna zmota lahko izogibna tudi kadar ne gre za očitno protipravna dejanja.

končni fazi sledil tudi nemški zakonodajalec pri implementaciji Rimskega statuta, s tem ko je v Mednarodnem kazenskem zakoniku (*Völkerstrafgesetzbuch*) poseben člen namenil ravnanju na ukaz (in ni sledil zamisli, da zadoščajo splošna pravila o pravni zmoti).

2.4. Ravnanje po ukazu nadrejenega v slovenskem kazenskem pravu

Slovenski Zakon o obrambi določa, da »*ne sme nihče izdati, niti ni dolžan in ne sme izvršiti povelja, če je očitno, da bi s tem storil kaznivo dejanje ali kršil določbe mednarodnega vojnega prava*« (člen 43/VII). Ukaza izvršiti kaznivo dejanje torej podrejeni ni dolžan izvršiti¹³⁷⁹, še več, *ne sme ga izvršiti*, saj bo sicer lahko kazensko odgovarjal. Kako pa presoјati primere, ko podrejeni ne prepozna protipravnosti takšnega ukaza?

Odgovor na zastavljeno vprašanje daje določba 278. člen KZ-1 (prej 283. člena KZ-94) z naslovom Odgovornost za kaznivo dejanje, storjeno na ukaz nadrejenega, kjer je urejena »slovenska različica« instituta ravnanja na ukaz. Tudi pri nas smo sprejeli eno izmed možnih oblik kompromisa med ekstremnima stališčema *respondeat superior* in načelom absolutne odgovornosti podrejenih. Določba 278. člena KZ-1 se v celoti glasi:

»Podrejeni se ne kaznuje, če stori kaznivo dejanje na ukaz ali povelje nadrejene vojaške osebe in se ta ukaz ali povelje nanaša na vojaško dolžnost, razen če ne gre za vojno hudodelstvo ali kakšno drugo hudo kaznivo dejanje, ali če je vedel, da pomeni izvršitev ukaza ali povelja kaznivo dejanje.«

Takoj lahko vidimo, da je razmerje pravilo-izjema postavljeno obratno kot v Rimskem statutu: nekaznivost podrejenega za ravnanje na ukaz je namreč predvidena kot pravilo, kaznivost pa kot izjema, do katere lahko pride zaradi zavesti podrejenega o tem, da izvršuje kaznivo dejanje, ali zaradi teže izvršenega kaznivega dejanja.

Določba je torej zasnovana na predpostavki, da podrejeni praviloma ne prepoznajo, da jim je odrejeno kaznivo dejanje; če pa bi to prepoznali, gre za izjemo, ki vzpostavlja kaznivost. Gre za obratni miselni tok kot je sicer značilen za kazensko-pravno razmišljanje, kjer razlogov izključitve kazenske odgovornosti (npr. neprištevnost, dejanska zmeta, pravna zmeta) ne domnevamo, temveč se z njimi začnemo ukvarjati šele, če so podane okoliščine (indici), ki kažejo na njihov morebiten obstoj. V tem pogledu določba o ravnanju na ukaz vojaške podrejene obravnava drugače kot ostale potencialne storilce kaznivih dejanj. Razloge za takšno privilegirano obravnavo je med drugim mogoče iskati v zgodovinskih okoliščinah

¹³⁷⁹ Zato odklonitev izvršitve takšnega ukaza ne more biti disciplinska kršitev »odklonitve, neizvršitve ali nepopolne izvršitve sprejetega akta vodenja ali poveljevanja«, ki je predvidena v 6. točki 4. odstavka 57. člena Zakona o obrambi (prim. 32. in 33. člen Zakona o službi v slovenski vojski). Odklonitev izvršitve takšnega ukaza tudi ne more biti kaznivo dejanje neizpolnitve ukaza ali odrekanja poslušnosti (269. člen KZ-1, prej 273. člen KZ-94), niti kaznivo dejanje upiranja nadrejenemu (270. člen KZ-1, prej 274. člen KZ-94), niti kaznivo dejanje odklonitve sprejema ali uporabe orožja (271. člen KZ-1, prej 275. člen KZ-94).

nastanka določbe. Določba je namreč nastala še v času, ko je vojska delovala po sistemu nabora. V naborniških sistemih sta vojaška in pravna izobrazba vojakov pravilom nižji kot v sistemih profesionalne vojske. Nekoliko karikirano je mogoče reči, da je »ciljno skupino« nekdanje določbe 283. člena KZ-94 (zdaj 278. člena KZ-1) predstavljal vojak, star 18 ali 19 let, brez posebne pravne in s skromno vojaško izobrazbo, ki je vedel predvsem to, da je njegova naloga izvrševati ukaze nadrejenih. V takšnih okoliščinah je izhodiščna pozicija zakona, da podrejeni protipravne ukaze praviloma izvršijo v pravni zmoti, lahko upravičena. Vprašljivo pa je lahko, če je takšna domneva še na mestu v primerih podrejenih, ki vojaško službo ukvarjajo poklicno in so deležni temeljitejšega pravnega izobraževanja. Res pa je, da gre pri opisani dilemi glede razmerja pravilo-izjema predvsem za načelno vprašanje, ki nima vidnejših praktičnih posledic. Veliko pomembnejše vprašanje za prakso je, kako razlagati izjeme, ki vzpostavljajo kaznivost.

2.4.1. Izjeme, ki vzpostavljajo kaznivost

Kaznivost podrejenega, ki izvrši kaznivo dejanje na podlagi ukaza nadrejenega, je po slovenskem kazenskem zakoniku podana v dveh skupinah primerov:

1. kadar se je zavedal, da izvršitev ukaza pomeni kaznivo dejanje;
2. kadar podrejeni na podlagi ukaza izvrši vojno hudodelstvo ali kakšno drugo hudo kaznivo dejanje.

Za zavest o tem, da izvršitev ukaza pomeni kaznivo dejanje, ne zadošča že očitok, da bi »moral in mogel vedeti«, da gre za kaznivo dejanje (t.i. potencialna zavest), temveč je potrebna zavest o kaznivem dejanju, ki je *v času izvršitve ukaza* v resnici obstajala (t.i. aktualna zavest). V tem pogledu je podrejeni privilegirani v primerjavi z drugimi storilci, ki ravna v pravni zmoti: slednji namreč lahko odgovarjajo tudi, če jim je mogoče očitati, da bi »moral in mogli vedeti«, da je njihovo ravnanje prepovedano (izogibna pravna zmota). Razlog za takšno privilegiranost je predvsem v specifičnem položaju, ki je značilen za vojaško službo (načelna dolžnost izpolnjevanja ukazov in pogosta nujnost bliskovitega ukrepanja, ki ne dopušča časa za razmislek).

Druga izjema, ki vzpostavlja kaznivost, je teža izvršenega kaznivega dejanja. Pri vojnih hudodelstvih in drugih »hudih kaznivih dejanjih«, dejstvo, da je bilo dejanje izvršeno po ukazu nadrejenega, nikoli ne bo pripeljalo do nekaznivosti podrejenega. Zato je seveda ključno vprašanje, katera kazniva dejanja je mogoče šteti za »huda kazniva dejanja«. Kazenski zakonik termina nikjer ne pojasni, ljudje (tudi pravniki) pa lahko zelo različno vrednotimo, kaj je »hudo kaznivo dejanje« (ne gre za kategorijo, ki bi imela ustaljen pomen). Zato je mogoče reči, da gre za izrazito ohlapen pravni standard, le stežka združljiv z zahtevo *lex certa* kot sestavnim delom načela zakonitosti. Več določnosti je navedenemu pravnemu standardu mogoče vdahnuti, če izhajamo iz konteksta, v katerem se pojavi. Glede na to, da zakon govori o vojnih hudodelstvih, katerim ob bok postavi »druga huda kazniva dejanja«, je določbo mogoče razlagati tako, da gre za kazniva dejanja, ki so zagrojeni kazni primerljiva z vojnimi hudodelstvi. Po tej razlagi so »druga huda

kazniva dejanja« tista, ki imajo predpisano kazen deset let zapora ali višjo.¹³⁸⁰ Vseeno pa bi utegnilo biti sporno in stvar različnih interpretacij, ali je za huda kazniva dejanja šteti vsa, pri katerih je *mogoče* izreči kazen 10 let zapora, ali pa zgolj tista, pri katerih kazenski zakonik predpisuje kazen *najmanj* desetih let. V tem pogledu bi bilo bolje, če bi zakon jasneje določil, katera kazniva dejanja šteje za »huda kazniva dejanja«.

2.4.2. Usklajenost z Rimskim statutom

Čeprav se določbi 278. člena KZ-1 in 33. člena Rimskega statuta v nomotehničnem pogledu precej razlikujeta, ni mogoče reči, da bi bilo slovensko kazensko pravo na področju ravnanja na ukaz z Rimskim statutom neusklajeno. O neusklajenosti z Rimskim statutom bi bilo mogoče govoriti, če bi slovensko kazensko pravo v primeru kaznivih dejanj iz pristojnosti MKS dopuščalo širše izključevanje kazenske odgovornosti kot Rimski statut. Vendar pa do tega ne more priti: slovensko kazensko pravo *a priori* izključuje možnost, da bi ravnanje na ukaz izključevalo kazensko odgovornost pri hudih kaznivih dejanjih, kar pomeni, da določba 278. člena KZ-1 v primeru kaznivih dejanj iz pristojnosti MKS ne bo uporabljiva. V tem pogledu je slovenski kazenski zakonik celo strožji od Rimskega statuta, saj slednji (pod že opisanimi predpostavkami) izjemoma dopusti izključitev kazenske odgovornosti zaradi ravnanja na ukaz pri vojnih hudodelstvih.¹³⁸¹

Skleniti je mogoče, da zaradi ureditve ravnanja na ukaz Slovenija ni v nevarnosti, da bi morebitna sojenja od nas na prevzelo MKS, ker država pogodbenica »noče ali dejansko ne more izvesti preiskave ali pregona« (17. člen Rimskega Statuta). Ni pa bilo zadržka, da bi se ob spremembah kazenskega zakonika določbo 283. posodobilo tako, da bi bila bolj določna ter da bi se preoblikovalo razmerje pravilo-izjema, vendar pa se zakonodajalec za ta korak ni odločil.

3. Razlogi, ki izključujejo kaznivost

Poglavje o razlogih izključevanja kaznivosti je treba začeti s terminološkim pojasnilom. V slovenskem pravu obstaja več institutov kazenskega materialnega prava, ki omogočajo, da bo storilec, ki je sicer izpolnil vse zakonske znake določenega kaznivega dejanja, oproščen. Navedene institute tako kot v številnih drugih evropskih državah razvrščamo v dve veliki skupini: *razloge izključitve protipravnosti* (kot denimo silobran in skrajna sila) in *razloge izključitve krivde* (kot denimo neprištevnost, pravna zmota, dejanska zmota). Tako eni kot drugi v končni fazi pripeljejo do enake posledice: storilec za svoje ravnanje ne bo kaznovan. Zato je mogoče govoriti o *razlogih izključitve kaznivosti* kot višjem skupnem pojmu, ki

¹³⁸⁰ Tako tudi Deisinger, 2002: 672.

¹³⁸¹ Vendarle je treba opozoriti, da v primerih, ko po slovenskem kazenskem pravu določbe o ravnanju na ukaz zaradi teže kaznivega dejanja ni mogoče uporabiti, še vedno ostaja načelno uporabljen splošni institut pravne zmote. Res pa je, da bodo, kadar gre za huda kazniva dejanja, primeri opravičljive (neizogibne) pravne zmote bržkone zelo redki.

obsega tako razloge izključitve protipravnosti kot tudi razloge izključitve kazenske odgovornosti.

V anglosaških pravnih sistemih ne razlikujejo med razlogi izključevanja protipravnosti in krivde, temveč govorijo preprosto o »defences« (obrambah), s čimer želijo zaobseči vse institute – tako materialnega kot tudi procesnega prava – ki jih obdolženec potencialno lahko uporabi sebi v prid.

Med anglosaškimi avtorji in avtorji z evropskega kontinenta od nekdaj obstaja spor, kateri od navedenih pristopov je boljši. Temu sporu se ni bilo mogoče izogniti niti ob snovanju Rimskega statuta. Končni rezultat je bil, da se je statutojalec zavestno izognil rabi pojma »defences«, da se ne bi postavil na stran anglosaškega tabora. Po drugi strani pa statutojalec tudi ni sledil evrokontinentalni delitvi na razloge izključevanja protipravnosti in razloge izključevanja krivde. Vsi materialnopravni razlogi, ki v končni fazi pripeljejo do tega, da storilec za svoje ravnanje ne bo kaznovan, so v Rimskem statutu poimenovani kot *razlogi za izključitev kazenske odgovornosti* (statutojalec je mednje uvrstil denimo tudi silobran, kar je za slovenskega pravnika tipičen razlog izključitve protipravnosti).

Pojem izključitev kazenske odgovornosti, ki se uporablja v mednarodnem kazenskem pravu, bi utegnil delovati zavajajoče, saj smo v slovenskem kazenskem pravu pojem kazenska odgovornost tradicionalno uporabljali kot višji skupni pojem za prištevnost in krivdo (to se s KZ-1 spreminja). Da bi se izognili terminološki zmedi, ki bi jo v slovenskem pravnem prostoru utegnili imeti opisana večpomenskost pojma »izključitev kazenske odgovornosti«, bomo tukaj raje govorili o *izključitvi kaznivosti* kot višjem skupnem pojmu, ki naj pokrije vse situacije, v katerih storilec sicer izpolni vse zakonske znake določenega kaznivega dejanja, vendar pa obstaja določen razlog materialnega prava, da za svoje ravnanje ne bo kaznovan.

3.1. Razlogi, ki izključujejo kaznivost v mednarodnem kazenskem pravu

Vprašanje razlogov izključevanja kaznivosti je bilo v mednarodnem kazenskem pravu dolgo časa pravno neurejeno, tako rekoč spregledano. Komentatorji to zadržanost mednarodnega kazenskega prava do razlogov izključevanja kaznivosti razlagajo s psihološkimi razlogi: težko je sprejeti, da bi se storilci mednarodnih hudodelstev izognili odgovornosti s sklicevanjem na takšne in drugačne pravne institute.¹³⁸² Vendarle pa je postopoma prevladalo stališče, da teža kaznivih dejanj ne sme biti absolutna ovira za uporabo razlogov izključitve kaznivosti. V nacionalnih pravnih redih se tudi storilci težkih kaznivih dejanj lahko sklicujejo na različne razloge izključevanja protipravnosti in krivde (denimo storilec, ki je drugemu vzel življenje, na silobran; ali pa storilec, ki je posiljeval, na neprištevnost), zato je težko upravičiti stališče, po katerem bi storilec mednarodnih hudodelstev *a priori* odvzeli takšno možnost.¹³⁸³ Tej ugotovitvi je sledil tudi Rimski statut, ki je na ravni mednarodnega kazenskega prava ponudil doslej najbolj dodelan sistem razlogov izključitve kaznivosti. Kljub temu da gre nesporno za vrh razvoja na tem področju, kritiki

¹³⁸² Eser v Triffterer, 1999: 542.

¹³⁸³ Prim. Eser v Triffterer, 1999: 542.

Rimskemu statutu (tudi) na tem področju očitajo nekatere pomanjkljivosti. Te so spričo »zaostanka« mednarodnega kazenskega prava pri razvoju razlogov izključitve kaznivosti razumljive, ni pa tudi mogoče spregledati, da gre za kompromis med evrokontinentalnim in anglosaškim pristopom k problemu, v naravi kompromisov pa je, da ne morejo biti »popolna rešitev« niti za eno niti za drugo stran.

3.2. Sistem razlogov izključitve kaznivosti v Rimskem statutu

Glede na način, kako Rimski statut uredi razloge izključitve kaznivosti, je mogoče govoriti o treh skupinah teh razlogov:

- o razlogih izključitve kaznivosti, ki so sicer znani (bodisi iz zgodovine mednarodnega kazenskega prava bodisi iz nacionalnih pravnih redov), vendar pa jim statut *izrecno odreče vsakršno veljavnost*;
- o razlogih izključitve kaznivosti, ki jih statut *izrecno prizna* in določi pogoje za njihovo uporabo;
- o razlogih izključitve kaznivosti, o katerih statut *molči*.

V tem vrstnem redu jih bomo v nadaljevanju tudi obravnavali.

3.2.1. Razlogi izključitve kaznivosti, ki jim Rimski statut izrecno odreka veljavnost

Rimski statut izrecno odreče vsakršno možnost izključevanja kaznivosti v dveh primerih. V 27. členu (Nebistvenost uradnega položaja) Rimski statut določa, da se statut »uporablja enako za vse osebe brez vsakršnih razlik, ki temeljijo na uradnem položaju«. V nadaljevanju je to pravilo konkretizirano z naslednjim določilom: »Še zlasti uradni položaj šefa države ali vlade, člane vlade ali parlamenta, izvoljenega predstavnika ali vladnega uradnika v nobenem primeru osebe ne oprosti kazenske odgovornosti po tem statutu, niti sam po sebi ni razlog za omilitev kazni.« S to določbo je Rimski statut odpravil vsak dvom o kontroverzni »obrambi«, ki je bila prvič eksplicitno zavržena na nürnberških procesih, kljub temu pa so se nanjo sklicevali nekateri obdolženci tudi kasneje (zadeva *Pinochet*).

Druga pomembna omejitev možnosti obrambe je kratka in jasna določba 29. člena Rimskega statuta, ki se glasi: »Kazniva dejanja v pristojnosti sodišča ne zastarajo.« Na ta način so odpravljene morebitne spekulacije o tem, da bi se bilo odgovornosti za mednarodna hudodelstva mogoče izogniti z »igranjem na karto« poteka časa.¹³⁸⁴

3.2.2. Razlogi izključitve kaznivosti, ki jih Rimski statut priznava

Rimski statut je uredil naslednje razloge izključitve kaznivosti:

- prostovoljni odstop (ang. *abandonment*, člen 25/III/f);
- mladoletnost storilca ob izvršitvi kaznivega dejanja (angl. *person under the age of 18*, 26. člen);
- dejansko in pravno zmoto (angl. *mistake of fact, mistake of law*, 32. člen);

¹³⁸⁴ Prim. Eser v Triffterer, 199: 543.

- ravnanje na ukaz (angl. *commission pursuant to a superior order*, 33. člen);
- duševno bolezen ali motnjo (angl. *mental disease or defect*, člen 31/I/a);
- stanje omamljenosti (angl. *state of intoxication*, člen 31/I/b);
- silobran (angl. *self-defence*, člen 31/I/c);
- ravnanje pod vplivom grožnje (angl. *duress*, člen 31/I/d).

V nadaljevanju bo podrobneje predstavljena vsebina posameznih razlogov izključitve kaznivosti, razen ravnanja na ukaz (kateremu smo namenili posebno poglavje) in storilčeve mladoletnosti, v zvezi s katero naj zadošča ugotovitev, da Rimski statut izključuje pristojnost MKS za osebe, ki so bile ob domnevni izvršitvi kaznivega dejanja mlajše od 18 let, kar pa v ničemer ne omejuje nacionalnih sodišč, da bi tem storilcem sodila skladno z nacionalnimi pravili o mejni starosti, potrebni za kazensko odgovornost (ki je praviloma nižja od 18 let).

3.2.2.1. *Prostovoljni odstop*

Statuti mednarodnih kazenskih tribunalov vse do Rimskega statuta niso vsebovali splošnih določb o poskusu izvršitve mednarodnih hudodelstev in prostovoljnem odstopu od njihovega dokončanja. Kaznivost poskusa je bilo mogoče izpeljati le iz posameznih opisov hudodelstev, ti so namreč inkriminirali tudi načrtovanje in pripravljane določenih dejanj.¹³⁸⁵ Snovalci Rimskega statuta so si zadali za cilj, da kodificirajo tudi temeljne institute splošnega dela mednarodnega kazenskega prava, zato se niso mogli izogniti oblikovanju določbe o poskusu.

Za poskus (angl. *attempt*) gre po Rimskem statutu, kadar storilec »poskuša izvršiti tako kaznivo dejanje [mišljeno je: kaznivo dejanje iz pristojnosti MKS] z ravnanjem, ki pomeni bistven korak na poti k izvršitvi dejanja, pa ga ne dokonča zaradi okoliščin, ki so neodvisne od njegove volje« (člen 25/3/f Rimskega statuta). Poskus je po Rimskem statutu kazniv, in sicer se kaznuje v mejah, ki so predpisane za dokončano kaznivo dejanje. Pri tem bi tudi ostalo, če ne bil na Diplomatski konferenci v Rimu v zadnjem hipu na predlog japonske delegacije dodan še stavek o prostovoljnem odstopu. Tako definiciji poskusa sledi še naslednji stavek: »Kdor pa opusti prizadevanja za izvršitev kaznivega dejanja ali drugače prepreči njegovo dokončanje, se ne kaznuje po tem statutu za poskus storitve tega kaznivega dejanja, če je povsem in prostovoljno opustil kazniv namen.«

Navedeni razlog izključitve kaznivosti ima velik kriminalitetno-politični pomen: z njim se želi storilce mednarodnih hudodelstev motivirati, da še pravočasno odstopijo od svojih namenov, v zameno pa jim je ponujena nekaznivost. Seveda lahko določba ta namen doseže le, če so njeni naslovniki seznanjeni z ugodnostjo, ki je povezana s prostovoljnim odstopom. Po nekaterih empiričnih raziskavah (na ravni nacionalnega kazenskega prava), se storilci za prostovoljni odstop odločajo iz zelo različnih motivov (nenaden strah, da bodo prijeti, usmiljenje do žrtve ...), le redko pa je odločilen premislek, da je takšno ravnanje oportuno z vidika milejše obravnave na sodišču, saj pravni laiki praviloma niti niso seznanjeni z vsebino določb o prostovoljnem odstopu. Da bi lahko pravna ureditev prostovoljnega odstopa razvila ves

¹³⁸⁵ Prim. Novoselec, 2004: 492.

svoj preventivni potencial, se zdi koristno, da se to materijo vključi tudi v vojaško izobraževanje.

Dodati je treba, da je Rimski statut do storilcev razmeroma velikodušen, ko v zameno za prostovoljni odstop ponudi *obligatorno* izključitev kaznivosti (po slovenskem kazenskem pravu, denimo, v primeru prostovoljnega odstopa sodišče *lahko* odpusti kazen, ni pa tega dolžno storiti – t.i. fakultativna omilitev kazni). V tem pogledu v Rimskem statutu manjka določba, da se storilec kaznuje za dejanja, ki jih je, preden je prostovoljno odstopil, že dokončal (primer: storilec prostovoljno odstopi od izvršitve genocida, vendar pa imajo njegova ravnanja do te točke že znake hudodelstev zoper človečnost). Vendarle pa je mogoče pričakovati, da bo MKS s pomočjo interpretacije tudi brez posebne določbe prišlo do enakega rezultata.¹³⁸⁶

3.2.2.2. Silobran

Določba člena 31/I/c Rimskega statuta, ki ureja vprašanje silobrana določa, da oseba ni kazensko odgovorna, če »*ravna primerno za obrambo sebe ali koga drugega ali premoženja, kadar gre za vojna hudodelstva, ki je nujno za njeno preživetja ali preživetje koga drugega, ali premoženja, ki je nujno za izvedbo vojaške naloge, pred neposredno pretečo in protipravno uporabo sile na način, ki je sorazmeren s stopnjo nevarnosti zanj ali za drugo osebo ali za varovano premoženje*«. Takšni opredelitvi silobrana je dodan še stavek: »*Dejstvo, da je oseba sodelovala v obrambni operaciji, ki so jo vodile oborožene sile, samo po sebi ni razlog za izključitev kazenske odgovornosti po tem odstavku*«.

Ker gre za precej kompleksno določbo, jo je najbolje obravnavati po delih. Najprej je mogoče ugotoviti, da Rimski statut pravice do silobrana ne omejuje zgolj na »samoobrambo«.¹³⁸⁷ S tem je sledil pojmovanju silobrana, ki je v kazenskem pravu ustaljeno: gre za obrambo, ki je potrebna za odvrnitev protipravnega napada od sebe *ali od koga drugega* (prim. 22. člen KZ-1, prej 11. člen KZ-94).¹³⁸⁸

Silobran se v Rimskem statutu ne omejuje zgolj na obrambo življenja in telesne integritete, temveč je možen tudi kot obramba premoženja. Razširitev določbe o silobranu na obrambo premoženja sta na Diplomatski konferenci v Rimu zagovarjali delegaciji ZDA in Izraela; stališče ZDA je bilo celo, da bi morali biti pogoji za obrambo telesne integritete in premoženja popolnoma izenačeni.¹³⁸⁹ Takšnemu stališču večina drugih delegacij vendarle ni bila naklonjena, zato je prišlo do kompromisne rešitve, po kateri določba o silobranu sicer dopušča obrambo premoženja, vendar ne z vsemi sredstvi (omejenost silobrana »zgolj« na vojna hudodelstva) in le kadar gre za premoženje, ki je nujno za preživetje storilca ali druge osebe, oziroma za premoženje, ki je nujno za izvedbo vojaške naloge. S širitvijo silobrana na obrambo premoženja, ki je nujno za izvedbo vojaške naloge, je bil v določbo o silobranu do določene mere vpeljan razlog izključitve kaznivosti, ki je v mednarodnem pravu znan pod imenom

¹³⁸⁶ Novoselec, 2004: 492.

¹³⁸⁷ Prim. Novoselec, 2004: 489.

¹³⁸⁸ V zvezi s tem velja omeniti, da ima ustrezno razločevanje med širšim pojmom silobrana in ožjim pojmom »samoobrambe« pomembno vlogo za jasno definiranje pogojev, pod katerimi so pripadniki oboroženih sil na misiji upravičeni uporabiti strelno orožje.

¹³⁸⁹ Ambos v Cassese/Gaeta/Jones, 2002: 1033.

vojaška nujnost (*military necessity*).¹³⁹⁰ Številni komentatorji menijo, da so na ta način nevarno široko odprta vrata sklicevanju na silobran, zato opozarjajo, da je pri presoji slednje oblike silobrana treba še posebej imeti pred očmi določbo, da okoliščina sodelovanja v obrambnih operacijah sama po sebi še ne opravičuje vseh dejanj.¹³⁹¹

Seveda je Rimski statut silobranu postavil še dodatne omejitve, ki so primerljive s tistimi iz nacionalnih pravnih redov. Obramba je dopustna zgolj proti *neposredno* grozeči uporabi protipravne sile, to pomeni zoper napad, ki se je že začel, ali pa je tik na tem, da se bo začel. Ni pa dopustna »obramba« v obliki »preventivnih napadov« (*pre-emptive strikes*) ali v obliki represalij.¹³⁹² Obstoj »neposredno preteče in protipravne uporabe sile« kot podlaga za to, da se storilec lahko odzove z obrambnim ravnanjem, se presoja objektivno. Če takšne grožnje s protipravno uporabo sile dejansko ni bilo, storilec pa je bil zmotno prepričan, da ta obstaja, ne gre za silobran, temveč je treba zadevo presojati po pravilih o dejanski zmoti (člen 32/I Rimskega statuta).

Nadalje statut zahteva, da obramba ostane v mejah *sorazmernosti* s stopnjo nevarnosti, ki jo predstavlja grozeča uporaba protipravne sile. Z drugimi besedami: obramba po intenziteti ne sme preseči napada. Če bi do takšne prekoračitve prišlo, gre za t.i. *prekoračeni silobran*, ki ga Rimski statut posebej ne ureja, ni pa ovir, da prekoračenega silobrana ne bi sodišče upoštevalo kot olajševalno okoliščino pri odmeri kazni, skladno z 78. členom Rimskega statuta. Posebej je treba poudariti, da se Rimski statut ukvarja z individualno kazensko odgovornostjo in v tem smislu ureja tudi zgolj *individualno* pravico do silobrana (*kolektivna* pravica do samoobrambe je pod določenimi pogoji priznana *državam* po 51. členu Ustanovne listine Združenih narodov). Pred MKS se torej presoja ravnanje konkretnega posameznika, pri čemer, kot Rimski statut izrecno določa, okoliščina, da posameznik sodeluje v obrambnih operacijah, sama po sebi ne zadošča za sklep, da je ravnal v mejah silobrana.

3.2.2.3. *Ravnanje pod vplivom grožnje (duress)*

S problematiko ravnanja pod vplivom grožnje smo se v pričujočem delu že srečali.¹³⁹³ Gre za poseben razlog izključitve kaznivosti, v anglosaškem pravnem okolju znan pod imenom *duress*. Rimski statut (člen 31/I/d) določa, da oseba ni kazensko odgovorna, če: »je [bila] prisiljena v ravnanje, ki bi lahko bilo kaznivo dejanje iz pristojnosti Sodišča, zaradi prisile, ki je posledica neposredne grožnje s smrtjo ali neposredne grožnje s hudo telesno poškodbo te osebe ali koga drugega, odvrčanje take nevarnosti pa je bilo nujno in razumno, če v njenem naklepu ni bila povzročitev hujše škode od tiste, ki se ji je skušala izogniti. Taka grožnja je lahko bodisi:

- grožnja druge osebe ali
- posledica drugih okoliščin, na katere ta oseba ne more vplivati.«

¹³⁹⁰ Eser v Triffterer, 1999: 549; Novoselec, 2004: 491.

¹³⁹¹ Eser v Triffterer, 1999: 549; prim. Ambos v Cassese/Gaeta/Jones, 2002: 1033.

¹³⁹² Ambos v Cassese/Gaeta/Jones, 2002: 1032.

¹³⁹³ Glej poglavje o ravnanju na ukaz.

Določba omogoča izključitev kaznivosti pri storilcu, ki je izvršil mednarodno hudodelstvo zato, da bi odvrnil nevarnost od sebe ali koga drugega. Ne zadošča že kakršnakoli nevarnost, temveč mora iti za *neposredno grozečo smrt ali telesno poškodbo storilca ali tretje osebe*. Nadalje tudi ni dopustno kakršno koli odvrčanje nevarnosti, temveč je izključitev kaznivosti možna le v primeru, ko je bilo odvrčanje *nujno in razumno*. Nujnost odvrčanja pomeni, da v dani situaciji ni bilo na voljo drugih, manj agresivnih načinov odvrnitve nevarnosti, razumnost pa zahteva, da ne pride do izrazite nesorazmernosti med povzročenim zlom in zlom, ki je grozilo.¹³⁹⁴ Vendarle pa Rimski statut ne postavlja zahteve, da povzročeno zlo objektivno ni večje od zla, ki je grozilo, temveč se zadovolji s tem, da *v storilčevem naklepu* ni bila povzročitev večjega zla od tistega, ki se mu je skušal izogniti. Gre za določeno »subjektivizacijo« tega razloga izključitve kaznivosti, ki je odraz anglosaškega razumevanja instituta ravnanja pod vplivom grožnje.¹³⁹⁵

Določba, kot rečeno, zajema tako situacije, pri katerih grožnje prihajajo s strani oseb, kot situacije, pri katerih gre za prisilo spričo drugih okoliščin (denimo naravnih nesreč). V praksi je prva skupina situacij daleč bolj pogosta. V prejšnjem poglavju (poglavje o ravnanju na ukaz) smo že obravnavali primere, ko nadrejeni podrejenemu zagrozi s smrtjo, če ne izvrši ukaza, ki mu nalaga protipravno usmrtitev ene ali več oseb. Takšni in podobni primeri mednarodnemu kazenskemu pravu povzročajo številne težave, tako na načelni kot na praktični ravni. Na načelni ravni je sporno že vprašanje, ali lahko grožnja podrejenega odveže vsakršne odgovornosti za poboj nedolžnih civilistov (vprašanje je mogoče zastaviti tudi drugače: ali lahko pravo od podrejenega zahteva zoperstavitve grožnji in posledično herojsko smrt, četudi je jasno, da s tem življenja civilistom ne bo rešil?). Na praktični ravni pa obstaja bojazen, da bi se v primeru priznanja takšne obrambe številni podrejeni neupravičeno sklicevali na grožnje nadrejenih, takšno obrambo pa bi bilo težko izpodbiti.¹³⁹⁶ Rimski statut je navedeno načelno vprašanje rešil tako, da možnosti izključitve kaznivosti zaradi ravnanja pod vplivom grožnje ni v naprej omejil le na določen krog kaznivih dejanj (s tem je odstopil od sodne prakse MKSJ, ki je v primeru hudodelstev zoper človečnost eksistencialno ogroženost podrejenega priznalo zgolj kot olajševalno okoliščino – zadeva *Erdemović*). Veljajo pa seveda že omenjene splošne omejitve nujnosti in razumnosti, ter da v storilčevem naklepu ni bila povzročitev hujše škode od tiste, ki se ji je skušal izogniti.

3.2.2.4. *Duševna bolezen in duševna motnja, stanje omamljenosti*

Če imamo pred očmi, da je bilo MKS ustanovljeno z namenom, da bo sodilo storilcem mednarodnih hudodelstev, v prvi vrsti tistim, ki v vojaški hierarhiji niso najnižje, potem bi se razlog izključitve kaznivosti, ki temelji stanju omamljenosti, utegnil zdeti presenetljiv. Naj sodišče oprosti storilca genocida, ki se brani, da je bil pijan?

Kljub tovrstnim pomislekom, ki jim ni mogoče odreči tehtnosti, so snovalci Rimskega statuta vanj vključili tudi vprašanja, ki jih v slovenskem kazenskem

¹³⁹⁴ Prim. Eser v Triffterer, 1999: 552.

¹³⁹⁵ Podrobneje o genezi določbe Ambos Cassese/Gaeta/Jones, 2002: 1041-1042.

¹³⁹⁶ Prim. Novoselec, 2004: 490.

pravu obravnavamo v okviru instituta neprištevnosti. Ambicija statutodajalca je bila namreč ponuditi tudi kolikor toliko dodelan sistem splošnega dela, zato ni želel izpustiti vprašanja neprištevnosti kot enega izmed pomembnejših razlogov izključitve kaznivosti v nacionalnih pravnih redih. Opozoriti pa velja, da je bilo ob razpravah na diplomatski konferenci izpostavljeno, da si je težko zamisliti situacije, ko bi opitost izključila odgovornost za genocid ali hudodelstva zoper človečnost.¹³⁹⁷

Rimski statut vprašanji duševne bolezni oziroma motnje (*mental disease or defect*) ter stanja omamljenosti (*state of intoxication*) obravnava ločeno in se v tem se razlikuje od našega pravnega reda, ki stanja omamljenosti obravnava v okviru začnih duševnih motenj. Duševna bolezen oziroma motnja po Rimskem statutu (člen 31/I/a) izključujeta kazensko odgovornost, če je bil storilec zaradi njiju v času izvršitve dejanja »*nesposoben razumeti protipravnost ali hudodelsko naravo svojega ravnanja ali ni bil sposoben obvladovati svojega ravnanja v skladu z zahtevami prava*«. Gre za formulo, ki je primerljiva z biološko-psihološkim pojmovanjem neprištevnosti v slovenskem kazenskem pravu: za izključitev kazenske odgovornosti se poleg »bioloških pogojev« (duševna bolezen ali motnja) zahteva hkrati obstoj enega od »psiholoških pogojev« (bodisi nesposobnost razumeti pomen svojega dejanja bodisi nesposobnost imeti v oblasti svoje ravnanje).¹³⁹⁸

Kot rečeno, Rimski statut je vprašanje stanja omamljenosti uredil v posebni alineji (člen 31/I/b). Glede na duševno bolezen oziroma motnjo se stanje omamljenosti presoja strože, saj predmetna alineja vsebuje tudi institut, v kazenskem pravu tradicionalno znan pod imenom *actio libera in causa*. Gre za pravno figuro, ki pod določenimi pogoji omogoča vzpostavitev kazenske odgovornosti storilca, čeprav je bil ta v času izvršitve dejanja zaradi omamljenosti neprišteven. Tako Rimski statut določa, da storilec kljub stanju omamljenosti v času izvršitve kaznivega dejanja odgovarja, »*če se je sam prostovoljno spravil v stanje omamljenosti v takih okoliščinah, da je vedel za tveganje, ali je vzel v račun tveganje, da zaradi omamljenosti obstaja možnost za ravnanje, ki je kaznivo dejanje iz pristojnosti Sodišča*«. Tudi v tem pogledu je Rimski statut podoben ureditvi iz slovenskega kazenskega zakonika (institut *actio libera in causa* je urejen v členu 29/IV KZ-1, prej členu 16/III KZ-94).¹³⁹⁹

Rimski statut pa za razliko od slovenskega kazenskega zakonika (in večine drugih evropskih kazenskih zakonodaj) ne ureja instituta *bistveno zmanjšane prištevnosti*. Kljub temu pa bo MKS lahko upoštevalo bistveno zmanjšano prištevnost kot olajševalno okoliščino v okviru pravil za odmero kazni (78. člen Rimskega statuta).

3.2.2.5. Dejanska in pravna zmota

Rimski statut je sledil tradicionalni delitvi, ki zmote deli na dejanske in pravne. Vsebine dejanske zmote ni opredelil, temveč je predpisal le njene učinke: »*Dejanska zmota je razlog za izključitev kazenske odgovornosti le, če zanika psihični element kaznivega dejanja*« (člen 31/I Rimskega statuta). Z določbo je nesporno pokrita materija, ki jo v slovenskem kazenskem pravu obravnavamo pod imenom

¹³⁹⁷ Ambos v Cassese/gaeta/Jones, 2002: 1030.

¹³⁹⁸ Za podrobnejši prikaz glej Bavcon/Šelih s sodelavci, 2003: 275-280; Ambrož 2005a): 149-155.

¹³⁹⁹ Za podrobnejši prikaz instituta *actio libera in causa* v slovenskem kazenskem pravu glej Bavcon/Šelih s sodelavci, 2003: 281-283.

»dejanska zмотa v ožjem smislu«. Šolski primer takšne zmotе je, če vojak usmrti civilista v zmotnem prepričanju, da gre za vojaka sovražne vojske. Ker storilec ni imel v naklepu usmrtiti civilista, ne more odgovarjati za naklepno kaznivo dejanje. Slovenski pravni red pri tem dopuščа možnost, da se storilca, ki je bil v zmoti iz malomarnosti (denimo, da se ni dovolj prepričal, preden je streljal, čeprav je to možnost imel), kaznuje za kaznivo dejanje iz malomarnosti, če zakon tudi za takšno dejanje določа kazensko odgovornost (30. člen KZ-1, prej 20. člen KZ-94). Rimski statut molči o možnosti, da bi storilci, ki so bili v dejanski zmoti iz malomarnosti, odgovarjali. Komentatorji so si praktično enotni, da ta možnost po Rimskem statutu ni izključena.¹⁴⁰⁰ Je pa k temu treba dodati, da so kazniva dejanja, za katera je pristojno MKS, načeloma *naklepna kazniva dejanja*, zato bo odgovornost za malomarnost prišla v poštev le izjemoma (takšna izjema je denimo poveljniška odgovornost, kjer statut izrecno inkriminira tudi malomarnost¹⁴⁰¹).

Bolj sporno je, ali določba Rimskega statuta o dejanski zmoti pokriva tudi materijo, ki jo v slovenskem kazenskem pravu obravnavamo pod imenom »*dejanska zмотa v širšem smislu*«. Pri tej obliki dejanske zmotе gre za primere, ko storilec zmotno misli, da so podane okoliščine, v katerih bi bilo njegovo dejanje dopustno, če bi bile zares podane. Kot šolski primer dejanske zmotе v širšem smislu je mogoče navesti vojaka, ki usmrti civilista v zmotnem prepričanju, da ga ta napada (v skiciranem primeru gre za t.i. putativni silobran). Čeprav Rimski statut tovrstnih situacij ne omenja, večinsko mnenje s pomočjo interpretacije izpeljuje sklep, da je določba o dejanski zmoti uporabljiva tudi za presojo tovrstnih situacij.¹⁴⁰²

Glede pravne zmotе Rimski statut (člen 32/II) najprej določа, da »*pravna zмотa o tem, ali je določena vrsta ravnanja kaznivo dejanje v pristojnosti Sodišča, ni razlog za izključitev kazenske odgovornosti*«. Nato pa doda dve izjemi, v katerih pravna zмотa vendarle lahko izključi kazensko odgovornost, in sicer, če »*zanika psihični element, ki ga tako dejanje zahteva*« ali pa če so izpolnjeni pogoji za uporabo instituta ravnanja na ukaz, kot jih določа 33. člen statuta. V zadnjem primeru gre za že obravnavane situacije, ko podrejeni ne prepozna protipravnosti ukaza in ga izvrši, s tem pa postane storilec mednarodnega hudodelstva. Če so izpolnjeni pogoji, ki jih določа 33. člen statuta¹⁴⁰³, bo kazenska odgovornost podrejenega izključena.

Za bolj komplicirano pravno vprašanje¹⁴⁰⁴ gre v primeru prve izjeme, ko pravna zмотa lahko izključuje kazensko odgovornost, če zanika »*psihični element, ki ga dejanje zahteva*« (z izrazom »*psihični element*« je mišljen naklep). Kdaj lahko pravna zмотa zanika naklep? V večini evropskih pravnih redov je naklep koncipiran tako, da za njegov obstoj ni potrebna zavest o prepovedanosti dejanja. Z drugimi besedami: za naklep zadoščata storilčeva zavest in volja glede zakonskih znakov dejanja, ni pa potrebna zavest glede pravne prepovedanosti dejanja. To pomeni, da pravna zмотa naklepa *praviloma ne izključuje* (zanika). Vendar pa so kazniva dejanja v Rimskem statutu pogosto opredeljena z zakonskimi znaki, za poznavanje katerih je potrebno

¹⁴⁰⁰ Prim. Triffterer, 1999: 567; Novoselec, 2003: 491.

¹⁴⁰¹ Glej poglavje o poveljniški odgovornosti, zgoraj.

¹⁴⁰² Eser v Cassese/Gaeta/Jones, 2002: 945; Novoselec, 2004: 491.

¹⁴⁰³ Glej poglavje o ravnanju na ukaz, zgoraj.

¹⁴⁰⁴ Gre za izrazito kompleksno pravno vprašanje, ki presega potrebe pričujočega dela, zato ga obravnavamo zgolj kratko in ilustrativno. Ambicioznejšega bralca naj napotimo na prispevek, naveden v naslednji opombi.

tudi določeno pravno znanje (t.i. normativni zakonski znaki¹⁴⁰⁵). Primeri takšnih znakov so: »zaščiten oseb«, »razpoznavni znak po Ženevskih konvencijah«, potem vsi zakonski znaki, ki se sklicujejo na »pravila mednarodnega prava oboroženih spopadov«, ipd. V primerih tovrstnih zakonskih znakov je mogoče, da zaradi pravnega neznanja storilec ne bo imel ustrezne predstave o določenem zakonskem znaku. Ker je ustrezna predstava o zakonskem znaku nujni pogoj za naklep, bo v teh primerih uporabljiva določba o pravni zmoti v tistem njenem delu, ko dopušča izključitev kazenske odgovornosti, če gre za »zanikanje psihičnega elementa, ki ga dejanje zahteva«.¹⁴⁰⁶

3.2.3. Razlogi izključitve kaznivosti, ki jih Rimski statut ne ureja

Rimski statut je, kot rečeno, določene razloge izključitve kaznivosti izrecno priznal in določil pogoje za njihovo uporabo, nekatere druge pa izrecno zavrnil; za konec tako ostane še vprašanje, kaj je z razlogi izključitve kaznivosti, o katerih statut molči.

Odgovor daje člen 31/III statuta, ki določa, da lahko MKS poleg izrecno določenih *upošteva tudi druge razloge izključitve kaznivosti*, če ti izvirajo iz uporabnega prava, kot je določeno v 21. členu statuta. V tem členu statut določa pravo, na katerega se MKS pri sojenju lahko upre (uporabno pravo).¹⁴⁰⁷ Med drugim uporabno pravo obsega tudi načela in pravila mednarodnega prava, vključno z veljavnimi načeli in pravili mednarodnega prava oboroženih spopadov, z določenimi omejitvami pa tudi načela, izpeljana iz pravnih sistemov sveta, vključno z notranjim pravom držav, ki bi praviloma izvajale jurisdikcijo za kaznivo dejanje. To pomeni, da lahko MKS upošteva razlog izključitve kaznivosti, ki denimo izhaja iz običajnega mednarodnega kazenskega prava, ali pa iz nacionalnih pravnih redov, četudi ga Rimski statut izrecno ne ureja.

Kateri razlogi izključitve kaznivosti bi po tem principu potencialno prišli še v poštev? Iz nacionalnih pravnih redov je denimo znan institut privolitve oškodovanca, vendar si je realno težko predstavljati, da bi bil uporabljen v mednarodnem kazenskem pravu (teoretično je sicer mogoče predpostaviti sodelovanje vojnih ujetnikov v vojni

¹⁴⁰⁵ Za podrobnejšo razčlenbo problematike normativnih zakonskih znakov glej Ambrož, 2006.

¹⁴⁰⁶ Prim. Ambos, 2006: 175.

¹⁴⁰⁷ Določba 21. člena Rimskega statuta se v celoti glasi:

»1. Sodišče uporablja:

- (a) *predvsem ta statut, Znake kaznivih dejanj ter svoja Pravila o postopku in dokazih,*
 - (b) *pa tudi, če je primerno, uporabne mednarodne pogodbe ter načela in pravila mednarodnega prava, vključno z veljavnimi načeli in pravili mednarodnega prava oboroženih spopadov,*
 - (c) *če to ne zadošča, splošna pravna načela, ki jih Sodišče izvede iz notranjih zakonodaj pravnih sistemov sveta, vključno, kadar je to primerno, z notranjim pravom držav, ki bi praviloma izvajale jurisdikcijo za kaznivo dejanje, če ta načela niso neskladna s tem statutom, ter z veljavnim mednarodnim pravom in mednarodno priznanimi normami in standardi.*
2. *Sodišče lahko uporablja pravna načela in pravila v skladu z razlago v svojih prejšnjih odločitvah.*
 3. *Uporaba in razlaga prava v skladu s tem členom morata biti skladni z mednarodno priznanimi človekovimi pravicami ter brez kakršnega koli razlikovanja na podlagi spola, kot je opredeljen v tretjem odstavku 7. člena, starosti, rase, barve, jezika, vere ali prepričanja, političnega ali drugega mnenja, narodnosti, etničnega ali socialnega izvora, gmotnega stanja, rojstva ali drugega stanja.«*

industriji ali vojaških operacijah, vendar je zelo malo verjetno, da bodo resnično izpolnjena merila prostovoljnosti kot pogoj za veljavnost privolitve¹⁴⁰⁸).

Nadalje je iz zgodovine mednarodnega prava znana obramba »*tu quoque*« (»ti tudi«). Pri tovrstnem zagovoru se storilec brani, da je bil upravičen izvrševati kazniva dejanja, zato ker jih je izvrševala tudi druga stran. Čeprav je na nürnberških sojenih sodišče do določene mere celo upoštevalo takšno obrambo, je bil kasneje ta način obrambe v celoti zavržen in v sodobnem mednarodnem kazenskem pravu ne igra nikakršne vloge več.¹⁴⁰⁹ Temelj zavrnitve takšne obrambe je, da so norme mednarodnega humanitarnega prava absolutne, zato ni mogoče reči, da veljajo le toliko, kot jih je pripravljena spoštovati druga stran. Na takšno stališče se je izrecno postavilo tudi MKSJ v zadevi *Kuperskić*¹⁴¹⁰, zato ni niti malo verjetno, da bi bilo »*tu quoque*« obrambo pripravljeno sprejeti MKS; podobno velja tudi za obrambo, ki bi se sklicevala na »upravičene represalije«, saj Ženevske konvencije, še posebej pa njihov Prvi dopolnilni protokol, represalije prepovedujejo. Na podlagi povedanega je mogoče skleniti, da načelna možnost sklicevanja na razloge izključitve kaznivosti, ki jih Rimski statut ne ureja, obstaja, vendar pa si je ta hip težko zamisliti dodaten razlog izključitve kaznivosti, za katerega bi obstajala kolikor toliko realna možnost, da ga MKS prizna.

¹⁴⁰⁸ Prim. Novoselec v Josipovič/Krapac/Novoselec, 2001: 115.

¹⁴⁰⁹ Prim. Ambos, 2003: 374-375.

¹⁴¹⁰ Sodba MKSJ z dne 14.1.2000 (zadeva Kuperskić in ostali), odst. 515-520.

SUMMARY

INTERNATIONAL LAW OF ARMED CONFLICTS

Members of Slovene Armed Forces in accordance with the obligations of the Republic of Slovenia stemming from ratified treaties and membership in international organizations, such as the UN, NATO, EU and OSCE, participate in performance of military and non-military peace-support activities. They are therefore expected to know and respect the rules of international law of armed conflicts, binding on the Republic of Slovenia, and act in accordance with them. Slovenia on the other hand, has a corollary obligation to provide appropriate education and training to its armed forces in order to ensure that these rules are understood and respected in practice.

This book has been designed as a textbook to support education and training of the members of Slovene Armed Forces, particularly those participating in international peace operations. It represents the final outcome of the research project (M5-0185) entitled *Analysis of requirements for understanding the international law of armed conflicts and international humanitarian law and elaboration of a manual for Slovene Armed Forces*, conducted from June 2006 till November 2008 in the framework of the target research program *Science for Peace and Security 2006-2010*. It may also serve as a helpful source of information for military lawyers and governmental legal advisors from different ministries (e.g. defence, justice and foreign affairs) as well as other persons that must be acquainted with the relevant concepts and rules of domestic and international, treaty and customary, law binding upon Slovenia, especially the international law of armed conflict (or international humanitarian law), the international law of human rights, the international law of peace operations and the international criminal law. This also includes scholars and students, politicians, officers of humanitarian organizations, Red Cross personnel etc.

The decision to include in the book three autonomous, thematically round-up, but strongly inter-related topics, addressing the international law of armed conflict, the law of international peace operations and international criminal law parts, was adopted based on experiences of possible difficulties sometimes encountered in practice when interpreting and using relevant rules from these closely connected fields in contemporary military operations.

In addition to three main substantive parts, the book in its introductory chapter contains a synoptic presentation of main notions relevant for discussed topics, and at the end an extensive listing of relevant literature on the subject and an index in both, Slovene and English languages. The insertion of English expressions for the terms most often used in field operations is meant to facilitate communication and understanding of members of armed forces in already difficult circumstances of ongoing armed conflicts.

The first substantive part contains a systematic overview of the existing international law of armed conflicts (*ius in bello*), which regulates the conduct of hostilities and protects all persons not, or no longer, participating in hostilities in the context of an armed conflict. It consists of ten chapters, namely: Introduction, Sources of Law of Armed Conflicts and their Historical Development, Applicability of Law of Armed Conflicts, Protection of Members of Armed Forces, Protection of Civilians, Conduct of Hostilities: Methods and Means of Warfare, Military Occupation, Relationship between International Humanitarian Law and Human Rights Law, Neutrality and Implementation of International Humanitarian Law, describing the basic mechanisms to ensure compliance with the existing rules and accountability in case of violations.

The second part of the book, consisting of three main chapters (Development and Framework of Peace Operations, Use of Force in Peace Operations, International Law of Armed Conflicts in Peace Operations), offers an in-depth analysis of the fundamental conceptual and legal issues relating to the establishment and conduct of contemporary peace operations comprising both traditional peacekeeping operations and peace enforcement carried out in support of diplomatic and other civilian efforts to establish and maintain peace. Particular attention is paid to the mandates of contemporary peace operations and explanation of the nature and role of the rules of engagement in that context. In addition, special attention is devoted to conditions and scope of application of the international law of armed conflict to peace forces in light of the changing character of contemporary peace operations.

In the third part of the book, composed of two main chapters, a systematic review of the basic concepts and rules of international criminal law is undertaken, together with a description of the historical evolution of international criminal judiciary. Selected topics, particularly pertinent for members of the armed forces, are thoroughly discussed, among them the questions of ‘command responsibility’ and ‘superior orders’. Bearing in mind the primary audience of the book, this part also considers the relevant parts of the domestic (Slovene) criminal law dealing with crimes with an international element.

The book with its innovative comprehensive approach, broadening the spectrum of different branches of international law relevant for the education and training of armed forces, and its consequently novel structure, tries to respond to rapid and significant changes in warfare as well as the law applicable to it, without pretending to represent a military manual in the narrow sense of the term. It purports to offer, for the first time in Slovene language, a competent legal guidance by schematically presenting applicable rules and relevant questions, connected with participation of (Slovene) armed forces in contemporary international military activities for ensuring international peace and security.

LITERATURA

MONOGRAFIJE:

- Ackerman, J. E., O'Sullivan, E.: *Practice and Procedure of the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia*, Kluwer Law Internat., The Hague, 2000.
- Ambos, K.: *Der Allgemeine Teil des Völkerstrafrechts: Ansätze einer Dogmatisierung*, Duncker & Humblot, Berlin, 2002.
- Ambos, K.: *Internationales Strafrecht*, Beck, München, 2006.
- Ambrož, M.: *Vrednostni (normativni) elementi v splošnem pojmu kaznivega dejanja*, doktorska disertacija, Pravna fakulteta Univerze v Ljubljani, Ljubljana, 2005.
- Andrassy, J.: *Međunarodno pravo*, Školska knjiga, Zagreb, 1990.
- Arbeitsgruppe Völkerstrafgesetzbuch: *Arbeitsentwurf eines Gesetzes zur Einführung des Völkerstrafgesetzbuchs*, Nomos, Baden-Baden, 2001.
- Arbuckle, J. V.: *Military Forces in 21st Century Peace Operations: No Job for a Soldier?*, Routledge, London, 2006.
- Arnold, R.: *The ICC as New Instrument for Repressing Terrorism*, Translational Publishers, Ardsley, 2004.
- Arts, K.: *International Criminal Accountability and the Rights of Children*, Cambridge Univ. Press, Cambridge, 2006.
- Askin, K. D.: *War Crimes Against Women*, Kluwer Law International, The Hague, 1997.
- Bavcon, L. s sodelavci: *Mednarodno kazensko pravo*, Uradni list RS, Ljubljana, 1997.
- Bavcon, L. s sodelavci: *Rimski statut Mednarodnega kazenskega sodišča in drugi dokumenti z uvodnimi pojasnili*, Amnesty International, Ljubljana, 2003.
- Bavcon, L., Šelih, A. s sodelavci: *Kazensko pravo: splošni del*, Uradni list RS, Ljubljana, 2003.
- Beigbeder, Y.: *Judging Criminal Leaders*, Nijhoff, The Hague, 2002.
- Bellamy, A., Williams, P., Griffin, S.: *Understanding Peacekeeping*, Polity Press, Cambridge, 2004.
- Benvenisti, E.: *The International Law of Occupation*, Princeton University Press, Princeton, 2004.
- Bialke, J. P.: *United Nations Peace Operations: The Applicable Norms and the Application of the Law of Armed Conflict*, Iowa City, University of Iowa, College of Law, 2000.

- Bizjak, V.: Uporaba sile vojaških enot v mirovni operacijah – primer Srebrenice, Fakulteta za družbene vede, Ljubljana, 2006.
- Boas, G. (ur.): International Criminal Law Developments in the Case Law of the ICTY, Nijhoff, Leiden, 2003
- Bohlander, M. (ur.): Defense in International Criminal Proceedings, Transnational Publ., Ardsley, 2006.
- Bothe, M., Partsch, K. J., Solf, W. A.: New Rules for Victims of Armed Conflicts: Commentary on the Two 1977 Protocols Additional to the Geneva Conventions of 1949, Martinus Nijhoff, Haag, 1982.
- Boulden, J.: Peace enforcement: the United Nations experience in Congo, Somalia, and Bosnia, Praeger, Westport, 2001.
- Bowett, D. W.: United Nations Forces: A Legal Study, Stevens, London, 1964.
- Bruner, E. F.: Peacekeeping: Military Command and Control Issues, Congressional Research Service, Library of Congress, Washington, 2001.
- Butterweck, H.: Der Nürnberger Prozess, Czernin, Wien, 2005.
- Cassese, A., Gaeta P., Jones R. W. D.: The Rome Statute of the International Criminal Court: a Commentary, Oxford University Press, Oxford, 2002.
- Cassese, A.: International Criminal Law, Oxford Univ. Press, Oxford, 2003.
- Cassese, A.: International Law, Oxford University Press, Oxford, 2001.
- Castren, E. J. S.: Civil War, Suomalainen Tiedeakatemia, Helsinki, 1966.
- Cleary, T., The Art of War, Complete Text and Commentaries, Shambala, 2003.
- Connaughton, R. M.: Military Intervention and Peacekeeping: The Reality, Ashgate, Aldershot, 2001.
- Crawford, J.: The International Law Commission's Articles on State Responsibility: Introduction, Text and Commentaries, Cambridge University Press, 2002.
- Cryer, R.: Prosecuting International Crimes, Cambridge University Press, Cambridge, 2005.
- Daillier, P. in Pellet, A. (Dinh, N. Q.): Droit international public, Librairie Générale de Droit et de Jurisprudence, E. J. A., Pariz, 2002.
- Degan, V. D.: Međunarodno pravo, Rijeka, 2006.
- Deisinger M.: Kazenski zakonik s komentarjem – posebni del, GV Založba, Ljubljana, 2002.
- Detter, I.: The Law of War, Cambridge University Press, Cambridge, 2000.
- Dinstein, Y.: The Conduct of Hostilities under the Law of International Armed Conflict, Cambridge University Press, Cambridge, 2004.
- Dinstein, Y.: War, Aggression and Self-Defence, Cambridge University Press, Cambridge, 2004.
- Dinstein, Y.: War, Aggression and Self-Defence, Cambridge University Press, Cambridge, 2005.

- Dörmann K., *Elements of War Crimes under the Rome Statute of International Criminal Court, Sources and Commentary*, Cambridge Univ. Press, Cambridge, 2003.
- Dupuy, P. M.: *Droit international public*, Dalloz, Pariz, 2000.
- Dunant, H.: *Spomin na Solferino (A Memory of Solferino)*, prevajalec: N. Neubauer), *Rdeči križ Slovenije*, Ljubljana, 2006.
- Durch, W. J. (ur.): *The Evolution of UN Peacekeeping: Case Studies and Comparative Analysis*, St. Martin's Press, New York, 1993.
- Emanuelli, C.: *Blue Helmets: Policemen or Combatants?* Wilson & Lafleur, Montreal, 1997.
- Esser, A., Kreicker, H. (ur.): *Nationale Strafverfolgung völkerrechtlicher Verbrechen*, Ed. iuscrim, Freiburg im Breisgau, 2003-2006 (zvezki 1–7).
- Findlay, T.: *The Use of Force in Peace Operations*. Oxford University Press, New York, Oxford, 2002.
- Findlay M.: *Transforming International Criminal Justice*, Willan, Cullompton Devon, 2005.
- Fischer H., Kreß K., Lüder S. (ur.): *International and National Prosecution of Crimes under International Law*, Berliner Wiss. Verl., Berlin, 2004.
- Fleck, D. (ur.): *The Handbook of Humanitarian Law in Armed Conflicts*, Clarendon Press, Oxford, 1995.
- Fleck, D. (ur.): *The Handbook of International Humanitarian Law, Second Edition*, Oxford University Press, Oxford, 2008.
- Fleck, D.: *The Handbook of the Law of Visiting Forces*, Oxford University Press, New York, 2001.
- Glasius, M.: *The International Criminal Court*, Routledge, London, 2006.
- Grabovec, S.: *Odgovornost pripadnikov mirovnih operacij Združenih narodov za kazniva dejanja, diplomatska naloga*, Pravna fakulteta Univerze v Ljubljani, Ljubljana, 2007.
- Green, L.: *The Contemporary Law of Armed Conflict*, Manchester Univ. Press, Manchester, 2000.
- Greenberg, K. J., Dratel, J. L. (ur.): *The Torture Papers: The Road to Abu Ghraib*, Cambridge University Press, New York, 2005.
- Greenwood, C.: *International Humanitarian Law (Laws of War), Revised Report for the Centennial Commemoration of the First Hague Peace Conference 1899*, London School of Economics and Political Science, London, 1999.
- Haug, H.: *Humanity for All: The International Red Cross and Red Crescent Movement*, Henry Dunant Institute, Ženeva, 1993.
- Hecker B.: *Europäisches Strafrecht*, Springer, Berlin, 2005.
- Heilmann D.: *Die Effektivität des Internationalen Strafgerichtshofs*, Nomos, Baden-Baden, 2006.

- Henckaerts, J.-M., Doswald-Beck, L.: Customary International Humanitarian Law, Volume I, II, ICRC, Cambridge University Press, 2005.
- Henkin, L., Crawford P. R., Schachter, O., Smit, H.: International Law: Cases and Materials, West Publishing Co., St. Paul, Minn., 1987.
- Higgins, R.: United Nations peacekeeping, 1946-1967, Documents and Commentary, Vol. 1, The Middle East, Oxford University Press, Oxford, 1970.
- Higgins, R.: United Nations peacekeeping, 1946-1967, Documents and Commentary, Vol. 2, Oxford University Press, Oxford, 1970.
- Hofstetter E.: Das Verfahrensrecht internationaler Strafgerichte zwischen Common Law und Civil Law, Stämpfli, Bern, 2005
- International Society of Military Law and Law of War: Compatibility of National Legal Systems with the Statute of the Permanent International Criminal Court, Bruylant, Bruxelles, 2003.
- Ish y, R.: Handbook on the Practical Use of International Humanitarian Law, Danish Red Cross, Copenhagen, 2004.
- Jelušič, L. (ur.): Mirovne operacije in vloga Slovenije, Založba FDV, Ljubljana, 2005.
- Jogan, S.: Mednarodno vojno/humanitarno pravo, Uprava za razvoj MORS, Center vojaških šol MORS, Ljubljana, 1997.
- Johnstone, I. (ur.): Annual Review of Global Peace Operations: 2006, A Project of the Center on International Cooperation, Lynne Rienner Publishers, Boulder, London, 2006.
- Josipović, I. (ur.): Responsibility for War Crimes, Faculty of Law, Zagreb, 2005.
- Josipović, I., Krapac, D., Novoselec, P.: Stalni međunarodni kazneni sud, Narodne novine, Zagreb, 2001.
- Kalshoven, F., Zegveld, L.: Constraints on the Waging of War, An Introduction to International Humanitarian Law, International Committee of the Red Cross, Ženeva, 2001.
- Kennedy, D.: Of War and Law, Princeton, 2006.
- Kerr, R.: The International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia, Oxford University Press, Oxford, 2004.
- Kirsch, S. (ur.): Internationale Strafgerichtshöfe, Nomos, Baden-Baden, 2005.
- Kleffner, J. K. (ur.): Complementary views on Complementarity, T.M.C. Asser Press, The Hague, 2006.
- Knežević-Predić, V.: Ogled o međunarodnom humanitarnom pravu, Fakultet političkih nauka, Beograd, 2007.
- Knoops, G. J.: An Introduction to the Law of International Criminal Tribunals, Transnational Publishers, Ardsley, 2003.
- Knoops, G. J.: Theory and Practice of International and Internationalized Criminal Proceedings, Kluwer Law International, The Hague, 2005.

- Korte, M.: Das Handeln auf Befehl als Strafausschließungsgrund, Nomos, Baden-Baden, 2004.
- Kreicker, H.: Die Rezeption des Völkerstrafrechts durch nationale Rechtsordnungen, MPI, Freiburg am Breisgau, 2004.
- Ku, C. in Jacobson, H. K.: Democratic Accountability and the Use of Force in International Law, Cambridge University Press, Cambridge, 2003.
- Lee, R. S. K. (ur.): States' Responses to Issues Arising from the ICC Statute, Transnational Publ., Ardsley, 2005.
- Liu, F. T.: United Nations Peacekeeping and the Non-Use of Force, Lynne Rienner Publishers, Boulder, 1992.
- Lüder, S. R. (ur.): Materialien zum Völkerstrafgesetzbuch, Lit, Münster, 2002.
- Lüder, S. R.: Völkerrechtliche Verantwortlichkeit bei Teilnahme an »Peace-keeping«- Missionen der Vereinten Nationen, Berliner Wissenschafts-Verlag, Berlin, 2004.
- MacLean, J.: The Enforcement of the Sentence in the Tadic Case, v Fischer, H., Kreß, C. in Lüder, S. (ur.): International and National Prosecution of Crimes Under International Law, Berliner Wissenschafts-Verlag, Berlin, 2000.
- Malanczuk, Peter: Akehurst's modern introduction to international law, Routledge, London in New York, 1997.
- Mangold, C.: Die völkerstrafrechtliche Verfolgung von Individuen durch internationale Strafgerichtshöfe, Lang, Frankfurt am Main, 2007.
- Mays, T. M.: Historical Dictionary of Multinational Peacekeeping, Scarecrow, Lanham, 2004.
- McCoubrey, H. in White, N. D.: The Blue Helmets: Legal Regulation of United Nations Military Operations, Dartmouth, Brookfield, 1996.
- Meißner, P.: The International Criminal Court Controversy, LIT, Münster, 2005.
- Moir, L.: The Law of Internal Armed Conflict, Cambridge University Press, Cambridge, 2002.
- Mulinen, F.: Handbook on the Law of War for Armed Forces, ICRC, Ženeva, 1987.
- Mulinen, F.: Handbook on the Law of War for Armed Forces, ICRC, Ženeva, 1997.
- Müller, A.: Der Internationale Strafgerichtshof als Faktor der Globalisierung, Lang, Frankfurt am Main, 2005.
- Novoselec, P.: Opći dio kaznenog prava, Sveučilište u Zagrebu, Zagreb, 2004.
- Obradović, K., Šahović, M., Despot M.: Međunarodno humanitarno pravo, Beogradski centar za ljudska prava, Beograd, 2002.
- O'Neill, J. T. in Rees, N.: United Nations Peacekeeping in the Post-Cold War Era, Frank Cass, New York, 2005.

- Osten, P.: Der Tokioter Kriegsverbrecherprozeß und die japanische Rechtswissenschaft, Berliner Wissenschafts-Verl., Berlin, 2003.
- Pilloud, C., Preux, J., Sandoz, Y., Zimmerman, B., Eberlin, P., Gasser, H., Weng, C. (Protocol I); Eberlin, P. (Annex I); Junod, S. (Protocol II), Commentary on the Additional Protocols of June 8 1977 to the Geneva Conventions of 12 August 1949, ICRC, Martinus Nijhoff Publishers, Ženeva, 1987.
- Razesberger, F.: The International Criminal Court, Frankfurt am Main, Lang, 2006.
- Reeb, H.-J.: Militär und Recht, Minerva-Publ., München, 1989.
- Rikhye, I.: The Politics and Practice of United Nations Peacekeeping: Past, Present and Future, Canadian Peacekeeping Press, Clementsport, 2000.
- Roberts, A. in Guelff, R.: Documents on the Laws of War, Oxford University Press, Oxford, 2000.
- Robertson, A. H. in Merrills, J. G.: Human Rights in the World, An Introduction to the Study of the International Protection of Human Rights (4. izdaja), Manchester University Press, Manchester, New York, 1996.
- Rosenne, S.: The Perplexities of Modern International Law, Martinus Nijhoff Publishers, Leiden, Boston, 2004.
- Rover, C., Služimo in varujemo, Človekove pravice in humanitarno pravo za policijo in varnostne sile, Mednarodni odbor Rdečega križa, Ženeva, 2002.
- Roxin, C.: Strafrecht – Allgemeiner Teil I (Grundlagen Aufbau der Verbrechenlehre), C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, München, 1997.
- Roxin, C.: Strafrecht – Allgemeiner Teil II (Besondere Erscheinungsformen der Straftat), Verlag C.H. Beck, München, 2003.
- Sassoli M., Bouvier A.: How Does Law Protect in War, ICRC, Ženeva, 1999.
- Satzger, H.: Internationales und europäisches Strafrecht, Nomos, Baden-Baden, 2005.
- Schüle, A.: Bundeswehr und Recht, Heymanns, Köln, 1965.
- Schünemann, B. (ur.): Festschrift für Claus Roxin zum 70. Geburtstag am 15. Mai 2001, de Gruyter, Berlin, 2001.
- Shaw, M. N.: International Law (5. izdaja), Cambridge University Press, Cambridge, 2003.
- Sliedregt, E.: The Criminal Responsibility of Individuals for Violations of International Humanitarian law, T. M. C. Asser Press, The Hague, 2003.
- Speth, W.: Rechtsfragen des Einsatzes der Bundeswehr unter besonderer Berücksichtigung sekundärer Verwendungen, Schweitzer, München, 1985.
- Škorić, M.: Tužitelj pred međunarodnim kaznenim sudovima, Hrvatsko Udruženje za Kaznene Znanosti i Praksu, Zagreb, 2005.
- Tardy, T.: Peace Operations after 11 September 2001, Frank Cass, London, 2003.
- Tomšič, I.: Vojno in nevtralnostno pravo, Nova založba, Ljubljana, 1942.

- Triffterer, O.: *Commentary on the Rome Statute of the International Criminal Court*, Nomos, Baden-Baden, 1999.
- The Blue Helmets: A Review of United Nations Peace-keeping*, United Nations, Department of Public Information, New York, 1990.
- The Manual of the Law of Armed Conflict*, UK Ministry of Defence, Oxford University Press, 2004.
- Verri, P.: *Dictionary of the International Law of Armed Conflict*, International Committee of the Red Cross, Ženeva, 1992.
- Vilfan, S., *Uvod v pravno zgodovino*, Uradni list RS, Ljubljana, 1998.
- Vučinić, Z.: *Međunarodno ratno i humanitarno pravo*, Vojnoizdavački zavod, Beograd, 2001.
- Walzer, L. M.: *Arguing about War*, New Haven, Yale University Press, 2004.
- Weltz, K.: *Die Unterlassungshaftung im Völkerstrafrecht*, Ed. Iuscrim, Freiburg im Breisgau, 2004.
- Wesley, D. C. in Vernon, R. R.: *The Military Commander and the Law*, The Judge Advocate General's School, Alabama, Maxwell Air Force Base, 2006.
- White, N.: *Keeping the Peace: the United Nations and the maintenance of international Peace and Security*, Manchester University Press, Manchester, 1997.
- Werle, G.: *Völkerstrafrecht*, Tübingen, Siebeck, Mohr, 2003.
- Werle, G., Jessberger, F.: *Principles of International Criminal Law*, TMC Asser Press, Haag, 2005.
- Yoo, J.: *The Powers of War and Peace: The Constitution and Foreign Affairs after 9/11*, The University of Chicago Press, Chicago, 2005.
- Yoo, J.: *War by Other Means: An Insider's Account of the War on Terror*, Boston, 2006.
- Zwanenburg, M.: *Accountability of Peace Support Operations*, Martinus Nijhoff Publishers, The Hague, Boston, London, 2005.
- Žokalj, J.: *Mednarodno običajno humanitarno pravo v notranjih oboroženih spopadih*, diplomatska naloga, Katedra za mednarodno pravo Pravne fakultete Univerze v Ljubljani (mentor: prof. dr. D. Türk), Ljubljana, 2006.

ČLANKI IN RAZPRAVE

- Abi—Saab, R.: *Human Rights and Humanitarian Law in Internal Conflicts*, v: *Human Rights and Humanitarian Law* (ur. Warner, D.), Martinus Nijhoff Publishers, The Hague, Boston, London, 1997, str. 107—123.
- Akehurst, M. B.: *Civil War*, v: *Encyclopedia of Public International Law*, Volume I (ed. Bernhardt, R.), Elsevier Science Publishers B. V., Amsterdam, 1992, str. 597—603.

- Allard, C. K.: *Lessons Unlearned: Somalia and Joint Doctrine*, Joint Forces Quarterly, National Defense University Press, Washington, DC, Autumn 1995.
- Ambrož M.: *Novejše koncepcije ravnanja v kazenskem pravu*, *Pravnik*, 2005, vol. 60, št. 4–6, str. 173–187.
- Ambrož M.: *Objektivna pripisljivost v kazenskem pravu*, *Zbornik znanstvenih razprav*, 2005, vol. LXXV, str. 53–80.
- Ambrož M.: *Implementacija Rimskega statuta v slovenski pravni red (s posebnim ozirom na problem poveljniške odgovornosti)*, v: Šelih A. (ur.): *Sodobne usmeritve kazenskega materialnega prava*, Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti v Ljubljani, Ljubljana, 2007, Str. 153-163.
- Berkowitz, B. D.: *Rules of Engagement for U.N. Peacekeeping Forces in Bosnia*, *Orbis*, 1994, vol. 38, št. 3, str. 635–646.
- Berdal, M.: *Lessons Not Learned: The Use of Force in 'Peace Operations' in the 1990's*, *International Peacekeeping*, 2000, vol. 7, št. 4, str. 55–74.
- Bialke, J. P.: *United Nations Peace Operations: Applicable Norms and the Application of the Law of Armed Conflict*, *Air Force Law Review*, 2001, str. 1–63.
- Bierzanek, R.: *Quelques remarques sur l'applicabilité du droit international humanitaire des conflits armés aux conflits internes internationalisés*, v: *Studies and Essays on International Humanitarian Law and Red Cross Principles in Honour of Jean Pictet* (ur. Swinarski, C.), International Committee of the Red Cross, Martinus Nijhoff Publishers, Ženeva, Haag, 1984, str. 281–290.
- Bothe, M. in T. Dörschel: *The UN Peacekeeping Experience*, v: Fleck, Dieter: *The Handbook of the Law of Visiting Forces*, Oxford University Press, New York, 2001.
- Boulden, J.: *Rules of Engagement and Force Structure and Composition in United Nations' Disarmament Operations; Managing Arms during Peace Processes Series*, UNIDIR, Ženeva, 1996.
- Boulden, J.: *The United Nations and Mandate Enforcement: Congo, Somalia and Bosnia*, Martello Papers, Centre for International Relations, Queen's University, Kingston, 1999.
- Chandrasaran, N.: *Internal Armed Conflicts and the Expanding Jurisdiction of International Humanitarian Law*, *Sri Lanka Journal of International Law*, 2000, vol. 12, str. 129–137.
- Cilliers, J., Malan M.: *Progress with the African Standby Force*, Occasional Paper No. 98, 2005, Institute for Security Studies, Pretoria,.
- Cox, C. E.: *Beyond Self-Defense: United Nations Peacekeeping Operations & the Use of Force*, *Denver Journal of International Law and Policy*, University of Denver College of Law, Denver, 2003, vol. 27, št. 2, str. 239–273.
- Damaška M.: *The Shadow Side of Command Responsibility*, *The American Journal of Criminal Law*, 2001, vol. XLIX, št. 3, str. 455–496.

- De Zayas, A.-M: *Civilian Population, Protection*, v: *Encyclopedia of Public International Law, Volume I* (ed. Bernhardt R.), Elsevier Science Publishers B. V., Amsterdam, 1992, str. 606–611.
- Derenčinović, D.: *Implementacija materijalnopravnih odredaba Statuta Međunarodnog kaznenog suda (Rimski Statut) u hrvatskom kaznenom zakonodavstvu*, *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, 2003, št. 2, str. 877–906.
- Derenčinović, D.: *Kritički o institutu zapovjedne kaznene odgovornosti u međunarodnom kaznenom pravu*, *ZPFZ*, 2001, vol. 51, št. 1, str. 23–44.
- Draper, G. I. A. D.: *Humanitarian Law and Internal Armed Conflicts*, *Georgia Journal of International and Comparative Law*, 1983, vol. 13, str. 253–277.
- Fuchs, J.: *Shot in the Dark: International Law of Targeting in Theory and State Practice*, *Acta Societatis Martensis*, št. 3, 2007, str. 21–38.
- Garb, M.: *Mirovne Operacije Organizacije Združenih Narodov*, v: Jelušič, L. (ur), *Mirovne operacije in vloga Slovenije*, Založba FDV, Ljubljana, 2005, str. 33–60.
- Garb, M.: *Slovenska policija v mirovnih operacijah*, v: Jelušič, L. (ur), *Mirovne operacije in vloga Slovenije*, Založba FDV, Ljubljana, 2005, str. 187–202.
- Garb, M. in Ober K.: *Mirovne operacije Zahodnoevropske in Evropske Unije*, v: Jelušič, L. (ur), *Mirovne operacije in vloga Slovenije*, Založba FDV, Ljubljana, 2005, str. 97–110.
- Goldman, K., Robert: *International Humanitarian Law: Americas Watch's Experience in Monitoring Internal Armed Conflicts*, v: *The American University Journal of International Law and Policy*, 9 (1993–94) 1, str. 49–94.
- Goulding, M.: *The Evolution of United Nations Peacekeeping*, *International Affairs*, 1993, vol. 69, št. 3, 451–65.
- Greenwood, C.: *The Law of War (International Humanitarian Law)*, v: *International law* (ur. Evans M. D.), Oxford University Press, Oxford, 2003, str. 789–823.
- Greenwood, C.: *Protection of Peacekeepers: The Legal Regime*, *Duke Journal of Comparative and International Law*, 1993, št. 7, str. 185.
- Greenwood, C.: *International Humanitarian Law and United Nations Military Operations*, *Yearbook of International Humanitarian Law*, 1998, vol. 1, str. 3 – 34.
- Grošelj, K.: *Mirovne operacije na območju Skupnosti neodvisnih držav*, v: Jelušič, L. (ur), *Mirovne operacije in vloga Slovenije*, Založba FDV, Ljubljana, 2005, str. 125–144.
- Heintze, H.-J.: *On the Relationship between Human Rights Law Protection and International Humanitarian Law*, *International Review of Red Cross*, vol. 86, št. 856, 2004, str. 789–814.

- Henckaerts, J.—M.: Study on Customary International Humanitarian Law: a Contribution to the Understanding and Respect for the Rule of Law in Armed Conflict, *International Review of the Red Cross*, 2005, vol. 87, št. 857, str. 175–212.
- Jelušič, L.: Mirovne operacije kot oblika globalne mirovne preventive pred širjenjem groženj, *Teorija in Praksa*, 2003, vol. 40 št. 4, str. 627–647.
- Jones, B., Cherif F.: *Evolving Models of Peacekeeping: Policy Implications and Responses*, External Study, Peacekeeping Best Practices Unit, New York, 2004.
- Juvan, J.: Operacije Organizacije za varnost in sodelovanje v Evropi, v: Jelušič, L. (ur): *Mirovne operacije in vloga Slovenije*, Založba FDV, Ljubljana, 2005, str. 111–124.
- Juvan, J.: Slovenska vojska v mirovnih operacijah, v: Jelušič, L. (ur): *Mirovne operacije in vloga Slovenije*, Založba FDV, Ljubljana, 2005, str. 175–186.
- Knoops, G. J.: *An Introduction to the Law of International Criminal Tribunals*, Transnational Publishers, Ardsley, 2003.
- Korošec, D.: Ravnanje po pravno zavezujočem navodilu nadrejenega – izključenost protipravnosti ali krivde?, *Zbornik znanstvenih razprav*, 1994, vol. LIV, str. 215–231.
- Lopez, L.: *Uncivil Wars: The Challenge of Applying International Humanitarian Law to Internal Armed Conflicts*, *New York University Law Review*, 1994, vol. 69, št. 4–5, str. 916–962.
- MacInnis, J. A.: The rules of engagement for U.N. Peacekeeping Forces in former Yugoslavia: a response - response to article by Bruce D. Berkowitz. *Orbis*, 1995.
- Mansell, P.: *The Ambivalence of the US to United Nations Peacekeeping Operations*, London Defence Studies no. 24, Centre for Defence Studies, King's College, London, 1994.
- Martins, M. S.: Rules of Engagement for Land Forces: A Matter of Training, Not Lawyering, *Military Law Review*, 1994, vol. 143, str. 1–160.
- Meron, T., Revival of Customary Humanitarian Law, *American Journal of International Law*, 2005, vol. 99, št. 4, str. 817–834.
- Murphy, R.: United Nations Peacekeeping in Lebanon and Somalia, and the Use of Force, *Journal of Conflict and Security Law*, 1994, vol. 8, št. 1, str. 71–99.
- Osterman, A.: Pravna ureditev ameriškega in slovenskega kazenskega postopka pri obravnavi kaznivih dejanj storjenih s strani vojaških oseb v mednarodnih mirovnih operacijah, *Varstvoslovje*, 2007, let. 9, št. 1–2, str. 79–90.
- Palwankar, U.: Applicability of International Humanitarian Law to United Nations Peacekeeping Forces, *International Review of the Red Cross*, 1993, št. 294, 227–240.

- Partsch, K. J.: *Armed Conflict*, v: *Encyclopedia of Public International Law*, Volume I (ed. Bernhardt R.), Elsevier Science Publishers B. V., Amsterdam, 1992, str. 249–253.
- Partsch, K. J.: *Armed Conflict, Fundamental Rules*, v: *Encyclopedia of Public International Law*, Volume I (ed. Bernhardt R.), Elsevier Science Publishers B. V., Amsterdam, 1992, str. 253–256.
- Randelzhofer, A.: *Civilian Objects*, v: *Encyclopedia of Public International Law*, Volume I (ed. Bernhardt R.), Elsevier Science Publishers B. V., Amsterdam, 1992, str. 603–606.
- Rowe, P.: *The United Nations Rules of Engagement and the British Soldier in Bosnia*, *The International and Comparative Law Quarterly*, 1994, vol. 43, št. 4, str. 946–956.
- Rowe, P.: *Maintaining Discipline in United Nations Peace Support Operations: The Legal Quagmire for Military Contingents*, *Journal of Conflict and Security Law*, 2000, vol. 5, št.1, str. 45–62.
- Sancin, V.: *Uporaba mednarodnega humanitarnega prava v internacionaliziranih notranjih oboroženih spopadih*, *Zbornik znanstvenih razprav*, 2005, vol. 65, str. 301–320.
- Sassoli, M.: *State Responsibility for Violations of International Humanitarian Law*, *International Review of the Red Cross*, vol. 84, št. 846, str. 401–434.
- Satzger H.: *Das neue Völkerstrafgesetzbuch - Eine kritische Würdigung*, *Neue Zeitschrift für Strafrecht* 2002, št. 3, str. 125–131.
- Scaliotti M.: *Defences before the International Criminal Court*, *International Criminal Law Review*, 2001, vol. 1, št. 1-2, str. 111–172.
- Schindler, D.: *International Humanitarian Law and Internationalized Internal Armed Conflicts*, *International Review of the Red Cross*, 1982, vol. 22, št. 230, str. 255–264.
- Shraga, D.: *The Applicability of International Humanitarian Law to United Nations Operations*, v: Emanuelli, C. (ur.): *Blue Helmets: Policemen or Combatants?* Wilson&Lafleur, Montreal, 1997.
- Shraga, D., Becker, P. F. H.: *UN Peacekeeping Operations: Applicability of International Humanitarian Law and Responsibility for Operations-Related Damage*, *American Journal of International Law*, 2000, vol. 94, št. 2, str. 406–412.
- Stephens, D.: *The Lawful Use of Force by Peacekeeping Forces: the Tactical Imperative*, *International Peacekeeping*, 2005, vol. 12, št. 2, str. 157–172.
- Švarc, D.: *Pravo uporabe sile*, *Pravna praksa*, 2007, vol. 26, št. 13–14, str. 31–33.
- Tittmore, B. D.: *Belligerents in Blue Helmets: Applying International Humanitarian Law to United Nations Peace Operations*, *Stanford Journal of International Law*, 1997, vol. 33, št. 1, str. 61–117.

Vegič V.: Vloga Nata v mirovnih operacijah, v: Jelušič, L. (ur): Mirovne operacije in vloga Slovenije, Založba FDV, Ljubljana, 2005, str. 79–96.

Zwanenburg, M.: The Secretary-General's Bulletin on Observance by United Nations Forces of International Humanitarian Law: Some preliminary observations, International Peacekeeping, 1999, vol. 5, št. 4–5, str. 133–139.

DOKUMENTI:

Človekove pravice, Zbirka mednarodnih dokumentov, I.del - Univerzalni dokumenti, Društvo za Združene narode za Republiko Slovenijo, Ljubljana, 1996.

Človekove pravice, Zbirka mednarodnih dokumentov, II.del - Univerzalni dokumenti, Društvo za Združene narode za Republiko Slovenijo, Ljubljana 1996.

Protocols Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, International Committee of the Red Cross, Ženeva 1977, revidirana izdaja 1996.

The Geneva Conventions of 12 August 1949: Commentary, published under the general editorship of Jean S. Pictet; I Geneva Convention for the amelioration of the condition of the wounded and sick in armed forces in the field, International Committee of the Red Cross, Ženeva, 1952.

The Geneva Conventions of 12 August 1949: Commentary, published under the general editorship of Jean S. Pictet; II Geneva Convention for the amelioration of the condition of wounded, sick and shipwrecked members of armed forces at sea, International Committee of the Red Cross, Ženeva, 1960.

The Geneva Conventions of 12 August 1949: Commentary, published under the general editorship of Jean S. Pictet; III Geneva Convention relative to the treatment of prisoners of war, International Committee of the Red Cross, Ženeva, 1960.

The Geneva Conventions of 12 August 1949: Commentary, published under the general editorship of Jean S. Pictet; IV Geneva Convention relative to the protection of civilian persons in time of war, International Committee of the Red Cross, Ženeva, 1958.

Ustanovna listina Združenih narodov in Statut Meddržavnega sodišča, Društvo za Združene narode za Slovenijo, Ljubljana, 1992.

Mednarodni pakt o državljskih in političnih pravicah, 1966, Dokumenti človekovih pravic z uvodnimi pojasnili, avtorji uvodnih pojasnil Miro Cerar... [et al.], Društvo Amnesty International Slovenije, Mirovni inštitut, Ljubljana, 2002.

Dunajska konvencija o pogodbenem pravu, 1969, Uradni list SFRJ, 15. junij 1972.

Konvencija ZN o odpravi vseh oblik rasne diskriminacije, 1965, Dokumenti človekovih pravic z uvodnimi pojasnili, avtorji uvodnih pojasnil Miro Cerar...

[et al.], Društvo Amnesty International Slovenije, Mirovni inštitut, Ljubljana, 2002.

Konvencija o privilegijih in imunitetah Združenih narodov, z dne 13. februarja 1946.

Konvencija o varnosti osebja Združenih narodov in pridruženega osebja, z dne 9. decembra 1994.

Pravila službe v Slovenski vojski, Ur.l. RS, št. 49/1996, 111/2000, 52/2001, 82/2003.

Smernice Evropske unije o spodbujanju spoštovanja mednarodnega humanitarnega prava, Ur. l. EU C 327/04 (23. 12. 2005), str. 4–7.

Statut mednarodnega gibanja Rdečega križa in Rdečega polmeseca, 1986, Ženevske konvencije o zaščiti žrtev vojn, Rdeči križ Slovenije, Ljubljana, 1993.

Zakon o obrambi Republike Slovenije, Ur.l. RS, št. 82/1994, 44/1997, 87/1997, 13/1998 Odl.US: U-I-101/95, 33/2000 Odl.US: U-I-313/98, 87/2001, 47/2002 (67/2002 - popr.), 110/2002, 97/2003 Odl.US: U-I-61/00-19, 40/2004 in 103/04 – UPB.

Zakon o zunanjih zadevah Republike Slovenije, Ur.l. RS, št. 45/01, 7/03 in 113/03-UPB.

Zakon o službi v Slovenski vojski, Ur.l. RS, št. 68/2007 in 58/2008-ZSPJS-I.

SODBE:

Meddržavno sodišče v Haagu (International Court of Justice - ICJ):

Krfski kanal - Corfu Channel Case, sodba (9. april 1949), ICJ Reports 1949.

Epikontinentalni pas v Severnem morju - North Sea Continental Shelf Cases, Judgment of 20 February 1969, ICJ Reports 1969.

Vojaške in paravojaške aktivnosti v in proti Nikaragvi (Nikaragva proti ZDA) - Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua, sodba v glavni stvari (27. junij 1986). ICJ Reports 1986.

Zkonitost uporabe jedrskega orožja – Legality of the use of Nuclear Weapons, svetovalno mnenje (8. julij 1996), ICJ Reports 1996.

Povračilo za škodo povzročeno med službovanjem v OZN - Reparation for Injuries Suffered in the Service of the United Nations, svetovalno mnenje (11. april 1949), ICJ Reports 1949.

Določeni izdatki OZN (drugi odstavek 17. člena UL OZN) - Certain Expenses of the United Nations (Article 17, paragraph 2, of the Charter), svetovalno mnenje (20. julij 1962), ICJ Reports 1962.

Pravne posledice za države v zvezi z nadaljevanjem prisotnosti Južne Afrike v Namibiji (Jugozahodna Afrika) navkljub resoluciji Varnostnega sveta 276 1970) – Legal Consequences for States of the Continued Presence of South Africa in

Namibia (South West Africa) notwithstanding Security Council Resolution 276 (1970), svetovalno mnenje (21. junij 1971), ICJ Reports 1971.

Pravne posledice gradnje zidu na okupiranem palestinskem ozemlju – Legal Consequences of the construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory, svetovalno mnenje (9. julij 2004), ICJ Reports 2004.

SPLETNE STRANI:

Mednarodno kazensko sodišče za nekdanjo Jugoslavijo (ICTY):

Prosecutor v Tadić, Case No. IT-94-1-AR72, Appeal on Jurisdiction of October 2 1995, <http://www.un.org/icty/tadic/appeal/decision-e/51002.htm>.

Prosecutor v Tadić, Case No. IT-94-1-T, Judgment of 7 May 1997, <http://www.un.org/icty/tadic/trialc2/judgement/index.htm>.

Prosecutor v Delalić, Mucić, Delić and Landžo, Case IT-96-21-T, Judgment of 16 November 1998, <http://www.un.org/icty/celebici/trialc2/judgement/>.

Prosecutor v Furundžija, Case IT-95-17/1-T, Judgment of 10 December 1998, <http://www.un.org/icty/furundzija/trialc2/judgement/>.

Mednarodno kazensko sodišče za Ruando (ICTR):

Prosecutor v Akayesu, Case No. ICTR-96-4-T, Judgment of 2 September 1998, <http://69.94.11.53/ENGLISH/cases/Akayesu/judgement/akay001.htm>.

Chesterman, S.: The Use of Force in UN Peace Operations. UN Best Practices Unit, 2004. Dostopno na <http://pbpu.unlb.org/pbpu/view/viewdocument.aspx?id=2&docid=589>.

ICRC: Occupation and International Humanitarian Law: Questions and Answers, 2004, dostopno na: <http://www.icrc.org/web/eng/siteeng0.nsf/htmlall/634kfc?opendocument> (zadnji dostop 20.1.2007).

United Nations DPKO: General Guidelines for Peacekeeping Operations, UN Doc UN/210/TC/GG95, 1995, dostopno na: <http://www.un.org.Depts/dpko/training> (zadnji dostop 8. decembra 2006).

United Nations DPKO Training Unit: Glossary of UN Peacekeeping Terms, 1998, <http://www.un.org/depts/dpko/glossary/r.htm>.

DRUGO:

Brinc, D., Derman-Zadravec T., Furlan B. in Hafner T.: Angleško-slovenski vojaški terminološki slovar. Ljubljana: Poveljstvo za doktrino, razvoj, izobraževanje in usposabljanje, 2006.

Canadian Armed Forces: Operations Land and Tactical Air Vol. 3: Peacekeeping Operations, Manual B—GL—301—003/FP—001, 1995.

- Canadian Armed Forces: Peace Support Operations, Joint Doctrine Manual, B—GJ—005—307/FP—030, 2003.
- Enciklopedija Slovenije, 14. zvezek, Založba Mladinska knjiga, Ljubljana, 2000.
- Faite, A. in J. Grenier: Applicability of International Humanitarian Law and International Human Rights Law to UN Mandated Forces. Report of the Expert Meeting on Multinational Peace Operations, ICRC, Ženeva, 11.—12. december 2003.
- ICRC Opinion paper (How is the Term »Armed Conflict« Defined in International Humanitarian Law?), March 2008, dosegljivo na: [http://www.icrc.org/web/eng/siteeng0.nsf/htmlall/armed-conflict-article-170308/\\$file/Opinion-paper-armed-conflict.pdf](http://www.icrc.org/web/eng/siteeng0.nsf/htmlall/armed-conflict-article-170308/$file/Opinion-paper-armed-conflict.pdf)
- International Society for Military Law and the Law of War: Recommendations, XVIIth Congress: The Rule of Law in Peace Operations, Scheveningen, 16—21 May 2006.
- Lanxade, J.: Orientations pour la conception, la préparation, la planification, le commandement et l'emploi des forces françaises dans les opérations militaires fondées sur une résolution du conseil de sécurité de l'ONU. Lettre de l'Amiral Jacques Lanxade, Chef d'État—Major des Armées, no. 165/DEF/EMA/EMP/E.1, 6.3.1995.
- Naert, F.: Detention in Peace Operations: The Legal Framework and Main Categories of Detainees. Working Paper No 94 – May 2006. K.U. Leuven, Faculty of Law – Institute for International Law, 2006.
- NATO, Military Headquarters: NATO Rules of Engagement. MC—362. Brussels: NATO, 1999.
- NATO: Allied Administrative Publication—6 (AAP—6): NATO Glossary of Terms and Definitions, 2008.
- NATO: Allied Joint Publication, Peace Support Operations, AJP—3.4.1. NATO: Military Agency for Standardization, 2001.
- NATO: Allied Joint Publication, Non—Article 5 Crisis Response Operations, AJP—3.4. NATO: Military Agency for Standardization, 2005.
- Oddelek za mirovne operacije OZN: Glossary of UN Peacekeeping Terms, 1998, <http://www.un.org/depts/dpko/glossary/r.htm>.
- Oddelek za mirovne operacije OZN: A Peacekeeping Training Manual, New York: United Nations, 2. izdaja, 1997.
- Oddelek za mirovne operacije OZN: Capstone Doctrine for UN Peacekeeping Operations – Draft 2, 7. avgust 2006.
- Oddelek za mirovne operacije OZN: General Guidelines for Peacekeeping Operations, UN Doc UN/210/TC/GG95, 1995, dostopno na: <http://www.un.org.Depts/dpko/training> (zadnji dostop 8. decembra 2006).

- Oddelek za mirovne operacije OZN: Guidelines for the Development of Rules of Engagement for United Nations Peacekeeping Operations (Provisional). UN Doc MD/FHS/0220.0001, 2002.
- Oddelek za mirovne operacije OZN: UN Peacekeeping Operations: Principles and Guidelines, 18. januar 2008.
- Petelin, D., ur.: Vojaška doktrina Republike Slovenije. Ljubljana: Defensor, 2006.
- The Challenges Project: Challenges of Peace Operations: Into the 21st Century — Concluding Report 1997–2002. Stockholm: Elanders Gotab, 2002.
- The Challenges Project: Meeting the Challenges of Peace Operations: Cooperation and coordination, Stockholm: Elanders Gotab, 2005.
- United Kingdom Ministry of Defence: British Army Field Manual: Wider Peacekeeping, 1994.
- United Kingdom Ministry of Defence: UK Glossary of Joint and Multinational Terms and Definitions, Joint Warfare Publication 0–01.1, 2001.
- United Kingdom Defence Council: United Kingdom Compendium of National Rules of Engagement. JSP 398. London: UK DND. 2000.
- United Kingdom Ministry of Defence: Peace Support Operations, Joint Warfare Publication 3–50, 1998.
- United Kingdom Ministry of Defence: Peace Support Operations, Joint Warfare Publication 3–50, 2. izdaja, 2004.
- United Nations Best Practices Unit: Handbook on United Nations Multidimensional. Peacekeeping Operations. New York: UN Department of Peacekeeping Operations, 2003.
- United Nations General Assembly (2006): Report of the Special Committee on Peacekeeping Operations and Its Working Group at the 2006 substantive session, A/60/19, 22. marec 2006.
- United Nations: An Agenda For Peace: Preventive diplomacy, peacemaking and peacekeeping, Report of the Secretary—General pursuant to the statement adopted by the Summit Meeting of the Security Council on 31 January 1992, A/47/277 – S/2411, 17. junij 1992.
- United Nations: First Report of the Secretary—General on the Implementation of Security Council Resolution s/4387 of 14 July 1960, UN SCOR, UN Doc S/4387 (1960).
- United Nations: Model Agreement between the UN and Member States Contributing Personnel and Equipment to UN Peacekeeping Operations, UN Doc A/46/185, Annex, para. 28 (1991).
- United Nations: Model Status of Forces Agreement for Peace—Keeping Operations: Report of the Secretary General. UN Doc A/45/594, 9. oktober 1990.
- United Nations: Note by the Secretary—General, UN SCOR, UN Doc S/5653 (1964).

- United Nations: ONUC, Operations Directive no. 8 (brez naslova, februar 1961), UN Archives DAG 13/1.6.5.0.0., Ops Directives Aug. 1960—Jan. 1964, Box 3.
- United Nations: Regulations for the UN Emergency Force, UN Doc. ST/SGB/UNEF/1, 20. februar 1957.
- United Nations: Regulations for the UN Force in Cyprus, UN Doc. ST/SGB/UNFICYP/1, 25. april 1964.
- United Nations: Regulations for the UN Force in the Congo, UN Doc. ST/SGB/ONUC/1, 15. julij 1963.
- United Nations: Report of the Panel on United Nations Peace Operations (The Brahimi Report), UN Doc A/55/305–S/2000/809, 21. avgust 2000.
- United Nations: Report of the Secretary General on the Implementation of Security Council Resolution 340 (1973), UN Doc S/11052/Rev. 1 (27. oktober 1973).
- United Nations: Report of the Secretary—General on Certain Steps Taken in Regards to the Implementation of the Security Council Resolution Adopted on 21 February 1961, UN SCOR, 942th meeting, UN Doc S/4752, Annex 7 (1961).
- United Nations: Report of the Secretary—General on the Situation in Rwanda, UN SCOR, 19th Session, UN Doc S/1994/565 (1994).
- United Nations: Secretary-General's Bulletin: Observance by United Nations Forces of International Humanitarian Law, ST/SGB/1999/13, 6. avgust 1999.
- United Nations: Supplement to an Agenda For Peace: Position Paper of the Secretary—General on the Occasion of the Fiftieth Anniversary of the United Nations, A/50/60 – S/1995/1, 25. januar 1995.
- US Army Field Manual 100—23, Peace Operations. Washington, DC: Headquarters, Department of the Army, 30. december 1994.
- US Department of Defense: Dictionary of Military and Associated Terms, JP 1—02, 2005.
- US Department of Defense: Joint Doctrine for Military Operations Other Than War, Joint Publication 3-07 (Washington, D.C., 1995).
- US Department of Defense: Peace Operations, Joint Publication 3—07.3 (Washington, D.C., 17. oktober 2007).
- US Department of Defense: Joint Task Force Commander's Handbook for Peace operations. Washington: Joint Warfighting Centre, 1997.
- US Department of Defense: Standing Rules of Engagement for US Forces. Combined Joint Chiefs of Staff Standing Directive 3121.01A. Washington: US DOD, 2000.
- US Department of Defense: *Joint Tactics, Techniques, and Procedures for Peace Operations*, Joint Publication 3-07.3 (Washington, D.C., 17. oktober 2007).

STVARNO KAZALO

- A**
- Afriška unija 17, 258, 266, 295
- agresija 31-33, 37, 44, 47, 55-56, 141, 188, 208, 211, 213, 224, 253-254, 270, 319, 389, 394, 407, 429
- aktivno personalitetno načelo 14, 43, 373, 376-378
- AMIB 17, 217, 259
- AMIS 17, 217
- animus belli gerendi* 32, 50
- Articles on the Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts ARSIWA 17, 185-189
- auctoritas principis* 60
- begunci 7, 20, 26, 137-139, 169, 171, 215, 218, 250, 258, 282, 292-294, 297, 300, 304-306, 311-314, 316, 321, 363
- B**
- bela zastava 197
- bellum iustum* 53, 60
- Bilten Generalnega sekretarja o spoštovanju mednarodnega humanitarnega prava 54, 269
- blažilna funkcija 56
- bojišče 8, 35-36, 58, 64, 72, 144-145, 160-161, 174, 353, 425
- bolniške ladje 146
- bolniki 6, 13, 64, 69, 86, 95, 98, 103, 117-118, 127-130, 145-146, 151-152, 160, 178, 201, 301, 350, 353-354
- bolnišnične in varnostne cone in kraji 7, 128
- bombardiranje 65-66, 68, 147, 151-153, 192, 397
- borci 35, 59, 61, 76, 78, 101, 115-116, 125, 127, 149-150, 152, 191, 201, 344, 348-351, 357, 359
- Brahimijevo poročilo 10, 221, 225-228, 293, 327, 331, 463
- Briand – Kelloggov pakt 54-55, 141
- brodolomci 6-7, 35, 64-65, 69, 77, 98, 101, 103, 117-118, 127, 145-146, 178, 196, 201, 425
- C**
- Celovita pogodba o prepovedi nuklearnih poizkusov 70
- civilisti 7, 10, 13-14, 26, 39, 59, 61-62, 64-65, 76-78, 94-95, 101-104, 107, 127-130, 138, 143-144, 149, 153, 174, 176, 191-194, 197-201, 203, 214, 217, 225, 227, 230-231, 241, 246, 257, 287-288, 290, 292-295, 298, 303, 306-309, 311-315, 321, 327-330, 334, 336, 345, 348, 350-352, 354-355, 358-359, 362-363, 367, 431, 442, 444
- civilna zaščita 35, 150, 152, 164
- civilni nadrejeni 15, 407, 412
- civilno medicinsko in versko osebje 35, 76-77, 115, 118, 164, 191, 193
- civilno prebivalstvo 6-7, 13, 23, 27, 33-35, 47, 57-58, 61, 65, 77-78, 94, 101-104, 109, 113, 115-116, 127-128, 136, 139, 144, 146, 149, 151-153, 156, 159-160, 165-166, 168-169, 182, 191-193, 197, 201, 203-204, 222, 227, 230-231, 236, 293, 302, 314, 322, 337, 345, 348, 350-352, 395-396, 399
- Č**
- človekove pravice 9, 14, 23-26, 34, 40, 55-56, 69, 81, 95, 141, 163, 169, 171-176, 186, 215, 218, 223, 230, 241, 247, 257, 264, 269, 287, 292-294, 299, 306-307, 309-312, 314-315, 321-322, 324, 327-328, 349, 357-358, 364-366, 368-369, 381-383

človekove pravice, ki jih ni mogoče
razveljaviti 172, 175

D

debellatio 164

debitus modus 60

dejanska zmota 46, 428, 434, 436,
443-444

Deklaracija:

- Deklaracija o prepovedi metanja
projektilov in eksploziva z balonov 68
- Deklaracija o prepovedi uporabe
krogel, ki se razstrelijo ali sploščijo v
človeškem telesu 67
- Deklaracija o prepovedi uporabe
projektilov, ki imajo za edini cilj
širjenje zadušljivih ali strupenih plinov
67

demilitarizirane cone 38, 152, 164, 229,
253

diplomatski odnosi 50, 120, 141-142, 209,
224

disciplina 23, 65, 99, 122-124, 131, 135,
146, 218, 235, 265-266, 276, 281, 283,
322, 326, 328, 333, 367-368, 383, 404,
425, 434

diseminacija 9, 181

Dnevni red za mir 10, 215-216, 221, 223,
234

Dodatek k Dnevnomu redu za mir
216-217, 221-222, 234, 264

doktrina mirovnih operacij (ameriška
/ britanska / francoska / kanadska
/ regionalne / zveze Nato / OZN /
slovenska) 10, 36, 219, 236, 267, 348,
350

dolžna skrbnost 186, 412

Dopolnilni protokol o statusu beguncev
(1967) 137

državljska vojna 53, 62, 65, 84-85,
96, 105-107, 109-110, 112, 212, 214,
287-289, 295-296, 306, 309

Državni zbor Republike Slovenije 279

druga svetovna vojna 65, 82, 105-106,
141, 152, 158, 167, 171, 385-386, 394,
402, 425

Društvo narodov 51, 141, 163, 167

duševna bolezen ali motnja 16, 442-443
dvojna kaznivost 376-378

E

ECOMICI 17, 217

ECOMIL 17, 217, 259

ECOMOG 17, 259, 309-310

Ekonomska skupnost zahodnoafriških
držav (ECOWAS) 17, 217, 247-248,
259, 266, 309, 348

enostranske izjave 9, 163

EUFOR-Čad/CAR 12, 17, 217, 259, 282,
284, 304, 312-313

evakuacija 121, 128-129, 133-134, 178,
183, 201-202, 238, 310

Evropska Unija (skupni ukrep / mirovne
operacije EU / evropske bojne skupine)
17, 20, 23, 40, 80, 181, 217-218, 220,
241, 248, 258-259, 266, 278, 282, 284,
304-305, 313, 316, 319

G

Generalna skupščina OZN 9-11, 13,
19-20, 23, 27, 31-33, 36-41, 43, 46,
51, 54-56, 63, 66, 69-70, 73, 75, 80,
83, 95, 110-111, 138, 141, 149, 157,
168-169, 171, 177-178, 184-185,
207-232, 234, 238-279, 282-283, 285,
287-315, 317-323, 325, 327, 329-341,
343-363, 365-368, 389, 427-428

Generalni Podsekretar za mirovne operacije
225, 325

Generalni Sekretar OZN 11, 73, 138,
171, 208, 211, 213-214, 216, 221-222,
224-225, 260-261, 264-265, 271-272,
274, 286-290, 294, 296-298, 300, 311,
331, 343, 347-348, 350, 356

genocid 15, 18, 44, 46, 55, 69, 173, 186,
188, 216, 293, 306, 321, 329, 379,
387-389, 394-395, 407, 411, 418-420,
429, 440, 442-443

Gibanje Rdečega križa 5, 9, 18, 26, 52,
64, 66, 71, 73, 86, 95, 103, 119, 122,
149-150, 164, 182-183, 297, 343, 354,
365

gverilske enote 116

H

haaško pravo 5, 34, 56, 62, 67

hors de combat 10, 13, 76-77, 95, 142,
150, 196, 200-201, 352

hude kršitve 18, 43-44, 156, 173, 184,
190, 206, 355, 368-369, 386-388

hudodelstva zoper človečnost 12, 15, 44,
46-47, 69, 173, 294, 305, 362, 385,
387, 389, 394-397, 399, 407, 419, 429,
433, 440, 442-443

IFOR/SFOR 12, 17, 19, 40, 94, 122, 126,
149-150, 195, 197, 217, 255, 264, 273,
276, 282, 303-304, 321, 348, 362

I

INTERFET 12, 17, 267, 308, 348

Internacionalizirani notranji oboroženi
spopadi 6, 34, 82, 105-106, 110-111

interniranke 7, 131

interpozicija 38, 214, 229, 253, 256

intervencija 6, 34, 37, 56, 75, 90, 101,
104-110, 112, 213, 376-378, 383, 406

ISAF 12, 18, 217, 259, 283, 293, 315,
317-318, 326-327, 364

ius ad bellum 5, 33, 53-57, 159

ius cogens 54, 188

ius in bello 5, 25, 33, 49-51, 53-57, 89, 159

iusta causa 56, 60-61

J

jemanje talcev 86, 95, 129, 200, 215, 352

jurisdikcija 14, 42, 47, 173, 206, 367,
372-373, 375, 378-384, 386, 389-394,
407, 429, 445

K

kapitulacija 8, 36, 61, 160, 162, 167, 385

kartel 8, 36, 61, 146, 160-161

kartelne ladje 146, 161

kasetno strelivo 158

kazenski pregon 102, 328, 356, 372, 380

Kazenski zakonik 18, 28, 44, 79, 186, 281,
371-378, 383, 412, 416-423, 434-436,
443

KFOR 12, 18, 217, 259, 283, 293,
315-317, 321, 348, 364

Klavzula *si omnes* 63

kogentna (perrmptorna) norma 54, 188

kolateralna izguba ali škoda 153

kolektivna kaznovanja 130

kolektivna varnost 31, 177, 207, 209-210,
242, 271

kolonialna dominacija 55, 65, 83, 99

Komisija Združenih narodov za
mednarodno pravo (KMP) 185-187,
189

komplementarna pristojnost 44, 392

konfiskacija 148

kontrabant 147-148

Konvencija MOD št. 182 o prepovedi
in takojšnjem ukrepanju za odpravo
najhujših oblik otroškega dela 136

Konvencija o bombardiranju s strani
pomorskih sil v času vojne 68

Konvencija o izboljšanju položaja vojaških
ranjencev v oboroženih spopadih na
kopnem, Ženeva, 1864 68

Konvencija o kasetnem strelivu. 70, 158

Konvencija o mirnem reševanju
mednarodnih sporov 67

Konvencija o nekaterih omejitvah pri
opravljanju zasega na morju 68

Konvencija o nezastaranju vojnih zločinov
in zločinov zoper človečnost, 1968 69

Konvencija o omejitvi uporabe sile za
zagotovitev plačila pogodbenih dolgov
67

Konvencija o postavljanju avtomatičnih
podmorskih kontaktnih min 68

Konvencija o postopanju s sovražnimi
trgovskimi ladjami ob izbruhu
sovražnosti 68

Konvencija o pravicah in dolžnostih
nevtralnih sil v primeru pomorske
vojne 68

Konvencija o prepovedih ali omejitvah
uporabe določenih konvencional-
nih orožij, ki povzročajo prekomerne
poškodbe ali imajo nediskriminator-
ne učinke s I., II. in III. dopolnilnim
protokolom 67, 70

Konvencija o prepovedi izpopolnjevanja,
proizvodnje in skladiščenja bakteriolo-
škega (biološkega) in strupenega orožja
in o njihovem uničenju 70

Konvencija o prepovedi razvoja,
proizvodnje, skladiščenja in uporabe
kemičnih orožij in o njihovem uničenju
70

Konvencija o prepovedi uporabe,
skladiščenja, proizvodnje in transferja
protipehotnih min in o njihovem
uničenju 70

- Konvencija o prepovedi vojaške ali katere koli druge rabe tehnik, ki spreminjajo okolje 70, 156
- Konvencija o preprečevanju in kaznovanju zločina genocida, 1948 69, 394
- Konvencija o pretvarjanju trgovskih v vojne ladje 68
- Konvencija o prilagajanju načel ženevske konvencije pomorski vojni 68
- Konvencija o privilegijih in imunitetah Združenih narodov 11, 269, 273, 276, 354
- Konvencija o ravnanju z vojnimi ujetniki, Ženeva, 1929. 68-69
- Konvencija o spoštovanju pravic in dolžnosti nevtralnih držav in oseb v vojni na kopnem 68
- Konvencija o statusu beguncev 137-138, 171
- Konvencija o ustanovitvi mednarodnega sodišča za pomorski zaseg 68
- Konvencija o varnosti osebja Združenih narodov in spremljevalnega osebja 269, 276, 354
- Konvencija o varstvu kulturnih dobrin v primeru oboroženega spopada: Prvi (1954) in Drugi protokol (1999) 68, 76, 104, 153-154, 164
- Konvencija o začetku sovražnosti 67
- Konvencija o zakonih in običajih vojne na kopnem 63, 65, 67, 401
- Konvencija za izboljšanje položaja ranjenih in bolnih v vojskovanju na kopnem, Ženeva, 1906 in 1929 68
- Konvencija Združenih narodov o otrokovih pravicah 136
- kopenska vojska 63, 115
- Korejska vojna 37, 210, 254, 296, 319, 344
- krivda 15, 28, 44-45, 187, 382, 391, 403, 405, 407, 410-413, 417, 421-423, 431, 436-437
- kulturne dobrine 8, 35, 68, 76, 104, 153-156, 164, 195, 205, 344
- kvalificirana nevtralnost 106, 177
- L**
- levée en masse* 35, 115
- lex specialis* 175, 425
- Lieberjev kodeks 62
- Londonski protokol o pravilih vodenja podmorniške vojne 68
- Londonski sporazum 43, 385
- M**
- malomarnost 45, 372, 407, 410-413, 417, 421-423, 444
- malopridne države 51
- mandat mirovne operacije 218, 293
- Martensova klavzula 5, 33, 57-58, 63
- matere 7, 103, 128, 130, 132-133, 135
- Meddržavno sodišče 57, 72, 74-75, 78, 90-91, 141, 147-148, 156, 159, 167, 169, 175, 184, 186, 188, 208, 212, 346, 367
- medicinske (sanitetne) enote 76-77, 118-119, 164, 194, 354
- medicinski transport 118, 194
- medicinsko osebje 35, 64-65, 142, 193, 264, 354
- Mednarodna komisija za ugotavljanje dejstev 9, 183
- mednarodna odgovornost držav 9, 184, 368
- mednarodne pogodbe 8, 31, 40, 44, 64, 67, 70, 79-80, 85, 87, 142, 144-145, 160, 172, 270, 272, 274, 278-281, 346, 376, 383, 445
- Mednarodni odbor Rdečega križa in rdečega polmeseca (MORK) 9, 18, 52, 64-65, 67, 71, 73, 105, 109-111, 124-125, 134, 139, 161, 174, 181-183, 202-203, 295, 297, 300, 343, 346-347, 353-354, 364-365
- Mednarodni pakt o državljanskih in političnih pravicah (MPDPP) 19, 171, 175
- mednarodno humanitarno pravo 5-7, 9, 18, 23-24, 26-27, 33, 38, 43-44, 52-55, 57, 62, 65, 71, 73-75, 78, 81, 92, 94, 105, 107-112, 114, 120, 136-139, 159-160, 171-176, 181-184, 191-192, 194, 197, 199-200, 204-206, 269, 330, 337, 343, 347, 349, 382, 386, 388, 405, 419, 430, 446
- Mednarodno kazensko sodišče (MKS) 14-16, 18, 26, 28, 43-44, 47, 69-70, 76, 78, 90-91, 102, 104, 112, 172, 350, 355, 360-361, 367-368, 372, 384-386, 388-394, 396-399, 401, 403, 407, 410,

- 419, 428-429, 431, 433, 436, 439-446, 460
- Mednarodno kazensko sodišče za nekdanjo Jugoslavijo (MKSJ) 17-18, 28, 43-44, 69, 90-91, 367, 379, 386-390, 393-394, 398, 402-404, 406, 408, 410, 412, 414, 428, 431-432, 442, 446, 460
- Mednarodno kazensko sodišče za Ruando (MKSR) 17-18, 44, 388, 390, 393-395, 405, 428, 431, 460
- mednarodno pravo 3, 5, 13-14, 19, 23-27, 31-33, 43, 49-57, 61, 63, 66-67, 69-71, 73, 75-76, 78-85, 93-94, 101, 107-108, 112-113, 115-116, 119-120, 126-127, 141-142, 145-151, 157-160, 165, 169, 171-173, 176, 178-179, 181, 184-185, 187-188, 191, 201, 207-208, 215, 227-228, 241, 245, 247, 251, 254, 269-270, 273, 276-277, 319, 324, 326, 328, 330-332, 334, 337, 340, 343-351, 354-355, 357-369, 372, 374, 380, 386, 392, 396, 415, 418, 420, 425, 427-428, 440, 445-446
- mednarodno pravo človekovih pravic (uporaba v mirovnih operacijah) 23, 269, 366
- mednarodno pravo oboroženih spopadov (uporaba v mirovnih operacijah) 3, 5, 13, 25, 32-33, 49, 51-53, 57, 67, 70-71, 81, 84, 181, 269, 330, 343, 346-349, 355, 358, 363, 366
- memorandum o sodelovanju (glej sporazum o sodelovanju sil) 11, 40, 269, 274, 366
- MIF 18, 217, 307
- milice 115-116, 119, 231, 295, 298, 306, 308, 312, 329
- mine 147, 157-158, 199, 352
- Ministrstvo za obrambo 24, 29, 79
- MINUCI 18, 313
- MINURSO 18, 168, 217
- MINUSTAH 18, 225, 307
- MIPONUH 18, 307
- mir 10-12, 19, 23-26, 31-33, 36-39, 49-51, 53-55, 60-61, 64, 66, 75, 89, 101, 113, 128, 138, 142, 145-146, 154, 160, 162-164, 166, 177, 179, 181, 194, 207-212, 214-218, 220-257, 264, 270-272, 277-282, 285-286, 288-290, 295-296, 298-299, 302-305, 308-309, 312-313, 315-316, 319-322, 325, 327-328, 336, 343-345, 348, 356, 359, 362-363, 385, 387, 392, 395
- mirno reševanje sporov 31, 207-208, 210-211, 223, 270
- mirovna pogodba 8, 14, 36, 163, 384
- mirovne operacije (definicija / razvoj / pravni okvir / tradicionalne / kompleksne / opazovalne / oborožene / interpozicijske / večnacionalne / pod vodstvom ozn / regionalne / partnerske / opazovalne misije / oborožene misije / kolektivne vojaške prisilne akcije / operacije ohranjanja miru / uveljavljanje miru / vzpostavljanje miru / preventivna diplomacija / izgradnja miru / humanitarne operacije, glej tudi operacije humanitarne pomoči / robustne operacije / poveljevanje in nadzor / mandat) 10-12, 14, 17-19, 23, 25-27, 36-38, 40-41, 78, 82, 207, 210-222, 224-236, 238-242, 245, 247-248, 251-263, 265-269, 271-275, 277-280, 285-286, 288-293, 297, 299, 306, 309-312, 314, 319-323, 325, 327-328, 331-333, 335-336, 338, 340, 343-344, 347-348, 350-351, 355, 358-360, 362-366, 368, 375, 381-383, 392-393, 399
- MONUC 12, 18, 225, 255, 258, 272, 293, 312-314, 321, 362
- mučenje 46, 60, 86, 95, 113-114, 129, 171-173, 188, 190, 200, 352-353, 393, 395-396, 399
- N
- nacionalne omejitve 235, 277, 283, 326, 330, 340-341
- načela mirovnih operacij (nevmešavanje / privolitev / neuporaba sile / nepristranskost / nevtralnost / spoštovanje humanitarnega prava / spoštovanje lokalnega prava /) 216, 221, 231-232, 234, 265, 272, 285-286
- načelnik vojaških opazovalcev OZN 40, 260, 262-265
- naklep 45-46, 190, 355, 357, 395-396, 407, 410-414, 417, 419, 421-425, 433, 441-442, 444-445
- napad (neizbežna grožnja z napadom / oborožen napad); glej tudi samoobramba 12, 27, 32-34, 38-39,

- 41-42, 46-47, 49-50, 54, 57, 59-60, 64, 76-78, 93, 101, 103, 113, 116, 118, 130, 135, 141-144, 146-153, 155-159, 164, 168, 178, 187, 191-197, 201, 208-211, 213-217, 221-224, 227, 230-234, 240, 242, 244, 248, 251-255, 259, 271-273, 277-278, 280-281, 285-295, 297-303, 305-313, 315, 317-321, 323-324, 326-331, 333-340, 345-346, 348-360, 368, 375, 395-397, 399, 440-441, 444
- napeljevanje 45, 117, 357, 401, 414-415, 417
- NATO (Severnoatlantski svet / veriga poveljevanja v mirovnih operacijah / izvršilne direktive / pravila delovanja v mirovnih operacijah / doktrina mirovnih operacij) 10-13, 19, 23, 37, 40, 80, 108, 217-218, 220, 222, 241-247, 249, 252, 254-255, 258-259, 266-268, 272, 278, 283, 293, 301-305, 315-319, 323, 325, 327-329, 339-341, 345, 348, 350, 362, 364, 461
- ne bis in idem* 43, 103, 124, 375-376, 387
- ne-borci 101, 115
- nebranjeni kraji 152, 164
- nepristranskost 38, 124, 177, 183, 213, 216, 221-222, 227-228, 231-235, 237, 239-241, 244-246, 248, 250, 253-254, 285, 292, 329, 369
- nevtralizirane cone 7, 128
- nevtralnost 9, 26, 33, 53, 65, 84, 106, 120, 144, 148, 165, 177-179, 227, 234, 241, 246
- nevtralnostno pravo 26, 33, 53, 84, 165, 177-178
- newyorško pravo 5, 66, 69
- NMOG 19, 37, 259
- nosečnice 7, 103, 128-133, 135, 396
- notranje razseljene osebe 8, 26, 138-139, 311, 313-314, 321, 363
- notranji nemiri in napetosti 6, 34, 81, 90, 139
- novinarji 76, 150, 171, 194, 336
- NTM-I 283
- Nürnberška načela 43, 57, 64, 385-386, 426-428, 431, 438, 446
- O**
- običajno pravo 33, 47, 53, 56, 58, 61, 63-65, 67, 70-78, 80, 85-87, 92-93, 104, 111, 185, 361, 397
- objektivna odgovornost 45, 410
- območja bojevanja 121
- območje vojnih operacij 8, 145
- oborožen spopad 6-8, 23-26, 33-35, 37, 47, 49, 51-55, 58, 63, 65, 68-69, 71, 73-74, 76, 78, 81-92, 94, 96-101, 103-105, 107-112, 115, 119, 128, 130, 132-133, 135-139, 141-142, 144-145, 149, 151, 153-156, 159-162, 164, 171-175, 177-178, 181-183, 191, 202-203, 205, 222, 225, 280, 309, 320, 330, 343, 346-350, 354-355, 357, 359-361, 363, 365, 367-369, 397, 404, 414, 428, 431
- oborožen spopad - internacionalizirani notranji 6, 34, 82, 84-85, 87-88, 90, 94, 97, 99, 103, 105-106, 108-111, 214
- oborožen spopad - mednarodni 6, 34, 51-52, 76, 82, 87, 91, 110
- oborožen spopad - nemednarodni 6, 47, 51-52, 77, 83, 85, 90
- Odbor vojaškega štaba OZN 209
- Oddelek za mirovne operacije OZN 11, 17, 19, 220, 231, 256-258, 261-262, 265, 275, 291, 323, 327, 461-462
- okolje (naravno) 25-27, 33, 39, 53, 70, 82, 87, 152-153, 156-157, 195-196, 199, 214-216, 218, 223, 225, 229-231, 233-234, 236-238, 243-246, 249-251, 255, 257, 283, 285, 289, 291-292, 295-297, 303-304, 306-307, 309, 315-316, 318, 320, 329, 337, 351-352, 358, 361, 364, 382, 428, 441
- ONUB 19, 217
- ONUC 12, 19, 212, 255, 273, 285-290, 292, 294-295, 302, 322, 344, 463
- ONUMOZ 19, 258
- Opcijski protokol h Konvenciji o otrokovih pravicah o vključevanju otrok v oboroženi spopad (2000) 136
- operacija Artemis (angl. Operation Arthemis) 217, 259, 313
- operacija EUFOR-Altea (angl. Operation EUFOR-Althea) 12, 217, 259, 282-283, 304
- operacija Načrtna sila (angl. Operation Deliberate Force) 303-304

- operacija Palliser 310
- operacija Puščavski vihar (angl. Operation Desert Storm) 37, 254
- operacija Trajna svoboda (angl. Operation Enduring Freedom) 317
- operacija Turkiz (fr. Opération Turquoise) 240, 255, 259, 267, 306
- operacije v podporo miru (glej tudi mirovne operacije) 236, 243, 245, 272, 304
- operativni načrt (OPLAN) 19, 41, 261, 268, 275, 319, 325, 339
- operativno povelje (OPORD) 19, 325
- opinio iuris* 5, 71-72, 74-75
- O pravu vojne in miru 49
- opustitvena kazniva dejanja 44, 409, 415-417, 425
- Organizacija združenih narodov (OZN)
9-11, 13, 19-20, 23, 27, 31-33, 36-41, 43, 46, 51, 54-56, 63, 66, 69-70, 73, 75, 80, 83, 95, 110-111, 138, 141, 149, 157, 168-169, 171, 177-178, 184-185, 207-232, 234, 238-279, 282-283, 285, 287-315, 317-323, 325, 327, 329-341, 343-363, 365-368, 427
- orožje 8, 10, 38-42, 58-63, 65, 67, 70, 72, 76, 86, 94, 96, 104-105, 115-116, 118-120, 123-124, 142, 147-150, 152, 156-159, 162, 166, 173, 175, 178, 196, 198-200, 210, 214, 223, 225, 229-230, 252-254, 263-264, 275, 281, 289, 294-295, 297, 299-303, 305, 311, 314, 316, 318, 320-321, 323-324, 332, 335-338, 341, 352, 434, 440
- bakteriološko (biološko) 8, 68, 70, 157-159, 198, 352, 443
 - eksplozivno 39, 41, 62, 67-68, 70, 156-158, 185, 225, 230, 275, 335, 352
 - jedrsko 8, 104, 148, 156-159, 175, 195, 337, 352, 356
 - kemično 8, 70, 104, 157-160, 198
 - konvencionalno 8, 157, 352
 - lasersko 67, 70, 157, 200
 - protipehotne mine 70, 157-158, 199-200, 352
 - zažigalno 62, 157, 199-200, 352
- osnovne zahteve človečnosti 57
- OVSE 19, 23, 217-218, 243, 259, 266-267, 278, 282
- P**
- paravojaške enote 35, 55, 117, 186, 208, 288, 301-302, 310, 316, 404
- pasivno personalitetno načelo 14, 43, 373, 377-378
- perfidije 8, 147, 149-150
- plačanci 7, 35, 125, 200-201, 212, 288
- plenjenje 101
- pogrešane in umrle osebe 77, 118, 202
- polijski enote 307, 404
- pomoč 38-40, 45, 58-61, 64-65, 73, 76, 88, 102, 104-105, 107-108, 110-111, 117-118, 120, 125, 131, 133, 135, 139, 159-160, 174, 177-178, 183, 190, 194, 197, 204, 209, 211-218, 222-225, 230-231, 234, 236, 242, 246, 248-250, 257, 264, 266, 276-277, 282-283, 286, 290, 292, 294-298, 300-302, 304-306, 308-314, 316-318, 329, 334, 338-339, 355-356, 361, 363, 380, 383, 406, 412, 416-417, 420-421, 440, 444
- pomorska blokada 8, 146
- pomorski zasег 8, 68, 147
- Posebni predstavnik Generalnega sekretarja, glej tudi vodja misije OZN 19, 39, 260-262, 264-265
- poskus 42, 49, 51, 62, 66, 92, 97, 106, 121, 124, 151, 158, 160, 190, 200, 229, 231, 238, 285, 287, 289-291, 294, 298, 300, 302, 305, 309-310, 315, 320-321, 327, 335, 339, 357, 384-385, 393, 402, 414, 416, 424, 439
- poveljniška odgovornost 15, 28, 45-46, 332, 387, 393-394, 401-408, 410-417, 419-423, 444
- poveljnik sil (OZN / skupni poveljnik več-nacionalnih sil / Vrhovni poveljnik zavezniških sil za Evropo, glej tudi SACEUR) 11, 37, 39-41, 209, 213, 223, 259-266, 271, 274-275, 282, 286-287, 290, 298, 305-306, 317, 323, 325, 327, 331-334, 337-338, 348, 361
- pravila delovanja (definicija / pravna narava / vzorčna pravila delovanja OZN / NATO / vojaške kartice / pozitivno povelje / negativno povelje) 11-13,

- 19, 23-24, 27, 41, 227, 234, 241, 245, 254, 262, 269, 275-276, 286, 292-294, 296-298, 302, 304-305, 310-311, 318-319, 322-341, 349, 366
- pravična vojna 53, 55, 60
- pravna zmota 16, 46, 393, 420, 428, 430-431, 433-436, 438, 443-444
- premirje 8-9, 35, 38, 149, 160-163, 197, 211-214, 218, 246, 253, 255-256, 285-286, 290, 292, 298, 304, 312, 354, 393
- preventivna razmestitev 223, 230, 249
- pridrzanje (v mirovnih operacijah) 14, 27, 203, 241, 276, 287-288, 298, 334, 338-339, 347, 352-354, 358, 363-364, 368, 396
- pripadniki oboroženih sil 7, 23, 25-26, 35, 86, 94, 101, 112, 115, 118-119, 125, 144, 181, 190-191, 353, 382, 440
- prostovoljni odredi (enote) 116, 119
- prostovoljni odstop 16, 46, 438-440
- protipravnost 9, 44, 168, 187-188, 425-426, 428-432, 434, 436-437, 443-444
- Protokol o eksplozivnih ostankih vojne h Konvenciji o konvencionalnih orožjih – V. dopolnilni protokol 70
- Protokol o prepovedih ali omejitvah uporabe min, min presenečenja in drugih naprav, kot je bil spremenjen 3. maja 1996 70
- Protokol o prepovedi uporabe dušljivih, strupenih ali drugih plinov in bakterio- loških načinov bojevanja 68
- Protokol o slepilnih laserskih orožjih h Konvenciji o konvencionalnih orožjih – IV. dopolnilni protokol 70
- prva svetovna vojna 64-65, 158, 384, 401
- R**
- ranjenci 6-7, 13, 35-36, 57, 59-62, 64-65, 68-69, 76-77, 86, 98, 101, 103, 112, 117-118, 122-123, 125, 127-131, 144-147, 149, 151-152, 160, 164, 178, 182-183, 194-195, 201, 288, 299, 301, 303, 338, 350, 353-354, 397
- rasistični režimi 83, 99
- ravnanje na ukaz 46, 393, 419, 425-429, 431-436, 439, 441-442, 444
- ravnanje pod vplivom grožnje 16, 393, 428, 430, 432, 439, 441
- razpoznavni signal 164
- razpoznavni znak 9, 103, 115, 118-119, 164, 197, 445
- rdeči križ 5, 9, 18, 26, 52, 64, 66, 71, 73, 86, 95, 103, 119, 122, 149-150, 164, 182-183, 297, 343, 354, 365
- rdeči kristal 66, 119, 131, 164
- rdeči polmesec 52, 66, 71, 73, 103, 118, 131, 150, 164, 182, 354
- realno načelo 14, 42, 373, 375
- recta intentio* 56, 60
- redna vojska 115
- represalije 8, 121, 143, 153, 155, 157, 160, 205, 441, 446
- represivna oblast 14, 42-43, 372-375, 378-381, 386
- resolucija »Združeni za mir« 32, 211
- Rimski statut Mednarodnega kazenskega sodišča 15-16, 28, 44, 46-47, 384, 389-399, 401-408, 410-414, 417-418, 420, 422-423, 426, 428-434, 436-446
- S**
- SACEUR 19, 267-268, 325, 340
- samoobramba (pred napadom / pred neizbeženim napadom / glej tudi sovražni namen / glej tudi sovražno dejanje / na državni ravni / individualna samoobramba / za zaščito misije / za zaščito civilistov / za zaščito izvedbe mandata / za zaščito položaja in opreme) 12, 27, 32-33, 38-39, 41, 49, 54, 141, 156, 158-159, 178, 187, 208, 210, 213, 216, 221-224, 227, 231-234, 240, 242, 244, 248, 251-254, 259, 271, 273, 277, 280-281, 285-295, 297, 300-302, 305-307, 309-311, 313, 318-321, 323-324, 326-331, 333-334, 336, 340, 346, 348-349, 355, 357, 359-360, 440-441
- samoodločba 34, 54, 83, 168, 188, 315
- Sanktpeterburška deklaracija 62, 67
- Severnoatlantski svet 245, 247, 267-268, 272, 278-279, 283, 316, 319, 325, 339-340
- sila zaščitnica 9, 124-125, 132, 161, 182
- silobran 16, 28, 44, 46, 393, 419, 436-437, 439-441, 444

- skrajna sila 28, 46, 393, 419, 436
 skupni 3. člen Ženevskih konvencij 6,
 81-82, 85-86, 91, 108, 110-111
 Skupnost neodvisnih držav 19, 217, 266
 Slovenska vojska (sodelovanje v mirovnih
 operacijah / glej tudi Zakon o obrambi /
 glej tudi Zakon o vojaški službi) 3, 11,
 20, 23-24, 27, 29, 67, 211, 213, 229,
 248-250, 278-284, 313, 371-372, 383,
 394
 sosterilstvo 45, 357
 sovražni namen 41, 297-298, 311,
 320-321, 334
 sovražno dejanje 41-42, 96, 131, 147,
 151-152, 155, 196, 233, 321, 334-335,
 340
 sovražnosti 7-9, 13, 23, 25-27, 32-35, 38,
 50-51, 53, 56, 59, 61, 64-68, 77-78,
 81, 86-87, 89, 91, 94, 99-103, 107,
 112, 115, 117, 120, 125, 127-128, 132,
 135-136, 139, 141-142, 144-146, 148,
 150, 152, 155, 161-162, 164, 177-178,
 191, 194-196, 199, 203-206, 212-215,
 222, 226, 229, 237, 240, 243, 252-253,
 289, 299, 309-311, 314, 316, 324, 346,
 348-351, 353-355, 358-361, 367-368
 splošna pravna načela 31, 57, 377, 445
 splošni sporazum o odpovedi vojni kot
 sredstvu državne politike glej Briand –
 Kelloggov pakt 54-55, 141
 spolno nasilje 7, 130, 200, 396
 sporazum o premirju 9, 35, 163
 sporazum o sodelovanju sil 11, 40, 269,
 274, 366
 sporazum o statusu misije, glej sporazum o
 statusu sil 19, 269, 272
 sporazum o statusu sil 11, 19, 40, 269,
 272-274, 345, 367
 standardni operativni postopki (SOP)
 11, 20, 36, 41, 219, 231, 269, 275,
 291-292, 319, 325
 stanje omamljenosti 16, 439, 442-443
 stradanje 95, 104, 197
 strelivo 39, 42, 70, 118, 148, 158, 166,
 225, 249, 311, 335-336
- Š
- španska državljanska vojna 65, 105-106
- Študija Mednarodnega odbora Rdečega
 križa 5, 71
- T
- teritorialno načelo 42, 373-375, 381
- U
- učinkovit nadzor oz. kontrola 93, 186,
 298, 367
 udeležba 45, 379, 393, 401, 411, 413,
 415-417, 419, 421, 423
 UNAMA 20, 224, 318
 UNAMET 20, 308
 UNAMI 20, 358
 UNAMIR 12, 258, 305
 UNAMSIL 12, 20, 225, 255, 258,
 309-311, 313, 362
 UNDOF 20, 211, 256
 UNEF 1 20, 32, 212-213
 UNEF II 20, 256, 290
 UNFICYP 12, 20, 212-213, 271, 282,
 289-291, 463
 UNIFIL 12, 20, 211-213, 255-256, 272,
 282, 289-291, 293, 314, 321, 362
 UNIOSIL 20, 224, 311
 UNITAF 12, 20, 216, 255, 259, 267,
 296-298, 321
 univerzalno načelo 14, 43, 373, 378-380,
 387
 UNMBH 20, 217
 UNMEE 20, 218
 UNMIH 20, 258, 306
 UNMIK 20, 217, 258, 282, 315, 365
 UNMIL 20, 225
 UNMIS 12, 20, 225, 272-273, 293, 314,
 321, 362
 UNMISSET 20, 258, 308
 UNMIT 20, 309
 UNMOGIP 20, 211, 256
 UNOCI 12, 21, 217, 225, 293, 313-314
 UNOGIL 21, 256
 UNOMSIL 21, 309-310
 UNOMUR 21, 37, 259
 UNOSOM I 12, 21, 216, 258, 295-296,
 298
 UNOSOM II 12, 21, 255, 258, 285,
 297-298, 305, 321
 UNOTIL 21, 308-309
 UNPREDEP 21, 223

- UNPROFOR 12, 21, 216, 255, 258, 276, 285, 299-305, 321, 327, 329
- UNSF 21, 256, 289
- UNSMIH 21, 307
- UNTAC 12, 21, 258, 294
- UNTAET 12, 21, 255, 258, 308, 365
- UNTMIH 21, 307
- UNTSO 21, 211, 229, 256, 282
- uporaba sile (v mednarodnih odnosih / v mirovnih operacijah / v samoobrambi / v prisilne namene / preventivna / za zaščito dostave humanitarne pomoči / za zaščito varnih območij / za zaščito civilistov / za izvajanje nalog mandata / oborožena / neoborožena / smrtna), glej tudi načela mirovnih operacij 11-12, 32, 38, 41-42, 53-54, 56, 208, 221-222, 228, 231-235, 237, 239-241, 244, 246, 250, 254, 285, 287, 289, 292-294, 302, 311, 319-320, 322, 326, 329, 334-335, 338-340, 348-349, 355, 359-360
- uporniške oborožene skupine 78, 217
- uporniki 6, 81, 83-84, 86, 88-94, 96-97, 99-100, 104, 107-110, 174, 307, 309, 311-312, 315, 318-319
- uporniki - priznanje 6, 61, 84-85, 89-90, 96, 106, 108, 111-112, 118, 168, 359, 442
- Ustanovna listina OZN 11, 20, 23, 110, 207, 268, 270, 272, 278, 304
- Ustava Republike Slovenije 43, 79, 278-279, 375-376
- V**
- Varnostni svet OZN 11, 32, 37, 44, 51, 83, 101, 111, 142, 169, 177-178, 208-213, 215-216, 224-227, 229, 231, 253-255, 259-260, 264-267, 270-272, 284-285, 288, 290, 293-315, 317, 319, 321, 332-333, 356, 365, 386, 388, 390, 392-393
- Versajska pogodba 384
- versko osebje 35, 76-77, 103, 115, 118, 164, 191, 193-194, 354
- Vlada Republike Slovenije 55, 248, 279, 282-283, 313, 476
- vodja misije OZN, glej tudi Posebni predstavnik Generalnega sekretarja / Poveljnik sil / Načelnik vojaških opazovalcev 39-40, 213, 262, 264-265, 271, 336, 339
- vohani 7, 126, 150, 201
- vojaška okupacija 9, 50, 83, 165, 168-169, 172
- vojaška taborišča 144
- vojaške kartice, glej tudi pravila delovanja 317, 333, 340
- vojaški cilj 142-144, 192-193, 195-196, 198, 350
- vojaški odbor (zveze Nato / OZN) 18, 267-268, 339-340
- vojaški opazovalci OZN 20, 38, 40, 252, 263-264, 276, 299-300
- vojaški poveljnik 15, 144, 153, 160, 402-406, 410-412, 415, 424-425, 429
- vojna 5-6, 15, 25, 32, 37, 44, 47, 49-51, 53, 56, 59-61, 65, 82-83, 85, 106-107, 109, 113, 128, 131, 134, 137, 141-142, 145-148, 151-152, 163, 172-173, 177, 179, 183, 205-206, 212, 254, 309, 312, 361, 365, 385, 389, 394, 396-397, 407, 419, 425, 429, 440
- vojna hudodelstva 15, 44-47, 101, 173, 183, 205-206, 304, 311, 350, 355, 361, 368, 384-390, 394-399, 401, 406-407, 409, 411, 414, 416-417, 419, 421-426, 429, 433-436, 438, 440, 442-444
- vojna mornarica 115-116, 119
- vojna napoved 33-34, 50, 56, 82, 141, 212, 388, 393, 399
- vojna zoper terorizem 6, 25, 83, 113, 176, 305, 476
- vojne operacije 8, 10-14, 17-19, 23-27, 32, 35-41, 62, 78, 82, 85, 87, 90, 99-100, 115-116, 119, 126-127, 129, 143-146, 150, 152, 155-156, 161-162, 165-166, 168-169, 192, 194-196, 201, 207, 209-248, 250-341, 343-368, 375, 381-383, 392-393, 399, 401, 405, 411, 426, 440-441, 446
- vojne ujetnice 7, 131
- vojne zvižaje 8, 59, 149-150, 197
- vojni dopisniki 116, 119, 124
- vojni plen 101, 146-148, 166, 179, 196
- vojni ujetniki 7, 19, 35-36, 40, 59-62, 64-66, 68-69, 84, 95, 101, 107-108, 115-116, 119-127, 135, 146, 150, 160-162, 164, 182-183, 190, 201, 203, 264, 294, 300, 347, 353, 355, 357, 445
- vojno letalstvo 115-116, 119

vojno pravo 5, 33, 49-53, 56, 59, 61-63, 66, 84, 90, 149, 160, 162, 171, 177, 434
vojno stanje 8, 32-33, 36, 50, 81, 113, 129, 141-142, 160, 162-164, 177, 281

Z

Zahodnoevropska Unija 21, 248, 266

zaščita:

- brodolomcev 6-7, 35, 64-65, 69, 77, 98, 101, 103, 117-118, 127, 145-146, 178, 201, 425
 - civilistov- ranjenih in bolnih 7, 10, 13-14, 26, 39, 59, 61-62, 64-65, 76-78, 94-95, 101-104, 107, 127-130, 138, 143-144, 149, 153, 174, 176, 191-194, 197-201, 203, 214, 217, 225, 227, 230-231, 241, 246, 257, 287-288, 290, 292-295, 298, 303, 306-309, 311-315, 321, 327-330, 334, 336, 345, 348, 350-352, 354-355, 358-359, 362-363, 367, 431, 442, 444
 - žensk 7, 26, 61, 130-132, 171, 202, 204, 353, 362
 - kulturnih dobrin 8, 35, 68, 76, 104, 153-155, 164, 195, 205, 344
 - okolja 26-27, 152, 156-157, 195-196, 214, 218, 223, 229-230, 233-234, 246, 249, 255, 283, 296, 304, 307, 315-316, 320, 364
 - otrok 7, 26, 61, 101, 128, 130, 132-136, 166, 171-172, 204, 312, 363, 395, 397
 - vojnih ujetnikov 7, 19, 35-36, 40, 59-62, 64-66, 68-69, 84, 95, 101, 107-108, 115-116, 119-127, 135, 146, 150, 160-162, 164, 182-183, 190, 201, 203, 264, 294, 300, 347, 353, 355, 357, 445
- Zakon o obrambi 21, 79, 278, 383, 415, 426, 434

Zakon o Rdečem križu Slovenije 79
Zakon o službi v Slovenski vojski 21, 79, 278, 404, 425-426, 434
Zakon o vojaški dolžnosti 79
Zakon o zunanjih zadevah 21, 79, 278-279
zasežno sodišče 148
zastava zatišja 151
zavojevanje 164
Združenje Jugovzhodnih azijskih narodov 17, 218

Ž

Ženevska konvencija o ravnanju z vojnimi ujetniki 69
Ženevska konvencija za izboljšanje položaja ranjencev, bolnikov in brodolomcev oboroženih sil na morju 69
Ženevska konvencija za izboljšanje položaja ranjencev in bolnikov oboroženih sil v vojni 69
Ženevska konvencija za zaščito civilnih oseb med vojno 69
Dopolnilni protokol k Ženevskim konvencijam z dne 12. avgusta 1949, o sprejemu dodatnega zaščitnega znaka (Tretji dopolnilni protokol), 2005. 69
Dopolnilni protokol k Ženevskim konvencijam z dne 12. avgusta 1949, o zaščiti žrtev mednarodnih oboroženih spopadov (Prvi dopolnilni protokol), 1977 23, 55, 69, 181
Dopolnilni protokol k Ženevskim konvencijam z dne 12. avgusta 1949, o zaščiti žrtev nemednarodnih oboroženih spopadov (Drugi dopolnilni protokol), 1977 69
ženevsko pravo 5, 7-8, 34, 47, 56, 64-65, 68, 132, 138, 181, 190
živi ščit 84, 129

INDEX

A

- abandonment 46, 438
- active personality principle 43, 373
- African Union 17, 217, 266
- AMIB 17, 217, 259, 464
- AMIS 17, 217, 464
- An Agenda for Peace 215, 216
- armed conflict 32, 33, 51, 53, 105, 345
- armistice 35, 161
- attack (imminent threat of / armed) 231, 289, 318. *See also* self-defence (against attack / against imminent attack / see also hostile intent / see also hostile act / state-level / individual / defence of the mission / defence of civilians / mandate implementation)
- attempt 439

B

- belligerent occupation 165
- belligerents 115

C

- capitulation 36, 162
- cartel 36, 161
- ceasefire agreement 163
- Chief of Military Observers, UN 261, 262
- Chief of the mission. *See also* Chief of Military Observers
- Chief of the mission, UN. *See* Special Representative of the Secretary-General, UN; *See also* Force Commander
- civilian medical and religious personnel 118
- cluster munitions 158
- collateral damage 143, 334, 336
- collective security 31
- combatants 35, 115, 359
- combat zone 121
- Commonwealth of Independent States 217
- complicity 45, 379
- contraband 148

- Convention on the Privileges and Immunities of the United Nations 276
- Convention on the Safety of United Nations and Associated Personnel 276
- crimes against humanity 46, 385
- culpability 45, 405

D

- distinctive emblem 164
- dissemination 181
- double criminality 376
- due diligence 186, 410
- duress 428, 431, 439, 441

E

- ECOMAL 464
- ECOMICI 17, 217, 464
- ECOMIL 17, 217, 259, 464
- ECOMOG 17, 259, 309, 310, 464
- effective control 91, 186
- EU Battlegroups 248
- extreme necessity 46

F

- flag of truce 151
- Force Commander 40, 260, 261, 263, 302, 463
- force commander (UN / joint force commander / Supreme Allied Commander in Europe) 267

G

- genocide 46, 379
- grave breaches 65, 190

H

- hospital ships 146
- hospital and safety zones and localities 128
- hostile act 41, 311, 321
- hostile intent 42, 297, 311, 320, 321, 335

- I**
 ICRC 17, 52, 55, 71, 109, 110, 182, 365
 IFOR 17, 217, 255, 276, 304, 321, 348, 384. / SFOR
 impartiality 38, 177, 228, 234, 237
 intent 42, 45, 297, 311, 320, 321, 335, 410
 INTERFET 17, 267, 308, 348, 464
 International Court of Justice, the 208
 International Criminal Court (ICC) 44, 384, 447
 International Criminal Tribunal for former Yugoslavia (ICTY) 17, 43, 87, 90, 91, 94, 112, 189, 387
 International Criminal Tribunal for Rwanda (ICTR) 17, 44, 88, 388, 460
 International Fact-Finding Commission 183
 international humanitarian law 33, 53, 71, 73
 internationalized internal armed conflict 105
 International Law Commission (ILC) 185
 International Law of Armed Conflicts 25, 33, 49-51, 53-57, 89, 159
 interposition 38, 229, 253
 ISAF 17, 217, 259, 283, 293, 315, 317, 318, 326, 328, 364, 464
- J**
 jurisdiction to adjudicate 42, 372, 373
- K**
 KFOR 18, 217, 259, 283, 293, 315, 316, 321, 348, 364, 465
- L**
 law of war 33, 49, 52
- M**
 mandate 222, 263, 311, 317, 363
 Martens clause 33
 medical transportation 118
 medical units 118
 members of armed forces 115
 Memorandum of Understanding 40
 mercenaries 35, 125
 MIF 18, 217, 307, 465
 MIF-Haiti 465
 military objective 142
 military observers 20, 38
 military occupation 165
 military operations other than war 18, 232, 241
 military target 142
 MINUCI 18, 313, 465
 MINURSO 18, 168, 217, 465
 MINUSTAH 18, 225, 307, 465
 MIPONUH 18, 307, 465
 missing and dead persons 118
 mistake of fact 46, 428, 438
 MNF-Haiti 465
 MONUC 18, 225, 255, 258, 272, 293, 312, 313, 314, 321, 362, 465
- N**
 national caveats 277, 326, 330
 NATO (North Atlantic Council / chain of command in peace support operations / executive directives / rules of engagement in peace support operations / doctrine of peace support operations) 19, 23, 37, 40, 80, 108, 217, 218, 220, 222, 241, 242, 243, 244, 245, 246, 247, 249, 252, 254, 255, 258, 259, 266, 267, 268, 272, 278, 283, 293, 301, 302, 303, 304, 305, 315, 316, 317, 318, 319, 323, 325, 327, 328, 329, 339, 340, 341, 345, 348, 350, 362, 364, 461, 466
 negligence 45, 410
 neutrality 177
 neutralized zones 128
 NMOG 19, 37, 259, 466
 non-combatants 35, 115
 non-derogable human rights 172
 North Atlantic Council, NATO 19, 267
 NTM-I 283, 466
 Nürnberg principles 43, 428
- O**
 ONUB 19, 217, 466
 ONUC 19, 212, 255, 273, 285, 286, 287, 288, 289, 290, 292, 294, 295, 302, 322, 344, 462, 463, 466
 ONUMOZ 19, 258, 466
 Operation Arthemis 466
 Operation Deliberate Force 466

Operation Desert Storm 466
Operation Enduring Freedom 466
Operation EUFOR-Althea 466
Operation Order (OPORD) 19, 325, 466
Operation Palliser 310, 466
Operation Plan (OPLAN) 19, 41, 261,
268, 275, 319, 325, 340, 466
Operation Turquoise 267, 306, 466

P

passive personality principle 43, 373
peaceful settlement of disputes 31
Peacekeeping Best Practices Unit, UN 228
peace operations (definition / evolution /
legal framework / traditional / complex
/ observer missions / armed missions /
interposition / multinational / UN-led
/ regional / partner / collective military
enforcement actions / peacekeeping
/ peace enforcement / peacemaking /
preventive diplomacy / peacebuilding /
humanitarian / robust / command and
control / mandate) 220
peace support operations 236, 239, 242,
243. *See* peace operations
peace treaty 36, 163
person under the age of the 18 438
pillage 101
plundering 101
preventive deployment 223, 230, 243
principle of complementarity 44, 391
principle of non-refoulement 138
prisoners of war 35, 119
prize court 147
protecting power 182
protection of civilians 230
protective principle 42, 373

Q

qualified neutrality 177

R

reprisals 160
rogue states 51
Rome statute of the International
Criminal Court 44, 384
rules of engagement (definition / legal
nature / UN model ROE / NATO /

soldiers' cards / positive command /
negative command) 19, 27, 269, 275,
286, 322

S

Secretary-General's Bulletin on Observance
by United Nations Forces of Internatio-
nal Humanitarian Law, 460
Secretary-General, UN 39, 73, 260, 261,
287, 288, 289, 305, 311, 347
Security Council, UN 287, 288, 290, 307,
311
self-defence (against attack / against
imminent attack / see also hostile
intent / see also hostile act / state-level
/ individual / defence of the mission /
defence of civilians / mandate imple-
mentation) 32, 41, 46, 242, 301, 311,
320, 359, 439
SFOR 19, 217, 255, 282, 304, 321, 362,
464
soldiers' cards 317. *See also* rules of
engagement
Special Representative of the Secretary-Ge-
neral, UN 39, 260, 261. *See also* Chief
of the mission, UN
spies 126
standard operating procedures 19, 269,
275
state of intoxication 439, 443
status of forces agreement 19, 269, 272
status of mission agreement 19, 269, 272.
See also status of forces agreement
strict liability 45, 410
Supplement to an Agenda for Peace 215,
216

T

territorial principle 42, 373
The Brahimi Report 226, 293, 463
transition agreement 234
truce 35, 151, 161

U

UNAMA 20, 224, 318, 467
UNAMET 20, 308, 467
UNAMI 20, 358, 467
UNAMIR 20, 37, 258, 259, 305, 306,
344, 467

UNAMSIL 20, 225, 255, 258, 309, 310, 311, 313, 362, 467
 Under-Secretary-General for Peacekeeping Operations, UN 261
 UNDOF 20, 211, 256, 467
 UNEF 1 20, 32, 212, 213, 467
 UNEF II 20, 256, 289, 290, 291, 292, 293, 300, 320, 467
 UNFICYP 20, 212, 213, 271, 282, 289, 290, 291, 463, 467
 UNIFIL 20, 211, 212, 213, 255, 256, 272, 282, 289, 290, 291, 293, 314, 321, 362, 467
 UNIOSIL 20, 224, 311, 467
 UNITAF 20, 216, 255, 259, 267, 296, 297, 298, 321, 467
 UNMBH 20, 217, 467
 UNMEE 20, 218, 467
 UNMIH 20, 258, 306, 307, 467
 UNMIK 20, 217, 258, 282, 315, 365, 467
 UNMIL 20, 225, 467
 UNMIS 20, 225, 272, 273, 293, 314, 321, 362, 467
 UNMISSET 20, 258, 308, 467
 UNMIT 20, 309, 467
 UNMOGIP 20, 211, 256, 467
 UNOCI 20, 217, 225, 293, 313, 314, 467
 UNOGIL 20, 256, 467
 UNOMSIL 21, 309, 310, 467
 UNOMUR 21, 37, 259, 467
 UNOSOM I 21, 216, 258, 295, 296, 298, 467
 UNOSOM II 21, 255, 258, 285, 297, 298, 305, 321, 467
 UNOTIL 21, 308, 309, 467
 UNPREDEP 21, 223, 467
 UNPROFOR 21, 216, 255, 258, 276, 285, 299, 300, 301, 302, 303, 304, 305, 321, 327, 329, 467
 UNSF 21, 256, 289, 467
 UNSMIH 21, 307, 467
 UNTAC 21, 258, 294, 468
 UNTAET 21, 255, 258, 308, 365, 468
 UNTMIH 21, 307, 468
 UNTSO 21, 211, 229, 256, 282, 468
 use of force (in international relations / in peace operations / in self-defence / coercive / preventive / pre-emptive / protection of humanitarian activities / protection of safe areas / protection of civilians / implementation of the mandate / armed / 32, 33, 38, 42, 228, 237, 242, 301, 359

W

war 18, 32, 33, 35, 47, 49, 50, 52, 119, 148, 150, 227, 232, 239, 241, 379, 416, 422, 426
 war booty, prize 148
 war crimes 47, 379, 416, 422

PREDSTAVITEV AVTORJEV

Dr. Vasilka Sancin je asistentka na Katedri za mednarodno pravo ter članica Inštituta za mednarodno pravo in mednarodne odnose Pravne fakultete Univerze v Ljubljani in od leta 2006 tudi raziskovalna sodelavka na Inštitutu za primerjalno pravo Pravne fakultete v Ljubljani. Pred tem je bila zaposlena v sektorju za mednarodno pravo Ministrstva za zunanje zadeve Republike Slovenije (2002-2003), v letu 2006 pa je opravila poletno pripravništvo v mednarodnopravnem oddelku Meddržavnega sodišča v Haagu. Je članica Medresorskih komisij Vlade Republike Slovenije za človekove pravice in za mednarodno humanitarno pravo, Slovenske nacionalne komisije za UNESCO, več mednarodnih in domačih strokovnih združenj, raziskovalka ali vodja v nacionalnih in mednarodnih projektih ter avtorica mnogih znanstvenih in strokovnih del s področja mednarodnega prava.

Mag. Dominika Švarc, LL.M. Public International Law, je doktorska kandidatka na FDV, raziskovalna sodelavka na Inštitutu za primerjalno pravo pri Pravni fakultete v Ljubljani ter raziskovalna sodelavka na Univerzi Pompeu Fabra v Barceloni. Kot gostujoča predavateljica sodeluje s Centrom odličnosti za obrambo proti terorizmu (COE-DAT) v Ankari ter z Odsekom za operativno pravo britanske vojske v Warminsteru. Pred tem je bila zaposlena kot sodniška pripravnica na Višjem sodišču v Ljubljani in kot raziskovalna asistentka prof. Christopherju Greenwoodu na London School of Economics, kjer je bila v akademskem letu 2006/2007 tudi gostujoča raziskovalka in štipendistka British Council. Je članica številnih strokovnih združenj in redno objavlja tako v slovenskih kot mednarodnih strokovnih in znanstvenih publikacijah s področij mednarodnega prava in mednarodnih odnosov. Njeni raziskovalni interesi so mednarodno pravo uporabe sile, mednarodno humanitarno pravo, pravo človekovih pravic, mirovne operacije in terorizem.

Dr. Matjaž Ambrož je docent za kazensko pravo na Pravni fakulteti v Ljubljani. Področja njegovega pedagoškega in raziskovalnega dela so kazensko pravo, mednarodno kazensko pravo in izvršilno kazensko pravo. Študijsko se je izpopolnjeval v tujini, predvsem na Inštitutu Maxa Plancka za tuje in mednarodno kazensko pravo v Freiburgu. Ob delu na fakulteti je opravil pravosodno pripravništvo in pravniški državni izpit. Je avtor monografije »Kaznivo dejanje in njegove vrednostne prvine« ter soavtor več monografij s področja kazenskega prava.

